

CHOLOLTZIJ LI TZ'UNUN TZIJJB'AL DICCIONARIO USPANTEKO

Autor
M.A. Juan Antonio Us Maldonado

CHOLOLTZIIJ

DICCIONARIO USPANTEKO

AUTORIDADES ACADEMIA DE LENGUAS MAYAS DE GUATEMALA

Presidente

Petronilo Perez Lopez

Director Administrativo

Juan Tema Bautista

Director Financiero

Blanca Estela Alvarado

Director DIPLINC

Rolando Chachach

Junta Directiva Comunidad Lingüística Uspanteka

Presidente

Sr. Matías Clemente Méndez Sic

Vicepresidente

Sr. Mercedes Us Mo

Secretario

Sr. Julian Damián Sic

Tesorero

Sr. Julian Zepeda Morán

Vocal I

Sr. Leandro Chamatun Castro

Vocal II

Sr. Abelino Quixtan Pinula

Equipo Técnico Comunidad Lingüística Uspanteka

Coordinador Sub-Programas

MEPBI Luis Armando Ajpop Ajcot

Técnico Investigador

Berta Leticia Ajcot Us

Técnico Traductor

Juana López Menchú

Secretario Contador

Elena Patricia Lux Us

Autor

M.A. Juan Antonio Us Maldonado

AGRADECIMIENTO /K'OMOWANK

Al haber concluido el presente Diccionario Uspanteko, se agradece profundamente, al Creador y Formador, "Tz'aqol B'itol", por la culminación del Presente Diccionario, que sirve como base para un inventario lexical del idioma ancestral que dejaron los abuelos y abuelas de "Tz'unun Kaab'".

A los abuelos y abuelas "qamaam qatiit'", que nos legaron el Uspanteko, como idioma ancestral de Tz'unun Kaab'.

1. A los hablantes Uspantekos de la Comunidad Lingüística, quienes brindaron información para la elaboración del presente Diccionario Uspanteko.
2. Al PSE Juan Gabriel Tzunux Méndez (Maya Uspanteko), por la revisión general del presente Diccionario.
3. A Juan Antonio Us Maldonado (Maya Uspanteko), por la elaboración y revisión final del presente Diccionario.
4. A los ancianos, profesionales Uspantekos y Equipo Técnico de la Comunidad Lingüística, por participar en la socialización y validación del presente documento.

PRESENTACIÓN

En el municipio de Uspantán, forma parte de los 21 municipios del departamento de Quiché, y se localiza en la parte noroeste y a 98 kilómetros de dicha cabecera y al lado norte de la ciudad capital. Según las investigaciones etnohistóricas el pueblo fue fundado por los Uspantekos antiguos, sin embargo por todos los sucesos durante la época de la colonia, durante la Reforma Liberal y después de los Acuerdos de Paz, actualmente conviven en el territorio de Uspantán las etnias Uspanteka, K'iche', Q'eqchi', Ixil y Ladina, dichas étnias se concentran en las más de 186 comunidades que posee el municipio.

En relación a la etnia Uspanteka ha formado parte del mosaico lingüístico y cultural Maya que se ubica en la región de Mesoamérica, dicha etnia proviene según los estudios etnohistóricos del pueblo prehispánico de "Tz'unun Kaab'". Según los estudios lingüísticos realizados por Kaufman su idioma proviene del K'iche' Mayor y se separó de dicho idioma, hace 26 siglos, es decir VI siglos antes de la era cristiana. En relación al número de hablantes que posee, según Richards, Michael (2003) posee 1,231 hablantes y es uno de los idiomas Mayas que menos hablantes tiene. Sin embargo Us Maldonado, Juan Antonio (2007) Tesis Inédita URL, establece que los hablantes nativos del Uspanteko 3,115. sin embargo, según la Comunidad lingüística Uspanteka de la ALMG, para el año 2011 se considera que el Uspanteko posee aproximadamente 4,000 hablantes en toda la región. Los Uspantekos actualmente se acentúan principalmente en la zona central (área urbana y las comunidades aledañas) y en la zona nororiental del municipio.

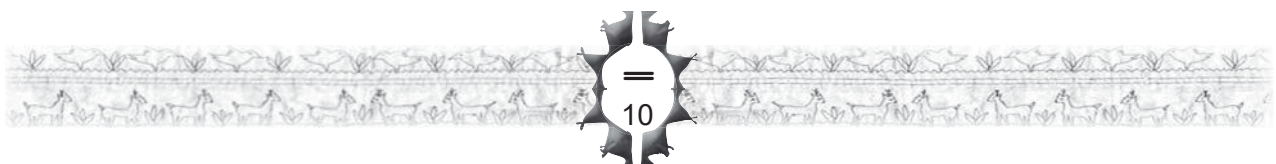
La Comunidad Lingüística Uspanteka, como parte de la Academia de Lenguas Mayas de Guatemala, articulando el Plan Estratégico 1999-2012, en el cual establece dentro del Programa de Estudios Culturales, la realización de investigaciones y análisis de la realidad cultural, política, social y económica de la población Maya, tomando en cuenta el carácter multiétnico, multilingüe y multicultural de la sociedad. Por tal razón se planificó la elaboración y publicación del presente Diccionario Monolingüe

Uspanteko, dicho documento tiene como objetivo, como una herramienta de apoyo para la investigación de palabras ya que con ella se cuenta con cuatro mil quinientos ochenta y seis entradas.

El Diccionario Monolingüe Uspanteko, está organizada por medios de capítulos en las cuales se indican cada una de las grafías del idioma maya Uspanteko.

La comunidad Lingüística Uspanteka comprometida con el desarrollo y difusión de la cultura Maya, en especial la cultura Maya Uspanteka, pone a disposición de instituciones, estudiantes de centros educativos, profesionales y docentes de los diferentes niveles educativos este Diccionario Monolingüe Uspanteko, que contiene información, lingüística del Idioma Uspanteko. Este proyecto fue realizado a través del programa de Estudios Lingüísticos de la Dirección de Planificación Lingüística y Cultural -DIPLINC-, de la Academia de Lenguas Mayas de Guatemala, priorizado por la Comunidad Lingüística Uspanteka.

A-a.

1. **A.Tz'iib'.** Letra. Nab'ee tz'iib' wi li chololtz'iib' re Tz'unun Tz'ijb'al. Tz'iib' ri, ri b'aka' tik'utuw jkaab' kristyan re ti'echb'ej b'iij timajmaj rik'il nuk'ul tz'iib' li Tz'unun Tz'ijb'al, K'utunk: **achuuch.** /Tz'iib' tijk'ut jkaab' kristyan wi li jun ranm tz'ij kiib' jwinaq. K'utunk: **Xojasek'.**
2. **A'.** B'iij. Pierna. Sust. Jb'iij jun k'eer tyoo'jl timajmaj rib'aj jqulraqaan jun kristyan pach jun awaj, ri re' Tib'ijsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk. K'utunk **wa', awa'.**
3. **Ab'.** B'iij. Año. Sust. Jpajb'l q'iij saq li Mayb' cholb'q'iij. k'utunk. **Junab'.**
4. **Ab'.** K'ere'l tz'ij. Suf cardinal. Ri jun k'ere'l tz'ij tikojsaj k'isb're jun ajlank. K'utunk: **kijab'.** // **Ab'.** Suf. Derivados VI. Ri jun k'ere'l tz'ij tikojsaj k'isb're jun rilik b'iij q'axe'l li ranm tz'ij. K'utunk: **xq'anab', xraxab', xtzayab', xq'aaq'ab'.**
5. **Ab'aj.** B'iij. Piedra. Ri b'aka maq ra b'olb'ik taq qleen, b'ajal rib'aaq wich uleew, ji tita'maj taq la' nojel jwich uleew, wi nuuch' jilon wi nimaq. Wi ri tita'maj taq xol siwaan, laq witz, laq jb'ee jaa' pach x'ol taq b'ee, wi tikojsaj re jmuuch' tuuj pach wi tikojsaj re jb'anik chuun.
6. **Ab'iix.** B'iij. Milpa. Ri jun ra jwich wuran, nim jq'iij chiwchaq qaqaaj, qachuuch jwi'l b'aka' ri tiya'w qawaa quk'a', titiksaj la' rijaaj ixiim, maq ra jxaaq tikojsaj re jpisik sub'an, taq ra reqa'n rib'aka' taq ra ajan, ri re tichaqaq reqa'n tiwux jal.
7. **Ab'iixb'al.** B'iij. Terreno cultivable. Witz taq'j ruleew ab'iix, rib'aka' jun luwr lamas titikonon taq kristyan re ab'iix.
8. **Ab'iixank.** Ranm tz'ij. Sembrar milpa. Ri tiran jun ajchaak, ri re' tijtik ab'iix li jun uleew. /Ranm tz'ij ri jun jwinaql loq'i ti'itz'ib'ej rik'il nojel tz'ij tijk'exwachiiij b'iij re kristyan K'utunk: **iin xinab'ixan** li wuleew wi b'a witz.
9. **Ab'iix kinaq' / Riij ab'iix kinaq'.** Frijol de bara. Jilon jb'iij kinaq' tiqeb'ar chirij ab'iix, tib'isaj ab'iix kinaq' re jwi'l tiqeb'ar chirij ab'iix, jilon wi tiqeb'ar chirij chee'.
10. **Ab'iix wuran.** B'iij. Monteparecida a la milpa. Jilon jb'iij jun wuran tik'iy laq wuran, jilon chiraaq

- chee', laq jchi' siwaan jilon
laq jchi' jaa', rax jxaaq, jilon
rilik jxaaq chop jxaaq ab'iix
xaqe kita' nim tib'e raqan.
11. **Ab'ya yala.** B'iij. América.
Jilon jb'iij jun setaj uleew,
lamas ti'ta'majwi' jalan taq
jwichaq qawinaq, jb'iij luwr
ri, ji ti'majmaj li nim tinmit re
"México" jilon ji tik'is li nim
tinmit jb'iij "Chile"./ Jilon
jb'iij ruleewaq nab'ee taq
qamaam qatiit' xyu' jchope'
taq yaq kaxlan kristyan.
12. **Achaq/ Yook.** B'iij. Excremento.
Sus. Tzii ri nik'qe rik'il tzii yook.
/Tzii ri ti'el jb'iij jtz'iij jun kristyan,
jilon jtz'iil jun awaj. K'utunk: Jor
k'ii achaaq xkan jye' taq yaq
ak'l kli.
13. **Ach'iij.** Rilik b'iij. Talixte. Ri
b'aka' jb'anikaq, jilon re'
jb'iijaaq tib'ijsaj re nojel qleen
jor kow, chop b'aka' chee',
b'aaq jilon re' wuran. K'utunk:
Man b'ola'j li jor ach'iij.
14. **Achalka'n.** B'iij. Concuñas. Ri
jb'iijaaq anm, roxoqlaq wunaq
ratz ja'uun rib'aaq ri jun jaa
k'olb'al. Tzii ri xaqe looq' tijkoj
taq yaq anm. / B'iij. Ri b'aka'
jun b'iij tikojsaj re ti'echb'ejk.
K'utunk. **Wachalka'n.**
15. **Achi.** B'iij. Idioma Achi. Jun
rechaq ju'wunaq kiib' Mayb'
Tziijb'al, tiyolsaj li tinmit Tz'alam
Jaa' (Baja Verapaz), tziijb'al
ri, ri jun ja'aab' K'iche' tzii ji
tiyolsaj Tz'alam Jaa', Rab'inal,
Kub'ulko, Chikaj pach nik'
tinmit chik.
16. **Achj.** Tosol b'iij. Animal macho.
Tzii tikojsaj re jk'utikaq jqaaj
awaj, wi ni'j wi jxik'aaq, jilon
nojel awaj titu'n taq. k'utunk:
Achj patx, **achj** wakx, **achj**
aaq.
17. **Achj wakx.** B'iij. Toro. Ri jb'iij jun
awaj wi kijab' raqan, wi ruk'a',
ti'alk'uwan rik'il jun atiit' wakx.
/ Awaj titijsaj jtyoo'jl. K'utunk:
Jor ch'uuch'j jti'nik man **achj**
wakx.
18. **Aj.** K'ere'l tzii. Partícula. Ri jun
ra k'ere'l tzii tik'utuw nen
tijchaakuj jun kristyan, ra
k'eer tzii ri rajawaxi'n tib'e
chiwch jilon tib'e nek'el rik'il
b'iij. k'utun. **Ajchaak.** / aj.
Ra k'eer tzii ri, ri b'aka' tib'in
lamas tipewi' jun kristyan, jilon
ri titz'iib'aj chijk'ulel jun tzii
xaqe tosol titz'ilb'aj.k'utunk:
wunaq li **aj** B'akameb'.
19. **Ajanel.** B'iij. Apellido. Ri jkaab'
jb'iijaaq kiib' oxiiib' kristyan aj
k'iche' wi taq li tinmit Tz'unun

- Kaab'. K'utunk: Yo'l na qachuuch Xwaan Ajanel.
20. **Ajawb'**. B'ij. Capitán de la Cofradía. Jilon jb'ij nab'ee jb'ab'aal ajmortomb'l li tinmit Tz'unun Kaab'. K'utunk: Qaqaaj Keel ri *ajawb'* li mortomil lajori.
21. **Ajb'anal**. B'ij. Actor de un delito. Ri jb'ij jun kristyan anm, wunaq nen xb'anow jun k'axk'olil re jun chik, chop jun elaq', kamik pach ni'j k'axk'olil chik.
22. **Ajb'elejeb' iik'**. B'ij. palabra ceremonial en pedida. Tz'ij tikojsaj jwi'laq chuuch qajw ri re' tib'ansaj jun tz'onin re jun anm chijxo'laq aj Tz'unun Kaab'.
23. **Ajb'iix**. B'ij. Cantante. Jilon tib'ijsaj re jun anm, wunaq tijb'an b'iix li jun chootx pach li jun tijoj ib'. K'utunk: Kap ra ak'l li ri ajb'iix li tijoj iib'.
24. **Aj k'iche'**. B'ij. Quichelense. Jilon jb'iijaq tib'ijsaj re yaq kristyan tiyolow taq li K'iche' Tz'ij.
25. **Aj'uub'**. B'ij. Cerbatanero. Ri b'aka' jun rechaq q'ij re cholb'q'ij re ajmayb', Ri b'aka' jwich jq'iijaq ajkamsal ka'n, kristyan yo'l taq re jwich q'ij ri ri taqa' ajya'l taq jwich jq'iij jsantiil qak'aslemal.
26. **Ajan**. B'ij. Elote. Jb'ij reqa'n qachuuch ab'iix, jilon tib'ijsaj re, ri re' puch' na taq ra jwiich. Taq ra ajan tikojsaj re jb'anik q'oor ajan pach aak' waa, jilon re' looq' tib'olsaj li q'aaq'.
27. **Ajaw**. B'ij. Creador y Formador. Tib'ijsaj re ranm kaaj, ranm Uleew, nen ya'l qak'aslemal jwi'l, jilon b'aka' ri tib'ijsaj re ajkeq'e wiich uleew pach qij saq.
28. **Ajawank**. Ranm Tz'ij. Querere. Ri tz'ij tijkoj taq kristyan ri re' tijk'ul ranmaq jun chomorsan, pach qleen wi chiwch uleew jilon k'ure' jun k'ulaj ib' chijxo'laq kristyan. k'utun: Ti'**ajwan** ranm man wunaq chawij. / Ranm tz'ij ri looq' ti'itz'ib'ej rik'il jk'axwach jb'ij kristyan. K'utunk: Xin**ajawank**.
29. **Ajawaxk**. Ranm tz'ij. Necesitar. Ri jchaakoq jun qleen qawi'l re ojt'o'w re resaj jun chaak. / Tz'ij ri, ri re' tikojsaj ti'echb'ej na rik'il jroox kristyan. K'utunk: ǵNen **rajawax** man k'aam li chawe?
30. **Ajb'ee**. B'ij. Apellido Antiguo. Ri b'aka' jb'ij ojr taq kristyan, jb'ij taq qamaam qatiit' li tinmit Tz'unun Kaab', ri b'aka' kristyan wi jb'iijaq jilon ri, ri b'aka' re' ajk'amal taq jb'ee

- tinmit, b'iij ri xwa'xiri re jkaab' b'iij re aj Tz'unun Kaab' ojr, lajori xsachiri jkaab' b'iij chijxo'l aj Tz'unun Kaab'.
31. **Ajchajan.** B'iij. Guardían. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tichajin jun jaa k'olb'al re jun kristyan chik. / Ri jb'iij anm, wunaq wi chi jchajaaj qleen re jun jalan kristyan chik. K'utunk: iin **ajchajan** rik'il inmaam. / Tzii ri looq' ti'echb'ej. K'utunk: **Wajchajan**.
32. **Ajchaak.** B'iij. Trabajador. Ti'el ri kristyan tijb'an chaak. / Tib'ijsaj re kristyan sik'aaj. K'utunk: Kap ink'ajol jor **ajchaak** wunaq.
33. **Ajch'ab'al.** B'iij. Rezador. Jb'iij jun kristyan tichaakun re jya'ik jb'iij utziil, jilon re' tijya' jb'iij nen b'ee tijk'om b'i jun kristyan. / Jilon jb'iijaa kristyan tichaakun taq li chootx. K'utunk: uke titaw **ajch'ab'al** awik'ilaq.
34. **Aj'ilil maak/ Ajya'l saqil tzii.** B'iij. Testigo. Ri kristyan xiliw jun k'axk'olil xb'ansaj re jun chik. / Kristyan xiliw k'ax xb'ansaj chiwch. / Ri kristyan ajkiril jmaak jun chik chiwch q'ataltzii jilon chiwch ajch'o'j.
35. **Ajb'anal ree.** B'iij. Autor. Ti'el ri nen fitz'iib'an jun wuu. // Ri nen xb'anow jun k'axk'olil re jun kristyan chik. // Ti'el ri jun ajb'anol maak.
36. **Ajb'anol k'ax.** Delincuente. Ri jb'iij jun kristyan anm, wunaq b'anal k'ax jwi'l chop kamik pach elaq'. / Ri jun kristyan b'anol jun maak jwi'l chiwch kristyan, jilon chiwchaq q'atb'tzii.
37. **Ajch'ojniik.** B'iij. Lavandera. Ri ti'el ri jun anm, wunaq tijch'aj itz'iiq tz'iil; tzii tikojsaj ri re' tik'ulsaj jwiich jtuuj jun anm K'utunk: Anm li ri ajch'ojnik qik'il la jaa.
38. **Ajch'o'j.** B'iij. Guerrero o peleonero. Ri kristyan tijb'an taq k'axk'olil li jk'aslemal ni'j kristyan chik./ Ri jb'iij kristyan tijchaakuj jb'anik k'axk'olil li jun jaa, jilon li jun k'omon pach li jun tinmit.
39. **Ajch'o'j tzii.** B'iij. Abogado. Ri jun kristyan nim reple'n, retamb'l chub' echab'l pach taqonk li jun q'atb'tzii.
40. **Ajchee'.** B'iij. Matasanos. Jb'iij jun chee' pach jwich. Jilon jb'iij maq ra chee' wi taq li joron luwr, rax riij jwiich, wi saq pach q'an jpaam, wi taq ra b'olb'ik jb'aaq', qus titijsaj taq ra jwiich.

41. **Aj Chi'ul.** B'iij. Gente de Chiul. Ri jib'iij kristyan tipe taq chi'ul, jib'iij jq'aab' tinmit re Aj Kunel, re tinmit K'iche'.
42. **Ajchiku.** B'iij. Apellido. Ri b'aka jkaab' jib'iijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun Kaab', tipe taq, li komon Xe'tloox, Ch'ipaq pach Chi' Ja'tiix./ Ma ra jkaab' b'iij ri, ri jib'iijaaq kristyan tipe taq la wi'w ruleew q'uul.
43. **Ajchi' q'aaq'.** B'iij. Parturienta. Tzuij ri nik'qe ti'el rik'il jib'iij ajtuuj. / Tib'ijsaj re jun anm ajri xjloq' jun ra jnee'. / Ri jun anm ajri xtziib' kita looq' tijchop pach tijtij joron taq qleen jwi'l tiran k'ax re ra'l tuu' re ra nee'.
44. **Ajchiij.** Riliik B'iij. Mujer que usa Cinta. Riliik B'iij. Ri ti'el tib'ijsaj re jun anm aj Tinmit tijkoj chiij li jib'aa. K'utunk: Jli Xe'tloox wi na qachuuch **ajchiij** taq.
45. **Ajchiq'i'm.** B'iij. Hermano menor. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan (ak'l, anm, wunaq) wi jun rech'elxik nab'ee'al chiwch li jun jaa k'olb'al. K'utunk: Yaj Xuur **ajchiq'i'm** chirij yaj Waan.
46. **Ajchiq'iij.** B'iij. persona que trabaja por día. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tichaakun re mokom li q'iij rik'il jun kristyan chik. K'utunk: Yaj Laas **ajchiq'iij** tichaakun qik'il.
47. **Ajch'imi'y.** B'iij. Autoridad. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan, k'amal jq'aab' jun nim eqale'n jwi'l li jun komon. / B'iij re kristyan ajk'amal b'ee li jun komon jilon li jun tinmit.
48. **Ajyataas.** B'iij. Apellido. Rijkaab' jib'iijaaq jun puq kristyan aj Tujaal, jilon aj k'iche'. K'utunk: Jili Tujaal wi k'ii kristyan wi jkaab' jib'iijaaq Ajyataas.
49. **Aj'iil ajmaak.** B'iij. culpable. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan xb'anow jun k'ax. / Tzuij tikojsaj re jun kristyan xb'anow jun k'axk'olil jwi'l. K'utunk: Man wunaq li ri aj'iil ajmaak. / Tzuij ri kita looq' ti'echb'ejk.
50. **Aj'echab'l.** B'iij. Heredero. RU jun kristyan tikan chub' qleen re jqaaj, jchuuch ri re' tikam taq. / Ri jun anm wunaq tikan ti'echb'en qleen re jun kristyan xkam.
51. **Aj'esel ee.** B'iij. Dentista. Ri jun anm wunaq ti'esan ee. / B'iij ri chaak tiran jun kristyan tikunin jk'axk'olil ee, jilon ri kristyan tib'anow jwa'x ka'n ee.
52. **Ajiij.** B'iij. Caña. Ri maq ra wuran ri titiksaj laq miq'in taq luwr re tinmit Iximulew, jilon wi titiksaj li tinmit Tz'unun Kaab' li komon chi' kurs, Ch'ipaq, B'aaq'ank'ichee'laj, pach

- Xe'tloox, maq ra wuran ri titiksaj taq ra jb'ooq', taq ra jxaaq tijtij taq awaj re jwaaq, taq ra ajij tike'saj, ajrik'ure' ra'l tib'ansaj kaab' re, jilon looq' tib'ansaj kunb'l re jb'ij b'ooj.
53. **Ajjosol chee'**. B'ij. Carpintero. Kristyan tijchaakuj taq tz'olom. / jb'ij jun kristyan ajb'anol teem, ch'aat, meex, k'olb' itz'iiq, pach k'olb' laq.
54. **Ajkamsanel**. B'ij. Asesino. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tikomsan re ni'j chik. / Tib'ijsaj re jun wunaq, anm tijchaakuj jkamsaj kristyan.
55. **Ajkojol**. B'ij. persona que coloca algo. Ri jun kristyan tib'anow jun chaak re tijkoj jun qleen chik re jun kristyan. K'utunk: Man mos li ri man ajkojol ee.
56. **Ajkojol ch'ool**. Consejero(a). Ri jun kristyan tijkoj jun no'j re jun chik. / Ri jun kristyan titaqchin re jun chik chijb'anik jun qleen. K'utunk: Ri man anm li xkojow inch'ool.
57. **Ajk'ichee'laj**. / **Ajb'a witz**. B'ij. Gente de la montaña. Jilon tib'ijsaj re qawinaq tipe taq b'a witz re tinmit Tz'unun Kaab'. Chop aj Xe'ch'iyuut', aj Li Susuun. K'utunk: K'ii kristyan **ajk'ichee'laj** xqejch taq ri re' x'ook k'ax ojr.
58. **Ajk'ot**. B'ij. Apellido. Ri b'aka jkaab' jb'ijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun Kaab', tipe taq raj ranm tinmit, li komon Xe'tloox, Ch'ipaaq, Ch'oljaa', K'isachalk pach Chi'amaq. / Ri b'ij wi rechaq kristyan tik'otow taq xoq'o'l, pach pooq re tib'ansaj b'oo'j.
59. **Ajkeq'ee**. B'ij. Dueño. Tzii tikojsaj re rajw jun qleen pach awaj. K'utunk: Q'asaj ma ra moor re **ajkeq'ee**. / Ma ra tzii ri tikojsaj re jb'anik jun k'otb' chi' re jun kristyan. k'utunk: ¿Nen **ajkeq'ee** man wuuj ri?
60. **Ajkejel kwa'y**. B'ij. Jinete. Ri jb'ijaaq kristyan tikejeen taq kwa'y li nimq'ij re tinmit Tz'unun Kaab'. / Jb'ij kristyan tikejen taq kwa'y.
61. **Ajkeem**. B'ij. Tejedor(a). Ri anm, wunaq tikeemow poot', uuq pach ni'j itz'iiq chik. / Ri kristyan tichaakun rik'il jchaakuj b'aatz'. K'utunk: Neri laq tinmit kita' k'ii **ajkeem** wi taq.
62. **Ajki na**. Rilik ranm Tzii. Part. *Todavía no*. Ri ma ra tzii ri tib'ijsaj ri re' kita k'isil jb'anik jun qleen jwi'l jun kristyan. k'utunk. Kita inb'e awik'il jwi'l **ajki na** tink'is inchaak.

63. **Ajkob'n.** B'iij. Cobanero(a). Tib'ijsaj re chaq kristyan tipe taq li tinmit Kob'an, tiq'aljin taqjwi'lritz'iqb'alaq, yaq anm kolo'l ruuqaq, saq jpoot'aq, jilon re jtziijb'alaq ri Q'eqchi'.
64. **Ajkuun.** B'iij. Curandero. Ri jun anm wunaq tikunin re yaaj kristyan. / Kristyan wi retamb'l chub' jkunaj yajel re kristyan, wi ajkuun re yaaj anm, ajkuun re q'aje'l, ajkuun re nee' pach ni'j chik. K'utunk: qachuuch Liy **ajkuun** re taq ra nee'.
65. **Ajkunul awaj.** B'iij. Veterinario. Ri jun kristyan anm, wunaq tikwin chijkunaj yaaj taq awaj. /Kristyan retaam nen kunb'l tiya'saj re awaj yaaj taq li jun luwr. K'utunk: qaqaaj Teek' ri re' **ajkunal awaj**.
66. **Ajkutz'ii'j.** B'iij. Guía espiritual. Ri jb'iij jun chuuch qajw tichaakun chub' retamb'laq qamaam qatiit', kristyan ri wi jwiich jq'iij chiwch Ajaw. / Ri jun anm, wunaq ajk'amal b'ee tichaakun chub' jk'atik poom, laq Witz taq'j.
67. **Ajk'iix poot'.** B'iij. Persona que usa guipil Uspanteko. Anm aj Tinmit Tz'unun Kaab' tikojow saq k'iix poot' re ojr taq kristyan. / Ritz'iqb'al ojr taq qatiit' aj Tz'unun Kaab'. / Tz'ij ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij ajsaq poot'.
68. **Ajlab'al q'iij.** B'iij. Calendario. Wuuj re ajlab'al q'iij re jun junaab', lamas wi taq jb'iijaaq nojel iik' pach jb'iijaaq nojel q'iij re ajlab'al.
69. **Ajlank.** Ranm tz'ij. contar. Tz'ij ri tikojsaj ri re' ti'ajlaj jurub' jk'iyal kristyan, chee', q'iij, iik', junaab', ka'n, awaj jilon nojel qleen tita'maj wich kaaj uleew. k'utunk. **Kiib'** wakx, **joob'** ak'l, **jun** k'eer uleew. / Ranm tz'ij. Jun jwinaql looq' ti'itz'ib'ej rik'il nojel tz'ijtijk'exwachij jb'iij kristyan. k'utunk: **Xojajlank**.
70. **Ajlalk.** Riliik ranm tz'ij. Contado. Ri puwaq, jwiich chee', awaj pach ni'j qleen chik ilil chaq jurub' raqan wi'. K'utunk: iin **ajlal** chaq juntir jwiich traas inwi'l.
71. **Ajmaaj.** B'iij. Masajista. Ri jb'iij jun kristyan, tijchaakuj jikikaq anm pach wunaq witaq li yajeel. K'utunk: qachuuch te'l **ajmaaji'n**.
72. **Ajmaak.** B'iij. Culpable. Jq'iij ajmayb'. Jwaq q'iij re Mayb' ajlab'al q'iij, ri q'iij ri tik'utuw kuyb' maak , ri jq'iijaaq qamaam qatiit', la' q'iij ri ti'ta'sajwi'w ri uxlank re kamnaqiib' jilonk'ure ri q'iij ri ti'ta'sajwi'w kuyb' maak re Ajaw.

73. **Aj B'ili'm.** B'iij. Aguacatecos. Jilon tib'ijsaj re chaq kristyan tipe taq li tinmit Chalchitan / Awakatan.
74. **Aj Ch'ajuul.** B'iij. Chajulense. Ri jb'iij kristyan tipe taq li tinmit Ch'ajuul. / Ri jb'iij kristyan exalnaq li tinmit Ch'ajuul, jq'aab' nim tinmit K'iche'.
75. **Aj Chikaman.** B'iij. Chicamanense. Ri jb'iij kristyan tipe taq li tinmit Chikaman. / Ri jb'iij kristyan exalnaq li tinmit Chikaman, jq'aab' nim tinmit K'iche'.
76. **Ajkunal k'ax anm.** B'iij. Cardiólogo. Ri jun kristyan nim retamb'l chub' yajeel re k'ax'ol anm. // Ri jun kristyan retaam neen jkunaj yajeel re k'ax'ol anm.
77. **Ajkaaj jalan jwiich.** B'iij. Extraterrestre. Jilon jb'iij, awaj, ka'n, jilon riliik chop kristyan petzal taq li mayuul jilon li kaaj, kristyan nimaq retamb'laq tijiin tijchakuj taq rij lamas petzal taq wi'w.
78. **Aj Kob'n.** B'iij. Cobaneros. Ri jb'iij kristyan tipe taq li tinmit Kob'n. / Ri jb'iij kristyan exalnaq li tinmit Kob'n.
79. **Aj Kuneen.** B'iij. Cunenense. Ri jb'iij kristyan tipe taq li tinmit Kuneen. / Ri jb'iij kristyan exalnaq li tinmit Kuneen, jq'aab' tinmit K'iche'.
80. **Aj K'usaal.** B'iij. Cotzaleño. Ri jb'iij kristyan tipe taq li tinmit K'usaal. / Ri jb'iij kristyan exalnaq li tinmit K'usaal, jq'aab' tinmit K'iche'.
81. **Aj Puu'q.** B'iij. Gente de la Puc. Jilon tib'ijsaj re chaq aj k'iche' kristyan tipe taq Li Puu'q, ri kristyan tipe taq li jun komon re tinmit Tz'unun Kaab', wi chijk'ulel tinmit Chikaman.
82. **Ajmex.** Riliik b'iij. Surdo. Tib'ijsaj re jun kristyan, wi jkolmalil jq'aab' pach raqan rik'il jmex: K'utunk: Yaj Keel ajmexi'n ti'etz'ank.
83. **Ajmees.** B'iij. Barrendero. Ri kristyan tib'anow mees xo'laq b'ee li jun tinmit, jilon li jun komon. / Kristyan tib'onow mees li k'ayb'l, li tijoq ib' pach laq ni'j luwr chik.
84. **Ajmeese.** B'iij. Adivinador. Jb'iij kristyan ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij ajpaaj.
85. **Ajmiq'iin.** B'iij. Persona de tierra caliente. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tipe li taq'j luwr, lamas jor tijb'an q'aaq'. / Kristyan ji tipe laq miq'iin luwr. / Jilon tib'ijsaj re yaq mosib' tipe taq

- li miq'iij luwr re tinmit Tz'unun Kaab', chop ajsik'a'chee'.
86. **Ajmolol tziiij.** B'iij. Chismoso. Kristyan kita' tz'eet nen tijb'iij. / Kristyan tijmol jtziij chirij jun chik. K'utunk: Yaj Liij **ajmolol** tziiij chwiiij.
87. **Ajmol.** B'iij. Gallina ponedora. Jilon tib'ijsaj re jun chuch ak' tijiin chijya'ik saqmolb'. K'utunk: Man chuuch ak' li ajmoli'n lajori.
88. **Ajmuqunk:** B'iij. Gente que va al entierro. Ri kristyan tib'e taq li jluwr kamnaq chij muqiik jun kamnaq. / Tib'ijsaj re juntiiir kristyan tib'e taq li muqunk.
89. **Aj Neb'j.** B'iij. Nebajense. Ri jb'iij kristyan tipe taq li tinmit Neb'j. / Ri jb'iij kristyan exalnaq li tinmit Neb'j, jq'aab' tinmit K'iche'.
90. **Ajne'.** Riliik b'iij. Tierno. Tziiij tikojsaj re taq ra jwiich ichaaj ajki na koow taq. K'utunk: Taq ra jwiich q'ooq' **ajne'** na lajori.
91. **Ajpaaj.** B'iij. Adivino. jb'iij Jun kristyan wi retamb'l re tijpaj jk'aslemal jun wunaq pach jun anm chiwch uleew.
92. **Ajpi'.** B'iij. Apellido Uspanteko. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan tipe taq raj ranm tinmit Tz'unun Kaab'.
93. **Ajpich'no'j.** B'iij. Científico. Jilon tib'isaj re yaq kristyan tichaakun taq laq jaa k'olb'al, lamas wi taq wi'w kristyan nimaq jno'jaq./ Jilon jb'iijaaq qamaam qatiit' xiliw taq jcholaj juntiiir jyaaj qatiit' iik' pach qamaam q'iij ojr taq tziiij./Jilon jb'iijaaq ojr taq qawinaq xchaakun taq chub' Mayb' ojlank jilon chub' Mayb' cholq'iij.
94. **Ajpilil awaj / Ajkomsal awaj.** B'iij. Carnicero. Kristyan tikomsan wakx, aaq, kirneer re tijk'ayaj jti'niik. / Kristyan tichaakun chijkomsaj wakx, aaq, kirneer. K'utunk: Teek' ri **ajpilil** wakx li qatinmit.
95. **Aj Tujaal.** B'iij. SaKapultekos. Ri jb'iijaaq kristyan tipe taq li tinmit wi chijchii' nimjaa', lamas tipe taq wi'w anm wunaq tiyolow taq li Tujaal tziiij.
96. **Aj Tz'unun Kaab'.** B'iij. Uspantekos. Jilon tib'ijsaj re chaq juntiiir kristyan tipe taq li tinmit Tz'unun Kaab', jq'aab' tinmit K'iche'.
97. **Ajpixkaar.** B'iij. Consejero. Tziiij ri, ri tikojsaj ojr taq tziiij re chuuch qajw. Tziiij ri nik' ti'el rik'il jb'iij ajpixab'.
98. **Ajpixab'.** B'iij. Consejero. Ri kristyan chuuch qajw tiya'w

- jpixb' nik'j kristyan chik. Tziiij ri nik' qe ti'el rik'il kristyan ajya'l no'j. K'utunk: qamaam ri **ajpixab'** re woch'olxiik.
99. **Ajpoom.** B'iij. Guía espiritual. Jilon tib'ijsaj re jun ajk'amal b'ee li Mayb' b'antajk. / Ri jun kristyan wi jwiich ja'iiij chiwch Ajaw. / Tziiij ri nik' qe ti'el rik'il jb'iiij ajq'iiij.
100. **Ajpoop.** B'iij. Apellido. Ri b'aka jkaab' jb'iiij taq jun puq kristyan aj Tz'unun Kaab' Petzal taq re aj k'iche' kristyan, tipe taq raj ranm tinmit, la' komon Xe'tloox, Chi' ja'tiix pach B'ob'laaj / Rib'aka' b'iiij wi re kristan tib'onow taq poop. / Jilon tib'ijsaaj re kristyan tiya'w taq pixab' la jun komon.
101. **Ajpuu.** B'iij. Décimo día calendario Maya. Lajuuj q'iiij re cholb' q'iiij re ajmayb'. K'utunk: iin ji xink'isi' li q'iiij Ajpu.
102. **Ajq'ab'.** B'iiij. Persona que hace maldad. Ri kristyan tijtun ja'aab' chirij jun chik. / Kristyan tixukar chirij jun chik re tijta' etzalal re jk'aslemal. K'utunk: Kap man anm li jor ajq'aab'.
103. **Ajq'asal tziiij laj suk'ulal.** B'iiij. Traductor legal o intérprete. Ri jun kristyan tiq'axiin li kaxlantziiij nen tijb'iiij jun kristyan li qatziiij chiwch jun ajch'o'j tziiij jilon chiwch jun q'ataltziiij, jilon chiwch jun q'atb'tziiij.
104. **Ajq'asaltziiij / Ajpach'ultziiij.** B'iiij. Intérprete. Ri jb'iiij jun kristyan nen titaaw jtziiij kiib' kristyan wi taq li ch'o'j jilon li jchomorsaj riij jun k'axk'olil li jk'aslemal kiib' kristyan.
105. **Ajq'atal tziiij.** B'iiij. Juez. Ri jb'iiij jun kristyan tichaakun chub' jsoliik k'axk'olil li jk'aslemal kristyan, jilon re jtokiik jsuk'ulal k'axk'olil. // Ri jchaak jun ajq'atb'tziiij oqxaniil laj q'aab' tiril jcholaaj ch'o'j utziil.
106. **Aj Triix.** B'iiij. San Andresano. Ri jb'iiij kristyan tipe taq li tinmit San Andres re Saq Kaab' jaa. / Ri jb'iiij kristyan exalnaq li tinmit San Andres, ja'aab' tinmit re K'iche'.
107. **Ajtojol maak.** Condenado. Ti'el ri kristyan anm, wunaq xkan qeej maak chiriiij li jun qatal tziiij. // Ri jb'iiij jun kristyan fitojow na jun maak li jun tz'apil jaa.
108. **Ajq'eeq uuq.** B'iiij. Persona que usa corte negro chiquimulteco. Jilon tib'ijsaj re chaq anm ajchimaq'na' Xyuuq taq li tinmit Tz'unun Kaab'.
109. **Ajq'iiij. / Ajkutz'ii'j.** B'iiij. Guía espiritual. Ri b'aka' kristyan ri wi jwiich ja'iiij chiwch Ajaw,

- jilon tib'ijsaj ri jun kristyan wi retamb'l chiwch Ajaw, ri retam nen jb'anik jk'atik jun kutz'ii'j chiwch Ajaw. / B'ij. Jun kristyan ajk'amal b'ee re Mayb' no'j, ri ti'iliw jcholaj jq'iijaa kristyan la jun mayb' komon.
110. **Ajq'ojoom.** B'ij. Marimbista. Ri kristyan tikwiin chiresaj b'iix rik'il q'ojom. / Wunaq, anm tikwiin chijq'ojomaj q'ojoom.
111. **Ajrik'ure'.** Riliik ranm tzij. Después. Tz'ij tikojsaj ri re' xb'anmaj jun qleen jwi'l jun kristyan, re tijb'an jun chik. K'utunk: Xinq'ajch na li chaak **ajrik'ure'** xinb'ane' wiik'.
112. **Ajsaq poot'.** B'ij. Persona que usa güipil blanco. Jilon tib'ijsaj re chaq anm ajtinmit tikojsow taq saq poot' re tinmit Tz'unun Kaab'.
113. **Ajsaq weex.** B'ij. Persona que usa calzoncillo blanco. Jb'iijaa nimaq taq kristyan tijkoj taq na ritz'iqb'al ojr taq qamaam. / Ri kristyan tijkoj taq na saq weex ritz'iqb'al ojr taq kristyan laj qatinmit. / Ri itz'iqb'al tijkoj taq qamaam qatiit' ri re' xyuq taq yaq kaxlan kristyan.
114. **Ajsik.** Riliik ranm tzij. Arriba. Man ra tzij ri tikojsaj re tijk'ut lamas wi'w jilonk'ure' lamas ti'ta'sajwi'w juun qleen, awaj jilon re kristyan. Chopka' juun k'utun ri. Man kwa'y xi' **ajsik**.
115. **Ajsiqonk.** B'ij. Persona que odora imagen. Ri kristyan tixukar laj raqan tyoox laq chootx, chop tib'ansaj laq korexm, jilon re', ri re' tib'e taq kristyan laq siqon re tyoox laq jalan taq tinmit chik, chop Ayutla, Ch'ajuul pach Eskipul.
116. **Ajsook.** B'ij. Gente que trasquila oveja. Ri kristyan tisokow riij kirneer. / Kristyan tib'onow jsook kirneer. K'utunk: ink'ulja tikwiin tijb'an jsook kirneer.
117. **Ajsolin tinmit.** B'ij. Turista. Jilon tib'ijsaj re kristyan tijsolin taq jwiich wich uleew chop yaq kaxlan taq kristyan tipetaq chik laq jalan taq tinmit tiyuq taq laj qatinmit jilon la' nik'j tinmit chik. / Ri kristyan tiyu' taq chirilik juntiir qleen wi in luwr chop chootch, choo ja', nimaq witz pach nik'j qleen chik.
118. **Ajsokal b'aa.** B'ij. Barbero. Ti'el ri jb'iij kristyan tisokan taq rismal b'aa. / Chaak tijb'an taq kristyan tiq'atzow taq rismal b'aa.
119. **Ajoqtal awaj.** B'ij. Arriero. Ri jun anm wunaq retam tiroqtaj awaj./ Ri chaak tiran jun

- ajyuuq' li jun nim taq'j juyb' awaj.
120. **Ajtinmit.** Uspanteko. Kristyan tipe taq laj ranm tinmit./ Ri jb'iiaq kristyan tiyolow taq li Tz'unun Yolooj. / Ri jb'iiaq jun puq kristyan aj Tz'unun Kaab' tiyolow taq li Tz'unun Yolooj. / Tib'ijsaj re kristyan tiyolow taq laj qayolj tipe taq laq komoon re Tz'unun Kaab'. Kútunk: Jili Ch'ipaq' pach Xe'tloox k'ii ajtinmit wi taq.
121. **Ajt'iis.** B'iij. Costurero(a) Ri kristyan tit'isiw weex, poot' pach nik'j qleen chik re tijkojsaj.
122. **Ajt'uu'y.** B'iij. Persona que reparte la comida. Jb'iij chuuch qaajw tijachow laq li jun nim q'iij, jilon chijxo'l ajmortomb'l.
123. **Ajtijonk Ajtiij.** B'iij. Mestro(a) Jilon jb'iij juun anm, wunaq tichakun li juun tijoj ib', lamas tichakun rik'ilaq taq ra nuch' ek'l, jchaak juun ajtijonk re tik'utuwk nojel etamb'l re taq ra nuch' ek'l, jlonk'ure' juun ajtijonk jchaak ri tijya' tijonk retaq ra ek'l laq nojel tijoj ib'. / B'iij. Man tziij ri loq'i ti echb'ejk rik'il jk'erel tziij. Chopka' juun k'utun ri. Waan jb'iij **wajtijonk**.
124. **Aj Triix.** B'iij. San Andresano. Jilon tib'ijsaj re kristyan tipe taq chijk'ayaaj tapa'l li K'ayb'al
- re Tinmit Tz'unun Kaab' K'utunk: Ajtiriix saq jweexaq, jilon tijkoj taq pereem xajab'.
125. **Ajtuuj.** B'iij. Parturienta. Jolon re' tib'ijsaj re juun anm ajri xwa'x ra rik'lal ./ B'iij. Juun kristyan ajkuun re yawb' li tuuj.
126. **Ajtuun.** B'iij. Apellido. jkaab' Jb'iiaq ojor taq kristyan xi'elax taq rik'ilaq yaq aj k'ichee' xipetaq chijxo'l qawinaq aj Tz'unun Kaab' / Jilonb'aka' jb'iij tib'isaj re juun kristyan tiponxiin ra q'ojoom tuun. / Jilon jb'iiaq kristyan tipe taq li jluwr tuun.
127. **Aj Patz'ite'.** B'iij. Patziteko. Jilon tib'ijsaj re kristyan tipe taq li tinmit Patz'ite. // Jilon tib'ijsaj re kristyan k'asarnaq taq Patz'ite'.
128. **Aj Chi' laa Chiwi laa.** B'iij. Chichicasteco. Jilon tib'ijsaj re kristyan tipe taq li tinmit Chi' wi laa / Chi' laa. // Jilon tib'ijsaj re kristyan k'asarnaq taq Chi' wi laa / Chi' laa.
129. **Ajtze'.** B'iij. Chistoso. Jilon jb'iij jun kristyan tiresaj jtze' nik'j kristyan chik. / Ri jun kristyan jor tijta' nen tijjol re tiresal jtze' nik'j kristyan chik.
130. **Ajtz'alaam.** B'iij. Apellido K'iche'. Ri jkaab' jb'iiaq jun puq

- ajk'ichee' kristyan tipe taq laq jalan taq tinmit re b'antajk k'ichee'. / Ti'el ri jb'iij kristyan tiq'atzaw taq chee'. Aj'esal chee'. aj'esal tz'alaam.
131. **Ajtz'aaq.** B'iij. Albañil. Ri kristyan tib'onowjaa. K'utunk: Qaqaaj Waan ri ajtz'aaq re man nim ja wi jili.
132. **Ajtz'iib'.** B'iij. Secretario(a) Jb'iij juun kristyan tichakun re tz'iib'ank. / B'iij. Equele'n tiya'saj re juun kristyan li juun komon, tinmit re tijtz'iib'aj nojel qleen ti yolsaj li juun komon yoloaj.
133. **Ajtz'iib'al takil tzij.** B'iij. Periodista. Ri jun anm, wunaq wi jwuuj re tichakuun chijtz'ib'aj juntiir jurub' tijiin tiq'aax li jun tinmit. / Ri jtakil tzij tijtz'ib'aaj jun anm wunaq tichakuun chirij no'j ri.
134. **Ajtz'iis.** B'iij. Costurero(a) Tzij ri nik' ti'el rik'il jb'iij ajt'iis. Ri kristyan tit'isiw weex, poot' pach nik'j qleen chik re tijkojsaj.
135. **Ajtzij.** B'iij. Apellido. jkaab' Jb'iijaaq ojer taq qawinaq aj Tz'unun Kaab', ajtzij rib'aka' ticholow Yoloaj, li juun komon Yoloaj la juun nimq'iij nim jb'antajk chixo'laq ojr aj Tz'unun Kaab'.
136. **Ajtzoo'.** B'iij. Chompipe. Ri jilon jb'iij jun achj pipi, man ra awaj ri nimna chiwch juun ek', juun ajtzo' nim man jtzaam, ri re nim chaq tixojow, tiqolqonk jilonre we tiril taq ra ek'l tiroqtaaj taq.
137. **Ajtzurul wakx.** B'iij. Torero. Ri wunaq, anm titzuruw wakx li jun korl iitz'ab' re wakx (jaripeo), jun itz'ob' ri, ri tiran taq yaq mosibi li nim q'iij re tyoox li tinmit Tz'unun Kaab'.
138. **Ajw.** B'iij. Dueño(a). tikojsaaj re ajkeq'e juun qleen, re tikojsaaj nojo tzij ri rajawaxi'n ti'echbeej. Chopka' juun k'utun ri. ¿Nen **rajw** ma ra ch'i iw ri?
139. **Ajwajk.** Ranm tzij. Querer. Ti'el ri rajwaj jun kristyan jwi'l jun chik. / Nik' ti'el rik'il loq'al jun kristyan jwi'l jun chik. Tzij ri looq'i ti'etz'b'ej rik'il jk'exwach jb'iij kristyan. K'utunk: Xata**ajwaj**, xin**ajwaj**.
140. **Ajwiiq. /Ajwiqonk.** B'iij. Persona que odorna. Ri kristyan tijchakuj wiqonk li jun nim q'iij re tyoox, re jun tanb'al, re jun jaa k'olb'al. K'utunk: Xpetaaq**ajwiqonk** re tyoox. / Xpeti'**ajwiqon** qochooch.
141. **Ajw xeel.** B'iij. Capitán de la cofradía. Ri jb'iij jb'ab'aal

- ajmortomb' li tinmit Tz'unun Kaab'. K'utunk: Qaqaaj Luu' ri **ajw xeel** li mortomiil lajori.
142. **Ajworoon.** B'iij. Guerrillero. Jilon tib'ijsaj rechaq kristyan ajch'oo'j wi taq laq wuran. / Ri kristyan ajch'oo'j rax rijaq xwa'x taq laq k'achelaj ri re' xq'ax k'ax laj qatinmit.
143. **Ajxojl.** B'iij. Danzante. Ri kristyan tijkoj taq jalan taq atz'iyeq re tijk'ut rib'aaq, tijkoj taq k'ooj, tixojow taq chiiwch kristyan laq nim q'iij. Chop ajxojoj patzka'r, ajxojoj keej, ajxojoj juur pach nik'j xojoj chik.
144. **Ajya'l no'j.** B'iij. Orientador. Jb'iij jun chuuch qaajw tiya'w jno'j jun kristyan b'esal li jun b'ee kita' qus./ Ri chaak tiran taq qaaj chuuch li jaa k'olb'al re jk'ajol jrab'iinaq.
145. **Ajyool.** B'iij. Cuentista. Ri kristyan tijya' jtakiil tzii re jun chik. K'utunk: Ri yaaj Kye'l ajyool re nen xq'aax jili.
146. **Ajyuuq'.** B'iij. Pastor de ovejas. Ri kristyan tijchajaj awaj li jun nim taq'j. /Ak'l, anm, wunaq tiyuq'uw rechaq wakx, kwa'y, kirneer li jun nim taq'j. K'utunk: Wi jun ra ajyuuq b'a wiitz.
147. **Aj tz'ib' taqanl tzii.** B'iij. Diputado. Ri kristyan cha'l jwi'l
- juntiir tinmit re tiwa'x li popol jaa.
148. **Aj'iitz.** B'iij. Brujo. Ri b'aka' kristyan tichakun taq chijta'ik k'axk'olil laj k'aslemalaq nik'j kristyan chik. / Ri kristyan tib'anow taq etzalal li k'aslemal.
149. **Ak'.** B'iij. Pollo. Jb'iij jun awaj ri re atiit', jilon re', ri re' achj, wi kiib' raqan, wi jxiik', tik'isi' li saqmolb', titiksaj chiiwch ja k'olb'al, qus titijsaj jtyo'jl re rikiil, jilon jyook qus re mees re tiko'n. / Jchuuch ak' ri jun awaj tiqarqank, tijya' saqmolb', tit'uqark, jilon re ti'alank. / Achj ak', ri jun ak' ti'oq'k ri re chaq tisaqarsank, ri jun puuy.
150. **Ak'aal.** Tierno. Riliik b'iij. Jb'iij nojel taq ra wuran ri re' ajri tilexlen jwiich taq, jilon tib'ijsaj re taq ra chee' ri re' ajkina ri'j taq. k'utunki.Ra **ak'al** chaj li ajkina tzii re tiqesaj tz'olom.
151. **Ak'al iik'.** Luna nueva. B'iij. Ri jb'iij iik' ri re' ajri ti'elch, jilon tib'ijsaj re ne' iik'. / Ri re' jino iik' ri kita qus tib'ansaj och'ooj pach tikatsaj jun chee', jilon jno'j qamaam qatiit'.
152. **Akuxank.** Ranm tzii. Germinar semilla. Tzii tikojsaj ri re' tijiin tituxanch jun ra ijaaj. / Riliik taq

- ra ab'iix, kinaq ri re' tipàxch li ijaaj. K'utunk: Taq ra wob'x tijiin chaq ti'akuxanch.
153. **Ak'al ka'n.** Riliik b'iij. Pájaro Pichón. Jb'iij taq ra ka'n, chop ch'iip ajri tijiin tiretamaj taq tijupup taq chub' taq ra chee'.
154. **Ak'al wunaq.** Riliik b'iij. Jovencito. Jilon tib'ijsaj re jun wunaq ajk'ojol na. / Tziiij ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij k'ojol wunaq. / Wunaq ajri tijiin tik'iij.
155. **Ak'ee'l / ik'ee'l.** B'iij. Maíz nuevo. Jilon jb'iij nab'e ixm jilon kinaq', ri re' ajkina tichaajk la' jche'l. / Jb'iij nab'e jwiich qleen titijsajk. Chopka' juun k'utun ri. Inchuway tintij **ak'el** waa oke.
156. **Ak'l / ek'l.** B'iij. Niño(a) Jb'iij juun ra kristyan ajkina k'ii jjunb', jilon tib'ijsaj re juun ra nuch' anm, pach juun ra nuch' wunaq. / Jb'iij tib'ijsaj rechaq taq ra kristyan wi kiib' jjunb' pach juunlajuj jjunb'aaq. / Nuch' rab'iin, k'ajol wi li juun ja k'olb'al.
157. **Ak'muul.** B'iij. Hoja de encino. Jxaaq kowlaj chee' wi laq joronjilonlaq miq'in k'echelaj, wi jxaaq tikojsaj re sub'aan, taq ra jxaaq ak'muul jor simiin re tib'ansaj sub'aan.
158. **Ak'tziiij.** B'iij. Neologismo. Jilon tib'ii saj re nojel tziiij ajri nab'e q'iij tikojsaj li jun yolooj chop nik'j tziiij ri Kemtz'iib', teew ch'iich', Ch'aweem ch'iich, pach nik'j chik.
159. **Ak'waa.** B'iij. Tortilla de elote. Jb'iij waa b'anol rik'il k'ux, wi ri tib'ansaj li sub'an pach li lej waa. / Ri ri waa titijsaj jwi'laq nojel kristyan tib'etaq laj luwr komnaqib'.
160. **Akateko.** B'iij. Idioma. Jun rechaq kiib' re jun wunaq Mayb' Yolooj, tiyolsaj li jun jq'aab' tinmit saq uleew (Huehuetenango), jun Yolooj ri, ri jun jq'aab' Qanjob'al Yolooj.
161. **Akuux.** Qejel tziiij. Aguja. Jb'iij juun ra nuch' ch'iich' chop jb'aaqil juun ra k'im, wi juun ra jul la' ra jb'a, lamas tikojsaj wi'w ra b'aatz' la re tit'issaj jun k'oje'l. / Man ra ch'iich tikojsaj re tib'ansaj nojel t'iis laq'ab'aaq.
162. **Al.** K'ere'l tziiij. Sufijo o partícula. Ri tziiij tikojsaj k'isb're jun riliik b'iij, re re' tikojsaj k'ere'l tziiij ri rajawaxi'n ti'echb'ej rik'il Jroox kristyann. K'utunk: jch'amal, jki'al, jq'anal.
163. **Alam anm.** B'iij. Mujer enjendrada. Jilon tib'ijsaj re jun

- anm ti'alan. /Tib'ijsaj re jun anm loq'i tiwa'x rik'lal.
164. **Alaaj.** B'iij. Ovejita. Man tzii' ri, tikojsaj re jb'iijaq taq ra rik'lal maq ra kirneer.
165. **Ala's.** B'iij. Muñeco. Jun ra itz'a'b' tikutuw jwiich jun kristyan, ri tiritz'b'ej taq, taq ra nuuch' anm re jne'aq.
166. **Alab'k.** Riliik b'iij. Ponerse pesado. Riliik b'iij. Ri riliik jun ri re' jor nim chaq raal. K'utunk: Ra innee' jor xalab'k. / Ri riliik jun kristyan tinimar jtyo'jl. Man anm li jor xalab'k.
167. **Alank.** Ranm tzii' . Procrear. Ti'el ri re jun anm ti'alan. /Ri tiran jun anm loq'i tiwa'x rik'lal. Ranm tzii' ri looq'i' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij. K'utunk: Xinalank.
168. **Alk.** K'ere'l tzii'. Sufijo o partícula. Ri tzii' tikojsaj k'isb're jun ranm tzii' K'utunk: sek'**alk**, k'at**alk**, tzaq**alk**.
169. **Alaxk / elexk.** Ranm tzii'. Nacer. Man ranm tzii' ri tikojsaj juwi'l kristyan ri re' tik'isi' juun ra ne', jilonre' tikojsaj ri re' ti'elch qachuuch iik', tikojsaj nojo tzii' ri, lamas tik'isi'wi'w juun ra ja', pach ri re' tik'isi' juun ra awaaj. Chopka' juun k'utun ri. Niri **xalaxk** juun ra ja'.
170. **Alb'.** B'iij. Nuera. Tzii' tijkojtaq qaaj, chuuch re jch'ab'ejk rixoql rak'uwalaq wunaq. / B'iij tijkoj anm re jch'ab'ejk jqaaj jchuuch richijil.
171. **Alb'xeel.** B'iij. Nuera. Tzii' tikojsaj re jun anm xe' li jun alb'xiik li jun jaa k'olb'al, laj rixoql jun wunaq. K'utunk: Yaj anm li xi' li alb'xeel Xe'juul.
172. **Alchi'n .** B'iij. Broma. Man tzii' ri ti'el b'onol itz'an tzii'./ juun qejel tzii' tikojsaj re juun kristyan jor tiran itz'an tzii', jilonre' ri jno'j juun kristyan jor qus tiril itz'ank rik'il nik'j kristyan chik.
173. **Alchi'nk.** Ranm tzii'. Bromear. Ranm tzii' ri tijkoj jun kristyan re ti'etz'an rik'il nik'j chik. / tzii' ri loq'ii ti'etz'b'ejk rik'il nojel b'iij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinalchi'nk. xatalchi'nk.**
174. **Alee.** B'iij. Admiración. Jun tzii' tijkoj jun kristyan, ri re' k'uur jwiich jun chik tril.
175. **Aljink./ Q'aljink.** Ranm tzii'. Reaparecer. Ti'el ri jk'utiik rib' jun kristyan, qleen, awaj kita' chiki ilan jwiich kiib' uxub' q'iiij. / Jkutiik rib' jun kristyan muqul rib' jwi'l. / Tzii' ri nik' qe ti'el rik'il txii' q'aljiin.

176. **Alk'uwal.** B'iij. Hijo(a).Tziiij tikojsaj re anm pach wunaq, jrabb'in jk'ajol wunaq, pach rik'lal juun anm.
177. **Alk'walink.** Ranm tziiij. Tener hijos. Tziiij tikojsaj re jun wunaq ri re' looq'i' tiwa'x rak'uwaal. / K'utunk: Toq'oob' jwiich sik' wunaq li kita ti'alk'walxink.
178. **Alk'walxelb'.** B'iij. Hijos. Jilon tib'ijsaj re jrabb'in, jk'ajool, rik'laal jun chuuch qajw li jun jaa k'olb'al. / Jb'ijaa juntiir taq ra ak'l li jun jaa k'olb'al.
179. **Almajk.** Ranm tziiij. Escaparse. B'enam jol juwi'l jun awaj jilon jun kristyan chiiwch jun qleen chik./ Ranm tziiij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xin**almajk**, xat**almajk**.
180. **Almasal.** B'iij. Desayuno. Jilon jbb'ij nab'e wiik' titijsaj juwi'l jun kristyan aq'ab'. / Tziiij ri ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk tik'il nab'e kristyan. K'utunk: **Walmasal**.
181. **Almuul.** B'iij. Medida. Ri juun jpajb'aaq qamaam qatiit', tijkoj taq re ixm, pach kinaq'./ Ri juun pajb' qleen b'onol la tz'ooloom tikojsaj laq komon juwi'l qamaam qatiit'.
182. **Aloom.** B'iij. Procreador según el Poop Wuuj. Ri jun rechaq Ajaw ajtzaqol tib'isaj li looq' laj jwuujaaq qamaam qatiit' li Poop Wuuj.
183. **Alq'ank.** Ranm tziiij. Robar. Ti'el tijb'iij jk'amiik jun qleen juwi'l jun kristyan rech ta'n. / Ranm tziiij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinal**q'ank**, at**alq'ank**.
184. **Alq'oom.** B'iij. Ladrón. Jilon tib'ijsaj re jun kristyantijk'omb'i jun qleen jalan rajw. / Kristyan tijchop qleen rech ta'n.
185. **Aluub'.** B'iij. Chilca. Jbb'ij nojel wuran tikojsaj li tuuj re tijpetzaj q'aaq' chirijaa kristyan. / Miq'iin wuran tujkoj taq kristyan li tuuj re tijjik taq yawb'.
186. **Alwiin.** B'iij. Hierba buena. Wuram, kumb'l jilon re' tikojsaaq re rikiil waa, kook' taq rajxaaq, simiin ruxb'l, tijya' li joron jilonre' li miq'iin uleew, tijkunaj k'axb' ch'ool, anm, sipo'l jilonre' tjmool maq ka'n la' jch'ool kristyan.
187. **Alxiik.** B'iij. Familia. Ti'el ri juntiir kristyan roch'olxiik rib'aaq li jun komoon jaa./ Ri kristyan kemel

- rib' jkab' jb'ijaaq li jun komoon,
jilon li jun tinmit. Kutunk: lin
inalxiik rik'il achuuch.
188. **Am.** B'ijj. Araña. Juun ra nuch'
ka'n wi waxaqiib' raqan,
tijkem ra rochooch laq jxukt ja
k'olb'al, tijtij taq ra nuch' ka'n
chopka' taq ra usum, amolo
pach xa'n. / jor k'i jwiichaaq,
wii tijya' taq yajeel, wi taq ra
nuch', jilonre' wi nimaq, wii
tik'iytaq laq chee', jilon wii
tik'iytaq la jaa.
189. **Amaaq'.** B'ijj. Pueblo. Li ojr
Mayb' yolooj nik' ti'el rik'il jb'ijj
tinmit.
190. **Amol / amolo.** B'ijj. Mosca.
Juun ra nuch' ka'n wi jxiik',
tiwa'kat, tiwa'r chub' tz'iil taq
qleen, maq ka'n ri tijya' yajel
rechaq kristyan, tijti' wakx,
kwa'y pach tz'ii'.
191. **Anab'.** B'ijj. Hermana. Jilon
tib'ijsajre juun ra anm li juun
jaa k'olb'al juwi'l jxib'aal. Nojo
tziiij ri rajawaxi'n ti'echb'ejk
chopka' juun k'utun ri. ǵNen
jb'ijj awanab'?
192. **Anawak.** B'ijj. Pueblo. Ri jb'ijj jun
tinmit(México) lamas xitaw
taq nab'e aj Kaxlan ajrik'ure'
li tinmit Iximuleew.
193. **Aniix.** B'ijj. Anís. Kunb'l wuran,
tijya' li miq'iin pach li joron luwr,
- kook' taq ra jwich, titiksaaj li
uleew, Simiin ruxb'l, tikojsaaj
re jkunb'l k'uxlunwaa, maq ra
wuran ri, tijkunaj k'axb' ch'ool,
jilonre' tzii re tijpetzaj ra'l jtu'
juun anm.
194. **Anm.** B'ijj. Mujer. Jilon tib'ijsaajre
juun kristyan ti'alank, chop
ajmayb' ri tijkoj taq poot',
uuq, jilonre' ri rixoql juun
wunaq. / Anm. Qejel tziiij. Jilon
tib'ijsaajre juun ra k'er tyo'jl wi
Chijxo'l xukul rib'aj jch'oolaaq
kristyan jilonre' nojel Awaj,
man ra k'er tyo'jl ri', ri tijjik'
pach tiresaaj k'iik' re tijch'aj
jilonre' re tijtaqb'i juntiir k'iik'
re tiwa'kat laq ib'ach' / Yajeel
tijya' rechaq kristyan ri re'
tisach taq. Chopka' juun
k'utun ri. Inchuuch jor k'ax
ranm. / Tzij tikojsaj ri re' wi b'iis
la' qachomorsank. Chopka'
juun k'utun ri. Tib'isoon **wanm**
chawiiij. / Tziiij tik'utuw ruxb'l
jk'aslemal juun kristyan jilonre'
juun Awaj. Chopka' juun
k'utun ri. Miir xel **ranm** inqaaj.
195. **Anx.** B'ijj. Ajo. Ri juun wuran
titiksaaj li miq'iin pach li joron
luwr, taqra jb'aa saq tilatuun,
ji tik'iiy chiraaaj uleew, maq
ra jb'aa anx tikojsaaj re jkunil
rikiil jilonre' tichokon re k'ii
jwich yajel. / Ri juun wuran
tijkunaj k'aax ch'oolaj, k'aax
b'aa, teew, ee, jilonre man ra
wuran ri tichokon re tikojsaaj

- la' jchii' jaa re tiresaj etzl li juun jaa k'olb'al, jilonre' ri ri juun qus laj kumb'l re tit'ojsaaj chirijaaq wakx re kitatijk'ul taq maq rpiix.
196. **Apak'.** B'iij. Palma. Jxaaq chee' lik'lik jwiich, tik'iy laq miq'iin luwr, maq raax tikojsaj re wiqonk la jaa laq nimq'iij, jilonre' maq chaqj tib'ansaaj meseb' la', jilonre' re tib'ansaaj poop pach put'b'aa.
197. **Aq.** Kere'l tz'ij. Partícula. Tikojsaj re k'isb'ire nik'j ranm tz'ij. / K'eren tz'ij tijya' jb'iij ri re' jun chaak k'isil chaq. K'utunk: Tojown**aq**, chopown**aq**, chakuna**aq**.
198. **Aq.** K'ere'l tz'ij. Sufijo pluraizador. K'ere'l tz'ij ri tikojsaj re tijk'iyirsaj jwiich b'iij. / K'ere'l tz'ij tikojsaj laq k'isb're tz'ij. K'utunk: Awakx**aq**, achuuch**aq**.
199. **Aq.** K'ere'l tz'ij. Adjetivos pluraizadores. Ri jun k'ere'l tz'ij tikojsaj re riliik b'iij. K'utunk: ket**aq**, nima**aq**, pima**aq**.
200. **Aq'.** B'iij. Lengua. Juun ra lik'lik jwich tyo'jl wi xil jchi'aaq kristyan jilonre xil jchi'aaq awaj. / K'eer tyo'jl tichokon rechaq kristyan re tiyolowtaq, pach tirik'ajtaq nen jtijik juun qleen. / Nojo tz'ij ri rajawaax
- ti'echb'ej. Chopka' juun k'utun ri. In xinti' waq' miir.
201. **Aq'ab' wiik'.** Desayuno. Jilon jb'iij nab'e wiik' tijtij jun kristyan ri re' ajri tisaqarsank. / Ri jb'iij wiik' titijsaj ri re' tisaqar jwiich uleew.
202. **Aq'aa'l.** B'iij. Carbón. Jb'iij maq t'aaq taq qleen tikan taq lamas tichupwi'w q'aaq' nuk'ul rik'il sii', tzii' tikojsaj re jnuk'ik q'aaq'.
203. **Aq'aab'.** Rilik b'iij. Temprano. Ti'el jsaqarsank jwich uleew, ri re' Ajri tiq'aljinch q'iij, lamas tijorjon jwich uleew.
204. **Aq'ab'aal.** B'iij. Día Calendario Maya. Jb'iij oxlajuj q'iij re Mayb' Chol q'iij. / Q'iij tijk'ut jsaqarb'al jilon re aak' k'aslemal chiwch uleew.
205. **Aq'ab'al. Akab'al.** B'iij. Apellido. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan tipetaq Chi'amaq pach b'oob'laaj, nojo jkaab' b'iij ri xi'elexch rik'ilaq aj tz'olojche' xiyuq taq li tinmit Tz'unun Kaab' ojr.
206. **Aq'ank.** Ranm Tz'ij. Subir. Tz'ij tikojsaj re kristyan, awaj, pach wuran tipaqar taq la' nojel qleen wi' chiwch uleew. / Ranm tz'ij wi juun jwinaql, jilonre' looq' ti'etz'b'ejk la'

- nojel maq jk'axwach b'iij re kristyan. k'utunk. Xina**aq'ank**, **ataq'ank**, o**jaq'an** iri.
207. **Aq'iin.** B'iij. Primera limpia. Jilon jb'iij nab'e chaak tib'ansaj re jsek'jaj ab'iix. K'utunk: Inqaaj tijchol **aq'iin** b'awiitz chuweq'.
208. **Aqaaj.** B'iij. Avispa. Jb'iij taq ra nuch' ka'n wi jxik'aa chop Rilik juun ra sanik, ji wi taq li juun komon k'olb', tijti'taq kristyan we titzursajtaq, tiran jsokaq chub' chee', jilonre' chiwch siwan taq ra ka'n ri tijya'taq kaab' re titijsaj.
209. **Aqan.** B'iij. Orcón. Jilon jb'iij juun chee' tikojsaj re t'ob're jq'aab' chee wi jwich re tijt'o la ra'lal. Chopka' juun k'utun ri. In xinch'iik nik'j **aqan** la ra inch'iim. / Jb'iij juun xaa't jb'aa chee' tikojsaj re jwa'rb'al jaa.
210. **Aq'anem.** Ranm tziiij. Subir una cuesta. Ti'el ri jpaqarik jun kristyan li jun tantub'. / Ri jpaqariik jun kristyan la' jun q'am chee'.
211. **Aqanaj.** B'iij. Pie. Jwa'rb'al jb'enik juun kristyan jilonre' juun awaj. / Nojo tziiij ri we ti'echb'ej tijtzaq ra k'er tziiij. Chopka' juun k'utun ri. Miir jor k'aax **waqan**.
212. **Ar.** Suf. Adj.V.I. Ri jun k'ere'l tziiij tikojsaj re k'isb're jun riliik b'iij q'axal li ranm tziiij. K'utunk: xq'eq**ar**, xsaq**ar**, xrex**ar**, xpim**ar**.
213. **Araanx.** B'iij. Naranja. Jb'iij juun chee' tik'iyk laq miq'iin luwr, rax jxaaq tijya' taq ra b'olb'ik jwich q'anq'oj riij. / jb'iij jwich chee' q'anq'oj rij, ra'l tichokon re tijya' jchoq'b' jtyo'jl pach jkik'eel juun kristyan, maq ra jxaaq araanx pach riij araanx tichokon re tikunaj k'ii yajel.
214. **Ali.** /**ari.** K'ere'l tziiij. Sufijo o partícula que va al final del verbo en potencial. Ri jun k'ere'l tziiij tib'e la' k'isb' ranm tziiij ajkina tib'ansaj, laj kaab' jilon laj roox kristyan k'iyirsalk. K'utunk: atitz'antaq**ari**, tichakuntaq**ari**.
215. **Aruur.** B'iij. Ruda. Jilon jb'iij juun wuran Simiin ruxb'l rax much'mu'y taq ra jxaaq pach q'aan taq ra jkutz'j. / B'iij. K'umb'l rech k'axb' ch'ool, amn jilonre' ri kumb'l tikojsaj rechaq taq ra ek'l wi chi' anm rechaq.
216. **Asyeet.** B'iij. Higuerrillo Jb'iij juun chee' lik'lik jwiich jxaaq, wi taq ra jwiich tijya'w wi k'iix la' tijya' laq joron luwr, maq ra jxaaq tikojsaj re alub' li tuun jilonre' maq ra jxaaq tikojsaj re kumb'l.

217. **Asroon.** Qejeel tziiij. Azadón. Juun qleen b'onol rik'il ch'iich', tikojsaj re jjosiiik wuran la' ab'iix pach re tik'upsaj uleew re tikonin. / Jb'iij juun paq'pik jwich ch'iich', wi juun rajul la', lamas tikojsaj jche'l raqan re tijchop taq ajchaakb'.
218. **At.** K'exwaach b'iij. Tú. Nojo tziiij ri tijk'ut jkaab' kristyan. / Juun k'er tziiij, tib'e laj ranm tziiij, we juun qe jwinaql re tijk'ut jkaab' kristyan. Chopka' juun k'utun ri. **Xattz'**iib'ank. / juun k'er tziiij tib'e li ranm tziiij re kiib' jwinaql re tijk'ut jkaab' kristyan. Chopka' juun k'utun ri. **Xatj**choop.
219. **At'ixank. At'ixmank.** Ranm tziiij. Estornudar. Jilon tib'ijsaj re teew tiresaj juun kristyan rik'iil juntir jchoq'b' laj jchii' pach laj jtaam. / Laj qab'antajk, nen kristyan ti at'ixank qawinaql tijb'iij taq wi qe nojo kristyan tikuxtán re jun, jilon re wi ri nojo q'iij at'ixank ri tik'utuwk jmajiik juun yajeel laj jtyo'jl juun kristyan.
220. **Ataq.** K'exwach b'iij. Ustedes. Ri juun k'eer tziiij tik'utuw jk'erwach jroox b'iij. / K'er tziiij tik'utuw ri re' wi kiib', oxib' kristyan tich'ab'ej taq.
221. **Atiink.** Ranm Tziiij. Bañar. Ti'el tijb'iij, jch'ajjik jb'aqel juun kristyan li ja' pach xab'oon. / Ranm Tziiij juun qe jwinaql loq'ii ti'etz'eb'ejk rik'iik nojel tziiij tijk'exwachiiij b'iij re kristyan. k'utunk xinatink.
222. **Atiit'.** B'iij. Hembra. Jilon tib'ijsaj re jpach juun achj awaj. / Jb'iij taq ra awaj ti'alan taq. K'utunk. Man **atiit'** aaq wi kiib' rik'laal. B'iij. Man tziiij ri we ti'oksaj re kristyan, ri tijk'ut jchuuch inchuuch.
223. **Atuwank.** Ranm tziiij. Aullar. Ti'el roq'iik jun tz'ii' laq'ab'. / Laj qab'antajk ri re' ti atuwank jun tz'ii' wi qe jun komanaq tijya' jb'iij.
224. **Atz.** B'iij. Hermano. Nojo tziiij ri tijkoj taq q'unxeel taq kristyan li juun ja k'olb'al re roch'olxikaq nab'i'al chiwchaq, nojo b'iij ri rajawaxi'n ti'echb'ejk. K'utunk **Watz.** / Man tziiij ri, kita loq' tijb'iij juun q'unxeel anm re jxib'aal pach q'unxeel re ranaab'.
225. **Atz'aam.** B'iij. Sal. Jb'iij juun qleen ti'esaj li nim ja', jilon re' laq tzaa taq uleew, wi ri saq jilon q'eeq tinatunk, atz'aam tzaa jtijiik, chikon re tijya' jki'al rikil. / Tikojsaj re kumb'l, jilon re' tiya'saj re ruk'a'aaq wakx, kwa'y pach kirneer li q'alaj ti miq' taq jilon re' tzi' tiya'saj rechaq awaj re tiq'ob' taq.

226. **Atz'amajk.** Ranm tzii. Salarlo. Ti'el ri jt'ojik atz'aam la' jun rikiil, la jun upe'm. K'utunk: seb'aaj atz'amaj qakinaaq'.
227. **Atz'amb'al.** B'iiij. Canoa para la sal. Ri jb'iiij jun b'ola'j chee' b'anol jul la', jilon jun k'olb'l b'anol la tz'oloom lamas tijtij taq atz'aam wakx, kirneer.
228. **Atz'amink.** Ranm tzii. Comer sal. Ri jtijik atz'aam tiran taq awaj chop wakx, kwa'y, kirneer. K'utunk: Man wakx chaq atz'amink.
229. **Atz'iyeq/ Itz'iyeq.** B'iiij. Ropa. Jilon jb'iiij qleen tijkoj juun kristyan kemel rik'il b'aatz'. / Jb'iiij maq nimaq taq keem tib'ansaj jwaa'xk re tijkoj taq kristyan re tijch'uq jtyo'jlaq. / Laj qak'aslemal oj aj mayb' qatz'iiq ri tik'utuwk qab'antajk.
230. **Atz'iyeqb'al chaak.** B'iiij. Ropa para trabajar. Ri jb'iiij atz'iyeq tijkoj jun ajchaak kristyan re jb'aniik chaak. // Ti'el ri jb'iiij ri'j atz'iyeq tijkoj jun kristyan li chaak, jwi'l laj qab'antajk qawinaq meb'a' taq kita' tijkoj taq aak' atz'iyeq li chaak.
231. **Atz'iyeqb'al tyoox.** B'iiij. Ropa que se les ponen a las imagenes. Ri jb'iiij atz'iyeq tikojsaj chirij tyoox wi li jun chootx.
232. **Atz'iyeq ch'uib' okb' saq.** B'iiij. Cortina. Ri atz'iyeq tikojsaj re jch'uqik saqiil chiwch jun okb' saq wi li jun jaa k'olb'al.
233. **Atz'uum.** B'iiij. Flor de guicoy. Jilon jb'iiij taq ra jkutz'j taq ra mukuun, q'ooq', k'uum pach tzuu./ Jb'iiij ichj, jkutz'ii'j nik'j wuran tiremab' taq tibe taq li uleew, taq ra jkutz'j atz'uum tzii titijsaj re rikiil waa.
234. **Aw.** K'ere'l tzii. Suf de derivación v.i. Ri jun k'ere'l tzii tikojsaj re k'isb're jun ranm tzii itz'b'al rik'il jk'exwach b'iiij. K'utunk: xintzakaw, xojb'alaw.
235. **Aw.** Kere'l tzii. Partícula. Jk'ere'l tzii tik'utuw jkaab' kristyan, tikojsaj chiwch juun b'iiij timajmaj rik'il ranm tz'iiib'. K'utunk. **awanm.** / K'ere'l tzii tik'utuw jkaab' kristyan ri re' jch'ool juun ranm tzii timajmaj rik'il ranm tzii kiib' jwinaql, jilon re' loq'i ti etz'eb'ejk. K'utunk. xinawil.
236. **Awab'. B'iiij.** Pachán. Jilon jb'iiij juun chee' nim raqan, ch'ut jb'aa, tikojsaj re awal re ixm, kinaq' pach re titiksaj nik'j ljaj chik. / B'iiij. Juun chee' tijkojtaq ajchikb' re tiran jjulil uleew re titikonin taq rik'il ijaaj.
237. **Awaj.** B'iiij. Animal. Jilon tib'isaj re taq ra ka'n kanye'l jwi'l

- Qajaw chiiwch uleew, witaqa nuch' jilon re' witaqari nimaq, wi tijupup taq, wi tib'en taq, ti timuxan taq wi tijjek' rib'aaq chiiwch uleew; chub' jwa taq wi tijtij taq ichj, ti'nik, jilon re' wi nik'j tijtij taq taqra nuch' ka'n chik./ wi nimaq, wi nuuch', taq ra awaj wi nik'j tit'on taq li jk'aslemal kristyan chiiwch uleew re Chaak, re kumb'l, re chajin, jilon re' re jrikiil waa.
238. **Awakateko.** B'iij. Idioma. B'iij. Jun rechaq kiib' re jun wunaq Mayb' Yoloaj, tiyolsaj li jun jq'aab' tinmit re saq uleew (Huehuetenango), jun Yoloaj ri, ri jun jq'aab' Maam Yoloaj.
239. **Awal.** B'iij. Siembra. Jilon jb'iij Chaak tib'ansaj ri re' titiksaj kinaq pach ixm jilon re' jalan taq ijaaj chik chiiwch qachuuch uleew.
240. **Awryent.** Qejel tzij. Licor. Ri jb'iij jaa' tiqab'arsank, tik'ayaj laq k'ayb'l. / Ja ri qus re kumb'l re chi' anm, jilon re k'axb' ch'ool.
241. **Awsilk.** Riliik b'iij. Secreteado. Ri jk'atiik poom pach jk'atiik q'aaq' xil jun jaa k'olb'al juwi'l jun ajq'iij. / Jun chaak tiran jun ajb'anol ch'ab'al li Chootx, li jun jaa k'olb'al.
242. **Awaas.** B'iij. Que no se debe hacer. Juun tzij tijkoj taq Qaqaaj, qachuuch re tijya' taq jb'iij kita looq' tib'ansaj juun qleen juwi'l wi ti'elwi'w, wi jsantil.
243. **Awaas q'iij.** B'iij. Día sagrado. Ri jb'iij q'iij rajwax jun kristyan tijkoj, lamas kita' looq' tib'ansaj chaak, jwi'l ri q'iij rajwax tiya'saj k'omowank re Ajaw. // Ri jb'iij q'iij wi'w jun yaaj anm.
244. **Awaas kamiik.** Abortar. Ti'el ri re' titoksaj jkamikaal jun ra nuuch' nee' laj santiil. // Ri jun etzal no'j tib'ansaj re resaj jun ra nee' lamas tjiin tik'iwyi'w.
245. **Awasajk.** Awasijk. Ranm tzij. Secretear. Ti'el ri b'anol awaas re jun qleen. Ranm tzij ri looq'i' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach jb'iij kristyan. K'utunk: xqawasaj.
246. **Awuyeem.** B'iij. Sonido del coyote. Ri jch'awiik maq utiwi laq k'echelaj laq'ab'. K'utunk: Jor k'uur rawuyeem suk' utiwi iwr laq'ab'.
247. **Ayin.** B'iij. Lagartija. Ri juun nim Ka'n, rax riij, tiwa'x laq jchi' ja', loq'i titijsaj, ji tik'iwy laq' miq'ij luwr.

AA-aa

248. **Aa.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Ri jkaab' tz'iib' wi li chol tz'iib' re Tz'unun Yoloosj.
249. **Aab'.** B'iij. Hamaca. Jilon tib'iisaj re ch'aat b'anol rik'il k'aam rech tisiyo'msan juun kristyan.
250. **Aaj.** B'iij. Caña de carizo. Jilon jb'iij juun wuran, nim raqan, rax taq ra jxaaq jilon chop ajij, tikojsaj re tib'otsaj b'aatz', re jb'itik ja pach re nik'j qleen chik. / Jb'iij maq poq'b'asal q'aaq' laq nim q'iij.
251. **Aaj.** B'iij. Tercer día del calendario Maya. Jb'iij jroox q'iij re Cholb' q'iij re ajmayb'. / Qij rechaq alk'waal, ixm, awal, ochooch; nen kristyan ti'elexch chiwch q'iij ri seb'laj tituxank jwich, chopka' taq ra aaj.
252. **Aaj.** B'iij. Apeliido Uspanteko. Jkaab' jb'iijaaq juun puq kristyan wi taq li tinmit re Tz'unun kaab'.
253. **Aaj.** K'ere'l tz'ij. Suf Sust. Derivados. Ri jun k'ere'l tz'ijtijk'omb'i b'iij q'asal li ranm tz'ij. K'utunk: chuna**aaj**, k'aya**aaj**, tz'ib'**aaj**.
254. **Aaj.** Sust. Deriv. Medidas. Ri jun k'ere'l tz'ijtijk'omb'i b'iij re tz'ij re pojonk. K'utunk: mutza**aaj**, mula**aaj**, wuna**aaj**.
255. **Aak'.** Rilik b'iij. Nuevo. Jilon tib'ijsaj re juun qleen ri re' ajri xiloq'isaj. / Tz'ij tikojsaj re juun qleen we ajri nab'e q'iij pach we ajri Jumul xikojsaj chopka' juun atz'iyeq, juun ja, juun ch'iich' pach nik'j qleen chik. K'utunk. Man inweex aj **aak'** i'n.
256. **Aak' iik'.** Luna nueva. Rilik b'iij. Jilon tib'ijsaj re qatiit' iik ri re' ajri ti'elaxch li kaaj, jilon re' we ajritijk'utch riib'. K'utunk. iwr **aak' iik'** chaq xinwil laq'ab' iwr.
257. **Aak' junab'.** B'iij. Año nuevo. Ri jb'iij jun junab' ajri ticholmaj.
258. **Aal.** Riliik b'iij. Pesado. Jilon tib'ijsaj re juun qleen, awaj, kristyan ri re' jor nim tipajoon. K'utunk. jor **aal** man awaak' xak'ayaj miir.
259. **Aal.** Suf. Sustantivo Abstracto. Ri jun k'ere'l tz'ij tib'e li k'isb're jun riliik b'iij, tz'ij ri rajawaxi'n ti'echb'ej rik'il jroox kristyantijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: jtz'ila**aal**, jpima**aal**, jki'**aal**, jch'oma**aal**.

260. **Aaq.** B'iij. Cerdo. Jb'iij juun awaj tik'iy chuch ja, titijsaj jtyojl, tik'ilsaj jtz'uml rech ti'esaj jq'aniil, maq ra jyok jor qus re mees re ab'iix.

265. **B'a aqan.** B'iij. Dedos de los pies. Jilon tib'ijsaj re taq ra lajuuj jb'a aqan wi re juun kristyan chijk'ulel rixk'yeq.

266. **B'a jq'aab'.** B'iij. Dedos de las manos. Ri jb'iij taq ra joob' b'aa q'aab' wi la' chijujunal q'aab' re jtyo'jl jun kristyan.

267. **B'a paat'.** B'iij. Paraje de chamac. Ri jb'iij jun ra k'eer luwr wi rajsik komoon Chi' Amaaq' (Chamak) jq'aab' tinmit Tz'unun Kaab'.

268. **B'a laa / Chi' laa / Chuwi laa.** B'iij. Chichicastenango. Ri jb'iij tinmit ch'ob'ol Chu wila. / Ri jb'iij jun jq'aab' tinmit, re tinmit K'iche'.

269. **B'a.** Riliik ranm tzij. Sobre de. Tz'ij tikojsaj ri re' juun qleen, awaj, kristyan wi chub' juun qleen chik. Kutunk: Man puuy wi **b'a** chee'.

270. **B'a'.** Ranm Tz'ij. Rumiar. Tz'ij tikojsaj ri re' tikach'uj juun qleen xaqe kita tib'iq'saj b'ik. / Jkach'uj wuran, jwich chee' kumb'l re k'axb' b'aa. / Ranm tz'ij juun qe jwinaql looq' ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel k'exwach b'iij. K'utunk: Xin**b'a'**.

271. **B'ab'aal.** B'iij. Guía o principal. Jb'iij jun k'amalb'ee re jun komoon, jilon re jun tinmit.

B' - b

261. **B'.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Jroox tz'iib' wi li choltz'iib' re Tz'unun Yolooj. / Ri juun k'eer tz'ij tik'iyrisan rojlab'al b'iij tikojsaj rechaq kristyan, li Tz'unun Yolooj ri re' tikojsaj k'eer tz'ij ri rajawaxi'n tib'e juun b'iij chiwch re looq' tik'iyrisaj. K'utunk: alq'omb**b'**.

262. **B'.** K'ere'l tz'ij. Sufijo pluraizador. Ri jun ra k'ere'l tz'ij tikojsaj re tijk'iyirsaj b'iij. K'utunk: alq'omb**b'**, ajchak**b'**, ajk'ayb**b'**.

263. **B'a'.** K'ere'l tz'ij. Verbos transitivos. Ri jun k'ere'l tz'ij tikojsaj la' jun ranm tz'ij, tijk'ut neen jb'aniik jun qleen li jun luwr. K'utunk: wa'**b'a'**, tz'e'**b'a'**, ku'**b'a'**.

264. **B'l.** K'ere'l tz'ij. Sufijo instrumental. Ri jun ra k'ere'l tz'ij tikojsaj re tijk'ut neen jchokoon jun qleen, jilon jun luwr. K'utunk: xukarb**b'l**, warb**b'l**.

272. **B'a tyoox.** B'iij. Hongo cabeza de santo. Ri jb'iij jun rechaq okox tik'iyeh laq k'achelaaj re tinmit Tz'unun Kaab'.
273. **B'a rachaq.** B'iij. Cadera. Ri jb'iij jun k'eer jtyo'jl jun kristyan, k'eer tyo'jl ri, ji wi rib'aj jq'oril ra' jun kristyan. / K'eer tyo'jl wi rajkiim jche'j riij jun kristyan.
274. **B'aa xaq.** B'iij. Las colmenas cholá. Ri jb'iij jun luwr re komoon Ch'ol ja' (Ch'ola') lamas ti'elaxwich ja'. / Jun luwr lamas wi'w xaq kla' tiqejwich ja'.
275. **B'a wiitz.** B'iij. sobre el cerro. Jilon jb'iij jun luwr lamas wi' seb'alj chee', jilon lamas wi'w k'echelaaj. / Jb'iij jun luwr wi rajsik jun nim loom, lamas ti'tamaj k'ii jwiich ka'n, jilon k'ii jwiich chee'.
276. **B'aa.** B'iij. Cabeza. Jb'iij qab'aqiil qatyo'jl wi rib'aj qaawch, lamas wi'w rismal qab', xilj wi'w tzontzoqoor chikon chaqe re ojchomorsank.
277. **B'aa.** B'iij. Taltuza. Jilon jb'iij juun awaj wi laq joron taq luwr, tiran rochooch jilon k'ure' tiwa'kat Chiraaj uleew, tijtij jxee' taq ra chee', jilon re' jxee' taq ra wuran, nojo ka'n ri kita tiwa'kat chub' uleew jilon re' kita tinatun chiwch q'iij, man ka'n ri nik' qe Rilik rik'il juun nim ch'oo, wi taq ra kiib' nuch' jk'olb' li jxukuul re tijk'om jwaa.
278. **B'aalk.** B'iij. Cuñado. Tziij tijkoj jxib'aal juun anm. / Tziij tijkoj richjil juun anm re jxib'aal rixoql. / Tziij tijkoj taq wunaq chibiril rib'aaq ri re' tijan taq juun iitz'.
279. **B'aaq.** B'iij. Hueso. Jb'iij chopownaq jtyo'jl juun kristyan pach re nojel awaj wi taq wiich uleew, jb'aaq juun kristyan pach juun awaj joor kow saaq finatun jilon re' wi jqanil Xilj.
280. **B'aaq.** Rilik b'iij. Persona delgada. Jilon jb'iij tib'isaj re juun kristyan pach juun awaj ri re' kita tyoo'j. K'utunk: Ran inrab'iin joor **b'aaq**.
281. **B'aatz'** B'iij. Saraguat. Wi re juun awaj wi laq nimaq taq k'echelaj nik' chop juun k'ooy.
282. **B'aatz'.** B'iij. Primer día calendario Maya. Ri jb'iij nab'e q'iij re Cholb' q'iij re ajmayb'. / Juun K'ulsaj q'iij re ticholsaj jb'aniik juun chaak, re tita'saj Utzil, nen ti'elex chiiwch q'iij ri, ri kristyan tina'w chij b'aniik chuuch qaajw.

283. **B'aatz'.** B'iij. Hilo. Ri juun chakunb'l b'onol rik'iil meet', chokon re jb'anik pach re jt'isik uuq', poot', paas pach weex. / B'iij. juun chakunb'l ri' wi saq', q'eeq, rax, q'aan pach nik'j tinatun chik. / B'iij. Wi re juun awaj wi laq nimaq taq k'echelaj nik' chop juun k'ooy.
284. **B'ajar.** B'iij. Forma del hielo Ti'el jkowriik jun qleen ri re' wi li jun joron qleen/ Jilon tiran ja' tikan ya'saj xil jun qleen ri re' tiqeej chuun teew.
285. **B'ajaj.** Ranm tziiij. Somatar. Ti'el ri jtzaqiik taq ra jwiich chee' la jun q'ab' chee' chik. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: Xinb'ajaj jwiich ra traas.
286. **B'ajb'l.** B'iij. Martillo. Ri juun chakunb'l wi juun jb'aa tikojsaj re ja'osaj qleen, wi ri b'anolrik'ilch'iich', rik'ilchee', rik'il ab'aaaj. / B'iij. Chakunb'l tikojsaj re ja'osaj klaawx.
287. **B'ajk'utz.** B'iij. Flor de milpa. Jb'iij jkutz'ii'j ab'iix. / Ji tik'iyy rib'aj taq ra ooch'. / Tib'ijsaj tz'utuj ab'iix re, jilon re' qus re jwa' wakx.
288. **B'akaaj.** Ranm tziiij. Frotar en medicina a alguien. Ti'el jt'ojiik kumb' wuran chirij jun kristyan. / Ranm tziiij looq' ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel k'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: Xin**b'akaaj.**
289. **B'al.** K'erel tziiij. Partícula. Ri juun k'eer tziiij tikojsaj li jk'isb'l juun b'iij re jkaab' jqaaj jchuuch juun kristyan. K'utunk. Qaaj**b'al.**
290. **B'alaj.** Ranm Tziiij. Llenar costal o red. Tziiij tikojsaj ri re' nojo kristyan raj tijnojsaj jpaam juun qleen chop juun b'oo'j, kuxtaar, limeet. k'ujaa Kutunk: **b'alaj** jpaam man k'aat. / Tziiij looq' ti'etz'b'ejk rik'il nojel tziiij tijk'exwachij b'iij rech kristyan.K'utunk. Xin**b'alaj.**
291. **B'alam.** B'iij. Tigre. Jilon jb'iij juun nim awaj wi laq Nimaq taq witz, wi kijab' raqan q'an tuun tinatun riij tijtzuq rib' rik'il nojel jti'nikl awaj laq k'echelaj.
292. **B'alam.** B'iij. 4to día calendario Maya. Jb'iij jkaaj q'iij li Cholb' q'iij rechaq qamaam qatiit'. / Ri ja'iijl juyub' taq'j, nen ti'elexch taq chiiwch q'iij ri, joor jchoq'b' taq, kita qus tib'en jk'aslemal taq we kita tijloq'aj taq jwich ja'iiij taq.
293. **B'alam Aq'ab'.** Mayb' Ajaw. Ri jun rechaq nab'e taq qamaam qatiit', xtiksaj jwi'l Tz'oqol b'itol ri re' xtz'aqsaj

- rik'il raxwiich ixm jwi'l qatiit' lxmukane.
294. **B'alam Kitze'** Mayb' Ajaw. Ri jun rechaq nab'e taq qamaam qatiit', xtiksaj jwi'l Tz'oqol b'itol ri re' xtz'aqsaj rik'il kyeeq ixm jwi'l qatiit' lxmukane.
295. **B'alchiiij.** Ranm tziiij. Enrollar. Ri jsutiik jun qleen la jun chik. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: Xin**b'alchiiij.**
296. **B'alink.** Ranm tziiij. Comer más de lo debido. Ti'el jtijiik k'ii waa jwi'l jun kristyan. / Ranm tziiij looq' ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel k'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: **Xatbalink.**
297. **B'alkatiij.** Ranm Tziiij. Revolcar. Ti'el tijb'iij jtuk'ik juun b'ola'j chiwch uleew. / Nik' ti'el tik'il jt'ojikch juun qleen la' juun paqal / Tziiij ri tikojsaj ri re' tich'ojin taq maq ra ek'l. K'utunk: Miir tij**b'alkatiij** rib'aaq maq ra ek'l wiich taq'j. / Ranm tziiij juun qe jwinaql looq' ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel k'exwach b'iij, xaqe tijk'ax ra k'er tziiij **j** rik'il **n**. K'utunk: Xin**b'alkatiin.**
298. **B'alq'atij.** Ranm tziiij. Enrollar. Tziiij tikojsaj ri re' tisutsaj rij juun chee', juun aaj rik'il b'aatz', jilon re', ri re' tisutsaj rij juun chee' la' juun kolob'. / Tziiij ri nik'qe ti'elk rik'il sutajk.
299. **B'alq'atink.** Ranm Tziiij. Rodarse. Nik' ti'el tik'il jt'ojikch juun qleen la' juun paqal / Tziiij ri tikojsaj ri re' tich'ojin taq maq ra ek'l. K'utunk: Miir tij**b'alkatiij** rib'aaq maq ra ek'l wiich taq'j. / Ranm tziiij juun qe jwinaql looq' ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel k'exwach b'iij, xaqe tijk'ax ra k'er tziiij **j** rik'il **n**. K'utunk: Xin**b'alkatiin.**
300. **B'aluuul.** B'iij. Travesaño. Jb'iij jun chee' tikojsaj laj b'aa jun k'iim jaa.
301. **B'alxiiij.** Ranm tziiij. Llenar rápido un costal. Jnojsaj laj or jun qleen. Ranm tziiij looq' ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: xin**b'alxiiij.**
302. **B'amaq'na'. /Chii' Maq'na'.** B'iij. Totonicapán. Ri jun tinmit lamas wi taq ajk'iche' kristyan. Jun rechaq tinmit jq'aab' tinmit Amaq'. (Totonicapan)
303. **B'an.** Ranm tziiij. Hacer. Chaak re resaj jun qleen rik'il choq'ab' re tyo'jl, jilon rik'il choq'ab' re no'j. / Ranm tziiij looq' ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel jk'exwach b'iij. K'utunk: xin**b'an.**

304. **B'anal.** B'iij. Hacedor de algo. Ri kristyan tib'anaw jun chaak. K'utunk: **Ajb'anal** waa, **ajb'anal** xaan.
305. **B'anal chuun.** Persona que hace cal. Ri kristyan titzakaw ab'aaj li jun nim tuuj re tzakb'al ab'aaj, lamas ab'aaj tiwuux saq re tikojsaj re tz'aqb' jaa, jilon re titzaksaj tzii.
306. **B'anal li uuq.** Secreto que hacen las mujeres a sus esposos. Ri jun awsil tiran taq anm re richjilaq re tiwux taq pooy. K'utunk: Kap sik' wunaq li jor ra pooy b'anal li uuq na'li'n.
307. **B'anal uuq.** B'iij. El que hace cortes. Ri kristyan anm wunaq tib'anoow uuq. Tziiij ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij ajkeem. / Ri chaak tiran taq kristyan li tinmit K'iche'.
308. **B'anal xoot.** B'iij. Fabricante de teja. Ri kristyan anm wunaq tib'omow xoot la' kach' xoq'o'l pach pooq. / Wi tib'onow taq xoot re tilejsaj waa li q'aaq', jilon wi wunaq tib'onow taq xoot re tikojsaj re jb'a jun jaa.
309. **B'ananaaj.** Ranm tziiij. Hacerle algo con exageración. Ri jun tziiij tikojsaj ri re' jun kristyan tiran jun qleen rik'il choq'ab'.
- K'utunk: Kap man wunaq jor tijb'ananaaj.
310. **B'anik laj qul.** Ranm tziiij. Sobornar. Ri jun sipank tiran juun re jun kristyan re tiran jun toq'ob' re jun chik. / Ri jsipaj k'ii qleen re jun kristyan re jta'ik jun toq'ob'.
311. **B'anik k'ax.** Ranm tziiij. Hacer daño. Ri jb'aniik jun k'axk'olil jwi'l jun kristyan re jun chik. / Ri jun etzal no'j tiran jun kristyan re junchik. / Ri jsek'ik jun kristyan jwi'l jun chik.
312. **B'anik qe.** Broma. Tziiij ti'el itz'ob' qe nen tijiin tib'ijsaj. / Ti'el ri re' molaan qe qleen tijiin tib'ijsaj. / Ri re' kita' tz'eet nen tib'isajk.
313. **B'aniik wiich.** Persignarse. Ti'el ri jkojon jun kristyan chiiwch Ajaw. / Ri kaxlan kojok ri xukureem chiiwch jun tyoox lamas jun tran jk'utiik kurs.
314. **B'anb' chuul.** B'iij. Baño. Ri ri juun luwr lamas tib'ansajwi'w chuul pach Yokank juwi'laq kristyan li juun jaa.
315. **B'anik qe.** Broma. Tziiij tikojsaj ri re' juun yolooj tijb'iij juun kristyan molanqe jwi'l. / Yolooj tijkoj taq kristyan ri re' wi taq li juun iitz' Yolooj. K'utunk: **B'anik qe** tinb'an chawe b'alk.

316. **B'antajk.** B'iij. Cultura. Tzii tikojsaj re jk'utik Jilon re' jb'anik juun kristyan, nojel qleen ri tijk'ut juun kristyan rik'il ritz'iiq, jyoolj pach jchomorsank chub' jwich uleew.
317. **B'anikiil.** B'iij. Identidad. Ri riliik jun kristyan anm, wunaq wi chijxo'l jun b'antajk. // Ri neen wi re jun kristyan tijk'ut rik'il ritz'iqb'al jilon jyoolj, ri ri tib'onow jalan re pach juun chik.
318. **B'antajk.** Ranm tzii. Desocuparse. Ranm tzii tijkoj juun kristyan ri re' jamal jwich, pach ri re' laatz' jwich. K'utunk: lwr kita xojtaw ak'l juwi'l kita xoj**b'antajk**. / Ranm tzii juun qe jwinaql looq' ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel k'exwach b'iij. K'utunk: xin**b'antajk**.
319. **B'anb'l jwiich no'j wuuj.** B'iij. Imprenta. Ri jb'iij jun nim laj ch'iich' tikojsaj re jb'aniik, jilon re resaj jwiich jun wuuj, re tib'ansaj piim wuuj re, xaqe tita'maj laq nimaq tinmit.
320. **B'aq.** Ranm tzii. Lavar el pelo. Ri resaj tz'iil la jb'aa jun kristyan rik'il ja' pach xab'oon. / Ranm tzii ri loq'ii ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel jk'exwachil b'iij re kristyan. K'utunk xin**b'aq**.
321. **B'antajk no'j k'aslemal.** B'iij. Valores culturales. Ti'el ri jb'iij juntiir no'j k'utunk retaam, jilon tiran jun kristyan laj k'aslemal, chop jkojonk chiwch jqaaj jchuuch, jilon kojonk chiwch juntiir qleen wi chiwch uleew.
322. **B'aq' waa.** B'iij. Tamalitos Xepitos. Sub'an waa wi nimaq kinaq' pach sik'iil xilj. / Jilon jb'iij waa, pisil li jxaaq ab'iix pach li jxaaq jooq', waa ri tik'aysaj li k'ayb' re tinmit Tz'unun Kaab' pach nik'j tinmit chik.
323. **B'aq'.** B'iij. Pepita o semilla. Jilon tib'ijsaj re nojo qleen kow rijaaq tita'maj taq la' jwich chee' rech tijt'o' ijaj wi taqari q'eq', saq, q'aan pach kyeq, witaqari ketkik, rab'rik yutz'yik jilon re' wi nik'j titijsaj taq, nik'j chik tikunin taq jilon re' nik'j chik tikojsaj taq re ijaj. / B'iij ya'sal re taq ra jwich ixm, kinaq' pach nik'j ijaj chik, nojo b'iij ri rajawaxi'n ti'echb'ej rik'il jroox kristyan ri re' tikojsaj li juun yolooj. K'utunk: Jor q'eeq' **jb'aq'** akinaq'. / B'iij. Ri jb'iij jkowil juun chee' wi laj nik'j. K'utunk: Man nim chee' li joor nim chaq **jb'aq'**. / B'iij. Jb'iij jpaam juun traas, ooj pach nik'j chee' chik, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk rik'il jroox kristyan. K'utunk: Man ooj jor nim **jb'aq'**.

324. **B'anb'l.** B'iij. Material o instrumento para hacer algo. Ti'el ri jun qleen tikojsaj, jilon tichokon re jb'aniik jun qleen chik, chop b'aatz' chokon re jb'aniik keem, poot', uuq' weex, jilon nik'j qleen chik. // Ri chop tz'olom chokon re jb'aniik meex, teem, ch'aat.
325. **B'aq tuul.** B'iij. Zapuyul. Ri jb'aq man tulul tijok'saj re tit'ojsaj chub' saq q'oor titijsaj laq korexm. / Ri jok'ol b'aq tulul tit'ojsaj la' saq q'oor re tiwuux simiin ruxb'l.
326. **B'aq'anche'laj.** B'iij. Aldea el Pinal. Jb'iij jun komon re Tz'unun kaab' wi rib'aj tinmit Chikaman, chi jk'ulel Ch'ipaq', li komon B'aq'anche'laj witaq kristyan re b'antajk Kaxlan, K'iche', Q'eqchi', Poqomchi' pach Tz'unun. / Komon ri jb'iij ti'el li Tz'unun Yolooj ri chub' jun q'an witz.
327. **B'aq'tuuj.** Ranm tzij. Tetorcer. Ri ti'el tijb'iij kristyan retam tran jwa'x kii re jb'aniik k'olob'. Ranm tzij juun qe jwinaql looq' ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel k'exwach b'iij. K'utunk: In xin**b'aq'tuuj** man kii.
328. **B'aq'wiich.** B'iij. Ojos. Ri tijkojtaq kristyan pach awaj re tiril taq nojel qleen wi chiwch uleew.
- / Jilon jb'iij taq ra kiib' b'olb'ik taq tyo'jl wi la jkayb'alaq kristyan, saq tinatun, wi taq ra nuch' q'eeq b'olb'ik lajnik'j, ti'el ja' la' ri re' juun kristyan wi juun k'ax tib'ansaj re ranm pach we wi juun mees xok xilj. / B'iij ti'ya'saj re taq ra jwich ixm pach kinaq', xaqe rajawaxi'n ti'echb'ej taq rik'il jroox kristyan. K'utunk: awaas tat'oj ra **jb'aqwiich** ixm li uleew.
329. **B'aq'wiich jab'.** B'iij. Gotas de lluvia. Ri jun rechaq taq ra jwiich ja' tiqejch lekj ri re' timajmaj jab'. K'utunk: Jor nimaq taq ra jb'aq'wiich jab'.
330. **B'aqalk.** Rilik b'iij. Lavado. Nik' ti'el rik'il ch'ajal jb'aa jun kristyan rik'il ch'ipaq'.
331. **B'aqark.** Ranm tzij. Adelgazar. Ranm tzij tib'ijsaj re juun kristyan pach juun awaj ri re' jor ik'el jwi'l. /Ranm tzij ri juun qe jwinaql, jilon re' loq'ii ti'etz'eb'ejk rik'iil nojel k'exwach b'iij. K'utunk: xat**b'aqark**.
332. **B'aqiil. B'aqueel.** B'iij. Cuerpoo sistema oseo. Jtyo'jlpachjb'aaql juun kristyan pach juun awaj wi rib'ach'l pach jk'ik'eel.
333. **B'aqueel iij.** B'iij. Columna. Ri jun ra suk'ul lak'lik b'aaq wi

- chiquij, tiyo'w jchoq'b' jilon tiwa'b'an qab'aa. / B'aaq lamas nek'el qaxukuul, lamas nek'el la' qaxukuul, jilon nek'el la' riij qaquul.
334. **B'aqit.** B'iij. Encino. Jilon jb'iij juun chee' saq tinatun jpam, rax riij, kow laj chee', richaq q'aaq' rik'il chee' ri, jor tinajtin li q'aaq'.
335. **B'aq'tuun.** B'iij. Conteo en el calendario Maya. Jun ojlanq re cholb' q'iij re Ajmayb'. / Juun ojlan q'iij li Mayb' b'antajk.
336. **B'archee'.** B'iij. Jilon jb'iij jun chee' tikojsaj re jkunaj yajeel.
337. **B'atz'.** Ranm tziij. Enrollar/hilbanar. Ranm tziij tib'ink juun chaak tiran juun kristyan re tijsutaj b'aatz', kolob', quul pach k'aam la' juun qleen chik. /Nojo ranm tziij ri loq'ii ti'etz'b'ejk rik'il nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan, re juun pach kiib' jwinaql. Kutunk: Xin**b'atz'**. Xatin**b'atz'**.
338. **B'aatz'.** B'iij. Hilo. Jun k'aam b'anol la meet' tikojsaj re jt'isiik atz'ieeq, jilon re' tikojsaj re jkemiik poot', uuq', chiiij, chiim, paas pach nik'j qleen chik.
339. **B'aatz'.** B'iij. 1er. Día del calendario Maya. Jb'iij nab'e q'iij re Cholb' Mayb' q'iij.
340. **B'atz'alk.** Rilik b'iij. Enrollado. Tziij tikojsaj re juun qleen, awaj wi b'aatz', quul. kolob', k'aam sutal la'. K'utunk: Man aaq li wi juun kolob' **b'atz'alk** la' jqul.
341. **B'atz'aaq.** B'iij. Corredor de la casa. Ri jb'iij lamas wi'w raqan jaa. / Jilon jb'iij chiiwch jaa, lamas tikub'ar taq wi'w kristyan re ti''oxlantaq.
342. **B'axiil.** B'iij. Baxil. Jb'iij juun komon wi li jtzaam tinmit Tz'unun Kaab', jb'iij komoon petzal lamas ti'uxlantaq wi'w ojr taq qamaam qatiit' la juun nim ab'aaj xijkoj taq re jkub'arb'aaq xijkoj taq jb'iij Xiil.
343. **B'axik'iy.** B'iij. San Antonio La Esperanza. Jb'iij ti'el luwr lamas wi'w xik'i'y. / Kla' jkaab' uxlank tiran taq aj xe'tloox ojr, ri re' tijmuqe' jkomnaqaq li timit Tz'unun Kaab'.
344. **B'ay.** Ranm tziij. Tardar. Ti'el ri re jun kristyan ta tijtok jun jchhak lamas tijq'axaj jq'iij. / Ri jun kristyan kita raaj tijtok neen tiran. /Tziij looq' ti'etz'b'ejk rik'iil nojel tziij jk'exwach b'iij rech kristyan. K'utunk: Xin**b'ay**. /Ranm tziij ri kiib' jwinaql. K'utunk: xinab'ay.
345. **B'ayalk.** Rilik b'iij. Tardado. Ri jun kristyan b'ayal riib' jwi'l chiiij b'aniik jun qleen.

346. **B'e'n.** B'iij. Pollito enano. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan pach jun awaj nuch' raqan, kitachki tik'iyk juwi'l ri'j chaq.
347. **B'ee.** B'iij. Camino. Luwr lamas looq' tiq'ax jun kristyan jilon juun ch'iich'. / Luwr lamas tiq'ax juun kristyan re titaw chi rochooch.
348. **B'ee.**B'iij. 2do. día del calendario Maya. Jkaab' q'iij re Cholb' q'iij re ajmayb'. / Ri ri jq'iijl q'aaq', jaa, wuran, ch'umil, kaaj, ri jwich loq'laj b'ee nen ti'elexch re q'iij ri wi jno'j, jilon re jsuk'lal jk'aslemal chiwch Ajaw.
349. **B'EEK.** Ranm tziiŋ. Ir. Tziiŋ ri tijkoj jun kristyan ri re' tib'e li jun luwr, jilon tib'e li wakatk. / Ranm tziiŋ ri loq'ii ti'etz'b'ejk rik'il nojel tziiŋtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xin**b'EEK**.
350. **B'elaj.** Ranm tziiŋ. Acarear. Ti'el tijb'iij resaj k'ii qleen, eqa'n tiq'asaj li jun luwr chik. / Tziiŋ looq' ti'etz'b'ejk rik'iil nojel tziiŋ jk'exwach b'iij rech kristyan. K'utunk: Xin**b'elaj**.
351. **B'elalk.** Rilik b'iij. Acareado. Tziiŋ ri tijb'iij ri re' jun qleen ya'l chaq la jun jalan luwr chik. K'utunk: Ri re' xojtaw chuch jaa **b'elalk** chaq qasii'.
352. **B'elejeeb'.**B'iij. Diez. Ojlank tikojsaj re rojlaj qleen, awaj, kristyan pach junab'. K'utunk: Ra ink'ajol b'elejeeb' chaq jjunb'. / Jk'iyal iik' tiyajar juun anm re ti'alank.
353. **B'elejlajuuj.** B'iij. Trece. Ojlank tikojsaj re rojlaj qleen, awaj, kristyan pach junab'. K'utunk: Wanab' wi b'elejlajuuj jjunb' ri re' xk'uli'k.
354. **B'eleju'.** B'iij. Belejú Chicamán. Jilon jb'iij jun komoon re tinmit Chikaman, kla' wi taq kristyan aj poqomchi'.
355. **B'enk.** Ranm tziiŋ. Caminar. Tziiŋ ri ti'el tijb'iij jun kristyan, jilon jun awaj lamas tijkoJ raqan re tiwakatk wiich uleew. K'utunk: Suk' wunaq li jor laj or **tib'enk**. / Ranm tziiŋ ri loq'ii ti'etz'b'ejk rik'il nojel tziiŋtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: in**b'enk**.
356. **B'ensal ch'ich'.** B'iij. Chofer. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan anm, wunaq retam tijb'insaj jun chi'iich laq nim b'ee jilon laq tinmit.
357. **Benaam.** Verbo ir. Ti'el ri tziiŋ tijkoj jun kristyan ri re' jb'iik chak la' jun luwr chik. K'utunk: b'enaam chaq we lajori.

358. **B'esal q'iij.** Rilik ranm tziij. Tarde. Jb'iij q'iij ri re' q'axal chaq kab'lajuu rajlab'al q'iij. / Tziij tijkoj jun kristyan ri re' jun jpach xnajtin re tawem li jun komon. K'utunk: Jor **b'esal q'iij** chaq xatyuuq.
359. **B'elaj.** Ranm tziij. Acarear. Ti'el tijb'iij resaj k'ii qleen, eqa'n tiq'asaj li jun luwr chik. / Tziij looq' ti'etz'b'ejk rik'iil nojel tziij jk'exwach b'iij rech kristyan. K'utunk: Xin**b'elaj**.
360. **B'elalk.** Rilik b'iij. Acareado. Tziij ri tijb'iij ri re' jun qleen ya'l chaq la jun jalan luwr chik. K'utunk: Ri re' xojtaw chuch jaa **b'elalk** chaq qasii'.
361. **B'elejeeb'.** B'iij. Diez. Ojlank tikojsaj re rojlaj qleen, awaj, kristyan pach junab'. K'utunk: Ra ink'ajol b'elejeeb' chaq jjunb'. / Jk'iyal iik' tiyajar juun anm re ti'alank.
362. **B'oxnay.** B'iij. Planta hornamental. Ri jun wuran tijya' jkutz'j, titijsaj re rik'iil waa loq'i titzaqsaj li jun t'uu'y rik'il ja', ji tik'iij li miq'in taq luwr.
363. **B'uch'.** Arrugar. Ti'el ri jb'aniik k'eer re jun wuuj laj ja'aab' jun kristyan. Ranm tziij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xin**b'uch'**.
364. **B'ujb'iik.** Encorbado. Tib'ijsaj re jun kristyan nim riij ja'ul. / Tziij tikojsaj re riliik jun nim riij jquul achj wakx.
365. **B'ujiik.** Somatar con un palo. Ri jun jb'aniik jsek'iik jun qleen tiran jun kristyan chop rik'il un chee'. K'utunk: B'ujiik qe riij man tz'ii' xb'ansaj jwi'l man wunaq.
366. **B'uksaj.** Cobijar. Ranm tziij. Ri jpisiik jun qleen pach jun kristyan li jun atz'iyeq. Tziij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xin**b'uksaj**, at**b'uksaj**.
367. **B'ukul.** Riliik b'iij. Cobijado. Ri qus jpisiik waa b'analk re miq'iin titijsajk. / Tziij tikojsaj re qus ja'u'j rib' jun kristyan tiran ri re' yaaj, jilon re', ri re' ti'elch li tuuj.
368. **B'ukb'iik.** Riliik b'iij. Abultado. Tziij ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij b'ijb'iik.
369. **B'ukb'unk.** Riliik b'iij. Vapor intenso. Jilon jb'iij jsib'al jun b'oo'j sub'aan tijiin tipoq'ow chub' q'aaq'. K'utunk: Kap man b'oo'j k'ux jor tib'ukb'un.
370. **B'uquwk.** Ranm tziij. Evaporarse. Ti'el ri q'aaq' tijiin ti'el jsib'al. / Ri riliik q'aaq' tijiin jk'atiik. / Jilon tib'ijsaj re sii' tijiin jk'atiik.

371. **B'ukulk.** Cobijado. Adjetivo. Ti'el ri riliik jun kristyan ch'uqul riij li atz'iyeq jwi'l teew. / Ri tib'ansaj re jwiich chee' re tiqanar li xaq chee'.
372. **B'uuq'.** Ranm tziiij. Arrancar. Ri resaj jun chee' wuran pach rab' li uleew. Ranm tziiij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xin**b'uuq'**.
373. **B'uuq.** Correcaminos pájaro. Jilon jib'iij jun ka'n wi jxiik', chop riliik jun chok'. / Tijb'iij taq qamaam qatiit' ri we man ka'n ri tijq'atz qab'e wi jun tiqata'w.
374. **B'uuq'b'l.** Instrumento para arrancar algo. Jilon tib'ijsaj re jun qleen chop chee', ch'iich', tichokon re jib'uuqik jun qleen chik.
375. **B'uuq'unk.** Ranm tziiij. Arrancar. Ri chaak tib'ansaj ri re' timich'saj wuran xilj jun tiko'n. / Ranm tziiij jun qe jwinaql, jilon re' loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xin**b'uuq'unk**.
376. **B'uuquwk.** Ranm tziiij. Cuando el fuego empieza a arder. Jilon tziiij tikojsaj ri re' kita tik'aat q'aaq', xaqe sib' ti'el lamas nuk'ul q'aaq'.
377. **B'us.** Ranm tziiij. Doblar. Ri jtuniik jun qleen chop atz'iyeq, q'uniik. / Jilon tib'ijsaj re ab'iix ri re' titzaqsaj juwi'l teew. K'utunk: Teew jor **xb'us** wob'x.
378. **B'usulk.** Rilik b'iij. Doblado. Jilon tib'ijsaj re jun qleen b'usul chaq, chop tikan jun ra ab'iix juwi'l jchoq'b' teew.
379. **B'uur.** B'iij. Burro. Jilon tib'ijsaj re jun awaj tikojsaj re eqa'n, nimaq taq ra jxikn, tijiq'oonk ri re' ti'oq'k, kijab' raqan nuuch' na chiwch jun kwa'y. / Jilon jib'iij jun ra teem b'anol la tz'oloom chee' kijab' raqa'n.
380. **B'urulk.** Cachetón. Tib'ijsaj re jun kristyan jor tyo'j ja'ootz'. / Tziiij tikojsaj re jun kristyan petzal jchii' jwi'l jun yajeel. Kútunk: Kap ra ak'l yaaji'n na'li'n jor **b'urul** ra jchii'.
381. **B'uus.** B'iij. Doblada. Jilon tib'ijsaj re jun ra waa saq chaq', b'usul rik'il kinaq', atz'aam re titijsaj. K'utunk: Chawaj jun ra **ab'uus** rik'il atz'aam.
382. **Buq'uul.** Rilik b'iij. Arrancado. Rilik jun chee', wuran, ichj esalch pach rab' li uleew. K'utunk: ǵNen chaak **b'uuq'uul** ra retz'k'ajan awi'laq?
383. **B'uuch.** B'iij. Pecho. Ri jib'iij jwiich jch'olaq taq ra awaj wi jxiik'aaq chop, ak', pipi, patx, ch'ip pach nik'j awaj chik, lamas tijk'ol taq jwaaq tijil jwilaq.

CH-ch

384. **Ch.** Cholol tziib'. Alfabeto. Jkaaj tz'iib' wi li chololtz'iib' re Tz'unun Yoloaj. / k'erel tz'iiij tikojsaj re jnek'iik jun tziij chik. K'utunk: Ya' man li **chwee**.
385. **ch.** K'ere'l tziij. Direccional y partícula. Tziib' tiyo'w jsuk'lal neri jilon jili re jun qleen. **Chwiiij**, **chinwch**.
386. **Ch.** k'ere'ltziiij. Partícula. / K'eere'l tziij tikojsaj rik'il ranm tziij ajwaj k'utunk: **Chwaaj**, **chawaaj**.
387. **Ch.** K'ere'l tziij. Partícula direccional. Ri jun k'eer tziij, tib'e k'isb're jun ranm tziij K'utunk: k'ut**ch**, k'om**ch**, il**ch**.
388. **Cha'.** Ranm tziij. Escoger. Jtokiik taq ra qus taq ijaj re titiksaj. / Jtokiik jun kristyan qus jno'j re tikojsaj re k'amalb'ee re jun komoon. / Ranm tziij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziijtijk'exwachij b'iiij re kristyan. K'utunk: xin**cha'**.
389. **Chab'.** B'iiij. Instrumento para escoger. Ri jun qleen tikojsaj re jcha'ik jun qleen chop jun chakaach. K'utrunk: Man kachaach li qusi' re chab' kinaq.
390. **Cha'lk.** Rilik b'iiij. Escogido. Tziij tikojsaj re Rilik qleen, kristyan, awaj, re titoksaj jtziij jun qleen chixo'l nik'j chik.
391. **Chaa.** B'iiij. Absidiana. Jilon tib'ijsaj re maq k'erel taq limeet paxe'l. / Jb'iiij taq ra raax ab'aaj paqal rijil.
392. **Chaaaj.** B'iiij. Ceniza. Ri jb'iiij jk'ajil sii' tikan li q'aaq' Saqsoj tinatun. / Ri tiqan re jun qleen ri re' k'ate'l chaq.
393. **Chaaaj.** B'iiij. Apellido. Ri jkaab' jb'ijaaq jun puq kristyan ajk'iche' tipe taq li komon B'ob'laaj.
394. **Chaak** .B'iiij. Trabajo. Jilon tib'ijsaj re nojel jwich qleen tib'ansaj lamas jun kristyantijk'is jchoq'b' jtyo'jl pach jchoq'b' jno'j chop t'iis, keem, k'upuuuj, mees, k'utunk, pach nik'j chaak chik.
395. **Chakub'l. / Chakunb'l.** B'iiij. Herramiento. Ri jb'iiij jun moor, asroon, ikej, pyooch tikojsaj re jb'aniik chaak. // Ri jb'iiij jun ch'iich' tikojsaj re jb'aniik chaak.
396. **chakulk.** Riliik b'iiij. Limpiado o trabajado. Ti'el ri jun tiko'n chop ab'iix, kinaq, piix b'anol chaak re.

397. **Chaal.** Riliik b'iij. Pequeño. Jilon tib'ijsaj re jun ra ek'l ajkina k'ii jjunb', jilon re' ajkina nim jimal. / Nik' ti'el rik'il jb'iij nuuch'. Ri jb'iij jun ra qleen, awaj, kristyan kita nim.
398. **Chaaq.** B'iij. Pozol. Jb'iij jwaa taq ra ch'iww b'anol la tzii, paxal la' jwiich kaa'.
399. **Chaaq.** Riliik b'iij. Aspero. Ri jchopiik jun qleen chop atz'iyeq ri re' jor poor b'aatz' wi la'. / Ri riliik, jilon jchapiik riij ni'j jwiich tiko'n. / Ri jchopiik xaan.
400. **Chachab'.** B'iij. Cernidor. Ti'el ri jun ra kojoon kijab' jxukt, chiraaj wi jun ra ch'iich' k'aam chiim tikojsaj re jcha'ik pooq, ab'aaj, chuun jwi'laq ajtz'aaq. / Ri jun ra kook' k'aam chiich' lamas tijcha'taq wi'w pooq' pach ab'aaj aj b'anal taq jaa.
401. **Cha'chalk.** Riliik b'iij. Cernido. Riliik ab'aaj, pooq, chuun ya cha'l chaq jwi'l jun kristyan.
402. **chachab'ejk.** Ranm tzii. Cernir. Ti'el ri jcha'ik ab'aaj, pooq, jwi'l jun kristyan li jun luwr. / Ranm tzii ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xincha'**chab'ejk.
403. **Chach'ab'ejw.** Riliik b'iij. Persona terca. Tib'ijsaj re jun kristyan kita tijtaaw jcholaj qleen tib'ijsaj re. / Jb'iij jun kristyan kita jkojonb'l chiwch jqaaj jchuuch chub' nojel qleen titaqsajwi'w.
404. **Chaj.** B'iij. Pino. Jilon jb'iij jun chee' tijya' laq miq'iin pach laq joron luwr, wi jemeet' la riij, tijya' chukuy, rax jxaaq tikojsaj re wiqonk laq nim q'iij, jchee'l ti'esaj tz'oloom la' re tib'ansaj meex, teem pach nik'j qleen chik.
405. **Chaj.** B'iij. Ocote. Jb'iij taq ra k'eer jkutaml jun kyeq chaj, tikojsar re jnuk'iik q'aaq' pach re jya'ik q'aaq' li q'equ'm.
406. **Chajaal.** B'iij. Guardián. O sacristán. Ri jb'iij kristyan wi chi rilik nik'j qleen chiik re kita ti'olq'ajb'ik. Jb'iij kristyan tichajin chootx li jun tinmit.
407. **Chajaj.** Ranm tzii. Azar en el fuego. Tzii tikojsaj re' jsa'ik jtyo'jl jun ra ka'n chijchi' q'aaq'. / Jilon ri jchajaj jun ra k'ux chii' q'aaq'. K'utunk: Xinchajaj ra k'ux chii' q'aaq'. Xachajaj ra ch'iip xakut.
408. **Chajajk.** Ranm tzii. Cuidar. Chaak tiran jun kristyan re rilik jun qleen re kita ti'olq'ajb'iik. / Ranm tzii ri loq'ii ti'etz'ab'ejk

- rik'iil nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xinchajaj**.
409. **Chajal siwaan.** B'iij. Guarda Barranco. Pájaro. Jb'iij jun ra nuuch' ch'ip, jor tiwa'x laq siwan, qus jta'ik raj jb'ixank laq siwan jilon laq wiitz.
410. **Chajal tinmit.** B'iij. Policía. Jilon tib'iisaj re jun kristyan, tojol jwi'l qatb'tziij re jchajaj tinmit.
411. **Chajanl.** B'iij. Sacristán. Jilon jb'iij wunaq tib'onow juntiir chaak rajawax tib'ansaj li chootx re jun koman jilon re jun tinmit.
412. **Chajink.** Ranm tziij. Cuidar. Ti'el tijb'iij Rilik jun kristyan tiran jun chik, re kita nen tijta'w. / Ranm tziij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xinchajink**, **atchajink**.
413. **Chak'a'y.** Riliik b'iij. Ramas sin hojas. Jilon tib'iisaj re jun kristyan, naj raqan, jilon re' re jun kristyan b'aaq jtyo'jl.
414. **Chak'a'y.** Riliik b'iij. Persona delgada y alta. Ri riliik jun kristyan naj raqan. / Tib'iisaj re jun b'aaq jch'ool kristyan.
415. **Chak'xink.** Ranm tziij. Estilo de caminar de los delgados. Ri re' jun kristyan tiq'aax li jun qleen rik'il jnajil raqan. / Ranm tziij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xinchak'xink**.
416. **Chakaach k'im.** B'iij. Monte enredado. Ri jun wuran tijkem rib' chiwch uleew, much'umu'l taq ra jxaaq, jor tzii tiril wa'xem laq tiko'n, tik'iyy laq joron luwr, maq wuran ri tijk'iis jchoq'b' uleew.
417. **Chakaach.** B'iij. Canasto. Ri jun ketkiik k'olb'l, jukub' jpaam, b'anol rik'il k'im, aaj, pach la' nik'j qleen chik, tikojsaj re jk'oliik qleen. / jb'iij jun ketkiik qleen tijk'om taq b'i anm li k'ayb' re tijt'ojchtaq jloq'omb'laq la'.
418. **Chakaach.** B'iij. Apellido Kaqchikel Ri jkaab' jb'ijaaq jun puq kristyan ajkaaqchikel.
419. **Chakunk.** Ranm tziij. Trabajar. Ri jalan taq rajawaxk tiran jun kristyan laj k'aslemal nojel q'iij re tijtzuqb'eej riib'. Ranm tziij jun qe jwinaql, loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xinchakunk**, **ojchakunk**.
420. **Chalchiteko.** B'iij. Idioma Maya. Jilonjb'iijjunrechaq kiib' re jun wunaq mayb' yolooj. / Yolooj tiyolsaj li tinmit Awakatan.

421. **Chamatum.** B'iij. Apellido Uspanteko y K'iche'. Ri b'aka jkaab' jb'iijtaqjun puq kristyan aj Tz'unun kaab', tib'etaq li komoon, li Choo Ch'ipaq', Ch'ipaq', Jilon chi' wiich kurs.
422. **Chameelk.** B'iij. Chamelco. Ri jb'iijjun tinmit, jq'aab' tinmit re Kob'n, kla' wi taq aj q'eqchi' kristyan.
423. **Chap.** Ranm tziiij. Agarrar o atrapar. Jk'omiik jun qleen rik'iil q'ab'aj juwi'l jun kristyan. / Yajon tiran jun kristyan re jun chik. / Ranm tziiij ri jun qe jwinaql, loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinchap, ojchap.
424. **Chapalk.** Rilil b'iij. Atrapado. ti'el tijb'iij ximil jun kristyan juwi'l q'atbtziiij, chajal tinmit jilon re' juwi'l jun kristyan chik. / tziiij looq' ti'echb'ejk rik'il nojel jk'exwach b'iij. K'utunk: Inchapalk, atchapalk.
425. **Chaponk.** Ranm tziiij. Oficio. Ti'el tijb'iij jb'aniik jalan taq chaak juwi'l jun kristyan. / Nojo tziiij ri tikojsaj rechaq yaq anm chub' jchakaq tiran taq li ja k'olb'al. / Ranm tziiij jun qe jwinaql, loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinchaponk, ojchaponk.
426. **Chaq.** K'erel tziiij. Partícula. Tikojsaj re tijtz'aaqatsaj jun chomorsank. / Tikojsaj re tijya' jsuk'ulal jun no'j. K'utunk: Miir chaq xatpet.
427. **Chaq'.** Rilil b'iij. Maduro/cocido. Jb'iij jun qleen tzakal chaq xil jun b'oo'j chub' q'aaq'. / Jb'iij jun jwiich tiko'n q'arnasal chaq chub' jchee'l.
428. **chaq'al.** Ranm tziiij. Manoseado. Tziiij ri ti'el ri re' jun kristyan titz'il jq'aab' xil jun rikiil jwi'l. K'utunk: Man anm chaq'al chaq jq'aab' xil quk'a' jwi'l.
429. **chaq'xiiij.** Ranm tziiij. Manosear. Ti'el ri jun b'antaj tiran jun kristyan re jtitz'iik jq'aab' xil jun rikiil, pach jun uk'a'.
430. **Chaq'arsaj.** Ranm tziiij. Cocer. Cocinar. Jtzakik jalan taq jwich qleen (ch'iim, k'ux, sub'an) chub' q'aaq'. / Jilon tib'ijsaj re jwich chee' tipisaaq laq jxaaq chee', jxaaq wuuj pach laq jxaaq k'im re tichaq'k. / Jilon tib'ijsaj re jun awaj ri re' tiq'ob'orsaj re titijsaj. / Ranm tziiij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinchaq'arsaj.
431. **chaq'salk.** Rilil b'iij. Cocido. Ri jun qleen chop waa, rikiil chaq' chaq chub' q'aaq'.

432. **chaq'arsalk.** Riliik b'iij. Engordado. Ri riliik jun aaq', wakx q'ob'salk re ti'niik re jun nimq'iij, jilon re tik'aysaj.
433. **Chaq'xeel. B'iij.** Hermano menor. Jilon jb'iij jun kristyan wi ratz nab'i'al chiiwch. / Nik' ti'el rik'il q'unxeel.
434. **Chaqirsaj.** Ranm tzìij. Adelgazar. Jk'isik jtyo'jl jun kristyan jilon jun awaj juwi'l jun yajel. / Jk'isik jk'aslemalaq jun chee', tiko'n, wuran, juwi'l kitachiki jab'. / Jsa'ik ch'ojnik chiiwch q'iij re tichaqaqj. / Ranm tzìij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzìijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xin**chaqirsaj.
435. **Chaqj** Riliik b'iij. Seco. Jilon jb'iij jun la k'otob', k'olb'l, atz'iyeq, jwiich chee', uleew kita chiki ja' la'. / Jb'iij jun wuran, chee' xk'is jk'aslemal juwi'l q'iij.
436. **chaqarsalk.** Riliik b'iij. Secado. Ri riliik jun qleen chop jun atz'iyeq chaqjchaq. / Ri riliik ti'nik sa'l chaq chii' q'aaq'.
437. **chaqarsaaj.** Ranm tzìij. Secar. Ti'el ri jb'aniik chaqj re jun qleen chop ti'niik, itz'iiq, sii', tz'oloom pach nik'j qleen chik.
438. **chaay.** B'iij. Rosario. Ri jb'iij jun anm tib'ijsaj li Tz'unun Yolooj.
439. **Che'.** Ranm tzìij. Decir. Ranm tzìij ri rajawaxi'n ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzìijtijk'exwachij b'iij re kristyan re looq' tikojsaj li jun yolooj.K'utunk: **xin**che', xojche'.
440. **Che'l ij.** Columna. Jun b'aaq timajmaj rib'aj chijyook jun kristyan, tik'iis chiraaj qul pach chijk'ulel telb'. / B'aaq tiyow jchoq'b' jtyo'jl, pach jb'aa jun kristyan re loq' twa'rk.
441. **Chee'.** B'iij. Árbol. Ri tikil chiiwch uleew wi raax jxaaq, k'ii jwich, k'ii tikojsaj wi'w, chokon re kristyan, jilon re awaj re jk'aslemalaq chiiwch uleew, wi re miq'in pach re joron luwr, chokon re awaj re rochochaq,jilonrerochochaq kristyan. / Jwich pach jxaaq tzii re jk'aslemalaq awaj pach kristyan, juwi'l ri jxaaq tiyo'w quxb'l.
442. **che'.** K'ere'l tzìij. Partícula. Ri jun k'ere'l tzìij tikojsaj rik'il jun riliik ranm tzìij, jilon rik'il jun riliik b'iij. K'utunk: miir **che'**, oke **che'**, juun **che'**.
443. **Chee'p.** B'iij. Josefa. Jb'iij jun anm li Tz'unun yolooj.
444. **Cheew.** B'iij. Eusebio/a. Jilon jb'iij jun anm li Tz'unun yolooj.

445. **Chemol.** Rilik b'iij. Agua depositada en un objeto. Ti'el tijb'iij wi ja' la jun k'olb'l. K'utunk: Jor nim jaa' chemol la man kukub'.
446. **Chen.** B'iij. Chen Apellido Uspanteko y Q'eqchi'. Ri b'aka jkaab' jb'iij taq jun puq kristyan aj Tz'unun kaab', tipet taq li komoon X'e'tloox. / Ri jkaab' jb'ijaq ajq'eqchi' kristyan.
447. **chetchik.** Redondeado. Jilon riliik cjiraaj jun chikaach. / Jilon tib'ijsaj re ruqaq ajq'eqchi' pach ajpoqomchi'.
448. **Cheqeej chii'.** B'iij. Sed. Ti'el raj tijtij ja' jun kristyan. / Ti'el raj tijmu' jchi' juun.
449. **Cheqej iik.** B'iij. Chile seco. Jilon jb'iij maq iik, tijya' li miq'iin luwr, wi jor rii, jilon wi kita qes rii.
450. **Cheq'.** Ranm tz'ij. Tropezar. Ranm tz'ij ti'el ri re' jun kristyan tijtop raqan la' jun qleen wi laj b'ee. / Ranm tz'ij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xincheq'** wuqan la man ab'aaj kli.
451. **Chi' anm.** B'iij. Mal de ojo. Ri jun yajeel tijya' rechaq taq ra nee', ri re' tilsaj taq jwi'l jun kristyan jor jchoq'b' jkik'el.
452. **Chi' Atiit'.** B'iij. Paraje de Macalajau. Jilon jb'iij jun ra luwr wi chijk'ulel komoom Maqaljaa. (Macalajau).
453. **Chii' ixk'uub'.** B'iij. En la orilla del tenamaste. Ri jb'iij chirij q'aaq' lamas wi'w taq ra ab'aaj lamas tikub'ursaj wi'w xoot, t'uu'y pach b'oo'j li jun jaa k'olb'al. / R i jb'iij jun luwr lamas jor qus tiril ra tuun re tiwark.
454. **Chii' Jaa' B'aatz.** B'iij. Paraje de Calante. Jilon jb'iij jun ra luwr wi chijk'ulel komoon re K'alanchee'.
455. **Chii' Jaa' Tuuj.** B'iij Nacimiento de Macalajau. Jilon jb'iij jun ra jk'aseb'l jaa' wi li komoon Maqaljaa (Macalajau).
456. **Chi jnaaq.** Riliik ranm tz'ij. Cerca de. Tz'ij ri nik'qe ti'el rik'il jb'iij chijk'ulel. K'utunk: Aat ji atpe chi jnaaq wanab'.
457. **Chi jk'ulel.** Riliik ranm tz'ij. Cerca de. Tz'ij ri nik'qe tie'l rik'il tz'ij chi jnaq.
458. **Chi' Xikiin.** B'iij. Aldea Chixiquin. Ri jb'iij jun komoon wi chi' b'ee re komoon Chi' Xooy, klaq' wi taq aj Kaxlan kristyan, komoon ri, ri jq'aab' tinmit Chikaman.

459. **Chi' Xooy.** B'iij. Rio Chixoy. Ri jib'iij nim jaa' ti'elaxch li Saq Uleew, tiq'aax li tinmit Tujaal, jilon laq komoon re Kub'ulko, Rab'inal, Chikaman, jilon ji tik'iis jib'iij ri re' titaaw lxkan.
460. **Chi jo' taq.** Riliik ranm tziij. De cinco en cinco. Ti'el chi job' qleen ti'ojlaj. K'utunk: Chi jo' taq waa xya'saj chqe.
461. **Chi jujunal.** Riliik ranm tziij. De uno en uno. Tziij tikojsaj re rojlaj qleen, kristyan, awaj. / Tziij ri ti'el chi jujun. K'utunk: Chi jujunal x'elch taq maq ra ak'l la jaa.
462. **Chi kakab'.** Riliik ranm tziij. De dos en dos. Tziij ri ti'el chi kiib' qleen, kristyan, awaj tijiin ti'ojlaj.
463. **Chi jwiich.** Riliik ranm tziij. Enfrente de. Ti'el ri qleen wi chiwch jun kristyan. K'utunk: Kap man wunaq kita' xril jput'b'a wi chi jwiich.
464. **Chilum.** Chluum. B'iij. Cuxin. Ri jib'iij jun ra k'im tik'iij laq miq'iin luwr, jilon wi tik'iij laq joron luwr tikojsaj re jib'aniik teew etz'ob'.
465. **Chi' keq muul.** B'iij. Paraje de Cholá. Jilon jib'iij jun luwr re Ch'ol ja', wi rajkiim K'otokal.
466. **Chi' kyeq uleew.** B'iij. Paraje de cholá. Jilon jib'iij jun luwr re Ch'oljaa' wi rajkiim chii' kyeq imuul.
467. **Chilb'eej.** Ranm tziij. Encargar. Ti'el ri jta'ik jun qleen re jun kristyan chik. / Ri jnab'rasaj jta'ik jun qleen re jun kristyan.
468. **Chi najtaqil.** Riliik ranm tziij. De vez en cuando. Tziij ri ti'el qleen tib'ansaj naji' jxo'l tib'ansaj junchiik. / Tziij ti'el tikan ya'saj jxo'l nen tib'ansaj. K'utunk: Chi najtaqil inpe iin neri.
469. **Chi' nim k'iim.** B'iij. La pajonada. Jilon jib'iij jun luwr wi chijk'ulel Xe' Ch'iyu't', lamas tiq'aax man b'ee tib'e b'a wiitz. / Luwr lamas wi'w k'iim.
470. **Chii' q'aaq'.** B'iij. En la orilla del fuego. Ri jib'iij chijchii' lamas wi q'aaq' li jun jaa lamas titijsaj wi' waa. / Ri jun luwr chijk'ulel lamas nik'ul wi'w q'aaq'.
471. **Chi' raal.** B'iij. En la orilla del temascal. Jilon jib'iij lamas wi'w jchii' tuuj. / Ri jun luwr lamas titz'apij wi'w jchii' tuuj.
472. **Chi'.** Rilik ranm tziij. Orrilla. Tziij tikojsaj re tiya'saj jib'iij lamas wi'w jun kristyan, jun awaj pach jun qleen. K'utunk: Inq'uun wi **chi'** ja'.

473. **Chii' jaa.** B'iij. Puerta. Ri jb'iij lamas ti'ok, jilon lamas ti'el wi'w kristyan li jun jaa k'olb'al. / Ri jun nim perpik tz'oloom b'anol la' chaj re okeeb' li jaa.
474. **Chi'amaq'.** B'iij. Chamac. b'iij jun komoon wi rib'aj tinmit Tz'unun kaab', lamas tiq'aax b'ee tib'e b'a wiitz, kla' tipetaq wi'w k'ii aj k'iche' jilon wi kiib' uxub' aj Tz'unun kristyan. / jb'iij komoon ti'el chijk'ulel tinmit "Chi' amaq'".
475. **Chi'b'alam.** B'iij. Chivalán. Jkaab'jb'iijjaq jun puq kristyan aj k'iche' tipe taq li komoon Ch'ool ja', B'oob'laaj pach Chi'amaq' re tinmit Tz'unun kaab'./ Ti'el ri luwr lamas tipe taq kristyan aj chi' b'alam.
476. **Chi'ja'm/ Chi'q'aa'm.** B'iij. Chijam. Jb'iij jun komoon wi laj qesalb' q'iij re tinmit Tz'unun Kaab', lamas titiksaj k'ii jwich tiko'n. / Jb'iij komoon ri ti'el Chi' ja'm.
477. **Chi'ja'tix.** B'iij. Laguna Danta. Jb'iij jun komoon wi b'a wiitz, lamas wi'w nojo awaj jb'iij tix, xil nim k'otob', nojo komoon ri, ra nim k'otob' tichaaqaj li q'alaj, jilon re' tinoj chi ja' li saq'j, li komoon ri wi taq aj k'iche' kristyan.
478. **Chik'or. / Chuk'.** B'iij. Hipo. Jilon tijya' re jun ra nee' ri re' ti'ok teew laqj ch'ool. / Ri tijya re jun kristyan jwi'l teew ti'ok laj ch'ool.
479. **Chi'mel.** B'iij. Chimel. Jb'iij jun komoon wi chijk'ulel komoon Chi' ja' tiix, lamas wi'w nimaq taq k'achelaj, jilon re nimaq taq taq'j. / Komoon lamas xk'isi'w jilon lamas xk'iywi'w qachuuch Menchu'.
480. **Ch'ipaq.** B'iij. Chipaj. Jb'iij jun komoon re tinmit Tz'unun Kaab', wi rib'aj tinmit Chikaman, kla' witaq wi'w kristyan aj Tz'unun, aj k'iche' pach aj Kaxlan. / Jb'iij komoon ti'el Komoon lamas wi'w jun Ch'ee Ch'ipaq, jwiich tikojsaj re xab'oon.
481. **Chi'susun.** B'iij. Aldea Caracol. Jb'iij jun komoon wi b'a wiitz, joron luwr, rib'aj tinmit Tz'unun Kaab', kla' witaq wi'w aj k'iche' kristyan. / Jb'iij komoon ti'el Komoon wi Chi'susun.
482. **Chi'tapa'iki'.** B'iij. Caserío Palquí. Jilon jb'iij jun komoon wi ikiim re tinmit Tz'unun Kaab lamas witaq wi'w yaq Kaxlan kristyan./ Jb'iij jun komoon wi li miq'iin luwr, lamas tijya' Ki' taq tapa'l.

483. **Chi'taqpool.** B'iij. Aldea Chitapol. Jb'iij jun komoon wi rajkiim tinmit Tz'unun Kaab', kla' witaq wi'w ajk'iche' kristyan. / Jb'iij komoon ti'el Komoon lamas wi'w Kutz'ii'j pool.
484. **Chi'top.** B'iij. Chitop. Jkaab' jb'iijaq jun puq kristyan aj Tz'unun kaab', tipe taq li komoon Ch'ool ja', Chi'amaq' pach li tinmit Tz'unun kaab'. / Ti'el ri luwr lamas tipe taq kristyan aj chi' top.
485. **Chi'usiil.** Rilikranm tziiij. Despacio. Jilon jb'aniik jun qleen juwi'l jun kristyan ma laj oor ta'n.
486. **Chii' suuq. / B'aa jomyaak.** B'iij. La ciénega. Jb'iij jun luwr wi Ch'ool ja', lamas wi'w sib'alaj suuq. / komoon tijb'ij taq Jolom yaak re.
487. **Chii' tuuj.** B'iij. Enfermedad que sufren los niños. Jilon jb'iij jun yajeel tijya' rechaq taq ra ek'l, ri re' kita qus rilb'ejaq ri re' tiwa'x jun ra jq'unaq. / Yajeel tijya' rechaq taq ra ajchiq'i'm ek'l ri re' titziib' jchuuchaq, lamas tiran k'iix jb'aaq, jilon tib'aqar jtyo'jlaq.
488. **Chii'.** B'iij. Boca. Jb'iij jluwr jtyo'jl awaj pach kristyan re loq' tich'aw taq pach re twi'n taq.
489. **Chiij.** B'iij. Cinta de la mujer Uspanteka. Ri jun nim raqan atz'ieq saq pach Kyeqkoj tinatun chop jun ra paas, b'olb'ik taq ra jtzaam, k'ii tinatun jwich, re tijxiim jb'aa anm aj Tz'unun Kaab' wi jwich jpoot'aq. / Jb'iij ritz'iqaaq anm aj tinmit, tikojoy taq chiij lajori ri nimaq taq kristyan tipe taq laq tinmit, jilon li komoon Xe'tlox, pach tijkoj taq taq ra ek'l ri re' tijk'ut taq jwich qab'antajk aj Tz'unun kaab' laq nimq'iiij re komoon pach re tinmit.
490. **Chiim.** B'iij. Morra. Jilon jb'iij jun k'olb' qleen, b'anol rik'il b'aatz', kii, tikojsaj juwi'l jun kristyan ri re' tiloq'man li k'ayb'l. / Jb'iij jun qleen lamas tijk'olb'i jwaa pach ruk'aa' jun wunaq ri re tib'e li chaak.
491. **Chiim ch'iim.** B'iij. Morraito que hay dentro de un güisquil. Ri jb'iij ra chiim re jun ch'iim lamas pisil jb'aa' jun ch'iim qus titijsaj, tikach'uj re titijsaj. K'utunk: lin xintiiij ra jchiim ch'iim.
492. **Chi jch'ool. B'iij.** Pecho/ boca del estómago. Jb'iij jun k'eer jtyo'jl jun kristyan wi rib'aj ranm, xijxo'l jxukul. / Jb'iij jtyo'jl jun ra ka'n lamas wi'w ra jb'uuch.
493. **Chijaj.** Estrenar una olla de barro. Jilon tib'ijsaj re jun t'uu'y,

- b'oo'j, xaar ri re' ajri nab'e jkojik tib'ansaj li q'aaq'. K'utunk: Tinchijaj na ra inb'oo'j xinloq' miir.
494. **Chijchi'**. Rilik ranm tz'ij. En la orilla de algo. Ri jb'iij jun luwr wi k'isb' re jun chik. K'utunk: Wochooch wi **Chijchi'** tinmit.
495. **Chijk'ulel**. Rilik ranm tz'ij. Cerca de. Ri jb'iij jun luwr wi naqaj re jun chik. K'utunk: In B'axil wi **Chijk'ulel** tinmit Tz'unun Kaab'.
496. **Chik'chik**. Rilik b'iij. Pelo despeinado. Rilik jb'aa jun kristyan ri re' kita xa'lk. K'utunk: Ra ne' jor **chik'chik** jb'aa xb'iit miir.
497. **Chik'ok'**. B'iij. Tortilla tostada. Ri jb'iij jun ra waa ri re' qus jq'arnasaj tib'ansaj li xoot re titijsaj rik'il uk'aa', pach rik'il rikil waa. / Jilon tiran jun ra waa ri re' naj tiya'saj li xoot chub' q'aaq'.
498. **Chikuuy**. B'iij. Piña de pino. Jilon jb'iij jwiich jun Chaj chee', tichokon re maq ra kuuk re jwaaq. / Qus tikojsaj li q'aaq' ri re' chaqjchaq.
499. **Chikuuy jal**. B'iij. Mazorca en forma de bola. Ri jb'iij taq ra jal tiran k'ax laj jjoq'il chop riliik jun chukuuy.
500. **Chilan B'alam**. B'iij. Texto Antiguo Maya. Jilon jb'iij jun ojr wuuj xkan jtziib'aj taq qamaan qatiit' aj Mayb', lamas kan tz'iib'alwi'w nen tiq'aax laj qak'aslemal chiiwch uleew.
501. **Chi'ltz'ij**. Riliik ranm tz'ij. Promesa. Ti'el ri wab'altz'ij re jb'aniik jun taqemtz'ij.
502. **Chiliil**. Riliik b'iij. Maíz o mazorca que esta en surcos. Riliik jun ra jal, ri re' suk'ul b'anol taq ra jwiich ixm la, re kita k'aax rixij.
503. **Chimuquqil**. Rilik ranm tz'ij. A escondidas. Tz'ij tijb'iij jun qleen kita tib'ab'ansaj li saqil. / Muqul jb'anik jun qleen chiwch nik'j chik.
504. **Chiq'iim wuran**. B'iij. Flor de muerto. Jun wuran wi jkutz'j tijya'w, re tik'omsaj rik'iilaq komnaqiib'.
505. **Chiqaaq**. Riliik ranm tz'ij. saludo para entrar a una casa. Tz'ij tijkoj jun ula' ri re' titaw la jun jaa chik, chij b'anik jun jtajkiil.
506. **Chiqaj**. Ranm tz'ij. Empujar. Ranm tz'ij ri nik'qe ti'el rik'il tuk'. / Ranm tz'ij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinchiqaj.

507. **Chiqalk.** Rilik b'iij. Empujado. Tuk'ulk, t'ojolch jun qleen chub' jun chik.
508. **Chiraaj.** Rilik ranm tzii. Debajo de. Jilon tib'iisaj re jun qleen wi jun chik chub'.
509. **Chirij.** Rilik ranm tzii. Detrás de. Jilon tib'iisaj re nen wi k'isb' re nik'j chik.
510. **Chitiik.** Ranm tzii. Añadir un hilo con otro. Ti'el jtiqiiik jun k'eer b'aatz' rik'il jun k'eer chik.
511. **Chiwch.** Rilik ranm tzii. Enfrente de. Jilon tib'iisaj re nen wi nab'e re nik'j chik
512. **Chiiw.** B'iij. Ternero o chivito. Jilon jb'iij jun ra nee' wakx ajri xk'isi'. // Ri jb'iij jun ra q'uun wakx titu'n na.
513. **Chiyaaj.** B'iij. Tía. Tzii tijkoj taq alk'uwalxel jq'uun, raatz riib' jchuuchaq. Tzii tijoj taq alk'uwalxel re ranab' jqaajaq, jilon re ratz pach jq'uun jchuuchaq.
514. **chob'.** Ranm tzii. Agujerear. Ti'el ri jb'aniik jul la jun qleen. K'utunk: Chob' jpaam man tz'olom li. / Ranm tzii ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xinchob'** wuqan la man klawx.
515. **Chob'olk.** Rilik b'iij. Agujereado. Ti'el ri jun qleen b'anol chob' re la' jun qleen chik chop b'anol re jun choob'.
516. **choob'.** B'iij. Olla con agujeros para lavar nixtamal. Jb'iij jun b'oo'j, b'anol la kaach' xoqo'l pach pooq, wi k'ii jul la' rech tich'ajsaj tzii. / Qleen tijkoj taq anm re tijch'aj taq tzii re tiran taq ke'm.
517. **Cho'kej.** B'iij. Calambres. Ri jun yajeel tijya' riib' la' rib'ach' tyo'jl, lamas tijek' riib' ib'ach' kla' tipe jk'axk'olil tyo'jl.
518. **Cho'l.** Rilik b'iij. Objeto flojo. Jilon rilik jun qleen ri re' kita qus jximiik la jun qleen chik. / Jilon tikan jun qleen ri re' jor nim jluwr.K'utunk: Maq inxajb' jor **cho'l** tikan la' waqan.
519. **Cho'm.** B'iij. Camaron Jilon jb'iij jun ra ka'n tiwa'xlija', jilon xo'l taq xoq'o'l, wi lajuuj raqan, k'o'x ra chee'l riij qus titijsaj rik'il ra'l jilon re' qus tisa'saj li xoot.
520. **chomb'al.** B'iij. Pensamiento. Ri jchoq'b' jb'aa jun kristyan tijkoj re jb'aniik jun chaak, jilon re jsoliik jchomorsaaj jun no'j, etamb'l.
521. **Chojoj.** Ranm tzii. Sonido de la caída de agua. Ri jch'awiik

- nimaq taq jb'ee ja' tiqejch la jun wiitz, jilon jch'awiik nimaq taq jab' laq q'alaj. K'utunk: lwr jor **tichoj** jab' laq'ab'.
522. **Chojsaaj.** Ranm tziiij. Estrenar una olla de barro. Ri jchaq'saj aak' taq b'oo'j chiiwch q'aaq'. / Ri jchaq'saj ti'niik chiiwch q'aaq'. / Ranm tziiij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xinchojsaaj**.
523. **Chokoont.** Riliik b'iij. Necesario. Ri jchaak jun qleen laj k'aslemal jun kristyan, jun awaj pach chee'. K'utunk: Jab' jor **tichokonk** re tik'iij qab'iix.
524. **chokooj.** B'iij. Apellido K'iche' y Kaqchikel. Ri jkaab' jb'iijaq ajk'ichee' kristyan. K'utunk: Neri wi kiib' kristyan chokooj.
525. **chokoos.** B'iij. Comunidad de Chocox. Ri jb'iij jun ra komoon re tinmit Tz'unun Kaab' wi li miq'in luwr, komoon wi chijk'ulel ajtriix. / chokoos li komoon ri kla' xaqe mosiib' witaq.
526. **Chol.** Ranm tziiij. Comenzar/empezar. Ti'el jmajjik jb'aniik jun chaak. Nik' ti'el rik'iil jmajjik jun chaak. Ranm tziiij ri loq'ii ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinchol**.
527. **Cholaaj.** B'iij. La razón o el sentido de algo. Ti'el jb'ee, jb'aniik, rilik jun qleen. / tziiij ri rajawaxi ti'echb'ejk ri re' tikojsaj. K'utunk: Man yolooj xab'iij miir ri jcholaaj.
528. **Cholaj.** B'iij. Fila jb'iij jb'aniik jwa'x qleen lamas tiya'saj tiko'n, sii', ab'iix pach nik'j qleen chik.
529. **Cholb' q'iij.** B'iij. Celendario Maya. Jb'iij wuuj re rojalab'al q'iij re jun junab', wi taq ra jb'iij iik', jb'iij q'iij pach jb'iij junab' la'.
530. **Choleej.** Riliik ranm tziiij. Ordenar. Tziiij ti'el qus jtuniik jun qleen. Ranm tziiij looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xincholeej**.
531. **Choltz'iib'.** B'iij. Alfabeto. Jb'iij jun puq tz'iib' tikojsaj re jtz'ibaaq jun yolooj, lamas wi'w ranm tz'iib' pach wiqb' tz'iib'. Chop chooltz'iib' re Tz'unun yolooj wi kab'lajuuq re jun kristyan tz'iib' la; lajuuj ranm tz'iib' pach kiib' re jun kristyan wiqb' tz'iib'.
532. **Cholyolooj.** B'iij. Diccionario. Jb'iij jun puq tziiij re jun yolooj

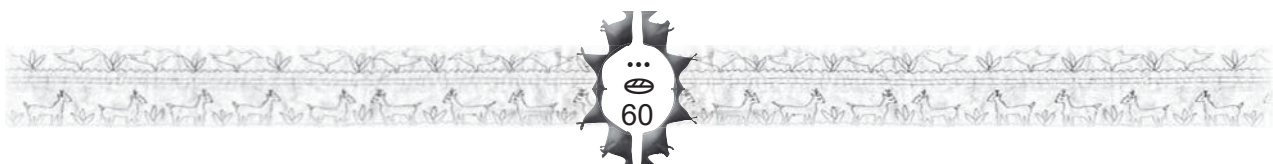
- tz'iib'al xil jun wuuj rik'il nojel
tz'iib' re choltz'iib'.
533. **Chomorsalk.** Riliik b'iij. Pensado. Ri no'j ya'l juwi'l jun kristyan chub' qleen li k'aslemal chiiwch uleew.
534. **Chomorsank.** Ranm tzii. Persar. Jno'j jun kristyan chub' k'ii qleen tijya' riib' laj jk'aslemal. / Ranm tzii looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xinchomorsank.**
535. **Chomol elq'ank.** Estafa. Ri jun muqunk ch'ob'ol jwi'l b'anol re. // Tib'ansaj re juun, jun elaq' chirij jun puwaq.
536. **Chona.** B'iij. Concepción. Jilon jb'iij jun anm li Tz'unun yoloaj.
537. **Chonchik.** Riliik b'iij. Jorobado. Riliik jun kristyan kita qus jb'aniik che'l riij, jilon wi nik'j wi jun ponpik tyo'jl chiiwch jch'oolaq. / Jun kristyan wi jun ponpik tyo'lj che'l riij.
538. **Choo.** B'iij. Laguna o pozo. Jb'iij jun ra jul wi li uleew nojsal chi ja'. / Nik' ti'el rik'il k'otoob'.
539. **Cholb're.** Donde inicia. Ti'el jmajik jb'aniik jun chaak juwi'l jun kristyan li jun wuuj. K'utunk: Neri chob're man chaak ri.
540. **Chootx. / chootch.** B'iij. Iglesia. Ri jb'iij nim jaa wi laj ranm tinmit Tz'unun Kaab', lamas wi taq ra tyoox, jilon lamas tiran taq wi'w ch'ab'al kristyan. / Chiiwch nim jaa ri, kla' tik'atsajwi'w kutz'ii'j juwilaq ajq'iijb' ri re' titaw aak' junab' re aj Mayb'.
541. **Choox.** B'iij. Madrina. Jilon jb'iij anm tich'aaw chirij jun ra ne' ri re' tijk'om ja' tyoox.
542. **Chopka'.** Riliik ranm tzii. Así como. Tzii tikojsaj re jk'utiik jun qleen nik' chop jun chik. Ra inwakx nik' **chopka'** ra awakx at.
543. **Chop.** Ranm tzii. Maltratar. Ti'el ri re jun kristyan tijk'ot jchii' jun kristyan chub' jun k'oxk'olil chijxo'laq. Ranm tzii ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwaach b'iij re kristyan k'utunk: Nen chaak xinachop li k'ayb'l.
544. **Chopolk.** Riliik b'iij. Maltratado. Ti'el ri re' jun kristyan yoq'ol chaq jwi'l jun kristyan chik. K'utunk: lin chopol chaq man anm li inwi'l.
545. **chopoj eqale'n.** Ranm tzii. Usurpación. Ti'el ri jun q'axeem b'aa re jwiich jun kristyan. // Ti'el ri jb'aniik jun chaak jwi'l jun kristyan ri ta' ajkeq'ee eqale'n. //. Ri rolq'aj jun eqale'n jwi'l jun kristyan.

546. **Choq.** B'iij. Incendio. Nim q'aaq' tijk'at, jilon re' tiran k'ax re qleen chop uleew, chee', jaa, pach nik'j qleen chik wi jchokonk chiwch uleew.
547. **Choq'b'.** B'iij. fuerza. Ti'el wi' jkowil jtyo'jl jun kristyan, jun awaj pach jun qleen chik. / Ri wi re jun awaj pach jun kristyan ri re' qus jtzuqik rib' tiran. K'utunk: Ra inwax jor **jchoq'b'** juwi'l tijtzuuq rib'.
548. **Choqsaaj.** Ranm tzuij. Rociar. Nik' ti'el rik'il jk'atiik jun chaak. / Ri jk'atiik watal ri re' ti'ok jtikiik ab'iix.
549. **choq'.** Ranm tzuij. Puyar. Ti'el ri jtitz'iik jun kuchil laj jch'ool jun kristyan jwi'l jun chik. /Ranm tzuij looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xinchoq'** jch'ool man ka'n.
550. **choq'olk.** Riliik b'iij. Puyado. Ri riliik jun awaj, jilon jun kristyan titz'iil jun chee', kuchil laj jch'ool.
551. **Choq'b' ch'iich.** B'iij. Bateria. Jilon tib'isaj re taq ra b'olb'aaq ch'iich' tikojsaj xilj jun ya'b' q'aaq' jilon jun ch'iich' lamas ti'ta'sajwi'w b'iix.
552. **Chotchik.**Riliik b'iij. Acampanado. Ri riliik jun weex jor nim jtzaam raqan tichereer li uleew. / Ri riliik ruqaaq ajkob'n anm. K'utunk: Man ajkob'n jor chotchik ruuqaaq.
553. **Chqaaj.** Riliik ranm tzuij. Saludo para entrar a una casa. Tzuij tijkoj jun kristyan ri re' titaw laj rochooch jun chik. K'utunk: Chaqaaj chuuch.
554. **Chub'.** Rilik ranm tzuij. Arriba o sobre de. Jilon tib'ijsaj re jun qleen, wi jun qleen chik Chiraaj. / tib'ijsaj re jun qleen wi rib'aj jun chik. K'utunk: Man wuuj wi **chub'** man meex.
555. **Chub'alk.** Rilik b'iij. Escupido. Tzuij ti'el t'ojol chub' chirij jun qleen juwi'l jun kristyan jilon jun awaj.
556. **Chub'ank.** Ranm tzuij. Escupir. Tzuij tijb'iij jchub'aj jun qleen juwi'l jun kristyan jilon jun awaj. /Ranm tzuij looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xinchub'ank.**
557. **Chuchu'.** B'iij. Señora. Anm nim kristyan chaq, saq chaq jb'aa k'ii chaq ri'jmaam.
558. **Chuj.** B'iij. Idioma Chuj. Jb'iij jun rechaq Mayb' Yolooj, jq'aab' yolooj Q'anjob'al tiyolsaj li tinmit Ixtatan re jnimal tinmit Saq Uleew.

559. **Chuk'uk'**. Riliik b'iij. Decaer. Riliik jun awaj jilon jun kristyan ri re wi jun yajeel laj tyo'jl. / Riliik jun kristyan, jilon jun awaj ri re' kisilchaq jchoq'b' jkik'el pach jtyo'jl juwi'l jun yajel. K'utunk: Ra waak' jor t**ichuk'uk'** juwi'l man tzooq yajel.
560. **Chuk'chik**. Riliik b'iij. Decaido. Jilon riliik awaj chop ajtzoo', pipi, pach ek' ri re' wi tzooq rechaq. /* Ri riliik jun awaj chop ek' ri re' wi jun yajeel laj jtyo'jl.
561. **Chulb'**. B'iij. Baño. Ri jb'iij jun jul b'anol li uleew lamas tib'ansaj yokank pach chulun juwi'l kristyan.
562. **Chule'l**. Riliik b'iij. Orinado. Tzii ti'el b'anol chuul chirij jun qleen juwi'l jun kristyan jilon jun awaj.
563. **Chulum**. B'iij. Paterna. Jilon jb'iij jun chee' tijya raq miq'in luwr. .
564. **Chulunk**. Ranm tzii. Orinar. Tzii tijb'iij jb'aniik chuul juwi'l jun kristyan jilon juwi'l jun awaj. / Ranm tzii looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xatchulunk**.
565. **Chumi**. B'iij. Micaela. Jb'iij jun anm li Tz'unun yolooj. / B'iij nik' ti'el rik'il Ke'l.
566. **Chunaj**. Ranm tzii. Encalar. Jtz'ajik qleen la chuun. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinchunaj**.
567. **Chunal**. Riliik b'iij. Encalado. Ti'el t'ojol chuun la' jun jaa, xoot, rochooch komnaq pach nik'j qleen chik.
568. **Chup**. Ranm tzii. Apagar Jk'isiik jwiich q'aaq' nuk'ulk. / Jsachiik jwiich jb'iij jun kristyan li q'atbtzii ri re' tikom. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinchup**.
569. **Chupchunk**. Riliik b'iij. Brillante. Riliik taq ra ch'imiil tijuluw taq laq'aab' ri re' pakal kaaj, wi nuch', wi nimaq./ Jilon tib'ijsaj re retz'ab'l ritz'iqaq anm ajk'iche' pach ritz'iqaj ajxojl laq nim q'iij.
570. **Chupulk**. Riliik b'iij. Apagado. Ti'el kitachiki q'aaq' la' sii'. / Jun sii' k'isil chaq q'aaq' la'.
571. **Chupuj wiich taqanl tzii**. Riliik ranm tzii. Derogar. Ti'el ri jchupiik jwiich jun taqanl tzii tz'ib'al jwi'laq ajtz'ib' taqanl tzii.
572. **Chupb'iij**. B'iij. Acta de defunción. Ri jchupiik jb'iij jun kristyn li

- q'atb'tziiy ri re tikoom wiich uleew.
573. **Chuq'.** B'iij. Sonido del agua al tirar un objeto dentro. Ri jch'awiik ja' tiran ri re' tit'ojsaaj jun ab'aaj xilj. K'utunk: Chuq' xche' ra nuuch' ab'aaj li ja'.
574. **Chuq'xiiy.** Ranm tziiy. Agitar. Ti'el jtzalb'esaj ja' wi xil jun q'iib', jilon ja' wixil jun b'oo'j. / Ranm tziiy looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiy tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinchuq'xiiy.**
575. **Chutchik.** Riliik b'iij. Nalgudo. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tyo'j, jilon nim chijyook.
576. **Chutark.** Ranm tziiy. Ponerse a gatas. Ti'el ri re' jun kristyan tijchutb'a riib'. / Ranm tziiy looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiy tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xatchutark.**
577. **Chutalk.** Riliik b'iij. Estar a gatas. Ri riliik jun kristyan chutb'al riib' jwi'l.
578. **Chuu.** Rilik b'iij. Hediondo. Tziiy ri ti'el kitachiki' qus ruxb'l jun komanaq awaj, jun ojr ti'niik. K'utunk: Man ti'niik xinlooq' iwr jor **chuu** chaq.
579. **chuwark.** Ranm tziiy. Apestar. Ti'el ri jun ti'niik, waa,
- xchuuwuur ruxb'. / Ranm tziiy looq' ti'etz'ab'ej rik'iil jroox jk'exwach b'iij re kristyan.K'utunk: **Xchuwark**
580. **Chuub'.** B'iij. Saliva. Jb'iij ra'l jchii' jun kristyan, jilon jun awaj tichokon re tijmu' jwa re kita k'aax jb'iq'iik.
581. **Chub'ulk.** Riliik b'iij. Escupido. Ti'el ri riliik jun qleen t'ojol chub' la'.
582. **Chub'saj.** Ranm tziiy. Escupir. Ri jt'ojiik chub' la' jun qleen. / Ranm tziiy looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiy tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinchub'saj** jwiich man wunaq li.
583. **Chuuch ek'.** B'iij. Gallina. Jb'iij jun awaj wi jxiik', kiib' ragan, tijya' saqmolb', nuuch' chiiwch jun puuy. / Jilon tib'ijsaj re jchuuch taq ra ch'iiw.
584. **Chuuch qaajw.** B'iij. Guía o anciano. Jilon tib'ijsaj rechaq nimaq taq kristyan rajwaq jaa k'olb'al / Jb'ab'aal alk'uwalxeel witaq li jun jaa k'olb'al. / Jb'ab'aal jun komoon.
585. **Chuuch.** B'iij. Señora / mamá. Jilon jb'iij jun anm wi rik'lal. / Jilon jb'iij jun anm nim chaq

- jjunb'l chuuch qaajw li jun jaa k'olb'al.
586. **chuuch tyoox.** B'iij. Madrina. Jilon jb'iij anm tich'aaw chirij jun ra ne' ri re' tijk'om ja' tyoox. / Tzii ri nik'qe ti'el rik'il choox.
587. **Chuuchb'al.** B'iij. Madrastra. Jilon tijb'ij taq alk'uwalxel re jkaab' rixoql jqaajaq.
588. **Chuuchqajw.** B'iij. Sacerdote maya. Jilon tib'ijsaj re jun wunaq, jun anm tichakuun chub' qab'antajk, chub' nojel no'j xkan jye' taq qamaam qatiit'. / Ri kristyan tik'atow taq poom laq nimaq taq wiitz.
589. **Chuuchxeel.** B'iij. Capitana de la cofradia. Jilon jb'iij jb'ab'alaq anm chixo'l ajmortomiil li tinmit Tz'unun Kaab'.
590. **Chuul.** B'iij. Orina. Jilon jb'iij juntir ja' ti'elch laj jch'ool jun kristyan jilon laj jch'ool jun awaj.
591. **Chuun teew.** B'iij. Hielo. Ti'el joron teew tiqeej li saq'j, lamas tijk'at tiko'n.
592. **Chuun kumb'l.** B'iij. Talco. Jilon jb'iij ra kumb'l titzaqsaj chirij jun ra nee' re simiin riij. / Kumb'l tijtzaq jun kristyan laj raqn re kita' tichuwur raqan.
593. **Chuun.** B'iij. cal. Jb'iij jun saq pooq, b'anol la' ab'aaq, tit'ojsaj la' ra'l tzii, jilon tit'ojsaj la' xoot re qus ti'el lej waa.
594. **chu tuuj.** / chi tuuj. Aldea Chutuj. Jilon jb'iij jun komoon re tinmit Ajkuneel. / Ri jun komoon re Ajkuneel wi chijk'ulel tinmit Tz'unun Kaab'. / Li komoon li kla' wi taq ajk'iche'.
595. **Chuuy.** B'iij. Frijol piloy. Jb'iij taq ra tuun kinaq' tiran laq joron juyub'. / Kinaq' titiksaj b'a wiitz.
596. **chuuy.** B'iij. Expresión admirativa. Jilon tib'ijsaj re jun ra qleen qus riliik. K'utunk: chuuy ra apoot'. / chuuy ra atuun.
597. **Chuweeq'.** Riliik ranm tzii. Mañana. Ri jun q'iij petzal chiqawch. / Ri q'iij timajmaj ri re' tik'iis nik'j aq'aab' re q'iij wojwi'w.
598. **Chwiiij.** B'iij. De tras de mi. Jilon tijb'ij jun kristyan ri re' wi chiiwch ju qleen chik.

CH' - ch'

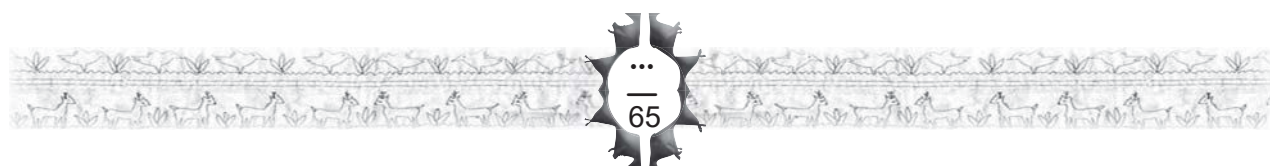
599. **Ch'.** chololtz'iib'. Alfabeto. Jjo' tz'iib' re choltz'iib' re Tz'unun Yolooj. / Ra tz'iib' ri rajawaxi'n tijk'omb'i ra ch'uut.
600. **Ch'aab'.** B'iij. Arco de la flecha. Ri jib'iij jun ra kotkiik chee' tikojsaj re jt'ojiik keej, aaq, pach nik'j awaj chik laq k'achelaaj.
601. **Ch'ab'al.** B'iij. Rezo. Ti'el ri chaak, no'j, k'utunk tirine' jun kristyan chiwch Ajaw li jun nim wiitz, jilon li jun chootx.
602. **Ch'ab'ej.** Ranm tzij. Hablar. Ti'el yolooj rik'il jun kristyan chik. / Tzij ri looq' ti'echb'ejk rik'il jk'exwach b'iij. K'utunk: **Inch'ab'ejk.** / Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinch'ab'ej.**
603. **Ch'ab'elk.** Riliik b'iij. Hablado. Ti'el ri jun kristyan ch'ab'el jwi'l jun kristyan chik. K'utunk: Kap man anm li ch'ab'el jwi'l man wunaq li.
604. **Ch'a'k'.** B'iij. Granos en la piel. Yajeel ti'elch li tyo'jl tik'eqat, jilon re' ti'el puj rik'il, jilon tiresaj kiik' xilj jtz'uuml jun kristyan jilon re jun awaj.
605. **Ch'a'r.** Riliik tzij. Ronco por la tos. Ri jta'ik jtzijb'al jun kristyan kita qus tich'aaw juwi'l jk'axkoliil jql, jilon juwi'l ojob'.
606. **ch'a'w.** Ranm tzij. Decir o hablar. Ti'el jib'iij tzij juwi'l jun kristyan re nik'j chik. Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinch'a'w.**
607. **Ch'aa'n.** Rilik b'iij. Pollito pelado. Jilon riliikaq taq ra ch'iiw kita rismalaq. / Riliik jun ra ch'iiw t'i'r rij.
608. **Ch'aach'.** B'iij. Apellido K'iche' Chaach. Jilon jkaab' jib'ijaa jun puq kristyan tipe taq Ch'ool ja', Chi' susun, pach nik'j komoon chik re tinmit Tz'unun Kaab', nojo kristyan tijk'om taq man jkaab' b'iij ri, ri taqa aj k'iche' kristyan.
609. **Ch'aaj.** B'iij. Comunidad El Ch'aaj. Jilon jib'iij jun komoon wi rajkiim komoom B'oob'laaj, lamas tiq'aax b'ee tib'e li tinmit Chikaman, kla' wi taq kristyan aj K'iche'.

610. **Ch'aap.** B'iij. Cuña para el azadón. Jb'iij jun ra k'eer tz'oloom chee' tikojsaj re tijtoq'eej jchii' jaa ri re' titz'apijk.
611. **Ch'aat.** B'iij. Cama. Ba'nol la' tz'oloom, wi kijab' raqan, tijkoj taq kristyan re ti'uxlan taq, jilon re tiwar taq la' laq'aab'.
612. **Ch'aj.** Ranm tzii. Lavar. Resaj tziil la' jtyo'jl jun kristyan, awaj, itz'iiq jilon jun qleen chik. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinch'aj.**
613. **Ch'aj.** Riliik b'iij. Blanco color de la piel. Jilon tib'ijsaj re chaq kristyan saq tinatun jtyo'jlaq. K'utunk: Aychuuy kap ra anee' jor ra ch'aj tilatuun.
614. **Ch'ajach'.** B'iij. Hongo de maíz. Jilon jb'iij taq ra k'ux q'eeq tinatun, tyo'j jch'ool ra jpii'q', tikojsaj re soke'l.
615. **Ch'ajalk.** Riliik b'iij. Lavado. Tib'ijsaj re jun qleen esal tz'iil la' rik'il ja'. K'utunk: Man inq'u' li ch'ajal chaq inwi'l.
616. **Ch'ajb' laq.** B'iij. Lava trastos planta. Jb'iij jun wuran, raax jxaaq, tikojsaj re jch'ajiik laaq, jilon re' tikojsaj re kumb'l.
617. **Ch'ajch'aan.** Riliik b'iij. Limpio o hihiénico. Jilon riliik jun kristyan ri re' jor sek'jal riib' juwi'l, jilon re saq ritz'iiq pach jtyo'jl.
618. **Ch'ajuul.** B'iij. Chajul. Jilon jb'iij jun tinmit wi chijk'ulel Neb'j pach Kutzaal. / Kla' witaq kristyan aj mayb' lxil, anm tijchakub'ej taq b'aatz' re jb'aniik poot' pach uuq, jilon wunaq tiran taq chikaach pach put'b'a.
619. **Ch'ak.** Ranm tzii. Ganar. Jta'ik rayb' ranm jun kristyan chub' jun qleen chik. Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinch'ak.**
620. **Ch'ako.** B'iij. Ganancia. Puwaq tiya'saj rejtojiik jun kristyan chub' jun chaak b'anol juwi'l. K'utunk: **Inch'ako** ra wuleew wi laq tinmit.
621. **Ch'am ajij.** B'iij. Jb'iij jun wuran rax jxaa, chop jun ra nuuch' ab'iix, qus re tijkunaj yajeel chop q'aaq', pach ojob' re jun kristyan.
622. **Ch'am.** Riliik b'iij. Ácido. Ra'l jwiich taq ra chee' kita kii', re titijsaj rajawaxi'n tit'ojsaj na kaab' la'. K'utunk: Maq tukn xintokch b'aa wiitz jor **ch'am.**
623. **Ch'amach'.** B'iij. Guayaba pequeña. Jb'iij taq ra jwiich chee' chop keq', xaqe ch'am jtijiik.

624. **Ch'amq'.** B'iij. Chamac. Jilon jib'iij jun komoon wi rib'aj tinmit Tz'unun Kaab', kla' wi taq ajTz'unun jilon ajk'iche'. / Jb'iij komoon nik' ti'el rik'il jib'iij Chi' Amaaq'.
625. **Ch'amar.** Riliik b'iij. Enxualesido. Ti'el kita chiki qus ruxb' jilon jtijik jun qleen chop q'oor, kinaq' pach nik'j qleen chik. K'utunk: xch'amar inkinaq' li t'uu'y.
626. **Ch'amarsaj.** Ranm tzuij. Agrar. Ti'el jib'aniikch'amrejunqleen. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'il nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinch'amarsaj.**
627. **Ch'amch'oj.** Riliik b'iij. Agridulce. Jtijik limonx pach raax aranx.
628. **Ch'analk.** Riliik b'iij. Desnudo. Ti'el riliik jun kristyan kita ritz'iiq kojol juwi'l.
629. **Ch'anb'aj.** Ranm tzuij. Desnudar. Ti'el resaj ritz'iiq jun kristyan chirij juwi'l jun chik. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'il nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinch'anb'aj.**
630. **Ch'anch'ik.** Riliik b'iij. Chinchón. Riliik jib'aa jun kristyan ri re' t'ojol la' jun ab'aaq. / Jun b'olbiik qleen tik'iyy laj jib'aa jun kristyan juwi'l sek'el jilon juwi'l jun tzaq'e'l.
631. **Ch'anuuq.** B'iij. Serio Chanuj. Jilon jib'iij jun komoon re tinmit Tz'unun kaab', komoon ri wi rib'aj ch'ol ja', lamas wi man b'ee tib'e li K'alan chee', kla' wi taq aj k'iche' kristyan.
632. **Ch'apal.** Ranm tzuij. Objeto pegado en la pared. Tijb'iij ya'l jun qleen xo'l xaan, xo'l ab'aaq. K'utunk: Ra b'aatz' ch'apal xo'l xaan.
633. **Ch'aqalk.** Riliik b'iij. Mojado. Tzuij tijb'iij t'ojol ja' la jun qleen. K'utunk: In **ch'aqal** inweex xinb'e laq tinmit.
634. **Ch'aqarsaj.** Ranm tzuij. Mojar. Tzuij tijb'iij jt'ojik ja' la' jtyo'jl jun kristyan jilon jun awaj. Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'il nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinch'aqarsaj**
635. **Ch'arar.** Riliik b'iij. Sonido fuerte. Ri jta'ik jtziyb'al jun q'ojoom, ch'iich' kita chiki qus re tikojsaj. / Ri jta'ik qeel taq ch'iich'.
636. **Ch'atomchee'.** B'iij. Tarima. Jb'iij jun tunum chee' b'anol la tz'oloom chop jun ra kojoon tichokon re tiwa'r taq kristyan la' re tib'ansaj k'utb'al.

637. **Ch'awen.** B'iij. Costumbre de regalar comida para las fiestas. Ri jun b'antajk tiran taq kristyan rik'il jk'uljaaq, roch'olxikaq ri re' titaw nim q'iij, lamas kristyan titaw taq laq jaa k'olb'al chij jachiik rikiil waa re nik'j chik.
638. **Ch'eb'iik.** Riliik b'iij. Gordo. Ri riliik jun kristyan ri re' jor jtyo'jl. K'utunk: Ji jch'ebiik riliik man anm li.
639. **Ch'e'j.** B'iij. Pájaro Xara. Jilon jb'iij jun ra ka'n kiib' raqan, xaar riij, chop jun ch'ook, titamaj chub' nojel chee'.
640. **Ch'e'l.** Riliik b'iij. Chistoso. jilon riliik jun kristyan jor tiresaj tzee', jilon re qus tiril jb'aniik etz'oob'.
641. **Ch'e'l jchi'.** Riliik b'iij. Amable. Jilon riliik un kristyan titze'n jwiich chijch'ab'eej kristyan.
642. **Ch'e'r.** Riliik b'iij. Chillón. Jilon riliik jun ra ek'l jor ti'oq'k. / Nik' ti'el rik'iil puuch'. K'utunk: Ra inne' jor ra **ch'e'r**.
643. **Ch'EEK.** B'iij. Rodilla. Ri jun ra b'olb'iik b'aaq, wi laj nik'j aqanaj tikojsaj re jb'usiik aqanaj. / B'aaq tiya'saj li uleew ri re' tib'ansaj xukulem.
644. **Ch'ejej.** Riliik b'iij. Gritar./ Maullar. Ti'el koow jch'awiik jun kristyan. / Jkojik jchoq'b' jun kristyan ri re' wi chi oq'eej. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xatch'ejej**.
645. **Ch'ekenel.** B'iij. Espanto./ Nawal Laj qab'antaj jilon tibijsaj re jun awaj chop tukuur, tuun, tz'ii' tich'a'w laq'ab' lamas raaj tijch'ak jun kristyan. / Jilon tib'ijsaj re jun kristyan kita qus tiran chixo'l nik'j chik.
646. **Ch'elej.** Ranm tziij. Levantar. Ti'el tijb'iij, jb'itiik jun qleen, awaj, we kristyan juwi'l kita chiki tijch'ij tib'iit rik'aan. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinch'a'w**.
647. **Ch'elelk.** Riliik b'iij. Levantado. Riliik jun qleen b'itil rik'il choq'aab' juwi'l jun kristyan, awaj jilon juwi'l jun qleen chik.
648. **Ch'eljchi'.** Riliik b'iij. Sonriente. Riliik jb'aniik jun kristyan, ri re' qus jno'j, qus jch'ab'ej, qus tiran rik'il nojel kristyan.
649. **Ch'ep.** Ranm tziij. Clavar o insertar. Ti'el jchapiik, jun qleen juwi'l jun chiik/ Jnek'iik jun qleen chop wuuj, klaawx, la jun qleen chiik. / Ranm tziij ri

- looq' ti'etz'ab'ejrik'iil nojel tziiij
tjik'exwachij b'iij re kristyan.
K'utunk: **Xinch'ep**.
650. **Ch'epelk**. Riliik b'iij. Prendido.
Ri riliik jun qleen wi jun qleen
b'esal la'. K'utunk: kap Man
ka'n ch'epel chawiiij. Riliik jun
qleen wi la' jun chiik.
651. **ch'epb're**. B'iij. Gancho. o botón.
Jilon tib'ijsaj re jun qleen
tichopoow re jun qleen chik.
K'utunk: Man **chepb'ere**
poot' jor qus jb'aniik.
652. **Ch'ii'b'**. B'iij. Último hijo(a). Tziiij ri
tik'utuw ri re wi jun ra k'isb'
alk'uwakxel li jun jaa k'olb'al.
/ Jilon tib'ijsaj re jun ra ne'
aaq jor nuuch' jnimal xk'isi'.
653. **Ch'ib'laan**. B'iij. Apellido
Chivalán. Jkaab' jb'iijaaq jun
puq kristyan aj k'iche' tipe
taq B'oob'laaj, Chi' amaq',
Ch'ool ja' jilon re laj ranm
tinmit re Tz'unun Kaab'.
654. **Ch'iich'**. B'iij. Carro o metal. Jilon
jb'iij nik'j qleen chop ab'aaj
wi nimaq, wi nuuch', tikojsaj
re jb'aniik ch'iich' wi kiib', wi
kijab' jketkiik re looq' tib'en.
655. **Ch'iich' ch'aat**. B'iij. Catre. Ri
jb'iij jun ch'aat kijab' raqan,
b'anal la ch'iich', jb'aa chop
jun poop lamas tib'ansaj wi'w
tz'ereem, jilon re ch'aat ri
looq' tib'usaaj re tik'olsaj.
656. **Ch'iik**. B'iij. Senzontle. Jun ra
nuuch' ka'n chop jun ra
ixpumuuy, saq sooj riij, jilon re'
saq jwiich jch'ool, jor qus
jta'ik ra jb'ixank, tijtzuq riib'
la' jwiich chee', ijaj jilon rik'il
nuuch' taq ka'n chop ixjut. (cenzontle)
657. **Ch'ikark**. Ranm tziiij. Expresión
para que un niño duerma. Tziiij
tikojsaj re jun ra ak'l tijiin ti'oq'
la jaa. K'utunk: Jat atch'ikark
kita' chiki chuwaaj at'ooq'.
658. **Ch'iil**. Riliik b'iij. Sancochado. Ri
jb'aniik jun k'ux, kita qus jboliiik,
k'ate'l jik'ure' kita chaq'. /
Jilon tib'ijsaj re jun ra waa kita
qus jchaq'iik b'anolk.
659. **Ch'ilib'**. B'iij. Árbol pelo de Angel.
Jilon tib'ijsaj re jun ra chee' rax
jxaaq, jxaaq tikojsaj re wiqonk
laq nimq'iij. / Ri jb'iij jun chee'
tik'iij li K'achelaaj.
660. **Ch'i'l**. Riliik b'iij. Lastimado. Ti'el
re jun kristyan qolol raqan jwi'l
la' jxajb'. K'utunk: Pok k'ax
inch'eeek ch'i'lo inwi'l la man
ab'aaj.
661. **ch'iliink**./ Ch'iliil. Ranm tziiij.
Chiriar del sarten. Ri jta'ik jun
xoltiin li q'aaq' ri re' tit'ojsaj
jaa' xilj, jilon ri re' tit'ojsaj xeeep
xilj.
662. **Ch'iiw**. B'iij. Pollito. Jilon jb'iij
jun ra nuuch' ek', ajri xi'el li

- saqmolb'. / Rik'lal jun chuuch ek' ajri xpooq'.
663. **Ch'ij.** Ranm tziiij. Aguantar. Ti'el tijb'iij jkojik choq'a'b re jch'elej al taq qleen, nimaq taq eqa'n./ Jkojik choq'ab' re jb'aniik jun chaak. / Ri jqusil no'j re ja'i'ik jun kristyan juwi'l jb'antaj jno'j. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xatch'ij.**
664. **Ch'ik.** Ranm tziiij.Enterrar un pachán el la tierra. Ri jtitz'iik jtzaam jun chee' li uleew re jb'aniik awal. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinch'ik.**
665. **Ch'ik.**B'iij. Apellido K'iche' Chic. Jkaab' jb'ijaaq jun puq kristyan aj k'iche' tipe taq li komoon Chi' ja'tiix pach Maqalja' re tinmit Tz'unun Kaab'.
666. **Ch'ikilk.** Riliik b'iij. Enterrado. Ti'el titz'iil jtzaam jun chee' li uleew. K'utunk: Man awab' **ch'ikil** li xoq'o'l.
667. **Ch'ikt.** B'iij. Almohada. Meet', itz'iiq, q'uniik tijya' jun kristyan chiraaj jb'aa ri re' tiwark, wi nuuch', wi nimaq, wi xaax jilon piim.
668. **Ch'im.** B'iij. Güisquil. Wuran rajawax titiksaj, kita ti'elch rik'aan, nimaq raqan jtzaam tijkem rib' la' chee', la jaa, k'aam pach nik'j qleen chik. / Jwiich chee' ri wi raax, wi saq riij, wi k'iix, wi t'a'n riij, jwiich, jtzaam pach jxe' qus titijsaj re rikiil. / Kumb'l qus tiresaj q'eeq la' jwiich jun kristyan.
669. **ch'im ch'oo.** B'iij. Güisquil de rata. Jilon jb'iij jun ra wuran tib'arar chub' chee', kook' jxaaq chop riliik jun ch'iim xaqe kita' tijya' jwiich.
670. **ch'imi'y qajwl.** B'iij. Laurel. Jilon jb'iij jun chee' tik'iych laq k'achelaaj simiin ruxb'l jxaaq qus tit'ojsaj la rikiil. / Nik'qe jb'iij rik'il kanel chee'.
671. **Ch'imi'y.** B'iij. Bara de Alcalde. Ri jb'iij jun chee' wi jun ra ch'iich' b'aj b'aa tijkoj taq k'amal b'ee re q'atb'tziiij re jun komoon jilon re jun tinmit.
672. **Ch'iip.** B'iij. Pajarito. Jilon jb'iij taq ra ka'n jor nuuch' jnimalaq, wi kiib' raqanaq jilon wi taq ra nuuch' jxik'aaq, tijupup taq b'aaq chee'.
673. **Ch'ipaq.** B'iij. Jaboncillo. Ch'ajb'al re tz'iil. / Jb'iij jun chee' wi jwiich tijya'w tikojsaj re jch'ajik qleen. / Lajori Ch'ipaq xik'axsaj rik'il

- xab'oon tib'ansaj laq nimaq tinmit.
674. **Ch'ipe'l.** B'iij . Apellido K'iche' Chipel. Jilon jkaab' jb'ijaaq jun puq kristyan ajk'iche' tipe taq li tinmit Tz'unun Kaab'. K'utunk: Ri sik' tata' Ch'ipe'l tipe Ch'ola'.
675. **Ch'iqap.** Riliik ranm tziiij. Del otro lado. Ti'el ri jun k'ere'l uleew wi ch'iqap re jun jaa' tiq'aax li jun uleew. / Ri jun luwr wi lamas wi'w jb'ee jun q'aa'm.
676. **Ch'iqap jaa'.** B'iij. Estados Unidos. Jilon tib'ijsaj re nim tinmit wi li kaxlan luwr lamas tib'e taq wi'w qawinaq chijtokik chaak re jun aak' k'aslemal.
677. **Ch'iqeqem.** B'iij. Pujillo /pujido. Ri yajeel tiya' rechaq taq ra ek'l juwi'l chi' anm, lamas jtz'iil tiran chop saq tzaam.
678. **Ch'it.** Ranm tziiij. Una herida que se lastima. Ti'el jtzuriik jun yajeel kita esal laj tyo'jl jun kristyan. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinch'it.**
679. **Ch'iwxink.** Ranm tziiij. Canto de los pollitos. Ti'el ri jch'awiik taq ra ch'iww ri re' ti'oq' taq chirriij jchuchaq.
680. **Ch'iyuu't.** B'iij. Maguey de la montaña. Saq kii wi b'aa wiitz, jxaaq tikojsaj re jximiiik korl, pach tikojsaj re patan.
681. **Ch'iken.** B'iij. Sompopo. Jilon jb'iij taq ra q'eeq pach kyeq riij nimaq sinik, qus titijsaj re rikiil, tib'olsaj li xoot, ti'elexch ri re' tiqeej nab'e taq jab' wiich uleew.
682. **Ch'o'j.** B'iij. Pelea o guerra. Ti'el ri jsek'ik rib'aaq kiib' tinmit. / Ri jb'aniik k'ax chijxo'l och'olxiik juwi'l jun k'ax xita'maj li k'aslemal.
683. **ch'oo'j utziil.** B'iij. Justicia. Ri jwiich riijil tiye'saj re chijujunalaq neen looq' tiye'saj rechaq. // Ri jb'aniik utziil re juun, lamas tiya'sal, jilon tikojsaj rechb'enk jun kristyan.
684. **ch'ojajk.** Ranm tziiij. Pelearlo. Ti'el ri jb'aniik ch'o'j chirij jun qleen. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinch'ojaj** .
685. **Ch'ob'.** Ranm tziiij. Conocer. Ti'el retamaj jwiich, jcholaaj jun kristyan jilon jun qleen. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinch'ob'.**

686. **Ch'ob'olk.** Riliik b'iij. Conocido a una persona. Etamal jwiich jun kristyan, jilon jb'aniik jun qleen.
687. **Ch'ojnik.** B'iij. Ropa sucia para lavar. Ri nojel itz'iiq tz'iil rechaq wunaq, anm, k'ojol wunaq, q'opoj anm, ek'l k'ii jkojiik rajawaxk tich'ajsaj.
688. **Ch'ojob'.** B'iij. Malva. Jun ra chee' ti'elch laq siwaan, laq xoq'o'l, jor much'ul taq ra jxaaq, q'an tinatun taq ra jkutz'ii'j. / Kumb'l wuran qus re sipo'l yajeel pach re cho'kej.
689. **Ch'ojonk:** B'iij. Menstruación. Ri yajeel tijya' rechaq anm nojel iik', lamas jtyo'jlaq tijch'aj riib', lamas ti'el jkik'eel jtyo'jiilaq.
690. **Ch'ojonaq.** Riliik b'iij. Menstruado. Ti'el ri re' jun anm xch'ojoni' jtyo'jl.
691. **Ch'ojomank.** Ranm tziiij. Lavar. Ti'el tijb'iij jch'ajiik qleen rik'il ja'. / Resaj tz'iil la jun qleen rik'il ja' pach xab'oon. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinch'ojmank.**
692. **Ch'ok.** B'iij. Apellido Uspanteko y Q'eqchi' Choc. Jkaab' jb'iijjaq jun puq kristyan aj Tz'unun tipe taq li komoon Xe'tloox re tinmit Tz'unun Kaab'. / Nojo b'iij ri xi'elaxch rik'ilaq aj q'eqchi'.
693. **Ch'ok.** B'iij. Zanate. Jun awaj wi jxiik', q'eeq riij, wi kiib' raqan, tijtij wuran, nuuch' taq ka'n, jilon re nojel jwiich tiko'n li jwiich uleew.
694. **Ch'okb'a'.** Pos. Patas arriba. Ri riliik jun kristyan ri re' titzaaq, tipaqar raqan lekj. K'utunk: Kap sik' anm li xch'okb'a' raqan ri re' xtzaaq.
695. **Ch'ol.** Ram tziiij. Pelar. Jsoliik riij jun jwiich chee', jxee' ichj, pach riij jun awaj chop aaq, wakx, ek'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinch'ol**
696. **Ch'olank.** Riliik b'iij. Pelado. Ti'el esal riij jun jwiich chee, awaj. K'utunk: Man raaq inmaam ch'olan chaq.
697. **Ch'oo.** B'iij. Ratón. Nuuch' ka'n ch'uut jtzaam, kijab' raqan, tiktaq taq ra jxikn, wi rismaal, nim jjee, tijk'uux atz'iyeq, pach ixm, titijsaj juwi'l maq tuun.
698. **Ch'oola'.** / **Ch'ool ja'.** Topónimo Cholá. B'iij. Jb'iij jun komoon wi re tinmit Tz'unun kaab', lamas

- witaq k'ii aj k'iche', jilon wi taq kiib' uxub' aj Tz'unun. / Komoon lamas ti'elexch k'ii ja', kla' titiksaj k'ii jwiich tiko'n.
699. **Ch'ool.** B'ìij. Estómago. Jun k'eer jtyo'jl jun kristyan pach jun awaj, lamas tib'ewi'w jilon lamas tike'sajwi'w nojel qleen tijtij.
700. **Ch'ool.** B'ìij. Chorchá gris. Jb'ìij jun ra ka'n saq soj riij, jilon nuuch' taq ra raqan, ch'ut ra jtzaam, saq soj taq ra jxiik'. (chorcha gris).
701. **Ch'opink.** Ranm tzìij. Brincar. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan laj or tib'enk. / Jun kristyan tijb'it rib' lekj rik'il raqan li jun luwr. / Ranm tzìij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzìijtijk'exwachij b'ìij re kristyan.K'utunk: **Xinch'opink.**
702. **Ch'oqowk.** Riliik b'ìij. Ri jk'axk'olil chiiwch ranm jun kristyan, juwi'l kosiik, jilon juwi'l jun yajeel.
703. **Ch'ororej.** Ranm tzìij. Jtoriik nimalaj ja', xilj k'olb'. Ranm tzìij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzìijtijk'exwachij b'ìij re kristyan.K'utunk: **Xinch'ororej.**
704. **Ch'orti'.** B'ìij. Idioma Maya. Jun rechaq Mayb' yolooj,
- re jq'aab' yolooj Ch'ol, re jnimal yolooj Mayb'. / Jb'ìij jun b'antajk re jun puq kristyan tipetaq laj resb' q'ìij re tinmit Ixiim Uleew.
705. **Ch'otink.** Ranm tzìij. Cambio de los dientes de leche. Ri re' jun ra nuuch' ak'l titzaqb'ii taq ra nab'e ree. / Ranm tzìij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzìijtijk'exwachij b'ìij re kristyan.K'utunk: **Xatch'otink.**
706. **ch'ot.** Ranm tzìij. Cortas flores. Ti'el ri jch'upiik kutz'ii'j / Ranm tzìij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzìijtijk'exwachij b'ìij re kristyan.K'utunk: **Xqach'ot kiib' qakutz'ii'j jili.**
707. **Ch'otoom.** B'ìij. Topónimo Chotom. Jb'ìij jun komoon re tinmit Tz'unun Kaab', wi chijk'ulel tinmit Chikman, kla' wi taq aj K'iche' kristyan.
708. **Ch'u'j.** B'ìij. Loco. Tzìij ritijk'ut jb'aniik jno'j jun kristyan. / Jb'ìij jun kristyan sache'l chaq jchomorsank pach jtzontzoq'oor chiiwch q'ìij saq. / Tib'ijsaj re jun tz'ii' ta'l yajeel juwi'l.
709. **Ch'ujursalk.** Riliik b'ìij. Enloquecido. Ri riliik jun kristyan ch'u'j jb'aa wi'l jun qleen xq'aax laj k'aslemal.

710. **Ch'ujursaaj.** Ranm tzii. Enloquecer./ Molestar. Ti'el ri jtzuriik jb'aa jun kristyan chub' jun yolooj. / Ri jtzuriik jun awaj chop jun achj wakx.
711. **Ch'ub'saaj.** Ranm tzii. Remojar. Ti'el jt'ojiik ja' chirij jun qleen chop uleew, atz'ieeq, laq pach nik'j qleen chik. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinch'ub'saaj.**
712. **Ch'ub'sal.** Riliik b'iij. Remojado. Tijb'iij t'ojol ja' la jun qleen chop uleew, atz'ieeq, laq pach nik'j chik.
713. **Ch'uch'j.** Riliik b'iij. Suave. Riliik b'iij ri tijb'iij kita koow jun qleen chi chopem, jilon chikojem. / Riliik b'iij tikojsaj re ti'niik awaj, atz'ieeq, b'aatz', q'uniik jilon wuran pach nik'j qleen chik.
714. **Ch'u'jark.** Ranm tzii. Enloquecer. Ri re jun awaj, jun kristyan tiq'aaq'ar jb'aa jilon jtzontzoq'oor juwi'l jun yajeel, talamjb'iik jilon re tisek'onk. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xatch'ujark.**
715. **Ch'ululk.** Ranm tzii. Ruido en los intestinos por el hambre. Ri jun jumuw tiran laj jch'ool jun kristyan ri re' k'aax jch'ool. / Ri jta'ik jch'ool jun kristyan ri re' wi wi'jaal re.
716. **Ch'ukuk.** Ranm tzii. Con una carga abultada. Ri tzii ti'el tijb'iij tib'ukuk jun kristyan rik'iil eqa'n li b'ee. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xojch'ukuk.**
717. **ch'ukulk.** Posicional. Cucullas. Ti'el ri jb'usiik che'l riij jun kristyan ri re' ti'ok li tuuj, jilon ri re' ti'ok li jun ch'iich'.
718. **Ch'umch'uj.** Riliik b'iij. Aromatica. Ri jqusiil ruxb'l jun qleen chop jwiich chee', kutz'ii'j pach rikiil.
719. **Ch'umch'unk.** Riliik b'iij. Aromado. Nik' ti'el rik'il ch'umch'uj.
720. **Ch'umiil.** B'iij. Estrella. Jb'iij k'ii nuuch' q'aaq' wi lekj, tiq'aljin taq laq'ab', tijya' taq saqiil li kaaj.
721. **Ch'umilaal.** Riliik b'iij. Destino o misión de cada uno. No'j kanya'l juwi'laq qamaam qatiit' ri ti iliiw jb'ee, jk'aslemal jun kristyan chiwch uleew.
722. **Ch'up.** Ranm tzii. Cortar flores. Ri jtokiik jwiich chee' la' jche'l. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinch'up.**

723. **Ch'upulk.** Riliik b'iij. Cortado. Tziiij tijb'iij kita chiki jun ra jwiich chee' la' jche'l. K'utunk: Man intz'ib'l jor **ch'ut** jb'aa.
724. **Ch'uq.** Ranm tziiij. Tapar. Ri jkojiik jun qleen chub' jun chik re kita tinark, jilon re kita ti'ok mees la'./ Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinch'uq.**
725. **Ch'uqul.** Riliik b'iij. Tapado. Ti'el wi jun qleen chub' jun chik re kita riran k'aax, jilon re timuqsaj. K'utunk: Aq'oor **ch'uqul** la' jxaaq ab'iix inwi'l.
726. **Ch'uqul maak.** Ranm tziiij. Impunidad. Ti'el ri re' kristyan ajmakuun kita' tiya'saj tojb' jmaakjwi'laq qataltziiij. // Ri jun etzaal b'antajk lamas ajmaak kristyan tit'o'saj jb'aaq jwi'laq ajqatal taq tziiij.
727. **Ch'ur.** Riliik b'iij. Atol o bebida rao. Jilon tib'ijsaj re q'oor kita saatz, ja' qe jwiich jilon re titijsaj. K'utunk: Ajoch' ajan jor **ch'ur** xelk.
728. **Ch'u'riij Kinaq'.** Frijol de barra. B'iij. Jilon jb'iij kinaq' titijsaj li riij, wi q'eeq, saq pach kyeq.
729. **Ch'ut.** Riliik b'iij. Puntigudo. Ti'el jun qleen wi jun ra nuuch' jb'aa re looq' tikojsaj li jun jul, jilon re looq' tib'ansaj tz'iib'.
730. **Ch'uu'lsaj.** Ranm tziiij. Remojado. Jch'uch'ursaj jun koow qleen. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinch'uu'lsaj.**
731. **Ch'uub'.** B'iij. Avispa. Jilon jb'iij taq ra nuuch' ka'n wi kijab' raqanaq, wi jxik'aaq, wi q'eeq' wi kyeq rijaq, tik'isi taq xilj saqmolb', tijti' taq kristyan pach awaj, tijtij taq q'an jwiich chee' pach nuuch taq ka'n chik.
732. **Ch'uuk'.** B'iij. Codo. Ri jun k'eer b'aaq re jtyo'jl jun kristyan wi laj nik'j jtelb' pach jq'uul jq'aab'./ Ri ju ra b'aaq tiyo'w luwr re looq' tijb'us riib', lams looq' titaw q'ab'aj chub' telb'.
733. **ch'uut.** B'iij. Aguión de la abispa. Jilon jb'iij ra jtzaam ch'uub' tikan jye' la' jtyo'jil jun kristyan ri re' titi'saj.
734. **Ch'uuk' b'ee.** B'iij. Vereda. Jilon jb'iij jun ra nuuch' jq'aab' b'ee.
735. **Ch'uul.** Riliik b'iij. Sucio o mugroso. Riliik jun kristyan kita tijch'aaq jtyo'jl, jilon kita tijal ritz'iiq. / Tib'ijsaj re jun kristyan jor tz'iil.

E - e

736. **E.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Jwaaq tz'iib' re chol tz'iib' re Tz'unun Yoolooj.
737. **E.** K'ere'l tziij. Partícula mía. Ri jun ra tz'iib' tikojsaj rik'il junttiir jk'exwach b'iij re looq' tikojsaj li jun yoolooj. K'utunk: we, awe, re, qe, re taq, awe taq.
738. **Eb'.** K'ere'l tziij. Suf. Partícula. Ri jun k'ere'l tziij tikojsaj re rojlaj ojlan. K'utunk: b'elejeb'.
739. **Ech.** Tiqb' tziij. De él/ella. Ti'el tijb'iij ti'echb'ej jun qleen. / Tjk'ut nen ajkeq'ee jun qleen. / Nojo tiqb' tziij ri rajawaxi'n ti'echb'ej re looq' tikojsaj. K'utunk: Maq q'eeq xajab' li **wech** iin.
740. **Ech'elxik.** B'iij. Familiar. Jilon jib'iijaaq jun puq kristyan ratz jq'uun rib'aaq li jun jaa k'olb'al. / Jilon jib'iijaaq kristyan nik' jmaam jtiit'aaq.
741. **Echab'l.** Aak' tziij. Ri jun tziij tikojsaj re jya'ik jib'iij nen jib'aniik riliik tib'ansaj jun kristyan li jun komoon jilon li jun tinmit.
742. **Echab'l.** B'iij. Regalo. Jilon jib'iij sipank tib'ansaj juwi'l qaaq chuuch rechaq alk'uwalxeel. / Tziij ri rajawi ti'echb'ejk. K'utunk: **Wechab'.**
743. **Echalka'n.** B'iij. Concuña de mujer. Jilon jib'iijaaq anm raatz jq'uun rib' richjilaq.
744. **Echam.** B'iij. Cuñado de mujer. Jilon tib'ijsaj re wunaq juwi'l raatz, pach jq'uun (rixm) rixoql. / Tziij ri xaqe looq' tijb'iij taq anm.
745. **Echb'ej.** Ranm tziij. Poseer. Ti'el jun kristyan tijkoj pe re jun qleen. / Ri ju kristyan rajw jun qleen. / Ran tziij ri kiib' jwinaql, jilon looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziijtijk'exwachijb'iij re kristyan. K'utunk: Ra uleew li xin**wechb'ej** lajori.
746. **Echb'elk.** Riliik b'iij. Poseido. Ti'el ri jun kristyan ree jun qleen.
747. **Echab'l.** B'iij. Herencia. Ti'el ri jib'iij nen tikan ya'saj re jun alk'uwalxeel jwi'l jaaq jchuuch.
748. **Echb'enk.** B'iij. Derecho. Ti'el ri nen ree jun kristyan looq' tijch'ojaj nojel luwr re qatinmit. // Ri junttiir ch'oo'j utziil ya'l re jun kristyan rik'il jkojiik taqanl tziij

749. **Echk'ulchi'**. B'iij. Amigo. Ti'el wunaq anm j pach rib'aaq. / Kristyan qus tijk'om rib'aaq, nik'j tijchomorsaj qleen rechaq. (amigo(a).
750. **El**. K'ere'l tziiij. Sufijo. Ri jun k'ere'l tziiij tib'e k'isb're jun b'iij. K'utunk: K'iik'**el**, b'aaq**el**.
751. **Elaam**. Ranm tziiij. salir. Ti'el ri reliik jun kristyan li jun jaa, jilon li jun komoon kristyan.
752. **Elaq'**. B'iij. Robo. Ti'el ri jun b'aniik lamas jun kristyan tiran jun etzaal no'j re elq'ank.
753. **Elq'al**. Riliik b'iij. Robado. Ti'el ri jun qleen tzaqal chaq q'ab'aj la'. / ri jun qleen elq'al chaq jwi'l jun elq'oom.
754. **Elaq'ajk**. Ranm tziiij. Robar. Ti'el tijb'iij jk'amiik jun qleen juwi'l jun kristyan ma reta'n. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xatelaq'ajk**.
755. **Elaq'oom**. B'iij. Ladron, Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tijk'omb'i jun qleen ma re ta'n.
756. **Elb' q'iij**. Riliik ranm tziiij. Salida del sol/ oriente. Ri jun luwr re kaaj, uleew, lamas ti'elchwi'w qaqaaj q'iij li jsaqaarab'al.
757. **Elb' sib'**. B'iij. Chiminea. Jilon jb'iij jun tz'aaq jul jpaam lamas tiq'aax jsib'al jun q'aaq' li jun jaa.
758. **Elex**. Ranm tziiij. Nacer Ri jk'asariik jun kristyan. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xatelex**.
759. **Elex'bal**. B'iij. Lugar donde nace alguien. Ti'el luwr lamas xi'elex jun kristyan.
760. **Elexb'al jaa'**. B'iij. Nacimiento de agua. Jilon jb'iij jun luwr lamas ti'elex jaa' chop li uleew, xo'l ab'aaq, xo'l wiitz, xo'l siwaan.
761. **Elexnaq**. Riliik b'iij. Nacido. Jilon tib'ijsaj re jun ra nee' xyuqi chiiwch q'iij saq wiich uleew.
762. **Elk**. Ranm tziiij. salir. Jk'siik jun chaak. / Jb'iik jun kristyan li jun k'olb'l. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinelk**.
763. **Eqa'n**. B'iij. Carga. Ti'el tijb'iij al taq qleen re jun kristyan.
764. **Eqaj**. Ranm tziiij. Cargar. Ti'el jt'ojiik jun qleen che'l riij jun kristyan. / Ranm tziiij ri kiib' jwinaq, jilon re' looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij

- tijk'exwachij b'iij re kristyan.
K'utunk: **Xinaweqaj**.
765. **Eqalk.** Riliik b'iij. Cargado. Riliik jun qleen wi che'l riij jun kristyan.
766. **Eqle'n.** Riliik b'iij. Cargo. Ri jun chaak ya'l laj jq'aab' jun kristyan li jun komoon jilon li jun tinmit. / Ri jun kristyan nim jq'iij juwi'l jchaak. / Jilon tib'ijsaj re jun b'ab'aal.
767. **Esaj wiich.** B'iij. Emitar. Ri jun kristyan jun awaj ti'esan jwiich jun chiik. / Kistyan, awaj tiran nik' chop tiran jun chik.
768. **Esaj.** Ranm tziiij. Sacar. Ri jk'axiik jluwr jun qleen chiwch q'iij saq. / Ranm tziiij ri kiib' jwinaq, jilon re' looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinwesaj**.
769. **Esal b'ik.** Riliik ranm tziiij. Esta fuera de la casa. Ri jun qleen kita k'olank, wi li saqiiil.
770. **Esal.** Riliik b'iij. Quitado. Ri jun qleen kita chiki laj luwr, lamas re' qes wi'w.
771. **Esalk.** Riliik b'iij. Sacado. Ri riliik jun qleen wi chiiwch saq.
772. **Esb'mees.** B'iij. Basurero. Ri jun qleen chop jun paak' wi b'anol la' chee' jilon wi b'anol la' kawch, tikojsaj re ti'esaj mees.
773. **Esb' usumchi'.** B'iij. Rasuradora. Jilon jb'iij jun ch'iich' wi raqan tijkoj taq wunaq re jsikaj rusumchi' taq. / Ch'iich' tikojsaj re resaj usumchii'.
774. **Esb'wiich wuuj.** B'iij. Fotocopiadora. Ri jb'iij jun ch'iich' ti'esan jwiich tz'iib', jilon jwiich wichb'al wi chiwch jun jxaaq wuuj.
775. **Estayuul.** B'iij. Apellido Estayul. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun tipetaq laj ranm timit re Tz'unun Kaab'.
776. **Etalijk.** Ranm tziiij. Ungir. Ti'el ri jt'ojiik xeepe la' jtyo'jl jun kristyan.
777. **Etal.** B'iij. Señal/ señal. Jun k'utb'al re jun uleew, jilon re jun k'olb'l.
778. **Etamajk.** Ranm tziiij. Saber. Jkojiik retal jun k'utunk. / Jkojiik retal nen titajiin tib'ijsaj re jun kristyan juwi'l jun chik. / Ranm tziiij ri kiib' jwinaq, jilon re' looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinwetamaj**.

779. **Etamal.** Riliik b'iij. Sabido. Ri jun qleen ch'ob'ol jwi'l jun kristyan.
780. **Etaam.** Saber. Tziiij ti'el ri jun kristyan wi retaam chub' jun qleen.
781. **Etamb'l.** B'iij. Conocimiento. Ti'el jurub' no'j, jilon re' jurub' qleen retam jun kristyan chub' nojel qleen wi li k'aslemal.
782. **Etamb'l kab'raqn.** B'iij. Sismografía. Jilon jb'iij jun etamb'l tijchakuj taq anm, wunaq chub' kab'raqn tiqaax li wiich uleew.
783. **Etzal.** B'iij. Enojo. Ri tziiij ri nik' ti'el rik'il k'a'nil. / tziiij ri, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk. K'utunk: **Wetza**l.
784. **Etzal no'j.** B'iij. Mala idea. Jilon jb'iij jno'j jun kristyan ri re' tiran etzalal re jun chik laj k'aslemal.
785. **Etzelaj.** Ranm tziiij. Odias. Ti'el jb'aniik atzelal rik'il jun kristyan, juwi'l tijchomorosaj
- jb'aniik k'axk'olil laj jk'aslemal jun kristyan. / Ranm tziiij ri kiib' jwinaq, jilon re' looq' ti'etz'ab'ej rik'il nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinawetzelaj**
786. **Etzl.** B'iij. Diablo/demonio. Ri jun kristyan kita qus jno'j, tijchakuj jb'aniik k'axk'olil rechas kristyan laj jk'aslemalaq / Kristyan tib'anow k'aax kita utzilal laj ranm.
787. **Etz'k'ajan.** B'iij. Apazote. Ri jb'iij jun wuran rax jxaaq tik'iij laq joron luwr tit'ojsaj la saqmolt', jrikiil jun anm ajtuuj. / Wuram tijpetzaaj ra'l jtuu' jun ajtuuj anm.
788. **Eywal.** B'iij. Enojo. Tziiij tikojsaj ri re' jun kristyan wi jun k'ax laj ranm rik'il jun chik juwi'l jun qleen xb'ansaj. Nik' ti'el rik'il etzal.
789. **E'.** K'ere'l tziiij. Suf. V.I. modo Imp. Ri jun k'ere'l tziiij tib'e li k'isb're jun ranm tziiij. K'utunk: sek'e', toke', chape'.

EE - ee

790. **Ee.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Jwuug tz'iib' re chol tz'iib' re Tz'unun Yoolooj.
791. **Ee.** B'iij. segundo día del calendario Maya. jkaab' q'iij re laq'laj Cholb' q'iij re Mayb'. / Nik' tib'ijsaj rik'il b'ee.
792. **Ee.** B'iij. Diente. Ri jb'iij b'aaq wi laj chii' jun kristyan jilon jun awaj tichokon re tijkach'uj qleen.
793. **Eeb'.** Suf Cardinal. Ri jun k'ere'l tziiq tib'e k'isb're jun ajlank. K'utunk: Bele**jeeb'**.
794. **Eej.** K'ere'l tziiq. Partícula sufijo que deriva adverbio de tiempo. Ri jun k'ere'l tziiq tib'e k'isb're jun ranm tziiq. K'utunk: Ch'ee**leej**, q'alule**eej**, k'olole**eej**.
795. **Eek'.** B'iij. Pata de gallo. Jilon jb'iij jkutz'ii'jun wuran tik'iiy chub' jq'aab' nimaq taq chee'.
796. **Eem.** Sufijo. Ri jun k'ere'l tziiq tikojsaj li k'isb're jun ranm tziiq. K'utunk: Ch'a'w**eeem**, wa'kate**eeem**, xukure**eeem**.
797. **Enn.** Sufijo que marca imperativo con verbos intransitivos. Ri jun

k'ere'l tziiq tikojsaj li k'isb're jun ranm tziiq. K'utunk: Ch'aw**eeem**, o**keem**, kub'**reen**.

798. **Eet qee.** Riliik ranm tziiq. De repente. Jun qleen xijya' riib' rik'aan li k'aslemal. / Jun qleen kita olb'el tiq'aax li jk'aslemal jun kristyan.
799. **Eew / Ee.** Riliik ranm tziiq. Bueno/ forma de saludar. Ti'el jun tziiq tijb'iij jun kristyan re jya'ik jb'iij jtziil jun qleen.

I-i

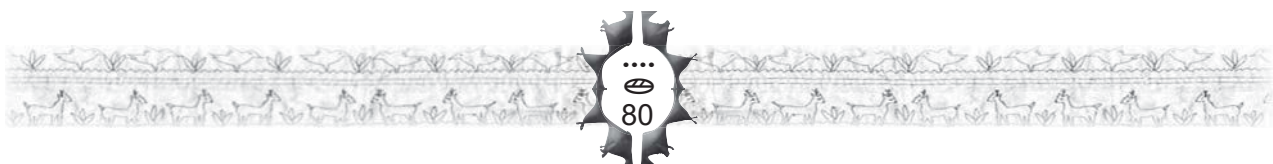
800. **I.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Jwaxaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yoolooj.
801. **Ib'.** K'ere'l tziiq. Partícula pluraizadora. K'eer tziiq ri tikojsaj re jk'irisaj b'iij. K'utunk: Komna**qib'**.
802. **Ib'ach' / ib'och'.** B'iij. Vena. Ri tiq'axb'ej kiik' li anm jilon re' laj tyo'jl kristyan jilon re awaj.
803. **Ib'ooy ka'n / Ib'ooy aaq.** B'iij. Cochinilla. B'iij. Ri taq ra nuuch' ka'n tiwa'x taq laq jxukt jun jaa k'olb'al. / Ka'n timular

- taq lamas muuq' jun jaa. / Ka'n qus re kumb'l re kristyan titoq'ton jxkn.
804. **Ib'ooy.** B'ijj. Armadillo. Ri jun awaj tiwa'x laq wiitz, kijab' raqan, wi jun ra wok'wik k'o'x chirij. / Jun awaj tijk'ot jjul chiraaj uleew.
805. **Ib'ooy.** B'ijj. Iboy Apellido. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan tipe taq laj ranm tinmit Tz'unun Kaab' jilon re' li komoon Chi' amaaq'.
806. **Ichaaj.** B'ijj. Hierba. Wuran titijsaj re rikiil, k'ii jwiich wi chiiwch qachuuch uleew. / Jilon tib'ijsaj re raax ichaaj, imuut', Saq k'iix, tzaam ch'iim pach nik'j chik.
807. **Ichb'alaj.** Ranm tzijj. Acompañar. Ti'el jpachlaj jun kristyan juwi'l jun chik. / Ranm tzijj ri kiib' jwinaq, jilon re' looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzijj tijk'exwachij b'ijj re kristyan. K'utunk: **Xinwichb'laj.**
808. **Ichiiix.** B'ijj. Rival por el mismo hombre. Jilon jb'iijaaq kiib' anm wi taq chijch'ojaj jun wunaq. / Anm kiib' rib'ilaq chirij jun wunaq.
809. **Ichik'.** B'ijj. Sueño. Ri nojel qleen tijk'ut riib' laj warj jun kristyan, wi qus jilon wi kita qus.
810. **Ichji'.** B'ijj. Concuños. Tz'ijj tijk'oj taq wunaq ja'uun ratz rib' roxoqlaq.
811. **Ichijil.** B'ijj. Esposo. Jilon jb'iij jpach jun anm k'ulnaq chaq. / Tz'ijj ri rajawaxi'n ti'echb'ejk re tikojsaj li jun yolooj juwi'l jun anm. K'utunk: **Wichjil.**
812. **Ichk'ank.** Ranm tzijj. Soñar. Ti'el jk'utiik rib' qleen laj jwarj jun kristyan. / Ranm tzijj ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzijj tijk'exwachij b'ijj re kristyan. K'utunk: **Xatichk'ank.**
813. **Ichk'al.** Riliik b'ijj. Soñado. Ti'el ri jun kristyan, jun awaj, jun qleen esal laj warj jun kristyan chik.
814. **Ij. B'ijj.** Espalda. Ti'el tijb'iij riij jun kristyan. B'ijj ri rajawaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj li jun yolooj. K'utunk: **wij.**
815. **ijl tz'aqt.** B'ijj. Semejante. Tz'ijj tijk'oj jun kristyan ri re' tijya' jb'iij jun chik, tzijj ri, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ej. K'utunk: **wijl intz'aqt.**
816. **Ijaj. B'ijj.** Semilla. Ri jwiich taq chee' chop ixm, kinaq', ticha'saj re looq' titiksaj.
817. **Ijaj/ q'anil.** B'ijj. Día del calendario Maya. Jb'iij jun q'iij re Cholb' q'iij

- re aj mayb', q'iij re tik'amwajk
re Ajaw, juwi'l nojel jwiich
ixm, jilon q'iij re titasajk qus
taq tikononk, nen tik'isi' taq
re q'iij ri, ri taqa' ajchakb' taq
kristyan. / Li k'iche' yoloaj
tib'ijsaj Q'anil re jun q'iij ri.
818. **Ik.** K'ere'l tzii. Suf. Adj. Posicional.
Ri jun k'ere'l tzii tikojsaj re riliik
jun qleen. K'utunk: b'olb'ik,
sorsik, ketkik.
819. **Ik'ab'il.** presentimiento Riliik b'iij.
Ri jun qleen tirik'aj juun laj
ranm tiq'aaxk. / Ri jtakiil qleen
tiq'aax laj jk'aslemal juun,
tijya' jb'iij ranm jun kristyan. (presentimiento)
820. **Ik'aj.** Ranm tzii. Sentir. Ti'el
rik'aj jun qleen juwi'l jun
kristyan. / Ranm tzii ri kiib'
jwinaql looq' ti'etz'ab'ej rik'iil
nojel tziitijk'exwachij b'iij re
kristyan. K'utunk: **Xinwik'**aj.
821. **Ik'al.** B'iij. Ical apellido Q'eqchi' y
Uspanteko.. Jkaab' jb'iijaaq jun
puq kristyan aj poqom pach
aj q'eqchi'.
822. **Ik'alk.** Riliik b'iij. Sentido o
provado. Jun qleen chop rikiil,
waa, uk'aa' ik'al chaq juwi'l
jun kristyan.
823. **Ik'e'l waa.** B'iij. Tortilla de maíz
nuevo. Ri waa b'anol la' aak'
- ixm. / Jb'iij waa tib'ansaj rik'iil
ik'e'l ixm. / Waa kii' titijsaj.
824. **Ik'il.** Tiqb' tzii. Sustantivo relacional
con migo. Tzii tib'iin nen jpach
jun kristyan xiran jun qleen. /
Tzii ri rajawaxi'n ti'echb'ejk
re looq' tikojsaj li jun yoloaj.
K'utunk: **Rik'il.**
825. **Ik'laal.** B'iij. Hijo o hija de una
mujer. Ri alk'uwalxeel re jun
anm. / Tziitijkaj jun anm re
tijya' jb'iij alk'uwalxeel anm
pach wunaq, tzii ri, ri re'
tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk.
K'utunk: **Wik'laal.**
826. **Ik'ilaal / ik'iil.** B'iij. Salario.
Ri tojb're rajawax tiran
rajwchaak re tijtoj jun
ajchaak jwi'l wi chiwch jun
k'amb'q'ab'. // Tzii ri looq'i
ti'echb'ejk. K'utunk: **wik'ilaal~**
wik'iil.
827. **Ik'lalb'al.** B'iij. Ri alk'uwalxeel
re jun wunaq wi jkaab' rixoql.
/ Tzii looq' tijb'iij jun jkaab'
anm re rak'uwal jun wunaq.
/ Tzii ri looq' ti'echb'ejk.
K'utunk: **Wik'lalb'al.**
828. **Ik'ool.** Riliik b'iij. Fruta arjeñada. Ri
riliik jun jwiich chee', jilon jun
tiko'n tiran q'an jwiich pach
jxaaq.
829. **Ikaan.** B'iij. Raatz, jq'uun
chuuch qaajw re

- alk'uwalxeel. / B'iij wi re jun wunaq juwi'l jk'ajol jrabb'in roch'olxiik. / Tz'ij ri rajawaxi'n ti'echb'ej re looq' tikojsaj li jun yoloj. K'utunk: **Wikaan**.
830. **Ikaa'q'**. B'iij. Sobrino. Jilon tijb'iij jun ikaan pach jun chiyaaj re rak'uwalaaq ja'uunaq, pach ratzaq. / Tz'ij ri rajaxi'n ti'echb'ej re looq' tikojsaj li jun yoloj. K'utunk: **Wika'q'**. (sobrino).
831. **Ikim**. Riliik ranm tz'ij. Abajo. Tz'ij ri tijb'iij jun qleen wi chiraaj jun chik. / jilon re' ri k'isb' re jun xulank.
832. **Ikraaj**. Ranm tz'ij. Cargar sobre la cabeza. Ti'el jk'omiikb'ik jun chakaach, jun q'iib' pach nik'j qleen chik chub' jb'aa jun kristyan. / Ranm tz'ij ri kiib' jwinaq, jilon re' looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinwikraaj**.
833. **Ikrak**. Riliik b'iij. Jun qleen k'omolb'i chub' b'aa re kristyan.
834. **Ikyej/ Ikeej**. B'iij. Hacha. Re jun paq'piik ch'iich' kojol jun chee' re raqan, tikojsaj re jpaq'iik sii'.
835. **Ikyeq'**. B'iij. Honda de pita. Jun t'ojb' ka'n, b'anol la' k'aam,
- wi b'anol la tz'uum, tib'ansaj jun ra jchee'l re tichopsaj ri re' tit'ojsaj jun ra ka'n la jun ab'aaq.
836. **II**. Ranm tz'ij. Ver. Ti'el riliik jun qleen tib'ansaj juwi'l jun kristyan jilon jun awaj. . / Ranm tz'ij ri kiib' jwinaq, jilon re' looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinwil**.
837. **IIil**. Riliik b'iij. Visto. Ti'el ri jun kristyan ilan jwi'l jun chik. K'utunk: **IIil** man wunaq li inwi'l iin.
838. **II**. K'ere'l tz'ij. partícula de posicional estativo. Ri jun k'ere'l tz'ij tijk'ut neen b'anol re jun ranm tz'ij. K'utunk: **pisil**, **lik'il**, **sik'il**.
839. **IIb'eej**. Ranm tz'ij. Esperar. Tijb'iij kub'ar ranm jun kristyan chub' nen raj tijta'w. / Ranm tz'ij ri kiib' jwinaq, jilon re' looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinwilb'ej**.
840. **IIb'enk**. Ranm tz'ij. Esperar parto/ quien atiende el parto. Ti'el ri jun yaj anm tijiin tirolb'eej jun ra jnee'. Jilon tib'ijsaj re jun ajiyoom tiloq'ow re jun ra nee' rik'il jun yaj anm.
841. **IIil ne'**. B'iij. Niñera. Ti'el jun anm tichajin ne'. / Jilon tib'ijsaj re

- jun anm wi li mokoom re jun anm chik wi nuuch' rik'lal.
842. **Imaam / Iyiim.** B'iij. Nieto. Tziij tijkoj taq maam pach tiit' re jchab'ej rak'uwal jk'ajol jrab'iinaq.
843. **Imox.** B'iij. Undécimo día del calendario Maya. Jb'iij jun q'iij re Cholb' q'iij re aj mayb', nen ti'elex taq chiiwch q'iij ri, ri qus tib'ansaj na jwa'x jq'iijaaq, re looq' tisuk'ursaj jk'aslemalaq.
844. **Imul.** B'iij. Conejo. Awaj wi kijab' raqan, kut ra jjee, tektik taq ra jxikn. / Awaj tijtij jxaaq kinaq pach nik'j wuran chik, wi rech juyub' jilon wi kaxlan imul.
845. **Imuul.** B'iij. Apellido Imul. Jkaab' jb'iijaaq kiib' uxib' kristyan aj k'iche' wi taq li tinmit Tz'unun Kaab'.
846. **Imuut'.** B'iij. Hierba mora. Ichaaq titijsaj re rikiil, wi k'aa, wi k'ii ra'l. / Kumb'l qus re tijya' jkiik'el jun kristyan.
847. **In.** K'exwaach b'iij. Pronombre Yo. Ri tziij tik'utuw nab'e jk'exwaach jb'iij kristyan li jun ranm tziij. K'utunk: **Xinb'**enk.
848. **Inup.** B'iij. Ceiba. Nim chee', wi laq miq'iin luwr, jilon re' laq uxlanb'l re ranm taq tinmit, jk'utb'l nojel chee' re tinmit lxiim uleew. / Chee' inup jor tita'majk laq miq'iin taq luwr chop laq taq'j taq ulew.
849. **Iqab'l.** B'iij. Aparejo. Ri jun wok'wiik qleen b'anol la' chee', nek'el seleey wakx la', chop jun ra kwa'y teem, tichokon re tit'ojsaj chirij jun kwa'y re kita k'aax riij tiran eqa'n, jilon tikojsaj chirij jun kwa'y re qus jkekej tib'ansaj juwi'l jun kristyan.
850. **Iri.** K'ere'l tziij. Sufijo o partícula que va al final del verbo en potencial. Ri jun k'ere'l tziij tib'e la' k'isb' ranm tziij ajkina tib'ansaj li nab'ee, jkaab' jilon laj roox kristyan, jilon li nab'ee kristyan k'iyirsalk. K'utunk: inchakun**iri**, atkom**iri**, tib'en**iri**, ojpet**iri**.
851. **Is.** B'iij. Camote. Ri jun wuran tib'arar jxaaq pach raab' li uleew, tijya' jxee' chiraaj uleew, wi q'aan, wi kyeq, jilon re' jor qus titijsaj rik'iil kaab'.
852. **Ismaal b'aa.** B'iij. Cabello. Ri ismaal wi laj b'aa jun kristyan, q'eeq tinatun ri re' jun kristyan ajki na ri'j, ri re' ri'j chaq tiran saq. / Ri juntir ismaal ti'elaxch laj b'aa jun kristyan. / Ri b'aa wi la taq ra jal.

853. **Ismaal.** B'iij. Bellos. Ri jb'iij b'aa ti'elexch laj tyo'jl jun kristyan jilon jun awaj.
854. **Ismal b'aaq'wich.** B'iij. Pestañas. B'iij. Ri b'aa ti'elexch chub' jtz'umaal jb'aaq'wich jun kristyan, tijt'o' b'aaq'wich re kita ti'ok mees xilj.
855. **Isumchi'.** B'iij. Bigote. Ri jb'iij b'aa, ti'elexch rib'aj jxaaq jchii' jun kristyan, ismaal tik'iych chiraaj tzaam. / Jb'iij b'aa tik'iych chiraaj chii'.
856. **Itinb'l.** B'iij. Recipiente o lugar para bañarse. Ti'el jun luwr lamas jun kristyan tiran ritiin. / Jun luwr chop chii' ja', li tuuj, lamas jun kristyan tijch'aj jtyo'jl.
857. **Itz'.** B'iij. Juego. Ri jun q'axb' q'iij tiran taq kristyan, lamas tijtzelb'esaj jtyo'jlaq.
858. **Itz'ab'.** B'iij. Juguete. Jilon jb'iij qleen b'anol la' jalan taq chakunb'l tiritz'ib'ej taq taq ra ek'l.
859. **Itz'ab'l.** B'iij. Adorno. Jilon jb'iij wiqonb'l tikojsaj re jun qleen chop ja, atz'iyeq, pach nik'j qleen chik.
860. **Itz'anb'l.** B'iij. Lugar para jugar. Ri lun luwr lamas tib'ansaj wi'w itz'ob'.
861. **Itz'ank.** Ranm tziiij. Jugar. Jchapiik jalan taq itz'ab', k'ii jb'aniik, k'ii ritz'ib'ejk. // Ranm tziiij looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinitz'ank.**
862. **Itz'b'elk.** Riliik b'iij. Jugado. Jilon riliik jun itz'ab' itz'ab'el jwi'l jun ra ak'l.
863. **Itzaj.** B'iij. Idioma Itzaj. Jilon jb'iij juun rechaq kiib' re jun wunaq yolooj re aj mayb'.
864. **Itzaj.** Ranm tziiij. Brujear. Ri jun k'ak'olil tiran jun anm, wunaq re jun chik laj k'aslemal. // ri jun kristyan tiran iitz re jun chik.
865. **Itzalk.** Brujeado. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan b'anal iitz re. K'utunk: Qaqaaj Teek' itzal jwi'l jun ri'j kristyan.
866. **Iwoo'.** B'iij. Zapito o zapillo del bosque. Jilon jb'iij jun ra nuuch' ka'n chop jk'ulaj jun ixpaqar pach ixtutz', wi laq chee'.
867. **Iwr.** Riliik ranm tziiij. Ri jb'iij jun q'iij xkaan q'aax re q'iij woj lajori.
868. **Ix.** Desgrano B'iij. Ti'el ri resaj ixm la' jun ra jal. Tziiij ri, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj .K'utunk: **wix, awix, qix.**

869. **Ixil.** Riliik b'iij. Desgrado. Jilon tib'ij'saj re ixiim esal la' jun ra jal. // Jilon riliik jun ra piiq'. // Riliik jun jal, jun piiq' kita chiki ixiim la'.
870. **Ixchoob'.** B'iij. Apellido K'iche'. Jiloon jkaab' jb'ijaaq jun puq kristyan ajk'iche'.
871. **Ixkab' q'aaq'.** B'iij. Candela. Jilon jb'iij jun ra lak'liik ixkab', wi jun ra saq b'aatz' laj nik'j, ri re' tit'iq'saj tijya' saqil. / Ri tik'atsaj chiwch tyoox, jilon ri re' tib'ansaj jun k'utz'ii'j wich wiitz.
872. **Ixiij.** Ranm tzij. Desgranar. Ti'el resal ixiim la jun ra jal. // Ranm tzij ri kiib' jwinaq, jilon re' looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tzij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinwixij.**
873. **Ixiim.** B'iij. Maíz. Ri taqra jb'aaq wiich jal wi saq, kyeeq, q'an, q'eeq tib'ansaj waa la' jilon re' tib'ansaj q'oor la'.
874. **Ixiim.** B'iij. Apellido Q'eqchi. Jiloon jkaab' jb'ijaaq jun puq kristyan ajq'eqchi'.
875. **Ixil.** B'iij. Idioma Ixil. Jilon jb'iij jun rechaq kiib' re jun wunaq Mayb' Yolooj, tiyolsaj li uxub' tinmit Neb'j, Ch'ajul pach K'utzaal, jun Yolooj ri, ri jun jq'aab' Maam Yolooj.
876. **Ixim tz'ii'.** Riliik b'iij. Perro que no crece. Tib'ij'saj re jun ra tz'ii' kita tik'iik. / Tz'ii' kita nim tib'e'w.
877. **Iximuleew.** B'iij. Guatemala. Jilon jb'iij nim tinmit lamas wojwi'w ojjuntiir ajximuleew.
878. **Ixincee'.** B'iij. Sitio Maya. Ri jb'iij nab'e tinmit lamas xiwa'x taq wi'w ajkaxlan kristyan ojor taqw tzij. / Jilon jb'iij jun ra luwr lamas xikan jye'taq rochoochaq ojr taq ajkaqchikel aj mayb'.
879. **Ixincee'.** B'iij. Especie de árbol. Jilon jb'iij jun ra nuuch' chee' kook' taq ra jxaaq qus tikojsaj re sii' ji tiran laq' joron taq luwr chop b'a witz.
880. **Ixjut.** B'iij. Larvas o gusanos. Jun ka'n tijuraj riib' li uleew, t'aa'n riij, tijtij wuran chop ichaaj.
881. **Ixk'iqat.** Riliik b'iij. Ri jun ra kristyan jor tina'w chijb'aniik qleen. / Kristyan jor titzurun, jilon re' tsub'uw re jun chik. / Tib'ij'saj re jun anm pach hun wunaq jun ta tiwa'x wi'w, ri qes jk'aan tzurunk.
882. **Ixk'ob'.** Riliik ranm tzij. Ri jun pajb' tikojsaj re jpajiik qleen chop kolob', uuq pach nik'j qleen chik.

883. **Ixx'ub'**. B'iij. Ri jun luwr lamas qamaam qatiit' tijnuk' wi jq'aaq'ak, li jun jaa k'olb'al. / Jluwr q'aaq', wi uxub' ab'aaj la', lamas tikub'aaj wi'w xoot, t'uu'y, b'oo'j pach nik'j qleen chik.
884. **Ixx'yeq.** B'iij. Uña. B'aaq wi chub' taq ra jb'aa q'ab'aaj, jilon re' chub' jb'aa aqanaj re jun kristyan jilon re awaj.
885. **Ixx'yeqiiij.** Ranm tz'ij. Aruñar. Ti'el jtitz'iik ixk'yeq la' jtyo'jl jun kristyan./ Ranm tz'ij ri kiib' jwinaql looq' ti'etz'ab'ej rik'il nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **Xinwixk'yeqiiij.**
886. **Ixx'yeqil.** Riliik b'iij. Aruñado. Jilon riliik jun kristyan kojol ixk'yeq la' jto'jl. K'utunk: Man tuun ixk'yeqil inwch jwi'l.
887. **Ixkaab'.** B'iij. Tipacha. Jilon jb'iij taq ra nuuch' ketkit taq qleen b'anol la ixkoob', tijkoj taq ek'l re itz'ank.
888. **Ixkolb'.** B'iij. Tripa. Jilon jb'iij jun nim raqan jul wi li ch'oolaj chikon re jb'ee jwaa jun kristyan jilon jun awaj.
889. **Ixx'ob'.** B'iij. Brazada. Jilon jb'iij pajonk rik'il kiib' jq'aab' jun kristyan.
890. **Ixkoob'.** B'iij. Cera. Ri jun q'eeq kaach' ti'esaj la' taq ra k'aab', qus re tiretz'b'ej taq taq ra ek'l, ri re fitaaw korexm.
891. **Ixkoy.B'iij.** Ixcay Apellido K'iche'. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan ajk'iche' tipetaqlaq komoon re timit Tz'unun kaab'.
892. **Ixkoto'y.** B'iij. Ixcay Apellido K'iche'. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj k'iche' tipetaqlaq komoon re timit Tz'unun kaab'.
893. **Ixkot.** B'iij. Personaje del baile de la conquista. Jilon jb'iij jun wunaq re ajxojl re chaq ajch'o'j ti'el taq laq nimq'iij re tinmit Tz'unun Kaab'.
894. **Ixku'ch.** B'iij. Lagartija. Jilon jb'iij jun ra nuuch ka'n chop jun ra ixpitol wi xo'l laq ab'aaj, jilon re nik' riliik chop jun ayiin.
895. **Ixx'ub'.** B'iij. Apellido antiguo Ixcup. Jilon jkaab' jb'iijaaq kristyan ojr li tinmit Tz'unun Kaab', jkaab' b'iij ri kita chiki lajori li qatinmit.
896. **Ixx'uub'.** B'iij. Tenamaste. Jilon jb'iij jluwr q'aaq' wi li uleew li jun jaa k'olb'al lamas titzaqsaj wi'w waa pach rikiil. // Ri jb'iij taq ra ab'aaj lamas tiya'saj wi'w b'oo'j.

897. **Ixpitiil.** B'iij. Lagartija. Jilon jb'iij jun ra nuuch ka'n chop jun ra ixku'ch wi xo'l laq ab'aaj, jilon re tipaqaj chub' chee'.
898. **Ixm. B'iij.** Cuñada de hombre. Jilon tijb'iij jun wunaq re rixoql jq'uun wunaq, pach rixoql ratz wunaq. / Tziij ri, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj li jun yoloqj. K'utunk: **Wixm.**
899. **Ixmaqaar.** B'iij. Hierba comestible. Jb'iij wuran tik'iij laq ab'iix, laq joron luwr, raax jxaaq, qus re rikii waa, jilon qus re richaaj aaq, wakx, kwa'y pach nik'j awaj chik.
900. **Ixmukur.** B'iij. Tortolita. Jilon jb'iij jun ra ka'n nuuch' na chiwch jun ra ixpumuy, looq' titz'apiij xilj jun ra k'olb'l re ritz'ab'l jaa k'olb'al. / Jun ra ka'n qus jta'ik ra jb'ixank.
901. **Ixmutiluq'. /Ixmutiluq'.** B'iij. Tepocate. Jb'iij jun ra ka'n timuxan li ja', chop jun ra kar, qus tiril wa'xem laq xoq'o'l, jilon laq chemel ja' ti'elexch li q'alaj. / Ka'n tiq'ilq'iin riij, wi jun ra jjee q'eeq q'ooj riij.
902. **Ixnakat.** B'iij. Cebolla silvestre. Jilon jb'iij taq ra sib'ooy wuran tikojsaj ojr jwi'laq qawinaq.
903. **Ixnoq'oy.** B'iij. Chinche. Jilon jb'iij taq ra kyeq nuuch' ka'n wi taq chub' chee', jilon riliikaq chob' k'yeq rirere' tityo'n taq jor tik'yeqat taq.
904. **Ixooq. / atiiit'.** Riliik b'iij. Hembra. Jilon tib'ijsaj re jun awaj ti'alank. // Jb'iij jun anm tiyo'w alk'uwalxeel. // Jilon tib'ijsaj re jk'ulaj jun achj awaj.
905. **Ixoq wakx.** Atiit' wakx. Vaca. B'iij. Jilon jb'iij jun wakx ti'alank, jilon re' ri wakx tijya' ra'l tuu' re titijsaj.
906. **Ixqa'nil.** B'iij. Gusano de maíz. Jilon jb'iij taq ra nuuch' q'an ka'n wi la' ixm. / Jilon jb'iij taq ra jka'nal jal.
907. **Ixtapakal.** B'iij. Frijol de tierra caliente. Jilon jb'iij taq ra q'eeq' kinaq tijya' laq miq'iin luwr, chop riliik nimaq kinaq'.
908. **Ixoql.** B'iij. Espasa o mujer. Jilon jb'iij jpaach jun wunaq li jun jaa k'olb'al. / Anm jpach jun wunaq xk'uli'k. / Tziij ri, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj li jun yoloqj. K'utunk: **Wixoql.**
909. **Ixpaqar.** B'iij. Sapo. Jilon jb'iij jun awaj kijab' raqan wi raax pach saq soj rij, tiwa'x li ja', li xoq'o'l jilon laq raax wuran.

- / Ka'n tich'opin li uleew jilon timuxan li ja'.
910. **Ixpek' pech / Ixpok'pan.** B'ij. Gallina ciega. Jun nuuch' ka'n chop jun ixjut tiwa'x chiraaj uleew, tijk'ux raab' tiko'n, saq riij, jilon q'an jb'aa, pach q'an raqan tiran k'aax re raab' ab'iix pach nik'j tiko'n chik.
911. **Ixpichiik'.** B'ij. Yagual. Jun k'eer itz'iiq tijkoj laj jb'aa jun anm re tirikraaj jun eqa'n laj jb'aa.
912. **Ixpitaq'.** B'ij. Pisote. Jun awaj titu'nk, kijab' raqan, saq soj riij, nuuch' tek'tiik taq ra jxikn, ch'uut ra jtzaam, wi ismaal la' riij, paatz' jjee, wi jun k'eer q'eeq xo'l jwiich, tita'maj laq wataal.
913. **Ixpitiil.** B'ij. lagartija. Nuuch' ka'n yuqyiik raqan, chaaq riij, wi kijab' raqan, jilon jun nim raqan jjee, qus tiril wa'xeem laq ab'aa, jilon chub' chee'.
914. **Ixplaq'.** B'ij. Infección labial. Jun yajeel tijya' riib' la' jxaaq jchii' jun kristyan, juwi'l yajeel wi la' jkik'eel. / Yajeel tiran kyeeq, q'eeq re jxaaq jchii' jun kristyan, jilon re' tiresaj kiik' la' jxaaq chii'.
915. **Ixpumuy.** B'ij. Es una especie de Paloma. Jilon jb'iij jun ra ka'n wi kiib' raqan, nuuch' ra jb'aa,
- nojisal riij re ismaal chop re ek', wi kiib' jxiik', jilon ri jtzaam tijkoj re tiwi'nk, tiwa'x chub' nojel chee', jiloon tijupup li teew, tijtzuq riib' la jwiich chee' jilon la wuran pach la' taq ra nuuch' ka'n chik.
916. **Ixtuktu'l.** B'ij. Escarabajo. Ri jun ra ka'n k'ox riij, jikab' taq ra raqan chop jun ra nuuch' ib'ooy tik'iij laq chee', tijtij chee'.
917. **Ixtun ch'ok.** B'ij. Clarinero. Ri jun ra ka'n kiib' raqan, wi jxiik', q'eeq' riij chop jun ra nuuch' ch'ook jor tiwa'r chub' man wakx.
918. **Ixtuub'.** B'ij. Cristobal. Jb'iij jun wunaq li Tz'unun yoloaj, b'iij ri yaq kaslan xk'owch taq, ri qaqaaj qachuuch xq'asin taq laj qayolj.
919. **Ixtuutz'.** B'ij. Rana. Jun ka'n tiwa'x li ja', laq jchii' ja', laq wuran, jilon laq xoq'o'l, wi kijab' raqan, tich'opink ri re tib'enk, tib'ijsaj re, ri rixoql man ixpaqar.
920. **Ixtuux.** B'ij. Chunta. Ri jun jchuuch pipi, tijya' nimaq saqmolb' tuun wiswil riij, ri rixoql re jun ajtzoo'.
921. **Iyliim.** B'ij. Nieto. Tz'ij ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij imaam.

II-ii

922. **Iy.** B'iij. Jun kunb'l wuran, simiin ruxb'l, q'an jkutz'ii', tita'maj laq jalan taq luwr, tijchaqarisaj ch'aak', tikojsaj re jb'itiik jun ajtuuj, jilon re' tijkunaj nik'j yajeel chik.

923. **Iyoom.** B'iij. Comadrona. Eqale'n ya'l re jun anm re tijsolaj, tijpixb'aaj jun yaaj anm. / Jkuun re jun yaaj anm. / Ri jun anm tiliw jun ajtuuj.

924. **I'.** K'ere'l tziiij. Partícula enfática. Ri jun k'eer tziiij tikojsaj k'isb're jun ranm tziiij. K'utunk: **xi'**, **xpeti'**, **attzaqi'**.

925. **I'n. K'ere'l tziiij.** Partícula enfática. Ri jun k'ere'l tziiij tikojsaj chiriiij jun b'iij. K'utunk: Awaaj **i'n**, ak'l **i'n**, anm **i'n**, ini'n, oji'n.

926. **II.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Jb'elej tz'iib' re chol tz'iib' re Tz'unun Yoolooj.

927. **iib'.** K'ere'l tziiij. Sufijo plur. Ri jun k'isb' k'ere'l tziiij tikojsaj re k'iyirsaj jkaab' b'iij re kristyan li Tz'unun Yoolooj. Usiib', chitopiib', aware'iib'.

928. **lib'.** K'ere'l tziiij. Suf cardinal. Ri jun k'isb' k'ere'l tziiij tikojsaj re k'isb're jun ojlan li Tz'unun Yoolooj. K'utunk: **oxiib'**, **waqiib'**, **waxaqiib'**.

929. **lij.** K'ere'l tziiij. Suf. Adv. de tiempo futuro. Ri jun k'isb' k'ere'l tziiij tikojsaj re k'isb're jun ojlan q'iij li Tz'unun Yoolooj. K'utunk: **kab'iij**, **oxiij**.

930. **lil.** K'ere'l tziiij. Sifijo de sust. Abstracto. Ri jun k'ere'l tziiij tijk'omb'i jun riliik b'iij ech'b'el rik'il jroox jk'exwaach b'iij re kristyan. K'utunk: **jch'amiiil**, **jq'aniil**, **jrexiiil**, **jq'eqiil**.

931. **lik.** B'iij. Chile. Jwiich wuran rii titijsaj, wi raax, wi q'an, wi kyeeq. / Jilon tib'ijsaj re rikiil titijsaj li jun jaa k'olb'al.

932. **lik'**. B'iij. Luna. Jilon jb'iij jun ketkiik saq qleen na'l laq'aab' li kaaj, tichokon chaqe re tiqiil qab'e laq'aab'.
933. **lik'il**. B'iij. Trabajo mensual. Chaak ajri titojsaj tik'is na jun iik'.
934. **lik'ilal. Riliik ranm tziiij**. Meses. Ri tziiij tikojsaj re jya'ik jb'iij jurub' iik' wi re jun ra ne' li jun jaa k'olb'al. / Tziiij ri rajawaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj li jun yolooj. K'utunk: Jurub' riik'laal ra ane'.
935. **lil**. Suf. Sust Abstracto. Ri jun k'ere'l tziiij tib'e k'isb're jun riliik b'iij. K'utunk: jch'amiiil, jq'aniil.
936. **lil**. B'iij. Delito. Ri jun qleen kita qus tiran jun kristyan. / Ri jun b'antaj wi jtojb'eliil chiiwch q'atb tziiij, chop komsank, alaq', sek'onk. K'utunk: Man wunaq wi jun iil xiran, juwi'l xijsek' man ajchajal tinmit.
937. **lin**. k'exwaach b'iij. Pronombre personal yo. Ri tik'utuw nab'e jk'exwaach jb'iij jun kristyan. K'utunk: **lin** win neri.
938. **liq'**. Duodécimo día del clanedario Maya. Ri jb'iij kab'lajuuq q'iij re Cholb' q'iij re ajmayb'.
939. **iir**. K'ere'l tziiij. Suf deriva adverbio de tiempo pasado. Ri jun k'ere'l tziiij tib'e k'ib're jun tziiij re ojlan. K'utunk: kabjiir, oxjiir.
940. **litz**. B'iij. Brujeria. Jk'atiik, jsik'iij k'axk'oliik laj jk'aslemal jun kristyan juwi'l jun aj iitz.
941. **ltzaj**. Ranm tziiij. Brujeriar. Ri jb'aniik k'aax re jk'aslemal jun kristyan juwi'l jun chik, rik'il iitz. / Ranm tziiij ri kiib' jwinaql looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **Xinwiit**zaj
942. **ltzaj**. B'iij. Idioma Maya Itzaj. Jilon jb'iij jun rechaq kiib' re jun wunaq Mayb' Yolooj, tiyolsaj li trinmit jb'iij Peten.
943. **litzalk**. Riliik b'iij. Brujiado. Ti'el b'anal iitz re jun kristyan juwi'l jun chik.
944. **ii'x**. B'iij. Cuarto día del claedario Maya. Ri jb'iijjkaaj q'iij re Cholb' q'iij re ajmayb'

J-j

945. **J.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Jlaaj tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yoloaj.
946. **J.** Pronombre dependiente. Man tz'iib' ri, rib'aka' tik'utuwk jroox kristyan re rechb'eej b'iij timajmaj rik'il wiqb' tz'iib' li Tz'unun Yoloaj, K'utunk: jchuuch. / Tz'iib'tijk'ut jroox kristyan wi li jun ranm tziij kiib' jwinaql. K'utunk. Xinjsek'.
947. **Ja' saqmolb'.** Rilik b'iij. Huevos hueros. Ri saqmolb' kita tipooq' jwich chiraaj jun chuuch ek'. / Saqmolb' kita qus re tiqesaj chiraaj jun ek'.
948. **Jaa'.** B'iij. Agua. Ri tijtij jun kristyan pach nojel awaj wene' ticheqej jchii'. / Ri seb'laj rajwex re jk'aslemaal nojel tiko'n. Ri tijkoj taq yaq anm wene' tran taq ch'ojniik.
949. **Jaa'.** Riliik b'iij. Aguadado. Ri riliik jun qleen chop q'oor, xoq'o'l jor jaa' t'ojol la'.
950. **Jaa' raaaj.** B'iij. Diarea. Ri yajeel tijya' re jun kristyan ri re' k'aax jch'ool jwi'l jun rikiil xijtiij. / Ri tz'iil jun kristyan jwi'l jk'axk'olil jch'ool.
951. **Ja'jk.** Ranm tziij. Regar. Jtzaqiik ja' chib' jun tiko'n re kita' ticheqejk. / Ri wene' jalan tib'anowk ra ranm tziij ri ta chiki tij k'ambi ra k'eer tziij **-k**, chopka' jun k'utunk. Tin**ja'j** na intiko'n.
952. **Ja'iik.** Ranm tziij. Regar. Tziij ri nik' ti'el rik'il ja'jk. K'utunk: lin xinpe chja'iik intiko'n jili Ch'ola'.
953. **Ja'm uleew.** B'iij. Lugar donde hay agua o regadillo. Ri jb'iij jun luwr lamas jor wi' lamas tik'isi'wich jaa'. / Ri jb'iij luwr lamas kita chaaj uleew.
954. **Ja'lk.** Riliik b'iij. Regado. Ri wene' tzaqal chaq ja' chub' jun tiko'n. / Ch'aqal chaq jwiich uleew Jwi'l tiko'n tikil xilj.
955. **Ja'lb'.** Instrumento para regar. Ri jb'iij jun k'olb' jilon jun qleen tikojsaj re jja'ik jun tiko'n, jilon jun kutz'ii'j.
956. **Ja'rsaaj.** Ranm tziij. Remojar. Ti'el jt'ojik ja' la jun qleen koow jb'aniik chop uleew, q'oor pach nik'j qleen chik. / Ranm tziij looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xinja'rsaaj**.
957. **Ja'rsal.** Rilik b'iij. Remojado o aguadado. Jun qleen chop,

- q'oor, xoq'o'l, reel iik jor ja' b'anal re.
958. **Ja'tyox.** B'iij. Bautismo. Ri jb'iij wene' jun ak'l tiya'saj ja' laj b'aa jwi'l ajk'amal b'ee re chootx.
959. **Ja'rk.** Riliik b'iij. Deretido. Ti'el ri jun qleen xran jaa' jwi'l ya'l b'aa q'aaq', jilon chiwch q'iij chop xeeep.
960. **Ja'r/ Ja'rsaaj.** Ranm tziiij. Deretir. Ti'el ri jun qleen chop xeeep b'anol jaa' re. K'utunk: xja'r man xeeep li q'aaq'.
961. **Jaa.** B'iij. Casa. Ri' jb'iij lamas tiwa'x taqwi jun ech'elxiik, lamas wi'w jun kristyan. / B'iij. Jun k'olb' b'anol rik'i joljoj taq qleen, w'i b'anol la' xaan, wi' b'anol la kaxlan xaan, wi' nik'j xoot wi' chub, wi' chiki' nik'j ch'iich wi' chub', wi' jchii' b'anol la chee'. / B'iij. Jun tziiij ri kita' looq' ti'echb'ejk.
962. **Jaa.** Rilik ranm tziiij. Significa que manda. Tziiij ri nik' ti'el rik'il nen. / Tziiij tijkoj jun kristyan re ja'asaj jwich jtziiij jun chik. K'utunk: ¿Lamas watwi'w noyaa? Jaa chuuch.
963. **Jaa' nee'.** B'iij. Mollera. Jilon jb'iij jun k'eer re jb'aa, jun ra nee' wi rib'aj jwich.
964. **Ja'an.** Rilik b'iij. Significa bueno. Tziiij ti'el qus li, tzii' li. kita nen tiran li pach nik'j tziiij chik.
965. **Jaax.** B'iij. Apellido K'iche'. Jkaab' jb'iijjaq jun puq kristyan aj k'iche' tipe taq laq komoon re tinmit Tz'unun Kaab'.
966. **Jab'.** B'iij. Lluvia. Ri' jaejiikch ja' lekj nimaq jmaak', wi' jujun taq yak wi' saqb'och xilj, ri wene' kita' qas kow musmul tib'ijsaj re.
967. **Jab'xiin.** Ranm tziiij. Forma de caer lluvia. Ti'el jilon tib'ijsaj ri re' tijiin tiqeej seb'laj jab' chiiwch uleew. K'utunk: la' man iik' xq'aax jor xjab'xiin.
968. **Jab'aal.** RTiempo de lluvia. Ti'el tib'isaj ri re' chaq taaw q'iij tiqeej jab' wiich uleew. K'utunk: lajori richaq qajab'aal petzal.
969. **Jab'ab'aj.** Ranm tziiij. Inhalar con fuerza. Ti'el ri jjuraj ruxb'l jun qleen rik'il choq'ab'. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ej rik'il jk'exwaach b'iij re kristyan. K'utunk: xqajab'ab'aj.
970. **Jab'ab'.** Riliik b'iij. Fragancia. Rik'ajk ruxb' maq kaxlan kunb'l tij koj taq yaq anm pach yaq wunaq chirijaq.

971. **Jach.** Ranm tziij. Repartir. Jb'aniik k'ii re jun qleen, jachiik jwiich nojel qleen, chopka' jun qaaj tij jach jun qleen chiwchaq rak'uwal.
972. **Jachb' eqale'n.** Aak' tziij. Descentraización. Ti'el ri jjachiik eqale'n la' jq'aab' nuuch' tinmit jwi'laq qatb'tziij re nim tinmit lximuleew.
973. **Jachoj iib'.** Ranm tziij. Separación. Ti'el ri jtosiik rib'aaq pachk'ulunk, wi ri' tiya'maj rik'il ch'oo'j, jilon wi tiya'maj jwi'l jchomorsajk chi kiib' rib'ilaq.
974. **Jachonk.** Partición. * Ti'el ri jachiik qleen chiwchaq pachk'ulunk jwi'l jachoj iib'. // Ri echb'l tijjach chiwchaq jun puq kristyan li jun komoon.
975. **Jachalk.** Riliik b'iij. Repartido. / divorciado o separado. Ri wene' jachal chaq jun qleen. / Tib'ijsaj re jun wunaq pach jun anm wene' xjachsaj jwi'l jk'ulaaj.
976. **Jachal iib'.** B'iij. Divorcio. Ti'el ri re' jun wunaq pach jun anm k'omol riib' jwi'laq tijach rib'aaq. / Ti'el ri re' kiib' kristyan k'amal rib'aaq tijtos ribaaq jwi'l jun k'axk'olil laj k'aslemalaq.
977. **Jachiik anm.** B'iij. Noveno día de fallecimiento de una persona. Tziij tikojsaj ri re' ti'el b'elejeeb' q'iij jkomiik jun kristyan. / Jb'iij jachiik ranm jun komnaq li jluwr komnaqiib', ri re' titaaw b'elejeeb' q'iij jkomiik.
978. **Jachonk.** Ranm tziij. Repartir. Ri' jya'iik jun qleen, pach jun eqale'n laj q'aab' jun chik. / Jun qaaj tijjach ruleew chiwchaq jk'ajol pach jrab'in. / Jun k'ulaaj k'ulnaq taq, tij jach rib'aaq.
979. **Jaja'b'k.** Ranm tziij. Desmayar. Ri jk'isiik jchoq'b', jilon jsachiik riliik jcholaj qleen jwi'l jun kristyan jwi'l jun yajeel jilon jwi'l, k'isiik choq'aab'. / Ranm tziij looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xinjaja'b'k.**
980. **Jaja'b'l.** Riliik b'iij. Desmayado. Ri riliik jun kristyan k'isil jchoq'b', jilon sache'l riliik jcholaj qleen jwi'l.
981. **Jak'ak'aaj.** Ranm tziij. Moler con fuerza. Ri jjok'iik ixm, ab'aaj, tzii pach nik'j qleen chik rik'il seb'laj choq'aab'. / Ranm tziij looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xinjak'ak'aaj.**
982. **Jak'ak'al.** Riliik b'iij. Molido con fuerza. Ti'el ri jun ixm, tzii, chaq, kapee, jak'al la' jun ka'.

983. **Jakalteko.** B'iij. Idioma JaKalteko. Ri jun rechaq kiib' re jun wunaq Mayb' Yoloos. / Yoloos ri tiyolsaj li jun jq'aab' tinmit re Saq Uleew, Yoloos ri, ri jun jq'aab' Q'anjob'al Yoloos. / Jakalteko Iajori ri Popti' Yoloos.
984. **Jal. B'iij.** Mazorca. Jb'iij k'uux wene' chaqj chaq. / Jwiich jal ri ixim, ri ti'ixijk ruk're chaq' chaq tzi tib'ijsaj re, tike'saj q'oor chaq, tilejsaj rinika' li tib'ansaj waa re.
985. **Jal.** Ranm tzìij. Cambiar. Ti'el jk'axiik jun qleen rik'il jun chik. / Jaliik jun kristyan li b'ee. / Ranm tzìij looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzìijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xqajal.**
986. **Jalan.** Riliik b'iij. Cambiado. Ti'el ri jun kristyan jalan ritz'iiaq re tib'e li jun nim q'iij. / Ri jaliik riij jun kristyan ri re' tz'iil chaq riij. K'utunk: Ra nee' li jalan chaq riij.
987. **Jalaan.** Riliik b'iij. Diferente. Ri ma nik'ta riliik pach jun qleen chik. / wene' xb'ansaj jun qleen, wi' chiki jun jalan riliik chiwch.
988. **Jali.** Riliik raanm tzìij. Por allá. Jk'utikb'i lamas wi'w jun qleen naj wi'w. / jinon tijb'iij jun kristyan wene'tijk'ut lamas wi'w jun qleen. K'utunk. **Jali** wi'w wichooch. Ra tzìij ri loq'i tikojsaj re nojel k'exwach qab'ij.
989. **Jaljoos.** Riliik b'iij. Diferente. Ti'el jalan Riliik jun qleen chiwch nik'j chik.
990. **Jalman.** Riliik b'iij. Un enfermo calmado. Jb'aniik jyaj jun yoowb', wi' jujun taq yaaj tijin chi tzib'eem, wi' k'u chiki' jujun taq yaaj xaq tijin tik'omer jyaj.
991. **Jalmank.** Ranm tzìij. Calmar. / aliviar Ri jtzb'iik jun ra qleen, jilon jun ra awaj, juwi'l jun Yajeel. K'utunk: **Jalmank** chaq Riliik ra waaq.
992. **jaljwi'.** Riliik b'iij. Arrebatado. Ri riliik jun kristyan jor k'a'n jwiich, jilon etzel jno'j rik'il nik'j chik.
993. **Jalq'atij.** Ranm tzìij. Desvaciar un objeto. Ri jjamiik jpaam jun k'oolb', chopka' resajk ja' xilj jun q'iib'. / K'utunk'. Jalq'atij ja' wi' li man q'iib'. / Jun tzìij ri xaq looq' tikojsaj we chiqaj tjamsaj jpaam jun k'oolb'.
994. **Jaluj.** Ranm tzìij. Fingir. Jinon tib'ijsaj re wene' jun kristyan chi ileem tz'eet tijin tran jun qleen, b'aniik qe k'une' tran, chopka' jun kristyan taq jaluj jwarj. / Ranm tzìij looq'

- ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij
tijk'exwachij b'iij re kristyan.
K'utunk: **xqajaluj**.
995. **Jalulk**. Riliik b'iij. Fingido. Ri jun
qleen xjaluj qe jwi'l jun kristyan.
996. **Jalwaach/ niik'**. Rilik b'iij. Igual
o parecido o imitación de lagún
objeto. Ti'el jnik'aal riliik jun
kristyan rik'il jun chik.
997. **Jamalk**. Riliik b'iij. Desocupado.
Jb'aniik jun jaa re ma kita'
nojsel jpaam, nik' rik'il kita'
junoq xilj. / Jb'aniik jwiich jun
kristyan wene' kita' jchaak.
998. **Jamonk**. Ranm tziiij. Desocupar.
Ri tib'ansa re resajk juntiir
qleen xilj jun jaa pach xilj jun
k'olb'. K'utunk: xinjomon laj
wochooch.
999. **Jamink**. Ranm tziiij. Derramar
agua sobre algo. Ti'el ri jt'ojiik
jaa' la' jun qleen. K'utunk: Aat
xatjamiin jaa' chub' inch'aat.
1000. **Jamilk**. Riliik b'iij. Derramado.
Ti'el ri jun qleen t'ojol jaa' la'.
K'utunk: jamiil jaa' la' witz'iiq
iin.
1001. **Jamiik jaa**. Ranm tziiij. Evacuar.
Ti'el ri jamarsaaj jwiich jaa,
jwi'l jun wuuj taqal jwi'l jun
q'ataltziiij. // Ri reliik kristyan
jwi'l jun k'axk'olil tijiin tiq'aax li
jun luwr lamas wi'w jaa.
1002. **Jaqalk**. Riliik b'iij. Abierto. Ri
jb'iij we torol jchii' jaa rik'i
choq'aab'. / Ri jb'iij we
esal jtz'apiib' jun k'oolb rik'i
choq'aab'. Ra tziiij ri wene
tikojsa re k'isb're jun yolool ta
chiki' tikojsaj ra k'eer tziiij **-K**.
K'utunk: **Jaqal** chaq jchii' jaa
xin tawk.
1003. **Jaqaqaaj**. Ranm tziiij. Abrir
fuertemente. Ti'el jteb'aaj jun
qleen rik'il nojel choq'aab'.
/ Ranm tziiij kiib' jwinaql
jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk
rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij
b'iij re kristyan. K'utunk:
xqajaqaqaaj.
1004. **Jaqiik**. Ranm tziiij. Abrir objetos
puerta o libro. Ti'el ri jteb'aj jun
chii' jaa wi kiib' jxaaq. / Jilon
tziiij tikojsaj re jteb'aaj jun wuuj.
1005. **Jaqxiink**. Ranm tziiij. Abrir
repetidas veces. Ti'el jun kristyan
xjteb'a k'ii welt jun qleen.
1006. **Jaq'**. Ranm tziiij. Desgajar. Ti'el ri
resal jal la' jpatz'aniil. / Ri resaj
jooq' la' jaliil.
1007. **Jaq'al**. Riliik b'iij. Desgajado. Ri
jun patz'an esal ra jal la'. Ri
jun jal esal jooq' la'.
1008. **Jas**. Riliik b'iij. Afónico. Jinon
tib'ijsaj re jta'iik tich'aw jun
kristyan jwi'l wi' ojob' re.

1009. **Jasark.** Ranm tziiij. Enronquecer. Ti'el ri yajeel jilon k'axk'olil wi lajjqul jun kristyan juwi'l ojob', jilon jwi'l q'aaq' li tyo'jl. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xinjasark.**
1010. **Jasjank.** Ranm tziiij. Hablar en secreto. Ri re' wene' kiib' kristyan chi usil qe ti yolow taq. / Tziiij ri loq'i tetz'b'ej rik'il juntir k'exwach qab'j we chijujnal tran taq.
1011. **Jat.** Riliik ranm tziiij. Váyase. Jinon tib'ijsaj re jun kristyan re tib'EEK. / Tziiij ri ri tikojsaj wene tb'ansaj jun taqonk. K'utunk. **Jat** li k'ayb'al.
1012. **Jat b'an.** Riliik ranm tziiij. Váyase pues. Ri jun tziiij tib'ijsaj re jun kristyan re tib'e lamas taqalwi'w. / ri jun tziiij tib'ijsaj re jun kristyan re jun taqoon.
1013. **Jatz'.** Ranm tziiij. Mascar una cosa en la boca. Ri jk'uxiik, jkach'uuj jun qleen laj jchi' jun kristyan rik'il jchoq'b' ree. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xinjatz'.**
1014. **Jatz'alk.** Rilik b'iij. Mascado. Ti'el k'uxul jilon kach'ul jun qleen rik'iil ee.
1015. **Jatz'xiin.** V.T.D. Mascar repetidas veces. Ti'el ri jk'uxiik jun k'eleen k'ii k'utub'. K'utunk: Neen chaak jor atjatz'xiin kila'.
1016. **Jaweem.** Ranm tziiij. Subir. Ri tran jun kristyan, jun awaj pach woron re ta'q'an chib' jun qleen, wi' jujun taq yak rajwex tkojsaj q'a'm, wi k'u chiki' kita' rajwexk.
1017. **Jawreem.** Ranm tziiij. Ascenso. Ti'el ri raq'ansaj reqale'n jun kristyan li jun chaak. // Ri jnimarsaj jq'iij jun kristyan li jun nim jwiich chaak.
1018. **Jawselk.** Riliik b'iij. Subido. Jinon tib'ijsaj re we wi' chaq jun kristyan, jun awaj pach jun woron chib'ch jun qleen.
1019. **Jawxiink.** Ranm tziiij. Forma de ladrar de los perros. Ri jb'iij tyonk tran taq maq tzi' jwi'l kita' rajaan ti'ook jun kristyan, jun awaj chirichooch rajwu'aa. / Raanm tziiij. Tziiij ri xaq re tzi' looq' tib'ijsajk.
1020. **Jayiir.** B'iij. Masacuata. Jb'iij jun Kumaatz q'eeq xeeep riij, jor qus tiril wa'xem laq k'iim jilon laq xoq'o'l.
1021. **Jch'ool utiiw.** B'iij. Hongo panza de coyote. Jinon jb'iij jun silip ti'eelch raajaan chee' laq q'alaj.

1022. **Jb'ageel komnaq.** B'iij. Calavera. Ri jb'iij b'aaq re jun komnaq wi li jun jul lamas kan muqul wi'w.
1023. **Jech'ark.** Ranm tziij. Torcer. Ti'el Rilik jun qleen kita chiki b'esal laj jb'ee. / Ranm tziij looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xat'jech'ark.**
1024. **Jee kuuk.** B'iij. Planta medicinal. Ri jb'iij jun kunb'l woron tk'iyich rik'an, kita' rajwex titiksajk, tiya' Jxu'm laq qalaj. Ri kunb'l ri tikojsaj re tij q'atiij kik', tijtzib'rsaj jun soke'l.
1025. **Jee.** B'iij. Cola de algún animal. Jinon jb'iij jtzam b'arechaq jun awaj.
1026. **Jeech'.** Riliij b'iij. Torcido. Jinon tib'ijsaj re jun qleen nik' ta' jb'aniiik. / Riliik b'iij. Jinon tib'ijsaj re jun pajb'l we kita' tz'aqaat.
1027. **Jek'.** Ranm tziij. Jalar. Ri jjurajk jun qleen pach jun awaj jwi'l jun kristyan, wi' jujun taq yak rajwax na fiximsaj la' jun kolob' re jinon li looq' chaq tijuraj. / Ranm tziij. Ri we jun ch'iich' tijjuraj chik jun ch'iich jwi'l xkan'el laq b'ee.
1028. **Jek'elk.** Riliik b'iij. Jalado. Ri Rilik jun qleen tuqul rik'iil nojel choq'aab'.
1029. **Jek'iik teew.** Ranm tziij. Respirar. Ti'el ri jjuraaj teew jwi'l jun kristyan la' jtzaam jilon la' jul.
1030. **Jet'b'l.** B'iij. Instrumento para amarrar. Jilon jb'iij jun k'aam tikojsaj re jjet'iik, jximiik jun qleen chik.
1031. **Jek'oweem.** Ranm tziij. Agonizar. Ti'el jun yaaj wichaq laj k'isb're jk'aslemal. / Ri jb'iij k'axk'olil tijq'asaj jun kristyan ri re' tijin ti'el ranm re jkomikal.
1032. **Jek'sal.** Riliik b'iij. Reducido. Ri we jura jun qleen, nik' rik'il jalal chaq jsook.
1033. **Jeloweem.** Gemir. Ri jta'ik jk'axk'olil jun yajeel wi laj tyo'jl jun kristyan jilon jun awaj. / Ri jch'awik yajeel wi laj jtyo'jl jun yaaj.
1034. **Jenjen.** B'iij. Jehen. Ri jb'iij taq ra nuuch' usum, wi taq li sa'j jilon li q'alaaj, jor tijtzur taq b'aa juwi'l jtyo'nikaq.
1035. **Jequelk.** Riliik b'iij. Establecido. Jinon tib'ijsaj re jun kristyan we kita' chik'i tij k'ex jtinmiit, nik' rik'il wi' chaq qleen re tiyo'r lajxo'l rak'uwal. / Riliik b'iij. Ri lamas wi'w jun jaa. K'utunk. K'ayb'al ojr chaq li jequel kla'.
1036. **Jequerk.** Ranm tziij. Allarse. Ti'el ri re' jun kristyan tiwa'x li

- jun tinmit. / Ri re' jun kristyan
tijk'om jwiich li jun jaa k'olb'al
rik'il jun chik.
1037. **Jeqik.** Ranm tziiij. Partir. Nik' qe
tib'ijsaj re rik'il cholajk.
1038. **Jeqsalk.** Riliik tziiij. Partido iniciado.
Ri we mir chaq xcholmaj
jb'aniik jun qleen chopka' jun
komoon.
1039. **Jeq'el.** Riliik b'iij. Aplastado. Ri
riliik jun kristyan kub'ul kita
neen tijchakuuj li jun luwr. / Ri
jun kristyan kita neen tiran.
1040. **Jersaj.** Ranm tziiij. Gastar.
Jb'aniik tzaay re jun qleen. /
Raanm tziiij. Ri tran jun kristyan
wene' tijloq' ritziiq pach jxajb',
ajruk're ti'ook chi jersajk jwi'l
nojel q'iij tij koj.
1041. **Jereb'k.** Riliik b'iij. Desgastarse
o ponerse viejo. Ri riliik jun qleen
chop jun wuux, asroon, moor,
kuchiil, atz'iyeeq tijiin tijeer.
1042. **Jersal.** Riliik b'iij. Gastado. Ti'el ri
b'anol tzaay re jun itz'iyeeq
1043. **Jet'.** Ranm tziiij. Amarrar. Ri jximiik
jun iqa'n pach jun qleen chik
re ma kita' cho'l tikan eloq.
1044. **Jet'b'l.** B'iij. Instrumento para
amarrar. Jb'iij jun chkunb'l
qus re jximiik jun qleen chop
kuxtaar, pach nik'j qleen chik.
1045. **Jet'elk.** Rilik b'iij. Amarrado. Ti'el
ximil jun qleen rik'il k'aam,
kolob', ch'iyuut', pach nik'j
qleen chik.
1046. **Jet'jeen.** Riliik b'iij. Apretado.
Ti'el nuuch' jun qleen re jun
kristyan chop atz'iyeeq, xajab'.
K'utunk: Maq inxajb' xjloq'
in chuuch jor **tijet'jeen** chwe.
1047. **Jewajk.** Ranm tziiij. Caerse la
ropa de la cintura. Ti'el ri re' jun
kristyan titzaaq jweex, ruuq la'
jch'ool.
1048. **Jewjil.** Riliik b'iij. Corte mal puesto
muy englobado. Ri riliik ruuq jun
anm kita qus jximiik jwi'l.
1049. **Jewal.** Riliik b'iij. Ropa grande
que tiene puesta una persona.
Ti'el ri itz'iyeeq jor nim chirij
jun kristyan. K'utunk: Kap sik'
wunaq jun nim weex jewal
chirij.
1050. **Jee ek'.** B'iij. Cola de león. Ri
jb'iij jun ra kutz'ii'j wuran tik'iiy
chub' jkutamiil, jilon chub'
jq'aab' nimaq taq chee',
tikojsaj re wiqonk laq nimaq'iij
re tinmit Tz'unun Kaab'.
1051. **Ji ka'.** Rilik ranm tziiij. Así es. Tziiij
tikojsaj re jya'ik jb'iij jiloni'n jun
qleen b'anal K'utunk: ǵTz'eet
k'u xatpe miir? **Ji ka'.**
1052. **Jii'.** B'iij. Suegro(a) o yerno. Ri
richjil rik'alaal jun anm/. jilon

- tib'ijsaj re jqaaj jchuuch rixoql jun wunaq. / Tziij ri, ri re' tikojsaj li jun Yoloos rajawaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj. K'utunk: **Injii'**.
1053. **Ji'maj.** Ranm tziij. Ri jk'isiik jyo'jl jun kristyan, jwi'l yajeel, jilon jwi'l choq'aab' tijkoj jun kristyan li jun chaak. / Ri jb'aqariik jun kristyan.
1054. **Ji'n.** Riliik raanm tziij. sí. Ri jk'ululajk jun tz'oniik tran jun kristyan we tijb'ij tz'et i'n nen tita'saj re. K'utunk. ǵJi wi awochooch Xe'tloox? **Ji'n.**
1055. **Ji'xeel.** B'iij. Yerno. Ri tziij tijkoj taq jqaaj jchuuch jun anm re richjil jrab'iij jk'ajol. / Tziij nik' ti'el rik'il ji'.K'utunk: Mara ra aj xe'tloox li **ji'xeel** rik'il inmaam.
1056. **Jib'ib'eej.** Ranm tziij. Pegar fuertemente con un chicote. Ri jsek'iik jun awaj, jilon jun kristyan la' jun koloob', la jun xik'a'y juwi'l jun iil b'anol. / Ranm tziij looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xojjib'ib'eej.**
1057. **Jib'ilk.** Riliik b'iij. Pegado con chicote. Ri riliik jun kristyan sek'al la' xik'a'y, jilon la' koloob' jwi'l jqaaj, jchuuch.
1058. **Jiq'.** Ranm tziij. Respirar. Ti'el ri re' jun kristyan tijjuraaj teew rik'il jpotzpo'y. / Ri teew tijjuraaj jun kristyan rik'il jtzaam jilon rik'il jqul.
1059. **Jiq'iq'eej.** Inhalar fuertemente. Ti'el ri ja'iik jun qleen laj tzaam, laj chii' jun kristyan rik'il seb'laj choq'aab'.
1060. **Jiiq'.** Ranm tziij. Ahogar. Ri tziij tijb'iij we tijtz'apiij riib' jun tunaq', jinonli tikamk. / B'iij Jinon jb'iij jun kamikal jwi'l ja'.
1061. **Jiq'il.** Riliik b'iij. Ahogado. Riliik b'iij. Ti'el ri riliik jun kristyan okse'l jaa' laj ch'ool, laj tzaam, laj chii' jwi'l xe' chiraaj jun nim jaa'.
1062. **Jik.** Ranm tziij. Sobar. Jinon jb'iij chaak tran jun ajmajal jun yaaj jwi'l k'ex riij, wine' jujun taq yak qesel jch'ool. / Ranm tziij. Ri tib'ansaj rechaq yaq aj iitz' wene' titzaaq taq ruk' re' kita' chiki' tijq'i' tib'een taq.
1063. **Jikb'al atz'iyaaq.** Aak' tziij. Plancha de ropa. Jb'iij jun chaakb'al b'anol la' ch'iich' chopka' riliik jun ra kok, wi' jxikn, ri tichokon re resajk maq much'uy re atz'iyaaq. Chaakb'al ri rajwex na tnek'saj la' man kaxlan q'aaq' re looq' tichakunk.

1064. **Jikiliit.** B'iij. Jiquilite. Jb'iij jun ra chee' xikojsaj ojr re jtz'ajiik atz'iyeq. / Tz'ajb'l xijkoj taq qaqaaj qachuuch re jtz'ajiik (uuq, poot', weex) ritz'iqaaq.
1065. **Jikilk.** Riliil b'iij. Sobado(a). Jinon tb'iisaj we xb'ansaji jik re jun kristyan.
1066. **Jilank.** Riliik b'iij. Persona caida en cama. Tzìij tkojsaj re awaj, re jun qleen, re kristyan, jwi'l tijin ti uylan taq. / Riliik b'iij. Tb'iisaj re jun kristyan jwi'l qesel b'a ch'aat jwi'l jun yajeel.
1067. **Jili qe.** Riliik ranm tzìij. Por allá. Ri tkojsajk we tib'iisaj ma kita' naj wi'w jun qleen.
1068. **Jil.** Ranm tzìij. Untar. Ti'el ri jt'ojiik xeep chirij jun kristyan, ri re' tib'ansaj man itz'aab' re rojtaj aaq tz'ajal rij li xeep, jilon ri re' tiqesaj puwaq wi laj b'ooq' jun chee' b'anal rij li xeep.
1069. **Jilb'ajk.** Ranm tzìij. Se dice cuando se tira un trozo en el camino. Ti'el ri re' jun kristyan tikan jt'oje' jun nim b'ola'j li jun b'ee. K'utunk: Man b'ola'j chaaj xkan qajikb'a' li siwaan.
1070. **Jilil.** Rilik ranm tzìij. Resbaloso. Jun tzìij ritijk'ut nojel qleen re tipilil rij, re makita' tijya' riib' chi chapeem, ri k'u we jwiich ne' jun b'ee, kita' looq tb'een jun chiwch.
1071. **Jililin.** Ranm tzìij. Resbalar. Ri jpetiik jun qleen, awaj, kristyan la' jun qleen tijilil jwch. / Tzìij ri looq' ti'echb'ej rik'il jk'exwach b'iij. K'utunk. Injililin. / Ranm tzìij looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzìijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xinjililin.**
1072. **Jiljik.** Riliik b'iij. Gordo. Ri tib'iisaj re jun awaj we seb'laj nim, ruk're pok tiyo'j. Wi jujun taq yak tib'iisaj re jun kristyan we nim raqan pach pok tiyo'j. K'utunk. Chiwaj tin loq jun jiljik waaq.
1073. **Jilon li. / Jinon li.** Así es. Riliikranm tzìij. Tzìij tkojsaj re jk'ululajk jun tz'oniink, xaq we tz'eet i'n.
1074. **jilk'unk.** Ranm tzìij. ilvanar. Ti'el ri jsutaj b'aatz' la' jun b'alb'iik qleen tikojsaj re jun tz'iis.
1075. **Jilon ni'n. / Jinon i'n.** Riliik ranm tzìij. Así es, así pues. Tzìij ri nik' qe ti'eel pach tzìij jinon li.
1076. **Jilonili. / Jinon ili** Riliik ranm tzìij. Así pues. Tzìij tkojsaj re jk'utiik nen jb'aniik tb'ansaj na re jun qleen re ma aki' xb'ansajk.
1077. **Jilsal.** Riliik b'iij. Resbalado. Jinon tib'iisaj re we jun qleen

- qaxel chaq chib' jun qleen re pok tijililk.
1078. **Jin.** Riliik b'iij. Ahumado o de mal olor. Ri ruxb' jun qleen wi' xeepla', jwi'l kita' ch'ajalk. K'utunk. Pok jin ruxb' man laq.
1079. **Jinika'.** Riliik ranm tziiij. Es cierto. Tziiij ri tkojsaj re we xk'ululaj jun tz'onink, rik'ure' tintasaj chik na we qas tz'et nen xb'ijsaj re chij k'ululajk. K'utunk. **Jinika'** tz'eti' tij b'iij.
1080. **Jip.** Riliik b'iij. Persona Caprichuda. Jinon tib'ijsaj re jun kristyan we ki ta' tij taw nen tib'ijsaj re. / Riliik ranm tziiij. Jinon tib'ijsaj re jun chee' pach nik'j qleen chik jwi'l pok k'ex jpaq'iik jwiichaq.
1081. **Jip.** Riliik b'iij. Fruta desabrida. Ti'el ri chitijeem jun tuul kita xqanaar laj che'al. K'utunk: Kap man q'iniim jor jip chitijeem.
1082. **Jipiil.** * Negligencia. Ti'el ri riliik jun kristyan kita sak'aj chijb'aniik jun chaak b'antajk. // Ri jun kristyan kita tb'iit ranm chijb'aniik jun chaak.
1083. **Jiq' ojobb'.** B'iij. Tosferina. Ri jun yajeel tijya' re jun kristyan juwi'l jun etzl ojobb'. / Yajeel tijya' rechaq nuuch' kristyan cho taq ra ek'l, nojo Yajeel ri ticholnaj rik'il ja' laj Tzaam jun kristyan, jilon re' rik'il Chaqj ojobb', ri re' Yajeel ri tik'iij tijya' re jun kristyan laq'aab'.
1084. **Jiq'.** Ranm tziiij. Ri jjurajk pach resajk teew laj tzaam jun kristyan, pach laj tzaam nojel awaj ri wi' ranm re jinonli looq' tiyo'rk.
1085. **Jiq'il.** Riliik B'iij. Jinon tib'ijsaj we kita' chiki' tposow jun kristyan jwi'l ne xjiq' li ja'. / Riliik b'iij. Jb'aniik jun ch'iich' we kita' titzijmajk.
1086. **Jiq'iq'eej.** Ranm tziiij. Ri jek'iik ruxb' jun kumb'l rik'il choq'aab'. / Ranm tziiij looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xin**jiq'iq'eej**.
1087. **Jiq'jink.** Riliik b'iij. Jinon tib'ijsaj re we jun kristyan ta' chiki' ti'el jchab'el jwi'l reyl. Wi jujun taq awaj tjiq'xintaq.
1088. **Jiq'xink.** Ranm tziiij. Soyosar. Ri oq'eej tiran jun kristyan chop jun ra ne', jilon jun ra ek'l ri re' xiyajsaj jilon re', ri re' xisek'saj juwi'l jun chik.
1089. **Jirireem.** Ranm tziiij. Resbalar voluntariamente. Ti'el ri jun itz'ob' tiran taq ak'l wich jun taq'j, jilon li jun xulank.

1090. **Jiririj.** Ranm tz'ij. Arastrar. Ti'el ri jurar jun qleen li uleew rik'il seb'laj choq'aab'.
1091. **Jirii.** De este lado. Riliik ranm tz'ij. Ti'el ri jun qleen wi chijk'ulel jun chik. K'utunk: Jiri wi ra kiitz wuleew.
1092. **Jiri.** Si pues. Riliik ranm tz'ij. Ti'el ri jun tz'ij tikojsaj ri re' tiya'saj jq'ajb' jun yolooj. K'utunk: jiri tz'eetiri tab'iij.
1093. **Jis.** Ranm tz'ij. Cortar ocote o ejotes. Ti'el jpaq'iik chaj la' jun moor. Jilon ri resaj ra k'aam la' jun ra ti'riij kinaq'. // Ranm tz'ij looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xinjis** inchaaj.
1094. **Jisilk.** Cortado. Ri riliik chaj b'anol chaq k'eer re. // Jilon ri riliik kinaq' ti'riij esal chaq ra jk'amiiil.
1095. **Jisjik.** Riliik b'iij. Delgada o espigada. Ri riliik jun chee' xaa jb'aniik. // Ri riliik jun ra chee' ch'ut jb'aa jilon re' xaa jb'aniik.
1096. **Jisji'l.** Riliik b'iij. Así se quedan las hojas de la milpa por el granizo. Jilon riliik taq ra jxaaq ab'iix ri re' q'axe'l jb'aaq'wiich saq b'ach la'.
1097. **Jitib'ik.** Rilik ranm tz'ij. Así fuera. Ri nen raaj jun kristyan tib'ansaj jilon nen raaj tiq'aax. K'utunk: Jitb'i re ra ek'l tipetne niri oke.
1098. **Jitz'aaj.** Ranm tz'ij. Tz'ij ti'el we tpitz'saj chij qul jun ak' pach jun kristyan. Ri jjiq'sajk jtunaaq' jun kristyan pach jun awaj.
1099. **Jitz'alk.** Riliik b'iij. Ahorcado. Ri tz'ij tij b'iij we xb'i ta'saj jun kristyan pach jun awaj jwi'l xjitz'aj chij qul ruk' re' kamnaq chaq.
1100. **Jix.** Ranm tz'ij. Romper una hoja. Ri jrech'iik jwiich jun qleen. / Jrech'iik jwiich jun wuu, jun atz'iyaaq.
1101. **Jixixeej.** Romper con fuerza. Riliik ranm tz'ij. Ti'el ri jixiik jun itz'iyeeq, kuxtaar, uuq rik'il seb'laj choq'ab'.
1102. **Jixe'l.** Riliik b'iij. Papel roto. Jinon tib'ijsaj re jun qleen we rech'e'l chaq jwiich.
1103. **Ji'maj.** Ranm tz'ij. Adelgazar. Ti'el ri re' jun kristyan tijiin tib'aqar. / Ranm tz'ij looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xinji'maj.**
1104. **Jitib'ik.** Así fuera. Riliik ranm tz'ij. Ti'el ri jun tz'ij tikojsaj ri re',

- chaqaj ooj jilon ti'el jun qleen
chomorsal qawi'l.
1105. **Jluum jaa'**. B'iij. Chahueque o
alga del agua. Jilon jb'iij jun ra
raax wuran tik'iych li jun choo
jaa', jilon li jun nim jaa'.
1106. **Jjo'**. B'iij. Quinto. Ri jun rechaq
ojlank. K'utunk: Laj jjo' q'iij
xinpetk.
1107. **Jkaab' b'iij**. B'iij. Apellido. Ri
jb'iij alxiik lamas petzal wi'w
jun kristyan. // Ri jkaab' b'iij re
jqaaj jchuuch jun kristyan wi
re re.
1108. **Jkaaj chii'**. B'iij. Paladar. Ri jb'iij
ra paq'piik b'aaq' wi laj kaaj
qachii'. // Ri jb'iij ra b'uk'b'iik
b'aaq wi rib'aj ee.
1109. kristyan li uleew, lamas tib'ij
q'osaj rana wiich uleew.
// Ranm tzii looq' ti'etz'b'ej
la' nojel jk'exwaach b'iij re
kristyan. K'utunk: xinjupup
xintzaq li uleew.
1110. **Jupulk.** Riliik ranm tzii.
Embrocado. Jb'aniik jun k'oolb
qus jk'oliik.
1111. **Jupb'a'**. Ranm tzii. Empollar. Ti'el
ri jquesaj jun t'uuq ek' chub'
jsaqmolb'. K'utunk: xinjupb'a'
man waak' b'a tuuj.
1112. **Jupb'al.** Riliik b'iij. Gallina
empollada. Ri riliik jun t'uuq ek'
quesal chub' jsaqmolb'.
1113. **Juq.** Ranm tzii. Limpiar suavizar.
Jb'aniik ch'uuch'j re jwiich jun
qleen la' ne jun chukb'al.//
Ti'el ri jq'atziik jun tz'oloom la'
jun tzerer ree Ch'iich'
1114. **Juqb'l.** B'iij. Instrumento para
alisar o cepillar. . Ri jb'iij jun
chakunb'l tikojsaj re jjuqiik jun
qleen.K'utunk: Man kuxtaar li
qusi'n re juqb' man b'oo'j.
1115. **Juqul.** Riliik b'iij. Alisado. Ri riliik
jun b'oo'j, t'uu'y, laq, qus
jch'ajiik b'anol la' jun juqb'l.
1116. **Juqsalk.** Riliik ranm tzii. B'anal
chaq juq re jun qleen.
1117. **Jur. B'iij.** Baile de Gracejos. Jinon
jb'iij jun xojoj tran taq yaq
k'ojol xo'laq b'ee, tixojow taq
tij koj riib'aaq re nojel kristyan,
ta'lchi'n taq. Ri ti tereen
taq chirij yaq aj b'anal taq
ch'ab'al jw'il tik'ulsaj jq'iij
relexb' nee' Jesús.
1118. **Jurchuchuj.** Ramn tzii. Arrastrar.
Jk'amiik b'i jun qleen jwi'l pok
aal, wi ne jujun taq yaq jwi'l
kita' chiki' looq' tib'eenk.
1119. **Jurchuchulk.** Riliikb'iij.Arrastrado.
We tijin jk'amiik jun qleen,
tijin tb'ansaj jurchuchuj re.

1120. **Jurub'**. Riliik ranm tziiij. Cuánto. Ri jta'iik rijil jun qleen, jb'iijk chopka' jun tz'onink, chopka' we ti b'an loq'maan li k'ayb'al. K'utunk. ǵ**Jurub'** rijil pix?
1121. **Jurjik**. Riliik b'iij. Alargado. Ri riliik jun qleen nim raqan. K'utunk: Man chee' li jor jurjik raqan.
1122. **Jus**. Ranm tziiij. zafar. Resajk jun qleen chijxo'l nik' chik, chepk'a we tunul jun eqan sii', ruk're' tesaj nik'j laj xo'l.
1123. **Juus**. Sonido de un cohete. Ri jta'ik jun aaj ri re' titzaqsaj q'aaq' la'. // Ri jta'ik maq aaj laq nimq'iij re tinmit Tz'unun Kaab'.
1124. **Jusulk**. Riliik b'iij. Safado. Ri we esal chaq jun qleen laj xo'l nik'j chik.
1125. **Jut**. Ranm tziiij. Meter. Jkojiik jun qleen xilj jun teel pach laj xo'l nik'j qleen chik. /
1126. **Jut**. Riliik B'iij. Mocoso. Jinon jb'iij ja' ti'eelch laj tzaam jun kristyan pach jun awaj.
1127. **Juut**. / Puur. Jute. Ri jb'iij taq ra ka'n wi li jaa' chop riliik jun susuun, k'o'x riij, wi taq ra ruk'a' qus titijsaj, titzaksaj li q'aaq' tit'ojsaj retz'k'ajan la'.
1128. **Juntiir**. Riliik ranm tziiij. Todos. Tziiij tijya' jb'iij ronojel qleen.
1129. **Jutsalch**. Riliik b'iij. Acercado. Ri we ya'l chaq jun qleen chi k'ulel jun qleen chik.
1130. **Jutsank**. Ranm tziiij. Acercar. Jya'iik jun qleen naj wi'w chij naqaj jun qleen chik, nik' rik'il tjutunsajch.
1131. **Jutunk**. Riliik ranm tziiij. acercarse. Ti'el ri jun qleen tijutuun chijk'ulel jun chik. K'utunk: Tzaaj atjutun neri.
1132. **Jutu'x**. B'iij. semilla de flor blanca. Jinon jb'iij taq ra k'iix jwiich wuron pach taq ra kotz'i'j kamnaq ti'elch taq laq ab'ix, we chaqj chaq, tinak'er taq chirij atziyaq.
1133. **Jutulk**. Riliik b'iij. Metido. Ri we kojol chaq jun qleen xilj jun teel.
1134. **Jutz'jiik**. Objeto En Forma De Triángulo. Ri riliik jun k'eer tz'ooloom q'atal la' jun q'atzb'l. K'utunk: Kap man jutz'jiik tz'ooloom kita' qus.
1135. **Juuch'**. B'iij. Línea. Ri jb'iij jun retal tb'ansaj la' tz'ib'ab'l chiwch wuuj suk'ul jb'aniik.
1136. **Juuch'/ wuuch'**. B'iij. Tacuazin. Jb'iij jun ka'n turtik jtzaam

- chopka' jun tuun rillik, saqsoj tinatun riij, xaq laq'ab' ti'elch taq chij tijik tiko'n wi k'u jujun taq yak tij tij taq ak'.
1137. **Ju'jooloom.** B'ijj. Barrió La Pista. Jilon jb'ijj jun ra luwr, wi li tinmit Tz'unun Kaab', rib'aj lamas timuqsaj taq wi'w komnaqiib'.
1138. **Juun.** Ajlaank. Uno(a). Ri Jb'ijj nab'ee ajlank re ajlaank aj Mayb'.
1139. **Jun Wi'w.** Riliik b'ijj. Persona Que Esta En Lugar Fijo. Ti'el ri jun kristyan kita' tijk'ax jluwr. K'utunk: Jor qus riliik ra awik'laal jun wi'w.
1140. **Juyub'l.** Riliik ranm tziiij. El lugar de una persona. Jinon jb'ijj jluwr jun kristyan, nik' rik'il jun juyub' wi rajwu. K'utunk. Wunaq li ji wi **juyub'l** jli.
1141. **Juyuy.** Ranm tziiij. * Ri jb'ijj oq'eej tran taq tra nee' laj warjaq, nik' rik'il tijiqxink. / Raanm tziiij.
1142. **Jwa'xk.** Riliik ranm tziiij. Areglado. Ri jb'aniik qus re jun qleen we ma kita' chiki' qus, chep ka' jun ch'iich' ta chiki' tib'eenk, rik'u rajwex na tib'ansaj **jwa'xk.** /B'ijj. Nik' tib'ijsaj re we wi jun kristyan, aj ruk're' wi jun jwinaaq. Jwi'l k'uli tib'ijsaj **jwa'xk** re.
1143. **Jsook waa.** B'ijj. Cama que se le pone a una olla. Ti'el ri jb'ijj xaaq ab'iix, jooq', piiq' tikojsaj chiraaj jun b'oo'j ri re' titzaksaj sub'an, tz'oqoom, pach k'ux.
1144. **Jwaa tz'unun.** B'ijj. Planta medicinal. Jb'ijj jun kunb'l wuran.
1145. **Jwaaq.** Ajlank. Sexto. Ri jb'ijj jun ajlank we xq'axi' jjo, ruk're' tib'ijsaj **jwaaq**, tik'iis ri, aj ruk' re' tpe chik jwuuaq.
1146. **Jwaxaq. Ajlank.** Octavo. Ri jb'ijj jun ajlank we xq'axi' jwuuaq, ruk're' tib'ijsaj **jwaxaq**, tik'iis ri, aj ruk' re' tpe chik jb'elej.
1147. **Jwi'l.** Riliik ranm tziiij. Sust. Rel. Por él/ella. Jinon tib'ijsajk we tib'ansaj jun qleen ajruk're' tib'ijsajk nen chaak xb'ansajk pach we tib'ijsajk nen xb'anowk. K'utunk. **Jwi'l** in q'uun xin sek'saj **jwi'l** in qaaj.
1148. **Jwiich iik'.** B'ijj. Menstruación. Ri jb'ijj qus laj yajeel tiqeej re jun anm nojel iik' re looq' ti'alank.
1149. **Jwiich kayb'al.** Riliik b'ijj. Fisonomia. Ti'el ri tinatun jk'ayb'al jun kristyan. // Ri riliik jwiich jun kristyan.
1150. **Jwiich Tiko'n.** B'ijj. Fruta. Jilon jb'ijj juntiir taq ra jwiich chee'

chop traas, kyeeq traas,
karnatiil, k'waax, keq' pach
nik'j chik.

K-k

1151. **Jwiich jaa'**. Creciente de agua. Ri riliik jun jaa' ri re' tinimar jwi'l nimaq taq jab'. // Ri riliik jun jb'ee jaa' ri re' tik'iyeh jwi'l seb'laj jab'.

1152. **Jxajb' kwa'y**. B'iij. herajes. Jilon jb'iij maq paq'paq ch'iich' titz'oksaj laj paq'iil raqan jun kwa'y re looq' tib'en laq ab'aaŋ.

1153. **Jxaaq q'iij**. B'iij. Rayos del sol. Ri jb'iij taq ra q'aj jxaaq q'iij tik'atarsaan jwiich uleew. // Ri rimiq'iiw jwiich uleew.

1154. **Jwuq**. Ajlank. Octavo. Ri jb'iij jun ajlank we xq'axi' jwaaq, ruk're' tib'ijsaj **jwuq**, tik'iis ri, ajruk're' tpe chik jwaxaq.

1155. **Jyaaŋ iik'**. Eclipse de luna. Jilon jb'iij ri re' tiwa'x q'iij chiwch iik', lamas tijch'uaq juntiir jwiich. / Jilon jb'iiij ri re' q'iij tiq'aax chijk'ulel iik' laq'ab'.

1156. **Jyaaŋ q'iij**. Eclipse de sol. Jilon jb'iij ri re' tiwa'x qatiit' iik', jilon qachuuch uleew chiwch q'iij, lamas tiq'equ'mar jwiich q'iij. / Jilon jb'iiij ri re' iik' jilon qachuuch uleew tiq'aax chijk'ulel q'iij laq'j.

1157. **K**. Cholol tz'iib'. Alfabeto. Jjunlaj tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yoolooŋ.

1158. **K**. K'ere'l tziiŋ. Partícula. Ri jun k'ere'l tziiŋ tikojsaj li k'isb're jun ranm tziiŋ. K'utunk: pet**k**, b'en**k**, wi'n**k**.

1159. **Kaab' ixoql**. B'iij. Concubinato. Ti'el ri jun wunaq wi kiib' rixoql, jun rechaq kita k'ulnaq rik'il. // Ri chomorsan tziiŋ chimuquqem re un wunaq pach jun anm, chileen richjil tran re ma k'ulun taq ta'n.

1160. **Ka'mulaj**. Ranm tziiŋ. Repetir. Ri we b'anol chaq jun qleen ajruk're' tib'ansaj chik jun yak.

1161. **Ka'n ee**. Riliik b'iij. Diente picado. Ri ee q'eeq chaq jb'aniik, jkutaml. / Ee tijin tiq'ayk jwi'l tz'iil.

1162. **Ka'n**. B'iij. Animal o pájaros. Nik' tib'ijsaj rik'il awaj xaqe ri awaj kita' titu'n taq.

1163. **Ka'nark**. Riliik b'iij. Picarse o cuando a la verdura le entra plaga. Ri we xook ka'n rik'il jun tiko'n pach rik'il nik'j qleen chik. Tziiŋ ri xaq jinon jb'ijk we rik'an

- tib'ijsajk, rik'u we tikojsaj chik rik'il nik'j tziij chik ta chiki' tikojsaj ra tz'iib' **K**. K'utunk. Wixiim **xka'nar** i'n.
1164. **Ka'nil ixm**. B'iij. Polomias de maíz. Ri taq ra ka'n wi taq xil ixm ri re' tijiin rokiik jka'nark. / Ri re' tijiin rokiik pook' la' ixm.
1165. **Ka'x**. B'iij. Petrona. Jb'iij jun anm li Tz'unun Yoolooj, tziij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj. K'utunk: Ta ch'ob'a' jwiich yaj Ka'x.
1166. **Kaa'**. B'iij. Muelas. Ri jb'iij ee nimaq jwiich wi laj chii' jun kristyan pach awaj, tichokon re tij jok' waa re jinon li looq'chaq tib'iq'saj b'ik.
1167. **Kaa'**. B'iij. Piedra de moler. Ri jun setsik wi kijab' jxukt, uxib' raqan, b'anol rik'i ab'aaj, wi jun jq'aab' b'olb'ik, tichokon re jjok'iik iik pach q'oor.
1168. **Kaa' ch'iich'**. Licuadora. Jilon jb'iij jun ra k'olb'l, tinek'saj la kaxlan q'aaq', rech tijjok' qleen xilj.
1169. **Kaab'**. B'iij. Panela. Tipoq'wsaj ra'l ajiij tijorob'sajk ajruk're' tib'ansaj ketkaq re tran kow. / B'iij. Jinon tib'ijsaj re ra'l ajiij b'anol pooqkaab' re.
1170. **Kaab'**. B'iij. Dulce. B'iij. Jinon tib'ijsaj re taq ra qleen pisil xilj k'eer taq wuuj tik'ayajk laq k'ayb'l.
1171. **kaab'**. B'iij. Abeja. / miel. B'iij. Jb'iij taq ra ka'n tijya' taq kaab' laq q'alk'iij, taq ra kaab' ri tiya'saj laq limeet ajruk're' tik'ayajk.
1172. **Kaach'**. B'iij. Chicle. Jun qleen tikach'ujk, tesaj la' jun chee' wi laq miq'in taq juyub' chopka' Petén, saq tinatunk, tiyuquqk, wi nik'j tiya'saj pooqkaab' rik'il.
1173. **Kaaj**. B'iij. Cielo. Nik' tib'ijsaj re rik'il xek'j, lekj. // Ri jb'iij rax mayuul wi chiqaab' lamas wi'w suutz'.
1174. **Kaan**. Ranm tziij. Quedar. Nik' rik'il kita' ti'eelb'i lamas wi'w. tziij ri xaq re jun kristyan looq' tikojsajk.
1175. **Kaanelk**. Riliik b'iij. Quedado. Ri we kita' b'esel jun kristyan la jun luwr chik, nik' rik'il aj wi' na, aj ki' ti b'EEK.
1176. **Kaap**. B'iij. Gabriel. Jb'iij kristyan wunaq tikojsajk. Tziij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qatziijb'al.

1177. **Kaaw.** B'iij. Claudia. Jb'iij jun anm li Tz'unun Yoloj, tz'ij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojer taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
1178. **Kaax.** B'iij. Ataúd. Jinon jb'iij la' tiya'sajwi'w jun kamnaq re timuqsajk. / Ri nojel k'olb' wi kijab' jxukt, wib'anol rik'i tz'olom, wi rik'i wuuj tichokon re kolb' atz'iyaaq pach nik'j qleen chik.
1179. **Kab'ab'iir.** Riliik ranm tz'ij. Hace dos años. Ri wi kiib' aab' xilj. Ti'el ri jun ajlan q'iij xq'aax kiib' junab' xilj. K'utunk. Inxajb' ri xinloq' kab'ab'iir.
1180. **Kab'ab'k.** Riliik b'iij. Pegajoso como el dulce. Ri jun qleen pok ti nek'ek', nik' tib'ijsaj re tikoyoyk.
1181. **kab'.** Ranm tz'ij. Morder. Ti'el ri jti'ik jun kristyan jwi'l jun tz'ii', aaq. // Ri jkojik ee laj tyo'jl jun kristyan jwi'l jun awaj. K'utunk: Man tz'ii' li xinjakab' miir.
1182. **kab'ab'eej.** Riliik ranm tz'ij. Morder bruscamente. Ti'el ri jti'ik jun kristyan k'ii yak jwi'l jun awaj.
1183. **Kab'al.** B'iij. Rancho. Jilon jb'iij jun ra jaa, kita jxe' wi k'im jilon xoot jb'aa. / Jaa lamas tik'olsaj taq wi'w qleen re jun jaa k'olb'al.
1184. **Kab'alk.** Riliik b'iij. Mordido. Ti'el ti'l jun kristyan jwi'l jun awaj chop tz'ii', aaq, pach nik'j awaj chik.
1185. **Kab'iij.** Riliik ranm tz'ij. Dentro dos días. Jinon tib'ijsaj re q'iij petzel chirij chuweeq', nik' rik'il pi kiib' q'iij. K'utunk. Wi qamoloj iib' **kab'iij**.
1186. **Kab'jiir.** Riliik ranm tz'ij. Ate ayer. Jinon tib'ijsaj re q'iij xq'ax chirij iwr, nik' rik'il xi' kiib' q'iij jq'axiik. K'utunk. Xinpe li iitz' **kab'jiir**.
1187. **Kab'maam.** B'iij. Bisabuelo. Ri jqaaj jmaam jun imaam. Ku'tunk: inkab'maam xkam junab'iir.
1188. **Kab'laj wiik.** Almuerzo. Ri jb'iij wiik' titijsaj li nik'aj q'iij. / Ri jb'iij waa titijsaj laj kaab' wiik'.
1189. **kab'lajjuuj.** B'iij. Doce. Ri jb'iij jun ojlank li Tz'unun yoloj. // Ri jb'iij ojlank tijk'ut nik'aj q'iij, jilon nik'j aq'ab'. K'utunk: Titawna kab'lajjuuj ajrik'ure' tintij inwaa.
1190. **Kab'raan.** B'iij. Terremoto. Ri jb'iij tib'anow etqe fitzeleb' uleew, wi' junjun taq yak tij

- tzaq jaa, jwi'l seb'laj kow
titzeleb'saj uleew.
- ab'aaj. K'utunk: Xinkach'aj
man xaaq k'isiis.
1191. **Kab'raqan.** B'iij. Nimojol Ajaw. Ri
jb'iij jun rechaq ojr taq kristyan
xwa'xk ojr tib'iij li Poop Wuuj.
// Ri wunaq titzeleb'san uleew
jilon tujb'iij li Poop Wuuj.
1192. **Kach' uleew.** Riliik b'iij. Tierra
arcillosa. Uleew qus tikojsaj
re jb'aniik b'oo'j, xoot, t'uu'y
pach nik'j qleen chik b'anal
la' kyeq xoq'o'l.
1193. **Kach'kaab'.** B'iij. Melcocha. Ri
tra kaab' tik'ayaj li k'ayb'al
wi tijtij kyeq pach saq tinatun
ri kristyan, Ajtija'l tik'ayiin taq
re.
1194. **Kach'kal.** Riliik b'iij. Machacado.
Ri riliik jun wuran kumb'l
kach'ul chaq la' jun ab'aaj,
jilon la jun q'aab' kaa'.
1195. **Kach'uleew.** Riliik b'iij. Ri uleew
kyeq tinatunk, k'ex jk'upiiik,
ri we ch'aaqalk, tinak'er la'
jxajb' jun kristyan.
1196. **kaach'.** B'iij. Chicle. Jilon jb'iij
jun kaab' tiyuquuq pisil riij li
jun wuuj tik'ayaj laq k'aay.
// Ri jb'iij jun chee' ti'esaj ra'l
tiyuquuq tijya' laq miq'iin luwr.
1197. **kach'ajk.** Ranm tziiij. Machacar.
Ti'el ri jja'r jun xaaq chee',
jilon jun wuran kumb'l rik'il jun
1198. **kach'alk.** Riliik b'iij. Machacado.
Ti'el ri riliik jun xaaq wuran
kach'al la' jun ab'aaj, jilon la'
jun q'aab' kaa'.
1199. **kach'ach'aaj.** Riliik ranm tziiij.
Machacar con fuerza. Ri jkach'aj
rik'il choq'ab' k'ii yak jun
wuran.
1200. **kach'.** Ranm tziiij. Morder. Ti'el ri
jun awaj tijkoj ree laj tyo'jl jun
kristyan.// Jilon tib'ijsaj ri re'
jun ch'iich' tiq'aax chiriiij jun
kristyan. // Ranm tziiij ri looq'
ti'itz'b'ejk rik'il jk'exwaach b'iij
re kristyan, jilon kiib' jwinaql.
K'utunk: Xinjkach' man tz'ii' li
b'ee.
1201. **kach'al.** Riliik b'iij. Mordido. Ri riliik
jun kristyan, jilon jun awaj kojol
ee la' jtyo'jl. // Tib'ijsaj re jun
kristyan jilon jun awaj q'axe'l
jun ch'iich' chiriiij.
1202. **Kach'unk.** Ranm tziiij. Masticar
chicle. Ri we wi jun kaach' laj
chii' jun kristyan ajruk're' tij
kach'uj. K'utunk: xink'ach'un,
xojkach'un.
1203. **Kachkaank.** Ranm tziiij.
Hipocresía / andar de mal humor.
Tziiij tib'iij jk'uliiik jun kristyan rik'i
eywal. Jun kristyan ti pe reyl
jwi'l fich'ab'ejk.

1204. **Kachkal.** Riliik b'iij. Haber recibido a alguien de mal humor. Ri jun kristyan kita' qus jk'uliik jwi'l jun chik. // Ri chomorsank chirij jun kristyan kita' k'ulaan jwi'l etzal no'j.
1205. **Kajij.** Riliik ranm tzij. Dentro de cuatro días. Ri we lajori tiyolsaj nen tib'ansaj tin q'ax na oxij, nik' rik'il ajwi na kijab' q'ij raaj. K'utunk. Ajri **kajij** inb'e li chaak.
1206. **Kajkaj.** Riliik ranm tzij. De cuatro en cuatro. Ri jb'aniik jun ajlank kijab' titzaqsaj b'i li jun k'olb', jinon tran taq yaq aj ajlal taq q'inim pach traas. Tzij ri tikojsaj ri re' kijab', kijab' Jachik jun qleen tib'ansaj juwi'l jun kristyan.
1207. **kach'al.** Riliik b'iij. Mordido. Ri riliik jun kristyan, jilon jun awaj kojol ee la' jtyo'jl. // Tib'ijsaj re jun kristyan jilon jun awaj q'axe'l jun ch'iich' chirij.
1208. **Kach'unk.** Ranm tzij. Masticar chicle. Ri we wi jun kaach' laj chii' jun kristyan ajruk're' tij kach'uj. K'utunk: xink'ach'un, xojkach'un.
1209. **Kachkaank.** Ranm tzij. Hipocresía / andar de mal humor. Tzij tib'iij jk'uliik jun kristyan rik' eywal. Jun kristyan ti pe reyl jwi'l tich'ab'ejk.
1210. **Kachkal.** Riliik b'iij. Haber recibido a alguien de mal humor. Ri jun kristyan kita' qus jk'uliik jwi'l jun chik. // Ri chomorsank chirij jun kristyan kita' k'ulaan jwi'l etzal no'j.
1211. **Kajmulaj.** Ranm tzij. Repitir cuatro veces. Ri jb'aniik chik kijab' yak jun qleen. K'utunk: lin xinkajmulaj inchaak.
1212. **Kajmuul.** Cuatro veces. Riliik ranm tzij. Ri jb'aniik kijab' yak jun qleen.
1213. **Kakab'.** Riliik ranm tzij. De dos en dos. Ri jb'aniik jun ajlank kiib' titzaqsaj b'i li jun k'olb', jinon tran taq yaq aj ajlal taq q'inim pach traas.
1214. **kakaaw.** B'iij. Cacao. Ri jb'iij jun ojr uk'a' xijtj taq qamaam qatii' ajmayb'. // Ri jb'iij jun b'aa' chee' tike'saj re titijsaj chop kape tijtij taq aj Q'eqchi' lajori. // Ri b'olb'aa ijaaj xikojsaj re puwaq ojr taq tzij jwi'l ajmayb'.
1215. **Kakalt / kekelt.** B'iij. Quijada. Ri jb'iij kiib' b'aaq wi laj jchii' jun kristyan lamas ch'opol taq wi'w ree.

1216. **Kakate'**. B'iij. Mandíbula. Ri jb'iij rejkaam jchii' jun kristyan. We wunaq wi usum chii' la'.
1217. **kalante' / k'alanchee'**. Top Aldea calante. Ri jb'iij jun komoon re tinmit Tz'unun Kaab', wi b'aa witz, kla' wi taq aj k'iche' kristyan.
1218. **kalaam.** B'iij. Apellido Calám. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun kaab' tipetaq li komoon Ch'ool jaa' re timit Tz'unun kaab'.
1219. **Kalel.** B'iij. Apellido Calel. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj K'iche' tipetaq raj ranm timit Tz'unun kaab'. // Kristyan ji tipe taq li tinmit Chii' chee'. (/ Chiché), lajori wi taq li tinmit Tz'unun Kaab'.
1220. **Kalewk'**. Ranm tzij. Babiar. Ja' tiqej chi jchii' jun kristyan pach jun awaj, nik' rik'il tikoyoy jchii'.
1221. **Kalpul.** B'iij. Barrio. Jinon tib'ijsaj re jq'aab' tinmiit, wi chij chii' jun tinmiit, chop B'a kub'i', B'aa Kameeb'.
1222. **Kam.** Jraa' tzij. Morir. Ri ra tzij tikojsaj re jyoliik riij jun kamiik, jun kamnaq pach jun kameeb'. // Ti'el ri re' jun kristyan x'el ranm, kita chiki jk'aslemal.
1223. **kamsaj iib'**. Suicidio. Ti'el ri re' jun kristyan tjikomsaj riib' rik'aan jwi'l jun k'axk'olil laj k'aslemal.
1224. **kamiikal.** muerte. Ti'elrijchupriik, jilon k'isb're jk'aslemal jun kristyan wiich uleew.
1225. **Kamawil.** B'iij. Piedra antigua de valor. Jb'iij taq ra ab'aaj chop riliik jun ra nee', tita'saj chiraaj uleew lamas wi' mulu'x. / Ab'aaj nim rijil, jilon nim jb'antajk, tik'otsaj chiraaj uleew, nim rijil we tik'aysaj.
1226. **Kameeb'**. Riliik ranm tzij. Lugar de la muerte. Jun witz, lamas xb'ansaj wi'w kamiik.
1227. **Kamiik.** Ranm tzij. Muerte. Ri we ti'eel ranm jun kristyan jun awaj ne'./ Jk'isiik jk'aslemal jun che' jun wuron ne'.
1228. **Kamiix.** Qejom tzij. Camisa. Ri atz'ieyq tijkoj taq wunaq re ritz'iqb'alaq, tijch'uaq tyo'jl re teew, re q'aaq'.// Ri jun atz'ieyq tijc'uaq jtelb' pach che'l rij jun kristyan.
1229. **Kamnaq.** B'iij. Muerto. Ri we kita' chiki jk'aslemaal jun kristyan, jun awaj pach jun chee' jun wuron ne'.
1230. **Kansanel.** B'iij. Asesino. Jilon jb'iij jun wunaq, anm jchaak

- tijkamsaj kristyan. // Etzal kristyan tichupuw jk'aslemal nik'j chik. // Jinon tib'ijsaj re nen tib'anow kamiik.
1231. **kamsank.** Ranm tz'ij. Asesinato. Ti'el ri jun etzal b'aniik no'j re jun kristyan, lamas tiresaj jk'aslemal jun chik wiich q'iij saq rik'il jq'aab', jilon rik'il komsan ch'iich. K'utunk: Ri man wunaq li xkomsan re inqaaj ojr.
1232. **Kamsalk.** Riliik b'iij. Asesinado. Matado. Ri riliik jun kristyan esal chaq jk'aslemal, jwi'l jun chik. // Jun awaj pach jun chee' esal jk'aslemal.
1233. **Ka'mul.** Riliik ranm tz'ij. Dos veces. Jkaab' chaak tib'ansaj chirij qachuuch ab'iix jwi'l wi' la' tib'e'w jraa' jinon li kita' titzaq jwi'l teew.
1234. **kamulank.** Ranm tz'ij. Pasar dos veces. Ti'el jun kristyan tiq'aax kiib' yak li jun wi'nk, jilon li jun yolooj. K'utunk: Xinkamulank re inwaa.
1235. **Kank.** Ranm tz'ij. Quedar. Ri we tikan esaj jun qleen. / Jb'ijk jwi'l xkan ye'saj jun kristyan chiwch jun eqale'n. k'utunk. Re jb'ab'al tinmiit lajori ri yaj Luu' x**kank.**
1236. **kanalk.** Riliik b'iij. Quedado/ olvidado. Ri riliik jun qleen, jilon jun kristyan kan ya'l rik'aan. // Ri jun qleen kan sachalk li jun luwr.
1237. **kanab'ank.** Ranm tz'ij. Lograr, conseguir. Ti'el jun kristyan xto'n na re jun qleen xijachsaj. // Ranm tz'ijri looq' ti'itz'b'ejk rik'il jk'exwaach b'iij re kristyan. K'utunk: xojkanab'aan.
1238. **kaneel.** Riliik b'iij. Color de un perro. Ti'el ri jb'iij jun tz'ii' jwi'l q'anq'oj riij. // Ri jb'iij jun tz'ii' jwi'l tinatun riij.
1239. **Kapoor.** B'iij. Cachimba para fumar. Ri jun tub'al siik' re ojr taq tz'ij, ri xijkoj taq qamaam qatiit' re tijtub'aj taq siik'.
1240. **Kapunl.** B'iij. Cerezo. Ri jun ra tiko'n kyeq tinatunk we q'an chaq, ki' chi tijeem chep ka' tukn riliik jinon jwiich pach jxaaq. Tiko'n ri seb'laj paqal rijil laq k'ayb'al, wi k'u ajtikil re ji tijtaq taq b'i li k'ay ch'iqap.
1241. **kapunajk. / Kapaj.** Capar o castrar. Ti'el ri resaj jkowil jun awaj chop aaq, wakx jwi'l jun rajw.// Ri jun achj wakx esal jkowil re looq' tikojsaj li k'upuuj chaak
1242. **kapunal. kapal.** Castrado. Riliik jun awaj chop wakx, aaq ri

- re' esal chaq jkowiil re kita'
looq' ti'alank.
1243. **Kaqchikeel.** B'iij. Idioma
Kaqchikel. Jilon jb'iij jun rechaq
kiib' re jun wunaq Yoloaj
re ajmayb'. // Jilon jb'iij jun
b'antajk re qawinaql jyooljaq
ri jq'aab' k'iche' yoloaj.
1244. **Kaqulja.** B'iij. Trueno. Ri titinin
xilj jab', wi jujun taq yak tij t'oj
q'aaq' ajruk' re' titinink.
1245. **kaqulja.** B'iij. Cerro de Uspantán.
Jilon jb'iij nim k'achelaaj wi laj
qesalb' q'iij re tinmit Tz'unun
Kaab', ji' timajmaj lamas wi'w
komoon Chi' q'aa'm.
1246. **kaq'uul jaa.** B'iij. Travezaño. Ri
jb'iij jun nim raqan chee' tib'e
chub' jun xoot jaa. // Ri jb'iij
nim chee' ti'eqaan ra'laal
jb'aa jun jaa.
1247. **Kar. B'iij.** Pez. Ri jb'iij jun ra ka'n
wi laq nimja' pach li polow
seb'laj qus re rikiil waa jwi'l
k'uli seb'laj k'ii titokow rechaq
re k'aay.
1248. **Karnatiil.** B'iij. Granadilla. Ri jb'iij
jun ra tiko'n rex jxaaq, saq
tinatun tra jxu'm qa'n tinatun
tra jwiich ki' chitijeem.
1249. **Karnatil k'ooy.** B'iij. Granadilla de
mono. Jb'iij jun wuran, tiqib'ar
- jxaaq chirij ab'aaj jilon chirij
chee', tijya' jwiich chop taq
ra nuuch tuul ch'amch'oj
jtijik.
1250. **Karnatil pix.** B'iij. Tomate
extranjero. Jb'iij pix nim jche'l,
tikokar jwiich la' jq'aab', qus
titijsaj re rikil. / Pix ri jor tijya' li
komoon b'oob'laaj.
1251. **karak.** Riliik b'iij. Textura separada
de una prenda. Ri riliik jb'aniik jun
itz'ieeq k'ark'aaq jxo'l b'aatz
wi la'.
1252. **karkiik.** Riliik b'iij. Tela raa o una
reja. Ri riliik jb'aniik jun itz'ieeq
nim jxo'l b'aatz' wi la'. // Ri
riliik chii' jaa lamas tz'apil taq
wi'w aj iil kristyan.
1253. **kastiij.** Qejom tzij. Castellano.
Ri jun qejel tzij tikojsaj re jb'iij
kaxlantzij jwi'laq qawinaq.
K'utunk: lin inkwin inyoloow
jun kiitz kastiij.
1254. **kastunaaj.** B'iij. Safadura de los
huesos. Ri jun k'axk'olil tijta' jun
kristyan ri re' titzaaq lamas
tijjal riib' jb'aqueel.
1255. **Kat.** Ranm tzij. Cortar. Ri jq'atziik
jun qleen rik'il jun chakub'l. Ri
resajk li kib', uxib' re jun chee'
rik'il jun ikey we rik'i ne' jun
moor.

1256. **Katalk.** Riliik b'iij. Cortado. Ri riliik jun chee', wuran, kan q'atzal chaq la' jun moor, kuchil, ikej.
1257. **Katoow chee'.** Ranm tzuij. Deforestación. Ti'el ri jkatiik chee' tiran taq kristyan li jun luwr. / Ri jk'isiik jwiich nojel chee' wi li jun luwr.
1258. **Katowriib'.** Riliik raanm tzuij. Forma de cortar rápido. Ri laj'oor jq'atzuij jun qleen tib'ansajk.
1259. **Katz.** Ranm tzuij. Morder. Nik' ti'el rik'il kab'. / Ri tyo'nk tiran jun tz'ii' re jyo'jl jun kristyan. / Ri tyo'nk tiran jun ra nee' re jyo'jl jchuuch. / Ranm tzuij kiib' jwinaql, jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xinjkatz.**
1260. **Kawoq.** B'iij. Noveno día del calendario Maya. Ri b'elejeb jb'iij q'iij re cholb'q'iij.// Ri jb'iij jwiich jq'iij nik'j kristyan. K'utunk: Inq'uun kawoq jwiich jq'iij.
1261. **Kaxkalwich.** Riliik b'iij. Mazorca con pocos granos. Riliik taq ra jal kita k'ii jwiich jb'aaq'wichaq la jpiq'alaq.
1262. **kaxlanwiich / kaxlank'ooj.** B'iij. Máscara. Ri jb'iij k'ooj tijkoj taq kristyan ti'el taq chijxo'l ajxojl. // Ri k'ooj tijkoj taq ajxojl laq nimq'iij re tinmit Tz'unun Kaab'.
1263. **Kaxkiik.** Riliik b'iij. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan juwi'l jor nimaq jb'aaq'wiich.
1264. **kapkawiich.** Ranm tzuij. Forma de maltratar a una persona. Ri jun tzuij tikojsaj jwi'l jun kristyan ri re' tijyoq' jun chik.
1265. **Kaxlan yolooj / Kaxlan tzuij.** B'iij. Idioma Castellano. Ri yolooj rechaq aj kaxlan kristyan. / Yolooj rechaq yaq mosiib' wi taq laq nojel taq tinmit.
1266. **Kaxlan.** B'iij. Ladino(a). Jilon tib'ijsaj re kristyan tipe taq laq jalan taq tinmit chik re lximuleew. / Jilon tib'ijsaj rechaq mosib' pach siyorib' wi taq laq tinmit.
1267. **Kaxlanwaa.** B'iij. Pan. Ri waa b'anol rik'i k'aj tik'ayaj laq k'ayb'. / Ri titijsaj pach kaab' laq nimq'iij.// Ri waa titijsaj rik'il kape.
1268. **kaxlut kutz'ii'j.** B'iij. Monja blanca o morada. Ri jb'iij jun ra kutz'ii'j tik'utuw jb'iij lximuleew saq jkutz'ii'j, rax jxaaq, ji tik'iy laq nimaq k'achelaj chop Chi' meel.

1269. **Kaxlut.** B'iij. Guajilote. Ri jwiich jun tiko'n chopka' tuul riliik, xaq tin tzaksaj na re looq' titijsajk wi jb'aq' chopka' jb'aq' k'awax.
1270. **Kayb'al. / wiich.** B'iij. Rostro o cara. Ri jwiich jun kristyan, jun awaj pach jun qleen.// Tzii ri looq' ti'echb'ejk. Inkayb'al.
1271. **kayeej.** Ranm tzii. Colgar en la boca. Ti'el ri jk'amiil jun qleen laj chii' jun tz'ii', aaq, tuun, jun utiiw. K'utunk: Man utiiw kayeel b'ii waak' laj chii'.
1272. **Kayeel.** Riliik b'iij. Colgado. Ri jk'amik jun awaj pach jun qleen jwi'laq maq aj tijil taq awaj chopka' maq utiw, maq tz'ii', maq tuun pach nik'j chik, nik' rik'il Kayeel b'i jwi'laq.
1273. **kaykiik.** Riliik b'iij. Lengua caida. Ri riliik jun kristyan jwi'l jun yajeel lamas chaq eel rana. // Ri riliik jnimaal raaq' jun awaj chop jun tz'ii'.
1274. **ka'.** partícula. Ri jun k'ere'l tzii tikojsaj rik'il ni'j tzii. // K'ere'l tzii ri tijya' jb'iij ri jun qleen neen tib'ijsaj. K'utunk: Ji ka', miir ka', oke' ka', wuuj ka'.
1275. **ka' wunaq.** B'iij. Cuarenta. Ti'el ri jun ojlan q'iij, ti'el nik' rik'il jb'iij kiib' wunaq. // Ri kiib' iik' li Cholb' q'iij re ajmayb'.
1276. **ka'y.** tratar de caerle bien a alguien. Ti'el ri jqusiil tiqeej jun kristyan chiwch jun chik.
1277. **Ke'l.** B'iij. Micaela. Jb'iij jun anm li Tz'unun Yoloos, tzii ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojer taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
1278. **keliit.** B'iij. Miguelito. Ti'el ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloos. tzii ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojer taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj. // Tzii ri nik' ti'el rik'il jb'iij jun nuuch' Keel, Kyeel.
1279. **keej.** B'iij. Septuagésimo día del calendario Maya. Ri jb'iij waxaqlajuuj q'iij re Cholb' q'iij re ajmayb'. // Ri jb'iij jwiich jq'iij jun kristyan. K'utunk: lin li keej xink'isi'wi'w.
1280. **Ke'm.** B'iij. Molido. Jinon jb'iij tzi tik'amsaj b'i li ke'mb'al tib'ansaj q'oor re jinon li tij ya' riib tib'ansaj sub'an pach leej waa re.
1281. **Ke'mb'al.** B'iij. Molino de nixtamal. Jilon jb'iij jun ch'iich' lamas tike'saj wi'w tzii, kape, k'aj. // Jilon jb'iij ka' tikojsaj re ke'm.
1282. **ke'lk.** Riliik b'iij. Molido. Ri riliik tzii, ixm, kinaq' b'anol chaq

- kook' re la' jun kaa'. // Ri riliik ixim, tzii q'axe'l li jun kaxlan kaa'.
1283. **Kech'**. Ranm tziiij. Machucar. Jb'aniik kook' re jun qleen rik'il jun ab'aaj, rik'i ne jun qleen chik. / Ri we tiq'ax jun ch'iich' chiriiij jun kristyan pach jun awaj.
1284. **Kech'elk**. Riliik b'iij. Machucado. Ri we b'anol chaq kook' re jun qleen pach we q'asal chaq jun ch'iich' chiriiij jun kristyan we chiriiij ne' jun awaj.
1285. **keem**. B'iij. Tejido. Ti'el ri jun chaak b'anal la' b'aatz' jwi'l jun ajkeem. // Ri jb'aniik, jtiqik juntiir jtzaam b'aatz'.
1286. **kemel**. Riliik b'iij. Tejido. Ti'el ri riliik jun b'aatz wi chaq re tib'ansaj jun poot', uuq, weex. // Ri riliik b'aatz' tiqil riib' re jb'aniik jun keem. // Ri riliik poot', uuq' pera'j.
1287. **kemeeb'l**. B'iij. Telar. Ti'el ri jb'iij jun chakunb'l tikojsaj re jb'aniik keem. // Ri jun chakunb'l tikojsaj re jb'aniik itz'iqb'al. // Ri jun chakunb'l b'anol la' chee', jilon wi b'anol la' ch'iiich'.
1288. **Keem am**. B'iij. Tela de araña. Ri jb'iij ra k'aat tran taq maq
- am re rajaq tikan ch'per man amolla' re tjtij taq./ Ri tarantaq maq am xo'laq xaan.
1289. **Keem yolooj**. Gramatica. Ri jun etamb'l tiril jcholaj juntiir jurub' tikemew taq re jun yolooj. / Ri jun etamb'l wi laj b'aa un kristyan retaam jun yolooj./ Ri tib'iin nen jtz'ib'ajk jilon nen jb'iij juntiir tziiij wi li jun yolooj.
1290. **Keme'l**. Riliik b'iij. Persona muy educada para hablar. Ri jun kristyan qus riliik, qus jyolowiik rik'il nik'j chik. / Jun kristyan qus jno'j chub' juntir qleen tijyool.
1291. **Kemelaal tziiij**. Riliik b'iij. Conversación. Especial. Ri jb'aniij jun qus laj yolooj chijxo'l jun puuq kristyan.
1292. **Kemelaal**. Riliik ranm tziiij. Forma de pedir un favor. Ri jb'aniik ti ch'aw jun kristyan re ta'iik jun toq'ob' iij chiwch jun rech'elxiik joj k'uljaa ne'.
1293. **Kemelk**. Riliik b'iij. Bordado o tejido. Ri riliik jun b'aatz' b'anol jun atz'iyeq la'.
1294. **Keney**. / **Keneb'**. Hallar. Encontrar. jta'ik jun qleen. / Jta'ik na jun kiitz re jun qleen chik. / Tziiij ri looq' ti'echb'ejk

- re tikojsaj li jun yoloaj. K'utunk: Inkeney- inkeneb'. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xinkeneb'**.
1295. **Keq'eeq'**. B'iij. Viento fuerte. Ri Jta'ik seb'laj teew wiich uleew. // Ri jb'iij teew seb'alaj jchoq'b' chijtzaqik qleen wiich uleew.
1296. **Kerkenk**. Ranm tzii. Temblar. Ri we tzeleb' jq'aab' jun kristyan jwi'l jun tzoqom ch'olaal jwi'l ne' siik.
1297. **Kerket**. Riliik b'iij. Tembloroso. Ri we jun kristyan tijin chi kerkenk jwi'l tzoqom ch'olaal pach wa jwi'l ne tichaq eelch q'aaq' chirij.
1298. **Kete't iik'**. Riliik b'iij. Luna llena. Ri jb'aniik iik' we ri'j iik' chaq nik' rik'il nojselk.// Ri riliik iik' ri re ra ketkiik b'anal jwi'l, ri q'iij looq' tib'ansaj och'ooj, jilon looq' tiquesaj chee' rech tib'ansaj jun jaa.
1299. **Kete't**. Riliik b'iij. Forma del corte cobanero. Jinon jb'iij jun itz'ab' re yaq ak'l tib'insaj taq rik'i jun xa't. / Jinon tib'ijsaj re ruqaq ajkob'n jwi'l ta tijb'atz'uj taq xaqe kojol jun k'aam xe'jch'oolaq ri tran jun kete't jwi'l tib'en taq.
1300. **Keteteej**. Riliik ranm tzii. Rodar un objeto redondo. Ri jt'ojiik jun ketkik qleen ri re' tikitet tib'e li uleew. K'utunk: In xinketetej witz'aab' li b'ee.
1301. **Ketkik**. Riliik b'iij. Redondo. Ri Nik' tib'ijsaj chopka' setsik, ri ma kita' jxukt xa qe jun setsik qleen.
1302. **Ketzatzeem**. Riliik b'iij. La cara de una persona enojada. Ti'el jun kristyan k'a'n tinatun jwiich. // Ri tinatun jwiich jun kristyan k'a'n riliik.
1303. **kewkelk**. Riliik b'iij. Ropa grande o mal puesta. Ri riliik ritz'iiaq jun kristyan kita qus jkojiik chirij, jilon ri re' jor nim ritz'iiaq re.
1304. **ki**. Kere'l tzii. Partícula de negación. Ri jun k'ere'l tzii tikojsaj rik'il nik'j tzii chik. K'utunk: ki ta'n.
1305. **Ki'**. Riliik b'iij. Dulce. Ri rik'ajk jun qleen qus chitijeem nik' rik'il chopka' jtijiik kaab'.
1306. **Ki'koj**. Riliik b'iij. Desabrido. Ri jun rik'ajk jun qleen jwi'l ta' qas ki' ta qas k'aa, chopka' we wi jun kiitz ja' tzaqal pooqkaab' pach atz'aam la'.
1307. **Ki'koteem**. Riliik ranm tzii. Alegría. Tzii ri ri tib'iij wi tze' laj

- raanm jun kristyan, nik' rik'il
kita' tib'isonk.
1308. **Ki'kotk.** Ranm tziiij. Contento.
Ri jb'aniik ki'koteem laj xo'l
ech'elxiik.
1309. **kikotemrsaj.** Ranm tziiij.
Contentarlo. Ti'el ri jb'ochiiij jun
kristyan chub' jun b'iis. // Ri
jkub'arsaj jch'ool jun kristyan.
// Ri jwa'b'aj jch'ojiil jun
kristyan.
1310. **Ki'rsaaj.** Ranm tziiij. Endulzar.
Ti'el ri jt'ojiik kaab' la' jun
qleen chop kape, q'oor,
q'ooq', pach nik'j qleen chik
ri jb'aniik ki' re jun qleen,
nik' rik'il titzaqsaj kaab' la'.
K'utunk: xinki'saaj. Ranm tziiij ri
looq' ti'iitz'ab'ej rik'il nojel tziiij
tijk'exwachij b'iij re kristyan.
K'utunk: **xinki'saaj.**
1311. **Ki'rsalk.** Riliik b'iij. Endulzado. Ri
jtiiik jun qleen b'anol chaq
kii' re. K'utunk: Aat xatyow
inkape ki'rsal.
1312. **Kii. B'iij.** Maguey. Ri jun wuron
nimaq jwiich jxaaq rex
tinatunk, chaq' jchii' jxaaq
we k'iix, Ajk'usalb' tijkaj taq re
jb'aniik kolob' xaq tin ren taq
na jwa'xk wi k'u jujun taq yak
tikojsaj laq joljook.
1313. **Kiib' ranm.** Indeciso. Tziiij tikojsaj
re jun kristyan, ri re' kita qes
- suk'ul jchomorsank re nen
tijiin tiran. / Tib'ijsaj re jun
kristyan kita retam nen tiran
laj jk'aslemal.
1314. **Kiib'. Ajlank.** Dos. Tziiij ri ti'elwi
we wi jun k'ulaj kristyan, awaj
pach qleen, nik' rik'il rik'an
ta'n wi jpach. K'utunk. Qa
chuuch Maaq' wi kiib' jwakx.
1315. **kib'saaj. / Ki'rsaaj.** Ranm tziiij.
Endulzar. Ti'el ri jt'ojiik kaab'
la jun uk'a'. // Ti'el ri jb'aniik
kii' re jun qleen tzakal chop
mukun, k'uum, q'ooq', kape,
q'oor.
1316. **kiib'ark.** Riliik ranm tziiij. De dos
en dos. Ti'el ri jun qleen tiya'maj
chi kiib'.
1317. **kichajk.** Ranm tziiij. Salpicar. Ti'el
ri tich'opin taq ra jbaq'wiich
jaa', kiik', uleew chiriiij jun
kristyan. Ranm tziiij ri looq'
ti'itz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij
re kristyan. K'utunk: xinchikaj
jun kiitz jaa' chawiiij.
1318. **kichalk.** Riliik b'iij. Salpicado.
Ti'el ri jun qleen, jun kristyan
xch'opin taq ra b'aq'wiich
jaa', kiik', uleew chiriiij.
1319. **kichxijk.** Ranm tziiij. Alborotar o
regar. Ti'el ri jyujik itz'iyeq, wuuj
pach nik'j qleen chik, lamas
ticha'saj jtziij jun qleen. /
Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk

- rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij
re kristyan. K'utunk: **xinkichxij**
man itz'ieyq wi b'aa ch'aat.
1320. **kichxilk.** Alborotado. Ri riliik jun
qleen cha'l jpaam, lamas tikol
chaq jpaam jwi'l jun kristyan.
K'utunk: Kap awuuj kichxil
chaq jpaam.
1321. **kilxij. Kilxiin.** Rascar la tierra con
la uñas por los pollos. Ranm tziij.
Ti'el ri tiran maq tuuq' ek' ri re'
tijk'ot taq kinaq pach ab'iix
rik'il rixk'eqaq. // Ri tiran taq
ek' ri re' tijtok taq xpok'pam
riraaj ab'iix.
1322. **kilxiil.** Riliik b'iij. La forma que
queda la tierra y los cultivos por los
pollos. Ri riliik jun ab'iix, kinaq' ri
re' k'otol chiraaj jwi'l maq ek'.
1323. **Kiich'.** Riliik b'iij. Orgullo. Ri
tib'ijsaj re jun kristyan, kita
tijtij nojel qleen tiya'saj re. /
Kristyan tiran jwiich re qleen
tiya'saj re.
1324. **Kich' jwiich. / k'ich jtzaam.**
Riliik b'iij. Persona que le hace
cara a una comida. Ti'el ri riliik jun
kristyan kita qus tiril, jilon jtijij
jun qleen ya'l re. // Ri riliik jun
kristyan tijkich' jtzaam re jun
rikiil.
1325. **kiib' jwiich.** Riliik ranm tziij. Tela
de doble lienso. Ri riliik jun itz'ieyq
kiib' jk'ere'l. // Ri jun itz'ieyq
- tik'ayaj li k'ayb'l tikojsaj re
jb'aniik weex, poot' kiib'
perpaq jxaaq.
1326. **Kiib' jwiich.** Riliik b'iij. persona
con mala intención. Ri riliik jun
kristyan kiib' jb'aniik ranm
rik'il jun kristyan chik. // Ri jun
kristyan kita' tiya'saj k'ulb'
ch'ool chiirij.
1327. **Kiitz.** Riliik ranm tziij. Un poco. Ri
we riliik jun qleen re ma kita'
nim. // Ri jun qleen kita nim.
1328. **Kiik'.** B'iij. Sangre. Ri jb'iij kyeq
ja' tiya'w jk'aslemaal jun
kristyan pach jun awaj, tib'e
laj rib'och' laq jtyojl.
1329. **kik'ank.** Ranm tziij. sangrar. Ti'el
ri reliik kiik' re jun kristyan. // Ri
reliik kiik' laj tyo'jl jun kristyan
jwi'l jun soke'l.
1330. **kik'al/ kik'anaq.** Riliik b'iij.
Desagrado. Ri riliik jun kristyan ri
re' esal kiik' la' jtyo'jl. // Riliik
jun kristyan ri re' kise'l rij li kiik'.
1331. **kil. Til.** Ranm tziij. Regar semilla en
el suelo. Ti'el ri jt'ijik jb'aaq'wiich
kinaq', jilon ixiim li uleew. //
Ri jtzaqiik ijaaj li uleew jwi'l
jun kristyan. K'utunk: Miir xinkil
ixiim b'a tz'aaq.
1332. **Kilank.** Riliik b'iij. Semilla o grano
regado. Tziij ri nik' tib'ijsaj pach
tilank. / ri we kilkiil jun qleen.

- K'utunk: lil kap ixiim kilaan li uleew li awaasi'n.
1333. **Kililiij.** Riliik ranm tzuij. Regar varias veces. Ti'el ri jt'oijk ixm, kinaq', ab'aaj, pach nik'j qleen chik li uleew. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xinkililiij.**
1334. **Kilkiiij.** Ranm tzuij. Rociar Jtixiik ja' xaq k'aj jtixiik tb'ansajk chopka' musl rik'ajk.
1335. **Kinaaq'.** B'iij. Riñón. Ri jun k'eer tyo'jl lamas tib'ansaj wi'w, jilon lamas ti'esaj wich chuul. / Ri lamas ti'elch wi'w chuul.
1336. **Kinaq' waa.** B'iij. Tomalitos o xepitos. Ri jb'iij waa leej jwi'l tiya'saj jok'ol k'inaq xilj.
1337. **Kinaq'.** B'iij. Frijol. Ri jb'iij jun rikiil waa wi q'eq wi saq pach kyeqlu'j tra b'olb'ik chi chapem ri titiksaj chirii ab'iix pitaq q'laj, we ajrex na looq'i titijsaj jpcha riij.
1338. **kiniij.** B'iij. Apellido k'iche'. Ji jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj k'iche' wi taq laq jalan taq komoon re tinmit Tz'unun Kaab'.
1339. **Kip. / Kiib'.** B'iij. Quip. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj
- Tz'unun tipetaq li komoon Xe'tloox re timit Tz'unun kaab'. // Jkaab' b'iij ri ji petzal rik'ilaq ajq'eqchi', xaqe yaq kaxlan k'axal jtz'ib'aj jwi'laq.
1340. **Kir.** Ranm tzuij. Desatar. Ri we ximil jun qleen ajruk're' titaqsajk, chopka' we ximil jun aaq wiich chee' ajruk're' titaqsajoq.
1341. **Kirilk.** Riliik b'iij. Soltado. Desatado. Ri we taqal chaq jun qleen we ximil re'.
1342. **kiril maak.** Juicio. Jilon jb'iij jun b'antajk, tib'ansaj laq nimaq taq q'atal tzuij, lamas jun kristyan tik'otsaj jchii' chub' jun iil b'anol jwi'l.
1343. **Kirkiiij.** Raanm tzuij. Sacudir. Ri jb'iij jun chaak re resajk pooq la' jun atz'iyaaq pach la' nik' qleen chik.
1344. **Kirkilk.** Riliik b'iij. Sacudido. Ri we kirxil chaq jun qleen, chop jun atz'iyeeq wi mees la'. // Ri we totol chaq jun qleen jwi'l wi pooq la pach we rakxil chaq raaaj jun qleen.
1345. **Kirner.** B'iij. Oveja. Ri jun awaj kijab' raqan pa'tz riij tisokajk tib'ansaj b'aatz' la', tikojsaj re is taq q'uniik.

1346. **Kristyan.** B'iij. Persona. Jinon tibijsaj wunaq, anm, ak'l ya'l re jwi'l Ajaw tichomorsank pach tich'awk.
1347. **Kirxink.** Ranm tziiij. Escarbar tierra por los pollos. Ri jk'otiik uleew raaaj jun chee' chopka' tran taq maq ek' tijk'etxiiij taq jmuul ab'iix. / Ri jtowtojk jun qleen jwi'l wi pooq la'.
1348. **kirxil.** Escarbado. Riliik b'iij. Ri riliik jmuul ab'iix ri re esal chaq jwi'laq ek' li jun ab'iixb'al.
1349. **Kisiy.** Riliik b'iij. Hipócrita. Ri jun kristyan tikachkan rikil jk'uljaa pach rech'elxiik, k'ex tirik'ak wi qleen re jun kristyan chik xaq re raaj qus tiwa'xwi.
1350. **Kita'n.** Riliik ranm tziiij. No hay. Ri jb'ijk we titz'naj jun qleen re jun kristyan ruk're' re tijb'iij k'ita'n. k'utunk. ǵWoni aqaaj? –kita'n. Tziiij ri ti'el ta' nen wi li jun luwr.
1351. **Kitz.** B'iij. Dientes de leche. Ri jb'iij nab'ee taq ee ti'eel laj chii' jun ak'l, ri ee re tu' tib'ijsaj re.
1352. **Kitz.** / katz. Ranm tziiij. Morder. Ti'el ri jti'ik jun qleen rik'il ee. K'utunk: xqakitiz man ti'niik.
1353. **kitzitzeej.** Riliik ranm tziiij. Morder fuertemente. Ti'el ri jchapiik la ee jun qleen rik'il choq'a'b.
1354. **kitzeel / kitzej.** Riliik b'iij. Mordido. Ri riliik jun k'eer qatyo'jl ti'l chop q'aab'aj, qulaj, ch'ekaj. K'utunk: Kitzel waqan jwi'l man tz'ii'.
1355. **kix.** Ranm tziiij. Arriar pollos. Ti'el ri tziiij tijkoj jun kristyan chiroqtaq ek' li jun luwr.
1356. **Kixtan.** B'iij. Apellido Uspanteko y K'iche'. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun tipetaq li komoon Xe'tloox, Ch'ipaq', jilon chii' wiich kurs. // Jkaab' ri ji petzaql rk'ilaq aj k'iche'.
1357. **Kla'.** Riliik ranm tziiij. Allí. Ri jb'ijk lamas wi'w jun qleen, nik' rik'il tijiin tik'utsaj lamas wi'w. Tziiij ri ri tijb'iij lamas wi'w jun qleen nik' rik'il we tib'ijsaj lamas k'ololwi jun qleen. K'utunk. ǵLamas xay'aw in xajab'? –Kla'.
1358. **klaf.** Riliik b'iij. Persona que come mucho. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan jor tikom chij tijiik qleen. // Ri tib'ijsaj re jun tz'ii' jor tikoom chijtijiik jxeel rikiil.
1359. **klawx.** Qejom tziiij. Clavo. Ri jb'iij jun toptiik ch'iich' ch'ut jtzaam, wi nimaq raqan wi kut raqan, tikojsaj re jnek'iik tz'oloom re tib'ansaj ch'aat, meex, teem pach nik'j qleen chik.

1360. **Kli. Riliik** ranm tz'ij. Allí. Ri jk'utikb'i lamas wi'w pach lamas tib'ansajwi jun qleen. koow tz'okol klawx la'. // Ri jun teem jeech' raqan.
1361. **klis, klis.** B'iij. Sonido de un pájaro. Ri jta'ik jch'awiik jun ra ka'n jb'iij klis, klis. // Ri jun ra ka'n chop riliik jun ra ixtuun ch'ok. 1367. **kochochooj.** Ranm tz'ij. Arrugar la frente. Ri riliik jun kristyan tijjek' jtz'uml jkayb'al.
1362. **Kolob'. /klob'.** B'iij. Lazo. Ri tikojsaj re tiximsaj sii' pach nik' qleen chik b'anol la kii pach la' maq kaxlan taq wuuj. Jik'unon tichokon re tiximsaj awaj chopka' waakx, aaq pach ni'j chik. 1368. **Koch'.** Ranm tz'ij. Aguantar o soportar. Nik' ti'elwi chopka' tz'ij q'i'iw. Ri we wi jun chaa k'ex jb'aniik rukre' ajchaak tij q'ii' jb'aniik.
1363. **kochab'.** B'iij. Regalo. Ri jun ra sipaanya'salre jun kristyan jwi'l jun chik. // Ri jun qleen ya'l re jun kristyan rik'il nojel ranm jun chik. // Tz'ij ri looq' ti'echb'ejk. K'utunk: Inkochab'. 1369. **k'och'wichiil.** Riliik b'iij Aguantar un maltrato. Ti'elrija'i'ik k'axk'olil jwi'l jun kristyan. // Ri ja'i'ik yoq'onk, jilon k'ax k'aslemal jwi'l jun kristyan.
1364. **kochaj.** Ranm tz'ij. Obsequiar. Ti'el ri jsipaaj jun qleen re jun chik. // Ri jya'ik jun qleen re jun kristyan. // Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'b'ej rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: xqakochaj jun kiitz quleew rik'il inqaaj. 1370. **koch'ow aqanaj.** B'iij. Calambre en los pies. Ri jb'iij jk'axk'ol raqan jun kristyan jwi'l teew, wa'reem, jilon jwi'l b'ee.
1365. **kochal.** Riliik b'iij. Obsequiado. Ti'el ri jun qleen ya'l re jun kristyan chop sipal jun itz'ieeq, uleew, rikiik. 1371. **koch'oweem.** Ranm tz'ij. Dolor muscular. Ri jk'axk'olil tyo'jl jwi'l jun kosiik, jilon jwi'l jun yajeel.
1366. **kochko'y.** Riliik b'iij. Flojo. Ri riliik juj teem, meex, ch'aat kita 1372. **Koj.** B'iij. Ri jun nim laj awaj wi lik'iche'laaj tib'isaj b'ab'aal awaj re patz maq rusmaal wi chijqul ti'niik tijtij. / B'iij. Tz'ij ri lajori tikojsaji re jkaab' biij re kristyan. Kutunk. In qaaj luu' koj jb'iij. / Taqon tz'ij. Jinon tijb'iij jun kristyan re jun chik rik'u raaj tikojsaj jun qleen xilj jun teel.

1373. **Kojb'**. Riliik b'iij. Ri jkojik jtziij jqaaj, jchuuch tran jun ak', nik' rik'il tij koj nen tib'ijsajre.
1374. **Kojeel**. Riliik ranm tziij. Tziij tikojsaj ri re' ajki xiq'aax kijab' q'iij.
1375. **Kojik ch'ool**. Ranm tziij. Nojo tziij ri tikojsaj re jb'ochij jun kristyan re kita tijb'ij jun qleen muqul. / Nik' ti'el rik'il b'ochijk.
1376. **Kojoom yajeel**. / litz. Enfermadad sobrenatura. Jilon tib'ijsaj re jun yajeel ri re' kojool qe jwi'l jun aj iitz. // Ri jun yajeel ta'l qe chirij juun jwi'l jun chik. // Ri jun etzaal chaak tiran jun aj iitz.
1377. **Kojik**. Ranm tziij. Jjutiik jun qleen xilj jun teel pach jjutiik jun atz'iyaaq chirij jun kristyan ri k'uli tib'ijsaj kojik re.
1378. **Kojolk**. Riliik b'iij. Ri we jutul chaq jun qleen xilj jun jul pach chirij jun kristyan.
1379. **kojooj**. Ranm tziij. Quema de guatal. Ti'el ri jun chaak tiran jun kristyan ri re' tijk'at jwiich chee' re tijtik ab'iix li jun liwr.
1380. **Kojonk**. Ranm tziij. Ri jban'iik jun qleen tran jun kristyan jwi'il b'il re jinon jb'aniik tinb'ansaj na.
1381. **Kok**. B'iij. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun tipetaq li komoon Xe'tloox re timit Tz'unun kaab'
1382. **Kok**. B'iij. Ri jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj q'eqchi' b'antajk.
1383. **Kok' xo'l**. Frecuente. **Riliik ranm tziij**. Ri jun qleen tiq'aax nojel q'iij.
1384. **kook' kinaq'**. B'iij. Frijol pequeño. Ri jb'iij taq ra nuuch' kinaq', titiksaj laq miq'iin luwr.
1385. **Kok'sajk**. Ranm tziij. Afinar la masa o frijol. Jb'aniik kook' re jun qleen. // Ti'el ri jb'aniik kook' re jun qleen cho kinaq', q'oor. K'utunk: Seb'aaj kok'saj qaq'oor. Xinkok'saj.
1386. **Kok'salk**. Riliik b'iij. Afinado. Ri ne b'anol chaq kook' re jun qleen rik'i jum jok'b'al.
1387. **Kok'xo'l**. Riliik ranm tziij. Consecuantemente. Ri jb'aniik jun qleen ta' naj jxo'l tiya'sajk, ajri xb'antaj ruk're' tib'ansaj chij jun yak.
1388. **Kokejk**. Ranm tziij. Llevar colgado en la mano. Ri jk'amiikb'i jun qleen jwi'iel jun kristyan chapol b'i jwi'l laj jq'aab'.

1389. **Kokerk.** Ranm tzuij. Enamorar. Ti'el ri re' jun wunaq jor qus tiril jun anm, lamas tijk'om riib' chiirij, tijb'ochiik re tiwa'x rik'il.
1390. **Kokolk.** Riliik b'iij. Colgado alguna maseta. Nik' tib'ijsaj re jun qleen xekel la jun qleen chik.
1391. **Kol.** Riliik ranm tzuij. Defender. Jt'o'iik jun kristyan chiwch jun iil pach chiwch jun ch'o'j. K'utunk: Kol ra ak'l chiwch jqaaj.
1392. **Kolaaj.** Ranm tzuij. Terminar de comer. Jk'isiik jtijik waa jwi'l jun kristyan pach jun awaj.
1393. **Komoon.** B'iij. Comunidad. Jinon tib'ijsaj re lamas witaqwi jun puuq kristyan rik'i rech'elxiikaq, pach jinon tib'ijsaj re jun tinmiit.
1394. **komoon chaak.** B'iij. Trabajo comunitario. Jilon jb'iij jun chaak tib'ansaj li jun komoon, lamas kita titojsaj jq'iij ajchaakb'. // Ri jb'iij chaak lamas titaw taq kristyan re jun komoon.
1395. **komoon tz'ib' wuuj.** B'iij. Acta. Jilon jb'iij jun wuuj titz'ib'saj ri re' tib'ansaj jun komoon li jun luwr. // Ri jb'iij wuuj titz'ib'aj ri re' wi jun k'axk'olil xq'ax chijxo'l kristyan. // Ri jun wuuj tz'iba'l, ri ri tiyo'w jchoq'b' neen xyolsaj.
1396. **komoon chomorsank.** B'iij. Acuerdo. Ti'el ri jyoliik riij jun qleen, lamas juntiir kristyan tijya' jno'jaq, chijxo'l juntiir no'j ticha'saj juun.
1397. **Kon.** Riliik b'iij. Inútil. Jinon tib'ijsaj re jun kristyan jwi'l k'ex jmajiik jcholaj jun qleen tran pach we kita' qus jb'aniik jchaak tran.
1398. **konke'r.** Riliik b'iij. sonámbulo. Ti'el ri riliik jun kristyan ri re' kii' jwarj, tb'iit, tiyoloow, jilon tib'een, xaqe kita tikuxtaj jwi'l laj kaab' q'iij. // Ri nojel qleen tiran jun kristyan laj warj, lamas kita kuxtal jwiil.
1399. **Kook.** Biiij. Tortuga. Ri jun ka'n wi jun wok'wik b'aaq chirij kijab' rqaan taq jkuk tib'eenk ji wi chij chii' polow.
1400. **Kook'.** Riliik b'iij. Fino. Ri jchepiik jun qleen jwi'l xjok'sajk chep k'aj chaq riliik, nik' rik'il chaqa ta'n.
1401. **Koosk.** Ranm tzuij. Cansar. Jb'amiik jun kristyan jwi'l xchakuunk, nik' rik'il kita' chiki' jchoq'aab'.
1402. **kosolk.** Riliik b'iij. Cansado. Ti'el ri jun kristyan k'isil chaq jchoq'b' jwi'l seb'la b'anol chaak jwi'l. // Ri riliik jun awaj ri re' oqtal.

1403. **Kop.** Ranm tziiij. Patear. Jsek'iik jum qleen rik'i aqan. / Ri tran taq yaq ajiitz' jwi'l tij sek' taq man tz'uum rik'i aqan li taq'j re iitz'.
1404. **Kopolk.** Riliik b'iij. Pateado. Ri jb'iij jum qleen jwi'l xsek'saj rik'i aqan.
1405. **Kopos.** Riliik b'iij. Inútil dejado. Riliik jun kristyan kita tijb'ij jwiich jilon jno'j chirij nojel qleen. / Ri jun kristyan jor tijya' rib' re tib'ansaj k'ax re.
1406. **Kortiil.** B'iij. Riqueza. Ti'el ri tziiij tijkoj jun kristyan ri re' seb'la jpuwaq wi'. K'utunk: lin nim inkortiil xkan jye' inqaaj.
1407. **Kosiik.** Riliik b'iij. Cansancio. Ri nojel chaak tib'ansajk ruk'e' tikoos juun jwi'l, nik' rik'il pok kosb'al jb'aniik.
1408. **Kotb' b'ee.** Riliik b'iij. Esquina. Jinon tib'ijsaj re jch'uuk' jun b'ee nik' rik'il tikotot jb'iik.
1409. **Kotch.** Ranm tziiij. Cruzar. Ri We b'esel jun ch'iich' li jun suk'ul b'ee aj ruk're' ji tkojb'i li jum b'ee chik.
1410. **kot.** Ranm tziiij. Cruzar un camino. o poner en curvado algun objeto. Ti'el ri re' jun kristyan suk'ul b'esal li jun b'ee, ri re' titaaw laj xukt jun b'ee, tijkot jb'ee. K'utunk: Inqaaj xjkot jb'ee. // Ri jb'usiik jun chee' rik'il q'ab'aa. K'utunk: Kot rij man chee' li.
1411. **koot.** B'iij. Aguila. Jilon tib'ijsaj re jun nim ka'n jilon riliik chop jun xiik, tijtij ek' pach nik'j awaj chik.
1412. **Kotkik.** Riliik b'iij. Torcido. Jb'aniik jun qleen we kita' suk'ulk.
1413. **Kotolk.** Riliik ranm tziiij. Echado. Jinon tib'ijsaj re jb'aniik jun awaj we tijin chi uxlaank, ri jwi'l taq jkotb'a' rib'aa.
1414. **Kototeej.** Ranm tziiij. Forma de encurvar algo. Jb'aniik kotot re jun qleen/ Ri jb'iij tran jun kumatx we tijin tib'eenk.
1415. **kotzkooj.** Ranm tziiij. Hacer cosquillas. Ti'el ri jkotzkii jun kristyan jwi'l junchik. K'utunk: ooj xqakotzkooj ra nee' laq'ab'.
1416. **kotzkol.** Riliik b'iij. Le han hecho casquillas. Ri riliik jun kristyan kotzkil jwi'l jun chik.
1417. **Kow.** Riliik b'iij. Duro. Ri tib'ij we pok ach'i'y jun qleen. / Jino tib'ijsaj we pok k'ex jk'upiiik uleew jwi'l pok chaqj.

1418. **ko'r.** B'iij. Maldonado. Ri jkaab' b'iij re jun puq kristyan aj tz'unun tipe taq li tinmit Tz'unun Kaab'. // Jkaab' b'iij ri, ri xyuuq jkoje' taq yaq kaxlan re qawinaql ri re' xyu' taq.
1419. **Ko'x.** Riliik b'iij. Cojo. Jilon tib'iisaj re jun kristyan tiq jjek' raqan ri re' tib'en. // Riliik jun anm, wunaq q'aje'l raqan. // Riliik jun kristyan ri re' wijun raqan nim pach juun nuch'.
1420. **ko'xink ko'xpink.** Ranm tz'ij. Cojear. Ti'el ri jb'eniik jun kristyan ko'x raqan. // Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'b'erjk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: xatko'xpin miir.
1421. **Kowiil.** Riliik b'iij. Dureza o resistencia de algo. Jinon tibijsaj jwi'l pok kow jun qleen. / Ri jchoq'aab' jun wunaq pach nojel awaj achj jwi'l k'uli jinon tib'ijsaj re jb'aa'yookaq.
1422. **kowiil.** B'iij. Testículo. Ri jb'iij taq ra kiib' b'olb'aaq tyo'jl wi la' chijk'ulel jkuuk' jun wunaq, wi rajkiim jmuxu'x, tichokon re looq' ti'alk'uwaan.
1423. **Kowlaj chee'.** B'iij. Roble. Ri jun chee' nimaq jwiich jxaaq, tikojsaj re sub'aab' ri we tipaq'saj jwiich jor qus re sii' jwi'l pok richaq.
1424. **Kowlaj kwa'y.** B'iij. Macho. Ri kwa'y qas tikojsaj re eqa'n jwi'l seb'laj nim jchoq'aab', kwa'y ri rak'uwali jun b'ur jik'unon kwa'y ri kita tiwax rik'laal chiwch q'iij saq.
1425. **Kowlaaj.** Ranm tz'ij. Apúrese/ rápido. Ri laj'oor jb'aniik jun qleen. K'utunk: Kowlaaj jo' li K'ayb'l.
1426. **Kub'aarb'.** B'iij. Objeto o lugar donde sentarse. Ri jb'iij jun qleen tichokon re tikub'ar jun kristyan. / ri jb'iij maq tz'aaq wi laq raanm tinmiit, chopka' xiil jb'aniik.
1427. **Kub'ulb'al.** B'iij. Sillón. Jilon jb'iij jun nim teem b'anol la' chee', ch'uqul riij la' ch'uuch'j taq atz'iyeeq tikojsaj re kub'remb'l li jun jaa k'olb'al re uxlank.
1428. **Kub'arb' ch'ool / Kub'arb' anm.** Consuelo/Esperanza. Ti'el ri ja'jarjan qleen tirik'aj jun kristyan chub' jun qleen tijiin tiq'aax laj k'aslemal.
1429. **Kub'ark.** Ranm tz'ij. Sentarse. Ri jb'aniik kub'riik chub' jun kub'arb'./// Ti'el ri re' jun kristyan ti'uxlan chub' jun teem.
1430. **Kub'saaj.** Ranm tz'ij. Sentarlo. Ri jkub'ajk jun kristyan chib'

- jun kub'aab'arb'. / We wi jun kristyan taq b'isonk, ajruk're' tipe chik jun tij kub'saaj jch'ool.
1431. **Kub'ul jch'ool.** Riliik b'iij. Confiado. Ri we wi nen tiche' re jun kristyan, chopka' jun ak'l kub'ul jch'ooj chirij jqaaj-jchuuch.
1432. **Kub'ulk.** Riliik b'iij. Sentado. Ri we k'ub'ul chaq jun kristyan chub' jun kub'arb'.
1433. **Kuch.** Ranm tziij. Forma de llamar cerdos. Ti'el ri jsik'iij maq aaq re looq' tilo'w taq. // Tziij tikojsaj re jsik'il aaq li jun korl.
1434. **Kuch.** Ranm tziij. Juntar. Jmoliik puwaq re tit'o'osaj jun kristyan we wi jun k'ex xta'w. K'utunk: Ooj xqakuch rij rijl jkaax inmaam.
1435. **kuchuu.** B'iij. Junta. Ti'el ri jya'ik puwaq tiran taq kristyan re jloq'iik jun qleen laj jb'iij jun komoon. // Ri jun komoon puwaq tiran taq kristyan.
1436. **kuchub'al.** B'iij. Junta para comprar algo en conjunto. Tziij ri ti'el ri puwaq tijya' taq kristyan nojel k'isb'al iik' re tijmol taq rijil jun qleen jilon re jun nimq'iij.
1437. **kuchiil.** B'iij. Cuchillo. Jilon jb'iij jun ch'iich' tikojsaj re jq'atziik ti'niik, jilon re jq'asiik tiko'n, ri jun ch'iich' tijkoj taq anm re jq'atziik qleen li jaa b'anb'l rikiil.
1438. **kub'kiik.** Riliik b'iij. Forma de apaste. Jilon riliik jun b'oo'j nim chiraaj, chop jun kukub'.
1439. **kuch'kik.** Forma de la cara de una persona enojada. Ri riliik jkayb'al jun kristyan ri re' petzal reywl. K'utunk: Kap man anm li jor kuch'kiik jtzaam jwi'l reywl.
1440. **kuku.** Canto de la paloma. Tie'l ri jta'ik jb'iix jun ra tlentiix li jun k'achelaaj. K'utunk: lin xinta' kuku xche' ra ixmukuur.
1441. **Kukub'.** B'iij. Apaste. Ri jb'iij jun k'olb' b'anol la xoq'ol tikojsaj pitaq nimq'iij re titzeksaj tiniik pach nik'j qleen chik.
1442. **Kukub'.** B'iij. Canoa de un cerdo. Ri jun ra k'olb'l b'onol la chee', rech tijtij jwaa jun aaq xilj. / Ri jun k'olb' b'onol la jun b'ola'j, woran jpaam re tit'ojsaj jlo' aaq xilj.
1443. **kukuub'.** Remolino en la quijada de una persona. Ri jb'iij jun ra jul tiran laj nik'j jq'ootz' jun kristyan ri re' titze'nk.

1444. **Kukuuy.** B'iij. Luciérnaga. Ri jb'iij taq ran nuuch' ka'n tijujupup taq laq q'equ'm tijya' taq q'aaq', jor ti'elex taq li q'alaj. jwi'l xkunaj jwi'l jun ajkuun, nik' rik'il tzii chaq.
1445. **Kula'x.** B'iij. Nicolasa. Ri tz'ij ri looq'i tikojsaj re jb'iij jun ra anm, tz'ij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
1446. **Kulaax.** B'iij. Nicolas. Tz'ij ri looq'i tikojsaj re jb'iij jun wunaq, tz'ij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
1447. **Kumatz.** B'iij. Culebra. Ri jun ka'n kita' riqan taq rurureej rib' li uleew jor xib'ch'ool riliik ji wi laq wuron pach laq ja' wi rex rij, wi kyeq rij, wi q'eq rij jti'b'elaq tikamsani'n we kita' tij kunaj riib' jun kristyan.
1448. **Kun. / Ajkun.** B'iij. Curandero(a). Ri jb'iij jun kristyan we wi retamb'al chij kunajk jun kristyan pach jun awaj.
1449. **Kunaj.** Ranm tz'ij. Curar. Ri riliik pach jya'iik kunb'l re jun yaaj re jinonli titziib'k. K'utunk: Tinkunaj na ink'ajol.
1450. **Kunalk.** Riliik b'iij. Curado. Ri we kita' chiki' yaaj jun kristyan
1451. **Kumb'l.** B'iij. Medicina. Ri nojel wuron pach kaxlan taq qleen tichokon taq re resajk jun yajeel laj tiyojl jun kirtian pach jun awaj.
1452. **kumb'l jaa'.** B'iij. Licor. Jilon tib'ijsaj re kuux, b'ooj pach awrient petzal laq limeet tik'ayaj laq k'ayb'l awryent.
1453. **Kuneen.** B'iij. Top. Cunén. Jilon jb'iij jun tinmit lamas wi taq aj k'iche', ri jb'iij tinmit wi chijk'ulel Tz'unun Kaab'.
1454. **Kup.** B'iij. Tronco de una verdura. Ri jb'iij jun ra k'eer chee' tinak'erch la jun tiko'n we tich'upsajk.
1455. **Kurur.** Ranm tz'ij. Forma de correr de un niño o un pollo. Tz'ij ri tijb'iij we tijin jb'aniik jool. // Ri re' jun ek', jilon jun ak'l tijiin tijoliin.
1456. **Kut.** Ranm tz'ij. Apuntar. Jkamsajk jun kristyan pach jun awaj rik'il man q'aaq' tijkoj taq maq rex rij.
1457. **Kut.** Riliik b'iij. Corto, manco. Jinon tib'ijsajk we kit'a' jun jq'aab' jun kristyan pach jun awaj pach we jor q'uun raqan jun qleen.

1458. **kutb'l.** B'iij. instrumento para disparar. Ti'el ri jb'iij jun ch'iich' tijkojsaj taq kristyan wi etzal no'j rik'ilaq re resaj jk'aslemal nik'j kristyan chik. // Ri jb'iij ch'iich' kutunk tikojsaj re komsank.
1459. **kutpink.** Kutxink. Riliik b'iij. Andar con ropa corta. Ri riliik jun kristyan ri re' tib'en rik'il ritz'iiq kut tikan re.
1460. **Kutaam.** B'iij. Tronco de un árbol. We ti k'ursaj jun chee' tin kaan ra k'eer li uleew ri k'uli tibijsaj kutaam re.
1461. **Kutulk.** Riliik b'iij. Matado. Ri we xkamsaj jun kristyan pach jun awaj rik'i man jq'aaq'aaq maq rex riij.
1462. **Kutz'ii'j.** B'iij. Cereminio Maya. Jb'iij k'omwaank tib'ansaj chiwch Ajaw ri tik'atsaj ixkab' q'aaq pach poom, ri kutz'i'j ri, ri jun ajk'omal b'ee tib'anowk.
1463. **Kutz'ii'j.** B'iij. Flor. Ri jb'iij nojel wuron titiksaj chiwchaq jaa jwi'l pok siq'iil tinatun taq.
1464. **Kutz'ii'j komnaq.** B'iij. Flor de muerto. Ri jb'iij jun kutz'ii'j rax jxaaq, wi kyeq, jilon q'aan tinatun jkutz'ii'j tikojsaj re jwiqik komnaq laq jq'ii'j komnaqiib'.
1465. **kutz'ii'jal.** Riliik b'iij. Adornado. Ti'el ri riliik jun jaa, lamas nojisal riij chi kutz'ii'j. // Ri riliik jun k'olb'l wiqil chi kutz'ii'j.
1466. **Kuuk'.** B'iij. Ardilla. Jilon jb'iij jun k'eer jtyo'jl jun wunaq, wi rajkiim jch'ool, tijkoj re looq' tichulunk, jilon re looq ti'alk'uwank.
1467. **Kuuk'./ Kuuk.** B'iij. Ardilla. Jun ra ka'n nim jjee, tijtij jwiich taq chee' tiwokot chib' taq chee' tiq t'oj riib', titoksaj jwi'l kristyan re tijtij taq.
1468. **Kuutz.** Riliik b'iij. Nudo en los árboles. Jinon jb'iij la tij b'otwi rrib' jq'aab' taq chee' laj ch'ool jnimaal, rik'u we tib'ansaj tz'olom re tinar maq kuutz.
1469. **kutzeej.** Ranm tziij. Llevar el machete en la mano. Ti'el ri jk'amiik b'ii jun moor laj q'aa'b jun kristyan. Ranm tziij ri ti'etz'b'ej rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: lwr xinkutzej b'i inmoor xinb'eeek.
1470. **kutzb'ejk.** Riliik b'iij. Dejar tirado algo. Ti'el ri riliik jun qleen kan t'ojol li uleew. K'utunk: A a t xkan akutzb'ej achiim kli.
1471. **kutzulk.** Riliik b'iij. Tirado. Ri riliik jun q'ab'reel ri re' tikan tob'ar

- laq b'ee. K'utunk: Kap sik' wunaq li kan kutzul xo'l b'ee.
1472. **Kutzu'y.** Riliik b'iij. Tieso. Ri riliik jun ra waa tz'uum chaq li xoot. // Ri riliik jun kristyan, jilon jun awaj jor b'aaq riliik.
1473. **Kuxtaar.** B'iij. Costal. Ti'el ri jun k'olb' b'anol la b'aatz' tikojsaj re jk'ollik jal, atz'aam, ixiim pach nik'j qleen chik.
1474. **Kuxtaaj.** Ranm tziiij. Recordar. Ri we tipe jb'ijk jun qleen laj b'aa jun kristyan, nik' rik'il tipe jkuxtajk jwi'l.
1475. **Kuxtal.** Riliik b'iij. Recordado. Ti'el ri wi laj jb'aa, jilon laj ranm jun kristyan qleen q'axe'l laj jk'aslemal.
1476. **Kuux.** B'iij. Marcos. Ri jb'iij jun wunaq, tziiij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
1477. **Kuxtb're.** Riliik ranm tziiij. Recuerdo. Ri jun qleen tichokon re tikuxtaj jun qleen pach jun kristyan.
1478. **Kuyelk.** Riliik b'ij. Aguantado/ personado. Ri we xkuysaj jmaak jun kristyan nen ne' xan.
1479. **Kuy.** Ranm tziiij. Aguantar/ perdonar. Tiiij tij b'iij jch'uqiik jun k'exkoliil, Chep ka' jun kristyan ta' tijya' chiriiij ranm nen tib'ansajre.
1480. **kuu'.** B'iij. Domingo. Ri jb'iij jun wunaq, tziiij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
1481. **kuyiik maak.** Ranm tziiij. Perdonar. Ti'el ri jchupiik jmaak jun kristyan jwi'l juun chik. // Ri jq'axaj juntiir jmaak jun kristyan jwi'l jun chik.
1482. **Kwiin.** Ranm tziiij. Ri jk'utiik retamb'al jun kristyan chij b'aniik jun qleen. / Ri jb'aniik jun qleen jwi'l jun kristyan ruk're' qus jb'aniik tran.
1483. **Kwiin.** Riliik b'iij. Animal de engorde para el destazar. Ti'el ri riliik jun ra aaq, wakx seb'laaj q'ob'sal chaq re tik'ayajb'ik re tikomsaj, ajrik'ure' tik'ayaj jti'nikl.
1484. **kwa'y ch'iich'.** Moto. Ri jb'iij jun ch'iich' tijkejeje jun kristyan re tijb'ensaj rib' li jun luwr chik.
1485. **Kyeel.** B'iij. Miguel. Jinon Tziiij ri looq'l tikojsaj re jb'iij jun wunaq, tziiij ri, ri yaq kaxlan

- xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
1486. **Kyej.** B'iij. Venado. Jb'iij jun awaj kijab' raqan, wi ruk'aa' kut jjee xor titok saj jwi'l maq ajtzuuk jwi'l seb'laj ki' chitjeem. / Ri jb'iij wuqlaj q'iij re cholb'q'iij aj M ayb'.
1487. **kyejej.** Ranm tzij. Montar. Ti'el ri tiran jun kristyan ri re' tipaqar chub' jun kwa'y, jilon jun wakx. // Ranm tzij ri looq' ti'etz'b'ej rik'il jk'exwaach b'iij re kristyan. K'utunk: xinkyejaj man kwa'y wiich taq'j.
1488. **kyejel.** Riliik b'iij. Montado. Ri riliik jun kwa'y, jun wakx ri re' wi jun kristyan chub'.
1489. **kyeq ab'aaaj.** B'iij. Piedra roja de tierra caliente. Ri riliik ab'aaaj wi laq miq'iij luwr. // Ri riliik jun ab'aaaj ri re' k'atal li q'aaq' tikojsaj re cho'kej, jilon tikojsaj re jkunaj yajeel re jun ajtuuj anm.
1490. **Kyeq chaj.** B'iij. Pino colorado. Jb'iij jun chaj kyeq tinatunk, tichokon re jnuchiik q'aaq' xurb' chopka' q'ool.
1491. **Kyeq kinaq'.** B'iij. Frijol colorado. Jinon jb'iij kinaq' jwi'l kyeq tinatunk tib'ijsaj kyeqlu'j re.
1492. **kyeq lu'j.** B'iij. Frijol pequeño y colorado. Tz'ij ri nik'qe ti'el rik'il jb'iij kyeq kinaq.
1493. **Kyeq raqan.** B'iij. Bledo. Jb'iij jun ichaj kyeq tinatun raqan rex jxaaq seb'laj qus chitjeem jwi'l tij ya' choq'aab', ichaaj ri taq eel xo'laq ab'iix.
1494. **Kyeq ruum.** Riliik b'iij. Papa de color morado. Jinon tinatun jun saqwech jwi'l chopka' kyeqkoj tinatunk.
1495. **Kyeq sib'ooy.** B'iij. Sebolla roja. Tinatun jwiich jun sib'ooy titzaqsaj rik'il rikiil pach rik'l pix, jik'unoon wi kristyan tijkoj taq re kunb'l.
1496. **Kyeqrum sib'ooy.** B'iij. Cebolla morada. Ri jun sib'ooy kyeqrum tinatun, tikojsaj re sib'ooy.
1497. **Kyeq piiq'.** B'iij. Olote rojo. Ri piiq' ti'el re kyeq jal, qus tikojsaj re kumb'l re chi' anm re ak'l.
1498. **Kyeq ti'niik.** Riliik b'iij. Carne roja. Ri riliik ti'niik ti'el re jun kamnaq awaj.
1499. **Kyeq tuub'.** B'iij. Hormigas rojas. Jilon jb'iij maq nimaq sinik kyeeq rijaq, jor k'ax tityo'n taq. / Sinik tijsiporsaj taq ek'l we xiti'saj taq juwi'l maq ka'n ri.

1500. **Kyeq tuub'.** / **kyeq rum.** Persona chapuda. Riliik b'iij. Ti'el ri riliik jun kristyan kyeq jq'ootz.
1501. **Kyeq wichink.** Ranm tziiij. Ri k'axk'olil wi laj ranm jun kristyan chirij jun chik, juwi'l puwaq, uleew, pach juwi'l nik'j qleen chik laj jk'aslemal jun kristyan.
1502. **Kyeq.** Riliik b'iij. Rojo o colorado. Jik'non tinatun jun qleen chopka' kik'. Jinon tinatun lamas ti'eelwi'ch q'iij.
1503. **kyeq wiich.** B'iij. Maíz rojo. Ri tilatuun ixim ti'el re kyeq jal. // Tziiij ri nik'qe ti'el rik'il jb'iij kyeq ixim, kyeq jal.
1504. **kyeq chaj.** B'iij. Pino colorado./ ocote que arde. Ri riliik chee' chaj seb'alaj koow chaq qus tikojsaj re jche'l jaa. // Ri riliik chaj qus tikojsaj re jnuk'iik q'aaq'.
1505. **Kyeq'.** B'iij. Guayaba. Jb'iij jun tiko'n tipitz'itz'k we q'an chaq chemch'ojchi tijeem wib'aaq' chopka' jb'aaq' pix, jpech riij titijsajk wi kyeq tinatun jpaam pach wi chiki nik'j saq tinatun jpaam. / Jb'iij jun qleen tijkoj taq yaq ak'l chi kamsajk taq ra ch'ip pach nik'j ka'n chik, raqaq wi jxa't ruk're wi man k'aam tiyuquqk.
1506. **kyeq riich'.** Riliik b'iij. Persona de ojos colorados. Ri riliik jb'aaq'wiich jun kristyan ri re' jor oq'se'l. // Ri riliik jwiich jun kristyan jwi'l jun yajeel, jilon jwi'l waraaj.
1507. **Kyeq'eq'.** B'iij. Aíre/viento. Jb'iij teew jwi'l pok tijumumk wi jujun taq yak tij tzaq chee'. / Ri jb'iij kab'laj q'iij re cholb'q'iij li Tz'unun tzijb'al.
1508. **kyeq' teew.** B'iij. Vientos huracanados. Ri jb'iij teew ri re' jor jchoq'b', lamas tikwiin chijqesaj chee', ab'iix, jilon wi kay tkuwiin chijt'ojik jaa.
1509. **Kyeqiix.** B'iij. Hongo anaranjado. Jb'iij jun silip kyeqkoj tinatunk, riliik chopka' jun patb'aa jor simiin we tib'olsaj li q'aaq'.
1510. **Kyeqkoj.** Riliik b'iij. Anaranjado. Jinon jb'iij tinatun jun qleen we kita' qas q'an nik' rik'il wi kyeq pach q'an rik'il tinatunk.
1511. **Kyeqar.** Ranm tziiij. Chiviar. Enrojecer. Ti'el jun kristyan tiran kyeq chiwch jun chik. // Ri tiran jun wuuj, jun itz'ieeq ri re' titz'ajsaj kyeq la'. K'utunk: xinkyeqar chiwch inji' miir. / Man kamiix li xkyeqar jwi'l man tz'ajb'l.
1512. **kyeqernaq./** Kyeqersal. Riliik b'iij. Chiviado. Enrojecido. Ri riliik jun kristyan ri re' xk'ixiib'

- chiwch jun chik. // Ri tinatun jun kristyan ri re' xesaj jk'ixb' jwi'l jun chik. // Ri riliik jun wuu jun atz'iyeq tz'ajal kyeq la'.
1513. **Kyeqsulub'.** B'iij. Mariposa. Jb'iij jun ra ka'n ti rupupuun laq kutz'i'j pach laq tiko'n kyeq tinatun riij ri tikaj yokaj tiko'n ruk're' ta'lex taq maq saqno'y titijiw taq jxaaq tiko'n.
1514. **Kyeq traas.** B'iij. Ciruela. Jb'iij jun tiko'n jche'aal nik' riliik chopka' traas, kyeq tinatunk jwiich pach jpaam, jor ki' chitijeem, kristyan tij k'ayaj taq taq li k'ayb'al.
1515. **Kyeq wiich.** B'iij. Maíz rojo. Ri jb'iij ixiim kyeq tinatun. // lixim ti'el re kyeq jwiich jal.
1516. **Kyeq lo'laj.** B'iij. Top. El Bordito. Jilon tib'ijsaj re orj ra luwr wi rajkiim k'otoxaq, chijk'ulel Q'eq Ab'aaj. // Ri jb'iij ra paqal ri re' jun ti'aaq'anb'i li Q'eq Ab'aaj.
1517. **Kyeq tzuu.** B'iij. Hongo rojo. Jb'iij jun silip ti'eelch laq wuron kyeq tinatunk, kristyan tijtok taq re tijtij taq re rikiil waa.
1518. **Kyeq xiik'.** B'iij. Arador. Jinon jb'iijaaq nik'j ka'n chopka' q'uun am rilikaq kyeq tinatun taq ri tib'anaw taq k'ex re tiko'n.
1519. **Kyop. B'iij.** Relámpago. Ri jb'iij q'aaq' tina'r xekj ri tijb'iij tichaq tipe jab'.
1520. **K'.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Kab'laj tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yoloaj.
1521. **K'a'n.** Riliik b'iij. Enojado. Jinon tib'ijsaj re jun kristyan we q'aaq' jkik'eel laj'oor timiiq' jb'a.// Jilon tib'ijsaj re chaq maq awaj tiroqtaj taq kristyan.
1522. **K'aa jchii'.** Riliik b'iij. Persona que desea el mal sobre otra. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tirajwaaq k'axk'olil pach itzelaal chirij jun chik.
1523. **k'ak'ab' chii'.** Ranm tz'ij. Bostezar. Ti'el ri re' jun kristyan tiran k'aa jchii' jwi'l jun yajeel, jilon jwi'l jun tzaqam ch'ool, pach jun iil ta'l jwi'l jun kristyan.
1524. **K'aa.** Riliik b'iij. Amargo. Ri jb'iij rik'ajk jtijik jun qleen, nik' rik'il kita' ki' chitijeem.
1525. **K'aa.** B'iij. hiel. Jinon jb'iij jun ra uleew tiniik wi laj ch'ool jun

K' -k'

- kristyan pach nojel awaj q'eq tinatunk.
- tijya' taq kaab' jilon ti'esaj ixkob' la.
1526. **K'aam.** B'iij. Pita/ cuerda. Jinon tib'ijsaj re jun ixkolb' qaleen b'anal rik'i b'aatz' tichokon re jximiik qleen. / Ri tichokon re tpajsaj chaak la' wi kab'lajuj pach pajnik'j ixk'ab' la'.
1534. **K'ab'.** Ranm tzij. Abrir la boca. Ri jtoriik jchii' jun awaj pach jun qleen rik'i choq'aab'.
1527. **K'aas.** B'iij. Deuda. Ri jb'iij jalom puwaq. Tz'ij ri rajwexi tetz'b'ejk. K'utunk. Ink'aas.
1535. **K'ab'al.** Riliik b'iij. Boca abierta. Ri jb'aniik jchii' jun awaj pach jun qleen jwi'l xkan torsajk.
1528. **K'as.** Ranm tzij. Adeudar. Ti'el ri jta'iik jun qleen re fitojsaj chik jun jalan q'iij.
1536. **K'ab'k' chii'.** Riliik b'iij. Persona despistada/ persona chismosa. Jinon tib'ijsaj re jun kristyan jwi'l tikan k'ab'ar jchii' chiriliik jun qleen tijin jb'aniik.// Jilon tib'ijsaj re jun kristyan jor tijyool qleen re nik'j chik.
1529. **K'aat.** B'iij. Red. Ri jb'iij k'olb'al re jal b'anol rik'i k'aam kemelk.
1537. **K'ab'k'ik.** Riliik b'iij. Medio abierto/ entre abierto. Ri jb'aniik jchii' jun qleen kita' torol juntiir, nik' rik'il jun kiitz qe tore'l.
1530. **Kaat.** B'iij. Décimo cuarto día del calendario Maya. Jb'iij Kajlaj q'iij re cholb'q'iij re Ajmayb'.
1538. **K'ab'xink.** Ranm tzij. Estar de boca abierta. Ti'el jun kristyan wi chiriliik jun chik chub' nen qleen tijiin chijb'anik. / Tz'ij ri looq'l ti'echb'ejk re tikojsaj. K'utunk: K'ab'xink. Ink'ab'xink. / Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: **xatk'**ab'xink.
1531. **K'aay.** B'iij. Tienda/ venta. Ri nojel qleen wi li jun k'ayb'l tiloq'saj jwi'l kristyan, wi jun ajk'aay tichajin re.
1532. **K'aayalk.** Riliik b'iij. Vendido. Ri nojel qleen loq'ol chaq jwi'l jun kristyan.
1533. **K'aab'.** B'iij. Cuxux. Ri jb'iij jun taq ra nuuch' kaab', tiwa'x taq xo'l taq ab'aaaj, jiloj kaq jxukt jaa, pach xilj kutaam,
1539. **K'achink.** Ranm tzij. Molestar. Ri jtzuriik jun kristyan jwi'l jun chik. / Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzij

- tijk'exwachij b'iij re kristyan.
K'utunk: **xink'**achink.
1540. **K'ach.** /**k'aj** Ranm tziij.
Experimentar una experiencia mala.
Ti'el ri re' jun kristyan xk'ach
jwiich jwi'l jun qleen b'anol
jwi'l, jilon wi jun qleen xq'asaj
laj jk'aslemal. K'utunk: lin
xk'ach inwiich jwi'l xintzaq
chirii man kwa'y.
1541. **K'achal/ k'ajal.** Riliik b'iij. Que
ha ternido una experiencia mala.
Ti'el jun kristyan k'aja'l chaq
jwiich chijb'aniik jun qleen.
K'utunk: lin kita' chiki chuwaaj
inb'ee k'achal chaq inwiich.
1542. **K'aj.** B'iij. Harina. Ri tib'ansaj
kaxlan waa la', tik'ayaj laq
k'ayb'al. / Jb'iij nojel qleen
tik'ayajk tichokon re jooch.
1543. **K'ajal.** Riliik b'iij. Molido/
despozolado. Ri riliik jun qleen
b'anol chaq k'aj re, chop
ixiim, kape.
1544. **K'ajaj.** Ranm tziij. Despozolar/
moler. Ti'el ri jb'aniik k'aj re jun
qleen chop jjok'iik ch'ik'ook'
waa, kape, ixiim, pach nik'j
qleen chik. // Ranm tziij ri looq'
ti'echb'ejk rik'il jk'exwach
b'iij re kristyan. K'utunk: Ooj
xqak'ajaj qakape miir wiich
kaa'.
1545. **K'ajk'ank.** Ranm tziij. Lloviznar en
gotas pequeñas. Ti'el ri jaejiik jun
ra musml wiich uleew. K'utunk:
Kap aq'ab' miir xk'ajk'an jun
ra kiitz musml.
1546. **K'ajolb'al.** B'iij. Hijastro. Jilon
tib'ijsaj re jun ra wunaq xaqe
jkaab' jqaaj wi'. // Ti'el ri
rak'uwalb'al jun wunaq.
1547. **K'ajool.** B'iij. Hijo. Jinon tib'ijsaj
re jun alk'uwal wunaq jwi'l
jqaaj.
1548. **K'alanchee'. Kalante'.** B'iij.
Calanté. Jb'iij jun komoon,
jq'aab' tinmiit wi b'ii rajsiiik
tinmiit Tz'unun Kaab', kla'
xwa'x taqwi ojr taq ajtz'unun
Kaab' ajkinare' xyu' taq maq
kaxlan.
1549. **K'alal.** Riliik b'iij. Arboles sin hojas.
Jilon tib'ijsaj re chee' wi laq
wataal komnaq chaq, kita
chiki jxaaq.
1550. **K'alxink.** Riliik ranm tziij. Sonido
de una marimba vieja. Ti'el ri jta'ik
jun ri'j q'ojoom kita chiki qus
tiq'ojoman. K'utunk: Man
jq'ojoom qaqaaj Toor ri'j
chaq teqe K'alxink.
1551. **K'am.** Ranm tziij. Tomar un objeto.
Ti'el ri jchopiik jun qleen ya'l
re jun kristyan jwi'l jun chik. //
Ri jk'uliik jun qleen laj q'aab'

- jun kristyan. K'utunk: xink'am inwuuj.
1552. **K'aam.** Pita. Jilon jb'iij taq ra jpaam jxaaq kii tikojsaj re jb'aniik k'olob'. / Jilon jb'iij taq ra b'aatz' wi la' jun k'olob'.
1553. **K'aam.** B'iij. Cuerda de trabajo. Ti'el ri jpajjik chaak re jsek'jaj ab'iix, kinaq pach nik'j tiko'n chik tiran jun ajchaak. // Ri jun pajoon tijokoj jun ajchaak. // Jolon jloq'iik uleew ri tikojsaj k'aam re tipajsaj.
1554. **K'aam ch'iich'.** Alambre de amarre. Jilon jb'iij taq ra k'aam b'anal la' ch'iich' tikojsaj re jximiik b'alb'aaq riij ch'iich' re jb'aniik nimaq taq jaa.
1555. **K'aam jquul.** * Riliik b'iij. Ti'el ri riliik jun kristyan b'aaq, ik'al jwi'l, jwi'l ya'l jun yajeel laj tyo'jl.
1556. **K'amalk.** Riliik b'iij. Llevado o tomado. Nik' rik'il chapal b'i jun qleen re tib'i ye'saj chik li jun luwr.
1557. **k'amb' iib'.** B'iij. Unión de hecho. Ti'el ri jb'aniik jun anm pach jun wunaq kita b'anol k'ulnikiil jwi'laq chiwch Q'atb'tzuij. // Ti'el ri jk'amiik iib', lamas kita' jun wuuj tz'ib'al, lamastijk'om taq jq'aab' juntiir taqonk chiwch Q'atb'tzuij.
1558. **k'amb' jq'ab'iil chaak.** B'iij. Contrato. Ti'el ri jun chaak re jun kristyan esalch, lamas juch'ul chaqjwi'l juntiir taqonk wixilj. // Wuuj lamas rajwax tik'asmsaj jq'aab' juntiir taqonk re jun puq kristyan, jun komoon, jilon jun Q'atb'tzuij.
1559. **K'amch.** Ranm tzuij. Traer / pasar. Jinon tib'ijsaj re jun kristyan jwi'l jun chik re tij q'asajch jun qleen ri naj wi'w rik'i jq'aab'. K'utunk: B'an jun toq'ob' chuwe k'omch inchiket chawe. / lin xink'amch inwuuj neri.
1560. **K'amiik.** Ranm tzuij. Recibir. Jchepiik jun qleen riki' q'aab', tik'amsajb'ik tiye'saj chik li jun luwr.
1561. **K'amsaaj.** Ranm tzuij. Acostumbrar. Ti'el ri jk'omiik jun qleen re jun kristyan. // Ranm tzuij ri looq' ti'etz'b'ej rik'il jk'exwaach b'iij re kristyan. K'utunk: xqak'amsaaj ra qanee' re tuu'.
1562. **K'amsal./ k'amal.** Riliik b'iij. Acostumbrado. Ti'el ri jun qleen k'amol chaq riib' re jun kristyan. K'utunk: lin k'amsal chaq chuwe inwi'n b'esal aq'aab'.
1563. **K'amtzawch.** Riliik ranm tzuij. Saludo de los tres tiempos. Ri jye'iik

- jun jtzil jwiich jun kristyan, ri tziij ri nik' qe jb'iij we aq'ab', nik'aj q'iij, b'esal q'iij pach laq'ab'.
1564. **K'amawank.** Riliik b'iij. Agradecimiento. Ti'el ri jb'iij k'omo re jun kristyan jwi'l jun toq'ob' b'anol jwi'l.
1565. **K'amowaaj.** Ranm tziij. Agradecer. Ri tran jun kristyan re tik'amowaj jun toq'ob' xb'ansaj re jwi'l jun kristyan chik pach jkamowajk re Ajaw jwi'l ya'l jk'aslemaal.K'utunk: lin xink'amowaaj re Ajaw jwi'l ink'aslemal.
1566. **K'amowal.** Riliik b'iij. Agradecido. Ti'el ri jun kristyan b'il chaq k'amo re jun kristyan chik jwi'l. Ooj k'omowal chaq qawaa qawi'l.
1567. **K'amal b'ee.** B'iij. Guía. Ti'el ri jun nim kristyan tinab'ar chiwch jun puq kristyan li jun tz'onink. // Ri kristyan tik'omol b'ee li jun komoon.
1568. **K'amiik jq'aab'.** Ranm tziij. Reconocer un hecho. Ti'el ri jya'ik jb'iij jun maak b'anol. // Ri jk'amiik q'aab' re jun makuj, jun iil b'anol jwi'l jun kristyan.
1569. **K'a'n.** Riliik b'iij. Enojado. Ri riliik jun kristyan k'ax jch'ab'ej. // Kristyan kita qus yolooj rik'il jwi'l jchomorsank.
1570. **K'anark.** Ranm tziij. Enojado. Ti'el ri jpetiik jk'a'nal jun kristyan chub' jun no'j, jilon ri we xk'a'nar jb'a jun kristyan.
1571. **K'anti'. B'iij.** Cantil. Jilon jb'iij jun rechaq maq kumaatz, titamaj taq laj jwiich uleew, kyeqkoj rij, wi laq jaa' jilon li uleew ri we tijti' jun kristyan jchub' tikomsan.
1572. **K'ark'ik.** Riliik b'iij. Textura muy raa. Riliik jxo'l jun jb'atz'iil jun atz'ieeq. Nik' ti'el rik'il jb'iij teel laj xo'l atz'ieeq.
1573. **K'arsaaj.** Ranm tziij. Amargar. Ti'el ri jb'aniik k'aa re jun qleen chop jun uk'a', jun q'oor.
1574. **K'arsalk.** Riliik b'iij. Amargado. Ri we b'anol chaq k'aa re jun qleen cho jun uk'a'.
1575. **K'as.** Ranm tziij. Machacar/martajar. Ti'el ri jq'osaj jun qleen la' jun q'osq'ob'. // Jilon ri kach'kaj wuran la jun ab'aaj. K'utunk: In xink'as inq'aab' la man ab'aaj.
1576. **K'ask'alk.** Riliik b'iij. Machacado o martajado. Nik' rik'il we kach'kal chaq jun qleen chiwch jun qleen chik chopka' trantaq ajkuun, tijkach'kaaj taq wuron chiwch jun ab'aaj re jkunajk chi' anm re tra ak'l.

1577. **K'ask'al.** Riliik b'iij. Picado. Ti'el ri jun ch'iich' cho moor, asroon, ikej, k'ask'al la' jun ab'aaj lamas b'anol k'ax re ree jilon re jchii'.
1578. **K'aslemal.** B'iij. Vida. Ri wi re kristyan, awaj pach juntiir jwiich chee' wi chiwch uleew, chiwch q'iij saq.
1579. **K'astajb'al.** Riliik b'iij. Resurrección. Ri jb'iij q'iij xk'astaj jwiich Ajaw Jesús jwi'l xkamsajk, jilon tijb'iij jwujaq ajkaxlan kristyan.
1580. **k'astaj.** Ranm tziiij. Despertar. Ti'el ri jb'itiik jun kristyan jwi'l jun chik ri re' kii' jwarj b'a jch'aat. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan, jilo kiib' jwinaql. K'utunk: xatink'astaj miir.
1581. **K'astal.** Riliik b'iij. Despertado. Ti'el ri jun kristyan b'itil chaq laj jwarj.
1582. **k'astal jwiich.** B'iij. Inteligente. Jilon tib'ijsaaj re jun kristyan jor tikuwiin chijb'aniik nojel chaak.
1583. **K'at.** Ranm tziiij. Quemar. Jtzaqiik q'aaq' re jun qleen, chopk'a jtzaqiik q'aaq' re chaj tran taq yaq anm jwi'l tijnuk' taq q'aaq' nojel saqarsank.
1584. **K'atalk.** Riliik b'iij. Quemado. Ri we tzaqal chaq q'aaq' re jun qleen.
1585. **K'ate'l. B'iij.** Roza o guatal. Jilon tib'ijsaj re jun luwr lamas tik'atsaj watal qesalk, re titiksaj ab'iix.
1586. **K'atool. / k'ataniil. B'iij.** Sudor. Ri ja' tiqejch chij kayb'al jun kristyan jwi'l seb'laj q'iij pach we ajri xb'antaj jun kow laj chaak jwi'l.
1587. **K'atatk.** Ranm tziiij. Ardor en el pecho. Ti'el ri jun k'ak'olil wi laj wiich ranm jun kristyan jwi'l jun yajeel wiich ranm. K'utunk: Kap iin jor tik'atatk chii' wanm.
1588. **K'atzaatz.** B'iij. Planta medicinal Santo Domingo. Ri jun wuron k'aa chi tijeem ti'eelch laq witz riliik jxaaq chopka' jxaaq traas raqan kita' kow chopka' jul.
1589. **K'awaaj.** Ranm tziiij. Rajar/quebrar. Tziiij ri nik' qe tib'ijsajk chopka' tziiij paxaj. K'utunk: lin xink'awaaj wuqan la' man ab'aaj.
1590. **K'ayb' tiniik.** B'iij. Carnicería. Ri jb'iij jaa lamas tik'ayaj wi'w tiniik wakx pach tiniik aaq.
1591. **K'ayb'l.** B'iij. Mercado. Jb'iij jun jaa lamas tik'ajwi nonel

- qleen, chop k'ayb'l li timit Tz'unun Kaab', k'ayb'l re tinmit Chikman.// Ri jun nim luwr lamas tik'ayaj nojel qleen titijsaj li jun jaa k'olb'al.
1592. **k'aychomarsan.** Ranm tzii. Negociación. Ti'el ri jun chomorsank tib'ansaj li jun Q'atal tzii, lamas tiyolsaj riij jun ch'oo'j.// Ri jtokiik jb'ee jun k'axk'olil jilon jun ch'oo'j li jun q'atal tzii. // Ri jchomorsaj riij jun k'aay tib'ansaj chijxo'l kiib' kristyan.
1593. **K'etzan.** B'ij. Finado. Ri jun tzii tikojsaj re kuxtb're jun kristyan komnaq chaq. K'utunk: Chuweeq' ti'el jjunb'l k'etzan wikaan.
1594. **K'e'.** Ranm tzii. Machucar. Ti'el ri re jun puuy tijk'e jun chuuch ek' re looq' timoloon. ri jb'ij tran taq maq puuy taq'an taq chirij jun chuuch ak' re jinon li timoloonk. K'utunk: Man ajtzoo' xk'e' man ixtuux miir.
1595. **K'e'lk.** Riliik b'ij. Machucado. Jinon tib'ijsaj re jun chuuch ak' we xke'saj jwi'l jun puuy.
1596. **K'e'lk.** Riliik b'ij. Pellizado. Ri riliik jun kristyan kojol ixk'iyeq la' jtyo'jl jwi'l jun chik.
1597. **K'e'onk.** Ranm tzii. Pellizar. Ri jchapiik jtz'umal jun kristyan rik'i ixk'yeq.
1598. **K'eeek'.** Riliik b'ij. Miserable o codo. Jinon tib'ijsaj re jun kristyan jwi'l kita' ko tisipaank, nik' riliik rik'il jun kristyan xu'y.
1599. **K'ek'elk.** Riliik b'ij. Escaso o limitado. Ti'el ri jun qleen kita' chiki k'ii tikan re tiya'saj. // Ri k'ax jjachiik jun qleen jwi'l kita' k'ii wi'. K'utunk: k'ek'el qe qaaw xya'saj li chaak.
1600. **K'emk'enk.** Riliik b'ij. Gelatinoso. Ri riliik jun rikiil ri re' jor tzaatz. // Jilon riliik jun ra iik ri re' tijorob' tik'emk'enk la' xeeq.
1601. **K'epepeej.** Ranm tzii. Quitar un pedazo de adobe. Ti'el ri resal jun k'eer uleew la' jun xaa jaa, jilon ri resaj jun qleen li jun jul, lamas jun kristyan tijtitz' jq'aab' re looq' tiresaj neen tijtok. K'utunk: lin xink'epepeej man tz'aaq wi kli.
1602. **k'et.** Ranm tzii. Desgranar elotes. Ti'el ri resal taq ra jb'aq'wiich ixim la' jun k'ux. // Ri resaj taq ra jb'aq'wiich puch' k'uux la' jun akan rech tib'ansaj jooch' ajan, jilon re jb'aniik aak' waa.
1603. **k'etelk.** Riliik b'ij. Elotes desgranado. Ri riliik jun piiq' kita' chiki jb'aq'wiich k'uux la'.

1604. **K'eer.** Riliik ranm tziiij. Pedazo. Ri jun qleen q'atzalk re tijeem. K'utunk. Jor siq'il ra **k'eer** traas xya'saj chwe.
1605. **K'eer tziiij.** Sílabas. Ri jb'iij jun ra k'eer tziiij re jun yolooj. / Ri jun rechaq taq ra jumuwztziiij tita'maj li jun yolooj.
1606. **K'eex laj tziiij .B'iij.** Maltrato. Nik' ti'el rik'il yoq'oonk. K'utunk: Man wunaq li jor k'eex laj tziiij xij chwe.
1607. **K'el. B'iij.** Loro/perico. Ri jun ra ka'n rex riij kyeq pach q'eeq jtzaam wi jxiik' ji wi laq k'iiche'laaj, xaq k'u lajori wi kristyan tijloq' taq re tijya' taq chirichoochaq jwi'l qus tril taq ti retamaaj tiyoloowk.
1608. **K'eqat.** Rilik b'iij. Pícaro. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan juun ta qe wi'w chijxo'l nik'j chik. K'utunk: Ra ek'l li jor ra **k'eqat** juun ta tiwa'x wi'w.
1609. **K'er.** Ranm tziiij. Pedaciar o partir. Jb'aniik k'ii re jun qleen jwi'l tq'atzsajk. // Ri k'ii jq'atziik jun qleen.
1610. **K'etan.** Riliik b'iij. Caliente. Rik'ajk jun qleen jwi'l xmiq'saj b'a q'aaq'. / rik'ajk ja' we xpoq'owsaj xilj jun k'olb' b'a q'aaq'.
1611. **K'ex.** Ranm tziiij. Cambiar. Ri tran jun kristyan we tij jal jwiich jun qleen re chopka' tran jun ra ak'l we wi jun ra ritz'aab' ruk're' tijk'ex jwiich rik'il jun ra rech'nal.
1612. **K'ex.** Riliik b'iij. Dolor sufrimiento. Ri rik'ajk jun sok'el xb'ansaj rik'i jun qleen. / rik'ajk jun eywaad pach jun b'iis. K'utunk. K'ex wanm jwi'l b'iis.
1613. **k'ex q'aab'.** Ranm tziiij. Cambio de mano o trueque en el trabajo. Tziiij ri ti'el ri re' li jun komoon kristyan tijk'ax jq'ab'aaq li chaak, ri re' lajori tib'e taq rik'il juun, chuweeq' tib'e taq rik'il chik juun chik.
1614. **K'exalk.** Riliik b'iij. Cambiado. Ri we b'anol chaq k'exonk re jun qleen jwi'l jun kristyan.
1615. **K'exb'l.** B'iij. Cambio o sencillo de un billete. Ri jb'iij jk'exik jwiich pwaq nim jwiich, nik' rik'il we wi' jun loq'mank tib'ansajk ruk're' titojsaj rik'i jun pwaq nim jwiich, ri k'u ajk'aay tin ya'na jk'exb'l.
1616. **K'exex chaj.** B'iij. Pinabete. Ri jb'iij jun chaj jwi'l saq tinatun jche'al ji wi laq joron juyub', seb'laj nimaq taq chee' tib'e'w. La' chee' ri te'saj qus taq tz'olom re tb'ansaj nojel qleen la', che' ri lajori tijiin

- tik'iis, jwi'l titz'apij taq kristyan jwi'l q'atb'tzii neen kristyan tiqasin taq chee' ri lajori li tinmit Iximuleew.
1617. **K'exk'oliil.** Rilik ranm tzii. Sufrimiento. Ri jb'iij nojel qleen tib'ansaj chiwch q'iij-saq re ma kita' qus tiran re qak'aslemaal, chopka' ch'o'j, kamiik, elaq pach nik'j chik.
1618. **K'e'w.** Ranm tzii. Pellizcar. Tzii ri nik'qe ti'el rik'il jb'iij k'e'onk.
1619. **K'exwaach.** B'iij. Reemplazo. Ri jb'iij jk'exel jun qleen tiye'sajk, chopka' we jun kristyan titaqsaj li chaak ruk're kita jamalk, xaq joj mokoom tijtaq b'ik, rik'uli tib'ijsaj k'exwaach re.
1620. **K'exwichink.** Perjuicio. Ri jun k'axk'olil b'anol re jun kristyan jwi'l jun chik, tiyolsaj riij li jun q'atal tzii, jilon li jun Ch'oo'j. // Ri jun iil b'anol jwi'l jun kristyan re jun chik laj jk'aslemaal.
1621. **K'exk'oliil.** Lesión. B'iij. Ti'el ri jun k'ax tijta' jun kristyan ri re' tiq'atsaj jtyo'jl, jilon ri re' kutsal rik'il jun ch'iich'.
1622. **K'i'w./ k'i'.** Riliik b'iij. Pereza. Ri we jun kristyan kita' raaj tran jun chaak jwi'l jsaq'orik.
1623. **K'iche'. B'iij.** Idioma K'iche'. Jilon jb'iij kiib' re jun wunaq Mayb' yolooj. / Yolooj ri tiyolsaj juwi'laq k'ii kristyan li tinmit Iximuleew, ri jun yolooj ri jor nim chiwchaq juntir Mayb' yolooj.
1624. **K'ichee'l aaq.** B'iij. Coche de monte. Ri jb'iij jun awaj kijab' raqan chopka' riliik jun aaq wi maq ree eselch laj jchii' ji wi li k'iichee'laaj pitaq puuq tib'en taq tij tij taq tiko'n pach we tij ta' taq jun kristyan tij tija' tiqa'n.
1625. **K'ichee'laaj. B'iij.** Montaña. Ri jb'iij jun rawitz lamas wi k'ii chee' pach wurón tichokon re richochaq nojel awaj re juyub'. Tzii ri nik' qe tib'ijsaj chopka' juyub'.
1626. **K'ii.** Riliik ranm tzii. Muchos. Ri tijb'iij we xaq ta qe jun qleen wi', nik' rik'il k'ii qleen wi. Tzii ri tikojsaj re jk'utiik jk'iyal awaj pach kristyan.
1627. **k'ii jwiich.** Riliik b'iij. Surtido. Ti'el ri riliik jun k'aay k'ii jwiich qleen tik'ayaaj, lamas looq' ticha'saj neen tiloq'saj.
1628. **K'iix.** B'iij. Espina. Jinon tib'ijsaj re tra tuq taq wi la' raqan taq aranx pach la' nik'j wuron chik chop tukn.

1629. **K'iix laj wanm.** Riliik b'iij. Dolor en el alma. Ri jun k'exkoliil wi rik'i ranm jun kristyan.
1630. **K'iiky.** Ranm tziiij. Crecer. Tziiij ri ri tij b'iij jnimiriik jun kristyan, jun awaj pach jun qleen. Jnimarsajk jno'jb'l jun kristyan. Jinjon tib'ijsaj re jun awaj we xmimark.
1631. **K'iisk.** Ranm tziiij. Terminar. Ri jb'iij we xb'antaji jb'aniik jun chaak pach jun qleen.
1632. **K'iix ek'.** Riliik b'iij. Gallina riza. Ri taq ra ek' k'iix rijaaq, wa'l ismaal chirijaaq. / Ek' kita k'ii ismal chirijaaq.
1633. **K'ilaan.** Riliik b'iij. Frito o secado. Ri xk'iliiji jun qleen nik' rik'il chob'orsal chaq b'a q'aaq'.
1634. **K'iliij.** Ranm tziiij. Freir. Ri jchob'orsajk jun qleen li xoot chib' q'aaq' chopka' jun anmm tij chob'orsaj sik'il, kape pach nik'j qleen chik li xoot re jinonli looq' tijok'sajk.
1635. **k'im chakaach.** B'iij. Canasto de mimbire. Ri taq ra chakaach tib'ansaj la' k'iim, chop tib'ansaj li komoon saq ja', pach nik'j komoon chik re b'a wiitz. / Ri qleen jor tib'ansaj li tinmit Ch'ajuul.
1636. **K'im.** B'iij. Pajón o monte. Ri jun woron ti'eelch chiwchaq taq'j wik'u chiki nik'j nimaq jxaaq jisjaq titzarar jchii' jxaaq tisokonk, maq nimaq tikojsaj re jb'a jaa pach tiya'saj rechaq chi tijem.
1637. **k'im jaa.** B'iij. Casa de paja. Ri jun jaa b'anol la k'iim, j'baa, jilon jxee'. // Ri riliik jaa wi b'a wiitz re tinmit Tz'unun Kaab' laq komoon Xe' Ch'iyuut', K'alanche' pach nik'j komoon chik.
1638. **K'is.** Riliik b'iij. Ahumado. Ri rik'ajk jun qleen jwi'l xook sib' rik'il. / Rik'ajk jooch' we xsib'ark. / Jinon ruxb' maq Paar.
1639. **kis.** K'ere'l tziiij. Partícula. Ri jun k'ere'l tziiij tikojsaj re jnek'iik jun pach'ul tziiij. K'utunk: Xyuqi **k'is** qawinaq chasolaj miir.
1640. **k'is.** Ranm tziiij. Terminar. Ti'el ri jk'isik jun chaak k'omol jq'aab'. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij kristyan, xaqe rajawax tikojsaj -a' k'isb're man ranm tziiij K'utunk: Ooj xqak'isa' qachaak.
1641. **k'iis.** B'iij.* Jilon tib'ijsaj re jun kristyan kisiy, tijtzur riib' rik'an. K'utunk: Aat ak'l wi qe ak'iis na'li'n

1642. **K'isachalk. B'iij.** Top. Quizachal. Ri jb'iij jun jq'aab' tinmiit wi ikim re tinmiit Tz'unun Kaab'. Ri Jq'aab' tinmiit ri xkojsaj jb'iij jinonli jwi'l ogor taq tzii pok k'ii qawa'xk sache'l taq kla'.
1643. **K'isb'eenwi.** Riliik Ranm Tzii. Lugar donde termina. Jinon tib'ijsaj re k'isb're jun b'ee pach k'isb're jun tzii.
1644. **K'isb're.** B'iij. Fín o límite. Ri jb'iij lamas tik'iswi jb'aniik jun qleen nik' rik'il kojol retal lamas titaw na jb'aniik jun chaak.
1645. **K'isi'.** Ranm tzii. Nacer. Tzii ri nik' tib'ijsaj pach tzii eleck. K'utunk. Ra tuun **xk'isi'** tra jnee'.
1646. **K'isik'.** B'iij. Cabro. Ri jb'iij jun awaj kijab' raqan wi ruk'aa' kut jee chopka' riliik jun masat taq yuq'saj jwi'l rajw titijsaji ra'l jtu' pach jti'niik.
1647. **K'isilk.** Riliik b'iij. Terminado. Ri we kita' chiki jun qleen re tik'ayajk rik'uli tib'ijsaj kisilk re.
1648. **K'isis.** B'iij. Cipres. Ri jb'iij jun chee' nim raqan jwiich qusi re jkunajk ojob'.
1649. **K'it.** Ranm tzii. Forma de llamar los pollitos por la gallina. Ri jun ch'awiik tiran jun tuuq' ek' re jsik'iij taq ra jch'iiw re tijtij
- taq chaaq, yaach', ixjut pach nik'j qleen chik tijtij taq re jwaaq.
1650. **k'itij.** Riliik ranm tzii. Un poco. Ri jun tzii tikojsaj ri re' jun kiitz qe re jun qleen xk'omsaj jcholaaj, jilon qe jun kiitz qe xch'eksaj. K'utunk: lin jun ra k'itij qe xintaaw neen xii man ajtij.
1651. **K'ixb'al.** B'iij. Verguenza. Ri jkyeqark jun kristyan chiwch nik'j kristyan chik./ Ri ti'el re jun kristyan, ri re wi jun qleen tiran kita qus chiwch nik'j kristyan chik.
1652. **K'ixeel.** Riliik b'iij. Tucayo. Ri tijb'ij we nik' jb'ijaa kiib' kristyan, chop jun qaaq rik'il jk'ajool, jilon jun maam rik'il rimaam. .
1653. **K'ixib'. Ranm tzii.** Avergonzar. Ti'el ri resaj jk'ixb' jun kristyan chiwch nik'j chik. / Tzii ri looq' ti'echb'ejk re tikojsaj. K'utunk: **atk'ixib'**. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: **xatk'ixib'**.
1654. **k'ixpiliil.** B'iij. Izote silvestre. Jilon jb'iij jun ra kii tik'iyich laq k'achelaaj. K'utunk: Jili b'a wiitz jor k'ixpiliil wi.
1655. **k'ixtu'l.** Riliik b'iij. Raquitico o niño que no crece. Ri riliik jun ra ak'l qaje'l riij kita rik'iiy jwi'l jun

- yajeel. // Jilon riliik riko'n ri re' kita tik'iyy taq ra nuuch' tikan el taq.
1656. **K'iyaa'l.** Riliik ranm tz'ij. Mayoría. Ti'el ri juntiir raqan jun qleen. // Ri jun qleen k'ii wi la'. K'utunk: kap jk'iyaa'l kristyan xyuq taq li komoon miir.
1657. **K'ixix.** Riliik b'iij. Espinoso. Ri we pok fitoq'xiin jun qleen chopka' k'iix rik'ajk. K'utunk. A usumchii' pok tik'ixix.
1658. **K'ixk'iik.** Riliik b'iij. Alborotado. Ri riliik jb'aa jun kristyan, jun aaq jor k'iix rii.
1659. **K'ixwi'.** B'iij. Espinilla. Ri jun yajeel tijya' rechaq taq ra nuuch' ek'l juwi'l chi' tuuj, lamas titzaaq wi'w juntir jb'aaq, jilon re wi tiwiix k'iix jb'aaq.
1660. **K'o'x.** B'iij. Guacal. Jilon tib'ijsaj re jun pak'b'l jaa', b'anal la' rii jwiich chee', tik'aysaj laq k'ayb'l.
1661. **K'ob'eej.** Ranm tz'ij. Imitar. Ri resajk jwiich jun kristyan pach, nik' rik'il tb'ansaj neen tjiin re chij b'aniik.
1662. **K'ojaa.** B'iij. *Jinon tib'ijsaj re jun ra jaa tib'ansaj rik'i tz'olom tichokon re tik'olsaj jal.
1663. **K'ojajk.** Ranm tz'ij. Remendar. Jt'isiik jun k'eer k'obj'l la' jun teel re jun atz'iyaaq pach jun qleen chik. / Jtz'aqiik xoq'ol la jun teel wiich xaan.
1664. **K'oje'l.** Riliik b'iij. Remendado. Ri jb'iij we kojol chaq jun k'obj'l re jun teel.
1665. **k'obj'l.** B'iij. remiendo/ retazo para remendar. Ri jb'iij jun ra k'eer atz'iyeeq tikojsaj re jun k'oje'l atz'iyeeq chop weex, uuq, poot'.
1666. **K'ojol ak'.** B'iij. Pollo. Jinon tib'ijsaj re jun ra k'ojol puuy. // Jb'iij jun ra nuuch' puuy.
1667. **k'ojol tz'ii'.** B'iij. Cachorro. Jilon jb'iij jun ra tz'ii' ajri tjiin tik'iyy. // Ri jb'iij jun ra tz'ii' tjiin tijch'ot riib'. // Jb'iij jun ra tz'ii' kita chiki titu'nk.
1668. **k'ojol wakx.** B'iij. Ternero. Ri jb'iij jun ra wakx tjiin tik'iyyk. // Wakx kita chiki titu'nk tjiin tiq'ilq'iin rii. // Ri jb'iij jun ra wakx ti'ok re jchuuch waxk jilon re jqaaj wakx.
1669. **k'ojolxeel.** B'iij. Joven. Jilon jb'iij jun k'ojol wunaq, tjiin tik'iy chiwch q'iij saq. K'utunk: Ra wiyiim ra k'ojolxeel chaq.

1670. **K'ol.** Ranm tziij. Guardar. Ri jb'itiik
1671. **K'uliik** q'iij. Ranm tziij. Cumplea años. Ri jb'aniik jnimq'iij jun kristyan pach jun ajaw chopka' tik'ulsaj jq'iij Aak'aab'.
1672. **K'uljaa.** B'iij. Vecino. Ri jun kristyan wi richooch chij naaq jun kristyan chik, nik' rik'il nik' jq'aab' tinmiit wi'w taq neqaj jxo'laq.
1673. **K'ulmaam. B'iij.** Guía de los sacatunes. Jb'iij jun ajk'alb'ee re jun puuq ajxojl jb'iij patzka'r tb'ansaj li tinmiit Tz'unun Kaab'.
1674. **K'ulnaq.** Riliik b'iij. Casado. Ri we jun anm wi chaq richjiil nik' rik'il k'amal chaq wunaq jwi'l.
1675. **K'ululaaj.** Riliik ranm tziij. Responder o contestar. Ri jb'iij tziij tran jun kristyan jwi'l xansaj jun tz'oniink re.
1676. **K'ululank.** Riliik ranm tziij. Contestación. Jk'ululaajk nojel tz'oniink tb'ansaj re jun kristyan jwi'l jun kristyan chik.
1677. **K'uluw tuuj. Riliik b'iij.** Ri jb'iitiik jun awas anm chub', nik' rik'il xtz'aqati waxaqiib' q'iij re ra jnee'.
1678. **k'uum.** B'iij. Ayote. Ri jb'iij jun kwiich tiko'n tijya' laq saqmiq'iin luwr, jilon riliik chop mukuun, qus titijsaj rik'iil kaab', jsikiil qus re rikiil. // Ri jun jwiich wuron titijsaj we kow chaq rii, tib'ansaj li kaab', titijsaj laj q'iijaq kamnaqiib'.
1679. **k'ulu'm.** Riliik b'iij. Loco. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tiqe pee jb'aa re nojel qleen. // Ri jun kristyan kita qus jb'aa re jta'ik jun qleen tiyolsaj, jilon re jun qleen tib'ijsaj re.
1680. **K'upulk.** Riliik b'iij. Tajeado. Ri we solkopil chaq uleew rik'i jun chukb'al re looq' chaq titiksaj tiko'n chiwch.
1681. **K'upuuj.** B'iij. Tajeo. Jb'iij chaak tib'ansaj li qachuuch uleew, ri nojel uleew kita tikil jwiich. Ri jun chaak tib'ansaj re uleew re tisolkopii jwiich re looq' titiksaj qleen.
1682. **K'up.** Ranm tziij. Tajear. Ranm tziij ri, ti'el ri jk'upiik jun k'eer uleew. // Ri jsolkopii uleew la' jun chakub'l. K'utunk: lin xink'up jun kiitz wuleew kab'jiir.
1683. **K'upb'l.** Piocha. Ri jb'iij jun ch'iich' paq'piik jchii', jilon ch'ut jb'aa, wi jun ketkik jul la', lamas tikojsaj raqan tikojsaj re jk'upiik uleew.

1684. **K'uqaach.** B'ijj. Derrumbe. Ri jpetiik jun k'eer uleew, chee' ajsiik. / Ri jtzaqikch riib' ajsik nojel ab'aaj, xoq'o'l, chee' li jun b'ee, tikuwiin tijtz'apiij jun b'ee.
1685. **K'ur.** Ranm tzijj. Cortar. Jketiik jun qleen rik'i jun moor pach rik'i jun qleen chik chopka' jketiik sii'.
1686. **K'urulk.** Riliik b'ijj. Cortado. Nik' rik'il ketel chaq jun qleen rik'il jun ch'iich' pach rik'i jun qleen chik.
1687. **K'usaal.** B'ijj. Top. Cotzal. Jilon jb'ijj jun jq'aab' tinmit K'iche', kla' wi taq wi'w aj ixil, kristyan, jilon ri jb'ijj yoloj tiyolow taq. // Ri tinmit wi jk'ulb'at chijk'ulel Neb'j, Ch'ajul, Kunen, pach tinmit Tz'unun Kaab'.
1688. **K'usal. K'utzal.** B'ijj. Apellido Cutzal. Ri jkaab' jb'ijjaq jun puq kristyan aj k'iche' jilon aj Kaqchikel.
1689. **k'utwiich tinmit.** Croquis. Ri jun chaak b'anal, lamas tik'utsaj jwiich juntir qleen wi li jun komoon, jilon li jun tinmit chop chootx, tijoj iib', jaa, b'ee, jb'e jaa' pach nik'j qleen chik tik'utsaj li jun jxaaq wuuj.
1690. **K'utb' b'ee.** Señal de tránsito. Jilon jb'ijj taq ra ch'iich' tz'ajal lamas tib'ewi'w jsuk'ulal b'ee re juntir ch'iich' tib'ensaj taq.
1691. **K'utb'aqel.** Radiografía. Jilon jb'ijj jun ch'iich' tikojsaj jwi'l ajkuun re ti'ilsaj q'aje'l, jilon juntir riliik b'aaq laj jtyo'jl jun kristyan.
1692. **K'utub'.** B'ijj. Gusano medidor. Jb'ijj jun ixjut rex riij we tib'eenk riliik pajonnk tran.
1693. **K'utulk.** Riliik ranm tzijj. Mostrado. Nik' rik'il xk'utsaji jun qleen chiwch jun kristyan pach tijol chaq jun ra ak'l chib' jun etamb'al.
1694. **K'utunk.** Ranm tzijj. Mostrar. Jk'utiik jun qleen chiwch jun kristyan. Ri tran jun ajtij rik'il tra ak'l laq tijoj ib'.
1695. **K'utoj b'anonk. B'ijj.** Prueba. Ri jtokiik lamas petzal wi'w jun iil. // Ri jtziij jno'jaq kristyan xiliw taq jun iil.
1696. **K'uur jwiich.** Riliik b'ijj. Pobre o que da lástima. Jonon tib'ijsaj re jun kristyan jwi'l kita' tij ta'w nwn tran re qleen re, nik' rik'il seb'laj meb'aa'.

1697. **K'uur.** Riliik b'iij. Expresión de lástima. Ri jtoq'obsajk jwiich jun kristyan pach jun awaj jwi'l jun kristyan chik.
1698. **K'uurpup.** B'iij. Tecolote pequeño. Jb'iij jun ka'n wi jxiik' laq'ab' tich'aw b'aaq chee' chopka' riliik jun tukur.
1699. **K'uwex.** B'iij. Anona. Jb'iij jwiich tiko'n rex riij, saq jpaam wi jb'aaq' chepka sikiil ki' chitijeem we q'an chaq rillik chepka rilik maatz xaq rex tinatunk.
1700. **K'uux.** B'iij. Elote. Jb'iij jal we aj t'on naq nik' rik'il ki' na chi tijeem tib'olsaj li q'aaq' pach titzeksaj li b'o'j, ri titijsaj laj q'iijaq kamnaqii'b'
1701. **K'ux.** Ranm tziiij. Masticar elote. Tziiij tijb'iij j muk'iikj jwiich tiko'n laj qachii' chopka' kaxlan kinaq' pach nik'j tiko'n chik.// Ti'el ri jjok'iik k'uux laj chii' jun kristyan.
1702. **K'uxk'ub'.** B'iij. Pajon. Ri jb'iij jun k'im tikojsaj ojr taq tziiij re jb'aa jaa.
1703. **K'uxul.** Riliik b'iij. Masticado. Ri jb'aniik jun qleen tijil rik'i ee jwi'l jun ak'l pach jwi'l jun tz'i'.
1704. **K'yeeq.** B'iij. Flor de mayo. Jb'iij jun kotz'ii'j ti'eelch laq qajb'al nab'e taq jab' kyeq tinatunk.
1705. **K'yeq.** B'iij. Pulga. Jb'iij ra q'uun ka'n tij tzub'aj jkik'eel kristyan pach jkik'eel awaj tich'opiink naj titawk.
1706. **K'yeqetqul.** Riliik b'iij. Tos. Jb'iij ojob' tijta' jun kristyan pok tit'ojman jwi'l.
1707. **K'yexeex.** B'iij. Pinabete. *Ri jb'iij jun chee' tijiin tik'iis jwiich li rulewaal Iximuleew, rax k'ixk'iin taq ra jxaaq, chop riliik jun k'isiis, ji tik'iij laq joron taq luwr chop Chi'magna', pach Saq uleew.

L-I

1708. **L.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Oxlaj tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yoolooj.
1709. **L.** K'ere'l tziiij. Partícula. Ri jun k'ere'l tziiij tikojsaj re nik'j tziiij li Tz'unun Yoolooj. K'utunk: Intyo'jl.
1710. **La wi'w.** Tz'onink. Dónde. Ri tziiij ri nik' qe tib'ijsaj chopka' tziiij lamas.
1711. **La.** Kere'l tziiij. Partícula. Jun tziiij ri tijb'iij lamas tita'majwi'w jun qleen. K'utunk: Man ra tz'ii' wi la jaa.

1712. **Lab'aal.** B'iij. Mal espíritu. Ri jb'iij jun etzal muuj ti'ok li jun jaa k'olb'al we jun kristyan kita' tijkuxtaaj Ajaw.
1713. **Laaj.** K'ere'l tz'ij. Suf. Intensificador. Ri jun k'ere'l tz'ij tib'e k'isb're jun riliik b'iij. K'utunk: nimlaaj, ki'laaj, raxlaaj.
1714. **Laj.** Prep. Partícula. Ri jun k'ere'l tz'ij ri tikojsaj re jun tiqb' tz'ij. K'utunk: lin xinq'ajch laj roox q'iij.
1715. **Laj raqan.** Riliik ranm tz'ij. Al pie del árbol. Ti'el ri jun qleen wi chi raaj jun chee'. // Ri jun wiikem re jun chik. K'utunk: Inxajb' ji wi laj raqan man meex.
1716. **Laj raa'.** Riliik ranm tz'ij. En la pantorrilla. Ri jun qleen wi laj q'orij ra' jun kristyan. K'utunk: Laj raa' man anm wi jun chike'j.
1717. **Lajaj.** Ranm tz'ij. Regar. Ti'el ri jun kristyan xijtiil jwiich jun qleen chiwch uleew. K'utunk: Xinlajaj kinaq' li uleew. // Xqalajaj xaaq ab'iix chiwch man wakx.
1718. **Lajal.** Riliik b'iij. Regado. Ri riliik jun qleen tiliik jwiich. K'utunk: Kap qajaal lajal wiich jab'.
1719. **Lajk'al.** B'iij. Dos cientos. Ri jb'iij jun ojlan li Tz'unun yoloaj, ojlan ri wi lajuj wunaq xilj.
1720. **La' k'ut / lamas.** Tz'onink. ¿Dónde? Tz'ij tikojsaj re jb'aniik jun tzonink chib' retamajk la' titamajwi jun qleen, chopka' jun tz'oniink ri: ¿Lamas wi'w awichooch? ¿La' k'ut tichakun aqaaj?
1721. **La wi'w.** Tz'onink. ¿Dónde está? Ri jun tz'onink tikojsaj re jta'ik jun qleen. K'utunk: ¿La wi'w achuuch lajori?
1722. **La'.** K'ere'l tz'ij. Partícula. Ri tib'iin nen qleen wi la' jun chik. K'utunk: Man saqno'y wi la' awitz'iiq.
1723. **La'.** Riliik ranm tz'ij. Con / Instrumental. Ra tz'ij ri tijb'iij neen rik'il tib'ansajwi'w jun qleen. // Tz'ij ri ri tik'utuw neen tikojsaj re jun sek'oon, jilon re jun chaak. k'utunk: Kamsaj man ka'n la' jun ab'aaaj.
1724. **Lamas.** Tz'onink. ¿Dónde? Ri jun tz'ij tikojsaj re jun tz'onink re jta'ik jun qleen. K'utunk: ¿Lamas xatpewi'w miir?
1725. **La'j / Laq'j.** Riliik ranm tz'ij. De día. Ti'el ri jsaqil jwiich uleew. // Nik' ti'el tik'il jb'iij laq'j.

1726. **La's / Laas.** B'iij. Francisco. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloos, tziij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qatzijb'al.
1727. **Laa chee'.** B'iij. Arbol de Chichicaste. Jb'iij jun chee' lak'lik jxaaq rex tinatunk titiksaj laq k'ulb'aat' re kita' ti'ook awaj, jxaaq nik'qe pach jxaaq laa jwi'l pok tisokoonk.
1728. **Laa.** B'iij. Monte de chichicaste. Jb'iij jun ra q'uun wuron ti'eelch wechaq taq'j rex chanqa'rjxaaq, wetichepsajk pok tisokonk ti'eelch ch'aak' la' jq'aab' jun kristyan.
1729. **Laak.** B'iij. Ciriaco. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloos, tziij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qatzijb'al.
1730. **Laal.** K'ere'l tziij. Partícula. Ri tib'iin nen k'u ristyan titokow re jun chik, jilon nen k'u kristyan tijiin tiyolsaj. K'utunk: ¿Neen kristyan laal xiyuuq awik'il?
1731. **Laaq'.** B'iij. Trampa. Ri jun qleen b'anol la tz'oloom pach la' chiim ch'iich', tikojsaj re tijchoop ch'oo. K'utunk: Xinkoj jun laaq' re maq ch'oo.
1732. **Laas.** B'iij. Francisco. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloos, tziij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qatzijb'al.
1733. **Laatz'.** B'iij. Actividad/ persona ocupada. Ri tziij tijkoj jun kristyan ri re' wi jchaak tiran. // Ri tziij tijkoj jun kristyan re jya'ik jb'iij kita jamal jwiich re jb'aniik jun qleen chik. K'utunk: lin kita' looq' inpe awuk'il oke' jwi'l wi jun inlaatz'. / lin jor laatz' inwiich lajori.
1734. **Laatz'.** Riliik b'iij. Apretado / ocupado. Ri we nojsel chaq jpaam jun k'olb' pach jun jaa nik' rik'il kita chiki' titz'aqat jun xilj. / Ri we jun xajab' tejet'jeen chiriqan jun kristyan. / Tib'ijsajk we kita' jamal jwiich jun kristyan chij b'aniik jun chaak.
1735. **Latz'alk.** Riliik b'iij Estrechado. Ri riliik jun luwr lamas kita jamal jwiich. // Jilon riliik jun jaa k'olb'al lamas nojsal jpaam re qleen.
1736. **Laax.** B'iij. Nicolas. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloos, tziij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qatzijb'al.

1737. **Laj nik'j.** Riliik b'iij. En medio/ la mitad. Pajnik'j re jun qleen wi'w jun qleen tijin tiyolsaj riij.
1738. **Laj xukt.** Riliik b'iij. Al lado. Ji' wi jun qleen laj tzaal jun qleen chik chopka' jun k'utunk ri: ǵLamas wi'w man laq? –Ji wi laj xukt kaa'.
1739. **Laj.** Tiqb' tziiij. Preposición. Ra tiq'b' tziiij ri tijb'iij lamas wi'i jun qleen re jun qleen chik pach re jun awaj, jun kristyan. Chopka' jun k'utunk ri: Ri wunaq wi jpatb'aa laj b'a.
1740. **Lajori.** Riliik ranm tziiij. Ahora. Ri tziiij tikojsaj ri re' lajori tijiin jb'aniik jun qleen. K'utunk: Lajori xojtzaq li ch'iich'.
1741. **Laj'oor.** Riliik ranm tziiij. Rápido. Ri jkuwlajk jb'aniik jun chaak jwi'l seb'laj rajwexk pach we oqtal riij ajchaak.
1742. **Lajuuj.** B'iij. Diez. Jb'iij jun ajlank wi kiib' q'ab' xilj.
1743. **Lajk'ulel cholb' k'aslemal.** B'iij. Anticonstitucional. Ri chaak tiran taq maq q'atb'tziiij ri re' tijxalq'atij taq juntiir taqanl tziiij rik'il kristyan re lximuleew.
1744. **Lakaan.** Ranm tziiij. Gatear. Jb'aniik b'ee tran tra q'uun akl chakal tib'entaaq tijkoj
- raqanaq pach jq'ab'aaq li uleew.
1745. **Lakal.** Riliik b'iij. Gateado. Ri riliik jun ra ak'l ri re tilakaan li uleew. K'utunk: Ran inrab'iin lakal li uleew miir.
1746. **Lak.** Ranm tziiij. Sacar agua con un baño. Ti'el ri resal jaa' li jun k'olb'l li jun piil, jilon li jun k'otob', pach li jun nim jaa'. K'utunk: Wuk'an xinlak injaa' xilj man k'otob'. K'ax chaq jlakiik.
1747. **Lakal.** Riliik b'iij. Agua sacada con un baño. Ri riliik jaa' ri re' esal chaq la' jun k'olb'l. K'utunk: Intiit' lacar chaq jjaa' jwi'l re tinch'aj jtzii.
1748. **Lakaaj.** Riliik ranm tziiij. Un baño de agua. Tiel ri jnimaal jaa' esal la' jun k'olb'l li jun piil, li jun k'otob', jilon li jun nim jaa'. K'utunk: xaqe jun lakaaj jaa' xwesaj li k'otob'.
1749. **Laklik.** Riliik b'iij. Grande. Ri riliik jun chee' julik jb'aniik jxaaq. K'utunk: Kap taq ra inchaaj xintik oxab'iir jor laklik chaq jb'aniik lajori.
1750. **Lak'lik.** Riliik b'iij. Alto. Ri riliik jun kristyan naj raqan, jilon jun chee'. K'utunk: Man ink'ajol jor lak'lik chaq raqan.

1751. **Lamalaan.** Riliik b'iij. Hacer un trabajo rápido y mal hecho. Tziiij ri tikojsaj re jya'ik jb'iij ri re jun chaak li alnaqiil qe xb'ansaj. // Ri eel ri jol jb'aniik jun chaak, jilon nik' qe ti'el ri re' tib'ijsaj kita' qus jb'aniik jun chaak. K'utunk: Man wunaq li lamalaan qe jb'aniik inchaak xran.
1752. **Lantaar. / Lentaar.** B'iij. Delantal. Ri jb'iij jun k'eer uuq tijkoj taq anm aj Tz'unun Kaab' jilon aj k'iche' laj qatinmit re tiran taq chaak li jun jaa k'olb'al. // Ri atz'iyeq tijkoj taq anm re kita' tiran tz'iil ruqaq.
1753. **Laq.** B'iij. Escudilla para comer. Jb'iij jun k'olb' tikojsaj re tijb' rikiil waa'wi ra'l wi q'uun wi nimaq b'anal rik'i xoq'ol pach ch'iich'.
1754. **Laq.** Tiqb' tziiij. Preposición. Ri jun k'ere'l tziiij tikojsaj re tiqb' tziiij. K'utunk: Oke ooj ojb'ee laq tinmit. / Oxjiir xqata' jun saq puwaq laq ab'aaj.
1755. **Laq'ab'.** Riliik b'iij. De noche. Ri jb'iij we xqejib'i q'iij tachiki' tinar jun li q'equ'm nojel kristyan pach awaj tiwer taq.
1756. **Laq'j / La'j.** Riliik b'iij. De día. Ri we kita' q'equ'm nik' rik'il wi saq, tinar juntiir wi chiwch
- uleew, juntiir kristyan tichakun taq, nojel awaj tiwokat taq.
1757. **Latz.** Ranm tziiij. Raspase en un chichicaste. Ti'el ri rik'aj jk'yeqatiil jun jxaaq laa.// Ri tiran la' jtyo'jl jun kristyan ri re' tiq'aax xo'l jxaaq laa. K'utunk: xinlatz inq'aab' la' man laa.
1758. **Latzal.** Riliik b'iij. Quemadura de gusano o de chichicaste. Ri jb'aniik jtyo'jl jun jwi'l q'axe'l la' jun la' jilon jwi'l jk'ixaal jun saqno'y.
1759. **Latz'ij.** Ranm tziiij. Apretar. Jb'aniik jet'en re un qleen re looq' titz'aqat chik nik'j xilj jun qleen.
1760. **Latz'uj.** Ranm tziiij. Colar. Resajk ra'l jun qleen rik'i jun chab'al jwiich qleen.
1761. **Latz'ujb'l.** B'iij. Colador. Jilon jb'iij jun ketkiik ch'iich' choob' jpaam tikojsaj re jlatz'uj q'oor, jok'ol kinaq, kape, k'aj pach nik'j qleen chik.
1762. **Latz'ul.** Riliik b'iij. Colado. Ri we esel chaq ra'l jun qleen rik'i jun chab'al qleen.
1763. **Lawiij.** / yawiij. Qejom tziiij. Hechar llave. Ti'el ri jtzaqiil laaw re jun jchii' jaa. K'utunk: lin xinlawiij wochooch jwi'l maq alq'omb'.

1764. **Lawil. / Yawil.** Riliik b'iij. Puerta que se le ha hechado llave. Ti'el ri re' tz'apil chaq jun chii' jaa la' jun laaw. K'utunk: Chootx lawil chaq miir laq'a'b.
1765. **Leb'liik.** Riliik b'iij. Objeto abierto o blando. Ri riliik jun qleen kita koow b'anal re, kita qus riliik jun qleen. K'utunk: Man teem li leb'liik qe x'elk.
1766. **Leej.** B'iij. Tortilla. Jb'iij waa lejelk nik' rik'il b'anol jun setsik re chaq'sal li xoot ruk're' titijsaj rek'i rikiil.
1767. **Lejb'l.** B'iij. Molde o comal. Jilon jb'iij jun qleen tikojsaj re jb'aniik leej chop xoq'o'l xoot, ch'iich' xoot pach nik'j qleen chik.
1768. **Lej.** Ranm tzìij. Golpear a una persona en la cara con las palmas de la mano. Tzìij ri ti'el ri re' jun anm tijlej jwiich jun chik la' jpaam jq'aab'.
1769. **Lejal.** Riliik b'iij. Tortillado. Ti'el ri riliik jun k'eer q'oor b'anol leej re.
1770. **Lejeej.** Ranm tzìij. Forma de caerse el en lodo de arriba para abajo. Ri tiran jun b'oo'j tijiin jtz'aqiik ri re' titzaaqch juntiir li uleew. // Ri jpetiik jun mulaaj uleew li jun pek ri re' ch'ub'sal chaq uleew jwi'l jab'. K'utunk: Xlejeej man xoq'o'l xpetk.
1771. **Lejal.** Riliik b'iij. Lodo tirado. Ri riliik xoq'o'l ri re' tzaqal chaq li uleew. K'utunk: Kap man b'ee b'a wiitz jor lejal chi xoq'o'l.
1772. **Lejal jwiich.** Riliik b'iij. Que le han golpeado la cara. Ti'el ri b'anol re jwiich jun kristyan jwi'j jun anm.
1773. **Lekxiin.** Riliik b'iij. Andar con prendas grandes o elegantes. Ti'el ri riliik jun anm kojol nimaq atz'ieeq chirij. // Ri riliik atz'ieeq tichilchiin itz'ob'l la'. // Ri riliik rijkaajaq anm aj k'iche'.
1774. **Lememej.** Ranm tzìij. Esparramar. / Derramar. Ti'el ri jt'ojiik qleen chiwch uleew. // Ri riliik jun qleen titixsaj b'i li uleew. K'utunk: Xinlememej b'i man xep li uleew.
1775. **Lememel.** Riliik b'iij. Desparramado. / Derramado. Ri riliik jun qleen tixil b'i chiwch jun chik. K'utunk: Lememel b'i q'oor b'a meex.
1776. **Leeb'.** B'iij. Calle. Ri jb'iij b'ee wi li jun tinmit lamas tiq'ax taq kristyan jilon ch'iich'. // Ri b'ee t'ojol pooq ab'aaj la' re kita tiran xoq'o'l.

1777. **Leem.** B'iij. Gorgojo. Jb'iij ra q'uun ka'n rex riij jor tran k'ex re jxaaq kinaq pach nik'j tiko'n chik jwi'l ri li jwaa tirupupunk laq tiko'n.
1778. **Lem.** B'iij. Apellido Poqomchi'. Jilon jkab' jb'iijaaq jun puq kristyan ajpoqomchi' tipe taq laq jalan taq komoon jilon laq jlan taq tinmit re rulewal ajpoqomchi' b'antajk.
1779. **Leen.** B'iij. Magdalena. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yolooj, tziiij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qatziijb'al.
1780. **Leex.** B'iij. Andres. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qatziijb'al.
1781. **Lek.** Ranm tziiij. Levantar una prenda. Jb'itik jun qleen ajsik rik'i q'aab' pach rik'i nojel qleen. K'utunk: Lek awuuq pok xoq'o'l. // Xinlek aperj chawiiij.
1782. **Lekelk.** Riliik b'iij. Levantado o subido. Ri we b'itil chaq jun qleen ajsik. K'utunk: Lekel chaq maq jxaaq tuul inwi'l.
1783. **Lekj.** Riliik ranm tziiij. Arriba. Ti'el ri jun qleen wi ajsik re jun chik. Qleen wi rib'aj re nik'j chik. K'utunk: Ra ritz'aab' ra ek'l xikan lekj.
1784. **Lem.** B'iij. Apellido Uspanteko, Poqomchi' y Q'eqchi'. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun, tipe taq li komoon Xe'tloox re tinmit Tz'unun Kaab'.
1785. **Lemob'.** B'iij. Palo de alizo. Jb'iij jun nim laj chee' jor qus tikojsaj re sii' jwi'l kita ko'w k'ex jk'atiik, titiksaj laq k'ulb'aat' jxaaq qusi re jlou' k'isik'.
1786. **Lepel.** Riliik b'iij. Extendido. Ri riliik jun wuran nimaq jxaaq. K'utunk: Kapra ink'utz'ii'j lepel chaq tal ra jxaaq.
1787. **Lepliik.** Riliik b'iij. Ancho y grueso. Ri riliik jun qleen nim jwiich, jilon jun qleen piim jwiich chop jun tz'oloom nim jwiich jilon piim jb'aniik. K'utunk: Maq xaan li kita' tzii twil iin jor lepliik x'elk.
1788. **Letet.** Riliik b'iij. Liviano como un barrilete. Ri jun qleen kita aal chop jun itz'ab' tijpaqarsaj li teew ri re' petzal q'iiij Saant.
1789. **Le'looj.** Riliik b'iij. Falta de sal a una comida. Jilon jtijik jun rikiil ri re' kita atz'aam la'. K'utunk:

- iin kita' chuwaj tintij man kinaq' jor le'looj jtijik.
1790. **Li Amaaq'.** B'ij. Pueblo. Ti'el tz'ij ri, lajori nik' ti'el rik'il jb'ij li tinmit. / Ojr tib'isaj Amaaq' re tinmit lajori.
1791. **Li Amaay.** B'ij. Top. Amay. Jb'ij jun komoon re tinmit Chikman, kla' wi taq kristyan aj Poqomchi'.
1792. **Li Ikiil.** B'ij. Nacimiento de agua de Cholá. Ri jb'ij jun ra luwr re komoon Ch'ol ja' (Ch'ola') lamas jor ti'elaxwich ja'. / Jb'ij jun ra luwr wi'.
1793. **Li Jomyaak.** B'ij. Top. La Aciénega. Jb'ij jun luwr re komoon Ch'ool ja' (Ch'ola'), kla' wi taq kristyan aj k'iche'. / Luwr tib'isaj Li suuq re.
1794. **Li pooq.** B'ij. Top. Tierra Blanca. Jb'ij jun komoon re tinmit Tz'unun Kaab', lamas wi'w pooq uleew, li komoon li tib'ansaj xoot pach taq ra nuuch' xaan re jaa. / Li pooq nik' qe rik'il komoon Najtiljaa.
1795. **Li saq Jaa'.** B'ij. El Desengaño. Jb'ij jun komoon wi b'a wiitz, lamas ti'elaxwi'w jun nimalaj jaa'. / Komoon wi chijk'ulel komoon Maqalja.
1796. **Li sutu't / Xe' Juyub'.** B'ij. Top. Xe Juyup. Ri jun nuuch' komoon wi chiraaj wiitz jb'ij tujaal. / Jq'aab' komoon B'oob'laaj re tinmit Tz'unun Kaab', kla' wi taq aj k'iche' kristyan. // Xe' Juyub' ri jb'ij komoon ri lajori.
1797. **Li K'uxb'al Top.** Top. Comedero de cangrejo rio entre Cunén y Uspantán. Jilon jb'ij jun jaa' tiq'aax laj xo'l tinmit Tz'unun Kaab' rik'il tinmit Kunen.
1798. **Li saq Kuuk'.** B'ij. Rio los santos donde se lavaba la ropa de las imagenes antes. Ri ojr jaa', lajori xchaqaji'n, kla' tich'ajsaj wi'w ritz'iqaaq tyoox re ojr.
1799. **Li saq Laq.** B'ij. Aldea La Barranca de Cunén. Ri jb'ij jun komoon re tinmit Kunen wi chijchi' b'ee tipe li tinmit Tz'unun Kaab', kla' wi taq aj k'iche' jilon mosiib'.
1800. **Li Tz'okon.** B'ij. Las Marías. Jilon jb'ij jun komoon wi b'a wiitz, chijk'ulel komoon chii' tuuj, chijk'ulel Li saq Jaa'.
1801. **Li.** Tiq'b' tz'ij. Preposición. Ra tiqb' tz'ij ri tichokon re jb'ijk ji wi pach ji tib'an jun qleen xilj jonoq qleen chik, chopka' jun k'utunk ri. Ra ak' jupul li tuuj.

1802. **Liij**. B'iij. Brigida. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yoloaj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1803. **Liik**. B'iij. Federico. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloaj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1804. **Liin**. B'iij. Catarina. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yoloaj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1805. **Liip**. B'iij. Felipe. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloaj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1806. **Liix**. B'iij. Andres. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloaj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1807. **Liij / Maaq'**. B'iij. María. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yoloaj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj. // Ri jb'iij jchuuch Ajaw Jesus tijb'iij li jwuuj yaq Kaxlan.
1808. **Lik'**. Ranm tziij. Tender. Ri tran taq yaq anm re atz'iyeq we tran taq ch'ojniik, tich'ajmajk ruk're' tijlik' taq chiwch k'aam pach taq'j.
1809. **Lik'ilik**. Riliik b'iij. Tendido. Ri jb'iij jb'aniik jun qleen we sa'l chiwch q'iij pach chiwch jun qleen chik.
1810. **Lik'lik**. Riliik b'iij. Objeto amplio. Riliik jwiich jun qleen nik' rik'il taq'j jwiich.
1811. **Lik'b'l**. B'iij. Lugar para tender. Ri jb'iij jun luwr lamas tilik'saj atz'iyeq chop wiich taq'j, jun k'aam, jun kolob', wiich xoot.
1812. **Lik'lik laq**. B'iij. Plato. Jilon jb'iij jun laq nim jlik'lal, tikojsaj re jya'ik sub'an, jilon re tik'olsaj ti'niik.
1813. **Limeet**. B'iij. Botella. Jb'iij k'olb're nojel ki' taq ukaa' tikayajk pach k'olb're maq kunb'l tiq'ab'arsank.
1814. **Limunx**. B'iij. Limón. Jb'iij jwiich jun tiko'n b'olb'ik riliik ch'om chi tijeem q'an tinatunk we q'an chaq, jor tiloq'sajk jwi'l kii kristyan tikojow taq re kunb'l.

1815. **Lipuj.** Ranm tziiŋ. Descuidar un bebé al aire. Ri k'ax tiran jun anm re jne', ri re' tijya' chiiwch teew. / Ranm tziiŋ ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiŋtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Ra innee' yaaj jwi'l xinlipuj li teew.
1816. **Li Q'eq Ab'aaŋ.** B'iij. Piedras Negras. Jb'iij jq'aab' tinmiit wi rajsiiik tinmiit Tz'unun Kaab', jwi'l kla' wi seb'laj ab'aaŋ q'eq tinatunk rik'uli che tib'ijsaj Q'eq Ab'aj re.
1817. **Lisis.** Riliik b'iij. Tela lisa. Jchapiik jwiich jun atz'iyaaŋ jwi'l jor kook' jpach'ujk b'anolk ruk' re' jor ch'uuch'j rik'ajk jchapiik.
1818. **Lixtoon.** B'iij. Listón. Ri jun k'eer atz'iyeeq tijkoj taq anm aj k'iche', re jpach'uj jb'aa'aaŋ.
1819. **Lixtuun.** B'iij. Siguamonta. Jb'iij jun k'an chopka' riliik jun ch'ok taq jurureej jjee tiwokot laq wuron.
1820. **Loo'.** B'iij. Comida de los animales monte o desperdicio. Ri jwaa'aaŋ awaj chop k'im, wuran, ichj.Tziiŋ ri, ri re' tikojsaj li jun yolooj rajawaxi'n ti'echb'ejk. K'utunk: In xinya' jlo' inwakx.
1821. **Lo'n.** B'iij. Verónica. Jb'iij kristyan anm tikojsaj jwi'l jqaaj-jchuuch laj qak'aslemaal lajori, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1822. **Lo'y.** Riliik b'iij. Jóven o patojo(a). Jinon tib'ijsaj re jun kristyan k'ojol pach jun q'opooj jwi'l jun qaaj jun chuuch. K'utunk. ġNen Ab'iij lo'y?
1823. **Lob'.** Ranm tziiŋ. Doblar. Nik' qe ti'eel chopka' we tib'ijsajk b'otiiik pach b'usik. Ri tib'ansaj re nojel qleen we rajwexk.// Ri tiran teew re ab'iix ri re jor kow jchoq'b'. K'utunk: Inchuwaŋ tinlob' inpet'b'a.
1824. **Lob'ob'.** Riliik b'iij. Doblado. Ri jun qleen tiq xaq'aaŋ riliik kita' kow rik'an tijb'us riib'.
1825. **Lob'olk.** Riliik b'iij. Doblado. Riliik jun qleen, nik' rik'il waa b'usul chaq, chop jun pet'b'a, jilon jun poop.
1826. **Lok.** Ranm tziiŋ. Rascar. Ri jkojiik ixk'yeaq re jun kiitz tyo'jl tik'yeqatk. // Ri jlokiik jwiich jun ch'aak' tik'yeqat. K'utunk: Tijiin tinlok inch'ool miir.
1827. **Local / Loke'l.** Riliik b'iij. Rascado. Ri riliik jun soke'l, jilon jun ch'aak' jor tik'yeqat laj tyo'jl jun kristyan jilon jun awaj.

- K'utunk: Man aaq Lokel riij la man kutaam jwi'l.
1828. **Loklil riij.** Riliik b'iij. Decaido. Ri riliik jun kristyan wi jun yajeel laj tyo'jl, lokliik chaq ra riij.
1829. **Loch'.** Ranm tziiij. Quitar algo pegajoso. Ti'el ri resal jun wuuj jilon jun k'eer qleen tinek'ek' jwiich. // Ri resaj jk'ooj jun chaqj soke'l. //
1830. **Loch'ol.** Riliik b'iij. Quitado algo pegajoso. Ri resaj jun qleen tinek'ek' jwiich. // Ri riliik jk'ooj jun chaqj soke'l esal.
1831. **Loch'ooch'.** Riliik ranm tziiij. Pegajoso. Ri jb'aniik jun qleen tinek'ek' chiwch jun chik.
1832. **Lool.** B'iij. Grillo. Jb'iij jun ra ka'n cohapka' saak' riliik nojel aq'ab' ti'ooq'k. Taq ch'opink tib'eenk. Tij b'iij taq qamaam-qatiit' jor awas tikamsaj ra k'an ri.
1833. **Lool.** B'iij. Teodoro(a) Jb'iij kristyan wunaq, jilon anm tikojsaj jwi'l jqaaj-jchuuch laj qak'aslemaal lajori, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj
1834. **Loom.** B'iij. Cerro. Tie'l ri jun nim wiitz wi chiiwch uleew. // Nik'
1835. **Loq'liik / Luq'liik.** Riliik b'iij. Perro orejón. Jilon tib'ijsaj re jun tz'ii' loq'liik jxikn. // Ri riliik maq kaxlan tz'ii' tipe taq laq jalan taq tinmit xEEP rijaq.
1836. **Looq'.** Riliik ranm tziiij. Poder / posibilidad. Tziiij ri tijb'iij we tikeneyi jb'aniik jun qleen pach jun chaak, chopka' jun k'utunk ri. Lajori kita' jab' looq'i inchakunk.
1837. **Looq'.** Riliik b'iij. Querido. Ti'el ri jun kristyan ajwaljwi'l juun chik, ri re' jun chuuch qajwl ajwal jwi'l jun alk'uwalxeel. K'utunk: Intiit' jor jlooq' inchuuch.
1838. **Loox / Toor.** B'iij. Salvador. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloaj, jb'iij kristyan anm tikojsaj jwi'l jqaaj-jchuuch laj qak'aslemaal lajori, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1839. **Looq'.** Riliik ranm tziiij. Poder. Ti'el ri re' jun chaak loq'i' tib'ansaj jwi'l jun anm, jun wunaq. K'utunk: Looq' inpee oke.
1840. **Loq'.** Ranm tziiij. Comprar. Ti'el ri re' jun kristyan tijk'om jun qleen, jilon k'ure' tijtoj rik'il

- jpuwaq. // Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: Xqaloq' qawaa li b'ee.
1841. **Loq'.** Ranm tziiij. Aguadar/ Doblar. Tziiij ri tijb'iij jb'aniik luq'u'y re jun qleen rik'i choq'aab' pach rik'l jun qleen chik chop q'aaq'.
1842. **Loq'aj.** Ranm tziiij. Apreciar/ adorar. Ri jb'aniik qus re jun qleen, jun awaj pach jun kristyan jwi'l jun chik, nik' rik'il kita' tib'ansaj k'ex re qus ti'ilsajwi.
1843. **Loq'al.** Riliik b'iij. Hojas o flores marchitadas. Ri riliik taq ra kutz'ii'j ri re' tijiin tichaqaik. // Ri riliik jxaaq wuran ri re' q'upul chaq. K'utunk: Kap ra roorx loq'al chaq ra jkutz'j.
1844. **Loq'alk.** Riliik b'iij. Apreciado. Ri tijb'iij we qus tijiin tb'ansej re jun qleen, re jun awaj pach re jun kristyan jwi'l jun chik.
1845. **Loq'ank / loq'olk.** Riliik b'iij. Comprado. Tziiij tijb'iij we tojol chaq rijil jun qleen nik' rik'il loq'ol chaq. // Ri riliik jun qleen k'omalch li k'ayb'l.
1846. **Loq'maan.** B'iij. Compra de maíz. Tziiij ri nik' qe tib'ijsaj chopka' tziiij loq'ik.// Ri jun tziiij tijkoj jun kristyan ri re' tijloq' ixiiim re tijtij. //Tziiij ri looq' ti'echb'ejj. Inloq'maan. K'utunk: Lajori xinmaja' loq'maan.
1847. **Loq'omanel.** B'iij. Comprador. Ri jb'iij jun wunaq jilon jun anm, titaaw li jun k'aay, jilon li jun k'ayb'l re jloq'iik jun qleen. // Ri jb'iij kristyan tiloq'oon rik'il puwaq.
1848. **Loq'laj.** B'iij. Sagrado. Ti'el ri jun tziiij tikosaj ri re tijiin jyoliik riij jun qleen nim jpetiik jilon nim jb'aniik laj qab'antajk chop qaaw, quk'aa', jilon juntiir wi chiwch uleew. K'utunk: Lajori tijiin tik'iis loq'laj qixiiim.
1849. **Loq' maay .** B'iij. Compadre o comadre. Jilon tijb'iij taq chuuch qajw wi jkojonkaq chiwchaq. // Ri jun tziiij tijkoj taq jqaaj, jchuuchaq ilib'xeel, jilon ji'xeel ri re tijch'ab'eej rib'aq.
1850. **Loq'ol.** Riliik b'iij. Aguadado. Ri we b'anal chaq luq'u'y re jun qleen chop jun qleen b'anal la' uul ja'l chaq li q'aaq'.
1851. **Loq'oxk.** Riliik b'iij. Apreciado. Ri jb'iij riliik jun qleen tran jun kristyan nik' rik'il we tran qus re o ma kita'n.
1852. **Loq'b'l. / Loq'omb'l.** B'iij. Dinero para comprar. Ri jmeer, jkortiiil

- jun kristyan wi' re looq' tiran
jun loq'mank. // Ri jpuwaaq
jun kristyan tijkoj re loq'mank
li jun k'ayb'l.
1853. **Lootz.** B'iij. Planta o monte. Jilon
jb'iij jun wuran tik'iyeh laq
ab'iiix, rax jxaaq, jilon re' keeq
Xu'm tinatun jk'utz'ii'j.
1854. **Lo'wk.** Ranm tziiij. Comer de
los animales. Ri jb'iij jtijiik waa
jwi'laq juntiir awaj chop wakx,
aaq, kwa'y, kirneer.// Ri jtijiik
wuran, jilon jxerk' qleen jwi'l
jun awaaj. K'utunk: Man wakx
xlo'w wiich taq'j. // Man kwa'y
xlo'w chiraaj man chee'.
1855. **Lo'wnaq.** Riliik b'iij. Comido.
Ti'el ri re' jun awaj wakx, aaq,
kwa'y xtiymaji' jwaa. // Ri riliik
jun awaj ri re' xtiymaj jlo'.
1856. **Lub'uub'.** Riliik b'iij. Planta con
hojas domables. Ri riliik jxaaq
wuran ri re' ch'upul chaq
la' jche'l // Ri riliik jun xaaq
wuran ri re' tijlob'ob chaq.
K'utunk: Maq xaaq ab'iiix jor
tilub'uub' chaq jwi'l q'iiij.
1857. **Lujliik.** Riliik b'iij. Ramas muy
caidas. Ri riliik jun chee' ri re' jor
aal wi chiriiij. // J b ' a n i i k
jq'aab' chee' ri re' jor raaal
jwiich. K'utunk: Man traas jor
lujlik jb'aniik jwi'l jor jwiich wii'.
1858. **Lujulk.** Riliik b'iij. Arbol con muchas
frutas. Ri riliik jun chee' nojisal
re jwiich laq jq'aab'. // Riliik
jun traas, jilon jun aranx ri re'
nojisal re jwiich. K'utunk: Kap
man karnatiil piix lajul jwiich.
1859. **Luklik.** Riliik b'iij. Arbol arqueado.
Ri riliik jun chee' ri re' tzaqal
chaq juntiir jxaaq. // Ri riliik
chee' ri re' ti'ok saq'j.
1860. **Luk'.** Ranm tziiij. Sangolotear.
Ti'el ri jsek'ik jun kristyan la' jun
chee' jilon la' jun sii'. K'utunk:
xinluk' riij man wunaq li chi
chee'.
1861. **Luk'ulk.** Riliik b'iij. Sangoloteado.
Ri riliik jun kristyan ri re' sek'al
chaq riij la' jun chee'. K'utunk:
Man wunaq li luk'ul chaq riij
chi sii' jwi'l richjiil.
1862. **Lu's.** B'iij. Lucía. Tziiij ri looq'
tikojsaj re jb'iij kristyan
anm jwi'l jqaaj-jchuuch laj
qak'aslemaal lajori. B'iij ri, ri
yaq kaxlan xk'omowch taq laj
xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq
qaqaaj, qachuuch xq'asaj
taq laj qayolj
1863. **Luum.** B'iij. Alga. Jilon jb'iij jun
wuran tik'iyeh laq choo, jilon
laq nim jaa'.
1864. **Lujuj.** Ra anm tziiij. Persona que
usa prender lujosas. Jinon tib'ijsaj

re jun kristyan we seb'laj
paqal rijil atziyaq tijkoj. / Jkojik
jq'iij tran jun kristyan jwi'l wi
qus taq qleen rik'il.

1865. **Lujuuj.** Ranm tzij. Abridarse.
Ti'el ri re' jun kristyan tijt'oj k'ii
q'uniik chirij re kita' tirik'aaj
teew. // Ri jkojik k'ii atz'ieeq
chirij jun kristyan. K'utunk:
Laq'ab' iwr xinlujuuj xilj man
inchikeet.

1866. **Lujul.** Riliik b'iij. Abridado. Ri riliik
jun kristyan wi li k'ii q'uniik. //
Riliik jun kristyan kojol k'ii chiket
jwi'l ri re' wi teew.

1867. **Luu / Luw.** B'iij. Rocio. Ri jb'iij ja'
tij mol taq nojel wuron nojel
tisaqarsank ri we tiq'ax jun
chijk'uleelaq tich'aqaesani'n.

1868. **Luw. / Kolb'l.** B'iij. Lugar. Jilon
tib'ijsaj re jun k'eer wiich
uleew lamas looq' tiwa'x jun
kristyan. // Ri jb'iij ra k'eer luwr
lamas looq' tiran jk'aslemal
jun kristyan.

1869. **Luq'u'y.** Riliik b'iij. Desenflado.
Jilon riliik jun pootz' ri re'
kita' chiki teew xilj re looq'
ti'et'b'ejk. // Ri riliik jun kristyan
ri re' wi jun yajeel chirij kita'
chiki jchoq'b' teew chaq
titzaqow re.

1870. **Luq'ul kla'.** Riliik b'iij. Escondido.
Ri riliik jun kristyan ri re' muqul

riib' jwi'l chiwch jun chik. //
Tz'ij ri ti'el muqul riib'.

1871. **Luux.** B'iij. Cruz / Manuel. Ri jb'iij
jun wunaq li Tz'unun Yoloj,
b'iijri, ri yaq kaxlan xk'omowch
taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u
ojr taq qaqaaj, qachuuch
xq'asaj taq laj qayolj

1872. **Lux.** B'iij. Apellido K'iche'. Ri
jkaab' jb'ijaq jun puq kristyan
aj k'iche' tipe taq, laq jalan
taq komoon re qatinmit
Tz'unun Kaab'.

M-m

1873. **M.** Cholol tz'iib'. Alfabeto.
Jkajlaj tz'iib' re cholol tz'iib' re
Tz'unun Yoloj.

1874. **Ma.** K'ere'l tzij. Part. de negación.
Ri jun k'eer tzij tikojsaj re kita'
ti'ajwaj jb'anik jun qleen.
K'utunk: Ma b'an k'aax re
inmoor chawe.

1875. **Ma / Ma'.** Tosol b'iij. Clasificador
de persona. Ri jun k'ere'l tzij
tikojsaj re jkutiik jun kristyan.
K'utunk: Xpeti' ma Xuur neri
miir.

1876. **Macho'r.** B'iij. Esteril. Jilon tib'ijsaj re jun wunaq kita' ti'alk'uwan. // Jb'iij jun kristyan kita' tikuwiin tiwa'x jk'ajol, jrab'iin.
1877. **Mach'alk.** Desamparado. Ti'el ri riliik jun kristyan kita' neen tiche' re. // Krisytan wi li b'iis kita' neen tiche' re. K'utunk: Ra ak'l li mach'al jwi'l kita' chiki jqaaj.
1878. **Mach'eem.** Riliik b'iij. Decaimiento o desesperación. Ri riliik jun kristyan ri re' wi li jun b'iis, jilon ri re' sachal ranm chub' jk'aslemal. // Ri b'iis tirik'aj jun kristyan laj ranm juwi'l jun qleen xiq'aax laj k'aslemal.
1879. **Ma'l.** B'iij. María. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj. // B'iij nik' ti'el rik'il Maaq', Liiy.
1880. **Ma'x.** B'iij. Tomasa. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1881. **Maaj.** B'iij. Sobar / masajear. Nik' ti'el rik'il jikik. Ri jikiik jtyo'jl jun kristyan tib'ansaj juwi'l jun chik. Ri tib'ansaj re jun yaaj anm re tijiksaj jtyo'jl.
1882. **Majal.** Riliik b'iij. Sobado/ masajeador. Ti'el ri re' jun anm xb'ansaji' maaj re jwi'l jun iyoom. // Tziiij ri nik' ti'el rik'il jikil chaq.
1883. **Maak.** B'iij. Pecado/ delito. Ri jb'aniik k'axk'olil, elaq', etzelal jwi'l jun kristyan.
1884. **Maak.** B'iij. Culpa. Ti'el nen jwi'l xiq'aax jun qleen. K'utun: Aat atajmaak re man qleen ri.
1885. **Maak'.** B'iij. Pisca de sal. Jilon jb'iij jun ra jb'aaq'wiich atz'aam. K'utunk: Q'asajch kiib' maak' watz'aam.
1886. **Maam.** B'iij. Abuelo. Jilon jb'iij jun nim kristyan wichaq rijmaam-ri'iim. / Jb'iij jun wunaq wichaq rak'uwaal jk'ajol jrab'iin.
1887. **Maam K'uch.** B'iij. zopilote de cabeza roja. Jilon jb'iij jun ka'n wi kiib' raqan, wi jxiik', q'eeq riij, tijkoj jtzaam re jtjiik komnaq awaj laq siwaan. // Ri jb'iij jun k'uch q'eq riij jilon kyeq jb'aa.
1888. **Maanx.** Riliik B'iij. Manso. Ri ti'el ri jun ra awaj tijya' riib' chichapem. / Ri jun ra awaj kita ch'uu'j jwiich chi chapik. K'utunk: Ra nee' wakx jor ra maanx.

1889. **Maag'.** B'iij. María. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yoloosj. B'iij nik' rik'il jb'iij Liij. B'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1890. **Maatz'.** B'iij. Atol blanco. Ri jun uk'aa' b'anol la' saq q'oor. / Ri uk'a tib'ansaj laq korexm re titijsaj rik'il k'axlanwaa.
1891. **Maax.** B'iij. Tomás. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloosj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1892. **Maay.** Riliik ranm tziiij. Anochecer. Ri riliik jwiich uleew ri re' ti'ok aq'aab'. / Nik' ti'el rik'il timaymank.
1893. **Maj.** Ranm tziiij. Quitar. Ti'el resaj jun qleen re jun chik. / Ri jk'amiik jun qleen re jun kristyan chik. / Ranm tziiij ri looq' ti'iitz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinmaj.
1894. **Majalk.** Riliik b'iij. Quitado. Ti'el ri riliik jun qleen esal laj q'aab' jun kristyan. // Ri ti'el esal qleen re jun kristyan. K'utunk: lin majal inpuwaq jwi'l inchuuch.
1895. **Majajeej.** Riliik ranm tziiij. Quitar fuertemente. Ti'el ri resaj jun qleen re jun chik rik'il seb'laj choq'ab'. K'utunk: xinmajajeej man xaab' re inq'uun.
1896. **Maj.** K'ere'l tziiij. Suf. V I. Pasivo. Ri jun k'ere'l tziiij tib'e la' jun k'isb're ranm tziiij. K'utunk: k'asmaj, tijmaj, ch'ajmaj.
1897. **Majalk.** Riliik b'iij. Comenzado. Ti'el ri jun qleen cholan chaq jb'aniik. K'utunk: Ooj majal chaq qachaak qawi'l.
1898. **Majch / Maj / Chol.** Ranm tziiij. Comenzar. Ti'el ri jnuk'ikch jb'aniik jun chak. / Tziiij ri nik' ti'el rik'il jcholiik jb'aniik jun chaak. K'utunk: xinmajch ra inchaak miir./ Xinchool ra inchaak miir ./ Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinmajch-xinchol.
1899. **Majiikjb'ee.** Ranm tziiij. Entender o comprender. Ti'el ri jmajiiik jcholaaj jun qleen xijb'iij jun kristyan chik. Tziiij ri, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk rik'il jroox kristyan. K'utunk: Jmajiiik jb'ee.

1900. **Majb' qleen.** Ranm tzii. Embargo. Ti'el ri jmajik qleen re jun kristyan jwi'l qatb'tzii jwi'l jilon ya'l jb'iij jwi'l q'ataltzii li jun taqanl tzii.
1901. **Maka'r.** B'iij. Macario. Jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloj. B'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1902. **Makunk.** Ranm tzii. Pecar. Ri jb'aniik etzl taq no'j ri jya'ik k'axk'olil chijxo'l kristyan. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinmakunk.
1903. **Makal. / Makul.** B'iij. Pecado. Ti'el ri jun maak b'anol jwi'l jun kristyan rik'il jun chik, jilon rik'il Ajaw.
1904. **Maak tojol.** B'iij. Infracción/delito. Ti'el ri jun iil, jilon jun maak b'anol jwi'l jun kristyan jwi'l kita' xjkoj taqanl tzii.
1905. **Malink.** Ranm tzii. Guanaquear. Ri jwa'xik jun kristyan chijxo'l nik'j chik lamas kita sik'il wi'w. // Riliik jun kristyan ri re' wi li jun luwr lamas kita' sik'il.
1906. **Malink.** Ranm tzii. Buscar a tientas. Ti'el ri re' jun kristyan tijtok qleen li q'equ'm. / Ri jtokik qleen tiran jun kristyan ri re' kita retam lamas tijta'wi'w.
1907. **Malmank.** Ranm tzii. Acariciar. Ti'el ri re jun kristyan tijmes riij jun chik, re re' raj jwiich. // Ri jjiik riij jun kristyan jwi'l jun chik ri re' ajwal jwiich jwi'l jun chik.
1908. **Malmal.** Riliik b'iij. Acariciado. Ri riliik jun kristyan ri re' mesel chaq riij jwi'l jun chik. // Ri jun kristyan jikil chaq riij jwi'l jun chik.
1909. **Mam.** B'iij. Idioma Mam. Jilon jb'iij jun rechaq re jun wunaq yoloj re aj mayb', yoloj ri ji tiyolsaj, nik'j tinmit Xelaju', Saq Uleew jilon tinmit Markuux re Iximuleew.
1910. **Man li.** K'ere'l tzii. Ese. Tzii tijkoj jun kristyan re jun qleen wi chijk'uleel.
1911. **Man ri.** K'ere'l tzii. Este. Tzii tijkoj jun kristyan re jun qleen wi rik'il.
1912. **Man.** K'ere'l tzii. Artículo. Tzii ri tikojsaj re jya'ik jb'iij jun qleen. / Tzii tikojsaj chiwch jun b'iij. K'utunk: Man waxk.
1913. **Mansaan.** B'iij. Manzana. Jun jwich chee', jor qus titijsaj, wi raax, wi saq, wi q'an finatun tijya' laq joron taq luwr.

1914. **Mansaniil.** B'iij. Manzanilla. Jilon jb'iij jun ra wuran rax kook' taq ra jxaaq, q'an taq ra jkutz'ii'j tikojsaj re kumb'l re k'axk'ol ch'ool, jilon qus re kumb'l re jun yaaj anm. // Wuram tik'iych laq joron jilon laq saqmiq'oj luwr, tik'ayaj laq yotaaj li k'ayb'l.
1915. **Maq li.** K'ere'l tzuij. Esos. Tzuij tijkoj jun kristyan re k'ii qleen wi chijk'uleel.
1916. **Maq ri.** K'ere'l tzuij. Estos. Tzuij tijkoj jun kristyan re k'ii qleen wi rik'il.
1917. **Maq.** K'ere'l tzuij. Pluraizador. Tzuij tikojsaj re jya'ik jb'iij k'ii qleen. / Tzuij tikojsaj chiiwch jun b'iij re tijk'iyirsaaj. K'utunk: Maq tuun.
1918. **Maqalk-uup.** Riliik b'iij. Húmedo. Ri riliik uleew ri re' tawsel jaa' la'. // Ri riliik jun qleen chaq'al jb'aniik jwi'l jaa'.
1919. **Maq'na'.** B'iij. Agua caliente. Ri jb'iij ja' poq'owrisal chub' q'aaq'. // Ri jb'iij jaa' miq'iin.
1920. **Maq'ul.** B'iij. Desmayo. Ri jb'iik jchoq'b' jun kristyan jwi'l yajeel, jilon jwi'l jq'aaq'il q'iij.
1921. **Maq'ulk.** Ranm tzuij. Desmayar. Ti'el ri jsachiik jb'aa jno'j jun kristyan jwi'l jun yajeel jilon jwi'l jchoq'b' q'iij. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinmaq'ul.
1922. **Maqalja'.** B'iij. Top. Macalajau. Jb'iij jun komoon re tinmit Tz'unun Kaab', komoon wi b'a wiitz li joron luwr, kla' wi taq kristyan aj k'iche'. Jb'iij komoon ti'el lamas wi'w ja' kita tisilib'.
1923. **Maqalk.** Riliik b'iij. Desanimado. Ri riliik jun kristyan b'esal jchoq'b' jk'aslemal jwi'l jun k'axk'olil laj ranm.
1924. **Maqapiink.** Ranm tzuij.Revolver. Ti'el ri jtukii jun qleen jwi'l jun kristyan.
1925. **Markuux. /Kuux.** B'iij. Marcos. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloj. B'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.
1926. **Maqalk-uup.** Riliik b'iij. Húmedo. Ri riliik uleew ri re' tawsel jaa' la'. // Ri riliik jun qleen chaq'al jb'aniik jwi'l jaa'.
1927. **Maq'na'.** B'iij. Agua caliente. Ri jb'iij ja' poq'owrisal chub' q'aaq'. // Ri jb'iij jaa' miq'iin.

1928. **Maq'ul.** B'iij. Desmayo. Ri jb'iik jchoq'b' jun kristyan jwi'l yajeel, jilon jwi'l jq'aa'il q'iij.
1929. **Maq'ulk.** Ranm tziiij. Desmayar. Ti'el ri jsachiik jb'aa jno'j jun kristyan jwi'l jun yajeel jilon jwi'l jchoq'b' q'iij. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinmaq'ul.
1930. **Marse'l.** B'iij. Marcelo. Jilon jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloaj, b'iijri,ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayol.
1931. **Mate'y / Mte'y / Teey.** B'iij. Mateo. Jilon jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloaj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayol. K'utunk: Qachuuch Mataal laq ab'aa xkom re' junab'ir.
1932. **Mat.** Kere'l tziiij. Partícula contracierta. K'ere'l tziiij ri tikojsaj re tiya'saj jb'iij jun qleen kitaxajwaj jb'aniik. K'utunk: Mat xinwil na man q'ab'reel.
1933. **Matlentiix.** B'iij. Paloma. Ri jb'iij jun ra ka'n saqsoj jxiik', kiib' raqan, tijupup chub' nojel chee', ji wi laq joron luwr.
1934. **Mataal.** B'iij. Magdalena. Jilon jb'iij jun anm li Tz'unun Yoloaj, b'iijri,ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayol. K'utunk: Qachuuch Mataal laq ab'aa xkom re' junab'ir.
1935. **Matq'ab'.** B'iij. Anillo. Ri jun ketkik ch'iich' tijkoj taq kristyan la' jb'aa jq'ab'aa wi q'an, jilon wi saq tinatunk. / Ketkik ch'iich' tijkoj la' jb'aa jq'ab'aa jun wunaq pach jun anm ri re' tik'uli taq. / Ch'iich' tijkoj taq kristyan re ritz'ab'alil jq'ab'aa.
1936. **Matzaat.** B'iij. Piña. Ri jun jwiich' chee', tik'iij laq miq'iin luwr, k'iix riij, wi jb'ooq', wi q'an, wi saq riij, qus titijsaj, ra'l ri tib'ansaj uk'a' la'.
1937. **Matzalk.** Rilik b'iij. Abrazado. Ti'el jun kristyan ya'l jq'aab' b'a jtelb' jun chik. Tziiij ri, nik' ti'el rik'il q'alulk.
1938. **Matzej / Q'aluj.** Ranm tziiij. Abrazar. Ri jwa'xik jun ra nee' laj q'aab' jun kristyan. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinmatzej.
1939. **Matzatzeej.** Riliik ranm tziiij. Abrazarfuertemente.Ti'elrijmatzej jun anm, jilon jun wunaq

- rik'il choq'aab'. K'utunk: Xinmatzatzeej awanaab' li b'ee.
1940. **Matzmank.** Ranm tz'ij. Forma de comer de los conejos. Ri jta'ik jwi'nkaq taq ra imul laq wuran.K'utunk: Ra imuul timatzman li wuran miir.
1941. **Matz'alk.** Riliik b'iij. Granos chupados como maíz, frijol. Ri riliik taq ra ixim, jilon taq ra kinaq' ri re' jor paatz' jb'aniik. // Ri riliik ixim pach kinaq' ri re' kita' b'olb'iik riliik.
1942. **Matz'atz'ark.** Ranm tz'ij. cuando se chopan los granos de maíz y frijol. Ri riliik taq ra jb'aq'wiich kinaq' jilon ixim ri re' tiran tz'uum, jilon ri re' tichaqaqjk. K'utunk: Kap juntiir inkinaq' xwesaj b'a loom juntiir xmatz'atz'ark.
1943. **Maxtat / Ruq nee'.** B'iij. Pañal. Ri jun k'eer atz'ieeq tikojsaj xo'l ra' jun ra nee', re ritz'iqb'al re kita tiq'aax jchuul pach jtz'iil chrij.
1944. **May /May q'iij.** B'iij. Eternos. Palabra ceremonial. Ri jun tz'ij tikojsaj jwi' laq nimaq taq kristyan li jun kemel yolooj. K'utunk: Ojr taq may chaq re' xtij taq wi'jal qaqaaj qachuuch.
1945. **May / Mey.** Ranm tz'ij. Pena o ánimo muy bajo. Ti'el ri jmeyik jun qleen juwi'l jun kristyan. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinmay-Xinmey.
1946. **May wiik'.** B'iij. Cena. Jilon jb'iij waa titijsaj ri re' tiqeej q'iij. / Jb'iij wiik' titijsaj ri re' ti'ok aq'aab'.
1947. **Mayb' b'antajk.** B'iij. Cultura Maya. Jilon jb'iij b'antajk xka'n jye taq qamaam, qatiit' ajmayb' chiqe ooj lajori. // Ri jb'iij b'antajk xyuj te' taq yaq kaxlan ri re' xyu' taq li Paxil Kayala'.
1948. **Mayb' tz'iib'.** B'iij. Glifo / Escritura Maya. Jilon jb'iij tz'iib' xkan jye' taq qamaam qatiit' wich ab'aaj, jilon la' ab'aaj wi laq mulu'x ab'aaj, chop Tikal, Kaminal Juyub', Waxaqtun, Kiriwa, Chichen Itza, pach nik'j luwr chik. // Ri tz'ib'an xkan jye' taq qamaam qatiit' wiich wuuj, wuuj ri k'ii xk'at saj jwi'l yaq mosiib' ri re' xyu' taq li Paxil Kayala'.
1949. **Mayalk.** Riliik b'iij. Apenado. Ri mayiik qleen tiran jun kristyan.
1950. **Maymank.** Riliik ranm tz'ij. Anohecer. Ri rokiik aq'ab',

- lamas ti'ok ja'equml q'iij saq.
Nik' ti'el rik'il May.
1951. **Mayuul.** B'iij. Niebla. Ri jb'iij suutz' ri re' tijupar chub' loom. Ri jb'iij jwiich uleew, ri re' jor suutz' riliik jwiich jwi'l seb'laj saq'j.
1952. **M / Me.** Partícula de Neg. Ri jun k'ere'l tziij tikojsaj ri re' jun kristyan tijiin chijmuqiik jun tziij li jun yolooj. K'utunk: Me/met tab'iij li chwee.
1953. **Meb'a'.** B'iij. Pobre. Ri kristyan kita rochooch, kita jpuwaq re tijloq' qleen re tijkoj laj k'aslemal.
1954. **Meb'a'.** Riliik b'iij. Humilde. Ri riliik jun kristyan kita' nim tijya' wi'w riib'.// Ri riliik wunaq, anm, ak'l kita' tijkoj ja'iij chiwch juun chik.
1955. **Meb'a'rk.** Ranm tziij. Empobrecer/ quedarse pobre. Ti'el ri re' jun kristyan meb'a' jb'aniik laj k'aslemal. K'utunk: ojr ooj xojkan meb'ark tijb'iij inqaaj jwi'l ch'oo'j.
1956. **Meb'a'iil.** B'iij. Pobreza. Ti'el ri jb'aniik jk'aslemal jun kristyan ri re' kita' neen qleen re wi'. K'utunk: K'ax ri b'anol qawi'l ooj ojkamiri laj qameb'a'iil.
1957. **Meem.** B'iij. Mudo. Jb'iij jun kristyan kita tikuwink tiyoloow, suk' jinon xik'isi', rik'il qe tijk'ut nen raj tijb'iij.
1958. **Memerk.** Ranm tziij. Enmudecer/ quedarse mucho. Ti'el ri re' jun kristyan tijosach jtziyb'al. // Ti'el ri re' jun kristyan tikan meem jwi'l jun yajeel, jilon jwi'l jun iitz. K'utunk: Ink'ajol xmemerk jwi'l jun iitz.
1959. **Mees.** B'iij. Basura. Ri juntiir kere'l taq qleen, tzaay taq qleen kita chiki jchokonk re jun kristyan laj k'aslemal.// Ri jb'iij juntiir rij qleen titijsaj kita' chiki neen jchokonk.
1960. **Mesaal chee'/ Mees chee'.** B'iij. Broza. Ri jun mulaaj jxaaq chee' q'eel jb'aniik tikojsaj re jtikiik tiko'n jilon re jtikiik kutz'ii'j.
1961. **Meet'.** B'iij. Tabaco. Ri jb'iij jun wuran raax jxaaq, jxaaq tikojsaj re jb'aniik siik'.
1962. **Meex.** B'iij. Mesa. Banol rik'il tz'oloom, kijab' raqan, nim jwiich, chub' tib'ansajwi'w wiik' jilon chub' tib'ansajwi'w tz'ib'ank.
1963. **Mejb'l.** B'iij. Dobladero. / petate para arrodillarse. Ri jb'iij jun chakunb'l tichokon re jmeejiik jun atz'ieeq chop jun jikal

- atz'iyeq. // Ti'el ri jun nuuch' poop tikojsaj re xukuleem jwi'l jun ri'j kristyan.
1964. **Mej.** Ranm tz'ij. Doblar. Ri jmejiik b'aatz' la jun chee'. // Ti'el ri jb'usiik jun jchii' uuq. K'utunk: Kita' xinmej wuuq.
1965. **Meel.** B'iij. Micaela. Ri jb'iij jun anm laj qayolj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj, jilon xijkoj taq re alk'uwalxeel.
1966. **Mej.** Ranm tz'ij. Arrodiarse. Ti'el ri jb'usiik ch'ekaj chiwch jun qajawxeel li jun tz'onink. // Ri jta'ik ku'yb' maak chiiwch Ajaw li jun wiitz.
1967. **Mejejeem.** Riliik b'iij. Arrodiado. Ri jun tz'ij ri ti'el ri jb'aniik xukuleem chiiwch Ajaw juwi'l jun kristyan.
1968. **Mejej. / Lejej.** Ranm tz'ij. Forma de caer de un arbol. Ti'el ri jta'ik neen jtzaaiik jun chee' li uleew ri re' tikatsaj. // Ri jta'ik jtzaaiik jun chee' jwi'l teew.
1969. **Mejelk.** Riliik b'iij. Doblado. Ri jun qleen b'usulk. / Tz'ij tikojsaj re ab'iix. K'utunk: Mejel chaq wob'x.
1970. **Mejewk.** Ranm tz'ij. Movimiento por el aire. Ti'el ri tiran jun qleen ri re' titzeleb' jwi'l jchoq'b' teew. K'utunk: Kap man sawn li jor timew jwi'l teew.
1971. **Menchu'. B'iij.** Menchú. Ri jkaab' jb'ijaq jun puq kristyan aj k'iche' jilon aj Tz'unun kristyan tipe taq, laq jalan taq komoon re tinmit Tz'unun Kaab'.
1972. **Menepun.** Ranm tz'ij. Tartamudear. Ri jun kristyan kita qus ti'el jyoolj juwi'l jun tzoqomch'olal, jilon wi tijya' juwi'l jun yajeel.
1973. **Merek'.** B'iij. Grano de elote tierno. Ri jb'iij jun ra k'ux, ri re' ajkina kow tinatun jwiich. Jilon jb'iij jun ra k'ux puuch' na jwiich.
1974. **Merx.** B'iij. Calceín. Ri atz'iyeq tijkoj taq wunaq re tijpis raqanaq la' re looq' tijkoj taq lixajab'. / Atz'iyeq tijmiq'irasaj aqanaj.
1975. **Meer kortiil.** B'iij. Dinero / riqueza. Ri jun tz'ij tijkoj taq qamaam qatiit' ri re' tijyol taq riij puwaq. // Tz'ij ri, ri tikojsaj jwilaq nimaq kristyan chijb'iij puwaq. K'utunk: Qaaj kita' chiki inmeer inkortiil chijloq'iik jxajb' ink'ajol.

1976. **Mesesk / Sumuuw.** Riliik b'iij. Movimiento silencioso de un río. Ri riliik jun nim jwiich jaa' ri re' kita' tich'awk, tiqsumuuw jwiich.
1977. **Mees chee'.** B'iij. Tasisco. Arbol que se uso para barrer antiguamente. Ri jun chee' tikojsaj re resaj mees ojr. // Ri jun chee' tikojsaj re meseb' ojr taq tzii.
1978. **Mes.** Ranm tzii. Barrer. Tzii ti'el tijb'iij resaj b'i mes. / Ri jsu'ik riij jun kristyan li jun Kutz'ii'. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinmes.
1979. **Meseb'.** B'iij. Escoba. Ri jun chakunb'l tikojsaj re jb'anik mees, b'anol la' jxaaq apak', wi jun nim raqan, b'anal la' chee'.
1980. **Meselk.** Riliik b'iij. Barrido. Ri jun jaa k'olb'al kita mees la'. Ti'el ri jun luwr lamas b'anol saq re rik'il jun meseb'.
1981. **Mesmej / Matzamaj.** Ranm tzii. Acariciar. Ri jb'ochij, jilon jkub'arasaj jch'ool jun kristyan wi li oq'eej juwi'l jun chik. / Ri tiran jun kristyan re jun chik re tijk'ut jurub' tiraj jun kristyan. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii
- tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinmesmej.
1982. **Mesmelk.** Riliik b'iij. Acariciado. Ri jun kristyan ajwal jwi'l jun chik. / Ri jun kristyan b'ochil, kub'al jch'ool. // Ri jun kristyan mesmel riij jwi'l jun chik.
1983. **Met.** B'iij. Algodón. Ri jb'iij jun wuran tijya' li taq'j, jwiich tib'ansaj b'aatz', jilon re tib'ansaj atz'ieeq la'.
1984. **Metlentiix.** B'iij. Paloma. Jb'iij jun ra ch'iip saq soj riij, nim jtzaam, qus jta'ik ra jb'iix.
1985. **Mexen. / Maxan.** B'iij. Maxan. Ri jb'iij jun wuran tijya laq joron taq luwr, nimaq jwiich jxaaq tikojsaj re tipisaj waa.
1986. **Mewaa.** B'iij. Ayuno. Ri jun b'anikil tiran taq kristyan ajkonojel taq kristyan, lamas jun q'iij kita' tiwi'n taq, jilon kita' tijtij taq jaa', jwi'l chaak yolooj tiran taq laj rik'il Ajaw. // Ri ri jun no'j xjk'omch taq yaq kaxlan ri re' x'okch taq lajqatinmit, b'anikil ri kita' xran taq qamaam qatiit'.
1987. **Mit/ Mat.** K'ere'l tzii. Part. de negociación. Ri jun k'eer tzii tikojsaj re kita ti'ajwaj jb'anik jun qleen. K'utunk: Mit/ mat xatpe neri.

1988. **Mich / Eqaaj.** Ranm tziiij. Cargar un bebé. Ri tziiij tijkoj jun anm ri re' raj tijreqaaj ra jne'. K'utunk: atinmich nooy. atinweqaaj nooy. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinmich. Jilon looq' tijoksaj ri re' jun ranm tziiij wi kiib' jwinaql. K'utunk: Xatinmich.
1989. **Mich'.** Ranm tziiij. Arrancar monte en las siembras. Ti'el tijb'iij b'uq'iik wuran xilj jun tiko'n. / Ri chaak tiran kristyan tijchakuj taq riij wiich uleew re tiko'n.
1990. **Mich'.** Ranm tziiij. Jalar del pelo en una pelea de mujeres. Ri jchapiik jb'aa jun kristyan rik'il choq'aab'. /Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinmich'.
1991. **Mich'il.** Riliik b'iij. Arancado. Ti'el ri riliik jun tiko'n lamas kita' chiki wuran xilj jwi'l b'anol chaqchaak xilj. // Ri jun luwr sek'jal chaq jwiich, esaql chaq k'im la'.
1992. **Mich'ich'iij.** Riliik ranm tziiij. Arancar el pelo violentamente. Ti'el ri tiran jun anm re jun richjil ri re' tijsek' rib'aa chub' jun wunaq, lamas tijmich' jb'aa rik'il jchoq'b' jq'aab'. K'utunk: Xinmich'ich'iijjb'aa sik' anm li.
1993. **Miich.** B'iij. Semilla de palo pito. Ri taq ra ijaj re tz'ite', jb'aqwiich chop kinaq' kyeeq tinatunk, ri tijkoj taq ajq'ijb' re jchakunb'laq.
1994. **Miij.** Qejom tziiij. Hijo(a) Ri jun tziiij tijkoj jun chuuch qajw re jsik'ij jk'ajol jrab'iin. // Tziiij ri qejel qe li kaxlan yolooj jwi'l qawinaq, jwi'l k'uli lajori chaq kajsaj laj qayolooj. K'utunk: Ta seb'ajch miij.
1995. **Miij.** Riliik ranm tziiij. Favor. Ri tziiij tikojsaj jwi'l jun kristyan ri re' tijta' jun toq'ob' re jun chik. K'utunk: B'an jun miij chwe lo'y k'omb'i ra kiitz wixiim la jaa.
1996. **Miij toq'ob'.** Palabra ceremonial para pedir un favor. Ri jun tziiij tijkoj jun nim kristyan re jta'ik jun toq'ob'. // Ri tziiij tijkoj taq chuuch qajw ri re' tib'e taq li jun tz'aam, jilon li jun tz'onink re jun anm. K'utunk: Kuy taq qamaak b'an taq jun miij toq'ob' chqe ya' taq qochooch.
1997. **Mi'n.** B'iij. Dominga. Ri jb'iij jun anm, b'iij ri, ri taqa kaxlan xk'omowch taq laj qatinmit ri re' xyu' taq, xaqe qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj.

1998. **Mi'l.** B'iij. Emilia Ri jb'iij jun anm laj qayolj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj, jilon xijkoj taq re alk'uwalxeel.
1999. **Miil.** B'iij. Emilio. Ri jun b'iij re jun wunaq, kojol jwi' laq chuuch qajw, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj, qachuuch xq'asaj taq laj qayolj, jilon xijkoj taq re alk'uwalxeel.
2000. **Mot'ot'eej.** Ranm tziiij. Presionar alguna cosa con el puño de la mano. Ti'el ri koow jchopiik jun qleen juwi'l jun kristyan. / Qleen kita raaj tijtaq jun kristyan. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinmot'ot'eej.
2001. **Mot'el.** Riliik b'iij. Trepado. Ri riliik jun kristyan nek'el riib' chirij jun chik. // Ri riliik jun tuun nek'el chirij jun kristyan. K'utunk: Mot'el chirij witz'iiq.
2002. **Moyark.** Ranm tziiij. Ponerse ciego. Ti'el ri jun kristyan xiran k'aax jb'aq'wiich. / Kristyan kita chiki looq' tilatuun juwi'l jun yajeel xijta' laj b'aq'wiich. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xatmoyark.
2003. **Mu'.** Ranm tziiij. Regar. Ti'el ri jt'ojiik jaa' chirij jun atz'ieeq, jilon chirij jun tiko'n, re tich'uch'ujab'. /Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinmu'.
2004. **Mu'l.** Riliik b'iij. Regado. Ri riliik jun k'eer uleew tzaqal chaq jaa' chub'. // Ri riliik jun mu'e'n t'ojol jaa' chirij li jun korl.
2005. **Mu'e'n.** B'iij. Semillero. Ri jb'iij jun luwr lamas titiksaj jilon lamas tik'iywi'w taq ranuuch'chee', re looq' tijachsaj jwiichaq ri re' nimaq taq chaq.
2006. **Mu'q'.** Riliik b'iij. Maíz podrido. Ri ixiim ch'aqal tiran q'eel juwi'l jaab'.
2007. **Mu'salk.** Riliik b'iij. Remojado. Ri jun atz'ieeq, uleew t'ojol jaa' chirij.
2008. **Much.** Ranm tziiij. Picar/rajar. Ti'el ri jb'aniik k'eer re jun qleen chop mukuun, q'ooq', sii', chaj pach nik'j qleen chik. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinmuch.
2009. **Much.** B'iij. Palabra para dormir. Ri jun tziiij tijkoj jchuuch jun

- ra nee', reech tiwar ra ak'l.
// Tziiij tijb'iij chuuch, jilon
tijb'iij jun ra nee'. K'utunk: lin
chuwaj tinb'an inmuch. / Miiij
jat b'antaj amuch.
2010. **Muchb'l.** B'iij. Instrumento para
cortar. Ti'el ri jib'iij jun chakunb'l
chop kuchiiil, moor, ikej tikojsaj
re jmuchiiik chee', jwiich tikon.
2011. **Muche'l.** Riliik b'iij. Picado/
rajado. Jilon jib'iij jun chee'
b'anal k'eer re la jun ikeej,
jilon la' jun moor.
2012. **Muchsal.** Riliik b'iij. Parido en
pedazos. Ri jun qleen b'anol
k'eer re, la' jun, ikeej, moor,
kuchiiil, pach la' nik'j qleen
chik.
2013. **Muchu'l chee'.** Riliik b'iiij.
Picado o despedazado o astilla de
una madera. Jilon jib'iij taq ra
k'ere'l taq chee'.
2014. **Much'u'y.** Riliik b'iij. Arrugado.
Ri riliik jun qleen chop nayl ri
re' tiya'saj chiiwch q'aaq'. //
Ri riliik jun plantik qleen ti re'
tik'aat chiwch q'aaq'.
2015. **Muk'.** B'iij. Hongos negros que se
dan en árboles viejos en invierno.
Ri nik'j wuran chop riliik siliip,
q'eeq riijaq, tik'iij taq chuub'
kutaam laq q'alaaj.
2016. **Muk're'.** Riliik ranm tziiij. Talvez. Ri
jun tziiij tijb'iij kita k'aax tiq'aax
jun qleen, jilon wi tijtij tikojsaj re
tz'eet jun qleen tib'ijsaj.
2017. **Muk'uk'.** B'iij. sonido que se
procede al masticar tostadas. Ri
jta'ik jkach'uuj ch'ik'ook' waa
laj chii' jun kristyan.
2018. **Muk'.** Ranm tziiij. Masticar algo
tostado. Ti'el ri jta'ik laj chii'
jun kristyan ri re' tijiin chijtijiik
chik'ok'. K'utunk: lin xinmuk'
laj inchii' taq ra chik'ook' wi li
xoot.
2019. **Muk'uk'ulk.** Riliik b'iij. Masticado.
Jilon tib'ijsaj re jun ra chik'ook'
waa b'anol k'eer re la' ee.
2020. **Muk'uk'eej.** Riliik ranm
tziiij. Quebrantar con los dientes
granos tostados. Ti'el ri jmuk'iik
chik'ook' laj chii' jun kristyan
rik'il nojel choq'ab'.
2021. **Mukun.** B'iij. Güicoy. Jun jwiich
wuran k'olok'iik riij, wi sikiil xilj,
jilon qus titijsaj re rik'iil, looq'
tit'ojsaj kaab' la', wi nuuch,
wi nimaq, jor tijya' laq joron
luwr. / Jtzaam jun wuran ri qus
titijsaj re ichj.
2022. **Mulaaj.** Riliik ranm tziiij. Montón.
Ti'el ri k'ii jnimal jun qleen
ya'l li jun k'olb'l. K'utunk: Jun
mulaaj ixiim xinya' xil ra kaax.

2023. **Mulb'ank.** Riliik b'iij. Montonado. Ti'el ri jmulaj jun qleen li jun luwr chop jmulaj jooq', jmulaj patz'an, jmulaj atz'iyeq.
2024. **Mulaj.** Ranm tzii. Juntar. Ti'el tijb'iij jmolik jk'iyaa qleen. / Jmolik jk'iyaa kristyan. / Ranm tzii ri kiib' jwinaql jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xatinmulaj taq.
2025. **Mulaaj.** Calzar la milpa. Ri jb'iij chaak tib'ansaj re ab'iix, lamas tikojsaj jmuul ab'iix re kita titzaaq jwi'l teew.
2026. **Mulaan.** Riliik b'iij. Milpa calzada. Ti'el ri riliik jun ab'iix ri re' b'anal chaq jmuul.
2027. **Mulan.** Riliik b'iij. Juntado. Ri riliik sii', awaj, pach nik'j qleen chik ta'l riib'aaq li jun luwr jilon xilj jun k'olb'l.K'utunk: lin mulan insii' inwi'l chuch jaa.
2028. **Mulu'x.** B'iij. Volcancitos arqueológicos/ Ruinas arqueológicas. Ri taq ra mulmiik taq luwr lamas ojor taq kristyan qamaam qatiit' xikaan jye taq ojor taq qleen.
2029. **Mulul chee'.** B'iij. Morro/ Jícara. Jilo jb'iij jun kow jwiich chee', ti'esaj jpaam, tikojsaj re jtijiik maatz' laq nim q'iij, jor simiin chitijeem maatz' xilj. / Chee' ri tik'iij laq miq'iin luwr.
2030. **Muluul.** B'iij. Jícara. Jilon jb'iij taq ra jwiich chee' b'olb'aaq jb'aniik, jul jpaam, tikojsaj re jtijiik maatz' laq korexm laj qatinmit, jilon laq komoon re qatinmit Tz'unun Kaab'. // Ri jun jwiich chee' komol laq miq'iin luwr chop Tujaal jilon Rab'inal.
2031. **Muniil / Kalatil.** B'iij. Desear comer algo. Ti'el ri re' jun kristyan jor tijrayaj jtijiik jun qleen. // Ri jrayaaj qleen jwi'l jun kristyan jwi'l jkalatil.
2032. **Mulul.** B'iij. Apellido Uspanteko. Ri jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun tipe taq laj ranm tinmit Tz'unun Kaab'.
2033. **Muluw anm / wuluw ch'ool.** B'iij. Náucea. Ri tijya' re jun kristyan, ri re' raj tipe ja' laj chii' juwi'l jun qleen xijtj kita tzii xirik'aj jch'ool.
2034. **Mulmik.** Riliik b'iij. Bulto. Ri riliik jun qleen chop jun ra mulmik uleew, jilon jun ra mulmik ab'aaj.
2035. **Muq.** Ranm tzii. Enterrar o esconder. Ri jya'ik jun komanaq awaj, kristyan chiraaj uleew. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk

- rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij
re kristyan.K'utunk: Xatmuq.
2036. **Muq'e'n.** Riliik ranm tziiij. Puño de semilla. Ri jnimal ixm tiran xilj jpaam ja'aab' jun kristyan. K'utunk: B'an jun toq'oob' chuwe, ya' kiib' muq'e'n wijaaaj.
2037. **Muqul sutz'.** Riliik b'iij. Nublado. Ti'el tijb'iij ri suutz' jor q'eeq jib'aniik wi chub' jun loom, uleew, jaa'. K'utunk: Jor muqul suutz' chub' wiitz.
2038. **Muqul.** Riliik b'iij. Escondido o tapado. Ti'el ri jun qleen chuqul jib'aa rik'il jun k'olb'l re kita tita'saj.
2039. **Muqulk.** Riliik b'iij. Escondido. Ri jun komnaq kristyan, awaj, t'ojol uleew chirij re kita na'l.
2040. **Muqunb'l. / Muqb're.** B'iij. Caja donde se echa un muerto. Ri jun k'olb'l lamas timuqsaj wi'w jun kristyan ri re' tikoom. Chop jun kaax.
2041. **Muqb'al.** B'iij. Panteón. Ri riliik jun ra nuuch' tzaaq kojón, b'anal laj luwr komnaqiiib', lamas tikan ya'saj wi'w jun kristyan ri re' tikom.
2042. **Muqb'l.** B'iij. Escondite. Ri jib'iij lamas tijmuq riib' jun kristyan
- tiran iil. // Ri luwr lamas xijmuq wi rib'aaq maq rax riij kristyan ri re' xb'ansaj ch'oo'j ojr laj qatinmit.
2043. **Muqunk.** B'iij. Entierro. Ti'el ri jmuqiik jun kristyan laj luwr komnaqiiib'. Lamas tit'ojsaj li jun kaax jik'ure' tik'an ya'saj chiraaaj uleew.
2044. **Muqxink.** Ranm tziiij. Espiar. Ri jun qleen tiran jun kristyan li elaaq', lamas kitatijk'ut riib' chijb'aniik. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xatmuqxink.
2045. **Muquneel.** B'iij. Enterrador. Ri jib'iij jun kristyan timuquw re jun komnaq.// Ri kristyan timuquw jun qleen re kita' tinark chiwch nik'j chik. K'utunk: Koli xpeti ajmuquneel wunaq.
2046. **Musml.** B'iij. Lovizna. Ri jib'iij jab' tiq jopoop chub' jwiich uleew. / Ri jab' tiq kirxiin li kaaj.
2047. **Mutul ooj.** B'iij. Aguacates pequeños y largos. Jilon jib'iij taq ra ooj ch'uuch'j riij, tutz'taq taq ra riliik, chop nuuch' tuul, qus chitijeem re rikiil waa.
2048. **Mutz'.** Ranm tziiij. Cerrar los ojos. Ti'el ri jtz'apiij jib'aaq'wiich jun krisyan tiran. / Ranm tziiij

- ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il
nojel tziijtijk'exwachij b'iij re
kristyan.K'utunk: Xinmutz'.
2049. **Mutz'u'y.** Riliik b'iij. Semilla seca
y chupada. Jilon tib'iisaj re jun
ra jwiich chee' chaqj chaq
chub' jchee'l, kita chiki ra'l,
paatz' chaq ra jb'aniik.
2050. **Mutz'ul.** Riliik b'iij. Ojos cerrados.
Ti'el tz'apil jb'aq'wiich jun
kristyan juwi'l. K'utunk: Ra ne'
kii' jwarj mutz'ul jb'aq'wiich
juwi'l.
2051. **Mutzul.** Riliik b'iij. Escondido. Ri
riliik jun ra awaaj chop jun
imul muqul riib' chirij wuran.
Tziij ri nik' ti'el rik'il muqul.
2052. **Mutzeej.** Ranm tziij. Sostener
granos o semillas en la mano.
Ti'el ri re' jun kristyan tijchop
jb'aq'wiich ixiim, pach kinaq'
rik'il jmuuq' jq'aab'. K'utunk:
lin xinmutzeej kinaq laj
inq'aab'.
2053. **Mutzuw.** Riliik b'iij. Aglomeración
de moscas. Ri riliik amolo nojisa
la jun rikiil, jilon la jun qleen
chik. K'utunk: Ooj kita' xqaloq'
qawaa li b'ee jwi'l timutzuw
amolo chirij.
2054. **Mutzul.** Riliik b'iij. Comida lleno de
moscas. Ri riliik jun qleen nojisa
re amolo. // Riliik waa, jilon
- rikiil nojisa amolo, xa'n, usum
chirij.
2055. **Muuch'.** B'iij. Berro. Ri jun ichj
raax jxaaq, titijsaj re tikiik waa,
jor qus tiril tik'iij li jaa'. / Ich ri
tijkunaq k'ii yajeel.
2056. **Muuch'.** Riliik b'iij. Persona de ojos
pequeños. Jilon riliik jun kristyan
nuuch' taq ra jb'aq'wiich. Nik'
ti'el rik'il muutz' jb'aq'wiich.
2057. **Muuch'.** B'iij. Piedras del temascal.
Ri jb'iil ra tuuj ab'aaj wi xilj
jun tuuj, lamas tinuk'saj wi'w
q'aaq'. // Ri taq ra b'uk'b'ik
ab'aaj wi li jun tuuj chikon re
jtzaqiik q'aaq' li jun tuuj.
2058. **Muuj.** B'iij. Sombra. Ri jq'equmal
jun jaa', chee' tikan chiraaq
juwi'l jsaqiil q'iij jilon juwi'l
jsaqiil iik'.
2059. **Mujaal.** B'iij. Sombra de una
persona o árbol. Tziij ri nik' qe
ti'el rik'il jb'iij muuj. K'utunk:
nim jmujaal man chee'.
2060. **Mujal.** Riliik b'iij. Sombreado. Ri
riliik jun tiko'n, jilon jun wuran
ya'l jmujaal. K'utunk: Ooj
mujal chaq qapiix qawi'l re
kita' tikom jwi'l chuun teew.
2061. **Muuk.** B'iij. Vaca sin cuernos. Ri
jb'iij jun ra wakx kita ruk'aa'.

2062. **Muuktaml.** / **Tamb'l.** B'ij. Tamal. Ri jb'ij jun waa t'ojol reel iik la', pach ti'niik, pisil rij li maxan, jilon li rij tuul, ri riliik titijsaj laq nim q'ij, ri rikiil ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj qab'antajk.
2063. **Muul.** B'ij. Calza de la milpa. Ri jb'ij jkaab' chaak tib'ansaj re ab'iix, lamas timulaj uleew chirij re kita' titzaq jwi'l teew.
2064. **Muul.** K'ere'l tzij. Partícula. Ri jun k'ere'l tzij tib'e li k'isb're jun tzij li Tz'unun Yoloaj. K'utunk: Ka'muul chaq yak inpetzal li chaak. // oxmuul chaq yak petzal man inyaaj.
2065. **Muuq'.** B'ij. Puño de la mano. Ri jb'ij jq'aab' jun kristyan ri re' tijb'us. /Tzij ri looq' ti'echb'ejk re looq' tikojsaj. K'utunk: Inmuuq'.
2066. **Muuq'.** Riliik ranm tzij. Puño de semilla. Ti'el tijb'ij jun jpaam q'ab'aaj tikojsaj re jpajik jun qleen. K'utunk: Jun muuq' qe ixiim taya' re taq ra ak'.
2067. **Mu's.** B'ij. Lopez. Ri jkaab' jb'ijjaq aj k'iche' tipe taq laj qatinmit, jilon ri jkaab' jb'ijjaq kaxlan kristyan laj qatinmit. // Jkaab' b'ij ri, ri yaq kaxlan xkojow taq re qawinaql.
2068. **Muutz'.** / **Mooy.** B'ij. Ciego. Jilon jb'ij jun kristyan kita tikuwin tilatuun. / Jilon tib'ijsaj re jun kristyan kita tikuwin tiril q'ij saq rik'il jb'aaq'wiich. Nik' ti'el rik'il mooy.
2069. **Mux ab'aaj.** B'ij. Piedrín. Ri jb'ij jun luwr lamas wi'w seb'alaj ab'aaj.
2070. **Muxank.** Ranm tzij. Nadar. Ti'el ri jb'ensaj riib' jun kristyan chub' jilon chiraajjaa'. / Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzij tijk'exwachij b'ij re kristyan.K'utunk: Xatmuxank.
2071. **Muxal.** Riliik b'ij. Nadado. Ri riliik jun kristyan ch'ajal chaq rij jwi'l li jaa'. // Ri re' jun kristyan esal chaq tz'iil chirij jwi'l. Man ak'l li muxal chaq riib' li nim jaa' jwi'l.
2072. **Muxan. / Maxan.** B'ij. Hojas para envolver tamales. Ri jb'ij jxaaq wuran, rax tinatunk, perpaq jwiich jxaaq, tikojsaj re jpisiik tamb'l. // Ri jxaaq wuran tita'maj li Saq jaa', Li Maxan, jilon laq jq'aab' tinmit kob'n.
2073. **Muxu'x.** B'ij. Ombligo. Ri jun ra retal tyo'jl tikan chijch'ool jun kristyan ri re' tik'isi'k chiiwch q'ij saq. / Jun ketkik tyo'jl tikan laj ch'ool jun ra ne' ri re' tiq'atsaj jk'amiiil jk'aslemal.

2074. **Muy.** B'iij. Pene de un niño. Tzii ri tikojsaj re jun nuuch' wunaq, ri re' tib'ijsaj ra jb'iij ra chulb'al. // Tzii ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij kuuk', jilon rik'il puur. K'utunk: Ra inne' jor k'ax ra jmuy.

b'iij ri, ri yaq kaxlan xkojow taq re qawinaql, xaqe ojr taq qamaam qatiit', xq'asaj taq jb'iij laj qayolj, lajori ri b'iij tijkoj taq chuuch qajw re rak'uwalaq.

N-n

2075. **N.** cholol tziib'. Alfabeto. Jjo'laj tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yolooj.

2076. **Na.** K'ere'l tziij. Partícula que indica T/A futuro. Tzii tikojsaj ri re' ranm tziij tijk'uut jun chaak ajki na tib'ansaj. K'utunk: Man chaak li tintojsaj na chuwe'q'.

2077. **Na'n / Na'.** Ranm tziij. Cobal o completo. Tzii ri tikojsaj ri re', retal qe jun qleen tijachsaj. K'utunk: Xirna' aaw xiya'saj miir. / xirna'n akumb'l.

2078. **Na'w.** Riliik b'iij. Capacidad de hacer y decir. Ti'el ri jun kristyan jor tijta' jb'aniik, jilon jor tijta' jb'iij jun qleen. / Kristyan qus jb'iij jun qleen tiran re jun chik tijkoj nen tib'ijsaj re.

2079. **Naach.** B'iij. Inganacio. Jilon jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yolooj,

2080. **Naach.** B'iij. Sombra. Ri jmujaal jun kristyan tijya' lamas wi'w. / Jmujal jun kristyan na'l juwi'l q'iij, jilon juwi'l iik'.

2081. **Naan / chuuch.** B'iij. Mamá. Jilon jb'iij jun anm wi rik'lal. / Jilon jb'iij jun anm nim chaq jjunb'l chuuch qaajw li jun jaa k'olb'al.

2082. **Naanb'al / chuuchb'al.** B'iij. Madrastra. Ri tziij tijkoj jun alk'uwalxeel re jkaab' rixolq jqaaj. // Tzii ri tijkoj taq aj Tz'unun yolooj, jwi'l wi nik'j tijyuj taq Tz'unun Yolooj pach K'iche' yolooj. // Naanb'al tziij ri nik'qe ti'el rik'il jb'iij chuuchb'al.

2083. **Nab'e Mayb' Yolooj.** B'iij. Protomaya. Ri jun ojr laj chuuch yolooj lamas xe'laxwiich juntiir Mayb' yolooj wi lajori li tinmit Iximuleew, jilon laq jalan taq tinmit chik.

2084. **Nab'ere'.** Riliik ranm tziij. Aquella vez. Tzii tikojsaj li jun yolooj, ri re' tiya'saj jb'iij jun qleen ojr xq'aax. K'utunk: Nab'e re' kita paqaal rijil ixm.

2085. **Nab'e.** Riliik b'ij. Primero. Ti'el ri nen kristyan nab'e xchol b'enam li jun luwr. / Jilon nen kristyan nab'e xtaaw chiiwch nik'j chik. / Nen kristyan nab'e xjk'iis jun chaak.K'utunk: lin nab'e xink'is inchk chiiwch maq ek'l li.
2086. **Nab'e tijonk. / Nab'e junab'.** B'ij. Primer grado. Ti'el ri jb'ij nab'e junab' wi jun ra ak'l li tijo iib', lamas firetamaj tz'ib'ank rik'il jun ajtij.
2087. **Nab'e tanaaj.** B'ij. Primera unidad. Ri jb'ij nab'ee chaak re jun chaak tijonk. // Ri jb'ij nab'e okeem xilj jun wuuj re tijonk.
2088. **Nab'erk.** Ranm tzij. Adelantarse. Ti'el ri jun re' jun kristyan tib'e chiiwch jun chik li jun b'anam. / Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzij tijk'exwachij b'ij re kristyan.K'utunk: Xinab'erk.
2089. **Nab'ersalk.** Riliik b'ij. Adelantado. Ri jun kristyan b'esal nab'e chiiwch jun chik.
2090. **Nab'i'al.** B'ij. Hermano mayor. R i jun anm wunaq wi na ja'uun petzal chirij. / Jilon tib'ijsaj re nab'e alk'uwaxeel li jun jaa k'olb'al. / R i jun anm wunaq ri'j na jjunb'l chiwchaq q'unxeel.
2091. **Nab'ixkil.** B'ij. Presentimiento, algo no previsto. Ti'el ri jun qleen tijta' jun kristyan kita' chomorsal jiqe non li tipeet. // Ri jun qleen titikarch qe rik'an kita' jnab'ixkil.K'utunk: Kita' nab'ixkil tinb'ij iin kita' atpetk.
2092. **Nabreem.** Riliik b'ij. Adelantarse. Ri tib'ijsaj re jun kristyan xnab'ar chiwch jun chik li jun b'ee, jilon li jun chaak.
2093. **Nach'xink.** Riliik b'ij. Forma de comer de un niño enfermo. Ri riliik jun ra yaaj ak'l ri re' tiwi'nk, tiqe nach'xink jwi'l kita' raaj jwaa jwi'l yajeel laj tyo'jl.
2094. **Naj jpaam.** Riliik b'ij. Hondo. Tz'ij ri tikojsaj re jun jul, naj wi'w jpaam. K'utunk: Naj jpaam man siwaan li.
2095. **Naj raqan.** Riliik b'ij. Largo. Tz'ij tikojsaj re kristyan, pach qleen chop jaa, chee' pach nik'j qleen chik. ti'el ri nim raqan jun qleen.
2096. **Naj jxo'l.** Riliik b'ij. Larga distancia. Ti'el ri riliik jun qleen wi naj re jun chik. // Ri riliik jun kristyan wi neri li tinmit Tz'unun Kaab' pach jun chik tipe li tinmit Xelaju'. K'utunk: iin q'uun naj jxo'l wik'il iin.

2097. **Naj.** Riliik ranm tz'ij. Lejos. Ri ti'el ri jun qleen kita naqaaj re kristyan tijiin tich'aa'w. / Tz'ij tikojsaj rechaq awaj jilon rechaq qellen. K'utunk: Naj wi'w wochooch re tinmit.
2098. **Naj aq'ab'.** Riliik ranm tz'ij. Altas horas de la noche. Ri tz'ij tikojsaj ri re' jun kristyan jor b'esal chaq aq'ab' tiwaar, jilon we pok b'esal chaq aq'ab' tiitaaw laj rochooch re waraj. K'utunk: lwr jor naj aq'ab' chaq xinyuqk.
2099. **Najil.** B'iij. Distancia. Ri jnimal jxo'l jun qleen rik'il jun chik. K'utunk: Neen jnajiil Kunen pach Tujaal.
2100. **Najtiin.** Ranm tz'ij. Tardar. Ti'el ri jb'oyiik jun kristyan li jchaak. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinnajtiin.
2101. **Najtil.** Riliik b'iij. Tardado. Ri riliik jun kristyan naj wa'xel li jun luwr chijb'aniik jun tajkiil. // Ri riliik jun kristyan b'oyo'l riib' jwi'l chi jb'aniik jun qleen. // Ri jun qleen k'isil wi' chijb'aniik.
2102. **Najtijaa.** B'iij. Antigua Ciudad Maya. Ri jb'iij jun ajor luwr lamas xkaan jyee' taq retalaq qamaam qatiit' aj Tz'unun Kaab' / Komoon ri, ji wi re ojr li komoon Li Pooq.
2103. **Najtiljaa.** B'iij. Topónimo. Ri jun komoon wi chijchi' tinmit Tz'unun kaab', kla' wi taq k'ii kristyan aj k'iche' jilon wi taq k'iib' oxub' aj Tz'unun. / Komoon ri, ri komoon Li Pooq.
2104. **Na'r.** Ranm tz'ij. Ver. Ri jk'amiik riliik juntiir qleen rik'il qab'aq'wiich, chub' juntiir qleen tiq'aax chiqawch. K'utunk: xinna'r chijxo'l kristyan li k'ayb'l.
2105. **Na'lk.** Riliik b'iij. Visto. Ri juntiir qleen ilil jwi'l b'aa'wiich. // Ri jun qleen tebal jwiich, lamas ilani'n jwi'l nik'j chik, K'utunk: Man soke'l wi' laj waqan jor na'lk.
2106. **Na'l / ik'al.** Riliik b'iij. sentido. Ti'el ri ik'al chaq jtijiik jun rikiil jwi'l jun ktistyan. // Ri ik'al chaq chitijeem, jilon ik'al chaq chikojem jun qleen. Na'l chaq arikiil inwi'l.
2107. **Na'n. / Na'.** Ranm tz'ij. Alcanzar. Ti'el ri re' jun qleen retaal re juntiir kristyan. // Ti'el ri jun qleen ya'l re juntiir kristyan. K'utunk: Xna'n/ xna' qapuwaq xtaqsajch. // xna' / xna'n inwaa k'omo chawee.
2108. **Nanuch'.** Riliik b'iij. * Ri riliik jun ra awaj. K'utunk: Ra aaq li jor finanuch'.

2109. **Napx.** B'iij. Nabo. Ri jun jwiich tiko'n raax jxaaq qus titijsaj re rikiil waa. / Jxaaq qus titijsaj re ichj. ranm tz'ij ri, looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: xinnatuun qe chirij man alq'oom.
2110. **-Naq.** K'ere'l tz'ij. Suf. Participio Perf. Ri jun k'ere'l tz'ij tib'e la' jun ranm tz'ij k'isil chaq. K'utunk: lo'wnaq, komnaq, ch'awnaq.
2111. **Naq'tisaaj.** Ranm tz'ij. Acostumbrar. Ti'el ri jun kristyan k'omorsal re jb'aniik jun qleen chop k'omorsal re fitaaw b'esal q'iij li chaak. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tz'ij tik'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinnaq'tisaaj.
2112. **Naq'tsalk. / Naq'tal.** Riliik b'iij. Acostumbrado. Ri jun kristyan k'omorsal, retam chaq nen jb'aniik jun qleen.
2113. **Naqaaj.** Riliik ranm tz'ij. Serca. Ri ti'el ri jun qleen wi chujk'uleel jun kristyan tijiin tich'aa'w. / Tz'ij tikojsaj rechaq awaj jilon rechaq qleen. K'utunk: Naqaaj wi'w inchuuch re wochooch.
2114. **Naqalk.** Riliik b'iij. Trapo húmedo. Ri riliik jun chaqal atz'iyeq tikojsaj re jsu'ik jun qleen.
2115. **Natuunk.** Ranm tz'ij. Mirar. Ranm tz'ij ri ti'el, ri re' jun qleen tilsaj rik'il b'aq'wiich,
2116. **Natuun.** B'iij. Ver. Ti'el riliik jun qleen rik'il b'aq'wiich, tz'ij ri looq' ti'echb'ejk, K'utunk: innatuun, atnatuun.
2117. **Natutuun.** Riliik ranm tz'ij. Ver fijamente. Ti'el ri re' jun kristyan tiril jun qleen rik'il suk'ulal. K'utunk: xinnatutuun chawij.
2118. **Natunaq.** Riliik b'iij. Mirado. Ri ti'el ri kristyan neen ilawnaq jun qleen. K'utunk: innatunaq chirij awixoql.
2119. **Nawxink.** Ranm tz'ij. Maullar. Ri jta'il jch'awiik jun tuun ri re' ti'oq laq'ab'. // Ri roq'iik jun tuun laq'ab'. K'utunk: Man q'eq laj tuuj jor xnawxiin laq'ab' miir laq'ab'.
2120. **Nawxiil.** Riliik b'iij. Maullado. Ti'el ri re' jun tuun oq'sal chaq. K'utunk: Man tuun nawxil chaq qij jwi'l.
2121. **Nawaal.** B'iij. Nahual. Tie'l ri jun awaj tik'axwichiin re jun kristyan laj k'aslemal, ri na'l chirij jaq'iij k'asalnaq. // Tz'ij ri ti'el nik'qe jb'iij rik'il jwiich jaq'iij, jilon jch'umilal.

2122. **Nawal jaa'**. B'iij. Nahal del agua. Ri rajw jun jaa', wi tijtij, jun awaj, jilon jun kristyan tiq'aljiin laq'a'b chiwch nik'j kristyan.
2123. **Nab'ejk**. Ranm tzii. Adelantar un trabajo. Ti'el ri chilib'ej jb'aniik jun chaak.K'utunk: Xinya' jnab'ej chawe intajkiil. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinab'ej.
2124. **Neb'j**. B'iij. Top. Nebaj. Ri jun jq'aab' tinmit re nim tinmit K'iche'.Li tinmit Neb'j kla' wi taq aj mayb', jyooljaq ri lxil, jilon re jrikilaq ri b'och'b'o'l.
2125. **Nee'**. B'iij. Bebé o nene. Jilon jb'iij jun ra nuuch' kristyan ajri xelaxk, tijtij na tu' rik'il jchuuch, jilon re ti'eqaaj pach ajkina ti'el jyoolj.
2126. **Ne'**. K'ere'l tzii. Partícula. Ri man k'ere'l tzii ri, tikojsaj re tiqb' tzii li jun pach'ul yolooj. K'utunk: Ri k'u ne' man anm xkomsan wichjiil tab'iij aat.
2127. **Ne' ka'n**. B'iij. Pichón. Jilon jb'iij taq ra nuuch' awaj wi jxik'aaq chop taq ra ne' ch'ip, ne ch'ok, ne' ixmukur.
2128. **Nek'b'l**. B'iij. Pegamento. Ri jb'iij jun saq q'oor, tikojsaj re jnek'iik chee'. // Jilon jb'iij jun q'an
- jaa' tikeb'eb' jwiich tikojsaj re jnek'iik xajab'.
2129. **Neejb'**. B'iij. Lugar. Ti'el ri jb'iij jun ra k'eer uleew tichokoon re jb'itiik jun ra jaa k'olb'al. K'utunk: Inqaaj xjsipaaj jun ra neej wuleew.
2130. **Neejb'**. B'iij. Cimiento de una casa. Ri jb'iij jun luwr lamas ticholmaj jb'aniik jun jaa.
2131. **Nek'**. Ranm tzii. Pegar. Ti'el ri jtiqiik riib' jun qleen la' jun chik. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinnek'. / Ranm tzii ri kiib' jwinaql. .K'utunk: Xinjek'.
2132. **Nek'ek'**. Riliik b'iij. Pegajoso. Ri jun qleen jor tinek'oow riij. K'utunk: Man mop li jor tinek'ek' riij la kaab'.
2133. **Nek'elk**. Riliik b'iij. Pegado. Ti'el tiqil jun qleen la' jun chik. K'utunk: Xintiq wuuq la' man b'aatz'.
2134. **Nek'ek'ej**. Riliik ranm tzii. Pegar con fuerza. Ti'el ri jnek'iik jun qleen rik'il seb'laj choq'aab' chiwch jun qleen chik.
2135. **¿Neen k'ut?** Riliik ranm tzii. Quién. Ri jta'ik nen xb'onoow jun qleen xiq'aaxk.

2136. **Neen cha ch'ool.** Riliik ranm tziiij. Que sorpresa o milagros. Tziiij tijkoj jun kristyan, ri re' tib'ijsolaj, jilon re' tib'ich'abej juwi'l jun kristyan ojr chaq kita chiki tawse'l rik'il, tijmeey jwiich jun kristyan. K'utunk: Nen chach'ool xinyu' asolaaj.
2137. **¿Neen chaak?** Riliik ranm tziiij. Por qué. Ri jta'ik juwi'l xiq'aax jun qleen.
2138. **¿Neen k'utik?** Riliik ranm tziiij. Quién podría ser. Ri jta'ik nen kristyan xb'onoow jun qleen. Nik' qe rik'il jta'ik nen k'utik.
2139. **¿Neen keq?** Riliik ranm tziiij. Quién será. Ri jta'ik nen kristyan xb'onoow jun qleen. Nik' qe rik'il jta'ik nen k'utik.
2140. **¿Neen q'iij?** Riliik ranm tziiij. Qué día. Ri jta'ik re jun kristyan chik, nen jb'iij q'iij jilon jurub' rojlab'al q'iij tib'ansaj jun chaak.
2141. **¿Neen pu/puch?** Riliik ranm tziiij Quién es. B'iij. Ti'el ri jun tz'onink lamas tita'saj neen k'ure' titz'onaj.
2142. **¿Neen?** Riliik ranm tziiij Qué. Ri jun k'eer tziiij ri tikojsaj ri re' tib'an saj jun tz'onink re jun kristyan chik. K'utunk: ¿Nen xab'an ajri xatpe lajori?
2143. **¿Nentaj / Nenchik?** Riliik ranm tziiij Quién otro puede ser. Tijb'iij nen jun chik xt'o'onk re jb'aniik jun qleen.
2144. **Neex.** B'iij. Andres. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq, jilon k'ure' ri xkojow taq re qawinaql ri re' xyu' taq, lajori qawinaql tijkoj taq re jb'iij alk'uwalxeel.
2145. **Ni.** K'ere'l tziiij. Partícula. Ri jun k'ere'l tziiij tikojsaj re tiqb' tziiij li Tz'unun Yolooj. K'utunk: Ojr ni xatpe taq li chaak. // xatpet ni neri.
2146. **Ni'j.** Riliik ranm tziiij. Algunas. Ti'el ri kita k'ii kristyan chopol taq la' jun qleen.
2147. **Nik'j.** Riliik ranm tziiij Otras personas. Ti'el ri re', tiyolsaj rijaq jalan taq kristyan chik. K'utunk: Seb'aaj wi chiki nik'j kristyan ajri xyu' taq.
2148. **Ni'l.** B'iij. Petronila. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj xo'l qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
2149. **Ni juun/ Ni jun.** Riliik ranm tziiij. Ninguno. Ti'el ri re' tib'ijsaj kita' jyoliik ni juun rechaq juniir

- kristyan. K'utunk: Ji jun kristyan xtaw li qakomoon.
2150. **Niik'j.** Riliik ranm tziij. Mitad/ partir a la mitad. Ti'el ri jun k'eer qe re jun qleen. / Nik' ti'el rik'il pajnik'j. K'utunk: Nik'j limeet qe tu' wakx xinlooq'. / Nik'j waa qe xintiiij.
2151. **Nik' rik'il.** Riliik ranm tziij. Iguale. Ti'el ri re' jun kristyan nik' qe jb'aniik rik'il jun chik. // Ri jun qleen chop jun chik. K'utunk: Inwuuj nik' rik'il awee aat.
2152. **Nik'aj aq'ab'.** Riliik ranm tziij. Media noche. Ti'el ri kab'lajuj rojalab'al aq'aab'.
2153. **Nik'aj ik'.** Riliik b'iij. Medio mes. Ti'el ri jo'lajuj q'iij re jun iik'. / Ti'el ri riliik iik' ri re' pajnik'j qe tijya' saqil.
2154. **Nik'aj q'iij.** Riliik ranm tziij. Medio día. Ti'el ri kaab'lajuj rajab'alil q'iij.
2155. **Nik'j.** Riliik ranm tziij. Algunos. Ti'el ri cha'l taq qe kristyan xchopsaj taq la' jun qleen.
2156. **Nik'rsaaj.** Ranm tziij. Hacer a la mitad. Ti'el ri jb'aniik nik' re jun qleen pach jun chik. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinnik'rsaaj.
2157. **Nik'.** Riliik b'iij. Igual. Ri jun qleen riliik chop jk'ulaaj. / Qleen nik' riliik tinatunk jilon jnimaal.
2158. **Nik'b'irsaj.** Ranm tziij. Igualar. Ti'el ri jb'aniik nik' re jun qleen pach juun chik. // Ri jb'aniik jun qleen nik' chop juun chik. K'utunk: Lajori xinnik'b'irsaj inpuwaq awik'il.
2159. **Nik'arsalk.** Riliik b'iij. Igualado. B'anol nik' re jun qleen pach jun chik.
2160. **Nim b'ee.** B'iij. Carreterra. Ri jun b'ee lik'lik jwich, lamas looq' tiq'aax taq ch'iich'. // Ri b'ee tib'e li jun nim komoon jilon li jun tinmit.
2161. **Nim ja'.** B'iij. Río grande. Ri ja' nim jb'ee, jilon re' jor jchoq'b', naq raqan jpaam, kla' ti'ta'maj nimaq taq kaar.
2162. **Nim jaa.** Riliik b'iij. Casa grande. Ri jun jaa k'olb'al lamas looq' tiwa'x taq wi'w qajawxeel, alk'uwalxeel pach nik'j och'olxiik chik.
2163. **Nim jq'iij.** Riliik b'iij. Persona con un cargo. Ri jun kristyan nim reqleen chiwch li jun komoon. / Jun kristyan jb'ab'aal jun komoon jun tinmit.

2164. **Nim k'im.** B'iij. Top La pajonada. Jilon jb'iij jun luwr wi b'aa wiitz, re tinmit Tz'unun Kaab', lamas wi'w jun nim taq'j kla' xaqe k'iim tikeneey.
2165. **Nim q'iij.** B'iij. Fiesta. Ri jun q'iij lamas tik'ulsaj jun aak' ab'. / Ri jun q'iij lamas tik'ulsaj jq'iij jun tyoox re jun tinmit, lamas titaaw wi'w k'ii jwiich k'aay. / Jun q'iij lamas tikojsaj q'ojoom, jilon re' ri q'iij ti'el taq ajxojl.
2166. **Nim raqan / Naj raqan.** Riliik b'iij. Largo. Tziiy tikojsaj re kristyan, pach qleen chop jaa, chee' pach nik'j qleen chik. ti'el ri nim raqan jun qleen.
2167. **Nim tuul.** B'iij. Platano. Ri jun jwiich chee', q'an tinatun qus re titijsaj, jilon ra'l qus tib'ansaj uk'aa' la'. / Jun chee' tik'iij laq niq'iin taq luwr, lamas jor q'aaq'.
2168. **Nim.** Rilik b'iij. Grande. Ri jun qleen nim jb'aniik. K'utunk: Nim jpuwaq inqaaj. / Nim retamb'l man wunaq chub' man chaak li.
2169. **Nim apaak'.** B'iij. Palma real. Ri jb'iij apaak' nimaq raqan jxaaq, ji tik'iyeh laq miq'iin luwr, chop li taq'j. // Ri jb'iij wuran chee' tikojsaj re jb'aniik poop, pach'ul apaak', jilon tikojsaj re jb'aniik pet'b'aa.
2170. **Nim tz'iib'.** B'iij. Letra mayúscula. Ti'el ri tz'iib' tikojsaj re jtz'ib'aj jb'iij kristyan, jilon re tinmit. // Ri tz'iib' tikojsaj ri re' ticholmaj jun tz'ib'ank li jun wuuj. //Tziiy ri nik' ti'el rik'il jb'iij nuk'b' tz'iib'.
2171. **Nim aq'ab'.** Riliik ranm tziiy. Madrugada. Ti'el ri ojlab'al timajmajch ri re' tiq'aax nik'j aq'aab', jilon tik'iis ri re' ti'ok jsaqariik aq'aab'.
2172. **Nim jch'ool.** B'iij. Panzón. Ti'el ri jb'iij jun kristyan tib'iisaj ri re' jor jnimal jch'ool.
2173. **Nim mulu'x.** B'iij. volcan. Ti'el ri jb'iij jun mulmik uleew, lamas qachuuch uleew tiresaj laj jb'ooq' sib', jaa', q'aaq' pach pooq, mulmiik uleew ri, xaqe wi taq laq taq'j.
2174. **Nim naqaj.** Riliik ranm tziiy. Hace poco. Ti'el ri jb'iij jun qleen ri re' ajri naqaj xq'aax laj qak'aslemal. // Ri jb'iij jun qleen ajki na naj q'axe'l. K'utunk: Ajri nim naqaj xpe inchuuch.
2175. **Nim ranm.** Riliik b'iij. Persona con mucha paciencia y de gran corazón Ti'el jilon tib'iisaj re jun kristyan jor sipaal ranm chiriiy

- jun kristyan chik, jilon re' jun kristyan kita' tipe ritzaal re jun qleen b'anal re'.
2176. **Nim siwaan.** B'iij. Barranco grande. Ri jb'iij jun siwaan nim jqejb'l, chop jun siwaan lamas tiqej wi jun nim jaa', jilon poch chiraaj jun nim pek. // Ri riliik siwan lamas xt'ojsaj taq wi'w qawinaql ojr taq tziiij ri re' xq'aax ch'oo'j laj qatinmit.
2177. **Nim kristyan.** Riliik b'iij. Anciano. Ri riliik jun kristyan nim chaq jjunb'l, chop qamaam, qatiit'. // Ri kristyan nim retamb'laq laj qak'aslemal.
2178. **Nimaal.** Rilik ranm tziiij. Grandeza. Tziiij ri rajawaxi ti'echb'ejk rik'il jroox kristyan re looq' tikojsaj li jun Yolooj.K'utunk. Jnimaal. Nik' ti'el rik'il jb'iij jk'iyaaal.
2179. **Nimaj.** Ranm tziiij. Aceptar. Ti'el ri jk'omiik jq'aab' jun chaak xya'saj re jun kristyan. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinnimaj.-xink'om jq'aab'.
2180. **Nimalk.** Riliik b'iij. Aceptado. Ti'el ri k'amol jq'aab' jun chaak. // Ri tiran jun anm ri re' nimal re jun wunaq jwi'l re tik'uli' taq.
2181. **Nimarsaaj.** Ranm tziiij. Agrandar. Ri jb'aniik nim re jun chomorsank, jun no'j k'utb'al chiiwchaq nik'j chik.
2182. **Nimataank.** Ranm tziiij. Empeorar. Ti'el ri jun kristyan titzurmaj jyaaj juwi'l jnimaal jk'axk'oliil jyaaj, jilon tiya'maj juwi'l jch'itiik riib' jun kristyan.
2183. **Nimataan.** Ranm tziiij. Tardar. Ti'el ri re', naj rojlab'al q'iij tijkoj jun krisrtyan chijb'aniik jun qleen chop jun chaak. // Ri tiq'aax ri re' jun kristyan k'ax jpetiik chijb'aniik jun chaak.
2184. **Niin.** B'iij. Saturnino. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq, jilon k'ure' ri xkojow taq re qawinaql ri re' xyu' taq, lajori qawinaql tijkoj taq re jb'iij alk'uwalxeel.
2185. **Niri.** Riliik ranm tziiij. Aquí. Ri jun luwr tik'utuuw jun qleen wi chijk'ulel nen tijiin tiyoloow.
2186. **Niri qe.** Riliik ranm tziiij. Aquí nada más. Ti'el lamas qe titaawi'w jun qleen. K'utunk: Niriqe titaawi'w wuleew.
2187. **No'j.** B'iij. Idea o pensamiento. Ri tijya' jun kristyan laj jk'aslemal, wi qus no'j, jilon wi etzl no'j. Pixab', chomorsank, qus taq k'utunk tiya'saj.

2188. **No'jink.** Ranm tz'ij. Aconsejar. Ti'el ri chaak tiran jun kristyan ri re' tijya' jno'j jun chik. // Ri re' jun kristyan tijya' jno'j junchik chub' jk'aslemal, jilon chub' jun qleen.
2189. **No'j.** B'iij. Septimo día del calendario Maya. Jiloj jb'iij wuuq q'iij li cholb' q'iij re ajmayb'. // Ri jb'iij jun q'iij re cholb' Mayb' q'iij.
2190. **Nojeel.** Riliik ranm tz'ij. Todo. Ti'el ri juniir jurub' re jun qleen tijiin tiyolsaj. / Nik' ti'el rik'il juniir.
2191. **Nojeel ranm.** Riliik ranm tz'ij. Volutad. Ri re' jun kristyan tijchomorsaj rik'il jb'aa nojel qleen tijchomorsaj rik'il jb'aa, jilon tiran rik'il juniir ranm.
2192. **Nojo kla'.** Riliik ranm tz'ij. Por allá. Tib'iij naqaaj wi'w jun qleen re neen tijiin titokoow. K'utunk: Nojo kla' wi maq qleen.
2193. **Nojo neri.** Riliik ranm tz'ij. Por acá. Ti'el naqaaj wi'w jun qleen. K'utunk: Nojo neri xwa'r man tz'ii'.
2194. **Nojo'.** Riliik ranm tz'ij. por allí. Ti'el ri jun qleen, chaak, jun kristyan wi chijk'ulel juun chik. K'utunk: Nojo' kla' wi wochooch iin.
2195. **Nooj.** B'iij. Lleno. Ti'el ri re' jun jaa nojisaal re qleen. // Ri re jun kristyan tinooj jch'ool chitijiik waa. // Ri tijb'iij juun kristyan ri re' xtijmaj jun qleen jwi'l. K'utunk: Oke innooj chijtijiik k'ux.
2196. **Nojsaaj.** Ranm tz'ij. Llenar. Ti'el ri jt'ojiik k'ii qleen xilj jun k'olb' re tinoojk. Ranm tz'ij ri kiib' jwinaql, jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinnojsaaj
2197. **Nojse'l.** Riliik b'iij. Llenado. Ti'el ri jun k'olb'l kita chiki luwr re', lamas tit'ojsaj nik'j qleen chik. K'utunk: Ink'ujaa nojse'l chaq kita chiki tijch'iij taq ra jal.
2198. **Nok'ok'eem.** Riliik ranm tz'ij. Encogerse. Ri riliik jun qleen chop jun atz'iyeq ri re' chaqal, jilon ri re' chaqarsal.
2199. **Nooy / Noya.** B'iij. Señorita o niña. Jun tz'ij tikojsaj re chaq taq ra nuuch' anm, jilon taq ra q'opooj anm. K'utunk: Ra innooy.
2200. **Nuchiik.** Ranm tz'ij. Juntar fuego. Tz'ij ri nik' ti'el rik'il jb'iij nuk'iik q'aaq'. K'utunk: Jo' wik'il chijnuchiik inq'aaq' la jaa.
2201. **Nuchulk.** Riliik b'iij. Juntado. Ri riliik q'aaq' ri re' nik'ul chaq

- li jun jaa k'olb'al. K'utunk:
Nuchul chaq inq'aaq' inwi'l.
2202. **Nuuch' jwiich.** Riliik b'iij. Angosto.
Ri riliik jun b'ee nuuch' jwiich,
lamas k'ax ja'axiik kristyan,
awaj pach ch'iich'. // Ri riliik
jun ra qleen laatz' ja'ab'al.
2203. **Nukuw jab'.** Riliik b'iij. Presagio
de lluvia. Ri riliik li kaaj, ri re'
titaw jroox iik' re kaxlan junab',
na'li'n chaq pee retaal nab'e
taq jab' li kaaj.
2204. **Nuk'uuk' taq.** Riliik b'iij. Andar
juntos. (novios o amigos). Ram tzii.
Ri riliik jun k'ulaaj ri re' b'esal
taq li b'ee jpach rib'aq. //
Ri riliik jun wunaq pach jun
anm ri re' wi taq li b'ochink.
K'utunk: Man inka'jol pach
man arab'iin jor tinuk'uk'uk'
taq li b'ee miir.
2205. **Nuk'ul.** Riliik b'iij. Juntado
o pegado. Ri riliik jun qleen
chopeem riib' rik'il jun chik.
K'utunk: Maq raqan jaa nik'ul
la' man teem.
2206. **Nuch'aal.** Riliik b'iij. Su pequeñez.
Ri jun ra nuuch' qleen xixox'
nik'j nimaq qleen.
2207. **Nuk'.** Ranm tzii. Juntar o
añadir. Ti'el ri jtiqiiik riib' jun
qleen la' jun chik. / Ranm
tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
- nojel tzii tijk'exwachij b'iij
re kristyan. K'utunk: Xinnuk'.
/ Ranm tzii ri kiib' jwinaql.
.K'utunk: Xinjnuk'. Tzii nik' rik'iil
nek'.
2208. **Nuk'b'l.** B'iij. Unidora. Jilon jb'iij
jun chakunb'l tijnuk' jun qleen
pach juun chik, chop jun
ch'iich', jilon jun chee'.
2209. **Nuk'iik q'aaq'.** Ranm tzii.
Juntar fuego. Ti'el ri jtziijik q'aaq'
la' sii'. K'utunk: Kowlaaj nuk'
qaq'aaq'.
2210. **Nuk'eem.** B'iij. Sistema. Jilon
jb'iij jun ja'aab' qatyo'jl.
2211. **Nuk'uk'.** Riliik b'iij. Animal enfermo
o débil. Ri riliik jun kristyan, awaj
chop ek' pipi wi jun yajeel laj
tyo'jl, kita b'itil jwiich, tzaqe'l
jqul li uleew juwi'l jchoq'b'
yajeel.
2212. **Nuk'ul tzii / wiqb' tzii.** B'iij.
Consonante. jiloon jb'iij kiib' re
jun wunaq tziib' wi li cholol
tz'iib' re Tz'unun yoloaj. / Tziib'
tijpachlaj ranm tz'iib' re looq'
tinuk'saaj tzii.
2213. **Nuk'ulk qe.** Riliik ranm tzii.
Atrancado. Jun qleen toxal qe
riib' rik'iil jun chik. K'utunk: Man
chee' nuk'ul qe la' man xaan.
2214. **Nuk'ulk.** Riliik b'iij. Juntado re
refiere a fuego. Ti'el tijiin tik'aat

- q'aaq'. / Jilon ti'el wi jun awaj, kristyan muqul rib' li jun luwr.
2215. **Nuq.** Ranm tz'ij. Esconder, proteger tapar. Ri jt'o'ik, jilon jchuq'ik jun qleen. K'utunk: nuq ra nee' ch'iwch q'ij. // Nuq ra ak'l ch'iwch jab'.
2216. **Nuqaal / Mujaal.** B'ij. Sombra. Ti'el ri jmuuj jun chee', jun kristyan, jilon jun jaa. // Ri jb'ij jq'equmal jun kristyan lamas kita' titaw wi'w saq'il.
2217. **Nuqul.** Riliik b'ij. Protegido, tapado. Ti'el t'o'l, chuqul jun qleen. K'utunk: Man wunaq li nuqul riib' jwi'l.
2218. **Nuuch'.** Riliik b'ij. Pequeño. Tib'ijsaj re jun ra kristyan ajkina nim jb'aniik jilon jjunb'l chop jun ra nuuch' kristyan. K'utunk: Nuuch' nee'. / Tib'ijsaj re jun ra qleen, awaj kita nim. K'utunk: Nuuch' ek', nuuch' kwa'y.
2219. **Nuul.** B'ij. Apellido Pinula. Jilon jkaab' jb'iijaq jun puq kristyan aj Tz'unun Kaab'. K'utunk: Ri'j chaq qaqaq Nuul.
2220. **Nut.** Ranm tz'ij. Jatear. Ti'el ri jb'aniik jcholaaj jun mulaaj sii', lamas ticholsaj li jun luwr, nik' jb'aniik jtzaam tib'ansaj re, jilon li suk'ul riliik jcholaaj. K'utunk: Ooj xqanut qasii' chiraaj xoot.
2221. **Nutul.** Riliik b'ij. Jateado. Ri riliik jun mulaaj sii', jilon jun mulaaj chee' ri re' b'anal chaq jwa'x, lamas cholal chaq. K'utunk: Waatz nutul chaq maq chee' jwi'l.
2222. **O.** Cholol tz'ib'. Alfabeto. Jwaqlaj tz'ib' re cholol tz'ib' re Tz'unun Yooloj.
2223. **Ob'.** K'ere'l tz'ij. Suf, Deriv. VI. Ri jun k'ere'l tz'ij tib'e k'isb're jun riliik b'ij q'axel li ranm tz'ij. K'utunk: xq'eqob', xrexob', xjorob'.
2224. **O'x, ko'r.** B'ij. Gregorio. Jb'ij jun wunaq li Tz'unun Yooloj, b'ij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq re qawinql, jilon k'ure', ri xkojow taq re qawinql, lajori b'ij ri tikojsaj re qawinql, jilon k'ure' re chaq yaq kaxlan. // B'ij ri ri qawinql xq'asaj taq laj qayoolj.
2225. **Och'.** Ranm tz'ij. Tapizcar. Ti'el ri resaj jooq' la' jun ra jal. Ranm tz'ij ri kiib' jwinaql, jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ijtijk'exwachij b'ij re kristyan. K'utunk: Xinwoch'.

2226. **Och'ob'.** B'iij. Tapizcador. Ri jun lak'liik chakunb'l wi jun jul la', b'anol la' chee', ch'iich', b'aaq tijxeb'a' lajq'aab' jun kristyan re looq' tirooch' jal.
2227. **Och'olk.** Riliik b'iij. Tapizcado. Ti'el ri ab'iix esal chaq jal la'. // Ri jun ab'iix b'anal chaq och'ooj la'.
2228. **Och'olxik.** B'iij. Familiar. Jilon tijb'iij jun kristyan de raatz, jq'uun, rikaan, jchiyaaj pach nik'j kristyan chik alaxiik rik'iil jqaaj jchuuch.
2229. **Och'ooj.** B'iij. Tapizca. Ri jmoliik jal tib'ansaj ri re' chaqj chaq ab'iix.
2230. **Ochooch.** B'iij. Casa. Tziij ri, ri re' tikojsaj rajawaxi ti'echb'ejk re looq' tikojsaj li jun yoloos. K'utunk: Wochoocch. / Ri jun luwr lamas tiran jk'aslemal jun puq och'olxiik. / Nik' ti'el rik'iil jaa k'olb'al.
2231. **Oj.** K'exwaach b'iij. Pronombre Pra. Persona Plura. Ri tik'utuw nab'e kristyan k'iyarsal. K'utunk: Oj xojitz'aan li tijoj iib'. / K'exwaach b'iij ri tikojsaj re retz'eb'eej ranm tziij tijk'utwachij nab'e kristyan k'iyirsal jwiich. K'utunk: Xojwi'nk.
2232. **Oji'n.** Riliik ranm tziij. somos. Ti'el ri re' ooj juniir xojb'anow jun qleen li jun jaa k'olb'al, jilon li jun luwr. K'utunk: Oji'n xojb'anow man chaak li. // Oji'n
2233. **Ojob'.** B'iij. Tos. Ri jun yajeel tijya' re jun kristyan juwi'l jk'axiil qul. / Ri jk'iyeqatiil qul re jun kristyan.
2234. **Ojob'alch.** Iliik tziij. Tosido. Ti'el ri jun qleen esalch juwi'l ojob' laj chii' jun kristyan.
2235. **Ojob'an.** Ranm tziij. Toser. Ti'el ri jkojik choq'aab' re resal uxb'l jwi'l ojob'.
2236. **Ojr taq kristyan.** B'iij. Personas antepasadas. Ri jb'iijaq nab'e taq qamaam qatiit' xiwa'x taq li jun tinmit, li jun komoon. K'utunk. Jor nimaq maq jaa xikaan jb'ite' taq ojob' taq kristyan.
2237. **Ojoreem.** B'iij. Viruela. Jun yajeel tijya' rechaq ek', lamas tijta'taq q'aaq' laj tyo'jlaq. Ju yajeel ri tikuwini chijkomsaj juniir kristyan li jun tinmit.
2238. **Ojr taq tziij.** Riliik ranm tziij. Tiempos pasados. Ti'el ri qleen xq'aax ojr, chiiwchaq qamaam qatiit'. / Qleen b'iil, b'anal ojr.

2239. **Ojr.** Riliik ranm tziiij. Antiguamente. Ti'el ri qleen tiyoolsaj q'axelchaq. // Ri qleen b'anal k'ii taq junab' chaq.
2240. **Ok jmaay.** Riliik rana tziiij. Anocheecer. Ti'el ri riliik jpaam q'iiij ri re' chaq pe rokiik aq'aab'. // Ri riliik q'iiij ri re ti'ok jq'equmaal.
2241. **Ok / Okch.** Ranm tziiij. Entrar. Ti'el ri jq'aaxiik jun kristyan xilj jun qleen. K'utunk: Xinook la jaa'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iiij re kristyan. K'utunk: Xinook-xatookch.
2242. **Okeeb'.** Riliik ranm tziiij. Entrada. Ri jun qleen kojol li jun luwr, looq' titzeleb'saj, lamas looq' ti'ook, ti'eel jun kristyan jilon jun awaj.
2243. **Okeen.** Riliik ranm tziiij. Entre o pase adelante. Tziiij tib'ijsaj re jun ula', ri re' titaaw li jun jaa k'olb'al. K'utunk: Okeen chuuch.
2244. **Okel.** Riliik b'iiij. Entrado. Ti'el jun qleen wichaq xilj jun qleen chik. K'utunk: Inxajb' okel chaq jaa' xilj. / Ran nee' okel chaq la jaa.
2245. **Okox.** B'iiij. Hongo. Ri taq ra wuran chop siliip ti'elch taq laq k'iim, jilon chiraaj chee' qus titijsaj re rikiil.
2246. **Ok'al junab'.** B'iiij. Un siglo. Ri jib'iiij junab' wi joob' wunaq junab' xilj. K'utunk. Qaqaaj Teek wi chaq ok'al jjunb'l lajori.
2247. **Ol.** K'ere'l tziiij. partícula de posicional estativo. Ri jun k'ere'l tziiij tijk'ut neen b'anol re jun ranm tziiij. K'utunk: k'olol, k'otol, mokol.
2248. **Olb' / wolb'.** B'iiij. Suegra / nuera. Ti'el jilon tijb'iiij rixoql jun wunaq re jchuuch richjil. / Jilon tijb'iiij jchuuch wunaq re rixoql rik'laal. / Jilon tijb'iiij ranaab' wunaq re rixoql jxib'aal. / Tziiij ri, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj li jun yolooj. K'utunk: Wolb'.
2249. **Om.** B'iiij. Especie de planta parecida a la malanga. Ri jib'iiij jun wuran, rax jxaaq, taq ra jib'ooq' titijsaj re ichj, ji tik'iij laq suuq luwr.
2250. **On.** K'ere'l tziiij. Suf. Antipasivo V.I. Ri jun k'ere'l tziiij tib'e la' jun ranm tziiij k'utunk: sek'on, chapon, molon.
2251. **Opiis.** Qejom tziiij. Oficio. Ti'el ri chaak tiran jun anm, jilon jun wunaq. // Tziiij ri ri qejom tziiij nik' ti'el rik'iil jib'aniik chaak.

2252. **Och'olxiikb'al.** B'iij. Pariente. Ti'el ri jb'iij juntiir, atz, anab', rab'iin, k'ajol, qaaj, chuuch k'amen rib'aaq li jun jaa k'olb'al.
2253. **Ochoochb'al.** B'iij. Habitat. Ro jb'iij luwr lamas tiwa'x wi jun awaj jilon jun ka'l li jun k'achelaj. // Ri jb'iij jun luwr lamas looq' tiwa'x wi'w jun awaj, jilon jun ka'n chop chub' jun chee', jilon li jun watal, jilon li jun k'achelaj.
2254. **Oq.** K'ere'l tziiij. Partícula que indica modo. Ri jun k'ere'l tziiij tikojsaj re neej jb'aniik jun ranm tziiij tib'ansaj. K'utunk: atinoq, kanoq, petoq.
2255. **Oq'e'l.** Riliik b'iij. Llorado. Ri jun kristyan jor esal jaa' laj b'aqwiich juwi'l oq'eej. / K'axk'olil q'axe'l raj ranm jun kristyan juwi'l b'iij, yajeel pach nik'j qleen chik.
2256. **Oq'.** Ranm tziiij. Llorar. Ri ra'l b'aq'wiich tiresaj jun kristyan jwi'l jun k'axk'olil laj ranm, jilon jun b'ison q'axal jwi'l jun kristyan. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk. Xin'oq'.
2257. **Oq'eej.** B'iij. Llanto. Ti'el ri reliik jaa' laj b'aq'wiich jun kristyan juwi'l jun k'axk'olil laj ranm jilon laj tyo'jl ju kristyan.
2258. **Oq'xa'n.** B'iij. Encomienda. Ri jun qleen taqal b'i chirij jun kristyan re looq' tijach re rajw. / Toq'oob' tijta jun kristyan re tijtaq b'i jun qleen re jun chik.
2259. **Oq'xa'nb'al.** Ranm tziiij. Recomendación. Ti'el ri roq'xaniij jun qleen chirin jun kristyan chik.
2260. **Oq'xaniij.** Ranm tziiij. Recomendar. Ri jtaqikb'i jun qleen chirij jun kristyan chik. / Ranm tziiij ri kiib' jwinaql, jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinwoq'xaniij / xawoq'xaniij
2261. **Oq'xanilk.** Riliik b'iij. Recomendado. Ri jun qleen taqal b'i chirij jun chik. K'utunk. lin oq'xanil jun puwaq wuk'il.
2262. **Oqooq.** B'iij. Pato de agua. Jilon jb'iij jun ra paatx re jaa'. // Ri jb'iij jun patx re jaa.
2263. **Oqtaaj.** Ranm tziiij. corretear. Ti'el ri resaj b'i jun kristyan jilon jun awaj. / Ri resaj jun kristyan li jun jaa k'olb'al juwi'l jun iil. / Ranm tziiij ri kiib' jwinaql, jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinwoqtaaj / xojroqtaaj.

2264. **Oqtalk.** Riliik b'iij. Corrido. Ti'el ri jun kristyan esalb'i li jun jaa k'olb'al. / Ri jun awaj esalb'i laj luwr.

2265. **Oto'y.** B'iij. Especie de Culebra. Ri jun kumaatz kut raqan, ri we tijti' jun kristyan tikuwiiin tijkomsaaj.

2266. **Ow.** K'ere'l tziiij. Suf. Antipasivo. K'ere'l tziiij tikojsaj re k'isb're nik'j ranm tziiij. K'utunk. Xchopow, xt'ojow, xt'ojow.

2267. **Ox ox.** Riliik ranm tziiij. De tres en tres. Tziiij ri ti'el ri qleen, kristyan tiq'aax taq chi uxub'.

2268. **Oxiiij.** Riliik ranm tziiij. Pasado mañana. Ri jun qleen tiq'aax li oxiiib' q'iij. K'utunk: Oxiiij inb'e awuk'iil li chaak.

2269. **Oxiib'/ Uxuub'.** B'iij. Tres. Ri jun ojlank, nim na chiiwch kiib', jilon re' nuuch' na chiwch kijab'.

2270. **Oxk'aal.** B'iij. Sesenta. Ri jun ajlab'al nik' tib'ijsaj rik'il uxub' wunaq.

2271. **Oxlajuj.** B'iij. Trese. Ri jk'iyaal q'iij wi la' jun xmaan li cholb' q'iij re aj mayb'.

2272. **Oxmulaaj.** Riliik ranm tziiij. Repetir tres veces. Ri jun qleen tib'ansaj uxub' muul. / Tziiij ri nik' ti'el rik'iil oxmuul.

2273. **Oxmuul.** Riliik ranm tziiij. Tres veces. Ri jun qleen tib'ansaj uxub' muul. / Tziiij ri nik' ti'el rik'il oxmulaaj.

OO-oo

2274. **Oo.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Jwuqlaj tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yoolooj.

2275. **Ooch'.** B'iij. Jilote. Jilon jb'iij jun ra piiq' re jun ra ajan ajpuuch' na jwiich. / Ri jun nee' ajan ajri ti'elch tzimi'y la'.

2276. **Ooj.** B'iij. Aguacate. Ri jun jwiich chee' titijsaj re rikiil, wi k'oo'x riij, jilon wi chaaq riij, raax jpaam, b'olb'iik jb'aaq. / Jwiich chee' qus tit'ojsaj la' rismaal b'aa re kita titzaaq ri re' tib'aqsaj. / Jb'aaq' ooj qus re tiresaj jk'axk'olil ka'n ee.

2277. **Ooj che'.** B'iij. Arbol de aguacate. Jun chee' raax jxaaq, wi

nuuch', wi nimaq, ji tik'iych laq
k'achelaaj, xaqe kita' tijya'
jwiich chop ta qes jb'aniik ooj
tijya' jwiich.

P-p

2278. **Ool.** K'ere'l tziiij. Suf. Antipasivo. Ri jun k'ere'l tziiij tib'e k'isb're jun ranm tziiij lamas tijb'ijwi'w nen chaaj tib'ansaaj. K'utunk: ajmokokool, ajloq'ool, ajmokokool.

2279. **Oom.** B'iiij. Hierba. Ri jun wuran lik'laq jxaaq, jb'ooq' wuran ri qus titijsaj re ichaaj.

2280. **Oom.** K'ere'l tziiij. Partícula. Ri jun k'ere'l tziiij ri, ri tib'e k'isb're jun ranm tziiij. K'utunk: Miir x'ook jun elaq'oom qak'iil.

2281. **Ooq'.** Ranm tziiij. Llorar. Ti'el ri reliik ja' laj b'aaq'wiich jun kristyan jwi'l jun k'axk'olil xq'aax laj k'aslemal, jilon jwi'l jun b'iis. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iiij re kristyan. K'utunk: Xinooq'. / Xatooq'.

2282. **P.** Cholol tz'iiib'. Alfabeto. Jwaxaq tz'iiib' re cholol tz'iiib' re Tz'unun Yolooj.

2283. **Pa'x limeet.** B'iiij. Pedaso de vidrio. Ti'el ri jk'ere'l jun limeet. / K'eer limeet tijsook qab'aaq.

2284. **Pa'x.** B'iiij. Pacual. Jb'iiij jun wunaq li Tz'unun Yolooj, b'iiij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq re qawinaql, jilon re', ri re chaq xkojow taq re qawinql, lajori k'ii chaq qawinql jilon jb'iijaaq, xaqe qawinql q'asal jwi'l laq laj qayoolj lajori.

2285. **Pa'xlaq.** B'iiij. Verdologa. Ri jb'iiij jun wuran raax jxaaq, jilon re' q'aan tinatuun jk'utz'ii'j, wuran ri, jor tik'iych laq ab'iix li q'alaaj.

2286. **Paach.** B'iiij. Pie derecho. Ri jb'iiij q'ab'aj, pach aqanaj qes wi jchoqb', jilon ri qes wi jsuk'ulal.

2287. **Paak'.** B'iiij. Guacal. Ri jun k'olb', wi b'anol la ch'iich', jilon wi b'anol la' jwiich chee', tikojsaj re ti'esaj ra'l iik li jun jachon rikiil li jun jaa k'olb'al jilon li jun komoon nim q'iiij.

2288. **Pak'b' rikiil.** B'iij. Cucharón. Jilon jb'iij jun paak' tikojsaj re resal rikiil li jun b'oo'j. / Ri jb'iij jun paak' tikojsaj li jun b'oo'j jilon li jun t'uu'y.
2289. **Paal.** B'iij. Gaspar. Jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq re qawinaql, jilon re', ri re chaq xkojow taq re qawinql, lajori k'ii chaq qawinql jilon jb'iijaaq, xaqe qawinql q'asal jwi'l laq laj qayoolj lajori.
2290. **Paar.** B'iij. Apellido K'iche' Par. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj k'iche' jb'antajaaq.
2291. **Paar.** B'iij. Zorrillo. Jun nuuch' awaj, wi rismaal, q'eeq riij, wi jun k'eer saq laj nik'jal riij, nij jje tijpaqarisaj chiriij nojel q'iij, chu riij, tiwa'kat laq'aab', tijtij nuuch ka'n. / Jb'iij jun awaj jti'nikl qus re kumb'l re teew laj ch'ool jun kristyan.
2292. **Paas.** B'iij. Faja para amarrar corte. Ri jun ximb' uuq, tijkoj taq anm qawinaql, b'anol la' b'aatz', wi nimaq, wi nuuch, re tijxiim jch'oolaaq. / Ri jun ximb' weex kyeeq tinatun, b'anol la' b'aatz' tijkoj wunaq laq nim q'iij ri re' tiq'aax taq li jun xojooj.
2293. **Paatx.** B'iij. Pato. Jb'iij jun ra ka'n paq'piik jtzaam, kita nim raqan jqul, jor qus tiril muxank li jaa', qus titijsaj jti'niik, jti'niik jor joron, ixooq re jor saq riij jsaqmolb', wi saq, saqsoj jilon q'eeq rijaq.
2294. **Paatz'.** Riliik b'iij. Despeinado. Ri riliik jb'aa jun kristyan kita xa'l jwi'l. / Riliik jun atz'iyeeq, q'uniiik jor kiril chaq b'aatz la'.
2295. **Paax.** B'iij. Bonifacia. Jb'iij jun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq re qawinaql, jilon re', ri re chaq xkojow taq re qawinql, lajori k'ii chaq qawinql jilon jb'iijaaq, xaqe qawinql q'asal jwi'l laq laj qayoolj lajori.
2296. **Paax.** Ranm tzuij. Quebrar o reventar. Ti'el ri jun qleen tit'ojsaj li uleew, chop b'oo'j, t'uu'y, laq pach nik'j qleen chik. K'utunk: xpaax man laq.
2297. **Pach.** B'iij. Compania. Ri jun tzuij tijb'iij nen juun chik xwa'x li pach'um tzuij. K'utunk: Yaj Waan ri inpach xinb'e li chaak iwr.
2298. **Pach.** B'iij. Pareja o esposo. Ti'el ri nen rik'iil tiran jk'aslemal jun anm, jilon jun wunaq. / Tzuij tijkoj jun anm re richjil, jilon tijkoj jun wunaq re rixoql. Inpach xi' li k'ayb'l.

2299. **Pach.** Tiqb' jb'iij tzii. Sustantivo relacional con. Ri jun k'eer tzii ri, tijnuk' tzii, re jun pach'ul tzii tijya' jun no'j. K'utunk: lin xintij waa pach iik.
2300. **Pach'uj.** Ranm tzii. Trenzar. Ranm tzii ri ti'el ri jb'alq'atij jun qleen chop rismaal b'aa, jilon re jun koloob', k'aam. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinpach'uj.
2301. **Pach'ul.** Riliik b'iij. Trenzado. Ri riliik ismaal b'aa pach'ul chaq jwi'l jun kristyan. // Ri riliik ismal b'aa, b'aatz', xaq k'iim pach nik'j qleen chik b'alq'atil chak jwi'l jun kristyan. // Ti'el ri rismal b'aa b'alq'atil, riib', jilon kemeel riib'.
2302. **Pach'ul tzii.** B'iij. Oración gramatical. Ri jun puq tzii kemel tib'ijsaj, jilon titz'ib'aj re tijya' jun no'j k'utunk.
2303. **Pachlaj.** Ranm tzii. Acompañar. Ti'el ri nen jpaach jun kristyan tiran jun qleen. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinpachlaj.
2304. **Pachlal.** Riliik b'iij, Acompañado. Ri riliik jun kristyan pachlal jwi'l jun chik li jun komoon, li jun nim q'iij, jilon li jun chaak.
2305. **Pachark.** Incado con la cabeza inclinada. Ri riliik jun kristyan ri re', xukul pach qesal jb'aa li uleew jwi'l. K'utunk: In kita' inkwiin inpachark.
2306. **Pach'um xajab'.** B'iij. Caites trenzados. Ri jb'iij xajab' b'anol la' tz'uum, pach'ul riij, ri xajab' tijkoj taq ojr taq kristyan. K'utunk: Lajori kita' chiki k'i kristyan tijkoj taq pach'um xajab'.
2307. **Paj.** K'ere'l tzii. Partícula. Ri jun k'ere'l tzii tikojsaj k'isb're jun ranm tzii. K'utunk: Paq'paj.
2308. **Pajaals.** B'iij. Los Pajales. Ri jb'iij jun ra komoon wi la jq'aab' tinmit Kunen, kla' wi taq kristyan aj k'iche'. // Ri jb'iij jun ra komoon re Kunen wi chijk'ulel tinmit Tz'unun Kaab'.
2309. **Pajuuil.** B'iij. Aldea Pajuil Chicamán. Jilon jb'iij jun komoon re tinmit Chikaman, komoon ri, ji wi chijk'ulel B'elejub', li komoon Pajuuil kla' wi taq aj Poqomchi' kristyan.
2310. **Paj.** Ranm tzii. Pesar. Ti'el ri jpajiik raal jun qleen la' jun pajb'al. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinpaj.

2311. **Paaj.** Ranm tzuij. Adivinar. Ti'el ri riliik neen jb'aniik jk'aslemal jun kristyan chuweeq, kab'iij, chaak ri, ri tiran jun ajq'iij, jilon jun ajpaaj.
2312. **Pajal.** Riliik b'iij. Adivinado. Ri jun chaak b'anol jwi'l jun ajq'iij, jilon jun ajpaaj lamas ilan chaq jwi'l neen jb'aniik jk'aslemal jun kristyan.
2313. **Paaj.** B'iij. Medida / pedazo. Ri jb'iij jun kiitz jaa', jilon jun ra k'eer atz'iyeq. K'utunk: B'an jun toq'oob' chwee ya' jun paaj injaa'.
2314. **Pajalk.** Riliik b'iij. Pesado o medido. Ri jun qleen chop ixiim, kinaq, uleew pach nik'j qleen chik pajal chaq la jun pajb'l.
2315. **Pajb'l no'j.** B'iij. Evaluación. Ri jun chaak tib'ansaj re ti'ilsaj jb'aniik jcholaaj jchaak jun kristyan tiran.// Ri tib'ansaj re chaq yaq ak'l jwi' laq yaq ajtjiij laq tijoij iib' chub' etamb'l.
2316. **Pajnik'j.** Riliik ranm tzuij. La mitad. Ti'el ri riliik jun qleen b'anol kiib' re. // Ri jb'aniik kiib' re jun qleen ri re' tijachsaj chiiwch kiib' kristyan. K'utunk: Ya' pajnik'j inwaa.
2317. **Pajonk.** Ranm tzuij. Consulta con un adivino. Ri jb'iij chaak tiran jun ajpaaj, jilon jun ajq'iij, ri re' tijiin tiran jun chaak chirij jun kristyan, ri re' tijiin tijchakuj riij jk'aslemal jun kristyan. // Ri riliik jk'aslemal jun kristyan jwi'l jun ajq'iij.
2318. **Pajpik.** Riliik b'iij. Aplastado o grueso. Ri riliij jun qleen chop jun tz'oloom ri re' nim jwiich, jilon re' piim jwiich chop jun xaan, tz'oloom pach nik'j qleen chik. K'utunk: Pajpik jwiich man chee' li.
2319. **Pajb'l.** B'iij. Medidor o balanza. Ri jun qleen tikojsaj re jpajiik raaal, jilon re jpajiik jnimaal jun qleen. / Jun qleen b'anol la' kawch, jilon wi' b'anol la' tzuu. / Jun qleen b'anol la' limeet, jilon wi' b'anol la' k'aam.
2320. **Pajb' q'aaq'.** B'iij. Termómetro. Jilon jb'iij jun ra tek'tiik k'eer limet tikojsaj laj chii' junra nee' re tipajsaj q'aaq' chirij. / Ri jun ra tek'tiik limeet tikojsaj re jpajiik q'aaq' chirij jun kristyan.
2321. **Pak.** Ranm tzuij. Desocupar. Ti'el ri reliik b'ii suutz' li kaaj. / Ri resal b'ii qleen wi chiiwch jun luwr. K'utunk: Pak b'i maq xaqchaj li wi la jaa. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinpak.

2322. **Pakek.** Riliik ranm tzii. Amanecer. Ri jb'iij rojlab'al q'iij, ri re' ajri tiq'aljiin jsaqaar jwiich uleew. K'utunk: Ri qes tipakek ri re' xinb'iit.
2323. **Pak'b'a'.** Ranm tzii. Poner boca arriba. Ti'el ri jb'aniik jun qleen tilatuun lekj. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinpak'b'a'.
2324. **Pak'b'alk.** Riliik b'iij. Dejar boca arriba. Ti'el ri jun qleen kan t'ojol lamas tikan tilatuun lekj. // Ri riliik jun qleen kan pak'b'al.
2325. **Pak'pik.** Riliik b'iij. Pandeado. Ri riliik jun qleen chaqj jwi'l q'iij, jik'ure' jor jnimal. K'utunk: Man tz'oloom li jor pak'pik jb'aniik chiwch q'iij.
2326. **Pak'pink.** Ranm tzii. Caminar de un bolo. Ti'el ri jb'eniik jun q'ab'arel, ri re' chaq tijkot riib' raqan xo'l taq b'ee.
2327. **Pak'ej.** Ranm tzii. Sacar agua con un guacal o jícara. Ti'el ri resaj jaa' la' jun paak'. // Ranm tzii ri, looq' ti'itz'b'ejk rik'il jk'exwaach b'iij re kristyan. K'utunk: Xinpak'eej jun kiitz injaa' re tinch'aj inq'aab'.
2328. **Pak'e'l.** Riliik b'iij. Sacado. Ti'el ri re' jaa', jilon ra'l iik, esal chaq la' jun paak' li jun q'iib', jilon li jun t'uu'y pach li jun apaxt.
2329. **Pakalk.** Riliik b'iij. Despejado. Ti'el ri esal b'ii suutz' li kaaj. / Esal b'ii jun qleen chiwch jun luwr.
2330. **Pakay.** B'iij. Apellido Uspanteko y Qeqchi'. Ri jkaab' jb'ijaq jun puq kristyan aj Tz'unun tipe taq Xe'tloox, jkaab' b'iij ji petzal rik'ilaq ajq'eqchii', xaqe wichaq qawinaql lajori rik'il jkaab' b'iij ri, jwi'l wi aj Tz'unun k'ulnaq taq rik'il ajq'eqchii'.
2331. **Palk.** B'iij. Izote. Ri jun chee' titiksaj chaq'jchii' uleew re jun kristyan. / Jun chee' q'anq'oj jxaaq, nim jkutaml, tikojsaj re retaal uleew.
2332. **Palki / Tapa'l ki'.** B'iij. Top. Palqui. Jilon jb'iij jun komoon re Tz'unun Kaab', wi li miq'iin luwr, kla' lamas jluwr tapa'l, li komoon li kla' wi taq wi'w mosiib' kristyan.
2333. **Pamech.** B'iij. Concha acústica. Ri jun ra jaa b'uk'biik ra riij wi lamas wi'w uxlanb'l laj ranm tinmit Tz'unun kaab'.
2334. **Pamech tuuj.** B'iij. Horno. Jilon jb'iij jun ra tuuj lamas tib'ansajwi'w kaxlanwaa. / Ri

- jun ra b'uk'b'ik jaa b'anol la' tzakal xaan tikojsaj re jb'aniik kaxlanwaa.
2335. **Pamtz'aaq. / Pantzaak.** B'iij. Top. Pantzac. Ri jb'iij jun ran nuuch' komoon re tinmit Tz'unun Kaab', komoon tita'maj li miq'iin luwr, kristyan wi taq kla' ri taq yaq mosiib'.
2336. **Paam weex.** B'iij. Calzoncillo. Ri jb'iij atz'ieeq tijkoj taq wunaq xilj jweexaq.
2337. **Paam uuq.** B'iij. Calzón. Ri jb'iij atz'ieeq tijkoj taq anm xilj ruqaq.
2338. **Paam utiiw.** B'iij. Hongo morado comestible se da en fin de año. Jilon jb'iij jun rechaq taq ra okox ti'elch k'isb're junaab' laq k'echelaaj, kyeq rum tinatun qus titijsaj re rikiil.
2339. **Pam b'aaq.** B'iij. Médula. Ri ra saq q'oor wi xilj jpaam jun b'aaq jun kristyan jilon rechaq nimaq awaaj.
2340. **Pam q'aaab'.** B'iij. Palma de la mano. Ri jb'iij ra nim jwiich tz'uuml wi laj paam qaq'aab' tiqakoj re jchopiik qleen qe. // Ri jb'iij ra ti'niik wi tz'uum chub', lamas tiq'ax taq ra q'atq'a'y laj xo'l.
2341. **Pam aqan.** B'iij. planta de los pies. Ri jb'iij ra nim jwiich tz'uuml wi laj paam qaqan tiqakoj re ojb'enk. // Ri jb'iij jun paq'piik b'aaq, wi ra ti'niik wi tz'uum chub', tiqakoj re ojb'enk, jilon re looq' ojwa'rk.
2342. **Paq'.** Ranm tzuij. Pelea de cerdo o perro. Ri ti'b'ijsaj rechaq awaaj chop aaq', tz'ii' ri re' tich'ojin taq chiwch chaq, chub' jun qleen re titijsaj. Xpaq' rib'aaq maq aaq. / xpaq' rib'aaq maq tz'ii' chub' b'aaq.
2343. **Paq'al.** Riliik b'iij. Mordido. Ri riliik jun tz'ii', jilon jun aaq ri re' ti'l chaq jwi'l jun chik. K'utunk: Kap ra intz'ii' paq'al chaq jwi'l man yaaj tz'ii' li.
2344. **Paqb' sii'.** B'iij. Trozo para rajar leño. Jilon tib'ijsaj re jun nim b'ola'j tikojsaj re paq'b're sii'. // Ri jb'iij jun kutaam, jun nim sii', jilon jun nim chee' tikojsaj chiraaj sii' tipaq'saj.
2345. **Paq'b' tiniik.** B'iij. Trozo para rajar la carne. Jilon tib'ijsaj re jun nim kutaam chee', jilon jun nim b'ola'j chee' tikojsaj re jpaq'iik ti'niik jwi'l ajkamsak wakx, ajkamsal aaq jilon jwi'l ajkamsal kirneer.
2346. **Paq'xink.** Ranm tzuij. Ruido de caites. Ti'el ri jta'ik jxajb'aa kristyan tijkoj taq pareem

- xajab', ri jta'ik jxajb'aaq ri re' tib'entaq. K'utunk: Kap qaqaaq Keel jor tipaq'xin jxajb' xq'aax.
2347. **Pan.** B'iij. Tucán. Ri jun ka'n wi kiib' jxiik', kita qes nim ra jb'aaqil, jor nim jtzaam, jtzaam nik' chop jnimal jb'aaqil, nuuch' jb'aa, q'aan jtzaam, q'aaq'oj jwiich jch'ool, q'eeq juntiir riij, jitik'iij laq nimaq taq k'echelaaj.
2348. **Paq'.** Ranm tziiij. Aplaudir. Ri jta'ik ri re' tik'ulsaj kiib' q'aab'aj. K'utunk: Xinpaq'paj inq'aab'.
2349. **Paq'pal.** Riliik b'iij. Aplaudido. Ri re paq'pal chaq kiib' q'ab'aj chirii jun kristyan jwi'l jun kikotemal chirii li jun k'utuun.
2350. **Paq'.** Ranm tziiij. Rajar. Ti'el ri jb'aniik k'eer re jun qleen chop b'aaq', sii', mukun, q'ooq' pach nik'j qleen chik. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinpaq' man tiniik xiqalooq' li k'ayb'l.
2351. **Paq'e'l.** Riliik b'iij. Rajado. Ti'el ri jun qleen k'eer chaq. K'utunk. Paq'e'l chaq man xaan. / paq'e'l chaq maq inxajb'.
2352. **Paq'orsal.** Riliik b'iij. Abundado. Ri awaj k'ii chaq rib'ilaq jwi'l jchuuch. // Ri tiran jun awaaj ri re' k'ii chaq rik'lal ya'l jwi'l.
2353. **Paqar.** Ranm tziiij. Subir. Ti'el ri jb'iik jun kristyan chub' jun qleen. / Jjawiik jun kristyan chub' jun chee', ch'iich' jaa, pach jun qleen chik. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xojpaqar.
2354. **Paqal.** Riliik b'iij. Subido. Ri riliik jun kristyan wi chub' jun qleen. // Ri jun ak'l wi cub' jun chee'. // Ri riliik jun awaj, jilon jun ka'n ri re' wi chub' jun chee'. // Jilon tib'ijsaj re qleen ri re tipaqar rijil li jun k'ayb'l.
2355. **Paqal q'a'm.** B'iij. Escalera. Jilon jb'iij jun q'a'm tijkoj jun kristyan re tipaqar ajsik re jun qleen. / Ri jun q'a'm kiib' raqan b'anol la chee' wi taq ra k'eer chee' tz'okol la' rech tiwa'r jun kristyan re tipaqar chub' jun jaa chik.
2356. **Paqarsaaj. / Paqb'a'.** Ranm tziiij. subir de precio. Ti'el ri jjawiik qleen tiran jun kristyan chop qleentijk'aayaj li jun k'aay. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xqapaqarsaaj aweqa'n b'a

- ch'iich'. / Xinpaqb'a' rijil atz'aam.
2357. **Paqb'a'**. Ranm tz'ij. Subir de precio. Ti'el ri jjawiik qleen tiran jun kristyan chop qleentijk'aayaj li jun k'aay. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinpaqb'a' rijil atz'aam.
2358. **Paq'b'**. B'iij. Hacha. Jilon tib'ijsaj re jun ch'iich' paq'piik jwiich, wi jun ra jul la', wi jun chee' raqan tikojsaj xilj ra jul, chokoon re jpaq'iik sii'. // Jilon jb'iij jun ra nuuch' ikeejtijk'oj taq ajkamsal awaj re jpaq'iik ti'niik la' jun b'ola'j.
2359. **Paqarsal**. Riliik b'iij. Tirado en cima de. Ti'el ri jun qleen t'ojolb'i ajsiik re jun jaa, ch'iich' pach nik'j qleen chik.
2360. **Parantij solkopij**. Ranm tz'ij. Revolcar. Ti'el ri jt'ojiik riib' jun kristyan li uleew rik'aan jilon juwi'l jun chik. / Ranm tz'ij ri kiib' jwinaql, jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xatinparantij. / Xatinsolkopij.
2361. **Parkak**. Riliik b'iij. Inútil o lento. Ri jun qleen kita koow wi li jun luwr, jor fitzeleeb' laj luwr. / Tib'ijsaj re jun kristyan pooy,
- tijya' riib' laj q'aab' kristyan. / Jun kristyan kitatijseb'aaj jb'aniik jun chaak.
2362. **Parkakank**. Riliik b'iij. Tambalea por una carga. Ri riliik jun kristyan chiraaq jun nimlaj eqa'n k'omoljwi'l chirij, ri re' jor ra'lal chirij jun kristyan.
2363. **Pat'b'aa. / Putb'aa.** B'iij. Sombrero. Ri jun atz'iqb'altijk'oj taq wunaq laj b'aaq, re kita tik'at taq chiwch q'iij, b'anol la jxaaq apaak' pach'uul, jilon t'isiil la' ch'iich'.
2364. **Pet'b'aa / B'aniik pet'b'aa.** Riliik b'iij. Engaño. Tz'ijtijk'oj taq kristyan laj qab'antajk, ri re' jun anm wi richjiil tijiin tiran qleen re chimuqeem rik'il jun jalan wunaq chik. K'utunk: Man anm li tiran jpet'b'aa richjiil. // Tz'ij ri looq' tikojsaj re jun wunbaq jilon jun anm.
2365. **Pataal**. B'iij. Cacaxte. Jun eqab'l b'anol la' chee' pach k'aam, chop jun ra kojoon,tijk'oj taq ojor taq kristyan re tireqaj taq eqa'n.
2366. **Patan**. B'iij. Mecapal. Ri jun k'eer itz'iiq, tz'uum, k'aam tijxiin jun kristyan la' jun koloob' re kita k'aaxjb'aa tiran, ri re' tireqaaq jun eqa'n. Qleentijk'oj jun kristyan chiwch jwiich re eqa'n.

2367. **Patnajk.** Ranm tziij. Importancia. Ti'el jchokon, jchaak jun qleen re jun kristyan.
2368. **Patz.** Ranm tziij. Areglar maletas o empacar. Ti'el ri jtojiik eqa'n, qleen, atz'iyeq xilj jun patzb' itz'iiq. / Jilon ri jtojiik eqa'n chirij jun kwa'y. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinpatz.
2369. **Patz'an.** B'iij. Caña de milpa. Ri jb'iij jchee'l ab'iix tikaan ri re' tib'anmaaj och'ooj. / Ri jb'iij jkutaml ab'iix, lamas tik'iij reqa'n.
2370. **Patz'an/ Patzan.** B'iij. Apellido Uspanteko y K'iche'. Ri jkaab' jb'ijaa jun puq kristyan aj Tz'unun jilon aj K'iche' tipe taq li tinmit Tz'unun Kaab' jilon laq komoon re qatinmit.
2371. **Patz'anb'al.** B'iij. Rastrojo. Ri jb'iij jun luwr lamas xtiksaj wi'w ab'iix. / jun luwr lamas xaq chaq patz'an wi'. / Jun luwr och'ol chaq jal re ab'iix.
2372. **Patzalk.** Riliik b'iij. Empacado. Ti'el ri jun eqa'n b'anol jwa'x re tik'omsajb'iik. // Tirado. Ri riliik jun qleen ka'n tzaqal li uleew.
2373. **Paatz'.** B'iij. Nombre de un perro colochó. Jilon tib'ijsaj re jun tz'ii' paatz' iismaal chirij.
2374. **Patzka'r.** B'iij. Sacatunes Jilon jb'iij jun xojoj xkaan jtike' taq qamaam qati't li tinmit Tz'unun Kaab', xojoj ri xtikarch ri re' ajkina tiyuq taq aj kaxlan. / Jilon kb'iij jun puq ajxojl tixojow taq re tijtz'onaj taq jab' re Ajaaw, ranm kaaj, ranm uleew. / Xojoj lamas k'is ajxojl tijkoj taq jsaal ritz'iqaaq. / Ri jun xojoj ti'el laq nim q'iij li tinmit Tz'unun Kaab'.
2375. **Patzatz b'enk.** Riliik b'iij. Defecar con retorciiones. Ri jun yajeel laj ch'ool jun kristyan, ri re' jor k'ax jb'aniik jyooj tiran jwi'l jun yajeel laj jch'ool.
2376. **Patzatzk.** Ranm tziij. Ruido de pasos. Ti'el ri jta'ik jb'eniik jun kristyan li uleew rik'il jxajb'. K'utunk: Kpa man anm li tipatzatzk xq'aax.
2377. **Paxaj.** Ranm tziij. Quebrar. Ti'el ri jb'aniik k'eer re baqiil, jilon re jun qleen chop b'oo'j, xoot, xaan pach nik' qleen chik. Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinpaxaj.
2378. **Paxe'l.** Riliik b'iij. Quebrado. Ri riliik jun qleen b'anol chaq k'eer re. // Ti'el ri jun b'oo'j, xoot, xaan, b'anol k'eer re.
2379. **Paxyoon.** Qejel tziij. Pasión. Tziij ri ji k'omol li chootx, ri jun nim q'iij

- tik'ulsaj ri re' tiq'aax kak'al q'iij
 jkamiik Ajaw Jesús, k'utunk ri,
 ri yaq kaxlan xk'omowch taq
 laj qa'b'antajk.
2380. **Paxlaq / Ch'ajb' laq.** B'iij.
 Malba. Jilon jb'iij jun wuran
 raax jxaaq, tik'iij laq ab'iix,
 jilon tik'iij laq siwaan tikojsaj
 re jch'ajik laq.
2381. **Paay.** B'iij. Llaga. Ti'el ri jb'iij
 jun nim ch'aak' laj tyo'jl jun
 kristyan. // ri jb'iij jul laj tyo'jl jun
 kristyan jwi'l jnimal jun ch'aak'
 laj tyo'jiil jun kristyan.
2382. **Pejpik.** Riliik b'iij. Ancho de una
 faja. Ri riliik jwiich jun paas re
 wunaq, jilon jun paas re anm,
 nim jwiich.
2383. **Peech'/puuch'.** Riliik b'iij.
 Chillón. Jilon tib'ijsaj re jun ra
 ek'l jor tijchakuuj oq'eej. // Ri
 jun ek'l jor ch'ii'r.
2384. **Pe'rij / Pera'j.** B'iij. Peraje o rebozo.
 Ri jun atz'iyeq tijkoj jun anm
 re ritz'iqb'al. / Atz'iyeq tijkoj
 chirij jun anm re tijb'uk riib' ri
 re' siik teew.
2385. **Peel / Xpeer.** B'iij. Isabel. Jb'iij
 jun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij
 ri, ri yaq kaxlan xk'omowch
 taq re qawinaql, jilon re', ri re
 chaq xkojow taq re qawinql,
 lajori k'ii chaq qawinql jilon
- jb'iijaq, xaqe qawinql q'asal
 jwi'l laq laj qayoolj lajori.
2386. **Pek'ek'ej.** Ranm tzuij. Poner
 boca arriba. Ti'el ri jb'aniik re
 jun kristyan re tinatun lekj.
 K'utunk: lin xinpek'ek'ej li jaa'
 ri re' xojatink.
2387. **Pek'ek'el.** Riliik b'iij. Estar boca
 arriba. Ri jb'aniik jun kristyan
 ilan li kaaj jwi'l. K'utunk: Man
 q'ab'reel kan pek'ek'el li
 uleew.
2388. **Pek'xink.** Ranm tzuij. Forma de
 caminar. Ti'el ri riliik jun kristyan
 ri re' tib'een, tiqpek'xiin qe laj
 b'ee.
2389. **Pek'pik.** Riliik b'iij. Pandeada. Ri
 riliik maq tz'oloom jor chaqj
 chaq wiich q'iij tiran paak'
 riliik. // Ri riliik tz'oloom kita'
 chiki suk'ul jwiich pek'pik
 chaq jwi'l q'iij.
2390. **Pek'ek'el.** Riliik b'iij. Estar boca
 arriba. Ri jb'aniik jun kristyan
 ilan li kaaj jwi'l. K'utunk: Man
 q'ab'reel kan pek'ek'el li
 uleew.
2391. **Pek'xink.** Ranm tzuij. Forma de
 caminar. Ti'el ri riliik jun kristyan
 ri re' tib'een, tiqpek'xiin qe laj
 b'ee.
2392. **Pek'pik.** Riliik b'iij. Pandeada. Ri
 riliik maq tz'oloom jor chaqj

chaq wiich q'iij tiran paak' riliik. // Ri riliik tz'oloom kita' chiki suk'ul jwiich pek'pik chaq jwi'l q'iij.

2393. **Penpen.** B'iij. Mariposa. Jilon tib'ijsaj re taq ra juntiir jwiich penpen tijupup taq li teew, wi kiib' jxik'aa, k'ii tinatun jwiichaq, qus tiril taq wa'reem chub' kutz'ii'j jilon chub' tiko'n, tijtij taq jxaaq chee'.

2394. **Penpik.** Riliik b'iij. Objeto grueso como el adobe. Jilin tib'ijsaj re jun qleen t'eeb' chop jb'aniik, jilon chop riliik xaan, jilon pimaq jwiich sii', jilon pimaq jwiich tz'oloom.

2395. **Peeq chee'.** B'iij. Palo de jiote. Jilon tib'ijsaj re jun chee' peeq rii, chop riliik ch'aak' wi chirii, ji wi laq nimaq k'achelaa, wi laq miq'ii'j luwr, jilon laq joron luwr.

2396. **Peeq.** Riliik b'iij. Callos. Ri riliik tyo'jl, ri re' nek'el tz'iil la', ri riliik xaq' jquul jun kristyan, jilon laq raqan ri re' kita' ti'atiink / Ri jun qleen jor tz'ii'j. K'utunk: Jor peeq aa'aab' li xoq'o'l.

2397. **Peeq.** B'iij. Pelo de los bebés que no se pueden peinar. Ri riliik taq ra b'aa rech jun ra nee' kita' looq' tixa'sak paatz' jb'aniik, tijb'iij taq ojr taq qaqaaj

qachuuch ri we jun ra ak'l wi jpeqal jb'aa jor jmeer jkortiil tiwa'xk ri re' tiran nim wiich jun komoon, jilon chiwch jun tinmit.

2398. **Peq'el.** Riliik b'iij. Dicho de una persona gorda que esta sentada en forma despectiva. Jilon tib'ijsaj re jun tyo'j kristyan ri re' kub'ul li jun luwr. // Ri jyoq'ii'j jun kristyan tib'ansaj ri re', tiq kub'ar qe, kita' neen tijchakuuj. K'utunk: Man maq q'eq laj anm li miir li peq'el kla'.

2399. **Peer.** B'iij. Cuello de camisa. Ri jb'iij jchii jun atz'ieeq chop kamiix. / Ri jb'iij jquul jun kamiix. / Ri jb'iij jun k'eer tz'uuum xajab' lamas wi'w jchii'. K'utunk: Jor nim man jpeer inkamiix. / Man jpeer inxajb' jor ti'el.

2400. **Peet.** B'iij. Ruperto. Jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq re qawinaql, jilon re', ri re chaq xkojow taq re qawinaql, lajori k'ii chaq qawinaql jilon jb'iijaa, xaqe qawinaql q'asal jwi'l laq laj qayoolj lajori.

2401. **Peet.** Ranm tzii. Venir. Ri jpetiik jun kristyan li jun luwr. / Ranm tzii ri looq' ti'iitz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xatpeet.

2402. **Petzal.** Riliik b'iij. Venido. Ri riliik jun kristyan ri re' peteem chaq re li jun luwr chik. // Riliik jun kristyan ulb'el chaq li jun luwr. K'utunk: linq'uun petzal chaq li b'ee.
2403. **Pek.** B'iij. Cerro. Ri jun nim jwiich ab'aaj wi chiiwch jun wiitz. K'utunk: jili ch'ola' wi jun nim pek li Saq Ab'aaj.
2404. **Pek ab'aaj.** B'iij. Peñasco. Ri jun nim jwiich ab'aaj wi li jun pek naj raq'anb'el.
2405. **Peqeen.** B'iij. Cerro Xepeqen. Ri nim wiitz wi li jun luwr re tinmit Tz'unun Kaab', kla' wi'w jun tanb'al lamas titaw taq wi'w kristyan chi jk'atiik poom. / Jun nim wiitz lamas k'ii kristyan tib'e taq chi jtz'onaj re Ajaw. / Jilon jb'iij jun ra komoon re tinmit Tz'unun Kaab' lamas wi'w jun nim wiitz jb'iij Peqeen.
2406. **Peraaj / Tunaaj.** Riliik ranm tzuij. Rimero. Ri jun Tunaj qleen wi jun chub' chik nik'j. // Ri k'ii qleen wi jun chub' jun chik chop waa, pixtuun. K'utunk: Kli k'olan jun peraaj qawaa / Jili wi jun Tunaaj qawaa.
2407. **Peraj xajab'.** B'iij. Caites. Ri xajab' tijkoj taq oyor taq kristyan, jun paq'piik uul jpaam, ximil taq rak'eerk'aam la', wi ximil k'eer tz'uum la'.
2408. **Perpe'x.** B'iij. Cresta. Ri jun k'eer kyeeq ti'nik tik'iyy chiraaj jqul jun puuy, pach jun chuuch ek'.
2409. **Perpiik.** Riliik b'iij. Algo que va colgando. Ti'el ri jor nim jwiich jun qleen. K'utunk: Jor perpiik xeel man apoot' xab'an la nim q'iij.
2410. **Petiik b'aa.** Ranm tzuij. Enfurecer o enojarse. Ti'el ri re' jun kristyan tipe ritzal jwi'l jun qleen. // Tzuij ri nik' qe ti'el rik'il jpetiik k'anal, petiik ritzal.
2411. **Petb'l / petik.** B'iij. Lugar de origen. Ri jb'iij luwr lamas petzal wi'w jun kristyan. // Ri luwr/ k'olb'l lamas elexnaq wi'w jun kristyan. K'utunk: Ooj kita' qetaam lamas petzal wi'w qapetb'l.
2412. **Peteel.** Ranm tzuij. Persona que está por venir. Ri jun kristyan petiik chaq re' li jun luwr chik. K'utunk: Miir ri re' xintaaw wootz peteel chaq neri qik'il.
2413. **Petzal jchii'.** Riliik b'iij. Persona hinchada. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan sipo'l tinatun jwi'l jun yajeel laj tyo'jl. // Riliik kristyan ak'l wunaq, anm, ri re' tzaqal jch'ool, ri re' kita' tikunaj tipe jchii'. // Ri kristyan tisipooj tinatun, jilon jq'aab', tisipooj raqan tiqeej b'a ch'aat.

2414. **Peep.** B'iiij. Huerfano. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan, kita' chiki neen tiche' re. // Ri jun ra ak'l kita' chiki jqaaj jchuuch. // Tzii ri nik' qe ti'el rik'il jb'iiij minoor kristyan.
2415. **Pees.** B'iiij. Semilla de un guisquil. Jilon tib'ijsaj re ra raaq' jun ra ch'iim, wi xilj jun ra chiim. // Ri jb'iiij ra ketkik q'oor wi xilj jun ra ch'iim, lamas tituxan wich ra ch'iim.
2416. **Pees.** B'iiij. Rótula. Jilon jb'iiij jun k'eer b'aaq wi laj raqaan jun kristyan.
2417. **Pi rik'an.** Riliik ranm tziiij. A solas. Ti'el ri re' jun kristyan raaj tiyoloow rik'il jun chik rik'aan. K'utunk: Ooj chqaaj ooj yoloow awuk'il pi rik'aan.
2418. **Pichicheej.** Ranm tziiij. Presión del agua que sale de la manguera. Ti'el ri jt'ojiik jaa' tiran jun tzaqb' jaa', lamas ti'el rik'il juntiir jchoq'b' ri re' tipichichej.
2419. **Pich'.** B'iiij. Paloma avisote. Jilon tib'ijsaj re jun ra ka'n wi kiib' raqan, q'an pu'r tinatun riij toptik ra jtzaam, jilon riliik chop jun ra ixmukuur.
2420. **Pich.** Ranm tziiij. Bajar frutas de un árbol. Ti'el ri re' jun kristyan tijquesaj jwiich chee' la' jun xik'ay jilon la' jun q'aab' chee' chik. K'utunk: xinpich kiib' intraas la' man chee' li. // Tzii ri nik' ti'el rik'il jb'iiij jquesaaj.
2421. **Pichil.** Riliik b'iiij. Frutas bajadas de de palo. Ti'el ri jwiich chee' qesal chaq la' jun chee', xik'a'y, aaj, patz'an pach la' nik'j qleen chik.
2422. **Pich'ajk.** B'iiij. Señal o presagio. Ti'el ri jun k'utunk tijya' riib' laj k'aslemal jun kristyan chop li jun ichik', jolon neen tiran jun awaaj, chop ri re' tiwu'n taq utiww, pach ri re' ti'ooq' maq tukuur. K'utunk: lin xk'uta' jun pich'ajk la ink'aslemal.
2423. **Pich'al.** Riliik b'iiij. Chispeado. Ri riliik jun qleen k'atal la' jun jpiich q'aaq'. // Ri riliik jun atz'ieeq k'atal la' jpiich q'aaq'. K'utunk: Kap sik' pera'j pich'al wiich q'aaq'.
2424. **Pich'ich'.** Ranm tziiij. Forma de defecar de de patos. Ti'el ri jta'ik maq paatx ri re' tiyokan taq li jaa' jilon li uleew. K'utunk: lin kita' chuwaaj maq nee' paatx jor tipich'ich' taq.
2425. **Pich'o'l.** B'iiij. Restos de la cosecha. / segundo recogida de la cosecha. Ri jb'iiij taq ra jal tikaan muqmaaj laq jxaaq ab'iix ri re' tib'ansaj och'ooj. / Jb'iiij taq ra kinaq' tikaan taq laq

- jxaaq kinaq' ri re' timolsaj kinaq'.
2426. **Pich'ojooj.** B'iij. Hierba de pollo. Jilon jb'iij jun jwiich wuran rax jxaaq, ri tijtij taq ak' chiraaj ab'iix, wuran ri jor ti'elch li q'alaaj jilon chij xo'l tiko'n.
2427. **Pich'ujk.** Ranm tzij. Analizar. K'utunk: Ti'el ri jun chomorsank tib'ansaj re jsoliik jun k'axk'olil la jk'aslemal jun chik. K'utunk: Rajwaxi'n qus tiqapach'uj man chomorsank li.
2428. **Pich'ulk.** Riliik b'iij. Analizado. Tz'ij ri nik' ti'el rik'il jb'iij chomorsalk. // Ti'el ilik jcholaaj jun qleen q'axe'l.
2429. **Pijij.** B'iij. Pijije. Jilon tib'ijsaj re jun nim ka'n, b'aaq jtyo'jl jilon re' nim kotkiik jaul, q'eq q'ooj tinatun riij wi taq ra nuuch' saq la' rismaal.
2430. **Pichik' / ixpichik'.** B'iij. Yagual. Jun k'eer itz'iiq tijkoj la jb'aa jun anm re tirikraaj jun eqa'n laj jb'aa.
2431. **Pik'ook' / pootz'.** B'iij. Pelota. Ri jb'iij jun itz'ab'l, tijkoj taq kristyan re ti'itz'an taq li jun taq'j, wi tijkoj taq re tijt'oj taq la' aqanaj, jilon wi tijkoj taq la' q'ab'aj. // Ri jun ra b'olb'ik itz'ab', b'anol la' tz'uum,
2432. **Piich.** B'iij. Patas de pájaritos o pollos. Ri raqan taq ra ka'n, chop ch'ip, ch'iww, ak' pach nik'j ka'n chik. K'utunk: Kap ra ch'iww jor k'aax taq ra jpiich. / Inchuway tijtij taq ra jpiich man ak'.
2433. **Piich q'aaq'.** B'iij. Pringas del fuego. Ri taq ra nuuch' q'aaq' tijtzaq kowlaj chee', jilon ri taq ra q'aaq' tich'ilil chiraaj jun ch'iich xoot.
2434. **Piim.** Riliik. B'iij. Grueso. Ri jun atz'iyeq t'eeb' jb'aniik la b'aatz'. / Jun qleen jor nim jpimal chop poot', uuq pach nik'j qleen chik.
2435. **Piiq'.** B'iij. Olote. Ri jb'iij ra chee' lamas tinek'eer taq ra ixim. / Ri lamas tik'iyy taq ra ixim wi nimaq, wi nuuch', qus tikojsaj li q'aaq' chop siil'.
2436. **Pilil / xuur.** B'iij. Silvato. Ri tal ra nuuch' etz'ab' b'anol la' xoq'o'l tz'ajal riij tik'aysaj li k'ayb'l laq nimq'iiij re tinmit Tz'unun Kaab' / Etz'ab' chop ch'iww, patx b'anolla' xoq'o'l ti'ub'ej tich'aw.
2437. **Pil.** Ranm tzij. Destazar. Ti'el ri jq'atiik jun awaaj. // Ri jb'aniik k'eer re jun komnaq awaaj.

2438. **Pilil.** Riliik b'iij. Destazado. Ri riliik jun ti'nik b'anol k'eer re. K'utunk: Pilil chaq man aaq rik'il qachuuch Te'l.
2439. **Pililk.** B'iij. Area resbaloza. Ri riliik jun luwr jor tijilil. // Ri riliik jun luwr lamas jor tipilil xoq'o'l la'.
2440. **Pinula.** B'iij. Apellido Uspanteko. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun, tipe taq raj ranm tinmit, jilon laq jalan taq komoon re tinmit Tz'unun Kaab'.
2441. **Pipi chee'.** B'iij. Galiito arbórea. Jilon tib'ijsaj re taq ra pipi wi chub' chee' tikojsaj re wiqonk laq nim q'iij. // Ri taq ra pipi chee' rax jxaaq, q'an, jilon kyeq jkutz'ii'j, tik'iyeh chub' chaj, jilon chub' kowlaj chee', tikojsaj re wiqonk laq nim q'iij, jilon wi tik'ayaj laq k'ayb'l.
2442. **Pipi.** B'iij. Chunto. Ri jun awaj nim na chiiwch jun ek', man achj (ajtzoo') kyeeq jtzaam, tixojoowk, jilon re' tiqolqonk, tiroqtaq ra ak'l re tijti'. / Man axoq (atii't pipi, ixtuux) timoloon wixwil riij jsaqmolb'.
2443. **Pis.** Ranm tziiij. Envolver. Ti'el ri jch'uqik riij jun qleen la atz'iyeeq, wuuj, jilon la' jxaaq wuran. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinpis /Ranm tziiij ri looq' ti'iitz'b'ejk rik'iil kiib' kristyan K'utunk: xatinpis.
2444. **Pisb're.** B'iij. Envoltorio. Ri jun atz'iyeeq, wuuj, jxaaq wuran tikojsaj re jpisiik jun qleen chik.
2445. **Pisb' waa.** B'iij. Servilleta. Ri jun k'eer atz'iyeeq kemel tikojsaj re jpisiik waa, re kita' tijorob' jwi'l teew, atz'iyeeq ri, wi tik'ayaj li k'ayb'l, ilon we tiran taq ajkeem laq komoon.
2446. **Pisiseej.** Riliik ranm tziiij. Envolver fuertemente. Ri qus jpisiik jun qleen re kita' ti'ok teew, jilon mees la'. K'utunk: Xinpisiseej kiib' awaa neri.
2447. **Pisilk.** Riliik b'iij. Envuelto. Ti'el ri jun qleen ch'uqul riij la atz'iyeeq, wuuj, jilon la' jxaaq wuran.
2448. **Pisis.** B'iij. Hongo medicinal. Jilon jb'iij jun wuran chop siliip, qus tikojsaj re kumb'l, tik'iyyeh laq k'echelaj.
2449. **Piteet.** B'iij. Bejuco que su fruto se usa para hacer collares. Ri jun wuran tik'iyyeh laq uleew, tiqepar chirij chee', raax jxaaq, ja'aab' chop jul, jwiich tikojsaj re jb'aniik uu.
2450. **Pitpit.** B'iij. Pájaro casa moscas. Jilon tib'ijsaj re jun ra nuuch'

- ch'oo, ji tiwa'x chub' taq ra
chee' jilon tijolinb chub' taq
ra ab'aaq.
2451. **Pitzpik.** Riliik b'iij. Nalgas
resaltadas. Jilon tib'ijsaj re jun
kristyan nim chijyook. // Ri riliik
jun kristyan jor ponpik jb'aniik
b'aa rachaqa.
2452. **Pitz'.** Ranm tz'ij. Destripar/
aplastar. Ti'el ri jt'ojiik riib' pach
ra'laal jun kristyan, jilon jun
qleen chirij jun chik. / Ranm
tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re
kristyan.K'utunk: Xinpitz'. /
Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk
rik'iil kiib' kristyan K'utunk:
xojapitz'.
2453. **Pitz'ilik.** Riliik b'iij. Destripado/
prensado. Ti'el t'ojol riib' pach
ra'laal jun qleen chirij jun chik.
2454. **Pitz'b'l.** B'iij. Prensadora.Ri jb'iij
jun ch'iich' tikojsaj re jpitz'iik
uleew, jilon ri jun chee' tikojsaj
re jpitz'iik uleew ri re' tijiin
jnojsaj jpaam jun jaa ri re' tijiin
jb'aniik
2455. **Pitz'iitz'.** Riliik b'iij. Maduro. Ri
riliik jun jwiich chee', ri re' jor
q'an chaq chub' jche'al. //
Ri jb'aniik jun prisa traas. // Ri
jb'aniik jun jwiich chee' jilon
jun tiko'n ri re' jor jaa' jpaam.
2456. **Pix.** B'iij. Tomate. Ri jun wuran
raax jxaaq, kyeeq jwiich,
jwiich qus titijsaj re rikiil, tit'ojsaj
ik la', re titijsaj rik'il waa.
2457. **Pix jb'aa'wiich.** Riliik b'iij.
Persona que ha llorado mucho. Ri
riliik jb'aa'wiich jun kristyan
ri re' jor oq'al, lamas kyeq
jb'aniik jb'aa'wiich, jilon re'
sipo'l jwi'l oq'eej.
2458. **Pixaab'.** B'iij. Consejo. Ri jya'ik
no'j, k'utb'al re jun kristyan
jwi'l jqaaj jchuuch li jun jaa
k'olb'al. / Pixaab' ri nen
tijya' jun nim kristyan re
alk'uwalxeel.
2459. **Pixb'isaaj.** Ranm tz'ij. Aconsejar.
Ti'el ri jya'iik jno'j jun kristyan re
qus tiran laj k'aslemal. / Ranm
tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re
kristyan.K'utunk: xinpixb'isaaj.
/Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk
rik'iil kiib' kristyan K'utunk:
xinapixb'isaaj.
2460. **Pixab' jaa.** B'iij. Casa de los
consejos. Ri jb'iij jaa' re ojr
kristyan lamas tiya'saj wi'w
pixab' re kristyan wi jun
k'axk'olil laj jk'aslemalaq. //
Jb'iij jaa lamas tipixab'saj taq
wi'w k'ulaj kristyan ojr.
2461. **Pixiniin.** Ranm tz'ij. Canto de las
lechuzas. Ri jta'ik jb'iix jun ka'n

- wi laq k'ichelaj chop riliik jun tukur.
2462. **Pixiik'.** B'iij. Bellota. Jilon jb'iij taq ra b'olb'ik jwiich kowlaj taq chee'. // Jilon jb'iij jwiich b'iqiit pach k'ixaaq.
2463. **Pixkar.** B'iij. Cantor principal. Ri jun ka'n wi laq siwan, jilon laq wiitz chop jun ra ch'iip jor qus jta'ik ra jb'iix laq chee'.
2464. **Pixku'l.** B'iij. Terminar de desgranar algunos granos en una mazorca. Ri jb'iij ixiim kan ya'l na la' jun jal ri re' tijiin jb'aniik jun ix. // Ri ixiim kan ya'l la' jun piiq' ri re' tijiin ti'ixiij jjaaj, re tikonk.
2465. **Pixkarb'.** B'iij. Cantores principales religiosos. Jilon tib'ijsaj re chaq kristyan qes tib'onow taq b'iix li jun chootx, jilon li jun tyoox jaa.
2466. **Pixkooy / k'orochoch.** B'iij. Pájaro carpintero. Ri jun ra ka'n kiib' raqan, jor nim jjee, toptiik jtzaam, jchaak ri jb'anik jul la chaj rik'il man jtzaam, kla' tiran wi'w jsook, jilon kla' tijtzuaq b'eej wi'w rik'laal.
2467. **Pixnaak'.** B'iij. Granos en la piel/ mesquinos. Ri jun yajeel ti'elch laj tyo'jl jun kristyan. / K'eer ti'niik tik'iych laj tyo'jl jun kristyan chop riliik ch'aak.
2468. **Pi xmaan.** Riliik ranm tzii. Por semana. Ti'el ri chaak tiran jun kristyan pi xmaan, ti'el ri chaak k'amal jq'aab' jwi'l jun kristyan tiran wi'w li wuqub' q'iij. K'utunk: Pi xmaan tijiin inchakun laq tinmit.
2469. **Pi'iich.** B'iij. Ultimos durazos de la cosecha. Ti'el ri taq ra k'isb' jwiich jun tras tikan eel chub' jche'al. // Ri jb'iij taq ra nuuch' jwiich tras tikan b'a jche'l. K'utunk: Xk'isi' traas xaqchaq taq ra jpi'iich panel.
2470. **Ploo.** B'iij. Mar. Ri jun nim laj nimal jaa' wi wiich uleew, tzaa jtijiik, kla' titawi'w juntiir jb'ee jaa' wi wiich uleew.
2471. **Pixtuun.** B'iij. Pixtones / tortillas gruesas. Jilon jb'iij taq ra ketkiik t'eeb' waa, b'anol la q'oor, ri tiya'saj re jun ajchakb' re tijtij rik'il rikiil li chaak. // Ri waa tijk'omb'i jun kristyan tib'e li siqonk, jilon laj solaj jalan taq tinmit chik.
2472. **Pley kinaq'.** B'iij. Frijol o piloy de montaña. Ri taq ra kinaq' tik'iyy li k'echelaj, laq joron taq luwr, qus titijsaj rik'il riij, ri re' raax na. / Ti'rij kinaq' wi b'awiitz, jilon jk'iyiik, riliik chop nimaq kinaq'.
2473. **Po'x.** B'iij. Sebastiana. Jb'iij jun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq re

- qawinaql, jilon re', ri re chaq xkojow taq re qawinaql, lajori k'ii chaq qawinaql jilon jb'iijaq, xaqe qawinaql q'asal jwi'l laq laj qayoolj lajori.
2474. **Poch'**. Ranm tziiij. Desgranadas ejotes. Ti'el ri resaj jun jb'aqwiich qleen laj riij chop kinaq', jawux. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinpoch'.
2475. **Poch'olk.** Riliik b'iij. Desgranado o desbainado. Ri jun kinaq, jawux, pach nik'j qleen chik kita chiki laj riij.
2476. **Pojaaj.** Ranm tziiij. Forma de tirar a alguien/ sambullirse en el agua. Ti'el ri jtojiikb'i jun kristyan, awaj li jaa'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinpojaaj. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil kiib' kristyan K'utunk: xatqapojaaj.
2477. **Pojpik.** Riliik b'iij. Ropa de cintura amplia. Ri riliik ritz'iiq jun kristyan ri re' jor nim tikan re xe' jch'ool. K'utunk: Kap man awitz'iiq jor pojpic tikan eel chawiiij.
2478. **Pok / Jor.** Riliik ranm tziiij. Muchos. Tziiij tikojsaj li jun yolooj re jya'ik
- jb'iij k'ii qleen, kristyan, awaj. K'utunk: Pok ek'l wi li tiiij iib'.
2479. **Pok nuuch'**. Ri riliik ranm tziiij. Muy pequeño. Ri riliik jun ra qleen seb'alaj ra nuuch'. // Tziiij ri nik' ti'el rik'il jb'iij seb'laj chaal, chop riliik jun ra sinik, jun ra pook', jun ra k'yeq.
2480. **Pok'**. Ranm tziiij. Martillado. Ti'el ri jta'ik jq'osb'ej jun chee' rik'il jun q'osq'ob'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinpok'.
2481. **Pok'olk.** Riliik b'iij. Martillado. Ri jun qleen, q'osbel la jun q'osq'ob'. K'utunk: Man chii' jaa li pok'ol la' man ab'aaaj.
2482. **Pok'pooj.** Ranm tziiij. Forma de tocar la puerta. Ti'el ri jb'aniik, jilon jta'ik ri re' tisek'saj jchii' jaa la' jun ab'aaaj, jilon la' jb'aaeel q'ab'aaaj. K'utunk: Miir xinpok'pooj man jchii' jaa awik'il.
2483. **Pok'pol.** Riliik b'iij. Se dice de una puerta que ha sido tocada. Ri b'anol re jun jchii' jaa ri re' wi jun ulaa' pok'pol jwi'l, chijtokiik jun kristyan.
2484. **Pok'xink.** Ranm tziiij. Taconear. Ri jta'ik jtu'x jxajb' jun anm ri re' nimaq taq ra ch'ut jxe' wii'

- chiraaj jxajb'. K'utunk: Kpa man anm li jor tipok'xin jxajb' xq'aax.
2485. **Pok'ook'.** Riliik b'iij. Objeto tieso porelsol. Ri riliik jun qleen chiwch q'iij. // Ri b'aniik jun atz'ieeq, jilon jun k'er tz'oloom ri re' ojr chaq kan ya'l chiwch q'iij, jor seb'alaj xchaqajk. K'utunk: Kap ra inkamiix xpok'ook' wiich q'iij.
2486. **Poli's.** B'iij. Maíz reventado en el comal. Jilon jb'iij taq ra ixm tisek'eeq' jwiich jor qus tib'ansaj k'aj la' re titijsaj chop kape.
2487. **Poli's.** B'iij. Nombre de un perro. Ri jb'iij jun ra tz'ii' saq pach wi taq ra q'eeq' q'atq'aay che'l riij. // Ri jb'iij jtz'ii' kristyan laq komoon, lajori tijiin tik'is jb'iij taq ra awaaj ri, kristyan Xichaq jb'iij kaxlan tijkoj taq re tz'ii'.
2488. **Pompik.** Riliik b'iij. Muy grueso. Ri jun qleen nim jpimal, nim jb'aniik. K'utunk: Jor pompik wuuq chuwiiij.
2489. **Ponolk.** Riliik b'iij. Tirado. Ti'el ri jun qleen t'ojol li uleew. K'utunk: Kap ajaal ponol li uleew.
2490. **Pook'.** Riliik b'iij. Picado o apolillado. Ti'el ri kinaq', ixim,
- chee' pach nik'j qleen chik wi chaq ka'n la'. / Jilon tib'ijsaj re jun qleen ri re' wichaj jul la' juwi'l xpok'ar.
2491. **Pook'.** B'iij. Gorgojo del maíz. Ri jb'iij jun ra nuuch' ka'n tiwa'x li jal, jchaak ri tjika'rnasaj ixim. // Ri jun ra nuuch' ka'n k'o'x riij wi taq ra nuuch' raqan tijtij ixim.
2492. **Pool.** B'iij. Ampollas en los pies. Ri taq ra nuuch' sipooj ti'elch raj raqan jun kristyan jwi'l b'ee, ri re tipooq' ti'elch jaa' xilj.
2493. **Polink.** Ranm tziiij. Quemadura de fuego. Ti'el ri jun k'eer tz'uuum tiran pool jwi'l q'aaq', jwi'l jun k'ate'l, jilon jwi'l maq'na'. K'utunk: lin xpolin inchii' jwi'l q'aaq'.
2494. **Pool.** B'iij. Apolinario. Ri jun b'iij re jun wunaq li Tz'unun Yoolooj, b'iij ri, ri yaq mosiib' xk'omowch taq laj qab'antaj, xaqe ojr taq qamaam qatiit' xq'asaj taq laj qayoolj.
2495. **Pol.** B'iij. Apellido K'iche'. Ri jkaab' jb'ijaa aj k'iche' kristyan tipe taq laq jalan taq tinmit re K'iche' b'antajk, jkab' b'iij ri, ri qes re b'antajk k'iche', ma kita' k'omol rik'il ajkaxlan.
2496. **Poloweem.** Ranm tziiij. Hervor de pecho de un paciente en estado

- de gravidez. Ti'el ri jk'axk'olil wiich ranm jun yaaj kristyan. // Ri jk'axk'olil wiich ranm jun kristyan ri re' tijiin tijiliw b'a jun ch'aat.
2497. **Poom chee'.** B'iij. Arbol de copal. Ri jun chee' raax jxaaq, taq ra jxaaq jor taq ra nuuch, jche'l wi nimaq, wi nuuch, tijya' taq ra jkutz'ii'j, ruxb'l jor simiin.
2498. **Poom.** B'iij. Incienso/ estoraque. Ri jb'iij q'ool esal re jun chee', chaqarsal b'anol ketkiik re, wi nuuch', wi nimaq, simiin ruxb'l, tikojsaj ri re' tit'iqsaj jun kutz'ii'j li jun jaa k'olb'al, jilon li jun tanb'al.
2499. **Pomajk.** Ranm tziiij. Ahumar. Ti'el ri jt'ojiik jsib'al poom li jun jaa k'olb'al, jilon li jun luwr lamas tib'ansaj wi'w xukuleem. // Ri chaak tiran jun ajkutz'ii'j, jilon jun ajq'iiij ri re' tijta' jun tz'oniink re Ajaw, tijt'oj sib' rik'il poom.// Ri tib'ansaj re jun ra ak'l tzaqe'l jch'ool jwi'l jun xib'rikiil.
2500. **Pomal.** Riliik b'iij. Ahumado. Ri riliik jun qleen t'ojol chaq poom la', chop jun ra nee', chop jun k'utz'ii'j jilon jun k'eer uleew loq'ank. K'utunk: Qe ooj pomal chaq jpaam gochooch qawi'l.
2501. **Pompik.** Riliik b'iij. Abultado. Ri riliik ruuq jun anm ri re' pok nim riliik b'a richaq. // Jilon tib'ijsaj re jun qleen seb'laj jnimal. // Riliik jun qleen seb'alaj piim tikan eel re jun kristyan.
2502. **Pon.** Ranm tziiij. Improvizar o inventar. Ti'el ri jun no'j molan qe jwi'l jun kristyan. // Ri jun b'antajk molan qe jwi'l jun kristyan. K'utunk: Xinpon qe intzii xib'iij chawe nab'ee.
2503. **Ponol.** Riliik b'iij. Inventado. Ti'el ri jb'aniik jun qleen kita' tz'eet molan qe jb'aniik. K'utunk: Juntiir jurub' xij man anm li chawe ponol qe jwi'l.
2504. **Ponxink.** Riliik b'iij. Forma de andar de una persona gorda. Ti'el ri riliik jb'eniik jun kristyan seb'laj jtyo'jiil. // Ri jb'aniik b'ee jwi'l jun tyo'j kristyan. K'utunk: Kap man anm li jor tiponxink xq'aax li b'ee iwr.
2505. **Ponxiiij.** Ranm tziiij. Somatar constantemente. Ti'el ri jponxiiij la' q'ab'aj, jilon la aqanaaj jun jchii' jaa jwi'l jun q'ab'rel ri re' kita' titorsaj jchii' jaa chiwch.
2506. **Poop wuuj.** B'iij. Libro sagrado K'iche'. Ri jun wuuj xikan jtz'iib'aj taq nab'e taq kristyan aj k'iche'. / Ojr wuuj xta'saj li chootx re tinmit Chuwi la'. / Wuuj lamas tz'iib'al wi'w nen jtikirikch jwiich uleew, jilon nen jb'aniik nab'e taq kristyan xb'ansaj juwi'l Ajaaw.

2507. **Poop.** B'iij. Petate. Ri jun qleen kemeel la' apaak', taq ra nuuch tijkoj taq anm re tixukar taq re jb'aniik ke'm; nimaq poop ri tijkoj taq kristyan chiraajaq re tiq'e'r taq. / Ri jun qleen kemeel la' k'iim.
2508. **Popol jaa.** B'iij. Congreso. Ri jun nimlaj jaa, lamas wi taq wi'w ajb'anol taqan tzii, cha'l jwi'l juntiir tinmit. // Ri jb'iij jaa lamas wi taq wi'w kristyan nimaq regle' naq.
2509. **Pooq uleew.** B'iij. Tierra arenosa. Ri jb'iij uleew kita' k'ax jchakuuj, jwi'l seb'lajch'uuch'j re jb'aniik chaak. // Ri uleew tikojsaj re tib'ansaj k'ate'l xaan, xoot pach b'oo'j.
2510. **Pooq.** B'iij. Arena. Ri uleew saq tilatuun, timuchuch jchopiik, kita k'ax jk'otiik, tikojsaj re jb'aniik jaa, jilon re jb'aniik xoot.
2511. **Poqaaj / poqorsaj.** Ranm tzii. Empolvar. Ti'el ri jt'ojiik pooq la' jun qleen. K'utunk: ǵNeeen chaak xapoqorsaj witz'iiq?
2512. **Poqaal / Poqorsal.** Riliik b'iij. Empolvado. Ri riliik jun qleen t'ojol pooq la'.
2513. **Poq'.** Ranm tzii. Quemar o reventar. Ti'el ri jk'atiik jun aaj li jun nim q'iij. K'utunk: Man aaj xpooq' chii' chootx. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinpoq'.
2514. **Pooq'.** Ranm tzii. Abundar. Ti'el ri jk'iyirsaaj jwiich awaj. K'utunk: Qus awee chuuch xpooq' jwiich awaak' re junab' ri. / Ranm tzii ri looq' ti'iitz'b'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xpooq'.
2515. **Poor.** Riliik b'iij. Basto. Ti'el ri jun qleen chop itz'iiq jor poor b'aatz' xilj. / Ti'el ri jun jal kita k'ii ixm wi la' jpiq'aal.
2516. **Posoweem.** Ranm tzii. Agitación de un paciente. Ri riliik jun kristyan ri re' tijsolkopii riib', jilon tijparantiij riib' chub' jch'aat jwi'l jk'axk'olil ज्याaj.
2517. **Poos/ puus.** Riliik b'iij. Material oxidado. Ri riliik jun ch'iich' ri re' tich'aaqark, we kita' tichaaqajk tiran puus. K'utunk: Kap man inmoor jor poos chaq jwi'l jab'.
2518. **Poot'.** B'iij. Güipil. Jb'iij ritz'iiq anm qawinaq, tijkoj chirii, wi kemool, wi t'isiil, jurub' ritz'b'alil nim ti'el wi'w laj qab'antajk oj aj mayb', chop jpoot' anm aj Tz'unun Kaab', saq tilatuun, la' jqul wi jun ra q'iij keeq jtzaam, jilon re'

- che'l riij wi juntir qleen re wich
uleew, la' jchii' wi jun wunaq
wiitz.
2519. **Pootz'.** / **Mooy.** B'iij. Ciego.
Jilon jb'iij jun kristyan kita
tikuwi tilatuun. / Jilon tib'ijsaj
re jun kristyan kita tikuwin tiril
q'iij saq rik'il jb'aaq'wiich.
2520. **Potz'ootz'.** Riliik b'iij. Fruta
resecá. Ri riliik jun jwiich chee'
ri re' chaqj chaq chub' jche'l.
// Ri riliik jun jwiich tiko'n ri re'
chaqj chaq. K'utunk: Kap tra
karnatiil jor xpotz'ootz' b'a
chee'.
2521. **Pooy.** / **Pospoo'y.** B'iij. Pulmón.
Jun k'eer tyo'jl wi chirij jtelb'
jun kristyan, ri tiyo'w ruxb'l jun
kristyan laj k'aslemal.
2522. **Pooy.** B'iij. Espantapájaros. Ri
wichb'al re kristyan b'anol
la' tzaay taq atz'iyeq, b'anol
chop jun kristyan re, tikojsaj
laq tiko'n re tijtzaq jch'ool
juntiir ka'n wi jxik'aqm re kita
tijk'ot taq ijaaj tik'il, jilon re
kita tijk'is taq nab'e taq ixm.
2523. **Popti'.** **Jakalteko.** B'iij. Idioma
Jakalteko. Jb'iij jun rechaq, kiib'
re jun wunaq Mayb' Yoloaj. /
Yoloaj ri ji tiyoolsaj li jun jq'aab'
tinmit re Saq Uleew. / Jb'iij jun
b'antajk re aj Mayb'.
2524. **Poq'oow.** Ranm tz'ij. Hervirse.
Ri jaa' wi chub' q'aaq'
tich'opiin xilj jun k'olb'l. / Ri
jaa' q'axe'l chaq jk'ataniil. /
Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk
rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij
re kristyan.K'utunk: xpoq'oow.
2525. **Poq'orsaj.** Ranm tz'ij. Reproducir
pollitos. Ti'el ri jk'iyirsaaj jwiich
rik'ilaal jun awaj.K'utunk: Ra
ek' xpoq'orsaj taq ra rik'alal. /
Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk
rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij
b'iij re kristyan.K'utunk:
xpooq'orsaj.
2526. **Poq'orsal.** Riliik b'iij. Reproducido.
Ti'el ri k'iyirsal jwiich rik'ilal jun
awaj jwi'l.
2527. **Poq'owsalk.** Riliik b'iil. Hervido.
Ti'el ri jaa' xpoq'oow chub'
q'aaq'.
2528. **Poqomaam.** B'iij. Idioma Maya
Poqomam. Jb'iij jun rechaq,
kiib' re jun wunaq Mayb'
Yoloaj. / Jb'iij jun b'antajk re
aj Mayb'.
2529. **Poqomchi'.** B'iij. Idioma Maya
Poqomchi'. Jb'iij jun rechaq,
kiib' re jun wunaq Mayb'
Yoloaj. / Jb'iij jun b'antajk re
aj Mayb'.
2530. **Potoom / Patan.** B'iij. Mecapal.
Ri jun k'eer itz'iiq, tz'uum,

- k'aam tijxiin jun kristyan la' jun koloob' re kita k'aax jb'aa tiran jun eqa'n. Qleen tijkoj jun kristyan chiiwch jwiich re eqa'n.
2531. **Potz'.** Ranm tzii. Chocar dos objetos. Ti'el ri jpotz'iik jun qleen rik'il jun chik. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xinpotz'. // Potz'. Ranm tzii. Ti'el ri kiib' qleen tijta' rib'aa rik'il choq'aab'. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinpots'.
2532. **Potz'olk.** Riliik b'iij. Golpeado. Ti'el ri jun ch'iich' potz'ol la' juun chik. // Ri jun moor, asroon potz'ol la' jun ab'aaj. K'utunk: Kap man inmoor potz'ol chaq la man ab'aaj inwi'l.
2533. **Poy.** Riliik b'iij. Persona con poca habilidad. Tib'ijsaj re jun kristyan jor tijya' riib' rechaq nik'j chik. / Kristyan kita tib'iit jwiich re tijt'o' riib'.
2534. **Poyark.** Ranm tzii. Ponerse baboso. Ti'el ri re' jun kristyan tiwix poy. // Ri jun kristyan b'anol chaq poy jwi'l jun chik. K'utunk: Kap sik' ink'ajol xpoyari'n jwi'l man rixoql.
2535. **Prem xjab'.** B'iij. Caites. Rixajab' tijkoj taq ogor taq kristyan, jun paq'piik uul jpaam, ximil taq ra k'eer k'aam la', wi ximil k'eer tz'uum la'. Nik' ti'el rik'iil peraj xajab'.
2536. **Pu.** B'iij. Apellido K'iche'. Jkaab' jb'ijaa jun puq kristyan aj k'iche' tipe taq laq jalan taq komoon re tinmit Tz'unun Kaab'.
2537. **Puk'.** Ranm tzii. Torear. Ti'el jkojiik ruk'a' jun awaj jwi'l. // Ri jkojiik ruk'a' jun wakx, jilon jun kirneer jwi'l re jun chik, jilon re jun kristyan. K'utunk: Kap man wakx li xinjpuk' wiich taq'j.
2538. **Puk'ul.** Riliik b'iij. Toreado. Ri riliik jun awaj, puk'ul la' ruk'a' jun awaj chik. // Ri riliik jun kristyan puk'ul jwi'l jun wakx. K'utunk: Ra inrab'iin puk'ul jwi'l man nim wakx li.
2539. **Puk'pik.** Riliik b'iij. Objeto esférico. Ri riliik jun qleen seb'laj nim jch'ool. K'utunk: Kap ra b'oo'j li jor ra puk'pik x'eel.
2540. **Puch / Pu.** Riliik ranm tzii. Pues. Ri jun tiqb' tzii tikojsaj ri re' tib'ansaj jun tz'onink li jun pach'ul tzii. K'utunk: gNeen puch xpe neri ?
2541. **Pul iik.** Puliiik. B'iij. Pulique Comida. Ri jb'iij jun rikiil, lamas

- tit'ojsaj rel iik la' ti'niik. // Ri jun riliik tit'ojsaj pix, q'oor pach k'oxob' la.
2542. **Puluwk.** Ranm tziiij. Saliva que saca un perro rabioso. Ri riliik jaa' chop xab'oon ti'elch laj chii' jun yaaj tz'ii'. K'utunk: Man yaaj tz'ii' li jor tipuluw jchii' xq'aax.
2543. **Pu'.** Ranm tziiij. Escoger. Ri jcha'ik ixiim, kinaq' pach nik'j qleen chiik wi jb'aq'wiich rik'il ja'aab' jun kristyan. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinpu'.
2544. **Pu'lk.** Riliik b'iij. Escogido. Ti'el ri jun qleen chop ixiim, kinaq' cha'l.
2545. **Pu'y.** Rilik b'iij. Pelusa. Ri Rilik jun itz'iiq jor baatz' ch'uch'j la'.
2546. **Pu'ysaj.** Ranm tziiij. Empeluzar. Ti'el ri jb'aniik pu'y re jun atz'iyeq. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinpu'ysaj.
2547. **Pub'lan.** B'iij. Libélula. Ri taq ra nuuch' ka'n raxroj rijaq wi kiib' jxik'aq, jor tisimuw taq chub' jaa'.
2548. **Puch'.** Ranm tziiij. Destripar algun grano. Ti'el ri resal puj xilj jun ch'aak' wi laj tyo'jl jun kristyan. / Ri jyaq'iik jun ra nuuch' ch'iiw la' aqanaj. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinpuch'.
2549. **Puch'ulk.** Riliik b'iij. Destripado. Ri riliik jaa' esal xilj jun ch'aak' ri re' q'arnasal chaq. // Ri riliik pix ri re' b'anol chaq rikil la'.
2550. **Puj.** B'iij. Materia. Ri jun q'anq'oj jaa' ti'el la' jun ch'aak', jilon la' jun soke'l ri re' tijiin tiq'aay laj tyo'jl jun kristyan.
2551. **Pujul.** Riliik b'iij. Infectado. Ti'el ri jun ch'aak' b'anal chaq puj jwi'l. // Ri riliik jun soke'l, jilon jun ch'aak' b'anol chaq jul jwi'l. K'utunk: Kap ra teel wi laj inxikn pujul chaq lajori.
2552. **Pujurk.** Ranm tziiij. Infectarse supurar. Tziiij ri ti'el ri re' jun ch'aak b'anal chaq puj jwi'l. // Ri re' jun sok'el ti'el jaa' xilj we kita' tich'ajsaj tiran puj. K'utunk: Kap man ch'aak' wi laj waqan xpujari'n lajori.
2553. **Pujiik.** Ranm tziiij. Lanzar algo al agua. Ti'el ri jtojiik b'i jun awaj, jilon jun qleen li jun jaa'.

2554. **Pujxijk.** Ranm tziij. Dar una media lavada a la ropa. Ti'el ri re' jun kristyan tijya' jun ch'aj re ritz'iiq rik'il jaa' pach xab'oon. K'utunk: Miir xkan inpujxij kiib' witz'iiq chii' piil.
2555. **Pujpik.** Riliik b'iij. Cachetón. Ri jun kristyan nim tinatun. / Jun Kristyan sipo'l jkayb'al juwi'l jun yajeel. / Jilon riliik jun kristyan petzal jchii'.
2556. **Puj pichii'.** Riliik b'iij. Término despectivo para una persona. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan ri re' tyo'j tinatun. // Ri tib'ijsaj re jun kristyan nim jchii', pompaq jq'ootz'.
2557. **Puluw xab'oon.** B'iij. Espuma. Ri saq puluw ti'el la' xob'oon ri re' tit'ojsaj la' jun atz'ieyq pach jaa'. K'utunk: Kap man atz'ieyq jor tipuluw xab'on ti'el la'.
2558. **Puluw jchii'.** Riliik b'iij. Babear. Ri jaa' chop xab'oon ti'el laj jchii' jun tz'ii' ri re' yaaj. / Ri jaa' chop xab'oon ti'el laj jchii' jun kristyan jwi'l jun yajeel laj jch'ool.
2559. **Pumpu's.** Riliik b'iij. Forma de agarrar el buche de un chompipe. Ri jchapiik wiich jch'ool jun ajtzoo' ri re' jor chaq' chaq.
2560. **Puq.** B'iij. Camada de animal / o un grupo de personas. Ri jk'iyaal raqan awaj, jilon kristyan wi taq li jun luwr. K'utunk: lin wi jun puq waak'. / Wi jun puq kristyan xq'ax taq lajori.
2561. **Puq'.** Ranm tziij. Batir. Ri jtzelb'esaj q'oor rik'iil jq'aab' jun kristyan xilj jun k'olb'l. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinpuq'.
2562. **Puq'ul.** Rilik b'iij. Batido. Riliik b'iij chop q'oor tzeltz'elb'esal la' jq'aab' jun kristyan.
2563. **Puq'uuq'.** Riliik b'iij. Fruta podrida. Ri jun qleen chop jwiich chee' q'eel chaq jpaam kita chiki qus chitijeem, chopka' traas, aranx, keq' pach nik'j qleen chik.
2564. **Puq'xink.** Ranm tziij. Forma de jugar en el agua o caminar en el lodo. Ti'el ri jta'ik jun kristyan ri re' tijiin tib'en li jaa'. // Ri jta'ik jun aaq ri re' wi li xoq'o'l.
2565. **Puruch'.** B'iij. Cheles. Ri q'ool ti'elch laj b'aaq'wiich jun ra ek'l jwi'l jun yajeel wi laj b'aaq'wiich. / Q'ool tikuwin tijtz'apiij jb'aaq'wiich jun kristyan. // Puuch'. Pruch' .B'iij. Ri jun yajeel tijya' re kristyan lamas ti'elch q'ool la' jb'aaq'wiichaq.

2566. **Puus.** Riliik b'iij. Enmohecido. Jilon rikiik jun ra waa wichaq puus chirij. / Jilon riliik jun ch'iich' q'anq'oj chaq rij.
2567. **Pusar.** Ranm tzij. Enmohecer. Ti'el ri jb'aniik puus jun qleen chop waa', kaxlanwaa, ch'iich pach nik'j qleen chik. K'utunk: xpusar inwaa la jaa.
2568. **Putz.** Ranm tzij. Llenar la boca de comida. Ri re' jun ra ek'l tijnojsaj waa' lajjchii' ri re tijiin puwiik'. / Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinputz.
2569. **Putzul.** Riliik b'iij. Ropa tirada. Ri riliik atz'iyeq kan t'ojol li jun luwr. K'utunk: Kap man anm li kan putzul ruuq jwi'l li uleew.
2570. **Putzu'y.** Rilik b'iij. * Ri jun itz'iiq jor tzaay, lamas kiril chaq b'aatz' la'.
2571. **Putzul.** B'iij. Ri b'aatz' sutal riib' jwi'l.
2572. **Putzulk.** Rilik b'iij. Amontonado. Ri Rilik k'ii itz'iiq kan mulan li jun luwr. / Itz'iiq kan yujul jxo'l.
2573. **Putzulk.** Rilik b'iij. Enredado. Ri Rilik b'aatz' jsutal riib' juwi'l rik'il nik'j b'aatz' chik.
2574. **Puuch'.** B'iij. Nombre de la comida triturada que se les da a los bebés.
- Ri jwaa' taq ra nee', waa puch'uul pach atz'aam rik'il ra kiitz jaa'. / Rikiil waa tib'ansaj re taq ra ne' ajkina ree'aq.
2575. **Puuch'.** Riliik b'iij. Chillón. Tib'ijsaj re jun ra ek'l oq'eej qe tijchakuj nojel q'iij. / Jilon tib'ijsaj re jun ra k'ux ajkina koow jwiich jb'aq'wiich.
2576. **Puuch'.** Rilik b'iij. Granos de elotes tiernos. Jilon tib'ijsaj re jun ra k'ux ajkina koow jwiich jb'aq'wiich.
2577. **Puch'b'l pix.** B'iij. Chirmolero. Ri jun ra lik'lik laq b'anal la' xoq'o'l, chaq jpaam tikojsaj re jpuch'iik piix. // Ri jun ra laq tik'aysaj li k'ayb'l.
2578. **Pulb'l.** B'iij. Instrumento para llenar algo. Ri jb'iij jun ra k'olb' tikojsa re pulb're jaa'. K'utunk: B'an jun toq'ob' chwe q'asajch man inpulb'l.
2579. **Puq'b'l.** B'iij. Instrumento para batir. Ri jb'iij jun ra k'olb' tikojsa re puq'b're jun qleen chop uk'a', q'oor, rikiil. K'utunk: B'an jun toq'ob' chwe k'omch man puq'b'l inq'oor.
2580. **Puun.** B'iij. Paloma. Ri jun ra ka'n kiib' raqan, wi jxiik', saqsoj rij, qus jta'ik ra jb'iix, jor ti'ooq' laq k'echelaj ri re' tisaqarsank.

2581. **Puur.** B'iij. Jutes. Ri taq ra ka'n wi taq li jaa', jilon jimalaq chop jun ra lxjut, wi jun ra nuuch' k'oo'x kla' k'olan riib' juwilaq, jor qus tirik'aj taq lamas wi'w xoq'o'l.
2582. **Puur / Kuuk'.** B'iij. Pene. Jilon tib'ijsaj re jun k'eer jtyo'jl jun wunaq tijkoj re tichuluun, jilon re ti'alk'uwank.
2583. **putzpu'y.** B'iij. Algodones que venden en la feria. Jilon jb'iij taq ra putzpik qleen tik'ayaj li nimq'iij re tinmit Tz'unun Kaab', wi saq, wi kyeq jor tijtij taq, taq ra ek'l, b'anol la' kaab'.
2584. **Puutz'.** Riliik b'iij. Barbudo. Ri jun kristyan jor ismal la' jchii'. / Ri jun ra ek' wi jun ra putzpik ismal raaj jchii'.
2585. **Puutz' ek'.** Riliik b'iij. Gallina con plumas en el pico. Ri riliik jun chuuch ek' puutz' ismaal chii' jchii'. K'utunk: lin xolq'aj man puutz' chuuch waak'.
2586. **Puuy.** B'iij. Gallo. Ri jun achj ek', nimaq jjee, wi jperpe'x, wi tz'eet, tiroqtaj jchuuch ek', jilon re' ri awaj tib'itiw re kristyan laj saqarab'al. / Ri rijchjil chuuch ek'.
2587. **Puwaq.** B'iij. Dinero. Ri tikojsaj re loq'mank li jun k'ayb'l, wi b'anol la' wuuj re jor nim rajil, jilon wi b'anol la' ch'iich' re kita paqal rijil.
2588. **Puwaqiil.** Compra al contado. Ti'el ri jb'iij jun qleen tiloq'saj li puwaqiil. // Ri jun qleen titojsaj rik'il puwaq. K'utunk: Li puwaqiil xinloq' inch'aat.
2589. **Puwaq / saq puwaq.** Plata / Moneda antigua. Ri jb'iij ojr puwaqxkojsaj na re loq'mank, puwaq ri, seb'alaj paqal rajil. // Ri puwaq tijkoj taq anm re uu lajori laj qab'antajk. // Ri uu tijkoj taq anm nimaq kristyan laj quulaq lajori.
2590. **Puxank.** Ranm tziiij. Mudar de piel, de hojas o de pelo de una planta o animal. (pelechar). Ti'el ri re' jun awaj chop jun wakx, jun kwa'y, jilon jun tz'ii' ri re' tik'axmaj rismaal. // Ri riliik jun awa ri re' tijk'ax rismal riij.
2591. **Puxal.** Riliik b'iij. Mudado o cambiado de piel, de hojas o de pelo. (pelechado) Ri riliik jun awaj chop tz'ii', wakx, kwa'y ri re' k'axal chaq rismal riij jwi'l.
2592. **Pux.** B'iij. Pene. Ri jun k'eer jtyo'jl jun wunaq tijkoj re tichulan, jilon re ti'alk'uwaank. // Tziiij ri nik' ti'el rik'il jb'iij kuuk', pach puur.

2593. **Pux wuran.** B'iij. Monte parecido al mil tomate. Ri jun wuran rax jxaaq, tijya' jwiich chop riliik jooq' pix, ji tik'iych laq wuran, jilon laq k'ulb'aat.

2598. **Qach'eech'.** Ranm tziiij. Crujir. Ti'el ri jta'ik taq ra chiik'ok' waa ri re' tijmuk' laj chii' jun kristyan rik'il ree. K'utunk: Xqach'eech' taq ra chik'ook' laj inchii'.

2599. **Qach'qach'.** Riliik b'iij. Asi se escucha cuando se come la trequea del ganado. Ti'el ri jtiiik jun okox ri re' sa'l li q'aaq'. // Ri jtiiik k'eer taq ti'niik re wakx ri re' ajina tichaq'. // Ri jta'ik jtiiik taq ra jtunaaq' wakx saq tinatun, taq ra jul jpaam.

2600. **Qaaj chuuch.** B'iij. Padres. Ri kiib' kristyan k'ulunaq taq wi rak'uwalaaq, xaqe laj qayoolj tib'ijsaj qaaj chuuch, jilon tib'ijsaj chuuch qajw.

2601. **Qaaj / taat.** B'iij. Papá / Padre. Jilon jb'iij wunaq wichaq rak'uwaal, we kita rak'uwaal, xaqe jwi'l jor nim chaq jjunb'l. / Ri tipixb'aan re alk'uwalxeel li jun jaa k'olb'al.

2602. **Qaaj chuw tyoox.** B'iij. Padrino de Bautismo. Ti'el ri jb'iij chuuch qajwl tiq'axin re jun ra ek'l chiwchjaa' tyooxlijun chootx, chiwch jun k'amal b'ee re li jun chootx li jun komoon jilon li jun tinmit.

2603. **Qaajb'al. / tatb'al.** B'iij. Padrastro. Jilon jb'iij jkaab' jqaaj

2594. **Q.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Jb'elej tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yoloosj.

2595. **Q.** K'ere'l tziiij. Partícula. Ri jun k'ere'l tziiij tikojsaj re rechb'ej b'iij li nab'e kristyan k'iyirsal. k'utunk: Qochooch.

2596. **Qa.** K'ere'l tziiij. Partícula 1ra. Per. Pl. precons. K'ere'l tziiij ri tikojsaj ri re' ti'echb'ej b'iij li nab'e kristyan k'iyarsanaq, jilon re b'iij timajmaj rik'il nuk'ul tziiij. K'utunk: Qachuuch. K'ere'l tziiij looq' ti'etz'ab'ej rik'il ranm tz'iib' kiib' jwinaql. K'utunk. xatqatuk'.

2597. **Qa'l.** B'iij. Traje ceremonial Uspanteko. Ri jb'iij ritz'iqb'al anm ajmortomiil tijkoj laq nim q'iij lamas tijkoj poot', pach jun saq suutz' laj b'aa. / Ri jb'iij ritz'iqb'al anm tijkooj chiiij, xijxo'l ajmortomiil.

Q - q

- alk'uwalxeel. / Jilon tijb'iij
taq alk'uwalxeel re jkaab'
jqaajaq. / Ri jib'iij tijb'ij taq
alk'uwalxeel re jkaab' richjiil
jun anm.
2604. **Qaax.** Riliik b'iij. Resto de comida
en una fiesta. Ti'el ri ti'niik tikan
li jun nim q'iij. / Ri jxeel ti'niik
tikan li jun jachonk chijxo'laq
anm.
2605. **Qab'ab'ank / Qab'ank.**
Ranm tziiij. Erutar. Ri tijya' re jun
kristyan, ri re' jor chuu chiwch
jch'ool. / Ri tijya' re jun kristyan
jwi'l jun yajeel laj tyo'jl. //
Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk
rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij
b'iij re kristyan. K'utunk:
xinqab'ab'ank.
2606. **Qajawxeel.** B'iij. Guía de la
cofradía o mayordomo. Ri jun nim
kristyan qes tik'omow jb'ee
ajmortomb'l. / Jb'ab'aal aj
mortomiil li timit Tz'unun Kaab'.
2607. **Qamaam qatiit'.** B'iij. Nuestros
abuelos. Ti'el ri ojor taq nab'e
kristyan. / Ri jqaaj jchuuch
chaq Qaqaaj Qachuuch. /
Kistyan nimaq chaq jjunb'laq
k'ii chaq rijmaamaq.
2608. **Qap / qip.** Riliik b'iij. Desabrido.
Jilon jtijiik jun rax tuul, ri re'
ajkina tiq'anark. / Jilon jtijiik
jun jwch chee' ri re' ajkina
tiq'anark.
2609. **Kapkoj / Qipqoj.** Desabrido.
Jilon jtijiik jun rax tuul, ri re'
ajkina tiq'anark laj chee'l.
// Tziiij ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij
kapkoj / qipqoj.
2610. **Qarxink.** Ranm tziiij. Sonido que
produce la pepita de un durazno en
la boca o un hueso. Ri jta'ik jun
b'aq' traas ri re' jun kristyan
tijb'alkatiij laj chii', jilon ri jta'ik
jun k'eer b'aaq' tijb'alkatiij laj
chii' jun kristyan.
2611. **Qap / kap.** K'ere'l tziiij. Mire.
Partícula de admiración. K'eer tziiij
ri tikojsaj li jun yolooj re jya'ik
jun tajkil tziiij, lamas jun kristyan
chik tijmeey nen tib'ijsaj re.
K'utunk: Kap man awakx xook
laj wob'x.
2612. **Qaqaaj Qachuuch.** B'iij.
Nuestros padres. Tziiij tijkoj taq
alk'uwalxeel ri re' tirechb'ej
taq jqaaj jchuuchaq xixxo'l
kristyan. K'utunk: Qaqaaj
Qachuuch aj tinmit taqa'n.
2613. **Qaqab'.** Riliik b'iij. Persona inútil o
pendejo. Ri jun kristyan jor tijya'
riib' tib'ansaj k'aax re. Kistyan
kita tiran anm tijkoj jch'ojal jun
k'ax b'anol re. / Tziiij ri nik' ti'el
rik'iil poy kristyan.
2614. **Qaquljaw.** B'iij. Tempestad o
rayo. Ri jab'ank pach jub'uub'
teew chiiwch uleew, rik'il
koyop.

2615. **Qaqljaw.** B'iij. Nombre del cerro Santa Catarina. Jilon jb'iij nimalaj wiitz wi rajsik tinmit Tz'unun Kaab', kla' tijb'ij taq wi'w qaqaaj qachuuch xtkmaj wi'w ab'iix.
2616. **Qas rib'iik.** Riliik b'iij. Parecido. Ri jun tzuij tikoj jun kristyan ri re' chiiwch re jun qleen, awaj, kristyan nik' riliik chp jun chik. K'utuk: xinmiliin qas rib'iik riliik atz'ii'.
2617. **Qas tz'eet.** Riliik ranm tzuij. Cierto. Ri jun tzuij tikojsaj re jya'ik jb'iij jun qleen xq'axi'n, ma tiqta timolsaj. K'utunk: Qas tz'eet xinpet iwr.
2618. **Qas.** K'ere'l tzuij. Partícula. Ri jun k'eer tzuij tijya jb'iij jun jcholaj jun yoloaj. K'utunk: Qas tz'eet tab'iij chuwee.
2619. **Qawank / Qa'nk.** Ranm tzuij. Eructar. Re resajch uxb'l laj qul jun kristyan, wi qus uxb'l, wi chuu uxb'l. / Ri uxb'l ti'el laj chii' jun kristyan juwi'l jun qleen xijtij. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinqa'nk.
2620. **Qawinaql.** B'iij. Nuestra gente / Nuestra étnia o cultura. Ti'el ri kristyan nik' jb'antajkaq, jilon nik' jyooljaq. K'utunk: Li komoon Xe'tloox kla' wi taq k'ii qawinaql. / Tzuij tijkoj taq kristyan re jun puq jpachaaq li jun komoon. K'utunk: Ooj k'ii qawinaql wi' rech ojchakuun chuwe'q'.
2621. **Qaxqax.** Riliik b'iij. Guisquil recosido o carne recosida. Ri jtiik jun ch'iim ri re' kita' chiki tichaq', ri re' k'ate'l chaq jwi'l chuun teew. // Ri jtiiik jun xe' ch'iim ri re' q'axal chaq jq'iij re titijsaj.
2622. **Qayoolj / Qatzijb'al. B'iij.** Nuestro idioma. Ri jb'iij tiqab'iij ri re' tiqechb'eej tzuij xkan jye' taq qaqaaj qachuch chiqe re kita' tiyasach. // Ri yoloaj ka'n tikil jwi'laq qamaam qatiit'.
2623. **Qaye'mpure.** Riliik ranm tzuij. Supongamos. Ti'el ri jun k'utun tzuij tiya'saj li jun Yoloaj. Ku'utunk: qaye'mpure atpe chuwe'q'.
2624. **Qe.** K'ere'l tzuij. Partícula que significa solo. K'eer tzuij ri rikojasaj tiqb' tzuij re re', tijiin jtz'ib'aj jun pach'ul tzuij, jilon ri re' tijiin tib'ijsaj jun kemel tzuij. K'utunk: Xaq qe iin xinpetk. / Chuweeq' ri xaq qe ooj ojpetk.
2625. **Qe oj.** K'ere'l tzuij. De nosotros. Ti'el ri jun k'eer tzuij tikojsaj re jya'ik jb'iij ooj ajkeq'ee jun qleen tijiin tib'ijsaj. / Nik' ti'el rik'il qe.

2626. **Qe.** K'ere'l tziij. Ti'el ri jun k'eer tziij tikojsaj re jya'ik jb'iij ooj ajkeq'ee jun qleen tjiin tib'ijsaj.
2627. **Qeej.** Ranm tziij. Prestar. Ti'el ri jun kristyan, qleen tiq'aaxch ikiim. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinqeej.
2628. Qesaj ja'q'iij. Difamación.
2629. **QejelK.** Riliik b'iij. Prestado. Ti'el ri jun qleen tal qe toq'oob' re looq' tikojsaj. // Qleen ma re ta' jun kristyan ri re' tijkoj jun qejoom qe.
2630. **Qejoom.** B'iij. Préstamo. Ti'el ri jaejiik jun qleen re jun kristyan chik. / Ri jun qleen tiqejsaj re tikojsaj, tikojmaj ajrik'ure' tiq'asaaj. / Qleen tiq'asaj na re rajw. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinb'an jun inqejoom re inqaaj.
2631. **Qejb' q'iij.** Riliik ranm tziij. Lugar de la caída del sol. Ti'el ri luwr lamas tiq'iij q'iij ri re' ti'ok jmaay jwiich uleew.
2632. **Qeje'l / qesal.** Riliik b'iij. Bajado. Ri jun qleen, awaj, kristyan wi chaq ikiim.
2633. **Qejeeb'.** B'iij. Bajada o gradas. Ri jun luwr lamas wi'w tuntub' tikojsaj re looq' tiqeejch jun kristyan ikiim.
2634. **Qejeeb'l.** Riliik ranm tziij. Descenso del día. Ti'el ri jb'iij ri re' b'esal chaq q'iij; ri re' tjiin tiqeej q'iij. K'utunk: Xmajmajj' jaejeeb'l q'iij.
2635. **Qejonk.** Ranm tziij. Alquiler. Ti'el ri jaejiik jun qleen re jun kristyan chik, chop jaejiik jun jaa k'olb'al lamas tiwa'x wi'w jun kristyan / Ri jun qleen tiqejsaj re tikojsaj, tikojmaj ajrik'ure' tiq'asaaj. / Qleen tiq'asaj na re rajw. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinqejonk.
2636. **Qejoom.** B'iij. Préstamo. Ti'el ri jaejiik puwaq, uleew, ixim pach nik' qleen chik re jun kristyan. / Ri jun qleen qejel tiq'asaj na jk'ixeel.
2637. **Qleen.** B'iij. Cosas u objetos. Wi nen looq' tichopsaj, jilon wi nik'j xaqe tiyolsaj taq. / Ri juntiir jurub' tib'isaj li jun yolooj.K'utunk: Tinb'iij jun qleen chawe oke. / lin wi jun qleen laj inq'b'.
2638. **Qelee 'e.** Patrimonio.

2639. **Qeliik.** B'iij. Cuello de un borracho. Jilon tib'ijsaj re jqu'lkamiix jun q'ab'reel, ri re' jech' jb'aniik laj qul. K'utunk: Kap man q'ab'reel qeliik jkamiix laj qul.
2640. **Qesajk.** Ranm tzìij. Bajar. Ti'el ri jk'amikch ikiim jun qleen wi ajsik. K'utunk: Xinqesaj man teem wi b'a jaa. / Xqaqesaj qajaal wi b'a jaa.
2641. **Qesal.** Riliik b'iij. Bajado. Ri riliik jun qleen ya'l chaq ikiim. // Ri jun qleen nab'e wi ajsik ajrik'ure' ya'l ikiim.
2642. **Qerqenk.** Ranm tzìij. Cacarear de una gallina. Ri jch'awiik jun chuuch' ek' ri re' tiya'maj jsaqmolb' juwi'l laj sook. / Ri jch'awiik jun ek' ri re' titzaqsaj jch'ool juwi'l jun ka'n.
2643. **Qesel q'iij. / B'esal q'iij.** Riliik ranm tzìij. En la tarde. Jilon jb'iij ri re' tiq'aax kab'lajuun rojlab'al q'iij. / Tib'ijsaj re rojlab'al q'iij ri re' ajki ti'ook jmaay.
2644. **Qib'.** Ranm tzìij. Golpear con chicote. Ti'el ri jsek'iik jun ek'l la' jun xik'a'y ri re' kita' tikojonk chiech jqaaj jchuuch. Ranm tzìij ri looq' ti'itz'b'ejk rik'il jk'exwaach b'iij,tijk'exwachij jb'iij kristyan. K'utunk: xinq'ib' ra wik'lal la' xik'a'y jwi'l kita' tikojonk.
2645. **Qib'il.** Riliik b'iij. Golpeado con chicote. Ri riliik jun ek'l ri re' sek'el la' xik'a'y, jilon asyaar jwi'l jqaaj jchuuch. K'utunk: Toq'ob' jwiich ra ak'l li qib'il chi xik'a'y.
2646. **Qib'iil.** Riliik ranm tzìij. Nosotros. Tzìij tikojsaj re jya'ik jb'iij oji juntiir la jun qleen. Nik' ti'el rik'iil ooj.
2647. **Qib'ib'iij.** Ranm tzìij. Rosar con presión alguna madera. Ti'el ri jq'axaj jun k'eer qleen la' jun chee', jilon la' jun tz'oloom rik'il seb'alaj choq'aab'. K'utunk: Xinqib'ib'iij man josb' chee' la man tz'oloom.
2648. **Qib'ib'ilk.** Riliik b'iij. Rozado. Ti'el ri jun qleen chop chee', tz'oloom, b'ola'j q'olan chaq la' jun josb' chee'.
2649. **Qich'ich'.** Riliik b'iij. Rechinar de un vehículo viejo. Ri jta'ik jch'awiik jun ri'j ch'iich'. / Ri jta'ik jun chaqj ch'iich'.
2650. **Qich'ich'iij.** Ranm tzìij. Raspar un metal con otro. Ti'el ri resaj tz'iil la jun ch'iich rik'il jun ch'iich' chik. / Ranm tzìij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzìijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinqich'ich'iij.

2651. **Qinilk.** Riliik b'iij. Animal hechado. Jilon tib'ijsaj re jun awaj chop jun tyo'j wakx, tyo'j aaq ri re' tz'e'l li uleew. // jilon tib'ijsaj re jun aaq ri re' qinil li xoq'o'l jilon li jaa'. K'utunk: Kap man q'eeq riiq aaq li kiniil li xoq'o'l.
2652. **Qinqik. Riliik b'iij.** Persona gorda. Jilon tib'ijsaj re jun tyo'j kristyan. // Tib'ijsaj re tyo'j jch'ool awaaj chop wakx, jilon aaq. K'utunk: Man anm li jor qinqik riliik.
2653. **Qinxink.** Ranm tziij. Sonido que produce la piedra de moler. Ri jta'ik ri re' jun anm tijiin tijke'j tzii la' jun kaa'. // Ri jta'ik kaa' ri re' jun chuchu' tijiin tijq'asaj jq'oor la' re kook' ti'elk.
2654. **Qir.** Ranm tziij. Raspar. Ranm tziij ri, ti'el ri re' jun kristyan tijloch' jwiich jtyo'jl la' jun chee', jilon la' wiich xaan.
2655. **Qirireej.** Raspon. Ti'el ri re' jun ek'l titzaqch ajsik tijqirireej jtyo'jl ri re' tiyu' ikiim. K'utunk: Ra ak'l li xqirireej jch'ool la man tz'olom li.
2656. **Qiril.** Riliik b'iij. Raspado. Ri riliik jun k'eer tyo'jl ri re qiril chaq jwiich. // Tziir ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij qolol. K'utunk: K'ax wiiq qiril inwi'l la' man xoot li.
2657. **Qik'il.** B'iij. Con nosotros. Ti'el ri jb'aniik jun qleen juwi'l nik'j kristyan lajqochooch. K'utunk: Qik'il ojitz'aan chuwe'q'.
2658. **Qitz'oween.** Riliik b'iij. Sonido o rechinar de zapatos nuevos en el piso. Ti'el ri jta'ik raqan xajab' li uleew, pach li tz'aaq uleew. / Ri jta'ik raqan jxajb' jun kristyan ri re aak' na jxajb' tijkoj tib'enk.
2659. **Qi'.** K'ere'l tziij. Partícula que denota admiración. Ri jun k'ere'l tziij tikojsaj ri re' tijiin jtz'ib'aj jun pach'ul tziij, jilon li jun yoloqj. K'utunk Jurub' **qi'b'il** Xojpe miir. // Waat ni **qi'**k'il miir.
2660. **Qolqolnk.** Ranm tziij. Sonido que emite un chompape. Ti'el ri jch'awiik jun ajtzoo'. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xqolqonk.
2661. **Qol / Qir.** Ranm tziij. Raspar. Ranm tziij ri, ti'el ri re' jun kristyan tijloch' jwiich jtyo'jl la' jun chee', la' jun ab'aaj, jilon la' wiich xaan. Maq ranm tziij ri nik' qe ti'el. K'utunk: xinqol waqan la' man ab'aaj. / Xinqir inq'aab' la man chee'.
2662. **Qolan / Qiril.** Riliik b'iij. Raspado. Ri riliik jun k'eer tyo'jl ri re qolan chaq jwiich. // Tziir ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij qiril. K'utunk: K'ax

- waqan qolan inwi'l la' man ab'aaj li.
2663. **Qopxink.** Riliik b'iij. Reflejo o brillo de un espejo. Ri riliik taq ra ketkaq ilb' wiich, wi la' ritz'iqaq ajxojl re Mexicanos. // Ri riliik jun nim ilb' wiich.
2664. **Qopop.** Ranm tziiy. Brillar. Ti'el ri jchupchuj riliik jun atz'ieeq jwi'l b'aatz' pach nik'j itz'ob' t'isil la'.
2665. **Qopoponk.** Riliik b'iij. Brillo. Ri riliik jun atz'ieeq jor tiqopoop.
2666. **Qorork.** Ranm tziiy. Roncar. Ti'el ri jta'ik ruxb'l tiresaj jun kristyan laj tzaam pach laj jchii' ri re' kii' jwarj. / Ranm tziiy ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiy tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xatqorork.
2667. **Qorork.** Riliik b'iij. * Ti'el ri jta'ik ra'l tzii wi b'aa q'aaq' jor tipoq'owk. / Ranm tziiy ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiy tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Atzii li xchaq'i'n xqoror ka' b'a q'aaq'.
2668. **Qosowk.** Ranm tziiy. Respirar fatigosamente por correr. Ri jta'ik jun kristyan tzaqal joliin juwi'l. / Kristyan jor titub'uw ranm juwi'l kosiik li jun joliin. Tziiy ri looq' ti'echb'ejk.
- K'utunk: inqosowk. / Ranm tziiy ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiy tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinqosowk.
2669. **Qotoow.** Ranm tziiy.Ondear. Ri riliik jun qleen b'esal lekj jwi'l teew. // Riliik jun nayl, jun atz'ieeq k'omol b'ii jwi'l teew. K'utunk: Tiqotoow man atz'ieeq xe' lekj.
2670. **Qub'.** Riliik b'iij. Nixtamal encalado. Ri ruxb' jun qleen jor tiqob'oob'. / Ri riliik tzii jor q'an jwi'l chuun. / Riliik q'oor juwi'l sub'alaj chuun xt'ojsaj la tzii.
2671. **Qub'.** Ranm tziiy. Tragar algo líquido. Ti'el ri jtijik jun kiitz uk'a', jilon kiitz ra'l iik ri re' wi jun nim q'iij. K'utunk: Qub' ra kiitz ra'l awiik wk'il.
2672. **Qub'ul.** Riliik b'iij. Tragado. Ti'el ri re' tijuy ra kiitz ra'l iik jwi'l jun kristyan. // Ti'el ri tijil jun kitz uk'a' jwi'l jun kristyan. K'utunk: lin qub'ul chaq ra kiitz kape inwi'l.
2673. **Qub'ub'eej.** Riliik ranm tziiy. Tragar fuertemente. Ti'el ri re' jun kristyan naj titij chijtiik jun uk'a' jilon jun ra'l iik. K'utunk: Jor xinqub'ub'eej ra ra'l iik seb'alaj kii' x'elk.
2674. **Quch.** Ranm tziiy. Roer. Ri tiran jun ch'oo ri re' tijquch jal, jilon

- tijquch jooq' re jun jal. // Ri tiran jun ch'oo ri re' tiquch atz'ieyq. // Ri jtijiik qleen tiran jun tz'ii' ri re' tijquch qleen tob'ol wiich jaa. K'utunk: Man q'eqlaj ch'oo xjquch inchikeet.
2675. **Quchul.** Riliik b'iij. Roer de una rata. Ti'el ri riliik jooq', jal, atz'ieyq ri re' tijil chaq jwi'l jun ch'oo. // Ri riliik qleen k'uxul jwi'l jun tz'ii'.
2676. **Qul.** B'iij. Cuello. Jilon jb'iij jun k'eer jb'aqil jun kristyan jilon awaj. / K'eer b'aaq pach tyo'jl tichopoow jb'aa jun kristyan jilon jun awaj.
2677. **Qul q'aab'.** B'iij. Muñeca de la mano. Ri jb'iij ra b'aaq wi la' jquljq'aab' jun kristyan, nek'el la' man tuqtik b'aaq nek'el la ch'uk'aj. K'utunk: Jor k'ax jqul inq'aab' xab'an.
2678. **Qum.** Ranm tziiij. Tomar caldo. Ti'el ri jtikiij jun ra'l iik xilj jun laq, jilon ri jtijiik jun uk'a xilj jun k'olb'.
2679. **Qumaaj.** Ranm tziiij. Tomar agua. Ti'el ri jtijiik jaa' xilj jun k'olb'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinqumaaj.
2680. **Quul.** B'iij. Bejuco. Ri jun wuran tiqepar chub' chee', tikojsaj re jximiik chee' chop kolob', jilon tikojsaj re jximiik korl. / Jun wuran raax jxaaq, jxaaq qus tikojsaj re sub'aab'.
2681. **Qus awch.** Riliik ranm tziiij. ¿Cómo está? Ri jun tz'onink tiran jun kristyan re jun chik, re tiretamaj we qus wi'w, jilon re tiretamaj we wi jyaaj.
2682. **Qus.** Riliik ranm tziiij. Bueno. Ri jun qleen wi na jchokonk. / Ri jun qleen tzii na tikojsaj.
2683. **Qus ranm.** persona de corazón noble.
2684. **Qurxink.** Ranm tziiij. Grujir de un cerdo. Ri jta'ik jun achj aaq ri re' ti'ooq, jilon ri re' titaaw chiwch jun chuuch aaq ri re' ti'itz'ank. K'utunk: Kpa man aaq jor tiq'urxink chiraaj ab'iix.
2685. **Qut.** Riliik b'iij. Talixte. Ri riliik tzii ri re' kita' ti'el riij, ri re' tikojsaj re jb'aniik q'oor. // Ri riliik tzii kita' t'ojol chuun chirij.

Q' - q'

2686. **Q'**. Cholol tz'iib'. Alfabeto. Jun wunaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yoloaj.
2687. **Q'aa'm**. B'iij. Escalera. Jb'iij jun aq'aanb'l, b'anol la' kiib' chee', wi taq ra nuuch' tantub' la', b'ajal rik'il klaawx.
2688. **Q'aa'm jaa'**. B'iij. Puente. Ri jb'iij chee', ch'iich' perpiik jwiich tikojsaj lamas wi'w jun siwan lamas tiq'aax nim jaa' re looq' tiq'aax kristyan jilon re ch'iich'.
2689. **Q'aa'm jaa**. B'iij. Edificio. Jilon tib'ijsaj re nimaq taq jaa wi laq nimaq tinmit, lamas wi taq wi'w nimaq taq q'at'b'tz'ij. // Jilon jb'iij jaa k'ii raqan jaa wi chub'; ri jaa b'anal la' ch'iich'.
2690. **Q'aab' chee'**. B'iij. Ramas. Ri jq'aab' jun chee', lamas nek'el jxaaq. / Ri jun k'eer re jun chee' qus tib'ansaj sii' re.
2691. **Q'aab' ka'**. B'iij. Mano de la piedra de moler. Ri jun ra b'olb'il ab'aaj, b'anol la' ab'aaj ka', raax tinatun, tikojsaj re jok'iik q'oor, pix, kinaq' pach nik' qleen chik.
2692. **Q'aab' q'ojoom**. B'iij. Baqueta. Jilon jb'iij taq ra suk'sik ch'iich' jilon chee' wi taq ra b'olb'ik uul la' jb'aa, tikojsaj re jq'ojomaaj q'omooj jwi'l ajq'ojoom.
2693. **Q'aab'**. B'iij. Mano. Jb'iij jun k'eer jb'aqiil jun kristyan. timajmaj b'a jtelb', tik'iis la' jb'aa jq'aab', tichokon juwi'l jun kristyan re tijchop junt'ir qleen laj jk'aslemal.
2694. **Q'ab'al**. Riliik b'iij. Culpado. Ti'el ri jun kristyan tzayal iil chirij chub' jun qleen b'anol jwi'l. // Ri jq'aab' jun qleen tzaqal chirij jun chik.
2695. **Q'ab'iik**. Ranm tz'ij. Calumniar. Ti'el ri jtzaqiik maak chirij jun kristyan, ri re' kita' etamal we ne ri xb'anow jun etzal no'j. K'utunk: Man anm li q'ab'iik qe man richjiil chwijj.
2696. **Q'ab' k'o'x / Paak'**. B'iij. Guacal. Jilon jb'iij taq ra tuqtik k'o'x tikojsaj re pak'b're ra'l iik li jun jachonk. K'utunk: Miir jor q'ab' k'o'x Xyuuq jk'ayaj taq aj Tujaal.
2697. **Q'aaj**. Ranm tz'ij. Regresar. Ti'el ri ri jpetiik chirij jun kristyan. Ri jpetiik chik jun kristyan lamas xelwich. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xating'aaj.

2698. **Q'aan ek'.** B'iij. Tomates patas de gallo. Ri jb'iij taq ra pix, nuuch' jxaaq, kyeeq jwiich, taq ra jwiich ri taq ran nuuch' pix, qus titijsaj re rikiil waa. / Wuran ri, ti'elch laq wuran, nuuch' taq ra jb'aaq'wiich, chop jnimal taq ra tapa'l.
2699. **Q'aaq'.** B'iij. Fuego. Jb'iij tinuk'saaj rik'il sii', qus re tijchaqarsaj, jilon re tijmiq'irsaj waa li jun jaa k'olb'al.
2700. **Q'aaq' yajeel.** B'iij. Fiebre. Ri jb'iij jun yajeel tijya' re jun kristyan, lamas tipe q'aaq' chirij, jilon wi tipe teew chirij, pach jk'axk'ool b'aa, wi nik'j kristyan ti'el kik' laj tzaamaq. // Ri jun yajeel tijya' re jun kristyan, lamas tiq'aaq'ab' jtyo'jl, tik'axk'ob' jb'aa, jilon wi ti'el k'iik' laj jtzam, jilon ti'el li k'atan, wi tipw teew chirij.
2701. **Q'aaq' luwr / Miq'iin luwr.** Riliik b'iij. Tierra caliente. Jilon jb'iij jun luwr lamas jor tiran q'aaq'. / Jb'iij jun luwr miq'iin chop riliik uleew laq taq'j.
2702. **Q'aax.** Ranm tzii. Pasar. Ri jun qleen xya' re jun kristyan chop q'aaq', ch'aak', pach nik'j qleen chik. K'utunk: Xqaax q'aaq' chuwij. // Ti'el ri jq'axiik jun kristyan chiwch nik'j kristyan chik. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xatq'aax.
2703. **Q'ab'a'jk.** Ranm tzii. Culpar. Ti'el ri re' titzaqsaj ri jun qleen re jun kristyan. Nik' ti'el rik'il q'ab'aj. / Ranm tzii ri kiib' jwinaql jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xating'ab'a'.
2704. **Q'ab'alk.** Riliik b'iij. Culpado. Ti'el ri re' tzaaqal iil chirij jun kristyan jwi'l jun chik. / Ri jun maak tzaaqal chirij jun kristyan.
2705. **Q'ab'ark.** Ranm tzii. Emborracharse. Ti'el ri jtijiik jaa' tiq'ab'arsank jwi'l jun kristyan. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xatq'ab'ark.
2706. **Q'ab'rel.** B'iij. Borracho. Jb'iij jun kristyan tijil jaa' tiq'ab'arsaan jwi'l, tachiki qes tijch'iij tib'enk, kitachiki retaam nen tiran, jilon nen tijb'ij, tisach jb'aa jwi'l k'aa jaa'.
2707. **Q'ab'rse'l.** Riliik b'iij. Emborrachado. Ri jb'iij jun kristyan tijil jaa' q'ab'arsank jwi'l. // Ri riliik jun kristyan jilin awriwnt jwi'l.
2708. **Q'ab'aal.** B'iij. Responsabilidad. Ti'el ri jun k'amal q'aab' tiran

jun kristyan re jun chaak.
K'utunk: lin xink'omojq'ab'aal
jun chaak rik'il inji'.

2709. **Q'aj.** Ranm tziiij. Quebrar. Ti'el ri
jb'usiik rib' ab'iix jwi'l teew. /
Ri jtzaqiik ab'iix li uleew jwi'l
teew. K'utunk: Teew xq'aj
wab'iix laq'ab' iivr. / Ranm
tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re
kristyan.K'utunk: xanq'aj.

2710. **Q'aaaj.** Ranm tziiij. Regresar. Ti'el
ri re' jun qleen tiya'saj chik laj
luwr. // Ri tiran jun kristyan ri
re' tiq'aaaj chik laj luwr lamas
wi'w nab'ee.

2711. **Q'ajq'iik.** Riliik b'iij. Pandeadado.
Ri riliik jun chee' ri re' tikan
ya'saj seb'laj k'ii q'iij chiwch
q'iij. // Ri riliik jun qleen seb'laj
tichaqaaj wiich q'iij. K'utunk:
Q'ajq'iik xkan eel man chee'
wiich q'iij.

2712. **Q'aje'l.** Riliik b'iij. Fracturado. Ti'el
ri jun kristyan b'anol k'aax re
jb'aqiil.

2713. **Q'aje'l.** Riliik b'iij. Regresado. Ti'el
ri jun kristyan wichaq lamas
xelwich. K'utunk: Ra ek'l
q'aje'l chaq chi rochooch.

2714. **Q'ajmaj.** Ranm tziiij. Fracturar.
Ti'el jq'ajjik jb'aqiil jun kristyan
juwi'ljtzaaqik, jilonjuwi'l jk'axik

jluwrjb'aqiiljunkristyan./Ranm
tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re
kristyan.K'utunk: xatq'ajmaj.

2715. **Q'alaj.** Rliik ranm tziiij. Invierno
o época de lluvia. Jilon jb'iij iik'
lamas jaejb'al jab' chiwch
uleew.

2716. **Q'atb ixk'iyeeq.** B'iij. Corta
uñas. Jilon jb'iij jun ra nuuch'
ch'iich' wi taq ra kiib' kuchii
la' tipitz'saj re tijq'at ixk'iyeeq.

2717. **Q'alajink.** Ranm tziiij. Aparecer.
Ti'el ri re' jun qleen tina'rk. //
Ri jun qleen olq'al tiq'aljink/
Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk
rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij
b'iij re kristyan. Ranm tziiij. Ti'el
ri jna'rk jun qleen muqulk. / Ri
riliik jun qleen muqul. K'utunk:
xq'alajin neen xolq'aan
awaak'. / xatq'alajin lajori
neri.

2718. **Q'alul.** Riliik b'iij. Abrazado. Ti'el
ri jun kristyan matzel jwi'l jun
chik. K'utunk: Yaj xuur q'alul
xaj Maaq' jwi'l.

2719. **Q'aluuj.** Ranm tziiij. Abrazar. Ti'el
ri jt'ojiik q'aab' ririi jquul jun
kristyan juwi'l jun chik. / Ranm
tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re
kristyan.K'utunk: xinq'aluuj.
Ranm tziiij ri looq' ti'etzb'ejk
rik'iil kiib' kristyan. xatinq'aluuj.

2720. **Q'ampu'r.** Riliik b'iij. Amarillento. Ri jb'iij tinatun jun atz'iyeq, jun jwiich chee', ri re' q'an b'esal chaq jun kiitz jwiich. K'utunk: Man achikeet jor q'ampu'r chaq.
2721. **Q'an ab'aaj.** B'iij. Piedra amarilla o yeso amarillo. Ri jb'iij jun ab'aaj q'an riij. / Ri taq ra ab'aaj ri tita'maj laq jaa', tikojsaj re tz'iib'ank.
2722. **Q'an chul.** B'iij. Mal de orin. Ri jb'iij jun yajeel tijya' re jun kristyan lamas na'l jwi'l jk'ak'ol jkowil jun kristyan ri re' tichulunk. / Yajeel tijya' jwi'l jun q'aaq' laj jch'ool jun kristyan.
2723. **Q'an ch'uub'.** B'iij. Avispa amarilla. Jilon jb'iij taq ra ch'uub' q'aan tinatun rijaq, jilon re' seb'laj k'aax tityo'n taq, jilon re' tijya' taq kaab'.
2724. **Q'an puwaq.** B'iij. Oro. Jilon jb'iij puwaq q'an tinatun, seb'laj paqal rijil laq k'ayb'l, ri tijkoj taq kristyan re uu, ruxkin, matq'ab' jilon re nik'j qleen. // Ri jun ra ch'iich' ab'aaj seb'laj paqal rijil, k'ax jta'ik, ji titokman chiraaj uleew.
2725. **Q'an eleew.** B'iij. Tierra amarilla. Jilon riliik uleew q'an tinatun, ri uleew wi laq miq'iin luwr, seb'laj timuchuuch jchopiik kita' qus re titiksaj jwiich.
2726. **Q'an riij.** Riliik b'iij. Maíz camagua o elote sazón. Ri riliik reqa'n ab'iix ri re' kow chaq jwich qus chaq tib'ansaj waa la'. / Ri Riliik kinaq' qus chaq timolsaj re tisa'saj chiiwch q'iij.
2727. **Q'an wiich.** B'iij. Maíz amarillo. Ri jun jwich ixm, q'an tinatun, tib'ansaj waa la', jilon tib'ansaj q'oor la'. / Ri Ixim tijya' b'a wiitz. / Jal jor tik'iy laq joron luwr.
2728. **Q'an.** Riliik b'iij. Amarillo. Ri tinatun jun qleen chop q'an tuul, matzati.
2729. **Q'anq'oj.** Riliik b'iij. Amarillento. Ri riliik jun saq wuuj, jilon jun saq atz'iyeq ri re' tiran q'aan jwi'l pooq, jilon jwi'l tz'iil.
2730. **Q'an.** Riliik b'iij. Maduro. Ri jun qleen chop jun jwiich chee' qus chaq chi tijeem. K'utunk: Jor q'an chaq atraas.
2731. **Q'anarnaq.** Riliik b'iij. Madurado. Ri riliik jun jwi'ch chee', ri re' tiran q'aan chub' jchee'l jilon xilj jun qleen lamas k'olan wi'w, jilon lamas q'anarsal.
2732. **Q'aan ek'.** B'iij. Llema de gallina. Jilon jb'iij taq ra b'olb'ik nuuch' saqmolb' ti'esaj xilj jun chuuch ek' ri re' tikomsaj, taq ra b'olb'ik saqmolb' ri,

- q'aan tinatun jilon qus titijsaj re rikiil waa.
2733. **Q'an.** Riliik b'iij. Dorado. Ri jun rax ti'niik q'anarsal chaq chiiwch q'aaq'. K'utunk: Intii' q'an chaq b'a richaq q'aaq'.
2734. **Q'anjxee'ichaaq.** B'iij. Zanahoria. Jilon jb'iij jun ra ichaaq, titijsaj jxee', q'an tinatun jxe', rax jxaaq, qus titijsaj ra'l, jilon qus titijsaj re rikiil waa.
2735. **Q'an Te'l. B'iij.** Cantel. Jilon jb'iij jun jq'aab' tinmit re Xe'laju', kla' wi taq ajk'iche' b'antajk, jilon jchakaq ri tikonink re jwiich uleew.
2736. **Q'an Xuul.** B'iij. Hongo comestible de color amarillo. Jilon jb'iij taq ra okox q'aan tinatun taq, jilon riliik chop taq ra q'an tzuu, ji tik'iyeh taq chiraaj chee' laq k'achelaaj, qus titijsaj re rikiil waa.
2737. **Q'anaal.** Riliik b'iij. Gordura o grasa. Nik' rik'il jb'iij q'aniil, jilon ri riliik jti'nik jun awaj jor xeeplaj.
2738. **Q'anaaq'.** B'iij. Canaque. Ri jun chee', k'iix perpiik jb'aniik jxaaq, qus tikojsaj re jsub'aaj waa, ji wi laq joron luwr cho b'a wiitz.
2739. **Q'aniil.** B'iij. Octuagésimo día del calendario Maya. Jb'iij jwaxaqlaj q'iij li cholb' Mayb' q'iij.
2740. **Q'an mo'moj.** B'iij. Color Dorado. Jilon riliik ruqaq nik'j anm la' jalan taq tinmit chik, chop ruuq aj Kunen, jilon ruqaq aj Triix, lamas jor q'an mo'moj b'aatz' xilj keem b'anol.
2741. **Q'aniil saqmolb'.** Riliik b'iij. Llama de huevo. Ri jb'iij ra b'olb'iik q'an wi laj nik'j jun ra saqmolb' lamas ti'elaxwich jun ra ch'iiw.
2742. **Q'anim / Q'inim.** B'iij. Jocote. Ri jun jwiich chee', b'olb'ik riliik jwiich, qus titijsaj, wi kyeeq, jilon wi q'an tinatun jwiich, chee' ri xaqe tik'iij laq miq'iin luwr.
2743. **Q'anjob'al.** B'iij. Idioma Kanjobal. Ri jb'iij jun rechaq kiib' re jun wunaq yolooj re aj mayb', yolooj ri ji tiyolsaj laj q'aab' tinmit re Saq Uleew.
2744. **Q'antzuu.** B'iij. Hongo San Juan. Ri jun ra ikox q'aan tinatun, jb'aa chop jun ra tzuu, qus titijsal re rikiil waa, jor ti'elch laq nab'e taq jab' re q'alaaj. / Jb'iij jun ikox tik'iijch laq k'achelaaj, jilon wi tik'iijch laq k'iim.

2745. **Q'aaq'aank.** Ranm tziij. Ardor. Ri jun q'aaq' tirik'aaj jun kristyan laj jch'ool ri re' jor tijiik ik. / Ri jun yajeel wi re jun kristyan lamas jor tijuluw ranm, jilon tijuluw jch'ool jwi'l iik.
2746. **Q'arnasaaj.** Ranm tziij. Madurar. Ti'el ri jb'aniik q'an re jun qleen. / Ti'el ri jt'ojiik jun jq'aab' rax tuul li kuxtaar pach xaqchaj re tiran q'aan. / Ri jb'oliik jun k'ux chiiwch q'aaq.
2747. **Q'arq'aan / Qurqunk.** Ranm tziij. Grujir de un cerdo. Ti'el ri jta'ik jch'awiik jun aaq. / Ri jch'awiik jun ach aaq ri re' titaaw jun ixoq aaq chiiwch.
2748. **Q'asal jchaq'iik.** Riliik b'iij. Nixtamal recosido. Ri riliik tziij, ti'niiik pach nik'j qleen chik jor naj xwa'x b'a q'aaq'. // Ri jun qleen seb'laj tichaq' b'a q'aaq'.
2749. **Q'atb' tooj maak.** B'iij. Juicio. Ti'el ri jun chomorsank b'anal li jun q'atal tziij lamas jun kristyan tijtoj na jun maak chapul riij.
2750. **Q'atooj tziij.** B'iij. Dictamen. Ri jun no'j tijya' jun q'atal tziij chub' jun chomorsank.
2751. **Q'atuj wiich.** B'iij. Prohibición. Ti'el ri jun qleen b'iil jwi'l jun taqan tziij kita' looq' tib'ansaj jwi'l kristyan. // Ri jq'atuj jwiich jun qleen.
2752. **Q'asqoj.** Riliik b'iij. Ri riliik jun qleen jor chaaq jwiich. / Ri jun qleen jor chaaq jchopiik.
2753. **Q'at.** B'iij. Fila o línea. Ri jun puq kristyan wi taq li jun suk'ul juch'. // Ri jun k'eer ti'nik. K'utunk: Ya' jun q'at inti'.
2754. **Q'at / q'atz.** Ranm tziij. Cortar. Ti'el ri jb'aniik k'ii k'eer re jun qleen la' jun q'atb'l, jilon la jun moor. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinq'at.
2755. **Q'atoj chee'.** B'iij. Botar montaña o guatal. Ti'el ri jb'iij, ri re' jun puq kristyan tijiin tijqesaj taq k'achelaaj re jk'atiik wataal re tikojsaj re ab'iixb'al. K'utunk: Qamaam b'esal taq li q'ataj chee' b'a wiitz.
2756. **Q'atal tziij.** B'iij. Juez. Ri jun kristyan nim jq'iij chiiwch q'atb'tziij li jun tinmit, ri tiq'ataw jtziij nik'j kristyan chub' jun ch'o'j wi laj k'aslemalaq.
2757. **Q'atalk.** Riliik b'iij. Cortado. Ri jun ti'niik, koloob', pach nik'j qleen chik, b'anol nuuch' re

- jk'ere'l. / Ri jun qleen b'anol nuuch' k'eer re. qleen tz'apil jb'ee re kita looq' tiq'aax.
2758. **Q'atooj tziiij.** B'iij. Dictamen. Ri jun no'j tijya' jun q'atal tziiij chub' jun chomorsank.
2759. **Q'atuj wiich.** B'iij. Prohibición. Ti'el ri jun qleen b'iil jwi'l jun taqan tziiij kita' looq' tib'ansaj jwi'l kristyan. // Ri jq'atuj jwiich jun qleen.
2760. **Q'asqoj.** Riliik b'iij. Ri riliik jun qleen jor chaaq jwiich. / Ri jun qleen jor chaaq jchopiik.
2761. **Q'atb'tziiij.** B'iij. Municipalidad. Ri jb'iij jun nim jaa wi raj ranm tinmit Tz'unun Kaab', lamas juntiir kityan tib'i resaj jwuujaa, jilon tib'ij tz'onaj taq re jb'ab'aal tinmit nen rajawax rechaq laj jkoomoon taq. / Ri jun jaa lamas k'ii kristyan tib'ik'uli' taq.
2762. **Q'atiij.** Ranm tziiij. Detener. Ti'el ri jchapiik jun kristyan re kita tiran jun qleen. / Ri jchoopik jun kristyan re kita tiran jun etzel qleen. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatq'atij.
2763. **Q'atil.** Riliik b'iij. Detenido. Ri jun kristyan kita ya'l luwr re tiq'aax. / Ri jun kristyan, awaj,
2764. **Q'atq'a'y.** B'iij. Líneas o segmentos en la piel. Ri taq ra k'eer retal tyo'jl wi la' jtz'uuml jun kristyan. / Ri taq ra retal tyo'jl wi laj ra' jun ra tyo'j ek'l. K'utunk: Jor q'atq'a'y laj ra' ra innee'.
2765. **Q'atb'l.** B'iij. Instrumento para cortar. Jilon tib'ijsaj re ch'iich' tikojsaj re jq'atiik ti'niik, wiich chee', tiko'n pach nik'j chik. // Ri jb'iij jun ch'iich' chop kuchiil.
2766. **Q'atuj.** Ranm tziiij. Evitar. Ti'el ri re' jun kristyan kita' tijya' luwr re tib'ansaj jun qleen. K'utunk: Ooj xqaq'atuj man ch'oo'j kli.
2767. **Q'atul.** Riliik b'iij. Evitado. Ti'el ri re' kita' ya'l luwr re jun kristyan, jilon jjun awaj re tiran jun qleen. K'utunk: Miir q'atul jwiich man wakx inwi'l.
2768. **Q'atz.** Ranm tziiij. Cortar. Ti'el ri jb'aniik k'eer re ti'niik, atz'ieeq ra' jun kuchiil kilon la' jun tixerx. K'utunk: Xqaq'atz ra atz'ieeq la' man tixerx.
2769. **Q'atze'l.** Riliik b'iij. Cortado. Ri riliik ti'niik, atz'ieeq b'anol k'eer re, rik'il kuchiil jilon la' tixerx.

2770. **Q'axal jb'aa waa.** Riliik b'iij. Empachar. Ri jb'iij jun kristyan tiq'axaj jb'a jun qleen. / Tib'isaj re jun kristyan jor k'ii waa xjtii. K'utunk: Wanaab' q'axal jb'aa jwaa xran.
2771. **Q'axal jb'aa.** Riliik b'iij. Pasado en la forma de bromear o exedido. Tib'ijsaj re jun kristyan jor ti'alchi'nk rik'il nik'j kristyan chik.
2772. **Q'axal tzii.** B'iij. Traductor. Jilon jb'iij jun kristyan tichakun li jun q'atal tzii, lamas tiq'axaj jtziiaq qawinaq kitatikuwin taq tiyoloow taq li kaxlan yoloow. / Jb'iij jun kristyan tiq'asaj jyoolj jun chik rechaq nik'j kristyan kita tijta' jyoolj nen tijiin tich'a'w.
2773. **Q'axe'l.** Riliik b'iij. Traslado. Ri riliik jun kristyan, awaj, qleen xq'aax li jun jalan luwr chik.
2774. **Q'ax.** Ranm tzii. Pasar. Ti'el ri re' jun kristyan tijk'ax jluwr. // Ri re' jun kristyan ti'el b'i jun luwr, re tib'e li jun jalan luwr chik. K'utunk: Xinq'aax laj ab'ee.
2775. **Q'axb'l.** B'iij. Lugar para pasar. Ri jun luwr chop b'ee, siwaan, wiitz, k'achelaaj lamas tiq'ax taq kristyan, awaaj, ka'n. K'utunk: Kli wi man q'axb'l kwa'y. // Jli wi man q'axb'l ch'iich'.
2776. **Q'aax / Rax iik.** B'iij. Chile verde. Ri jun iik rax tinatun, jor rii jtiiik, titijsaj re rikiil waa, ji titiksaj laq miq'in luwr, tik'aysaj li k'ayb' re qatinmit Tz'unun Kaab', jilon laq jalan taq tinmit chik. // Man tzii q'aax ri jun tzii xjk'om taq qawinaq rik'il aj k'iche' tzii.
2777. **Q'axe'l.** Riliik b'iij. Chistoso / Ri tijb'iij jun kristyan q'axe'l chiiwch jun chik. / Ri jb'iij tib'ijsaj re jun kristyan jor ti'itz'ank rik'il kristyan. / Ri jun kristyan jor tina'wk chijb'anik jun qleen.
2778. **Q'axnaq.** Riliik b'iij. Travieso. Ri riliik jun kristyan, jor tina'wk chijb'anik qleen laj k'aslemal. / Kristyan jor tiresal tzee' chijxo'l nik'j chik. / Alchi'n tiran jun kristyan rik'il nik'j chik.
2779. **Q'ax no'j.** Riliik b'iij. Reveldia. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan kita' tikojon chiwch jqaaj jchuuch. // Ri jun kristyan kita' tikojon chiwch q'atb'tzii li jun komoon.
2780. **Q'ayseb'al.** B'iij. Buscar o hacer desgracia para el futuro. Ri jun no'j k'utunk, b'iil laj qab'antajk, ri re' jun kristyan tiran jun etzal qleen la k'aslemal jun chik, ri re' tik'iyk tipe k'oqb'al chirii, jwi'l neen re xran k'axk'olil. K'utunk: We ne tab'an

- k'ax re jun kristyan ulb'eej
aq'ayseb'al. // B'an jun
toq'ob' ma q'aysaaj awiib'.
2781. **Q'ayk.** Riliik b'iij. Pudrirse. Ti'el ri
re' jun b'anol chaq q'eel jwi'l.
// Ri re' jun qleen xq'eleb'i'n.
K'utunk: Maq tuul wi kli xq'ay
tiqa'n.
2782. **Q'eb'eb'eej.** Riliik ranm tzij.
Atravezar. Ri jb'aniik jun kristyan,
jun chee', jun kuxtaar ri re'
wi li jun b'ee, jilon li jun jaa.
K'utunk: Xinq'eb'eb'eej man
b'ola'l li b'ee.
2783. **Q'eb'elk.** Riliik b'iij. Atravezado.
Ri riliik jun chee', kuxtaar, ri
re' q'eb'el laj b'ee jun chik.
K'utunk: Man chaj q'e'bel
b'a tz'aaq.
2784. **Q'e'lk.** Riliik b'iij. Acostado. Ri
riliik jun chee' tob'ol li uleew
jwi'l jchoq'b' teew. / Ri jun
ab'iix tob'ol chijxo'l q'eet'
juwi'l ra'laal jun qleen chik.
2785. **Q'eb'aa'.** Ranm tzij. Acostar.
Ti'el ri jya'ik jun kristyan b'a
ch'aat re tiwar. // Ri jya'ik jun
yaaj kristyan b'aa ch'aat re
ti'uxlan. K'utunk: Xinq'eb'aa'
ra innee' li aab'.
2786. **Q'eb'arb'l.** B'iij. Lugar o
recostadero. Jilon tib'ijsaj re jun
luwr tikojsaj re uxlanb'al chop
- jun ch'aat, aab', jilon chiraaj
jun chee'.
2787. **Q'eel.** Riliik b'iij. Pudrido. Jilon
riliik jun jwiich chee' ri re'
q'asalchaq ja'anriik. / Ri riliik
ixm, kinaq ri re' kita chiki qus
titzaksaj. / Riliik jun atz'iyeeq
tichaq jixiix.
2788. **Q'el / Q'il.** Ranm tzij. Desistir.
Ti'el ri re' jun kristyan kita'
chiki' tijk'om ja'aab' chaak
tijiin chijb'aniik. // Ri jun
b'antajk lamas jun anm
kita' chiki tijk'om jun wunaq.
K'utunk: Xqaq'il man wunaq
laj qachaak.
2789. **Q'elilik / Q'ililik.** Desistido. Ri riliik
jun kristyan q'elil chaq li jun
chaak, jilon q'elil chaq re jwi'l
kita' k'omol ja'aab' chaak
jwi'l. K'utunk: Q'elil chaq man
mokoom inwi'l.
2790. **Q'eeq ab'aaq.** B'iij. Top. Piedras
Negras. Jilon jb'iij jun komoon
wi rib'aj tinmit Tz'unun Kaab',
kla' wi taq aj Tz'unun pach
aj k'iche'. / Ri jb'iij komoon wi
rajkiim komoon Chi' Amaq'
(Ch'amq'). K'utunk: Yaq
Menchu' ji tipe taq li Q'eeq
Ab'aaq.
2791. **Q'eeq Ab'aaq.** Riliik b'iij. Piedra
Negra. Jilon jb'iij ab'aaq qus
tikojsaj re jmuuch' tuuj. /
Ab'aaq qus tikojsaj re raaq

- jun jaa. / Ri ab'aaj tikojsaj re ixk'uub'.
2792. **Q'eeq teew.** Riliik b'iij. Aire muy frío. Jilon jb'iij teew kita tilsaj, xaqe tik'maaj, jsikaal. wi tib'in taq chaqj teew re.
2793. **Q'eeq atz'aam.** B'iij. Sal Negra. Ri atz'aam tib'ansaj, jilon tik'aysaj li tinmit Tujaal (Sacapulas). / Atz'aam ri tib'ansaj rik'il tza jaa' ti'elexch la' taq ra k'otob' wi chijchii' nim jaa' re Tujaal.
2794. **Q'eeq kaab'.** B'iij. Miel negra. Jilon jb'iij kaab' titijsaj rik'il kaxlanwa ri re' titaw q'iij re korexm. / Ri kaab' titijsaj rik'il kaxlanwa jilon rik'il maatz'.
2795. **Q'eq muj.** B'iij. Cielo nublado. Ti'el ri jb'iij q'eq suutz', ri re' tijchuq kaaj, ri re' chaq cholmaj jpetiik q'alaaj. // Ri b'iij kaaj ri re' molan jaa' jwi'l re tipe seb'alaj jab'.
2796. **Q'eqb'a.** B'iij. Paño. Jilon jb'iij jun ra k'eer atz'ieeq tikojsaj re jsu'ik tz'iil wi li jun meex, jilon la' jun qleen. // Ri jun ra k'eer suut' tikojsaj re jsu'ik tz'iil.
2797. **Q'eet'.** B'iij. Calza de la milpa o surcos. Jb'iij taq ra b'uk'b'iik tib'ansaj re jwiich uleew, tib'ansaj re tiko'n jilon re ab'iix,
- rech kita timular jaa' chiraaj. / B'uk'b'iik uleew tib'ansaj re jb'ee jaa' laq ab'iix.
2798. **Q'eet'al jaa'.** B'iij. Olas. Ri jnimal raq'anb'al jaa' li jun choo jaa'. // Ri riliik jtzeleb'iik ploo ri re' seb'alaaj kyeeq'q'.
2799. **Q'eleb'.** Ranm tzii. Pudirse. Ti'el ri jun qleen chop jwiich chee' kita chiki qus chitijeem, jilon jun atz'ieeq kita chiki qus chikojeem.
2800. **Q'eq ojorem.** B'iij. Viruela avar. Ri jb'iij ch'aak tik'iij chirij ek'. / Chaak' wi jaa' ti'elch xilj, jor tijuluuw. / Yajeel ritijkomsaj awaj wi jxik'aaq chop ek' pach pipi.
2801. **Q'eq.** Riliij b'iij. Negro. Tib'ijsaj re tinatun jun atz'ieeq, wuuj, b'oo'j t'aqal re sib'. / Tib'ijsaj re kristyan jilon tinatun jtyo'jlaq.
2802. **Q'eqlaj.** Riliik ranm tzii. Palabra que se usa para insultar / desgraciado. Ri jun tzii tib'ijsaj re jun kristyan ri re' tiyoq'saj jwi'l jun chik, jwi'l jun chik. K'utunk: Man q'eqlaj wunaq jor xinjyoq'.
2803. **Q'eq kinaq'.** B'iij. Frijol negro. Ri jb'iij kinaq' q'eq tinatun, wi tik'iij laq miq'in, jilon laq joron luwr, qus titijsaj re riliik waa. / Ri

- taq ra q'eq jb'aqwiich kinaq'
wi tik'i'iy chirij ab'iix, jilon wi
tik'i'iy li uleew.
- chee' ojr chaq wi' kita tik'i'iy. /
Ri jun ra awaj, kristyan, chee',
nuuch' jnimal kita tik'i'iy.
2804. **Q'eqar.** Ranm tz'ij. Negrearse.
Ti'el ri jq'eqriikj jun qleen. /
Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk
rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij
re kristyan.K'utunk: xq'eqar.
2811. **Q'etzan.** B'iij. Finado. B'iij tikojsaj
re chaq juntiir kristyan ojr
chaq konmaq taq. K'utunk:
Ji ori oxab'iir xkoom q'etzan
inchuuch.
2805. **Q'eqal.** Riliik b'iij. Negreado. Ti'el
ri re' jun qleen b'anol q'eq re.
K'utunk: Kap aat mat q'eqal
chaq aab' li awi'l.
2812. **Q'ewelk.** Hinchado. Posicional. Ri
riliik ra' jun kristyan ri re' sipo'l
jwi'l jun ch'aak', jilon jwi'l jun
yajeel.
2806. **Q'eqchi'.** B'iij. Idioma Q'eqchi'.
Jb'iij jun rechaq, kiib' re jun
wunaq Mayb' Yoloos, kristyan
tiyoloow taq li yoloos ri kolo'l
ruuqaq, ri re' jyoolj ajkob'n. /
Jb'iij jun b'antajk re aj Mayb'.
2813. **Q'ewq'ik.** Hinchazón de la
garganta. Ri riliik jqul jun kristyan
ri re' seb'laj nim tyo'jl wi la'. //
jilon riliik jun sipo'l laj qul jun
kristyan jwi'l jun yajeel.
2807. **Q'eqruch.** B'iij. Arbol quiebra
hacha. Jilon jb'iij jun rechaq
nojel jwiich chee'. / Chee'
raax jxaaq, qus tikojsaj re sii',
tik'i'iy laq k'achelaj.
2814. **Q'i'.** Ranm tz'ij. Aguantar. Ti'el ri
jch'ijiik ra'laal jun eqa'n. / Ri
jkoch'iik jwiich jun kristyan. /
Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk
rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij
b'iij re kristyan.K'utunk: xinq'i'.
2808. **Q'equ'm.** Riliik b'iij. Oscuro. Jilon
tib'ijsaj re jwiich uleew, ri re'
kita saqiil la jwiich uleew.
2815. **Q'i'l.** Riliik b'iij. Aguantado o
soportado. Ri riliik jun kristyan,
awaj, qleen q'i'l juwi'l jun chik.
K'utunk: Man teem q'i'l ra'ra
man kuxtaar juwi'l.
2809. **Q'equ'm.** Riliik b'iij. Jun riliik
b'iij ri tijb'iij ri re' kita chiki saq
jwiich uleew. / Jilon jb'iij ri re'
tiq'eej q'iij.
2816. **Q'i'w.** Ranm tz'ij. Aguantar.
Nik' ti'el rik'il q'i'. / Ranm tz'ij
ri nik' ti'el rik'il ch'ij. / Ranm
tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re
kristyan.K'utunk: xqaq'i'w.
2810. **Q'es.** Riliik b'iij. Enano / viejo.
Tib'ijsaj re jun kristyan, awaj,

2817. **Q'ich.** Ranm tzii. Quebrar chiribiscos. Nik' ti'el rik'il q'ip. Ti'el ri jb'usiik jun chee', patz'an, xik'a'y. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinq'ich maq xik'a'y li wataal.
2818. **Q'ichil.** Riliik b'iij. Suave. Ti'el ri jun qleen kita koow chichopeem. K'utunk: Man chee' li jor tiq'ichich.
2819. **Q'ichilk.** Riliik b'iij. Quebrado Dicese a chiriviscos. Jilon tib'ijsaj re taq ra xik'a'y ri re' b'anol chaq k'eer re. // Ri riliik taq ra xik'a'y chee' ri re' k'eer chaq b'anol rechaq.
2820. **Q'ichicheem.** Ranm tzii. Sonidos de ramas y hojas secas. Ri jta'ik chaqj taq xik'a'y ri re' tib'ansaj k'eer re, jilon ri re' jun kristyan tiwa'r chub' jun mulaaj xik'a'y.
2821. **Q'iib'.** B'iij. Tinaja. Ri jb'iij jun b'oo'j lamas tik'olsaj wi'w jaa', wi taq ra kiib' jxikn tikojsaj re tich'elej ri re' anm tijt'oj laj jb'aa. / B'oo'j orj taq tzii b'anol la' xoq'o'l, lajori wi chaq tik'aysaj li k'ayb'l b'anol la' plastik pach kawch.
2822. **Q'iij.** B'iij. Sol. Jb'iij jun ketkiik wi chiiwch kaaj, q'an tilatuun, tijya' jmiq'inal jwiich uleew laq'j, jor tiqopqonk ri re' ti'elch nojel q'iij. / Tzii ri kita looq' ti'echb'ejk.
2823. **Q'ijal.** Ranm tzii. Valorar. Ri jya'ik ja'iij jun qleen jwi'l jchokoon re jun kristyan. // Ri jloq'aaj jun kristyan jwi'l rajwax jchaak b'anol jwi'l. K'utunk: lin nim inq'ijal ya'l jwi'l inqaaj, jwi'l seb'laj inchakun.
2824. **Q'iij.** Riliik b'iij. Creerse. Ti'el ri re' jun kristyan seb'laj nim tijya' wi'w riib' chiwch nik'j kristyan chik. K'utunk: Kap man anm li jor tijkoj ja'iij chinwch.
2825. **Q'ijsaj. / pajsaj.** Ranm tzii. Adivinar. Ti'el ri re' jun aja'iij pajal jk'aslemal jun kristyan jwi'l. K'utunk: Qaaj Keel xq'ijsaj qii pach wixoql.
2826. **Q'iij.** Riliik ranm tzii. Día. Ti'el ri kijab' re jun wunaq rojlab'al q'iij, ri jun kiitz laq'j, pach jun kiitz laq'ab'. K'utunk: Kiib' q'iij qe xinhaakun la' xmaan.
2827. **Q'iij saq.** B'iij. Naturaeza o claridad del día. Ti'el ri juntiir qleen wi wiich uleew chop jaa', awaaj, chee', ab'aaj, kaaj, jilon juntiir qleen wi wiich uleew. // Jilon tib'ijsaj re jsaqiil jwiich q'iij.
2828. **Q'ilq'ink.** Riliik b'iij. * Brillo del cuerpo de un animal gordo. Ti'el

- ri jun awaj chop wakx, aaq, jor qus chaq re tikomsaj re titijsaj jtyo'jl. / Ri jun awaj jor tyo'j tiq'ilq'in chichopeem riij. K'utunk: Man inwakx jor tiq'ilq'in riij qus chaq tink'ayaaj.
2829. **Q'in.** B'iij. Hilado de tejido. Jilon jb'iij taq ra b'aatz' re jun keem.
2830. **Q'i'majk.** Ranm tziiij. Debilitarse. Ti'el ri re' jun kristyan kita' chiki tijq'i' jb'aniik jun chaak, jwi'l xk'iis jchoq'b'. Raqnm tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: xinq'i'maj jwi'l kosiik.
2831. **Q'ip.** Ranm tziiij. Quebrar. Ranm tziiij ri rik' ti'el rik'il q'ich. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinq'ip ra kutz'ii'j wi chuch jaa.
2832. **Q'ipe'l.** Riliik b'iij. Quebrado. Ti'el ri jun qleen chop chee', tz'ib'anb'l. ch'iich' b'anol k'eer re, juwil choq'aab'. K'utunk: Man akuux q'ipe'l chaq.
2833. **Q'ixixiiij.** Ranm tziiij. Partir un chile verde. Ti'el ri jb'aniik k'eer re jun rax iik la' jun kuchiiil. K'utunk: xinq'ixixiiij man rax iik li.
2834. **Q'ipipeej.** Riliik ranm tziiij. Quebrar fuertemente. Ti'el ri jq'ipiik jun chee', pat'zan, aaj, pach nik'j qleen chik rik'il choq'ab'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinq'ipipeej.
2835. **Q'ipip.** Ranm tziiij. Ardor en el pecho. Ti'el ri jun k'axk'olil tijya' wiich ranm jun kristyan jwi'l jun yajeel, jilon jwi'l jtiiik iik pach kape.
2836. **Q'ipipeej.** Ranm tziiij. Retorcerse por peresa o desvelo. Ri tiran jun kristyan ri re' tijyuq' riib' jwi'l jun kosiik jilon jwi'l kita warnaq jun aq'aab'. K'utunk: Kap sik' wunaq li jor tijq'ipipeej riib' li b'ee.
2837. **Q'ob'saj.** Ranm tziiij. Engordar un animal para destazar. Ranm tziiij ri ti'el ri jb'aniik tyo'j re jun waj. / Ranm tziiij ri kiib' jwinaq jilon looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinq'obsaj.
2838. **Q'ob'sal.** Riliik b'iij. Engordado. Ri jb'iij jun awaj b'anol tyo'j re. / Ri jun awaj tzuqul re ti'esaj ti'niik la' jtyo'jil.
2839. **Q'ochob'.** B'iij. Rajan. Jb'iij jun rechaq jwiich chee', nuuch' jxaaq, tik'iyy laq k'ache'laj

- jilon laq siwaan, qus re kumb'l
re ojob', titzaksaj re titijsaj ra'l.
2840. **Q'oj.** K'ere'l tziij. Moderador
de adjetivos. Ri jun k'ere'l tziij
tikojsaj ri re' tik'axsaj jun riliik
b'iij. // Ri jun k'ere'l tziij tib'e
k'isb're jun riliik b'iij li Tz'unun
Yolooj. K'utunk: Q'eqq'oj.
2841. **Q'ojoom.** B'iij. Marimba. Jilon
jb'iij jun chakunb'l, b'anol la'
tz'oloom re siniik chee', wi
waqib' raqan, qus jta'ik laq
nim q'iij. / Ri jun chakunb'l
tiq'ojomaj la taq ra b'olb'ik
qleen.
2842. **Q'ojomal.** Riliik b'iij. Marimba
ejecutada. Ti'el ri riliik jun
q'ojoom esal chaq b'iix la'
jwi'l jun puq kristyan, retamaq
tiresaj taq b'iix la' q'ojoom.
2843. **Q'ojomank.** Ranm tziij. Ejecutar
la marimba. Ti'el ri re jun puq
kristyan tiresaj taq b'iix la'
q'ojoom. K'utunk: La nim q'iij
re Ch'ipaq' Xojq'ojoman li
nim jaa.
2844. **Q'oob'.** B'iij. Gordo. Ti'el ri jun
awaj chop wakx, aaq titzuqsaj
re tityo'jlob'.
2845. **Q'ool jtzaam.** B'iij. Ixto o niño.
Tib'ijsaj re jun nuuch' ek'l. /
Ri jb'iij tib'ijsaj re jun kristyan
ajkina ri'j. / Ri jun nuuch'
- ek'l kita tikojsaj jtziij. Ra q'ool
jtzaam ek'l li tiqjmol jtziij.
2846. **Q'ool.** B'iij. Trementina. Ri
ra'l chaj, jilon ra'l k'isiis jor
tinek'oow, qus tikojsaj la' jun
soke'l laj jto'jl jun kristyan.
2847. **Q'olaj.** Ranm tziij. Hechar
trementina. Ti'el ri jt'ojiik q'ool
la' jun qleen chik. K'utunk: lin
xinq'olaj man wuqan soke'l.
2848. **Q'olal.** Riliik b'iij. Trementinado. Ri
riliik jun soke'l ri re' tzaqal chaq
q'ool la'. // Ri riliik jun atz'iyeq
ri re' tzaqal chaq q'ool la', ri
re' jun kristyan eqal sii' jwi'l.
2849. **Q'ool jb'aa'wiich.** Riliik b'iij.
Chelón. Riliik jun ra nee' ri re'
q'ool wi la' jb'aa'wiich. // Ri
jun yajeel wi re jun kristyan ri
re' titz'apir jb'aa'wiich jwi'l
q'ool.
2850. **Q'ooq'.** B'iij. Chilacayote. Jilon
jb'iij jun jwiich wuran tik'iich
laq ab'iix, qus titijsaj tit'ojsaj
kaab' la'. / Jun jwiich wuran
tik'iij laq joron luwr, ri re' t'on
na jwiich qus titijsaj re rikiil waa.
2851. **Q'oor.** B'iij. Masa. Jilon jb'iij
jun ch'uch'j t'ant'ik qleen
tib'ansaj waa la', wi q'an,
saq, q'eeq, b'anol rik'il tzii. /
Ri jun uk'a' b'anol la' chaaq,
jilon wi b'anol la q'oor.

2852. **Q'oor / Saq'oor.** Riliik b'ijj. Haragán. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan kita' qus tiril jb'aniik jun chaak. // Ri ttib'ijsaj re kristysan kita' Tichakun, kristyan kita neen jchaak. K'utunk: Man wunaq li jor q'oor pok tijk'i'w.
2853. **Q'oor.** B'ijj. Atol. Ri jun uk'a' b'anol la' ke'l tzii, tzakal li jun xaar. // Jb'ijj jun uk'a' b'anol la' chaq tzii, ri ruk'a' aq ajchaak kristyan re juntiir komoon wi li tinmit Tz'unun Kaab'.
2854. **Q'ootz'.** B'ijj. Cachetes. Ri jb'ijj k'eer ti'niik wi la' jb'aqil jkayb'al jun kristyan. K'utunk: Ra ek'l jor kyeeq jq'ootz' juwi'l teew.
2855. **Q'opooj.** B'ijj. Cucaracha. Jilon jb'ijj jun ra nuuch' ka'n, waqib' raqan, wi jxiik' jor qus tiril wa'xeem chii' q'aaq' lamas wi'w qleen re jun jaa. // Ri taq ra ka'n tiwa'x taq xo'l taq mees tubular taq laq rikiil we ne kita' tib'ansaj mes, looq' tikomsaj taq rik'il komsan kumb'l.
2856. **Q'oraal.** B'ijj. Suciedad. Jilon tib'ijsaj re tz'iil wi laj tyo'jl jun kristyan ri re' kita' ti'atink chop jq'oraal xink, jq'oraal tzaam pach nik'j luwr chik.
2857. **Q'ora raa'.** B'ijj. Nalgas. Ri taq ra kiib' t'ort'aaq tyo'jl wi' rajkiim che'l qijj, tiqakoj re looq' ojkub'ark.
2858. **Q'opoj anm.** B'ijj. Mujer virgen o señorita. Ri jb'ijj jun ra anm ajkina richjil. / Jb'ijj jun ra anm petzal chaq jwiich.
2859. **Q'opoj ek'.** B'ijj. Pollo. Ri jb'ijj jun ra attit' ek' ajkina tijchool molonk.
2860. **Q'osaj.** Ranm tziiij. Aporriar. Ti'el ri resaj jb'aq'wiich ixm la' jal, rik'il jun q'osq'ob'. / Ri resaj b'aq'wiich kinaq' la' riij. Ri jch'ikiik jun chee' rech lamas tiximsaj wi'w jun awaj rik'il jun ab'aj jilon la' jun q'osq'ob'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'ijj re kristyan. K'utunk: xinq'osaj.
2861. **Q'osal.** Riliik b'ijj. Aporriado. Ri jal, esal jb'aq'wiich la' jpii'q'al. / Ri jun chee' ch'ilil li uleew.
2862. **Q'osb'chee'.** B'ijj. primavera. Ri iik' jwiich uleew tiraxreb', lamas ti'elch jxaaq juntiir chee', tikotz'ii'jinch juntiir jwiich uleew.
2863. **Q'osol ch'iich'.** B'ijj. Herrero. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tichakun chib'aniik jwa'x

- ch'iich' chop chii' jaa, okb'
teew pach nik'j qleen chik.
2864. **Q'osob'.** B'iij. Aporiador. Ri jun
chee' nim raqan tikojsaj re
jq'osaj ixm, kinaq' pach nik'j
qleen chik. / Ri jun b'olb'ik
jb'aa chee' rikojsaj re jch'ikiik
jun chee' lamas tiximsaj wi'w
jun awaj.
2865. **Q'osb'l.** B'iij. Aporeador. Ti'el ri
jb'iij jun q'aab' chee tikojsaj
re jq'osaj ixiim pach kinaq'.
K'utunk: Uqub'xiir xink'omch
jun q'osb'l inkinaaq' b'a wiitz.
2866. **Q'osq'ob'.** B'iij. Maso. Jilonb
jb'iij jun nim kutaam tikojsaj re
q'osb're jun chee' re ximb'
awaj chop wakx, kwa'y,
kirneer pach nik'j awaj chik.
2867. **Q'osq'oj.** Ranm tziij. Amartillar,
amasar. Ti'el ri jq'osaj jun
qleen rik'iil q'osq'ob'. / Ranm
tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziij tijk'exwachij b'iij re
kristyan.K'utunk: xaq'osq'ooj.
2868. **Q'osq'ol.** Riliik b'iij. Amartillado.
Riliik b'iij ri nik' ti'el rik'iil jb'iij
q'osal. / Ri jun qleen q'osal
la' q'osob'.
2869. **Q'oxowem.** B'iij. Dolor. Ri
jk'axk'oliil ktyo'jl jun kristyan
juwi'l jun yajeel. / Ri jk'axk'olil
jb'aqil jun kristyan juwi'l jun
- yajeel. K'utunk: lin jor xq'oxow
inb'aa iivr laq'aab'.
2870. **Q'oxow.** Ranm tziij. Dolor fuerte.
Ti'el ri jun k'axk'olil wi laj tyo'jl
jun kristyan laj b'aa, raqan,
jch'ool pach nik'j luwr chik
re tyo'jl jwi'l jun yajeel, jilon
jwi'l teew, jilon jwi'l q'aaq'.
K'utunk: Jor tiq'oxow inb'aa
jwi'l teew.
2871. **Q'u'j.** Ranm tziij. Cobijarse. Tziij
tikojsaj re jya'ik jb'iij jkojiik jun
q'uniik jwi'l teew. / Jilon tib'ijsaj
re jkojiik jpe'rj jun anm. / Ranm
tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziij tijk'exwachij b'iij re
kristyan.K'utunk: xq'u'j jpe'rj
ra anm.
2872. **Q'u'l.** Riliik b'iij. cobijado. Ti'el ri
riliik jun pera'j, jilon jun q'uniik
ri re' q'u'l jwi'l jun kristyan re
kita' tirik'aj teew, ri re' seb'laj
siik teew. K'utunk: Kap sik'
q'ab'rel q'u'l sik' jchikeet jwi'l.
2873. **Q'uch.** Ranm tziij. Arrugar una
hoja. Ti'el ri jb'aniik k'aax
re jun wuuj, ri jb'aniik jun
b'olb'ik re jun wuuj. / Ri
jq'uchiik jun atz'iyeq. / Ranm
tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziij tijk'exwachij b'iij re
kristyan.K'utunk: xaq'uch.
2874. **Q'uchu'l.** Riliik b'iij. Arrugado.
Nik' ti'el rik'iil q'uchu'y.
K'utunk: Aweex pok q'uchu'l
jb'aniik.

2875. **Q'uchq'ub'k.** Riliik b'iij. Quebrarse o ponerse frágil. Ri riliik jun qleen chop wuuj, jilon xik'a'y ri re' tiq'uchmajk. // Tib'ijsaj re jun wuuj ri re' q'uchil chaq rik'il jchoq'b' jun kristyan.
2876. **Q'uchu'y.** Riliik b'iij. Arrugado aplicado a ropa. Ti'el ri riliik jun qleenn q'uchul. K'utunk: Inpoot' jor q'u'chu'y riliik.
2877. **Q'ul / Q'ulsaj.** Ranm tziiij. Pelar cerdos con agua caliente. Ti'el ri jun chaak, tijchakuj jb'aniik jun ajkamsal aaq, jilon jun ajkamsal ek', ri re tiresaj rismal awaj rik'il k'atan maq'na'. K'utunk: Oke tiqaq'ul kiib' aaq rik'il inmaam.
2878. **Q'ulul.** Riliik b'iij. Pelado / animal sin pelo o plumas. Ri riliik jun aaq, jilon jun ek' ri re' kita chiki rismal chirij, qus chaq tib'ansaj k'eer re, re tipaq'saj re looq' tik'ayaj jtyo'jl.
2879. **Q'ululk.** Ranm tziiij. Ruido por el dolor de estómago. Ri jch'awiik ch'ool ri re' k'aax. / Jilon tiran jch'ool jun kristyan ri re' wi jaa' chiraaj. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xq'ulul inch'ool.
2880. **Q'um.** Riliik b'iij. fermentado. Ri jtiiik jun qleen chop kape kita chiki qus chitijeem. / Ri jun uk'a' kita qus ruxb'l.
2881. **Q'umark.** Ranm tziiij. Fermentar. Ti'el ri re' jun qleen b'anal chaq q'uum jwi'l chop jun kiitz kape kan xa'l ojr xilj jun k'olb'l. K'utunk: Man inkape wi xil man xaar jor xq'umark.
2882. **Q'uniik.** B'iij. Chamarra. Ri jun nim atz'ieeq wi b'onol la' b'aatz', wi b'onol la riij kirneer tikojsaj re tijch'uuq teew, tijkoj jun kristyan re tiwark.
2883. **Q'up.** Ranm tziiij. Cortar hojas o flores. Ti'el ri resaj jb'ooq', pach jxaaq ab'iix la jchee'l. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xaq'up.
2884. **Q'uq'aach / Uul.** B'iij. Derrumbe. Jilon jb'iij jun k'eer uleew tzaqalch juwi'l jab'. / Ri jun k'eer uleew tzaqalch li jun b'ee, li jun siwaan juwi'l jchoq'b' jaa.
2885. **Q'uram.** Riliik b'iij. Tronco o árbol podrido. Tib'ijsaj re jun kutam chee' q'eel chaq, kita chiki qus re sii'. / Tib'ijsaj re jun tz'oloom q'eel chaq kita chiki nen jchokonk.

2886. **Q'urq'iik.** Riliik b'iij. Persona gorda del cuello. Ri rikiik jun kristyan, awaj jor jtyo'jiil jqul. / Ri jb'iij jun awaj, kristyan jor q'aniil laj tyo'jl jqul. K'utunk: Man aaq jor q'urq'iik jqul.
2887. **Q'urxink.** Ranm tziiij. Gruñir de un cerdo. Ri jta'ik jch'awiik maq ach aaq ri re' titaaw jwa'aaq chiwchaq, jilon ri re' titaaw jun chuuch aaq chichwchaq ri re' tichaq itz'an jun chuuch aaq. // Ri jta'ik ri re' tich'a'w man aaq li jkorl, jilon laj luwr lamas wi'w. K'utunk: Man achj aaq jor tiq'urxin chiriiij man chuuch aaq.
2888. **Q'ur q'ur.** B'iij. Gruñir de un cerdo. Jilon tiran man chuuch aaq ri re' tob'al chiwch taq ra jq'uun ri re' tijiin tijya' jtu' taq ra jq'uun laj korl.
2889. **Q'usq'ik.** Riliik b'iij. Encorbado defectos de la nariz o de la nuca. Ri riliik jun kristyan ri re', seb'laj q'usq'ik ra b'a jtaam, jilon ri re' q'usq'ik ra che'l riij. // Ri riliik jun wunaq, jilon jun anm, ri re' b'usul ra che'l jqul.
2890. **Q'ut.** Ranm tziiij. Triturar tomates para hacer chirmol. Ti'el ri jpuch'iik piix, iik xilj jun k'olb'l. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinq'ut.
2891. **Q'utb' iik.** B'iij. Molinillo. Ri jun nim laq chaaq jpaam, b'anol la' xoq'o'l tikojsaj re jq'utiik iik, pix re rikiil waa.
2892. **Q'utun pix.** B'iij. Chirmol. Ri jun riliik titijsaj rik'il waa, re tib'ansaj wiik'. / Riliik ri b'onol la b'olan pix, jilon puch'ul la' jun q'utb' pix, t'ojol jaa' pach atz'aam la'.
2893. **Q'utum iik.** B'iij. Chile picante de color rojo. Jilon jb'iij jun rikiil tijtij jun ajtuuj anm, ri re' titziib' chiriiij ra jnee'. // Ri rikiil titijsaj li jun jaa k'olb'al tit'ojsaj chiriiij ti'niik, jilon saqmolb'. // Ri jun rikiil b'anol la' b'olan iik, jilon puch'ul la' jun q'utb' iik, t'ojol jaa' pach atz'aam la'.
2894. **Q'utxiiij.** Riliik ranm tziiij. Restregar. Ri jqusil resaj tz'iil la' jun itz'iiq. / Ri resaj tz'iil la' jun atz'iyeq rik'il juntiir choq'aab'. / Ri resaj jun mees laj b'aaq'wiich jun kristyan / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinq'utxiiij
2895. **Q'utxil.** Riliik b'iij. Triturado. Ri jun qleen jor q'utul, la' jun chik. K'utunk: Man pix q'utxil chaq.
2896. **Q'uun ib'oy.** B'iij. Cochinilla. Ri taq ra ka'n tiwa'x taq laq jxukt xaan, riliik chop taq ra nuuch' ib'ooy, k'o'x riij, wi k'ii

- raqaan. / Taqra ka'n ri ch'ob'ol
jwichaq re ib'ooy aaq.
2897. **Q'uun.** B'iij. Animal pequeño.
Jilon tib'ijsaj re rik'alaal jun
chuuch aaq, chuuch tz'ii',
chuuch wakx. / Tziiij ri, ri re'
tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk
rik'iil jroox kristyan re looq'
tikojsaj li jun yolooj. K'utunk:
Ja'uun.
2898. **Q'uun ek' / ch'iiw.** B'iij. Pollito.
Tziiijri nik' qe ti'el rik'il jb'iij ch'iiw.
// Ri tal rik'lal jun chuuch ek'
ajri x'el taq li saqmolb', ajkina
jxik'ay, xaqe ra ch'uuch'j
rismalaq wi'.
2899. **Q'un tz'ii'.** B'iij. Perrito. Tziiij ri nik'
qe ti'el rik'il jb'iij nuuch' tz'ii'.
// Ri taq ra tz'ii' ajri xk'isi' taq
rik'il jchuchaq, ajkina tijteb'a
jb'aa'wiichaq, jilon re' xaqe
titu'n taq.
2900. **Q'uun wakx / Chiiw.** B'iij.
Ternerito. Tziiij ri nik' qe ti'el rik'il
jb'iij nuuch' wakx. // Ri taq
ra wakx ajri xk'isi' taq rik'il
jchuchaq, ajkina tijtij taq k'im,
jilon re' xaqe titu'n taq.
2901. **Q'unxeel.** B'iij. Hermano menor.
Jilon tib'ijsaj re jun k'isb'
alk'ualxeel li jun jaa k'olb'al
juwi'l jqaaj jchuuch. K'utunk:
Wichaq rixoql wik'alaal
q'unxeel.
2902. **Q'uun.** B'iij. Hermano menor. Tziiij
tijkoj jun nab'e alk'ualxeel
li jun jaa k'olb'al re nuuch'
roch'olxiik. / Tziiij ri, ri re'
tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk.
K'utunk: Inq'uun.
2903. **Q'uuq'.** B'iij. Quetzal. Jilon jb'iij
jun ra ka'n retal lximuleew,
kyeeq jwiich jch'ool, raax riij,
nimaq rismal jjee, ra jb'iix jor
qus jta'ik laq wataal, ji tik'iij
laq nimaq k'echelaaj re tinmit
lximuleew.
2904. **Q'uux.** B'iij. Musgo. Ri taq ra
wuran cho k'iim tik'iij chirij
b'ola'j chee', jilon wi tik'iij taq
li Jaa.
2905. **Q'uy.** Ranm tziiij. Flotar. Jilon
tib'ijsaj re jun kristyan, awaj,
qleen wi chub' jaa'. // Ri jb'iij
jun qleen tisumuw chub' jaa.
2906. **Q'uyul.** Riliik b'iij. Flotado. Ri jun
qleen ya'l chub' jun jaa'.
2907. **Q'uyuyk.** Ranm tziiij. Aullido de
un perro. Ri jta'ik jun tz'ii', ri re'
wi jun tajkiil tziiij k'omolch jwi'l,
jilon tib'ijsaj laj qab'antaj,
chop ri re' tijya' taq jb'iij jun
kab'raqaan, jun kamik pach
nik'j k'axk'olil chik tiq'ax na
laj qak'aslemal.

R-r

2908. **R.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Jun re jun wunaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yooloj.
2909. **R.** K'exwaach b'iij. Pronombre 3ra. Per. Sig prevocal. Ra tz'iib' ri, ri tik'utuuw, jroox kristyan, jilon tikojsaj re rechb'eej jroox b'iij timajmaj rik'il ranm tz'iib'. K'utunk: Rikan. / Rochooch.
2910. **Ra.** K'ere'l tzii. Partícula diminutiva. Ri ra k'eer tzii ri, tikojsaj re jya'ik jb'iij jun nuuch' qleen. K'utunk: Ra intz'ii' jor tiwunk.
2911. **Ra'.** B'iij. Pierna. Ti'el ri jq'oril raqan jun kristyan, jilon jun awaj. / Tzii ri echb'elchaq rik'il jroox kristyan timajmaj rik'il ranm tz'iib'. K'utunk: Jor nim ra' man aaq. / K'arx ra' inqaaj juwi'l b'ee.
2912. **Ra' / Rab'** B'iij. Raíz. Tzii ri nik' ti'el rik'iil jb'iij rab'. / Ti'el ri juntir tal ra jk'amaal jun chee' wi chiraaj jkutaml, tichokon re jun chee' re tijtzuq riib' chiraaj uleew.
2913. **Ra'l iik.** B'iij. Caldo de gallina, de res o de chivo. Ti'el jilon tib'ijsaj re ra'l ti'niik, chop ti'nik wakx, ti'nik kirneer, ti'nik ek'. K'utunmk: Jor nim ra'l iik xqab'an la' man ti'niik ek'.
2914. **Ra'l kinaq'.** B'iij. Caldo de frijol. Ri' ra'l kinaq' tzakalk li t'uu'y, tit'ojsaj atz'aam la' qus titijsaj re riliik waa. / Ri jaa' tikojsaj re tib'ansaj jpuch'u'm taq ra nee'.
2915. **Ra'l waa / Ra'l b'oo'j.** B'iij. Agua que se echa en una olla cuando se cosen tamalitos. Ti'el ri jb'iij jaa' tit'ojsaj xilj jun b'oo'j ri re' titzaksaj sub'aan, tz'oqoom, jilon k'ux.
2916. **Ra'l tzii.** B'iij. Agua del nixtamal. Ri jaa' t'ojol chuun la', tikojsaj re ra'l tzii, re looq' ti'el riij taq ra ixiim.
2917. **Ra'l ajii.** B'iij. Caldo de caña. Ri jaa' tikojsaj re jb'aniik kaab' ri re' titzaksaj li q'aaq'. // Ri jun uk'a' kii' jtijiik, tiresaj chaqaj chii'. // Ri jaa' tikojsaj re jb'aniik b'ooj, awarient tikojsaj laq komoon re qatinmit.
2918. **Ra'l tzam.** B'iij. Moco. Ri jun saq nek'ek' jaa', ti'el laj tzaam jun kristyan ri re' k'ax jun yajeel laj tyo'jl. // Ri saq q'oor tinek'ek' ti'el laj tzaam jun kristyan jwi'l jun yajeel.
2919. **Ra'l chuun.** B'iij. Agua de cal. Jilon jb'iij jaa' t'ojol chuun la'

- tikojsaj re jtzakiik tzii, jilon re kumb'l re jkunaj jun yajeel.
2920. **Ra'l tz'olaj.** B'iij. Agua de santa catarina. Ri jun ra jaa' ti'esaj xilj jq'aab' tz'olaj chee', tikojsaj re jt'ojiik la' rismaal b'aa re tik'iyich.
2921. **Ra'l.** B'iij. Jugo de alguna fruta. Ti'el ri jaa' ti'el la jun jwiich chee'. / Ri jaa' ti'el la' jun aranx, tukn, ajij, k'uwaax, ch'iim pach nik'j qleen chik.
2922. **Raal puwaq.** B'iij. Interes que gana un dinero. Ti'el ri jurub' tijch'ak jun ra puwaq qejel rik'il jun chik. // Ri tijch'ak jpuwaq jun kristyan ya'l jwi'l li qejoom re jun kristyan chik.
2923. **Raal. B'iij.** Intereses. Ti'el ri tijch'aak jun kiitz puwaq ya'j juwi'l jun kristyan chi qejoom re jun kristyan chik. K'utunk: Nim chaq li raal inpuwaaq xinya' chawe li qejoom junab'iir.
2924. **Raaq' Ixpaqar.** B'iij. LLantén planta medicinal. Jilon jb'iij jun wuran tik'iiych chaq' jchii' mees, jilon chirij jaa, laq b'ee, raax paq'pik jxaaq, tikojsaj re kumb'l, k'ii jwiich yajeel tijkunaj.
2925. **Rab'/ Ra'.** B'iij. Raíz de las plantas. Jilon jb'iij juntiir taq ra jk'amiiil jun chee' chopol riib'aaq la' uleew, chokon re jun chee' tijtiij juntiir jchoq'b' uleew rw tik'iiyk.
2926. **Rab'aaj tuuj / Muuch'.** B'iij. Piedras de la ornilla de un temascal. Ri jun ra mulmiik ab'aaj b'onol li jun tuuj, b'onol re tinuk'saj q'aaq' xilj re tujmiq'saaj tuuj. / Nuk' tib'ijsaj rik'il muuch'.
2927. **Rab'ajil chuun.** Piedra que sirve para hacer cal. Ri jb'iij taq ra ab'aaj tikojsaj re jb'aniik, chuun, ri taq ra ab'aaj tich'a'w ri qus re jb'aniik chuun.
2928. **Rab'iin.** B'iij. Hija dicho por el padre. Tz'ij tijkoj jun q'aaj li jun jaa k'olb'al re alk'uwalxeel anm. tz'ij ri, ri re' tikojsaj rajwaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj li jun yolooj. K'utunk: Inrab'iin.
2929. **Rab'in Tinmit.** B'iij. Hija del pueblo Uspanteko. Ri jb'iij jun q'opoj anm ticha'saj chijxo'l k'ii anm tiwa'x taq li jun pajb' no'j k'utunk li nim q'iij re tinmit Tz'unun Kaab'. / Anm tiya'w jb'iij qawinaql jilon qatinmit laq nik'j tinmit chik.
2930. **Rab'inb'al.** B'iij. Hijastra. Jb'iij jun ra anm tijb'iij jkaab' jqaaj. / Tz'ij tijkoj jun qaajb'al re rik'alaal (anm) rixoql.

2931. **Rab'inal.** B'iij. Pueblo de Baja Verapaz. Ri jb'iij jun jq'aab' tinmit re tinmit Baja Verapaz, kla' wi taq kristyan Aj Achi b'antajk.
2932. **Rachaq.** B'iij. Restos de. Jilon tib'ijsaj re taq ra jxerk' jun qleen chop jxerk' chichroon, jxerk' kaxlanwaa, jxerk' q'aaq', pach nik'j qleen chik. K'utunk: lin xichaq rachaq taq ra chik'ook' xintiir rik'il inkape.
2933. **Rachaq q'aaq'.** B'iij. Braza. Ri taq ra kyeq b'olb'aaq q'aaq', k'ere'l sii' wi li jun q'aaq' tikojsaj re jk'atiik poom, jilon re jq'anarsaj jun k'eer ti'niik, k'ux, jilon re jb'oliik pix. // Ri aq'a'l ti'el re sii', ri re' k'asal taq na qus tikojsaj re jnuk'iik q'aaq'.
2934. **Rachb'al. Richb'al.** B'iij. Foto / Dibujo. Ri Riliik jun kristyan, awaj, chee, tinmit, qleen la' jun jun Piim wuuj. K'utunk: B'an rachb'al man chee' lik xilj man wuuj.
2935. **Rajajeem.** Ranm tziiij. Sonido o eco. Ti'el ri jta'ik ri re' jun kristyan tich'ejeej li jun wiitz tiq'asajch jtziijb'al jwi'l teew.
2936. **Rajb'are'.** Riliik ranm tziiij. Vaya que no o talvez. Tziiij tijkoj jun kristyan ri re', tijiin jb'iij jun tajkiil tziiij. K'utunk: Rajb'are' ta xinpeet.
2937. **Rajlab'alil.** Riliik b'iij. Conteo de objetos. Ti'el ri rojlaj jun qleen. / Ri rojlaj jurub' qleen wi'.
2938. **Raaj.** Riliik ranm tziiij. Talvez. Ri jun tziiij tijkoj jun kristyan ri re' kita' k'ax jilon xran jun kristyan jwi'l jun qleen tijiin tiq'aax. K'utunk: Raaj ka' kita' qus xinb'an chiwch inchuuch.
2939. **Rajsiik.** Riliik ranm tziiij. Arriba de. Ti'el ri jb'iij jun qleen wi ajsiik re jun chik. K'utunk: Wochooch wi rajsiiik rochooch atiit'.
2940. **Rajw siwan.** B'iij. Guarda Barranco Pájaro. Ri jun ra ch'iip saqsoj riij, ji tiwa'x laq siwaan, jor qus jta'ik ra jb'iix tiran laq'j.
2941. **Rajw Witz.** B'iij. Dueño de algún lugar o Nahual de un sitio. Tziiij tikojsaj re jya'ik jb'iij wi jun ka'n tichajin jun luwr. / Wi nik'j kristyan tijb'iij taq b'aaq loom wi ka'n tichajin re witz, juwi'l k'uli nik'j tijb'iij taq ri tichajin re jun witz.
2942. **Rajw.** B'iij. Dueño. Ti'el ri ajkeq'e jun qleen. lin rajw man teem ri.
2943. **Rajw chaak.** B'iij. Patrón. Ti'el ri jun kristyan ajkeq'er jun chaak, jilon ri titaqow re ajchakb' lik'ilaq jun puq mokoom. // Tziiij ri nik'qe ti'el rik'il jb'iij ajkeq'e chaak.

2944. **Rajwax.** B'iij. Necesario. Tziiij tikojsaj re jya'ik jib'iij jun qleen wi jchokonk jwi'l jun chik. K'utunk: Jor rajwax puwaq chuwe lajori re tinlooq' jun kiitz wixiim.
2945. **Rak / rek.** B'iij. Arañar. Ri jkojiiik ixk'yeq la' jwiich jun kristyan jwi'l jun eywaal, jilon jwi'l jun ch'oo'j rik'il jun chik.
2946. **Rakal / Rekel.** Riliik b'iij. Arañado. Ri riliik jwiich jun kristyan ri re' kojol chaq ixk'yeq la' jwi'l jun chik.
2947. **Rakunk / Rekonk.** Rasguñar de un gato. Ri tiran jun tuuj ri re' tijkoj rixk'yeq re tijt'o riib' chiwch jun awaj jilon chiwch jun kristyan. K'utunk: Man tuun tirakun re ra ak'l li.
2948. **Rakxink.** Ranm tziiij. Raspar con la pata. Ti'el ri tiran jun tz'ii' ri re' tijrakxij uleew rik'il rixk'yeq li jun b'a tz'aaq re jun jaa k'olb'al. // Ri tiran jun tz'ii' ri re' tijk'ot uleew re resaj ixpok'pan chiraaj uleew.
2949. **Rakxilk.** Riliik b'iij. Raspado con la pata. Ri riliik uleew rakal jwi'l jun tz'ii'. K'utunk: Kpa man etzal tz'ii' jor rakxil b'a tz'aaq jwi'l.
2950. **Rak'aal.** / Jtux. B'iij. Retoño. Ri k'asarikch jun ra chee'. / Ri relikch aak' ja'aab' jun chee'. K'utunk: Suk' inkutz'ii'j jor raax jtux xk'iyich.
2951. **Ra / Ra.** K'ere'l tziiij. Partícula diminutiva. Ri ra k'eer tziiij tikojsaj chop jkojiiik k'e're'l tziiij ra. K'utunk: Ran inq'uun jor ti'ooq'k.
2952. **Raaaj.** Riliik ranm tziiij. Debajo de. Ti'el ri jun luwr wi ikiim re jun ajsik. K'utunk: Raaaj inch'aat wi inxajb'.
2953. **Raajil / Ch'iib'.** Riliik b'iij. Sus pequeñas. Jilon tib'ijsaj re taq ra rik'laal jun awaj chop tz'ii', aaq, ri re' wi nik'j seb'laj nuuch' tik'isi' taq.
2954. **Raaal.** Riliik ranm tziiij. Peso. Ti'el ri jun qleen jor al. / Ri jun qleen jor rail. K'utunk: Pok raaal ra innee'.
2955. **Rak'uwaal q'iiij / Jtuun q'iiij.** B'iij. Hijo del sol. Ri tib'ijsaj re jun kristyan saqriich' tinatun, wi nik'j q'anriich tinatun taq jwi'l rawasiil q'iiij. // Ri kristyan seb'laj saq tinatun taq jwi'l awaas re q'iiij. // Tziiij ri nik' qe ti'el rik'il jun q'iiij, ri kristyan kita' tikwin taq tinatun taq chiwch q'iiij.
2956. **Raal puwaq.** B'iij. Intereses de un préstamo o dinero. Ri jib'iij puwaq

- tijch'ak puwaq ya'l li qejoom re jun kristyan. // Ri jb'iij puwaq tijch'ak jun qejoom lamas titojsaj pi iik' jilon wi titojsaj pi junab'.
2957. **Ramalk.** Ranm tziiij. Regado. Ti'el ri jaa' tixiil li uleew. K'utunk: Kap q'oor ramal li uleew juwi'l man anm.
2958. **Ranm tz'iib'.** B'iij. Vocaes. Jilon jb'iijaaq taq ra lajuj tz'iib' wi taq li cholol tz'iib' re Tz'unun Yoloos. chop a,e,,l,o,u pach aa,ee,ii,oo, uu. / Tz'iib' ri tikojsaj pach maq tiqb' tziiij / Nuk'ul tziiij. re looq' titz'ib'aj jun tziiij.
2959. **Ramx.** B'iij. Los días de Ramos. Jilon jb'iij q'iij ri re' timaj maj rokiik korexm.
2960. **Ranm.** B'iij. corazón. Ri jb'iij ra putzpik ti'niik wi rib'aj qach'ool, ri tit'ojow b'i kiik' li juntiir qatyo'jl. // Tzii ri echb'el chaq laj Jroox kristyan.
2961. **Ranm chee' / Jb'aaq' chee'.** B'iij. Corazón de un árbol. Ri jb'iij ra ketkik q'eq chee' wi xilj jun b'ola'j ri re' ri'j chaq jun chee' qesal re ti'esaj chee', tichokon re jb'aniik meex, teem re jaa, tem, pach nik'j qleen chik.
2962. **Ranm tinmit / Nim tinmit.** B'iij. Capital de Guatemala. Ri jb'iij jnimal tinmit, jilon ri tib'isaj re ranm Paxil Kayala', jilon ranm Iximuleew tiche' taq nik'j chik.
2963. **Ran.** Ranm tziiij. Arancar un motor, moto o carro. Ri jta'ik jun ch'iich' ri re' titzijsaj re tijmaj b'ee.
2964. **Rananel.** Riliik b'iij. Arancado. Ri jta'ik jun ch'iich' ri re' tzijil chaq
2965. **Rana'n.** Riliik b'ii. Suficiente. Ri jb'iij ri re' retal qe jun qleen b'anol. // Ri jb'iij jun qleen b'anol tz'aqat qe. Xrana'ni'n arikiil xab'an iwr.
2966. **Ranm komnaqiib'.** B'iij. Alma de los muertos. Ri ranm, jilon ri jsantiil juntiir komnaqiib' tikan wiich uleew ri re' tikom taq.
2967. **Raaq' ek'.** B'iij. Gallitos que crecen en los troncos. Jilon jb'iij taq ra wuran tik'iij chirij chee', qus tikojsaj re wiqonk li jun nim q'iij, tik'iij laq k'achelaj. / Jun wuran qus riliik taq ra jkutz'ii'j tijya'w.
2968. **Raaq' ixpaqaar.** B'iij. Llantén. Ri jun rax wuran, wi ra jb'ooq' chop jun ra jal, rax perpaq jxaaq, qus titijsaj re jkunaj jun yajeel, ji tik'iyh laq joron luwr, jilon laq jchii' b'ee, jilon laq jchii' mees.

2969. **Raq'.** Ranm tziiij. Lamer. Ti'el ri jtiijik jun qleen rik'il raaq' jun kristyan, jilon jun awaj, chop wakx, tz'ii' tuun. K'utunk: Man wakx nim atz'aam xjraq'. / Ra nee' jor xjraq jlaaq./ Ranm tziiij ri kiib' jwinaql, jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinjraq' man tz'ii' re re' xintaaw chuch jaa.
2970. **Raq'alk.** Riliik b'iij. Lamido. Ri jun qleen, kristyan, awaj raq'al juwi'l jun chik. K'utunk: Ran nuuch' wakx raq'al riij juwi'l man jchuuch.
2971. **Raq'aneb'l.** B'iij. Gradass o escalinatas. Ri taqra tantub' lamas looq' ti'aa'an jun kristyan la' jun luwr wi ajsiik. / Jilon tib'ijsaj re jun q'aa'm lamas looq' taq'an jun kristyan.
2972. **Raq'xiiij.** Riliik ranm tziiij. Lamer rapidamente. Ti'el ri jb'aniik jraq'iik jun laq tiran jun kristyan. / Jilon ri jb'aniik jraq'iik jun qleen tiran jun awaj. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Naj xinraq'xiiij man laq' miir.
2973. **Raq'xiiij.** Ranm tziiij. Decir tonterias. Tib'ijsaj re jun kristyan kita na'l nen yolooj tijb'iij. / Tib'ijsaj re jun kristyan jor tijmol
- nen tijyool re nik'j kristyan chik.K'utunk: Aat chuuch kita na'l nen taraq'xiiij.
2974. **Raq'xiiil.** Riliik b'iij. Lamido rapidamente. Ri jun qleen jor raq'al jwi'l jun awaj, jun kristyan. K'utunk: Raq'xiiil inq'aab' jwi'l man tuun.
2975. **Raqan.** B'iij. Cabo. Ri jb'iij jun chee' nim raqan tokol li jun k'achelaj re tikojsaj re raqan jun asroon, ekej jilon re jun k'upb'l uleew.
2976. **Raqan jaa.** B'iij. Horcón. Ri jun chee', naj raqan, ch'ikil li uleew, ri ti'eqaan juntiir ra'laal jurub' chee', xoot, wi chub' jun jaa.
2977. **Raqan ka'.** B'iij. Horcón que se usa para le tablero de la piedra de moler. Ri jun chee' b'olb'iik riij, tich'iksaj li uleew, chub' tiya'sajwi'w raqan ka' re looq' tixularb'l jtzaam jun ka'.
2978. **Raqan tz'ikin.** B'iij. Hongo comestible. Jilon jb'iij jun ikox tik'iij laq chee' qus titijsaj re rikiil waa, ikox ri tik'iijych laq q'alaj ri re' tiqeej nab'e taq jab'.
2979. **Raqan xaar.** B'iij. Hongo comestible de color azul. Jilon jb'iij taq ra ikox tik'iijych laq k'achelaj ri re' ti'okch q'alaj,

- xaar tinatun, qus titijsaj re rikiil, tit'ojsaj atz'aam la', tib'olsaj ajrik'ure' titijsaj rik'il waa.
2980. **Raqaniil.** Ranm tzii. Encontrarle el sentido. Ti'el ri jmajiik jcholaj jun qleen tijiin tiyolsaj. / Tzii ri echb'elchaqrik'iljrooxkristyan tikojsaj rik'il tzii timajmaj rik'il ranm tzii. K'utunk: In xinmaja' raqaniil nen xab'iij miir.
2981. **Raq'aneeb'.** Riliik ranm tzii. La altura de un edificio. Ri jnajiil raqan jun jaa b'anol, ri re' seb'laj k'ii jaa eqal rib'aa, lamas juun wi chub' jun chik.
2982. **Ratz'aam kyeej.** B'iij. Planta sal de venado. Jilon jb'iij jun rechaq nojel chee', nuuch tib'ewi'w, kook' taq ra jxaaq, raax tinatun, wi taq ra jwiich tijya'w qus titijsaj, tzaa jtijiik, jwi'l ili tib'ijsaj ratz'aam kyeej re.
2983. **Ratz'ak'ajan / Retz'ak'ajan.** B'iij. Apazote. Ri jun wuran, rax jxaaq, ti'elch laq tiko'n jilon laq joron luwr, tijya' jxu'm ri re' ri'j chaq lamas wi'w taq ra rijaaj. // Jilon jb'iij jun wuran, ruxb'l chop ruxb' paar tikojsaj re kumb'l, jilon ri titzaqsaj la' saqmolb' tiya'saj re jun ajtuuj anm re tiqeej ra'l jtuu'. // Jilon jb'iij jun wuran qus re kumb'l, tijkunaj yaach' laj jch'ool jun kristyan. / Jb'iij jun wuran nuuch' taq ra jxaaq, qus tit'ojsaj la' rikiil. / K'umb'l jor tiqopop ruxb'l.
2984. **Ratz'ak'ajan paar.** B'iij. Apazote de zorro. Ri jun wuran rax tinatun, wuran ri ji ti'elch laq ab'iix, tib'ijsaj ratz'ak'ajan paar re.
2985. **Rawix.** Raguix. Apellido k'iche'. Ri jkaab' b'iij re aj k'iche' b'antajk, xaqe yaq kaxlan xjq'asaj taq li kaxlan ri re' xtz'iib'aj taq laq wuuj re q'at'btzii.
2986. **Rax / Rex.** Riliik b'iij. Verde o crudo. Ri tinatun jwiich jun qleen chop riliik tinatun wuran, jilon jxaaq chee'. // Ri jun qleen ajkina tiq'anark. // Jilon tib'ijsaj re jun rikiil ajkina tichaq'.
2987. **Rax riij.** B'iij. Soldados. Jilon tib'ijsaj re maq kristyan xch'ojin taq rik'il maq ajwuran ri re' xq'aax k'ax laj qatinmit ojr, lajori ri wi taq chijchajaj tinmit jwi'l xk'isi ch'oo'j laj qatinmit.
2988. **Rax jaa' / raxq'oor.** B'iij. Atol agua con masa. Ri jb'iij uk'a' b'onol la chaaq tzii, t'ojol joron chirij qus titijsaj re uk'a'. / Jilon jb'iij uk'a' puq'ul la' raax q'oor qus titijsaj re chiqaj chii'.

2989. **Rayiin.** Ranm tziiij. Deseo. Ri jun qleen riran jun kristyan rik'il nojel ranm. K'utunk: Jor tirayiin wanm atint'o' re achaak.
2990. **Rayb' anm.** Voluntad. Ri jun chomorsank chub' jun chaak tiran jun kristyan rik'il nojel ranm. K'utunk: Jor rayb' wanm re inb'e awik'il.
2991. **Rayaaj.** / Rayink: Ranm tziiij. Desear. Ti'el ri jrayaj jun qleen. / Ri reliik ranm jun kristyan chirij jun qleen chik. kristyan / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinrayaaj.
2992. **Rayb'l.** Riliik b'iij. Deseable. Ri jun qleen chop atz'ieeq qus riliik, jilon jun jwiich chee' qus jtijik. K'utunk: Rayb'l riliik maq q'iniim tik'aysaj li k'ayb'l.
2993. **Rayink.** Ranm tziiij. Desear. Ti'el ri rajwaj jun qleen re jun chik. / Ri jrayaaj jun qleen juwi'l jun kristyan, jilon juwi'l jun awaj./ Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xatrayinjk.
2994. **Re.** K'exwach b'iij. Pronombre el/ ella. Tikojsaj re jya'ik jb'iij jun qleen re jroox kristyan. K'utunk: Man wunaq re jor k'a'n.
2995. **Re / Rech.** De el / ella. Tiqb' jb'iij tziiij. Ri jun tiqb' jb'iij tziiij tikojsaj chijxo'l jun yolooj jilon chijxo'l jun pach'ul tziiij. K'utunk: Man chiim li re qamaam. // Ra k'ux li rechi'n inqaaj.
2996. **Rechelexik.** Tener la misma edad o ser de la misma generación. Jilon tib'ijsaj re chaq kiib' alk'uwalxeel, ri re' nik' qe jjunb'alaq. // Ri kiib' kristyan nik' junab' elxenaq taq. K'utunk: Man inrab'iij rechelexiki' ak'ajol.
2997. **Rech'.** Ranm tziiij. Romper. Ti'el ri jb'aniik k'eer re jun atz'ieeq, wuuj rik'il choq'aab'. / Tziiij nik' ti'el rik'il rix. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinrech'.
2998. **Rech'e'l.** Riliik b'iij. Roto. Ri riliik jun atz'ieeq, wuuj b'onol k'eer re. / Ri jun wuuj, atz'ieeq q'eel chaq, kita chiki qus tikojsaj. K'utunk: Man inweex rech'e'l chaq.
2999. **Rech'riik.** Riliik b'iij. Dicese de una prenda muy rota. Jilon tib'ijsaj re jun atz'ieeq seb'laj rech'e'l chaq. // Ri riliik jun k'eer atz'ieeq ri re' pok tel chaq jb'aniik.

3000. **Rechaq / Re taq.** K'exwach b'iij. De ellos / de ellas. Tikojsaj re jya'ik jb'iij jrooxkristyan k'iysal. K'utunk: Rechaq xpetaaq' laq tinmit wuqub'xiir.
3001. **Rechkaab'.** B'iij. Objeto sin valor. Jilon jb'iij jun qleen kita nim jb'antajk. Tziiij tikojsaj re jun ra qleen kita paqal rijil.
3002. **Ree.** B'iij. Filo de algun instrumento para cortar. Ri riliik jun ch'iich' chop moor, ikej, asroon, re jq'atziik qleen. / Riliik jun ch'iich re jk'eriik jun qleen.
3003. **Ree.** Tiqb' tziiij. De el / de ella. Tikojsaj li jun yolooj re jya'ik jb'iij nen ajkeq'ee jun qleen tijiin tiyolsaj. K'utunk: Man tuun ree suk' ink'uljaa wi kli.
3004. **Reel.** B'iij. Recado. Ri kumb'1 tit'ojsaj la' jun rikiil b'onol rik'il pix, k'oxob', atz'aam, jok'om sikiil pach nik'j qleen chik.
3005. **Reke'l.** Riliik b'iij. Aruñado. Ri riliik jtyo'jl jun kristyan jilon jun awaj rekel la' ixk'yeeq.
3006. **Rekoonk / Rek.** Ranm tziiij. Aruñar. Ti'el ri jq'axaj ixk'yeeq chirij jun kristyan juwi'l jk'yeqtil rij. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xojrekoonk.
3007. **Releb' q'iij.** B'iij. Oriente o salidad del sol. Jilon jb'iij jxukt kaaj, uleew lamas ti'elwich q'iij nojel jsaqaarab'al.
3008. **Relexb'al jaa'.** B'iij. Nacimiento de agua. Ri jb'iij jun luwr lamas ti'elwich jaa' chiiwch uleew. / Ri uleew, ab'aaj, siwaan, witz lamas ti'elax jaa'.
3009. **Remelk.** Ranm tziiij. Líquido regado o reposado. Ranm tziiij ri nik' ti'el rik'il jb'iij ramalk. // Ri jun qleen tixil chiwch jun chik chop jaa' tixil chiwch meex.
3010. **Reprik.** Riliik b'iij. Prenda ancha. Ri riliik jun atz'ieeq nim jwiich chop jun reprik uuq, jilon jun reqrik q'uniik. K'utunk: Jor reprik riliik man awuuq chawiiij.
3011. **Repxiiij.** Ranm tziiij. Ondear alguna prenda para sacar agua o polvo. Ti'el ri resaj jaa', pooq la jun atz'ieeq rik'il choq'aab'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xqarepxiiij man uuq li.
3012. **Repelk.** Riliik b'iij. Alumbrado por una linterna. Ri riliik lamas tzaqal wi'w saqiil jwi'l jun repb'l q'aaq'. // Ri saqiil na'l li jun q'equ'm jwi'l jun repb'l q'aaq'.

3013. **Repb'l q'aaq'.** B'iij. Linterna. Jilon jb'iij jun ra b'olb'ik ch'iich', ya'l q'aaq' tikojsaj laq q'equ'm aq'aab', ya'l jchoq'b' jwi'l kiib' choq'b' q'aaq', ji tik'ayaj laq k'ayb'l li jun tinmit.
3014. **Rep, rep.** Ranm tziiij. sonido del movimiento del corte de una mujer. Ri jta'ik ruuq jun anm ri re' seb'laj nim raqan, tiran ruq, ruq ri re tib'en.
3015. **Req'eq'.** Ranm tziiij. Gritar con furia. Ri jch'awiik jun kristyan rik'il choq'aab'. / Ri koow jch'awiik jun kristyan. / Nik' ti'el rik'il ch'ejej. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatreq'eq'.
3016. **Req'xink.** Ranm tziiij. Forma de echar pedos. Ri jta'ik ju kristyan ri re' tijtaq jyook. // Ri jta'ik jun kristyan ri re' tiresaj teew laj ch'ool.
3017. **Resaj jb'aa.** Ranm tziiij. Exagerar. Ti'elrire' seb'laj tiq'aaxjb'aniik jun qleen jwi'l jun kristyan.// Jilon ri seb'alj tiq'ax jb'iij jun tziiij jwi'l jun kristyan. K'utunk: Man anm li jor xresaj jb'aa xch'awk.
3018. **Ret'et'.** Ranm tziiij. Hablar con exageración. Ri jch'awiik jun kristyan ri re' kita' qus jta'ik, nik' tib'ijsaj rik'il req'eq'.
3019. **Retaal.** B'iij. Huella. Ri ra nuch' k'utb're jun qleen kan ya'l chijchii' jun qleen chik. / Tziiij tib'ijsaj re jun kristyan re tijta jcholaj jun qleen. K'utunk: Takoj retaal nen tijb'iij qaqaaj chawe.
3020. **Retalb'l q'iij.** B'iij. Hora o fases del día. Ri jun ra ketkiik qleen, tikojsaj re riliik rojlab'al re aq'aab' pach laq'j.
3021. **Retaal maak.** B'iij. Evidencia. Ri jun qleen ilan chaq tz'eeti' juntir qleen b'anal, ya'l jb'iij rechaq q'atal tziiij. // Ri qleen ilan tz'eeti' b'anal.// Ri jun qleen ilan b'anal jwi'l jun ajmaak.
3022. **Rex ichj / Rex ichaaj.** B'iij. Hierba colinabo. Ri jun ichj pepaq jxaaq, raax tinatun qus titijsaj re riliik, ji tik'iij laq joron taq luer. / Ichj ti'elch laq wataal, lamas wi'w kate'l b'awitz.
3023. **Rex kinaq'.** B'iij. Ejotes. Jb'iij kinaq' wi la' jchee'l. / Jb'iij jb'aa'wiich kinaq' tib'ansaj xeeq waa la'. / Jb'iij rax kinaq' titijsaj li riij.
3024. **Rex tuul.** B'iij. Penca de banano o bananos verdes. Ri jun jwiich

- chee' qus titijsaj, raax, riij, ri
nim jb'aaq', ri jpaam qus titijsaj.
/ Jwiich chee' titijsaj ri re',
chaq'chaq, ri we titijsaj raax
na. qip jtijik.
3025. **Rex ab'aaqj.** B'iij. Jade. Jilon
jb'iij jun ra rax ab'aaq, seb'laj
paqal rajil, ri xkoj taq ojr taq
qamaam qatiit' re uu, ruxkin,
jilon re matq'ab', jilon ri uu
tiya'saj b'ii laj jjulaq kristyan
ri re' timuqsaj taq. // Ri taq ra
ab'aaq ta'l chiraaj mulu'x kan
ya'l jwi'laq ojr taq kristyan.
3026. **Rex sii'.** B'iij. Leña verde. Jilon
jb'iij sii' b'anol la' jun chee'
ajri xqesaj li uleew. // Ri jb'iij
sii' b'anol la' jun rax chee'.
3027. **Rex poof'.** B'iij. Guipil de Santa
María Chiquimula. Jilon tib'ijsaj
re jpoot'aaq anm re tinmit
Chiquimula jq'aab' tinmit re
Chii' Maq'na'.
3028. **Rex tuul.** B'iij. Ingerto. Ri jb'iij jun
rajwiichchee', raxriij, q'eeq'oj
jpaam wi kiib' tutz'taq jb'aaq',
tijya' laq miq'iin luwr, laq joron
luwr jwiich chee' ri jor jip jtijik
jwiich tiko'n ri.
3029. **Rex tz'uum.** B'iij. cuero no
curtido. Ri tz'uum kita' b'anol
jwa'x, ajkina tzakal. // Ri jb'iij
tz'uum ri re' ajrax na, ajkina
qus tikojsaj re jb'aniik xajab',
- k'olb' puwaq, pet'b'a, ximb'
ch'ool pach nik'j qleen chik.
3030. **Rex amolo.** B'iij. Mosca verde.
Ri jb'iij maq saq'saq amolo
timuluw taq chirij komnaq
awaj, jilon chirij chuu ti'niik.
3031. **Rex.** Riliik b'iij. Verde. Ri tinatun
k'ii qleen wi chiiwch uleew
chop juntiir jxaaq chee, pach
juntiir k'iim, wuran. / Ri tinatun
k'ii ichj wi laq tiko'n. / Jilon
tib'ijsaj re sii' ajri xkatsaj la' jun
chee'.
3032. **Rexersaj.** Ranm tziij. Verdear.
Ranm tziij ri ti'el ri jb'aniik
rax re jun qleen. K'utunk:
Ooj xqarexersaj man jaa la'
tz'ajb'l.
3033. **Rexersal.** Riliik b'iij. Verdeado.
Riliik jun jaa, atz'ieeq, wuuj
ri re' b'anal chaq rax re rik'il
jun tz'ajb'l. K'utunk: Ra inwuuj
raxal chaq.
3034. **Rex kaaj.** Riliik b'iij. celeste o
cielo despejado. Ri riliik kaaj ri re
wooj li saq'j. // Ri riliik kaaj, ri
re' seb'laj pakal jwiich, lamas
kita' na'l ni juun kiitz suutz',
seb'alaj rex tinatun lekj.
3035. **Rexkaa' / Rex kaan.** B'iij.
Especie de culebra. Ri jb'iij jun
kumaatz, wi laq siwaan, laq
wiitz, jilon laq ab'aaq. / Jun

- kumaatz ri, tijsek' kristyan la' jjee.
3036. **Rexq'ab'.** B'iij. Sereno. Ri taq ra jaa' timu'n qleen chiiwch uleew laq'ab'.
3037. **Rexroj.** Riliik b'iij. verdoso. Ri jun qleen nik' jun kiitz riliik chop rax/rex.
3038. **Rextintoj.** Riliik b'iij. Entre azul y morado color de los golpes en la cara o moretones. Ri riliik k'axk'olil laj kayb'al jun kristyan ri re' seb'laj sek'al. // Ri tinatun jkayb'al jun anm ri re' seb'laj sek'al jwi'l richjiil. K'utunk: Ra ak'l li jor raxtintoj tinatun jwi'l seb'laj sek'al jwi'l jqaaj.
3039. **Rexteew.** B'iij. Paludismo. Ri jb'iij jun yajeel tijya' re kristyan petzal li miq'in luwr jwi'l jtyo'nk jun usuum, jilon juwi'l jtyo'nk jun xa'n. / Ri jun yajeel tijya' re kristyan jwi'l jtyo'nk jun xa'n, lamas jun kristyan tipe teew chirij, jilon sib'alaj q'aaq' laj jtyo'jl.
3040. **Rexwiich ixiiim.** B'iij. Maíz negro. Ri tinatun taq ra ixiiim, tib'ansaj waa la', jilon tib'ansaj q'oor la'. / lxm tijya' laq joron luwr.
3041. **Ri.** K'ere'l tziiij. Dem. Esto / este. Tziiij tikojsaj re jk'utiik jun qleen. K'utunk: Man ri wechi iin.
3042. **Ri'.** Dem. Eso es. Ri jun k'ere'l tziiij tikojsaj re jk'utiik neen tiyolsaj, neen ti'awajsaj jilon neen b'anownaq jun qleen. K'utunk: Ri' man li chuwaaj.
3043. **Ri qe.** Tiqb'i tziiij. Unico. Ri jun tiqb' tziiij tikojsaj li jun yoloojjilon li jun pach'um tziiij. K'utunk: Ri qe li xqa k'omch chawe.
3044. **Ri'j.** Riliik b'iij. Viejo o anciano. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan nim chaq jjunb'l. / Jb'iij jun awaj kita chiki jchoq'b'. / Ri jun qleen ojr chaq kojool. / Tib'ijsaj re jun qleen q'eel chaq. / Tib'ijsaj re jun ch'iich' kita chiki qus tikojsaj.
3045. **Ri'j kristyan.** Riliik b'iij. Anciano. Ri jun anm, wunaq seb'laj nim chaq jjunb'l, wichaq seb'laj k'ii retamb'l chub' jwiich uleew, jwi'l k'ii chaq no'j k'omol jwi'l re jk'aslemal.
3046. **Ri'jark.** Ranm tziiij. Envejecer. Ti'el ri jb'aniik ri'j re jun qleen. // Jilon ri re' jun kristyan tiwux ri'j jwi'l jk'iyal jjunb'l. K'utunk: xinri'jark, xojri'jark.
3047. **Ri'jalk.** Riliik b'iij. Envejecido. Ri riliik jun qleen ri re' b'anal chaq ri'j jwi'l. // Ri riliik jun kristyan ri re' ri'j chaq.

3048. **Ri'j iik'.** B'iij. Luna Ilena. Jilon jb'iij iik' ri re' ketkik jb'aniik li kaaj. // Ri jb'aniik iik' qus re jquesaj chee', re jb'aniik chaak, re jb'aniik och'ooj, jilon re jb'aniik k'ii qleen chik, jwi'l ri re' ri'j iik' seb'laj tijq'i' na juntiir qleen.
3049. **Ri'n.** / Ri. B'iij. Afirmación fue o sí. Ri jya'ik jb'iij nen kristyan xb'onow jun qleen. K'utunk: ¿Ri man ak'l li xatjsek'ow? Ri'n.
3050. **Rib'ib'.** Ranm tzii. Hacer fuerzas. Ti'el ri re' jun kristyan tijkoj jchoq'b' chijb'aniik jun chaak. K'utunk: Man wunaq li tiq rib'iib' chiraaj jsii'.
3051. **Rib'aj / Rajsiiik.** Riliik ranm tzii. Arriba de. Rib'aj jaa'. Riliik ranm tzii. Ti'el ri jun qleen wi ajsiik re jun wi ikiim. K'utunk: Man inchiim wi rib'aj man kuxtaar.
3052. **Ri b'aka'li.** Riliik b'iij. Fue el / ella. . Tzii tikojsaj re jya'ik jb'iij kitak'aax xq'aax jun qleen. K'utunk: ¡Man wunaq li ri b'aka'li xink!.
3053. **Richaj aaq. / Ixmaqaar.** B'iij. Especie de monte de hojas anchas que sale debajo de la milpa. Jilon jb'iij maq rax wuran tik'iij laq ab'iix qus re richaj aaq.
3054. **Richaj ek'.** B'iij. Jilon jb'iij taq ra wuran, ch'ob'ol re richaj ek', rax tinatun, qus re jwaa ek'.
3055. **Richaj wakx.** B'iij. Chilca. Jilon jb'iij jun ra nuuch' chee', rax jxaaq, jq'aab' tikojsaj re sik'b' teew li tuuj, jilon jxaaq tikojsaj re jkunaj chii' anm, jilon tikojsaj re tzaqom ch'oolal.
3056. **Richiix.** B'iij. Su concubina. Jilon tijb'iij jun anm re jkaab' rixoql richjiil. // Jilon tisks'ijb'ej wi'w rib'aa kiib' anm chirii jun wunaq.
3057. **Riij chee' / jomewet'.** B'iij. Cáscara de un árbol. Ri juntiir taq ra riij chee' chop jomeet' chirii jun chaj pach nik'j jomeet' chirii nik'j chee' chik.
3058. **Riij qul.** B'iij. Nuca. Ri jun ra b'aaq wi chirii qaql, ri tiyo'w jchoq'b' qab'aa re looq' tiqab'iit qakayb'al. // Ri ra k'eer b'aaq wi laj xo'l qab'aa pach k'isb're che'l qiiij.
3059. **Rii.** Riliik b'iij. Picante. Ri jtijiik iik. / Ri rik'aj rax iik, chaqj iik. K'utunk: Maq iik tipe taq B'oob'laaj pok rii taq.
3060. **Riib'.** Sust. Rel. Tiqb' jb'iij tzii. Ri jun tiqb' tzii tikojsaj re tijtiq

- jun yoloos jilon jun pach'ul yoloos. K'utunk: Man alq'oom li tirik'aaj riib' re lajori.
3061. **Risaaj.** Ranm tzìij. Volverlo picante. Ti'el ri jb'aniik rii, re jun rikiil. // Ri jtzaqìik iik re jun rikiil waa. K'utunk: Ooj xqarisaj man sa'l ti'niik.
3062. **Riij ab'iix (kinaq').** B'iij. Frijol que se enreda en la milpa. Jilon jb'iij kinaq' tik'iij chirij ab'iix, ri re' rax jb'aniik qus titijsaj re riliik waa li riij.
3063. **Riij.** B'iij. Cáscara. Ri jb'iij tich'uquw juntiir jwìich chee', wi koow, wi ch'uch'j, wi q'an, kyeeq, rax pach nik'j tinatun chik. K'utunk: Maq riij mop jor kow. / Tzìij ri, ri re' tikojsaj echb'elchaq rik'il jroox kristyan tikojsaj rik'il ranm tz'iib'.
3064. **Riij / Chirij.** Riliik ranm tzìij. Atrás de. Ti'el ri jun qleen wi chirij jun chik. K'utunk: Man wunaq li muqul riib' riij jaa.
3065. **Riij saqmolb'.** B'iij. Cascarán de huevo. Jilon tib'ijsaj re juntiir riij saqmolb' re awaj wi jxik'aq chop riij saqmol ek', patx, pipi. // Ri tal ra saq timuchuch qleen, lamas wi'w jq'anal jilon jsaqaal jun saqmolb'.
3066. **Rijil.** B'iij. Precio. Ri jurub' puwaq rajwax titojsaj jun qleen. /Tzìij ri echb'elchaq rik'il jroox kristyan tikojsaj re ranm tz'iib'.K'utunk: Jurub' riijl axajab'.
3067. **Rik'aan.** B'iij. Solo. Ti'el ri jun kristyan kita ni juun chik jpach. K'utunk: Inqaaj rik'aan xe' laq tinmit.
3068. **Rik'il.** Tiq'b' jb'iij tzìij. Con el / ella. Ti'el ri jpach. Tzìij ri ti'el ri nen jpach jun kristyan xiran jun chaak, jilon nen jpach xb'en, xwo'kotk. K'utunk: lin xinxojoy rik'il jun ra anm aj Xe'tloox.
3069. **Rik'iil.** B'iij. Meses de edad. Ti'el ri jb'iij jurub' iik' wi re jun ra nee' kristyan. K'utunk: Kiib' rik'il ra innee' lajori.
3070. **Rik'lal.** B'iij. Hijo(a) dicho por la mamá. Tzìij tikojsar re jb'iij alk'uwalxeel re jun anm. K'utunk: Jurub' rik'lal Achuuch wi'. Tzìij tikojsaj re jb'iij jq'uun jun awaj.K'utunk: Man tz'ii' xjkomsaj rik'lal.
3071. **Rikiil ti'b'al.** B'iij. Comida. Ri juntiir qleen titijsaj rik'il waa chop ichaaj, ti'niik, jwìich wuran, pach nik'j qleen chik.

3072. **Rikik.** Ranm tzii. Ti'el ri jtzaqil jolin jwi'l jun kristyan. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatrikik.
3073. **Rikikin.** Rilik b'iij. Ri jun awaj jor tirikik, kita tijya' riib' chi chapeem.
3074. **Rilik b'iik.** Riliik B'iij. Parecerse o parecido. Ri jun qleen nik' Rilik rik'il jun chik. / Ti'el ri kiib' qleen kristyan nik' rilikaq. K'utunk: Kap inpet'b'a nik' Rilik b'iik cho awe aat.
3075. **Ripilk.** Extendido. Ri riliik uuq, q'uniik ri re' tisa'saj chiwch q'iij. // Ri riliik nimaq taq atz'iyeq ri re' tisa'saj chiwch jun nim taq'j. K'utunk: Kap man anm ripil man ruuq b'a korl jwi'l.
3076. **Riqe kare'.** Rilik ranm tzii. Solo sí o solo sí. Ri jun rilik ranm tzii tikojsaj li jun yolooj K'utunk: Riqe kare' tib'iink.
3077. **Riqe li.** Rilik ranm tzii. Solo eso. Ri jun Rilik ranm tzii tikojsaj li jun Yolooj, ri re' tib'isaj re jun kristyan nen xijch'ak juwi'l nen xran. K'utunk: Riqeli chawaj xatpet.
3078. **Rismal b'aq'wiich.** B'iij. Pestañas. Ri juntiiir taq ra ismaal wi rib'aj b'aq'wiich, tijt'o' b'aq'wiich re kita ti'ook mees xilj.
3079. **Ritiin q'iij.** B'iij. Un círculo que baña el sol como señal de vísperas de lluvia. Ri jun ketkiik suutz', tjsutaj riib' la' q'iij, ri tiyuq jb'iij jpetiik jab'. / Qamaam qatiit' tijb'iij taq ri re' ti'atin q'iij nojel taq ra ek'l rajawaxi'n tib'e taq li muuj, re kita tijta' jyajaq.
3080. **Ritiin tzii / Ra'l tzii.** Agua de nixtamal. B'iij. Jb'iij jaa' q'anq'oj tilatun, ra'l tzii. / Ri jaa' t'ojol chuun la', tikojsaj re ra'l tzii. / Kumb'l re ch'aak laj raqan jun kristyan.
3081. **Ritz'ab'l. / Retz'a'bl.** B'iij. Adorno. Ri jb'iij tikojsaj la' juntiiir atz'iyeq re qus Rilik chikojem. / Ri juntiiir tinatun b'aatz', wi tiqopqonk, tichupchunk. K'utunk: Kap ritz'ab'l achikeet jor tiqopoponk.
3082. **Rixk'yeq tz'ikin.** B'iij. Primeros frijoles de la cosecha. Jilon tib'ijsaj re taq ra nab'e taq kinaq' tikeney li jun tikonk, jilon ri taq ra nab'e taq kinaq' wi chirij ab'iix.
3083. **Rika'.** Rilik ranm tzii. Es el. Ri rilik ranm tzii tijk'ut lamas wi'w jun qleen. / Tijk'ut lamas tib'ansaj wi'w jun qleen. K'utunk: Rika' inchaak man li.

3084. **Ro'.** B'iij. Quinto. Ti'el ri job' ojlal' al j'tawiik jun kristyan li jun pajb' no'j. // Tziiij ri rajwaxi'n ti'echb'ej rik'il Jroox k'exwach b'iij. K'utunk: Jro'.
3085. **-Roj.** Moderador de Adjetivos. Ri taq ra k'eer tziiij tikojsaj k'isb're jun riliik b'iij k'axalk. K'utunk: Raxroj.
3086. **Roj.** Ranm tziiij. Abrir brecha o camino en un lugar cerrado. Tti'el ri jkatiik, wuran, k'iim, chee' jilon juntiir qleen ch'uqul jwiich uleew re looq' tib'ansaj jun b'ee. // Ri jkatiik juntiir qleen re loq' tib'ansaj jun b'ee. // Ri jkatiik b'ii juntiir jwiich chee' tijch'uk jwiich uleew. K'utunk: xinroj b'i man chee' wi kli.
3087. **Rojol.** Riliik b'uuj. Arbol arrojado o tirado. Ri riliik juntiir chee' chop chaj, k'isiis, k'axaq ri re' katal chaq b'ii li uleew. // Ri riliik jun chee' t'ojol jwi'l teew.
3088. **Rojxink.** Ranm tziiij. Ruido entre la milpa. Ri jta'ik ri re' wi jun awqaj, jilon jun kristyan laq ab'iix. // Ri jta'ik ri re' wi neen tib'en chijxo'l ab'iix li jun luwr. K'utunk: Man wakx jor tirojxin li ab'iix ri re' xinq'aax.
3089. **Rokeb' aq'ab'.** Riliik b'iij. Anochecer. Ri riliik jwiich uleew, ri re' tichaq ook may aq'aab'.
3090. **Ro's.** B'iij. Rosa. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u qaqaaq qachuuch xq'asaj taq b'iij ri laj qayoolj.
3091. **Rokoos mukuun.** B'iij. Hongo que sale entre los guicoyales. Jilon jb'iij taq ra okox ti'elch lamas tikil mukuun, qus titijsaj re rikiil waa, wi saq', jilon wi saqsoj.
3092. **Roos.** B'iij. Tercero. Ri rijlab'al jun qleen petzal chirij jkaab' jun ojlan, tziiij ri, ri re' tikojsaj rajwaxi'n ti'echb'ej rik'il jroox jk'exwaach b'iij re kristyan. K'utunk: Aj ri laj jroox q'iij xojpetk.
3093. **Roos.** B'iij. Rosa flor. Jilon jb'iij jun ra kutz'ii'j, rax k'iix jxaaq, kita' nim tib'ewi'w, jche'l wi k'iix la', jilon wi k'ii tinatun, jkutz'iijaal wi saq, kyeq, q'aan, pach nik'j tinatun chik. Jilon jb'iij jun chee' kyeq jkutz'ii'j, rax jxaaq, xi k'iix la jxaaq, jkutz'ii'j tikojsaj re jwiiqik jaa. / Chee' kutz'ii'j wi nimaq, wi nuuch', wi nik'j tipaqar chub' nimaq chee'.
3094. **Roqowk.** Ranm tziiij. Forma de hervir de una olla. Ti'el ri, sub'an tzakal li jun b'oo'j tijiin tipee jchaq'ark jwi'l q'aaq'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ej rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re

- kristyan.K'utunk: xroqoow
man b'oo'j b'a q'aaq'.
3095. **Roqolk.** Riliik b'iiij. Tirado o decaido. Ti'el ri riliik jun kristyan ri re', kan tzaaq li xo'l b'ee. // Ri riliik jun q'ab'arel ri re' kan tob'al laq b'ee. // Ri riliik jun nim komnaq awaj kan kanel laq k'achelaaj.
3096. **Roqrik.** Riliik ranm tziiij. Manoj de lazos. Ri riliik k'ii raqan koloob' sutal. K'utunk: K'omch man roqrik koloob' wi kli.
3097. **Roorx.** B'iiij. Flor campana. Jilon jb'iiij jun ra chee', rax paq'pik jxaaq, jchee'l jor tiq'ichich, jkutz'ii'j wi saq, q'an, pach kyeeq, jor tik'iyeh laq chii' b'ee, jilon laq k'ub'aat.
3098. **Roxmaam.** B'iiij. Tatarabuelo. Ri jroox jmaam jun kristyan. / Ti'el ri jkaab' jmaam jqaaj jun kristyan.
3099. **Roxxij.** B'iiij. Tercer día de fallecimiento de un bebe. Ri jroox q'iiij tik'ulsaj re jun ra nee' komnaq. / Ti'el ri uxub' q'iiij jkomiik jun ra nee', ajrik'ure' tib'i jachsaj ranm li jluwr komnaqib'.
3100. **Rub'.** Ranm tziiij. Sumergir. Ti'el ri jtitz'iiik jun kristyan chiraaj jaa'. K'utunk: Man wunaq li xrub' ra ak'l raaj jaa'.
3101. **Ruj.** Ranm tziiij. Batir. Ti'el ri jrujiik jun saqmolb' li jun laq. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iiij re kristyan.K'utunk: xinruj.
3102. **Rujb' saqmolb'.** B'iiij. Batidor. Ri jun ra laq, b'onol la' xoq'o'l, tokojsaj re jrujiik saqmolb'.
3103. **Rujulk.** Ranm tziiij. Batido. Rilik jun saqmolb' rujul rik'il jun paak', jilon la jun ch'iich' paak'.
3104. **Rujxiiij.** Riliik rana tziiij. Batir fuertemente. Ri jrujiik jun saqmolb', q'oor rik'iil juntiir ch'oq'aab'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iiij re kristyan.K'utunk: xinrujxiiij.
3105. **Ruleewal b'oo'j.** Riliik ranm tziiij. Lugar del barro. Ti'el jun luwr lamas looq' ti'esaj uleew re jb'aniik b'oo'j, xoot, xaar, kukub', sayb' poom pach nik'j qleen chik b'anal rik'il xq'o'l.
3106. **Ruk' re'.** Rilik ranm tziiij. Después. Rilik ranm tziiij ri tikojsaj li jun Yoloaj. K'utunk: Ruk' re' xinpeet.
3107. **Ruk'a' kyeej.** B'iiij. Hongo cacho de venado. Ri jun jwich ikox, rik'iiy laq joron luwr, laq jnik'j q'alaj, Rilik chop ruk'a' kyeej, tyo'j raqan, saq tilatuun qus titijsaj.

3108. **Rumumujk.** Ranm tziiij. Sumbar fuertemente. Ri jtojiik b'ii jun chee' rik'il choq'aab' li teew. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinrumumuj.
3109. **Rup.** Ranm tziiij. Chapear. Ti'el ri jkatiik rik'il moor k'im, wuran, jq'aab' chee juntiir qleen wi chiiwch uleew. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xqarup.
3110. **Rupul.** Riliik b'iij. Chapeado. Ri wuran, jq'aab' chee', k'iim katal rik'il moor.
3111. **Rupup.** Ranm tziiij. Volar. Ri jb'iik jun ra ka'n ri teew rik'il jxiik'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xrupup.
3112. **Rupupul.** Riliik b'iij. Volado. Ri riliik jun ak', patx, pipi, ch'ip, ri re' q'asal chaq b'i li jun jalan luwr chik, lamas kojol jxiik' jwi'l re tiq'aax li jun jalan chee' chik.
3113. **Rupup ka'n.** B'iij. Ave. Jilon tib'ijsa re chaq juntiir taq ra ka'n tijupup taq chop taq ra ixmukuur, ch'ok, ch'ip pach nik'j awaj chik.
3114. **Rupupulk.** Riliik ranm tziiij. chapeado fuertemente. Ti'el ri jkatiik k'im, wuran, jq'aab' chee' rik'il nojel choq'aab' la jun moor. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xarupupuj.
3115. **Rupb'il.** B'iij. Chapeador. Jilon jb'iij jun ch'iich' wi ree tikojsaj re jrupiik chee', wuran, k'iim. K'utunk: Man moor li qusi'n re rupb'il maq k'iim wi kli.
3116. **Rupupunk.** Ranm tziiij. Volar. Ranm tziiij ri nik' ti'el rik'il rupup. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xrupupunk.
3117. **Ruu xikn.** B'iij. Arete. Ri uu ritz'alb' jxikn jun kristyan. / Q'an ch'iich', jilon saq puwaq, tijkoj jun anm la' jxikn. // Laj qab'antajk lajori xaqe anm looq' tijkoj taq ruu xink.
3118. **Ruulul.** B'iij. Cerebro. Ri jb'iij jun k'eer tyo'jl wi rechaq juntiir kristyan, awaj wi jb'aqilaq, k'eer tyo'jl ri, ji wi laj jb'aa jun awaj jilon jun kristyan. / K'eer tyo'jl wi laj jb'aa jun kristyan tijkoj re tichomorsank, jilon re tijkoj jno'j laj k'aslemal.
3119. **Ruuq tz'ikin.** B'iij. Especie de hongo. Jilon jb'iij jun rechaq

ikox, tik'iij laq chee' qus
titijsaj re Rilik waa, tib'olsaj raq
racha q'aaq'.

S-s

3120. **Ruxb' tuuj.** B'iij. Enfermedad que les da a los niños por el tufo del temascal de una mujer recién compuesta. Ri jb'iij jun yajeel tijya' rechaq taq ra ek'l jwi'l chii' tuuj, lamas ti'elch k'iix b'aa rechaq. / Ri jun Yajeel tijya' rechaq taq ra ek'l, lamas tib'aqar taq, titzaq rismal jbaaq.

3121. **Ruxb'.** Rilik b'iij. Oler. Ri rik'aj jun qleen tiran qatzaam, wi qleen qus ruxb'l, wi qleen kita tzii ruxb'l. K'utunk: Taq ra b'olan k'ux jor Simiin ruxb'l. / Man komnaq tz'ii' jor chuu ruxb'l wi li siwaan.

3122. **S.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Kiib' re jun wunaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yolooj.

3123. **Sa'.** Ranm tzii. Tender o secar. Ti'el ri jlik'iik atz'ieeq chiwch q'iij re tichaqaaj chop uuq, q'uniik, poot', chekeet, kamiix, weex pach nik'j atz'ieeq chik. // Ri jchaqarsaj ti'niik chiwch q'aaq', chop ti'niik wakx ri re' tisa'saj, b'a richaq' q'aaq', jilon jb'oliik k'ux b'aa richaq q'aaq'. // Ri jchaqarsaj kinaq', ixiiim pach nik'j qleen chik chiwch q'iij. K'utunk: lin xinsa' ra kiitz inkinaq' chiwch q'iij.

3124. **Sa'l.** Riliik b'iij. Tendido para secarse. Ri itz'iiq ya'l chiiwch q'iij re tichaqaaj. / Ri jun kristyan tirik'aaq teew wi chiiwch q'iij. / Ri jun qele'n ch'aqal lik'aan chiiwch q'iij re tichaqaaj.

3125. **Sa'b'l.** B'iij. Lugar para tender o secar. Jilon jb'iij jun nim k'aam, kolob' ximil la' jun chee' lamas tisa'saj wi'w itz'iiq li jun jaa k'olb'al. // Jilon jb'iij jun ra luwr, k'olb' lamas tisa'saj wi'w qleen. // Ri jun jaa, wiich taq'j, tikojsaj re jsa'ik kinaq', ixiiim, jal. // Jilon jb'iij jun ch'iich' nim

- raqaan tikojsaj re jsa'ik ti'niik
chiwch q'aaq'.
3126. **Sa'y. / tza'y.** Riliik b'iij. S e dice de un niño que no se despegas de los padres. Jilon tib'ijsaj re taq ra ek'l xom chirij jchuuchaq. / Ri taq ra ak'l kita looq' tijtaq jchuuchaq. / Ak'l jor puuch' chirij jchuuch. K'utunk: Ran ajchiq'i'm jor tza'y chiwij.
3127. **Sa'y.** Riliik b'iij. Objeto no pesado. Jilon tib'ijsaj re qleen, kita raal. K'utunk: Kap ra aweqa'n jor sa'y ra'laal.
3128. **Saak'.** B'iij. Salta monte. Jilon jb'iij jun ra ka'n rax tilatuun rij, tich'opiin laq wuran, jilon chub' taq ra nuuch' chee', wi kiib' ruk'a', jilon wi kijab' raqaan, jilon wi jxiik', tijkoj re tich'opink.
3129. **Saak' kristyan.** Riliik b'iij. Persona muy pequeña. Ti'el jilon tib'ijsaj re jun kristyan ri re', ra q'es riliik, jilon ri re' kita' tik'iij jun ra kristyan. K'utunk: Kap ra anm jor ra saak' kristyan riliik.
3130. **Saal tzii.** B'iij. Nixtamal sin cal. Ri tzii kita tit'ojsaj chuun la', tikojsaj re jb'aniil tamb'l waa, jilon re re jb'aniik maatz'. / Nik' ti'el rik'il saq tzii.
3131. **Saal.** B'iij. Manchas blancas en la piel. Enfermedad en la sangre. Ri jun yajeel ti'el laj tyo'jl jun kristyan, la' jkayb'al, jilon la' jq'aab', raqaan. / Ri jun yajeel tijya' la tz'uml. lamas tisolkotii jtz'uml jun kristyan.
3132. **Salpiit'.** B'iij. Enfermedad de la piel. Jilon jb'iij jun yajeel ti'el chiwch jtyo'jl jun kristyan, ri re' wi jun yajeel laj jk'ik'eel, saq reej tiran tinatun, wi tijtij tiran saal. K'utunk: ǵ Neen kumb'l li qus re tiresaj maq salpiit'.
3133. **Saal.** Riliik b'iij. Se le dice lo de dentro de una prenda. Ti'el ri jb'iij jpaam jun uuq, poot', lentaar, weex. // Tzii ri rajwaxi'n ti'echb'ej rik'il Jroox k'exwaach b'iij, re looq' tikojsaj li jun yolooj. K'utunk: Kap maq patzka'r jsaal jwexaq tijkoj taq li xooj.
3134. **Saach.** B'iij. Resiembrá. Ri jya'ik jk'exeel taq ra ijaaj xk'otsaj juwi'l ka'n, jilon jurub' ijaaj xmuqmaj taq. / Ri jya'ik aak' ljaaj xil taq ra jul re ab'iix, kinaq' tikilk.
3135. **Sach.** Ranm tzii. Perderse. Ti'el ri jun kristyan, kita retaam lamas tib'e wi'w. / Ri jun kristyan, awaj kita retaam nen b'ee tijmaj. / Ranm tzii

- ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re
kristyan.K'utunk: xinsach.
3136. **Sachal anm.** Rilik b'iij.
Desanimado. Ri jun kristyan
sache'l ranm chub' nen tijiin
tiran. / Ri jun kristyan sache'l
chub' nojel qleen tijiin tiq'aax
laj jk'aslemal.
3137. **Sachalk.** Riliik b'iij. Extraviado
o perdido. Ti'el ri jun kristyan
kita chiki tijta' jb'ee re lamas
tib'e wi'w. / Ri jun kristyan kita
retaam nen b'ee tijk'oom./
Tib'ijsaj re jun kristyan xsach
jb'aa. // Ri jb'iij jun ra kiitz
puwaq k'isil chaq b'ii jwi'l jun
kristyan.
3138. **Sache'l jb'aa.** Rilik b'iij. Persona
que ha perdido el conocimiento o
confundido. Ri jun kristyan kita
tz'aqat jb'aa. / Kristyan kita
na'l nen tijyool chijxo'l nik'j
chik.
3139. **Sacheem.** B'iij. Perdido. Ri jun
kristyan tisach jb'aa chub'
jwich saq.
3140. **Sachijil.** B'iij. Top. Río de los Santos.
Jilon jb'iij jun ra komoon wi li
tinmit Tz'unun Kaab'. Lamas
tijb'ij taq Sach ichjil re, jwi'l
kla' xsach wi'w jun ichjiil.
3141. **Saaj.** K'ere'l tziiij. Suf. Deriv. Adj.
Ri jun k'ere'l tziiij tib'e k'isb're
jun riliik b'iij q'axal li ranm
tziiij. K'utunk: q'eqersaaj,
saqarsaaj.
3142. **Saaj.** K'ere'l tziiij. Suf. VI Pasivos. Ri
jun k'ere'l tziiij tib'e k'isb're jun
ranm tziiij. K'utunk: sek'saaj,
b'uqsaaaj, wiqsaaaj.
3143. **Sak'aaj / Sik'aaj.** Rilik b'iij.
Persona madrugadora o arrecha.
Tib'ijsaj re jun kristyan,
ajchaak, q'equ'm na jwich
uleew tib'iit. K'utunk: Ink'ajol
jor sak'aaj.
3144. **Sakapulteko / Tujaal Yoloaj.**
B'iij. Idioma Sakapulteko. Jb'iij
jun rechaq, kiib' re jun
wunaq Mayb' Yoloaj, kristyan
tiyoloow taq li yoloaj ri ji tipe
taq li tinmit Tujaal. / Jb'iij jun
b'antajk re aj Mayb'.
3145. **Salan / Solan.** Riliik b'iij.
Desatado / pelado. Ri jun awaj
chop, aaq, wakx, kwa'y ri
re' esal chaq kolob' la' jqul.
// Ri riliik jun awaj ri re' esal
chaq kolob' kemel riib' jwi'l la
raqaan.
3146. **Salk'aam.** B'iij. Hongo en las
manos. Jilon jb'iij jun yajeel,
ti'elch laj paam jq'ab'aa jun
anm, ri jun yajeel wi laj kik'eel
jun kristyan.

3147. **Salq'uut.** B'iij. Rocas arenosas. Tib'ijsaj re jun pek pooq jb'aniik riij. // Ri jun pek' ab'aaj seb'laj uleew riij jwi'l jrija'l.
3148. **San san.** B'iij. Sonido del tambor. Ri jta'ik man tamb'oor laq nim q'iij. ri re' tipunxiij jwi'l kristyan.
3149. **Sanaj.** Ranm tziiij. Golpe en el pecho. Ti'el ri jponaj riib' wiich ranm jun kristyan rik'il jun qleen chik. tib'enk / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinsanaj.
3150. **Saniik.** Riliik b'iij. Inchado. Ri riliik jtyo'jl jun kristyan sipo'l jwi'l jtzaqiik jun kristyan, jilon jwi'l jun soke'l laj tyo'jl. / Ri jsipojiik jtyo'jl jun kristyan jwi'l jun q'aje'l. K'utunk: Man aq'aab' xaq'aj jor jsaniik riij.
3151. **Sankakan.** Ranm tziiij. Dicho de un niño que handa desnudo. Ti'el ri riliik jun ra ek'l tib'enk chuuch jaa, lamas kita ritz'iiq kojol jwi'l. / Ri Rilik jun ra ak'l t'i'r tib'enk / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatsankakan.
3152. **Sanb'ajk / T'i'rb'ajk.** Ranm tziiij. Desnudar. Ti'el ri resaj juntiir ritz'iiq jun kristyan chiriiij. // Ri jb'aniik t'i'r re jun kristyan. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il juntiir jk'exwaach b'iij re kristyan, jilon re' kiib'i' jwinaql. k'utunk: xatinsanb'a'.
3153. **Sanalk.** Riliik b'iij. Desnudo. Ri riliik jun kristyan esal ritz'iiq jwi'l. // Ri riliik jun kristyan t'i'r riij. // Ri tziiijtijk'oj jun kristyan esal jk'ixb' jwi'l jun chiik. K'utunk: Insanalk chiwch kristyan.
3154. **Saneeb' / Siniib'.** B'iij. Arena del río. Jilon tib'ijsaj re pooq' tijmol riib' li jun jb'ee, jaa', timurur jchopiik, qus tikojsaj re jtz'aqiik jaa, jilon re nik'j chakumb'l chik. // Ri jb'iij pooq' wi laq nim jaa', jilon laq plo.
3155. **Sankuluj.** Ranm tziiij. Hincharse el estómago. Ri rilik jch'ool jun kristyan ri re' tisipooj jwi'l jun qleen xran k'aax re jch'ool jun kristyan. tib'enk / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xsankuluj jch'ool ra nee' jwi'l teew.
3156. **Sansik.** Rilik b'iij. Barrigón o abultado. Ri rilik jch'ool jun ra ek'l, nim jch'ool jwi'l nojisaal re yaach'. / Ri rilik jch'ool jun ra ak'l jwi'l jun yajeel re yaach'.
3157. **Saq chaj / xaaq chaj.** B'iij. Hoja de pino. Jilon tib'ijsaj re jxaaq chaj, raax jb'aniik tikojsaj re wiqonk laq nim q'iij, ruxb'l jor qus rik'aj ri re' tijpach laj

- poom./ Ri jxaaq chaj, chaqj
jb'aniik tikojsaj re jti'niik xaan,
jilon tichokon re jsook aaq,
pach re jb'aniik jsook k'ii
jwiich ka'n laq chee'.
3158. **Saq jab'.** B'iij. Cabañuelas. Jilon
jb'iij taq ra jab', jilon musml
jab' tiqeej, li nab'e iik' re
junab' li cholb' q'iij re kaxlan
kristyan.
3159. **Saq kaab'.** B'iij. Alfeñique. Jilon
jb'iij kaab' tiran taq aj Tujaal,
b'anol la' asukr, tuqul jwila'q
chop jb'aniik kaxlanwaa,
ajrik'ure' tijkotb'a' taq re
tichaqarsaj, ajrik'ure' tik'aysaj
li k'ayb'l wi ketkaq, wi lak'laq
jilon wi kotkaq.
3160. **Saq jaa'.** B'iij. El Desengaño.
Jilon b'iij jun komoon, wi b'a
wiitz, kla' wi taq aj k'iche'
kristyan, jilon wi kiib' uxub' aj
Tz'unun Kristyan, kla' seb'alaj
k'ax chib'ansaj ojr k'ii kristyan
xkomsaj taq, jilon k'ii jaa
xk'atsaj taq, kla' wi jun nim
laj jaa', jwi'lili tib'ijsaj Saq Jaa'
re komoon li, wi chijk'ulel
Maqaljaw, jilon chijk'ulel
LiMaxaan.
3161. **Saq ixooq.** B'iij. * Ri jb'iij taq ra
nuuch' ab'aaq qleen, tik'atsaj
li q'aaq' ri re' wi jun kutz'ii'j
tib'ansaj li jun jaa k'olb'al
jilon li jun tanb'al, ruxb'l
chop poom. / Qus rik'aj ruxb'l
- tik'aysaj li k'ayb', jiloon qus re
kumb'l.
3162. **Saq kii.** B'iij. Izote. Ri taq ra
chee' tikojsaj re retaal uleew
chop k'ulb'aat. / Chee'
q'anq'ooj riij jxaaq, wi jun
sopsiik jchee'l lamas nek'el
jxaaq, jchee'l tik'aysaji'n.
3163. **Saq kii.** B'iij. Material que se
obtiene de las fibras de maguey.
Jilon jb'iij taq ra saq k'aam
ti'el la' kii, ri re' b'anal chaq
jwa'x, ri tikojsaj re jb'aniik
kolob', k'aam kolob', chiim,
k'aat, patam, aab', jilon re
nik'j qleen chik.
3164. **Saq kinaq'.** B'iij. Frijol blanco. Ri
kinaq' saq tinatun, titijsaj rik'il
kaar pach saqmolb' li nim
q'iij re korexm. / Ri kinaq' wi
tik'iyy li uleew, jilon wi tik'iyy riij
ab'iix, qus titijsaj li reel iik.
3165. **Saq maymoj.** Riliik b'iij.
Decaimiento y desesperación
persona que por algun temor
pierde su color normal. Jilon riliik
jun kristyan ri re', seb'laj ik'al
jwi'l jun yajeel laj tyo'jl. // Ri
riliik tinatun jun kristyan ri re'
seb'alaj b'iis wi laj wiich, jilon ri
re' jun kristyan titzaaq jch'ool
tiran saq maymoj. K'utunk:
Kap sik' yaaj anm li seb'laj
saq maymoj tinatun.
3166. **Saq miq'ilk.** Riliik b'iij. Medio
calentar tortillas. Jilon tib'ijsaj re

- iwr leej waa, ri re' tiqmiq'saj
chaq jun ra kiitz li xoot. // Jilon
tib'ijsaj ri re' timiq'saj leej waa
saqli'l na.
3167. **Saq korch.** B'iij.* Jilon jb'iij jun
ra nuuch' ka'n (ch'ip) jor qus
jta'ik ra jb'ixaq. / Ka'n tiwa'x
chub' chee', jilon laq siwaan.
3168. **Saq li'l.** Rilik b'iij. Agua tibía. Ri
rilik jaa' kita b'onol k'atan
chub' q'aaq'. / Ri rilik k'atan
jaa' jorobsal chaq. / Jilon Rilik
tuuj ri re' q'asal chaq q'aaq'
xilj.
3169. **Saq pooq.** B'iij. Top. Paraje de Los
Canaques. Jilon jb'iij jun komoon
wi b'awitz, chijk'uleel komoon
Li Q'anaaq', jilon chijk'ulel
Xe'ch'iyuut'. / Jb'iij jun lur
lomas wi taq ra k'otob'.
3170. **Saq poor.** B'iij. Salpor especie
de maíz blanco. Jilon jb'iij ijaj re
lxim, saq tilatuun, tisek'ek'
jwich, uhub' iik' qe jwich re
tijya reqa'n.
3171. **Saq pupuj.** Rilik b'iij. Mujer limpia
e higiénica. Jilon rilik jun anm
saq tinatun, jor qes ch'aj rilik.
3172. **Saq puwaq / Puwaq.** B'iij. Plata.
Jilon jb'iij puwaq saq tinatun,
wi b'onol ruxkin, matq'ab'
pach uu la'. / Ojr taq tzuij
qamaam, qatiit' re ruxkin,
- matq'ab' jilon re uu xaqe saq
puwaq tijkoj taq.
3173. **Saaq poot'.** B'iij. Guipil
ceremonial de la mujer Uspanteka.
Jilon jb'iij poot' re anm re
tinmit Tz'unun Kaab', ri tijkoj
taq anm re ajmortomb'l, jilon
ri tijkoj taq anm re tijpaj taq
no'j re k'utunk re Rab'in Tinmit
li nimq'iij re qatinmit.
3174. **Saq q'uniik.** B'iij. Chamarras de
lanas blancas, elaboradas en Chiul
Cunén. Jilon jb'iij q'uniik b'anal
la' rismaal rij kirneer, ri q'uniik
ri, ri tib'ansaj li komoon jb'iij
chii' uul, komoon wi laj q'aab'
tinmit re Kunen, jilon wi laj b'e
tinmit re Neb'j.
3175. **Saq top.** B'iij. Cangrejo de color
blanco. Jilon jb'iij taq ra top saq
tinatun taq, wi rixk'yeeq, taq
ra top ri, kita' qes tikeney taq,
ji tiwa'x taq chiraaj ab'aaj,
qus titijsaj re rikiil waa, jilon wi
tikeney taq chiraaj xoq'o'l
chiraaj jaa'. // Taq ra top ri,
qes kita' k'ii tikeney taq.
3176. **Saq traas.** B'iij. Durazno blanco.
Ri jb'iij taq ra traas saq tinatun
taq, ri qes tijya' Ch'amq',
Ch'ola', B'axiil, Li Pooq,
Xe'juul, K'isachaal jilon la' nik'j
komoon chik, ri taq ra traas
ri, ri qes seb'laj tik'am taq li
k'ayb'l jwi'l kristyan, seb'laj kii'
titijsaj taq.

3177. **Saq Tzaam** .B'iij. Disentería. Jilon jb'iij jun yajeel tijya' laj jch'ool jun kristyan, lamas tijyokaj kiik'. / Ri jun yajeel jor tijya' k'exb' ch'ool, jilon kristyan jaa' chiraaj, pach kiik' tijyokaj.
3178. **Saq tzii / sal tzii.** B'iij. Nixtamal sin cal. Ri tzii tikojsaj re jb'aniik maatz'. / Ri tzii kita ra'l chuun la', xaqe jaa' t'ojol Chirij re tichaq'.m / Jilon tib'ijsaj re tzii sal riij.
3179. **Saq wiich.** B'iij. Maíz blanco. Jilon jb'iij, ixm saq tilatuun, qus tib'ansaj waa' leej pach sub'aan la', jilon ri tib'ansaj maatz' la'.
3180. **Saq.** Riliik b'iij. Blanco. Ri riliik jwiich uleew ri re' tisaqarsank. Jilon tib'isaj re suutz. / Ri riliik jun atz'iyeq kita tz'iil la'. / Jilon tib'ijsaj re jun kristyan ch'ajal riij jilon ritz'iiq jwi'l.
3181. **Saq kyeq'.** B'iij. Guayabas blancas. Ri jb'iij taq ra kyeq' saq tinatun taq, taq ra jwiich chee' ri, ji' tijya' laq miq'moj luwr chop komoon re tinmit Chikman, jilon nik'j komoon chik, jwiich wuran ri qus titijsaj jwiich.
3182. **Saq'j / Sa'j.** Riliik b'iij. Verano. Ti'el ri riliik wiich uleew ri re' kita jab', xaqe tik'atoon q'iij. / Ri riliik jwiich uleew ri re' tiqeej chuun teew laj qatinmit, lamaas tiq'aax korexm.
3183. **Saq'oor / Q'oor.** Riliik b'iij. Persona haragán. Ri jb'iij jun kristyan tib'ijsaj, ri re' kita raaj tichakunk. / Jilon tib'ijsaj re jun kristyan b'esal chaq q'iij tib'iit nojel q'iij. / Ri jb'iij jun kristyan kitatijk'iis jun chaak juwi'ltijk'i' jb'aniik.
3184. **Saq rismaal b'aa.** B'iij. Pelo canoso. Ri riliik rismal jb'aa nimaq kristyan, seb'laj k'ii chaq jjunb'laq, chop qamaam, qatiit', jor nimaq retamb'laq, jilon seb'laj tikojsaj jtziij, jpixb'laq.
3185. **Saqaab' / Saqb'eem.** Ranm tzii. Encanecer. Ri jb'aniik saq jb'aa jun ri'j kristyan jwi'l jk'iyaal jjunb'l. // Ti'el ri re jun kristyan tiwux saq jb'aa. K'utunk: Aat xsaqaab' juntir aab'.
3186. **Saqb'ukb'uj.** Riliik b'iij. Cabeza canada de una persona anciana. Jilon tib'ijsaj re jb'aa jun nim kristyan, ri re' seb'laj saq jb'aniik. K'utunk: Kap qaqaaj Toor seb'laj saqb'ukb'uj chaq jb'aa.
3187. **Saqaal saqmolb'.** B'iij. Clara de huevo. Jilon jb'iij jsaqaal wi xilj jun saqmolb', tikeyeem, xee ruxb'l, ri jaa' wi chirij jq'aniil saqmolb'.

3188. **Saqaal / Saqil.** Riliik b'iij. Blancura. Ti'el ri jun itz'iiq, qleen saq jb'aniik, tzij ri rajwax ti'echb'e rik'il. K'utunk: Man atz'ieeq li qus riliik jsaqaal.
3189. **Saqarb'al. / Aq'ab'aal.** B'iij. Día del calendario Maya. Jilon jb'iij jun q'iij re Cholb' q'iij re aj Mayb'. / Ri jb'iij jun rechaq jun wunaq q'iij li cholb' q'iij re aj mayb'.
3190. **Saqarb'al.** B'iij. Aurora o amanecer. Jilon jb'iij ri re' tiran saq jwiich uleew. / Ri jb'iij jwiich uleew re' ti'elch jxaaq q'iij.
3191. **Saqarsajk.** Ranm tzij. Emblanquecer. Ti'el ri jb'aniik saq re jun itz'iiq, laq, b'oo'j rik'il jaa' pach xab'oon. / Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinsaqarsaaj.
3192. **Saqarsal.** Riliik b'iij. Emblanquecido. Ti'el ri riliik jun qleen chop chee', tz'oloom, atz'ieeq, jaa, ri re' b'anol chaq saq re. K'utunk: Man inpoot' saqarsal chaq inwi'l lajori.
3193. **Saqb'ach.** B'iij. Granizo. Jilon jb'iij nik'j b'olb'ik taq ab'aaj jaa' titzaqch li kaaj ri re' tiqeej nab'e taq jab', ri re' jor nimaq tikuwini'n chijrixik jxaaq chee'. / Laj qab'antajk qamaam qatiit' tijb'ij taq ri re' tiqeej saqb'ach, ri tijk'ut wi'jaal petzal chiqawch.
3194. **Saqb'alam.** B'iij. Berbena. Ri jun jwiich wuran tik'iij laq ab'iix, rax jxaaq, jor k'ii jxaaq, t'eeb' jxaaq, wuran ri qus re kumb'l, tijkunaj yajeel chop, q'aaq', k'ax qulaj pach nik'j yajeel chik.
3195. **Saqb'ee'.** B'iij. Sacbe. Ri jb'iij jun ra ichaaj tik'iych laq tiko'n, qus re jlo' awaj, jilon qus titijsaj re rikiil waa.
3196. **Saqb'ee'.** B'iij. Apellido K'iche'. Ri jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj k'iche' tipe taq Chimaq'na'.
3197. **Saqb'iin.** B'iij. Apellido Sajbín. Ri jkaab' jb'iijaaq jun kristyan tipe taq li tinmit Tz'unun Kaab', wi aj Tz'unun, jilon wi aj k'iche' kristyan.
3198. **Saqb'i'n.** B'iij. Comadreja. Jilon jb'iij jun awaj wi kijab' raqan, wi ismaal chirij, tijtzuq riib' rik'il nuuch' ek', seb'laj nim raqan jjee.
3199. **Saqchaq'.** Riliik b'iij. Tortilla o tamalito sancochado. Jilon tib'ijsaj re lej waa, xaqe tisolkopij titijsaj. / Jilon jb'iij sub'an waa,

- ajri nab'e jrooq titijsaj. K'utunk:
Qaaw ajri saqchaq' xqatij
b'ik.
3200. **Saqchee'**. B'iij. Roble. Ri jb'iij
koow laj chee', saq jpaam, wi
laq joron luwr, jilon laq miq'iin
luwr, richaq jor qus re tib'olsaj
k'ux.
3201. **Saq Amaaq'**. B'iij. Estado.
Ti'el ri neen jb'aniik jk'omiik
rib' juntiir komoon, tinmit,
q'atb'tzii, li jun nim tinmit
chop jb'aniik lxiimuleew,
jilon li Paxil Kayala', lamas
chijjunalaq wi jchoq'b',
jilon looq'i' tita'maj jtziijaq laq
nojel taq komoon, jilon li juntiir
k'omeem iib' re qatinmit.
3202. **Saqil tinmit**. B'iij. Hacer público
algo. Ti'el ri jya'iik jb'iij jun
qleen, re chaq juntiir kristyan,
re jilon li, juntiir kristyan
tiretamaj taq neen xb'anow,
neen q'iij, jilon lamas xb'ansaj
wi'w.
3203. **Saqimoox**. B'iij. Saqimoox Paraje
de Uspantán. Jilon jb'iij jun luwr
wi chijk'uleel tinmit Tz'unun
Kaab', tijb'ij taq ri komoon
k'amol jb'iij nim laj jb'ab'al
saqimoox.
3204. **Saqk'aaj**. B'iij. Caspa. Ri taq
ra k'eer saq soloot ti'el laj
jtz'uumal b'aa re jun kristyan.
/ Ri soloot tiwuux chop pooq
- laj jb'aa jun kristyan. / Ri ju
jayeel laj jb'aa jun kristyan.
3205. **Saqk'iim**. B'iij. Hongo comestible.
Jilon jb'iij jun rechaq ikox,
tik'iyy laq k'iim, ri re' timajmaj
nab'e taq jab' li q'alaj, saq
tinatun qus re titijsaj re riliik
waa. / Ikox jtjiik chop siliip.
3206. **Saqk'iix**. B'iij. Lechuguilla. Ri
jb'iij jun rechaq jwiich ichaaj,
saqchuun tilatuun, k'iix jxaaq,
ji tik'iyych chiraaaj ab'iix, jilon
wi ti'elch laq tiko'n, qus titijsaj
re rikiil waa, jilon qus titijsaj rik'il
jok'ol sikiil.
3207. **Saqk'oxool**. B'iij. Duende de color
rojo. Jilon jb'iij jun ra nuuch'
kristyan tiq'aljinch chiiwch jun
kristyan laq q'equ'm aq'ab',
jilon laq witz, laq k'achelaj,
tijb'ij taq ojor taq kristyan ri
rajw jun luwr.
3208. **Saqkoo'r**. B'iij. Codorniz. Jilon
jb'iij jun rechaq juntiir taq ra
ch'iip, tita'maj laq wataal,
jor qus jta'ik ra jb'iix tiran laq
chee'.
3209. **Saqmolb'**. B'iij. Huevo. Ri jun
ra b'olb'iik qleen tijya' jun
chuuch ek', saq tinatun, laj
jpaam wi jun ra jq'aniil xilj,
titjsaj juwi'l kristyan re rikiil
waa, jilon juwi'l awaj. / Ri jun
ra b'olb'ik qleen, tikojsaj re
jkuniil kaxlanwaa.

3210. **Saqno'y.** B'iij. Gusano. Ri jun ka'n k'iix riij, kita jb'aqil, we xe la' jtyo'jl jun kristyan tioresaj ch'aak' la' jtyo'jl jun kristyan jilon tijpetzaaj q'aaq' chirij jun kristyan.
3211. **Saqpe'r.** Riliik b'iij. Descolorido. Jilon tib'ijsaj re jun atz'iyeq chop, uuq, poot', kamiix, weex, chij, pera'j, kita chiki qus tilatuun, jor b'esal jwiich tilatuun tal ra b'aatz' la'.K'utunk: Kap inlentarr jor saqpe'r chaq.
3212. **Saqree'q.** B'iij. Salpullido. Ri jun yajeel tijya' chirij jtz'umaal jun kristyan, lamas tinoj re taq ra nuuch' ch'aak', jwi'l yajeel. / Ri taq ra nuuch' ch'aak' tikan jye' taq k'yeq, jilon xa'n ri re' tyo'w naq taq.
3213. **Saqsoj.** Riliik b'iij. Medio blanco. Ri riklik tinatun riij jun awaj. K'utunk: Ran nuuch' inpatx saqsoj riij.
3214. **Saqtuub'.** Riliik b'iij. Palido. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan kita chiki qus jkik'eel. / Jun kristyan kita chiki kiik' laj tyo'jiil. / Ri riliik jun kristyan tzaqal jch'ool. / Jilon riliik jun anm, wunaq saq, saq chaq riliik.
3215. **Saq tulub'.** B'iij. Hojas para envolver tamalitos. Jilon jb'iij jun xaaq chee', ji tita'maj laq k'achelaaj, rax tilatuun, seb'laj ch'uuch'j jchapiik, jilon re', wi taq saq sal xilj, jwi'l k'uli rajwaxi'n tisu'saj na li jun suut', qus tikojsaj re jb'aniik sub'an, seb'laj simikin jtijik waa la'.
3216. **Saqwichoom.** B'iij. Se le dice a las personas que cometen un error planificado. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan, ri re' wi jun iil b'anal jwi'l lamas chomorsal juntiir qleen jwi'l. // Ti'el ri jun jb'aniik jun qleen chomorsal.k'utunk: man wunaq xsek'ow wee saqwichoomi jwi'l na'li'n.
3217. **Saqwach / Saqwich.** B'iij. Papa. Jilon jb'iij jxe' jun wuran, tik'iij chiraaj uleew, wi nimaq, wi nuuch' qus titijsaj re rikiil waa. / Jxe' wuran ri tib'ansaj taq ra ketkik re, qus tijkoj laj jb'aa jun kristyan re tioresal jq'oxowiik b'aa.
3218. **Satq'um / Sutq'um.** B'iij. Remolino. Jilon jb'iij teew, tijk'utxiij jqejiik nab'e taq jab'. / Risumuuw teew, jorjchoq'b' tikuwiin tijk'om b'i lekj, pooq, itz'iiq, jb'aa jaa jilon jq'aab' chee.
3219. **Sayb'l poom.** B'iij. Incensario. Ri jun ra wok'wik b'oo'j b'onol la xoq'o'l wi jq'aab' tikojsaj re jk'atiik poom.

3220. **Sayow.** Riliik b'iij. Flotar sobre el agua. Ti'el ri riliik jun qleen b'esal chub' jaa' chop jun komnaq awaj, jilon nayl, mees, jxaaq chee', pach nik'j qleen chik.
3221. **Say.** Ranm tzii. Brasear. Ri jsayik jq'aab' kristyan ri re' kita' ni jun yajeel laj tyo'jl, tijtzeleb'saj laj oor jq'aab' ri re' tijiin re b'ee. // Ri jb'eniik rik'il jq'aab' jun krisytyan ri re' kita' ni jun jmeey chub' qleen laj k'aslemal. K'utunk: miir xasay aaq'b' chinwch iin.
3222. **Sayalk.** Riliik b'iij. Braseado. Ti'el ri riliik krisytyan ri re' sayal jq'aab' jwi'l lamas kita' ni jun jmeey, kita' ni jun yajeel re.
3223. **Se'l.** B'iij. Maricela. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yojoaj, b'iij ri yaq kaxlan k'omownaqch taq laj qab'antajk, jilon re', ri xkojow taq re qawinaq, rik'u qaqaaj qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
3224. **Seb'aaj.** Ranm tzii. Apurrarse. Ti'el ri jkowlaj jb'aniik jun qleen. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xqaseb'aaj.
3225. **Seb'laj.** Riliik ranm tzii. ITS. Muy. Ri jun tzii tikojsaj li jun yolooj re jya'ik jb'iij k'ii qleen, jilon re jb'iij jor rajawax jun qleen
- xb'ansaj. K'utunk: seb'laj nim inpuwaq xinch'ak li chaak.
3226. **Sekek.** B'iij. Hongo celeste pata de xara. Jilon b'iij jun ikox ti'el chiraaj chee' li q'alaj, xaar tinatun, qus titijsaj re rikiil waa, wi tib'iin taq raqan xaar re jwi'l tilatuun riij.
3227. **Sek'.** Ranm tzii. Pegar o golpear. Ti'el ri jb'anik k'ax re jtyo'jl jun kristyan rik'il jun kolob', xik'a'y, chee' pach nik'j qleen chik. / Ri tib'ansaj re jun ra ek'l ri re' kita tikojon chiwchaq jqaaj jchuuch. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinsek'.
3228. **Sek'b'l / Asyaar.** B'iij. Chicote para pegar. Jilon jb'iij un k'eer tz'uum, xik'a'y, chee', sii' tikojsaj re sek'onk. // Tzii ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij asyaar.
3229. **Sek'ajaj.** Ranm tzii. Asear. Ti'el ri jb'aniik saq re jun luwr. // Ri resaj juntiir wuran chiraaj jun tiko'n. // Ri jch'ajjik riij jun ra ak'l. K'utunk: Xqasek'ajaj qatiko'n kab'jiir. / Xinsek'ajaj ra wik'lal xe li tijo jib'.
3230. **Sek'jalk.** Riliik b'iij. Asear. Ti'el ri jb'aniik saq re jun luwr, jilon resaj k'iim chiraaj jun tiko'n. // Ri riliik jilon jch'ajjik jun ra ak'l tib'ansaj re qus riliik. K'utunk:

- sek'aj chaq qakinaq' qawi'l
ri re' xqeej jab'. // Miir ire'
xinsek'jaj ra inee'.
3231. **Sek'elk.** Riliik b'iij. Pegado o
golpeado. Ti'el ri riliik jun kristyan
sek'el la' xik'a'y, jilon kolob',
q'ab'aaq, aqanaj jwi'l jun
chik. // Ri riliik jun awaj sek'el
jwi'l rajw.
3232. **Sek'saj.** Ranm tzij. Ranm tzij
ri nik' ti'el rik'il tzij sek', xaqe
tzij ri kiib' jwinaql. K'utunk:
Xinsek'saj.
3233. **Seleey.** B'iij. Cuero de oveja.
Jilon jb'iij riij kirneer, tijkoj
jun ajtuuj anm re tisepeer li
uleew, jilon re tiseper chiwch
q'aaq'.// Ri jb'iij jun perpik
jwiich tz'uum, pu'y riij tijkoj
taq anm re tiseper taq, jilon
wi tijkoj taq chiraajaq re tiwar
taq. // Ri riij riij wakx tikojsaj
re jb'aniik tz'uum tikojsaj re
jb'aniik xajab'.
3234. **Semiit / Simiit.** B'iij. Semita pan
hecho de alfrecho. Jilon jb'iij taq
ra t'eeb' kaxlanwa tiran taq
aj Kunen, b'anal la' poor k'aj,
ri tijk'ayaj taq aj K'unen ri re wi
k'ayb'l li tinmit Tz'unun Kaab'.
3235. **Seperb'.** B'iij. Petate para sentarse.
Ri jun qleen tikojsaj re seperiik,
chop taq ra nuuch poop,
kuxtaar, pach nik'j qleen chik.
3236. **Sepelk.** Riliik b'iij. Sentado
sobre los pies. Ri riliik jun kristyan
kub'ul chub' raqan. K'utunk:
Inchuuch Sepel chii' q'aaq'.
3237. **Seperk.** Ranm tzij. Sentarse
sobre los pies. Ti'el ri riliik jun
kristyan tikub'ar chub' raqan.
Ranm tzij ri, looq' ti'etz'b'ej
rik'il jk'exwach b'iij re kristyan.
K'utunk: xinseper chirij q'aaq'.
3238. **Sepsik / Sopsik.** Riliik b'iij.
Objeto redondo aplastado. Ri riliik
jun kristyan jor nim jtyo'jiil. / Ri
riliik jun awaj jor tyo'j. / Ri jun
qleen jor piim.
3239. **Setsik /ketkik.** Riliik b'iij.
Redondo. Jilon tib'ijsaj re jun ra
qleen kita ni juun jxukt, chop
riliik q'iij, jun leej waa, pach
nik'j qleen chik.
3240. **Setajk.** Ranm tzij. Poner redondo
algún tronco o trozo. Ranm tzij
ri, ti'el ri jb'aniik setsik re jun
kutaam chee', jilon jun b'ola'j
chee'. // Ranm tzij ri looq'
ti'etz'b'ej rik'il jk'exwach b'iij
re kristyan. K'utunk: xinsetaj
man b'ola'j chee' re tiqesaj
teem.
3241. **Si'l.** B'iij. Cecilia. Jilon jb'iij jun
anm li Tz'unun yolooj, b'iij ri
yaq kaxlan k'omownaqch
taq laj qab'antajk, jilon re', ri
xkojow taq re qawinaq, rik'u

- qaaqaj qachuuch xq'asaj
taq laj qayoolj.
3242. **Si's. / Laas.** B'iij. Francisco. Jilon jb'iij jun wunaq li Tz'unun yolooj, b'iij ri yaq kaxlan k'omownaqch taq laj qab'antajk, jilon re', ri xkojow taq re qawinaq, rik'u qaaqaj qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
3243. **Sii's.** B'iij. Especie de monte que se extiende en el suelo como bejuco de hojas pequeñas. Jilon jb'iij jun jwiich wuran tiqeb'ar wiich uleew, nuuch' taq ra jxaaq, tijtij taq awaj re jlo'aaq.
3244. **Si'som.** B'iij. Chinche. Ri jb'iij nuuch' ka'n tib'en taq chirij kristyan, tijtij taq kiik' re kristyan, ji riliik chop jun ra k'ieeq, jor tiwa'x taq chirij jxaaq tuul, jilon chirij jxaaq ooj.
3245. **Si'swuran.** B'iij. Planta enrollador como bejuco. Ri jun rechaq jun tiir jwiich wuran tik'iij laq siwan jilon laq k'achelaj, tiqeb'eeb' chirij chee', chop taq ra nuuch' quul.
3246. **Sib'.** B'iij. Humo. Ri jb'iij jb'uquwiik sii', ri re' kita tik'at. / Ri saqsoj suutz' tik'utuw jun k'achelaj tijiin tik'at. K'utunk: Maq piiq jor sib' tiresaj ri re' tik'atisaj.
3247. **Sib'al / Sib'arsal.** Riliik b'iij. Ahumado. Ri riliik jun qleen b'anal sib' jwi'l. // Ri riliik jun qleen b'anal sib' re. K'utunk: ġNeeen chaak sib'al achikeet awi'l?
3248. **Sib'arsaaj.** Ranm tziiij. Ahumar. Ti'el ri jb'anik sib' re jun qleen. // Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ej rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: Xinsib'arsaj wib' chii' q'aaq'.
3249. **Sib'aal / sib'eel.** B'iij. Vapor. Ri jb'iij sib' ti'el chijchi' jun b'oo'j, t'uu'y, xaar, apaxt ri re' tijiin tipoq'ow chub q'aaq'. K'utunk: Kap inb'oo'j tijiin chaq ti'el jsib'aal.
3250. **Sib' riij tz'ii'.** B'iij. Nombre de un perro café oscuro. Jilon jb'iij jun ra tz'ii' laq komoon, ri jb'iij jun ra tz'ii' jwio'l qawinaql laq komoon jwi'l ra sib' tinatun rismal.
3251. **Sib'ooy.** B'iij. cebolla. Ri jb'iij jun tiko'n rax jxaaq, saq ra jxee', ji titiksaj laq joron luwr, titzaqsaj rik'il rikiil chop ra'l iik pach nik'j rikil chik, tik'aysaj laq yotaaj li k'ayb'l.
3252. **Sii'.** B'iij. Leña. Jilon jb'iij k'eer taq chee' esal la' nimaq taq chee', k'ii jwiich tik'atsal la' ikej, jilon la' moor. / Ri tikojsaj

- li q'aaq' re tijk'atarnasaj rikiil pach waa.
3253. **Siik teew.** B'iij. Aire muy frío. Jilon tib'ijsaj re teew, ri re' jor joroon. / Ri teew jortik'atoonk. K'utunk: Kap jili b'a witz jor siik teew.
3254. **Si'l.** B'iij. Cecilia. Jilon jb'iij jun anm li Tz'unun yolooj, b'iij ri yaq kaxlan k'omownaqch taq laj qab'antajk, jilon re', ri xkojow taq re qawinaq, rik'u qaqaaq qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
3255. **Si's. / Laas.** B'iij. Francisco. Jilon jb'iij jun wunaq li Tz'unun yolooj, b'iij ri yaq kaxlan k'omownaqch taq laj qab'antajk, jilon re', ri xkojow taq re qawinaq, rik'u qaqaaq qachuuch xq'asaj taq laj qayoolj.
3256. **Sii's.** B'iij. Especie de monte que se extiende en el suelo como bejuco de hojas pequeñas. Jilon jb'iij jun jwiich wuran tiqeb'ar wiich uleew, nuuch' taq ra jxaaq, tijtij taq awaj re jlo'aaq.
3257. **Si'som.** B'iij. Chinche. Ri jb'iij nuuch' ka'n tib'en taq chirij kristyan, tijtij taq kiik' re kristyan, ji riliik chop jun ra k'ieeq, jor tiwa'x taq chirij jxaaq tuul, jilon chirij jxaaq ooj.
3258. **Siik.** Riliik b'iij. Persona inútil, que hace sus oficios muy despacio. Ri jun kristyan kita tijseb'aj jb'aniik jun chaak. // Ri jun kristyan seb'laj siik tichakun jilon siik tichapoon. // Tziiij ri nik' qe ti'el rik'il b'iij poy.
3259. **Sik' / sik'aj.** Ranm tziiij. Fumar. Ti'el ri jjek'iik teew xilj jun siik', puur, pach nik'j qleen chik. // Ri jjuraj teew xilj jun siik', jilon jun puur. // Tziiij ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij tub'aj. K'utunk: xinsik'aj juun iin puur jwi'l teew.
3260. **Siik'.** B'iij. Cigarro. Ri jb'iij jun qleen re titub'aj, b'onol la' meet', tijtij taq kristyan re tiresaj teew. // Ri jb'iij taq ra b'otol wuuj tik'aysaj li k'ayb'l laq komoon jilon li jun tinmit.
3261. **Sik'alk.** Riliik b'iij. Fumado. Ti'el ri riliik jun siik', jilon jun puur tub'al chaq. K'utunk: Man siik' wi kli sik'al chaq awi'l.
3262. **Sik' / suk'.** Riliik ranm tziiij. Preposición. Ri jun tziiij tikojsaj re jtiiij jun pach'ul yolooj. K'utunk: Sik' wunaq – suk' wunaq.
3263. **Sik'il jab'.** B'iij. Azacúan. Jilon jb'iij jun ka'n, kiib' jxiik' seb'laj nim raqan, kyeqkoj raqan, b'usb'ik jtzaam, q'eqq'oj riij, ji tiwa'x laq suk luwr. // Ri jb'iij jun ra ka'n tisik'iin jab' ri re'

- tijiin jk'isiik saq'j, ri tib'in rokiik jab'.
3264. **Siip.** B'iij. Garrapata. Jilon jb'iij nik'j nuuch' ka'n nojsal jch'oolaq re kiik', wi raqanaq, tinek'er taq chirij jtz'umal wakx, kwa'y, tijk'is taq jkik'eel awaj.
3265. **Sipal qleen.** B'iij. Donación. Ri jb'iij jun qleen ya'l qe re jun kristyan, jilon jun komoon, jun tinmit jwi'l jun jalan tinmit chik, jilon jwi'l jun jun puq kristyan, jilon jwi'l q'at'btzii. // Ti'el ri qleen sipal qe jwi'l jalan taq kristyan chik.
3266. **Siis.** B'iij. Pizote. Ri jb'iij jun awaj kijab' raqan, wi jjee, saqsoj riij, ch'uut ra jtz'aam, nuuch taq ra jxikn, tijtzuq riib' la' jti'niik nik'j awaj chik.
3267. **Sik. Sik'** B'iij. Apellido Sic. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun, tipe taq raj ranm tinmit, lajori k'ii na kristyan aj Tz'unun wi jkab' jb'iijaaq rik'il b'iij ri.
3268. **Sik'aaq.** Riliik b'iij. Persona arrecha. Ri jun kristyan jor tichakunk, laj oor ri, tit'o'n re chaak.
3269. **Sik'el.** B'iij. Palo blanco. Ri jb'iij jun rechaq chee', rax jxaaq, saq tinatun jche'l. / Ti'el ri jb'iij saq chee'.
3270. **Sik'iij.** Ranm tzii. Llamar. Ri jch'ab'eej jun kristyan re tipeet. / Ri tib'ansaj re jun kristyan ri re' tzaqe'l jch'ool, tisik'iij rik'il xik'a'y, aruur, pach awariet, lamas rajwax tikojsaj jun ra ja'aaq'. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinsik'iij.
3271. **Sik'il.** Riliik b'iij. Llamado. Ti'el ri jun kristyan sik'ilch li jun yolooj ch'iich'. // Ri jun kristyan sik'il jwi'l jun chik. K'utunk: lin insik'il jwi'l wixoql li nim tinmit.
3272. **Sik'ij wiich Wuj.** Ranm tzii. Leer. Ti'el ri riliik jwiich nen tz'ib'al la' jun wuu. / Ri jmajik jcholaj nen tijb'iij la' maq tz'iib'.
3273. **Sikark.** Ranm tzii. Entumecer. Ri jtyo'jl jun kristyan xwark juwi'l kita chiki tiq'aax kiik' xilj rib'ach'. / Tib'ijsaj re jkomiik jb'aaqil jtyo'jl jun kristyan juwi'l jun yajeel lamas kita chiki tiq'aax kiik'. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinsik'iij.
3274. **Sikarsal.** Riliik b'iij. Entumecido. Ti'el ri jun k'eer tyo'jl sikirnaq, kita looq' titzeleb'ejk.
3275. **Sikiil.** B'iij. Pepita de ayote o güicoy. Ri ijaj re mukun, k'uum, q'ooq', tzuu, pach nik'j jwiich

- wuran chik k'o'x riij. / Ri jb'aaq
jwiich mukun, k'uum, q'ooq',
tzuu, ri tik'iij laj nik'j jpaam.
3276. **Sikik.** Riliik b'iij. Tembloroso. Ri
riliik jun kristyan ri re' seb'laj
tikerken li teew.
3277. **Sikil b'alam.** B'iij. Tigrillo. Jilon
jb'iij ra nuuch' b'alam. wi laq
nimaq k'achelaj.
3278. **Silib'.** Ranm tzij. Mover. Ti'el ri re'
jun kristyan, jilon jun awaj jun
chee' titzeleb' jwi'l jchoq'b'
wi'.
3279. **Silib'sal.** Riliik b'iij. Movido. Ti'el ri
re' jun kristyan silib'sal jwi'l jun
chik. jilon jun awaj, jun chee'
tzileb'sal tzeleb'sal.
3280. **Silip.** B'iij. Hongo comestible de
tierra fría. Ri jun rechaq jwiich
ikox, keq'q'oj tinatun, ri'elch
chirii kutaam, laq jk'isb' jab'. /
Ikox ti'elch ri re' tiqeej musml,
qus titijsaj re rikiil waa, ikox ri
tik'ayaaj li k'ayb'l ri re' titaaw
q'iij re reliik laq chee'.
3281. **Simiin.** Riliik b'iij. Aroma o sabor
sabroso. R ijtijik, jilon ruxb'l
jun qleen chop ik'e'l waa,
miq'iin kaxlanwaa, jok'ol sikiil,
chik'ook' waa pach mik'j
qleen chik.
3282. **Simyeel.** B'iij. San Miguel. Ri
jb'iij jnim jq'iij tyoox re Tinmit
- Tz'unun Kaab'. K'utunk: La'
Simyeel tinlooq' jun wuuq.
3283. **Sina'j.** B'iij. Alacrán. Jilon jb'iij jun
nuuch' ka'n, wi jun fixeex la
jq'aab', ri we xijti' jun kristyan,
rajawaxk laj oor tikunsaj, ri
we kita xkunsajtijkomsaj jun
kristyan. / Ka'n tikojsaj re
jb'aniik kumb'l laq nimaq taq
tinmit.
3284. **Sinaaj.** Ranm tzij. Sacudir la
naríz. Ti'el ri resaj jq'oriil tzaam
xilj jtzaam jun kristyan. /
Jilon ri resal rik'il choq'aab'
jaa' laj tzaam jun kristyan
juwi'l q'aaq'. Ranm tzij
ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tzijtijk'exwachij b'iij re
kristyan. K'utunk: xinsinaaj.
3285. **Sinal.** Riliik b'iij. Sacudido. Tiel
esal ra'l tzaam re jun kristyan.
3286. **Sinik chee'.** B'iij. Palo hormigo. Ri
jb'iij chee' tikojsaj re jb'aniik
q'ojoom. / Ri jun chee'
k'ax jta'ik, tikojsaj re jtz'olm
q'ojoom.
3287. **Siin.** B'iij. Jacinto. Jilon jb'iij jun
wunaq li Tz'unun Yoloaj.
3288. **Sinik.** B'iij. Hormiga. Ri nuuch'
ka'n, wi q'eeq, wi kyeeq
riijaq, taq ra nuuch' ka'n, ji
tijk'ol rib'aaq xilj jmulaq, lamas
b'onol rochooch juwi'laq re

- tijk'ol rib'aaq li q'alaj, k'aax tityo'n taq, jwaaq ri jxaaq wuran jilon jor qus tirik'aj taq jtijik kaab'.
3289. **Sipaaj.** Ranm tziiij. Regalar. Ti'el ri jya'ik jun qleen re jun kristyan juwi'l jun chik, lamas kita chiki tijq'asaj jk'exeel. /Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinsipaaj.
3290. **Sipaam.** B'iij. Regalo. Ri jun qleen tiya'saj re jun kristyan juwi'l jun chik. / Ri jun qleen tijya' jun kristyan rik'il juntiir ranm juwi'l tijloq'aaq jun chik. / Ri jun qleen tijya' jun kristyan re jun chik tijiin jk'ulaj jjunb'l.
3291. **Sipakapense.** B'iij. Idioma Sipakapense. Ri jb'iij juun rechaq kiib' re jun wunaq yoloq re aj mayb', tiyolow taq yoloq ri, ri aj sipakapa, ja'aab' tinmit re San Marcos.
3292. **Sipalk.** Riliik b'iij. Regalado. Ri jun qleen ya'jl re jun kristyan juwi'l jun chik. K'utunk: Man ra tuun li sipal qe chuwe juwi'l wolb'.
3293. **Sipo'l.** Riliik b'iij. Hinchado. Ri riliik jtyo'jl jun kristyan ti'l juwi'l jun etzal ka'n. / Riliik jun kristyan petzal jchii', jilon petzal riij raqan, nojisa la' jaa' jtyo'jl.
3294. **Sipooj.** B'iij. Hinchazón. Jiloj jb'iij jun yajeel tijya' re jb'aqil, jtyo'jl jun kristyan ri re' tiran jaa' kiik', tich'olmaj jtz'uml, wi q'iij ti'el jaa' xilj. / Ri jun yajeel tijya' re kristyan lamas kita chiki qus jkik'eel.
3295. **Siq.** Ranm tziiij. Hacer reverencia a los abuelos. Ri jun tziiij tiqakoj laj qab'antajk ooj ajmayb', lamas tiqak'ut qano'j, jilon kolmalil chiiwchaq nimaq taq kristyan.Tziiij ri ti'el jya'ik b'aare jun nim kristyan, chop maam, tiit', ikaan, chiyaaj, pach nik'j och'olxik chik. K'utunk: lin xinsiq inmaam miir li b'ee. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xqasiq.
3296. **Siq.** Ranm tziiij. Oler. Ri rik'aaq ruxb'l qleen rik'iil jtzaam jun kristyan. /Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinsiq.
3297. **Siqil.** Riliik b'iij. Olido. Ti'el ri riliik jun qleen chop rikiil ika'l ruxb'l rik'il jtzaam jun kristyan. // Ri juntiir ruxb'l qleen ik'al jwi'l jtzaam jun kristyan, wi qleen qus ruxb'l, jilon wi qleen kita' qus ruxb'l.
3298. **Siqil tz'iib' / Jqusiil tz'iib'.** B'iij. Caligrafía. Ri jb'iij taq ra qustaq tz'iib' tiran jun kristyan li jun

- jxaaq wuuj. K'utunk: Kap ra ak'l li jor jqusiil taq ra jtz'iib'. Ranm anm li jor siqil tz'iib' tiran.
3299. **Siqxink.** Ranm tzuij. Olfatear de un perro. Ri jsiqiik juntiir qleen tiran jun tz'ii' rik'il jtzaam. K'utunk: Kap man tz'ii' jor xsiqxin chirij li b'oo'j.
3300. **Siq'il.** Rilik b'iij. Bonito. Ri jun ra qleen rayb' Rilik. / Ri tib'isaj re jun ra anm jor ra ch'ajch'oj tilatuun. / Tib'ijsaj re jun ra kutz'ii'j k'ii tilatuun jwich. K'utunk: Ra anm li jor saq'il Rilik.
3301. **Siqb'l.** B'iij. Olfato. Ri ra k'eer tyo'jl wi laj qatzontzoq'oor tirik'aaj ruxb'l qleen. / Ri qatzaam tirik'aaj ruxb'l qleen.
3302. **Siqonk.** Ranm tzuij. Ri jsiqiij ruxb' jun qleen. / Ri jsiqiik jun nim kristyan.
3303. **Siqonk.** B'iij. Romería. Ri b'enan tiran kristyan la' jalan tinmit chik, re tib'isiqon taq raj raqan tyoox re nik'j timmit chik. K'utunk: Ooj xojb'isiqon jili Ch'ajuul.
3304. **Siis.** B'iij. Mapache. Jilon jb'iij jun awaj kijab' raqan, wi jjee, tektik taq ra jxikn, q'eqmuj riij, seb'la paatz' jjee.
3305. **Siriil / Jok'al raqan.** B'iij. Cien pies. Ri taq ra ka'n wi jok'al raqanaq, ji tiwa'x taq chiraaj uleew, chop jk'iyiik yaach'.
3306. **Siriil.** B'iij. Sirilo. Jilon jb'iij jun wunaq, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj qab'antajk, lajori k'ii qawinaq jilon jb'ijaaq jwi'l b'iij xkoj taq yaq kaxlan re qawinaq ri re' xyu'q taq laj qab'antajk.
3307. **Sirireem.** Ranm tzuij. Sonido que produce una culebra. Jilon jta'ik jun kumatz ri re' tisirir laq wuran, jilon chiraaj chee'.
3308. **Siriik / Surrik.** Voluminoso o persona gorda. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan anm, wunaq, ri re' seb'laj tyo'j. // Ri rilik jun kristyan seb'laj sopsik. K'utunk: Man anm li ji jsuriik rilik xilj ruuq.
3309. **Sirweel. / Kyeeq traas.** B'iij. Ciruela. Jb'iij jun rechaq jwiich chee', kyeeq tinatun jwiich qus titijsaj, ji tijya' jwiich li q'ala, jwiich tik'aysaj li k'asyb'l.
3310. **Sis.** B'iij. Apeliido Sis. Jkaab' jb'ijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun, tipe taq li komoon Xe'tloox.
3311. **Sita'l.** B'iij. panal de avispa. Jilon jb'iij taq ra ka'n tiwa'x taq xilj b'ola'j chee', jilon xilj teem re

- jaa, q'eqq'oj rijaq chop riliik ch'uub', jilon winaq kaab', tijti' taq kristyan, tisipoj jun kristyan jwi'laq.
3312. **Siwaan.** B'iij. Barranco. Jilon jb'iij jun nim jul wi chijchi' jun k'eer uleew. / Ri jun luwr lamas titzaq taq wi'w awaj, ab'aaj, chee'.
3313. **Siwiil.** B'iij. Quiebra palitos. Jilon jb'iij jun ra nuuch' ka'n, wi taq ra nuuch' jxiik' chop riliik jun ra nuuch' pempem.
3314. **Si'weem.** Riliik b'iij. Se le dice a al persona que se mantiene haciendo leña. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tijchakuj jb'aniik sii'. // Tziij ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij ajsii'.
3315. **Sk'aaj / Sik'aaj.** Rilik b'iij. Persona arrecha. Nik' ti'el rik'il jb'iij sik'aaj. K'utunk: Kap ra nuuch' anm li jor ra sik'aaj.
3316. **Soch.** B'iij. Top. Comunidad de Chicamán. Jilon jb'iijjun komoon re tinmit Chikman, kla' wi taq kristyan aj poqomchi', jilon kla' jor ajij tikilk pach kla' tib'ansaj kumb'l rik'il ra'l ajij (b'ooj). K'utunk: Jili li Soch tib'ansaj b'ooj.
3317. **Sooch.** B'iij. Apellido K'iche'. Jilon jkaab' jb'ijaq jun puq kristyan aj k'iche' tipe taq li tinmit Tz'unun Kaab'. K'utunk: Qaaj Si's Sooch ji tipe Ch'ola'.
3318. **Sochoj.** B'iij. Especie de culebra grande como la masacuata. Ri jun nimlaj Kumaatz, nimaq kinaq tilatun riij, ji wi laq nimaq taq siwaan, jilon laq nimaq taq k'achelaj. / Ri jun nim Kumaatz k'omool juwi'laq kristyan aj k'ayal taq kumb'l laq uxlanb'l re jalan taq tinmit.
3319. **-Soj.** Suf. Moderador de Adj. Ri jun k'ere'l tziij tikojsaj re jk'axb'ej jun riliik b'iij. K'utunk: Saqsoj.
3320. **Sojook.** B'iij. Palo de chicle. Ri jb'iij jun chee', wi ruxb' kaach' la', jun nim laj chee' jor Simiin ruxb'l jxaaq.
3321. **Sojoom. / Ch'ipaq'.** B'iij. Jaboncillo. Ri jun nim laj chee', raxjxaaq, tijya' taq ra b'olb'ik jwich qus tikojsaj re jch'ajjik q'uniik, itz'iiq, chop jkojik xab'oon. / Ri xab'oon tijkoj taq ojer taq kristyan. / Ri jun rechaq jwich chee', raax jxaaq, nim raqan, wi taq ra b'olb'ik jwich, qus tikojsaj re xab'oon.
3322. **Sok.** B'iij. Lugar para dormir. Ri jb'iij luwr lamas titz'e'r taq wi'w kristyan. / Ri jun luwr lamas wi'w jq'uniikaq kristyan. / Jilon tib'ijsaj re lamas wi'w ch'aat. Tziij ri, ri re' tikojsaj ki jun Yolooj

- rajawax ti'echb'ejk. K'utunk: Jat atetz'e'roq laj asok.
3323. **Sook.** B'iij. Soc Apellido de origen K'iche'. Ri jkaab' jb'ijaa jun kristyan aj k'iche' tipe taq li tinmit Tz'unun Kaab'.
3324. **Sook.** Ranm tziiij. Trasquilar obejas. Ri chaak tiran jun kristyan ajsokal riij kirneer. // Ti'el ri resaj riij kirneer rik'il jun nim tixeerx re tikojsaj re jb'aniik q'uniiik.
3325. **Sook puun.** Especie de arbustos que se dan en la orilla del río para envolver tamalitos. Jilon jb'iij jun wuran tik'iyeh chaq' jchii' jaa', tikojsaj re jsub'aj waa.
3326. **Sok.** Ranm tziiij. Cortar la piel o el cabello. Ti'el ri jpaq'iik jwich tyo'jl la' jun moor, ikeej, asroon wi ree. / Ri resaj kiik' la' tyo'jl juwi'l ree jun ch'iich'. /Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xasok.
3327. **Sokb' b'aa.** B'iij. Tijera. Jilon jb'iij jun ch'iich' tikojsaj re jsokaj rismaal b'aa. // Jilon jb'iij jun chakunb'l ti'esaj rismaal b'aa.
3328. **Soke'l.** B'iij. Herida. Ri jb'iij jun k'axk'olil b'anal la' jun kuchiiik, jilon jun qole'l b'anal la' jun ab'aa, lamas esal kiik' la' jtyo'jl jun kristyan jilon jun awaj.
3329. **Soke'l.** Rilik b'iij. Ri jun k'eer tyo'jl q'atzal la' jun chee' jilon la' jun ch'iich' wi ree. Tziiij ri loq'i ti'echb'ejk re tikojsaj li jun Yoolooj. K'utunk. Jor k'ax man insoke'l.
3330. **Sol. / Kiir.** Ranm tziiij. Desatar. Ti'el ri resaj kolob' la' jqu jun awaj. / Ri jkirik kolob' ximil la' jun chee'. /Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinsol man aaq ximiil la' man chaj.
3331. **Solalk.** Rilik b'iij. desenredado. Ri jun b'aatz, jilon k'aam, koloob' putzul riib' jwi'l solal jwiich jwi'l jun kristyan.
3332. **Sol.** Ram tziiij. Pelar. Ti'el ri resaj riij jun jun jwiich chee'. K'utunk: Sol riij man tuul. /Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinsol.
3333. **Sool.** B'iij. Cuero o mudado de culebra. Ti'el ri jb'iij riij jun kumatztijtzaq. // Ri jb'iij riij jun kumatza tijtzaq ri re' ri'j chaq riij. K'utunk: Man kumatztijtzaq ri re' ri'j chaq riij. K'utunk: Man kumatztijtzaq ri re' ri'j chaq riij.
3334. **Solyolooj.** B'iij. Lingüística. Ri jun etamb' tijchakuuj retamaj nen jb'antaj jun yoolooj.

3335. **Solaj.** Ranm tzii'. Visitar. Ti'el ri b'enam tib'ansaj re riliik jun kristyan chi rochooch. / Ri jch'ab'ej jun yaaj chi rochooch. /Ranm tzii' ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii' tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinsolaj. Ranm tzii' ri looq' ti'etz'ab'ej rik'il kiib' kristyan.K'utunk: xatinsolaj.
3336. **Solal.** Riliik b'iij. Vistado(a). Ri riliik jun kristyan solal jwi'l jun chik. // Ri riliik jun kristyan ilan chirochooch jwi'l jun chik. K'utunk: Intiit' solal chaq jwi'l inqaaj.
3337. **Solan.** Riliik b'iij. Fruta pelada. Ri jun jwiich chee' chop, traas, ar anx, mansaan, tuul pach nik'j jwiich chee' chik esal riij, solan riijaq.
3338. **Solin.** B'iij. Visita. Riliik jun kristyan tib'ansaj chi rochooch. / Ranm tzii' ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii' tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinsolin.
3339. **Solko'p.** Rilik b'iij. Se le dice a una persona informal. Ri riliik jun kristyan kita jcholaj nen qleen tiran. / Tib'isaj re jun kristyan chop nuuch' ek'l tira jilon jno'j re jb'aniik jun chaak.
3340. **Solkopiiij.** Ranm tzii'. Voltear. Ri tib'ansa re waa, wi li xoot,
- re kita' tik'aat, jilon re qus jchaq'iik. // Ti'el ri jk'axiik jluwr jun waa. // Ri tib'ansaj re atz'ieeq sa'l li jun wiich taq'j re ticheqej wiich q'iij.
3341. **Solkopil.** Riliik b'iij. Volteado. Ri riliik jun waa, jilon atz'ieeq ri re' solkopil chaq chiwch q'iij, jilon solkopil chaq li xoot.
3342. **Solotiin.** Ranm tzii'. Mudar o cambiar de piel de algunos animales. Ti'el ri jk'axiik rijaq awaj tiran taq chop jk'axiik riij kumatz.
3343. **Soloot.** B'iij. Escama del maíz. Ri riij taq ra ixim ti'el la' jun piiq'. / Ri saq k'aaj ti'el la' ixm ri re tiq'osaj jal, jilon ri re' tib'ansaj ix.
3344. **Sook ka'n.** B'iij. Nido. Ri jun patzpik qleen b'onol juwi'laq taq ra ka'n rik'iil jxaaq chee, xaqchaj, k'iim, xiik' awaj, kla' tijya' taq wi'w saqmolb' jilon kla' tijk'iyirsaj taq wi'w taq ra rik'alalaq. / Jilon wi nik'j ka'n tiran jsokaq xilj nimaq taq ab'aaj.
3345. **Soons.** B'iij. Loco. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan kita' qes qus jb'aa. // Ri tib'ijsaj re jun kita' na'l neen tijb'iij ri re' tiyolow. // Ri jun kristyan tiroqtaj kristyan, jilon tijyoq' kristyan.
3346. **Sonsark.** Ranm tzii'. Enloquecer. Ti'el ri jb'iij jun kristyan ri re'

tiran sons. // Ri tib'ijsaj re jun kristyan b'anal sons jb'aa jwi'l ri re' tijpuk' jb'aa, jilon ri re' titzaaq li jun k'ax b'ee. // Ri tiran jun yaaj tz'ii' ri re' tijti' nik'j tz'ii' jilon ri re' tijti' kristyan. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan: K'utunk: xinsonsark ri re' xintzaq li ch'iich'.

3347. **Sonsornaq.** Riliik b'iij. Enloquecido. Ti'el ri riliik jun kristyan b'anol sons jwi'l. // Ri riliik jun awaj ya'l jun chee' laj b'aa. K'utunk: Kap man tuun li sonsarnaq jwi'l man chee' ya'l laj b'aa.

3348. **Sop.** Ranm tziiij. Hacer al mal hecho. Ri jb'aniik jun chaak re reliik qe laj q'aab'. // Ri resaj jun chaak neen ka jb'aniik raj jun kristyan. // Ri kita' qus jb'aniik jun chaak jwi'l jun ajchaak. // Ri jb'aniik jun qleen laj oor. K'utunk: Man wunaq li xjsop qe ra inchaak.

3349. **Sopol.** Riliik b'iij. Sapusear un trabajo. Ri jun chaak kita' qus jb'aniik b'anal. // Ri jun chaak etzal jb'aniik b'anal. K'utunk: Ra wochooch li sopol qe jb'aniik xran maqn ajtz'aaq.

3350. **Sopsik.** Riliik b'iij. Grueso. Ri riliik qleen chop jun sopsiik riij chee', jilon jun sopsik jwiich tz'oloom, jilon jpimaal jwiich

jun xaan. // Ti'el jilon tib'ijsaj re jun kristyan seb'laj tyo'j. K'utunk: Kap man anm li xq'aax seb'laj sopsik.

3351. **Sopxink.** Riliik b'iij. Andar con dificultad o forma de caminar de una persona gorda. Ti'el ri riliik jb'eniik jun kristyan seb'laj tyo'j. Kap sik' tata' li jor tisopxink li q'ojoom.

3352. **Soq'.** Ranm tziiij. Emparejar con lodo una casa de bajareque. Ti'el ri jnojsaj xoq'o'l laj xo'l taq ra chee' jilon aaj b'esal xilj jun aqan jaa. K'utunk: Xqasoq' xoq'o'l la ra aqaaj jaa.

3353. **Soq'ol.** Riliik b'iij. Emparejado. Ri riliik jun aqan jaa' soq'ol xoq'o'l laj xo'l taq ra chee', jilon la' taq ra aaj wi la'. K'utunk: soq'ol chaq xoq'o'l la aqan wochooch qawi'l.

3354. **Sotolk.** Riliik b'iij. Enroscado. Ti'el ri riliik jb'aniik jun kumatz ri re' tiwar laq ab'aaj, laq chee', jilon laq siwaan. K'utunk: Laj inb'ee wi jun kumatz sotol chiraaj man ab'aaj.

3355. **Solb'l.** B'iij. Navaja o peladora. Ri jb'iij jun ch'iich' wi ree, tikojsaj re jsoliik riij jun jwiich chee', chop jun kuchiil jilon nik'j ch'iich' chik.

3356. **Sootz'.** B'iij. Murciélagó. Ri jun ka'n chop riliik jun ch'oo, wi jxiik', tijupuprik'il jxiik', laq'aab' tijtzuq rib' rik'il jkik'eel awaj, ji tiwar laq q'equ'm luwr, jilon laq pek ab'aaaj. / Ri jun ka'n tilatuun laq'aab'.
3357. **Sootz / Sootz'.** B'iij. Apellido k'iche' y Kaqchikel. Ri jkaab' b'iij rechaq jun puq kristyan aj K'iche' jilon a Kaqchikel.
3358. **Soq's. Soq'oos.** B'iij. Sauce. Ri jun rechaq jwiich chee', rax jxaaq, jor qus tik'iyy laq suuq' luwr lamas wi'w jaa', qus tukojsaj re.
3359. **Su'.** Ranm tziij. Limpiar. Ti'el ri resal tz'iil la jun meex, laq. / Ri resaj jaa' la' jun k'olb'. / Ri jsu'ik jaa' la jun k'olb'. / Ri resaj tz'iil la jun qleen. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinsu'.
3360. **Su'ulk.** Rilik b'iij. Limpiado. Ri Rilik jun qleen kita chiki jaa' la'. / Ri jun k'olb'l esal tz'iil la'.
3361. **Sub'l.** B'iij. Trapo para limpiar. Ti'el ri jb'iij jun ra k'eer atz'ieeq jilon jun ra k'eer wuuj tikojsaj re jsu'il jun qleen chop meex, teem, laq pach nik'j qleen chik. // Jilon tib'ijsaj re suut' tikojsaj re jsu'ik tzaam.
3362. **Sub'aab'.** B'iij. Hojas para envolver tamalitos. Ri jwich jxaaq chee', tikojsaj re jpisiik sub'an. / Jilon tib'ijsaj re jxaaq ab'iix. / Jilon tib'ijsaj re k'ii jxaaq chee' chop jooq', q'anaq', tulub', q'uul, pach nik'j jxaaq chee' chik.
3363. **Sub'aan.** B'iij. Tamalitos. Jilon jb'iij waa, pisiil li sub'aab'. / Ri waa titijsaj laq nim q'iij, rik'iil ra'l iik, pach ti'niik. / Ri waa tib'ansaj ri re' tichopsaj sub'aab' li jun jaa k'olb'al.
3364. **Sub'aj.** Ranm tziij. Envolver. Ti'el ri jpisiik taq ra sub'aan waa li xaaq ab'iix, q'anaq', tulub' quul, jooq' jilon nik'j jxaaq chee' chik. // Ti'el ri jb'aniik sub'an re q'oor. K'utunk: xinsub'aj ra kiitz inq'oor.
3365. **Sub'al.** Riliik b'iij. Envuelto. Ti'el ri riliik q'oor b'anal sub'an re. // Ri riliik xaaq ab'iix, q'anaq', tulub' quul, jooq' jilon nik'j jxaaq chee' chik b'anal sub'aan la'. K'utunk: Ra ake'm sub'al chaq qawi'l.
3366. **Sub'aneel.** B'iij. Engañador. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tijsub' jun chik. // Ri jb'iij jun anm, wunaq tikuwiin chijmoliik jtziij chiwch jun chik.
3367. **Sub'majk.** Ranm tziij. Engañar. Ti'el ri re' jun kristyan kwinaq

- chijsub'iik jun chik. // Ri molom tziiij b'il re jun kristyan jwi'l jun chik. // Ri jb'iij jun qleen re jun kristyan, jwi'l jun chik ma rita' qes jcholaaj. K'utunk: xinsub'maj jwi'l man wunaq li.
3368. **Sub'ulk.** Riliik b'iij. Engañado. Ri riliik jun anm, wunaq sub'al jwi'l jun chik. // Ri jun kristyan molan jun tziiij chiwch jilon re', re kojol jwi'l. K'utunk: Man anm li sub'al chaq inwi'l.
3369. **Sub'n.** B'iij. Regaño. Ti'el ri jyajiik jun kristyan chub' jun etzal no'j b'anal jwi'l jun chik. // Tziiij ri laj qayoolj nik' qe ti'el rik'il yajiik. // Tziiij ri looq'i' ti'echb'ejk rik'il jk'exwach b'iij. K'utunk: Kap inchuuch seb'alaj insub'n xjya' miir.
3370. **Suj.** Ranm tziiij. Ofrecer o vender. Ti'el ri jsujiik jun qleen re jun kristyan rik'il nojel ranm jun chik. / Ri jya'ik jb'iij jurub' rijil jun qleen re jun chik. /Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xasuj.
3371. **Sujulk.** Riliik b'iij. Ofrecido. Ti'el ri jya'ik jb'iij re jun kristyan k'ayi' riij jun qleen. // Ri jun qleen sujul jwi'k jun kristyan re tijloq' juun chik. K'utunk: Ra wixiim sujul chaq inwi'l re ink'ulja.
3372. **Sujunk.** Ranm tziiij. Se dice a los niños cuando se quejan. Ti'el ri re', taq ra ak'l tijkoj taq tziiij chiwch jqaaj jchuuchaq tisujun taq re nik'j kristyan chik neen titzuruw taq.
3373. **Suk' / Sik'.** K'ere'l tziiij. Partícula. Ri jun k'eer tziiij tikojsaj li jun Yoolooj. K'utunk: Suk' wunaq xyuuq miir niri.
3374. **Suk'.** Ranm tziiij. Ir hacia una dirección recta. Ti'el ri jb'iik jun kristyan li jun suk'ul b'ee. // Ri jb'iik jun kristyan suk'ul lamas kita' tijkot jb'ee. // Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan: K'utunk: xqasuk', xinsuk'.
3375. **Suk'ulk.** Rilik b'iij. Recto. Ri jun qleen kita koto'y. / Rilik jun qleen chop jun chee' suk'ul riliik.
3376. **Suk'sunk.** Riliik b'iij. Recto dicho para la madera. Ri riliik jun tz'ooloom seb'laj suk'ul jb'aniik jwiich, jilon jchii'. K'utunk: Kap maq tz'ooloom xresaj yaj Xuur jor tisuk'sun jwiich.
3377. **Suk'ursaaj.** Ranm tziiij. Enderesar. Ti'el ri jb'aniik suk'ul re jun chee', tz'ooloom, jilon jun k'ulb'aat. // Ri jb'aniik suk'ul re jun atz'iyeq q'atzal. // Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk

- rik'il jk'exwach b'iij re kristyan:
K'utunk: xinsuk'ursaaj man
chee' li. // Xqasuk'ursaaj man
atz'iyeq.
3378. **Suk'ursal.** Riliik b'iij. Enderesarlo.
Ti'el ri jb'aniik suk'ul re jun
qleen la' jun chik. K'utunk:
B'an jun toq'ob' chuwe
suk'ursaj man k'eer ch'iich' ri.
3379. **Suk'ulsaaj.** Ranm tziij. Corregir.
Ri jya'ik jno'j jun kristyan b'esal
li jun etzal b'ee. // Ti'el ri kolmaj
jun kristyan wi li jun makuuj,
jilon jun kristyan b'anal jun iil
jwi'l. K'utunk: tijiin tinsuk'ulsaaj
inrab'iin lajori.
3380. **Suk'ulsalk.** Riliik b'iij. Nivelado.
Ri tiran jun ajtzaaq ri re'
tjjsuk'ulsaj jb'itiik jun jaa, re qus
ti'el, re kita' koto'y ti'el. // Ri
b'anal suk'ul re jun jaa koto'y
jmajjik jb'itiik xb'ansaj.
3381. **Sulub'.** B'iij. Mariposa. Ri taq ra
ka'n wi kiib' jxik'aaq, tijupup
taq chub' kutz'ii'j jilon chub'
tiko'n, wi keeq, saq, q'eeq,
q'an rijaq.
3382. **Sujunk.** Ranm tziij. Acusación.
Ti'el ri jk'atiik jun ajmaak
kristyan chiwch q'atal tziij, jilon
chiwch q'atb'tziij. // Ri jya'ik
jb'iij ajmaak re q'atal taq
tziij. K'utunk: Ri man wunaq
li xsujun re man alq'oom rik'il
q'at'b'tziij.
3383. **Sumuweem.** Riliik b'iij. Vuelo
en las alturas de un ave. Ri
riliik jun ka'n tisumuw li teew
chop jun xiik, jun k'uch jilon
nik'j ka'n chik wi jxik'aaq.
3384. **Suq.** B'iij. Taray árbol medicinal.
Jilon jb'iij jun chee', qus re
kumb'l, keeq jpaam jche'l,
nuuch taq ra jkutz'ii'j, ji tik'iy
taq laq jchii' jaa.
3385. **Suuq.** B'iij. pantano. Jilon jb'iij jun
luwr lamas seb'laj k'olan jaa,
lamas kita' tichaaqaj uleew
li saq'j. // Ri jun luwr lamas
seb'laj xoq'o'l jilon lamas ti'ok
raqan jun kristyan jilon awaj li
xoq'o'l.
3386. **Sugar.** Ranm tziij. Volverse
pantano. Ri riliik jun luwr lamas
b'anal suuq jwi'l seb'laj jaa'
wi kla'. K'utunk: wich taq'j li
xsuqar jwi'l jaa'.
3387. **Suquk'.** B'iij. Piojo. Ri taq
nuuch' ka'n tik'iiy taq laj
jb'aa jun kristyan juwi'l tz'iil.
/ Ka'n tiwa'x taq laq rismal re
kristyan, tijtzuq rib'aaq la kiik'.
/ Wi suquk' re kristyan, jilon wi
suquuk' re aaq.
3388. **Suquk'ark.** Ranm tziij. Llenarse
de piojos. Ti'el ri riliik jb'aa jun
kristyan ri re' tinooj re suquuk'.
K'utunk: xsuquk'ar inb'aa jwi'l
maq ra ak'l.

3389. **Susun.** B'iij. Caracol. Ri jb'iij jun ra ka'n chop riliik jun ra nuuch puur, wi saq, jilon wi q'eeq riij, tinek'er la' jxaaq chee', ka'n k'olan rib' juwi'l xilj ra k'o'j.
3390. **Suut'.** B'iij. Pañuelo. Ri jun ra k'eer nuuch' atz'ieeq tikojsaj re jpisiik leej waa, jilon re jpisiik kaxlanwa. / Ri jb'iij jun ra k'eer atz'ieeq tikojsaj re jsu'ik tzaam.
3391. **Sutaj.** Ranm tzij. Enrollar. Ti'el ri jt'ojiik atz'ieeq chirij jun kristyan. /Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinsutaj.
3392. **Sutajk.** Ranm tzij. Girarlo. Ti'el ri jsutaj jun ra ketkik qleen. // Ri jsutaj riij jun chee' la' kolob'. // Ri jwiqiik jun qleen la' atz'ieeq, jilon la' wuuj. // K'utunk: xinsutaj riij ra ala's la' atz'ieeq.
3393. **Sutb'al.** B'iij. Periferia o lugar que ocupan las cofradías con las imagenes. Ri luwr tijsutaj taq riij ajmortomb'l ri re' tib'en taq chiraaj tyoox laq b'ee li nimq'iij re tinmit Tz'unun Kaab'.
3394. **Sutink.** Ranm tzij. Dar vueltas. Ti'el ri re' jun kristyan tijsutaj riib'. // Ri jsutaj jtyo'jl jun kristyan li jun luwr. // Ri tiran jun kristyan ri re' tijolij chirij jun jaa', jilon chirij jun luwr lamas tib'ansaj wi'w iitz'. K'utunk: xinsutun chirij awochooch.
3395. **Suun.** B'iij. Girasol. Ri jun wuran rax perpaq jxaaq, sopsiik riij jche'l, tijya' jun nim kutz'ii'j q'an tinatun, ji tik'iych chiraaj ab'iix, jilon laq wuran.
3396. **Sutalk.** Riliik b'iij. Enrollado. Ri riliik jun kolob' wi chirij jun chee'. / Ri riliik jun kumatz sutal riib' la' jun wuran. Tz'ij nik' ti'el rik'il b'atz'al.
3397. **Sutuw wiich.** Ranm tzij. Desmayar o marearse. Ti'el ri re' jun kristyan titzaq jwi'l jsachil jb'aa. / Ri tijya' re jun kristyan jwi'l q'aaq' li tuuj. / Ri re' jun kristyan raaj tipe jaa' laj chii'.
3398. **Sutz'al.** Riliik b'iij. Nublado. Riliik q'iij, jilon kaaj, ri re' jor suutz' chiiwch.
3399. **Suu'.** B'iij. Flauta. Jilon jb'iij jun suu', tikojsaj rik'il tamb'oor, chop q'ojoom jkojiik tiqub'ej qe, nim raqan jor qus jta'ik laq nim q'iij.
3400. **Suu'ank.** Ranm tzij. Ejecutar la chirimilla. Ti'el ri rub'eej suu' jwi'l jun kristyan chirij tyoox, jilon li jun nim q'iij. K'utunk: Ri qaqaaj Tiix xsuu'an li nim q'iij.

3401. **Suut.** B'iij. Envudo que existe en la montaña. Jilon jb'iij taq ra luwr wi taq b'aa witz. / Ri taq ra k'eer jwiich uleew, jul jpaam. / Jilon jb'iij taq ra ismaal b'aa tiran taq jeech'.
3402. **Sutsaj.** Ranm tziiij. Colaer. Ti'el ri tiran jun tz'ii' ri re' tiril jwiich rajw, lamas tijsutsaj k'ii yaq jjee chirii jwi'l kikotemal. K'utunk: Man intz'ii' xjsutsaj jjee ri re' xintaw la jaa.
3403. **Sutsal.** Riliik b'iij. Coleado. Ri riliik jun tz'ii' ri re' sutsal chaq jjee jwi'l chirii rajw.
3404. **Sutz'al.** Riliik b'iij. Nublado. Ri riliik jb'aq'wiich jun kristyan ri re' suutz' chaq jb'aniik jwi'l jun yajeel. // Ri riliik kaaj ri re' nojsal re suutz'. K'utunk: Qik'il ooj sutz'al chaq kaaj ri re' xoj'elch.
3405. **Sutz'saaj.** Ranm tziiij. Nublar. Ti'el ri jmuqiik q'iij, pach iik' jwi'l suutz'. // Ri jmuqiik jraxal jwiich kaaj jwi'l suutz' li kaaj.
3406. **Suutz'.** B'iij. Nube. Jilon jb'iij jaa' tijmulaj riib' lekj, saq tinatun, ri re' ti'eleb' titzaqch, lamas tijab'inch. / Ri saq tilatun tiwa'x chiwch kaaj.
3407. **Sur.** Ranm tziiij. Hacer bola a la masa. Ti'el ri jb'aniik taq ra surkiik re q'oor re jb'aniik leej waa. K'utunk: xinsur ra kiitz q'oor la jb'aniik leej.
3408. **Surb'a'.** Ranm tziiij. Dejar tirado algo. Ti'el ri kan jt'ojiik jun qleen. K'utunk: xinsurb'a' inchikeet li k'iim.
3409. **Surb'al.** Riliik b'iij. Tirado. Ri riliik jun qleen kan tzaqal. K'utunk: Surb'al man perj li b'ee xinq'aax.
3410. **Surpink / Surkupink. Ranm tziiij.** Andar con la cabeza descubierta. Ti'el ri riliik jun ra nee' ri re' kita' jsuut', kojol laj b'aa. // Ri jun ra nee' kita' kojol ch'uaq'b' jb'aa re tijt'o' riib' wiich jab' jilon wich q'iij. K'utunk: Kap ra nee' li tisurpin ra jb'aa chiraaq jab'.
3411. **Sursik.** Riliik b'iij. Objeto en forma de bola. Ri riliik jun ra qleen chop jun ra mukun, jilon chop jb'aa jun kristyan, jilon chop jun pootz' re itz'oob'. K'utunk: Kli wi taq ra kiib' sursik mukun.
3412. **Surureej. Ranm tziiij.** Forma de lanzar la pelota. Ti'el ri jt'ojiik man pootz' la' aqan, jilon la' q'ab'aj jwi'l jun kristyan. // Ri riliik man pootz' ri re' tisurureej wiich k'iim. // Ti'el ri jt'ojiik jun b'olb'ik ab'aaq. K'utunk: xinsurureej man pootz' li chawe.

3413. **Surureel.** / **Suruul.** Riliik b'iij. Pelota u objeto lanzado. Ri jun qleen chop jun pootz', jilon chop jun sursik ab'aaj t'ojolch.

3414. **Su'r.** Riliik b'iij. Persona sin collar en el cuello o prenda sin adorno. Ri riliik jun kristyan chop jun anm ri re' kita' uu laj qul. K'utunk: Kap man anm li su'r jqul petzal. Ri riliik jun atz'iyeq chop kamiix ri re' kita itz'ob' wi la'. K'utunk: Kap jkamix qachuuch Ke'l su'r b'anal re jwi'l.

3415. **Su'reel.** Ranm tzijj. Llevar algo en las manos sin tapar. Ti'el ri jun qleen k'omol b'ii jwi'l jun kristyan laj q'aab'. K'utunk: Man anm li su'reel b'ii jq'oor laj q'aab' jwi'l.

3416. **Suwaan / Siwaan.** B'iij. Barranco. Ri jb'iij jun luwr nim jpaam, lamas wi'w seb'laj ab'aaj, jilon lamas wi'w wuran, wi nik'j tiq'aax jaa' xilj. // Tz'ij ri nik' ti'el rik'il jb'iij siwaan.

3417. **Syo'm.** B'iij. columpio. Ri jb'iij jun kolob' kiib' jtzaam, ximil jtzaam la' jun jq'aab' chee', lamas tikub'ar jun kristyan laj nik'j kolob' re tijsyo'morsaj riib' rik'il jchoq'b' raqan jilon jq'aab'.

3418. **Syo'morsaj.** Ranm tzijj. Columpiar. Ri tiran jun kristyan tijseleb'saj riib' xilj jun syo'm. //

Ri tiran jun kristyan ri re' tituk'saj rik'il choq'aab' li jun syo'm. Ranm tzijj ri looq' ti'etz'b'ej rik'il jk'exwach jb'iij kristyan: K'utunk: xqasyo'morsaj wanaab'.

3419. **Syo'morsal.** Riliik b'iij. Columpiado. Ri riliik jun kristyan b'anal syo'm re jwi'l jun chik. // Ri jun kristyan tik'ul jwi'l jun chik laj b'aniik syo'm. K'utunk: Ran inq'uun syo'morsal chaq inwi'l.

T-t

3420. **T.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. UXub' re jun wunaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yolooj.

3421. **T.** T/A incompletivo o presente. Ri ra tz'iib' tikojsaj re jya'ik jb'iij jun ranm tzijj tijiin tib'ansaj. K'utunk: Tinb'iij. / Tqayool.

3422. **Tab' utziil.** Ranm tzijj. Petición. Ri jun tz'onink tijtaa jun kristyan chirij jun jalan kristyan chik re tijk'ax jno'j, jilon re qus tiran las k'aslemal. K'utunk: lin tijiin tinta' b'ii utziil chirij ink'ajol.

3423. **Ta'.** K'ere'l tzijj. Partícula de duda. K'ere'l tzijj ri tikojsaj ri jun pach'ul yolooj re qus jta'ik.

- K'utunk: Man ajtij **ta'** xta'w li chaak.
3424. **Ta' re'.** Riliik ranm tzii. Nunca. Ti'el ri jun riliik ranm tzii tikojsaj li jun yolooj re jya'ik jb'iij kita' looq' tib'ansaj jun qleen k'utunk: ǵNeen q'iij atq'ajch taq? – Ta' re'.
3425. **Ta'.** Ranm tzii. Preguntar. Ti'el ri jun k'otb' chii' tiran jun kristyan re jun chik. // Ri jun tz'onink tiran jun kristyan re jun chik chub' jun qleen chik. K'utunk: xinta' re' ra anm li neen jb'iij jchuuch.
3426. **Ta'l.** Riliik b'iij. preguntado. Ti'el ri jun kristyan k'otol chaq jchii' jwi'l jun chik. // Ri jun kristyan tz'onol chaq jun qleen re jwi'l jun chik. K'utunk: Ooj ta'l chaq qapuwaq qawi'l.
3427. **Ta' li.** K'ere'l tzii. De nada. Tzii tikojsaj li jun yolooj re jya'ik jb'iij kita' titojsaj jun toq'ob' b'onol. // Tzii ri nik' ti'el rik'il jb'iij kita' neen tiran li. K'utunk: ǵ Jurub' xab'an wi'w toq'ob' chuwe chuuch? Ta' li nooy.
3428. **Ta'.** / **Ta'n** Riliik ranm tzii. Nada. Ti'el ri jq'asaj jtz'onaj jun qleen. // Ti'el ri q'asb're jun k'otow chii'. /K'utunk: Wi ni achuuch noya – Ta' neri.
3429. **Ta' / Ta'n.** Ranm tzii. Encontrar. Ti'el ri jta'ik jun qleen tijiin titoksaj. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinta' ra puwaq kli.
3430. **Ta' k'uteem wiich.** B'iij. Ausencia. Ti'el ri tiran jun kristyan ri re' kita' tib'i jk'ute jwiich ri re' sik'il jwi'laq q'atal tzii jwi'l jun solil maak tib'irne' chiwch chaq nimaq taq q'atal tzii.
3431. **Ta'lsujunk.** Ranm tzii. Demandar. Ti'el ri tiran jun kristyan ri re' tib'i jsuje' jmaak jun kristyan chik chiwch ajq'atal tzii. // Ri jya'ik jb'iij jmaak jun jalan kristyan chiwch q'atal tzii. // Ri sujunk tib'i rene' kristyan xb'ansaj k'ax jilon iik chirij.
3432. **Ta'em.** Ranm tzii. Encuentro. Ti'el ri jta'ik rib'aaq k'ii kristyan li jun komoon. // Ri jmulaj rib'aaq k'ii kristyan petzal taq laq jalan taq komoon, jilon laq jalan taq tinmit.
3433. **Ta'l.** Riliik b'iij. Encontrado. Ri jun qleen muqul, tzaqal ta'lk. / Ri jun qleen ka'n tzaaqal xq'aljiin. k'utunk: lin ta'l apuwaq inwi'l.
3434. **Ta'n. /Kita'n.** Riliik ranm tzii. No hay. Tzii ri tijb'iij kita' jun qleen tijiin titoksaj. ǵWi kristyan

- chuch jaa awik'il lajori? Ta'n/
kita'n.
3435. **Taa / Taaw.** Ranm tziiij. Escuchar. Ri jta'ik rik'il jxikn ju kristyan jun yolooj, jilon jta'ik no'j ya'l jwi'laq chuuch qajw. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Xintaa nen xab'iij.
3436. **Taal.** Riliik b'iij. Escuchado. Ri jun qleen taal chaq rik'il jxikn jun chik. // Ri jun qleen b'iil chaq re jun kristyan re tijtaaw.
3437. **Taach.** B'iij. Anastasio. Ri jbiij jun wunaq li Tz'unun yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri re' Xyuuq taq yaq kaxlan, ri k'u ojr taq qaqaaq qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jbiijaq.
3438. **Taat. / Qaaq.** B'iij. Papá. Jilon jbiij wunaq wichaq rak'uwaal, we kita rak'uwaal, xaqe jwi'l jor nim chaq jjunb'l. / Ri wunaq tipixb'aan re alk'uwalxeel li jun jaa k'olb'al.
3439. **Taaw.** Ranm tziiij. Llegar. Ti'el ri jk'isiik jun chaak. / Ri jtawiiik jun kristyan lamas raj ranm xtaaw. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xattaaw.
3440. **Tawsel.** Riliik b'iij. Llegado. Ti'el ri jun kristyan, jilon jun awaj xtaw la' jun jalan luwr chik. K'utunk: Man wunaq li tawsel chaq laj qatinmit.
3441. **Tajkil.** B'iij. Mandado. Ri jya'ik jbiij jun qleen re jun kristyan chik. / Ri jachiik re jun kristyan jun qleen oq'xa'nil chiirij jwi'l jun kristyan chik, re tijjach. / Ri tib'irine' jun kristyan rik'il jk'uljaa jwi'l rajawax laj jk'aslemal.
3442. **Tak.** B'iij. Sordo. Ri jun kristyan kita tijta nen tib'ijsaj re. / Ri jun kristyan kita tijta' rik'il jxikn. / Ri jbi'aniik tikan jun kristyan jwi'l jun yajeel chop q'aaq'.
3443. **Takark.** Ranm tziiij. Ensordecer. Ti'el ri jbi'aniik jun kristyan tak. / Ri jun kristyan xran k'ax jxikn jwi'l kita chiki looq' tijta nen tib'isaj re. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xintakark.
3444. **Takal.** Riliik b'iij. Ensordecido. Ri riliik jun kristyan b'anal tak jwi'l. // Ri tikan eel jun kristyan ri re' tiran tak jwi'l jun yajeel chop q'aaq'. K'utunk: Ra innee' takal chaq jwi'l q'aaq'.
3445. **Ta k'ex re'.** Riliik ranm tziiij. Tal vez / Derepente. Ri jun riliik ranm tziiij tijb'iij kita k'ax tijb'iij xiq'aax

- jb'aniik jun qleen. K'utunk: Ta k'ex re' intaaw awk'il chuweeq'.
3446. **Tak'tiik.** Riliik b'iij. Largo u orejas paradas de un animal. Tzii tikojsaj re jya'ik jb'iij jnimal raqan jun chee'. / Ri tijya' jb'iij taq ra wa'l jxinaq awaj. Tzii ri wi tijtij nik' jkojik rik'il tak'tiik.
3447. **Takalk.** Riliik b'iij. Medio parado o agachado. Ri riliik jun chee' chaq tzaq b'ii li uleew.// Ri riliik jun jchii' jaa ri re' chaq tzaq b'ik. / Ri riliik jun chee' b'onol jwi'l jchoq'b' teew.
3448. **takiik.** Riliik b'iij. Persona de mucha altura. Ri riliik jun kristyan, jilon jun chee' seb'laj naj raqan. K'utunk: Jor nim jtakiik awaqaan.
3449. **Takarab'aj.** B'iij. Pitaya. Jilon jb'iij taq ra wuran tik'iij taq chub' ab'aaj, jilon wi tik'iij taq chub' jkutamil, pach chub' jq'aab' nimaq taq chee', rax jxaaq, jxaaq jor teeb', tikeeb' ra'l, tijya' taq ra jwiich qus titijsaj, chub' jwiich tijya' taq ra jkutz'ii'j wi keeq, saq, q'an. / Taq ra jwiich wurab ri jor tijya' laq miq'in taq luwr, laq joron kita qes tilmaj jwiich.
3450. **Takark.** Ranm tzii. Ti'el ri jwa'rik jun kristyan li jun luwr, jilon re jxularsaj jb'aa li uleew. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintakar kla' miir.
3451. **Takiil.** B'iij. Noticia. Ti'el ri retamaj chub' jb'aniik jun qleen jilon jun kristyan. K'utunk: ajri lajori awetaam chub' intakiil.
3452. **Takiil tzii.** B'iij. Información. Ri juntiir qleen tib'ijsaj li maq ch'iich', chub' nojel qleen tiq'aax laj qatinmit re lximuleew.
3453. **Takmank.** Riliik b'iij. Forma de caminar de borracho. Ti'el ri riliik jun kristyan kita qes qus tib'enk, chop riliik jun q'ab'areel. / Ri jun kristyan nim raqan, tiqseleel tib'enk. k'utunk: Kap man puuy jor titakmank laq ab'iix.
3454. **Takpunk.** Ranm tzii. Cogear de un anciano. Ti'el ri riliik jb'eniik jun nim kristyan, kita chiki qes suk'ul tib'en laq b'ee. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Titakpunk.
3455. **Taktapunk.** Ranm tzii. Acción de caerse. Ti'el ri tiran jun kristyan ri re' tijtop raqan la' jun chee', kutaam pach nik'j qleen chik. K'utunk: xinwila' iin ri re' xattakpunk kli.

3456. **Takta'l.** B'iij. Dicese de una mazorca con pocos granos. Jiloj jib'iij jun ra jal kita k'ii jwiich jib'aa'wiich ixiim la' jpiq'aal. / Ri jun ra k'ux kita k'ii jib'aa'wiich la' jpiq'aal.
3457. **Taktiik.** Riliik b'iij. Persona o animal alta. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan jor jnimal raqan. / Jilon tib'ijsaj re jun ajtzo', jun puuy, jor jnimal raqan. K'utunk: lin wi jun taktiik inpuuy.
3458. **Taktik.** B'iij. Tactic Alta Verapaz. Jiloj jib'iij jun tinmit ja'aab' tinmit re K'ob'n. / Li tinmit li, kla' wi taq aj poqomchi' kristyan, jilon anm aj kete'k uuq taq.
3459. **Tak'tik.** Riliik b'iij. Persona delgada. Jilon tib'ijsaj re jun anm, wunaq ri re' ra nim raqan, jilon re' b'aaq xe' jch'ool.
3460. **Ta'majk.** Riliik ranm tzij. Encontrar. Ti'el ri jtokiik jun qleen jwi'l jun chik. K'utunk: k'ax inta'majk li chaak.
3461. **Tamb'oor.** B'iij. Tambor. Jilon jib'iij jun jul sopsik qleen, wi tz'uum chub' jilon chiraaj, tipumpuj la' taq ra kiib' chee' re b'anb'al tamb'oor ri tipunxij laj nimq'iij re qatinmit jwi'laq ajmortomb'l.
3462. **Tan.** B'iij. Tramo, tanda o tarea de un trabajo. Ti'el ri jib'iij jun paj re jun chaak. / Ri jib'iij jun kiitz chaak. K'utunk: Seb'aj tab'an jun ra tan inchaak.
3463. **Tan.** B'iij. Palabra que usa con los niños al aprender a caminar. Tz'ij ri tikojsaj jwi'l chuuchxeel li jaa k'olb'al re jun ra nee' re firetamaj tib'enk. k'utunk: Nooy b'an atan.
3464. **Tanat.** B'iij. Tanate para llevar cosas. Ri jib'iij jun chiim, k'aat t'ojol qleen xilj.
3465. **Tananajk.** Ranm tzij. Sonar un objeto exageradamente. Ti'el ri jsonxij jun qleen rik'il seb'laj choq'aab'. K'utunk: xintananaj man ch'iich' xoot li re jtzaqiik jch'ool maq ch'ook.
3466. **Tanxij.** Ranm tzij. Sonar objetos bibrantes. Ti'el ri jta'ik ri re' tib'ansaj kampan nik'aj q'iij. // Ri jta'ik jtanxij asroon, moor, ch'iich laq, jwi'laq qamaam qatiit' ri re' tijta' jyaaj qaqaaj q'iij, jilon qatiit' iik'.
3467. **Tanxil.** Riliik b'iij. Sonado objetos bibrantes. Ri b'anal re kampan li nik'aj q'iij. // Jilon ri b'anal re asroon, moor, ch'iich' xoot, ch'iich' laq ri re tanxil laj jun ch'iich' jilon la' ab'aaj, jilon chee'.

3468. **Tanb'al. / Tanb'a'.** Ranm tzii. Ri jun jaa, jun chaak, kita k'isil jb'aniik. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintanb'a'. Man chaak li tanb'al lajori.
3469. **Tanb'al.** B'iij. Altar Maya. Ri jb'iij jun ojr luwr ka'n k'utul juwi'laq qamaam qatiit' lamas tik'assaj wi'w kutz'ii'j re jta'ik qleen li k'aslemal jilon re k'omowajk re Ajaw chub' juniir qleen li K'aslemal. / jb'iij luwr lamas tik'atsaj q'aaq' pach poom chop li tinmit Tz'unun Kaab' wi tanb'al jili .B'a Peqeen, B'a Xoqoneeb', pach nik'j luwr chik.
3470. **Tanb'a'.** Ranm tzii. Suspende. Ti'el ri jwa'b'aj jb'aniik jun chaak kiib' oxib' q'iij, jilon iik. // Ri jun chaak wa'b'al re tib'ansaj chik la' maq q'iij petzal. K'utunk: Lajori xqatanb'a' qoch'ooj jwi'l jab'.
3471. **Tanch'iij.** Ranm tzii. Golpe de un trozo con otro. Jilon tib'ijsaj ri re' kiib' b'olaj tijtoxaj rib'aaq ri re' tit'ojsajch taq li jun nim xulan jwi'laq aj qesal chee'. K'utunk: Li xulaan jor tijtanch'iij rib'aaq man b'ola'j.
3472. **Tanb'al.** Riliik b'iij. Suspendido. Ri riliik jun chaak wa'b'al.
- K'utunk: Tanb'al jb'aniik wochooch jwi'l kita' chiki inxaan.
3473. **Tankariin.** B'iij. Peña pequeña. Jilon jb'iij jun ra k'eer uleew, naj raq'anb'al/ Ri jun k'eer uleew wi ajsik re b'ee. / Jilon jb'iij nimaq taq pek wi chaq' jchii' b'ee, jilon chaq' jchii' siwaan.
3474. **Tanka'rink.** Ranm tzii. Trastraviarde un niño que empieza a caminar. Ti'el ri jb'eniik jun ra nee' ri re' ajri tijmaj b'ee. // Ri tiran jun ra nee' ri rer' ajri tijtzaq taq ra nab'e raqan. K'utunk: tikanka'rin ra innee' b'a tz'aaq.
3475. **Tantab'.** B'iij. Espacio lleno de broza. Ri jun k'eer uleew lamas jor mees rech chee' wi chiraaj taq k'achelaj. /Ri jb'iij jxaaq chee' q'el chaq wi laq k'achelaj.
3476. **Tantik.** B'iij. Bordito. Ri jb'iij jun ra luwr lamas, paqal jwiich. / Ri jun ra k'eer uleew wi ajsiik re jun siwaan. K'utunk: lin ji wi wochooch chub' ra tantik.
3477. **Tapa'l.** B'iij. Nance. Ri jun chee', kook' jxaaq, wi nimaq jchee'al, wi nuuch' jchee'al, tijya' jwiich qus titijsaj, q'an tinatun jwiich, ji tiran laq miq'iin luwr, tik'aysaj li k'ayb'l.

3478. **Taq. / Aq.** k'ere'l tziiij. Partícula pluraizadora que marca 2da, Per. Pl. Ti'el ri jun k'eer tziiij tik'iyirsan jwiich qleen, kristyan, awaj tijiin tiyolsaj. K'eer tziiij ri tikojsaj chirij jun tziiij. K'utunk: Seb'aj taq. / awaxk taq- awaxkaq. / aat taq.
3479. **Taq.** Ranm tziiij. Mandar. Ti'el ri jya'ik jb'iij jun tajkiil re jun kristyan. / Ri jtaqik jun kristyan re jun tajkiil rajawax tiran. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintaq b'i yaj ak'l re jun intajkil awuk'il.
3480. **Taqal.** Riliik ranm tziiij. Mandado. Ti'el ri jun kristyan taqal chijb'aniik jun tajkiil. K'utunk: lin intaqal xinb'aniik man chaak li.
3481. **Taq.** Ranm tziiij. Desatar. Ti'el ri jkiriik jun awaj ximil la' jun kolob'. / Ri jteb'aj jaa chiwch jun kristyan tz'apil li jun jaa juwi'l jun iil b'anal juwi'l. / Ri jsoliik jun awaj, jun kristyan ximiil. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintaq. / Xintaq b'i man tz'ii' juwi'l jor tiwu'n chriij jaa.
3482. **Taqalk.** Riliik ranm tziiij. Desatado. Ri b'anal re jun awaj ri re' kita' chiki ximil. K'utunk: Man kwa'y taqal chaq li taq'j. // Ti'el ri jun awaj kristyan kita tz'apil, kita ximiil, ti'el ri looq' tiran nen raj tiran laj jk'aslemal.
3483. **Taqaal.** B'iij. Ribertad. Ti'el ri riliik jun kristyan taqal chaq jwi'l qatal tziiij jwi'l k'isil chaq jtojiik jun makuuj. // Ri luwr ya'l re jun kristyan re tib'en li jun tinmit re tiran nen raaj.
3484. **Taqonk.** B'iij. Orden. Ti'el ri jun oqxa'n tziiij ya'l re jun kristyan jwi'l jun taqanl tziiij, re tib'ansaj jun qleen jilon jun chaak.
3485. **Taq'j.** B'iij. Lano o planicie. Ri jun nim luwr, k'iim jwiich, lamas tilo'w taq wi'w awaj. / Ri jun nim jwiich uleew tijkoj taq kristyan re iitz'. / Jilon tib'ijsaj re jun nim luwr wi laq miq'in taq juyub', lamas tib'e taq wi'w qawinaq li chaak, ri re' tik'iis chaak laq komoon re qatinmit.
3486. **Taqchiiij.** Ranm tziiij. Aconsejar. Ti'el ri jkojiik jch'ool jun kristyan, re jb'aniik jun qleen. / Ti'el ri jya'ik jno'j jun kristyan re jb'aniik jun qleen. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintaqchiiij. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il ranm tziiij kiib' jwinaql. K'utunk. xinataqchiiij.

3487. **Taqchilk.** Riliik b'iij. Aconsejado. Ri jun kristyan kojol jch'ool jwi'l jun chik. / Ri jun kristyan ya'l jno'j chub' jun qleen.
3488. **Taqeej raqan.** Ranm tzii. Seguir las huellas. Ti'el ri jun chaak rib'ansaj, ri re' sachal jun awaj re tikojsaj lamas b'esal wi'w. / Ti'el ri jterneb'ej jun kristyan jun awaj re kita tisachb'ik.
3489. **Taqeej.** Ranm tzii. Perseguir. Ri jun kristyan tixamb'ar chirij jun chik. / Ti'el ri riliik jb'ee jun kristyan tib'ansaj re tilsaj lamas tib'e wi'w. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintaqeej. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il ranm tzii kiib' jwinaql. K'utunk. xinataqeej.
3490. **Taqelk.** Riliik b'iij. Perseguido. Ri jun kristyan ilil lamas b'esalwi'w. / Ri jun awaj, kristyan taqel jb'ee, taqel nen tira nijel q'iij.
3491. **Taqiik.** B'iij. Orden. Ri tiran jun chuuch qajw re alk'uwalxeel re wuus jb'aniik chaak tiran taq. // Ri tiran jun rajw chaak re juntiir jmokoom.
3492. **Taqo'n.** B'iij. Le dicen los papás a los hijos para hacer mandados o mensajeros. tziij tijkoj qajawxeel laj rochooch re rak'uwaal.
- K'utunk: Wi juun intaqo'n niri. / Tzii ri ti'el wi jun kristyan tijtaq jun chik re jb'aniik jtajkiil.
3493. **Taqonk.** Ranm tzii. Mandar hacer oficios. Ti'el ri jtaqiik jun kristyan jwi'l jun chik. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xattaqonk.
3494. **Taqanl tzii.** B'iij. Ley. Ri juntiir taqanl tit'o'w re juntiir kristyan li jun tinmit chub' utziil laj k'aslemal kristyan re jun tinmit, taqanl ri, ri yaq aj taqanl tziij tib'onow taq li popol jaa (congreso). // Ri k'ii pixab' tz'ib'al li jun wuuj jwi'l aj taqanl tziij rajawaxi'n tiqakoj jilon tiqab'an qak'aslemal xilj re jun utziil laj qak'aslemal.
3495. **Taqeem tzii.** Ranm tzii. Obligación. Ri jun jun chaak rajwax tiqab'an na laj qak'aslemal re jkojiik juntiir taqanl tzii, chop chuuch qajw rajwaxi'n tiril rak'uwal, jilon rajwaxi'n tijtzuqb'ej taq, jilon rajwaxi'n tijkoj jilon wi jkojon chiwch jqaaj jchuuch, chiwch nimaq taq ajk'amal b'ee li jun komoon jilon li jun tinmit.
3496. **Taqeem tojonk.** B'iij. Impuesto. Ti'el ri jb'iij puwaq titojsaj laj b'iij q'atb'tzii ri jun taqeej tzii'i'n rajawax tijtoj juntiir

- kristyan li jun tinmit chub' jurub' tijch'akb'eej, jilon chub' tijk'ayaaj. // Ri jun tojonk tib'e laj q'aab' nim q'atb'tziiij ri tijjach re juntiir nuuch' tinmit.
3497. **Taq'j ixiim.** B'iij. Maíz de costa. Jilon jb'iij ixiim, saq, jilon q'an, tipe taq'j, ri ixiim qesal na jun kiitz rijil rik'il ajneri ixiim, jwi'l ixiim re taq'j seb'laj kow jtijik waa la'. // Jilon jb'iij ixiim tijya' laq miq'iin luwr.
3498. **Tarxilk.** Riliik b'iij. Puerta o metales viejos sonados. Ti'el ri jun ch'iich', jun jchii' jaa, jun ch'iich laq, tarxil rik'il jun chik.
3499. **Tarxink.** Ranm tziiij. Tocar la puerta o metales viejos. Ti'el ri jtarxiiij tzay taq ch'iich' rik'il chee'./ Ri jpok'poj jchii' jaa rik'il choq'aab' ri re' titoksaj jun kristyan./ Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xintarxink
3500. **Tata'.** B'iij. Anciano. Ri jb'iij jun wunaq nim kristyan chaq /Ri jb'iij kristyan wichaq ri'jmaam. // Ri jb'iij kristyan nim chaq jjunb'l, jilon wi chaq saq laj b'aa. K'utunk: Jili wi jun ri'j tata'.
3501. **Tatb'al / Qaajb'al.** B'iij. Padrastro. Ri jun tziiij tijkoj jun alk'uwalxeel re jkaab' richijil jchuuch. / Tziiij ri nik' ti'el rik'il jb'iij qaajb'al. // Tziiij ri looq' tirichb'ej li jun yolooj. K'utunk. Inqaajb'al.
3502. **Tatab'eej.** Ranm tziiij. Escuchar detenidamente. Ti'el qes qus jta'ik jun qleen tib'ansaj jwi'l jun kristyan re jun chik. /Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xatatab'eej.
3503. **Tatb'el.** Riliik b'iij. Escuchado detenidamente. Ti'el ri jun qleen qus tatb'el jwi'l jun kristyan. K'utunk: lin tatb'el jno'j inqaaj inwi'l.
3504. **Taw.** Ranm tziiij. Ri jtawiik jun kristyan li jun jaa chik/ Ri jsolaj jun kristyan. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: intaaw oke.
3505. **Taxax.** B'iij. Carne secado al humo. Ri jb'iij ra'x ti'niik ya'l li sib' re kita' tichuwurk. // Ri jb'iij rax tiniik sa'l b'a sib'.
3506. **Taxa'x.** Riliik b'iij. Dicese de los terrones de un terreno tagiado. Jilon tib'ijsaj re k'eer taq uleew k'upul. / Ri riliik uleew jor koow kita jaa' tzaqal la'.
3507. **Taxtik.** B'iij. Tablón de madera gruesa. Jilon jb'iij jun tz'oloom chee', piim, jilon nim jwiich

- tikojsaj re josb' chee', jilon tikojsaj re q'aa'm.
3508. **Ta'ik.** B'iij. Oir. Ti'el ri jta'ik jtakiil jun kristyan jwi'l nik'j kristyan chik. K'utunk: Kita' qus inta'ik xran taq kristyan li komoon.
3509. **Te'. / Taaw.** Ranm tziiij. Pedir. Ranm tziiij ti'el ri jtz'onaj jun qleen. Nik' ti'el rik'il xinte'. / xintaaw.
3510. **Te'l.** B'iij. Caledaria. Jilon jb'iij jun anm li Tz'unun Yoloos, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'iijaq.
3511. **Teb'a'.** Ranm tziiij. Abrir. Ti'el ri jteb'aj jchii' jaa, jchii' b'oo'j, jchii' limeet, jchii' kuxtaar. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xqateb'a'.
3512. **Teb'al.** Riliik b'iij. Abierto. Ri jun qleen chop jchii' jaa, b'oo'j, limeet, kuxtaar tel jchii' kita tz'apil.
3513. **Teb'alam.** B'iij. Apellido Tebalan. Jkaab' jb'iijaq jun puq kristyan aj Tz'unun, tipe taq li komoon B'a Q'ank'achelaj. (Pinal).
3514. **Teek.** B'iij. Diego. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun yoloos, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'iijaq.
3515. **Tekum Umaam. B'iij.** Rey K'iche'. Ri jb'iij jun nim wunaq, seb'laj nim jno'j chijt'o'ik jb'aa qawinaq chiwch yaq kaxlan ri re' xyu' ch'ojiin taq rik'il qawinaq aj k'ichee'. // Ri jb'iij rijmaam Tekum xch'ojiin rik'ilaq kaxlan chub' jch'ojoj qechab'l.
3516. **Tekum.** B'iij. Apellido K'iche', Achi, Kaqchikel. Ri jkaab' jb'iijaq jun puq kristyan aj Achi, aj k'iche', jilon aj kaqchikel b'antajk.
3517. **Teek'.** B'iij. Diego. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun yoloos, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'iijaq.
3518. **Teel.** Riliik b'iij. Hoyo. Jilon tib'ijsaj re jun itz'iiq tzay chaq, wi chaq jul la'. / Ri jun k'ob'e'l jul b'onol la jun jaa, lamas looq' tinatun jun.

3519. **Teel.** * Riliik ranm tziiij. Roto. Ri jun qleen kita tz'apil jchii'.
3520. **Teem.** / **Xiil.** B'iij. Silla. Ri jun paq'piik qleen tikojsaj re kub'arb'l, wi b'anal la' chee', ch'iich', plastk, pach nik'j qleen chik. / Jilon jb'iij jun paq'piik jwiich qleen lamas ti'uxlanwi'w jun kristyan.
3521. **Teew.** B'iij. Aíre o frío. Jilon jb'iij jun joron qleen kita looq' ti'ilsaj xaqe ti'ik'aj rik'il tyo'jl. / Ri jwi'l wi qak'aslemal. / Ri tiqakoj re juraj quxb'l.
3522. **Tek'.** Ranm tziiij. Lamer. Ti'el ri raq'iik jpaam laq, xoltiin, t'uu'y, b'oo'j jwi'l jun kristyan, jilon juwi'l jun tz'ii', tuun. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xintek' jpaam man xoltiin.
3523. **Tek'elk.** Riliik b'iij. Lamido. Ti'el ri jun t'uu'y, b'oo'j, raq'al jpaam jwi'l jun kristyan, jun awaj.
3524. **Tektiteko.** B'iij. Idioma Tektiteko. Ri jb'iij jun rechaq kiib' re jun wunaq yolooj re aj mayb'. // Teko ri jb'iij yolooj nik' ti'el rik'il Tektiteko.
3525. **Telb'.** B'iij. Hombro. jllon jb'iij b'aaq lamas tijchopwi riib'
- b'aaq re q'ab'aaq. / Tziiij ri, ri re tikojsaj li jun yolooj rajawaxi'n ti'echb'ejk.K'utunk: Intelb'. / jtelb'.
3526. **Teleej.** Ranm tziiij. Cargar en los hombros. Ti'el ri jb'itiik jun kristyan, eqa'n rik'il jchoq'b' q'ab'aaq. // Jilon tib'ijsaj re jun kristyan k'omol b'ii jun tz'olom, jilon jun chee' b'a jtelb' jwi'l. // Ri tiran taq kristyan ri re' tireqaaj taq tyoox laq nim q'iij. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinteleej.
3527. **Telel.** Riliik b'iij. Cargado en los hombros. Ri riliik chee', tz'oloom, tyoox k'omol b'i li jtelb' jun kristyan.
3528. **Telxink.** Ranm tziiij. Dicese de la persona que no lleva carga. Ranm tziiij ri ti'el ri re' jun kristyan kita' ni jun eqa'n k'omol b'ii jwi'l b'a jtelb', jilon che'l riij.
3529. **Teem.** B'iij. Silla. Ri jb'iij jun kub'arb'l, wi b'anal la' chee', ch'iich' jilon nik'j chakumb'l chik, wi kijab' raqan, wi jun paq'pik tz'oloom chub' lamas ti'uxlan jun kristyan wi jun toxolb' riij kristyan la'.
3530. **Teem.** B'iij. Biga. Jilon jb'iij jun nim raqan chee' tikojsaj

- chub' jun jaa, rech tireqaaj
juntiir ra'liil jaa.
3531. **Teem jaa.** B'ijj. Casa de biga.
Jilon jb'ijj jun jaa b'anal
jkejeem, lamas kojol seb'la
k'ii chee' chub' re tijq'ii'
raadal juntiir nimaq chee' jilon
nuuch' chee' wi.
3532. **Temajk.** Ranm tzijj. Colocar
bigas. Ti'el ri jkojik teem chub'
jun jaa tib'ansaj jwi'l jun ajb'itil
jaa. K'utunk: lwr xqatemaj
qochooch.
3533. **Tenaax.** B'ijj. Apaste de
Totonicapán. Jyoolj jb'ijj tz'aaq
apaaxt tiran taq aj chii'
Maq'na', tikojsaj re jtzakiik
tamb'l, jilon sub'an waa pach
ra'l iik.
3534. **Tenek. Teneey.** B'ijj. Armorsaca.
Ri jb'ijj jun chee' raax jxaaq,
tik'iyy laq siwaan jilon laq
wataal, qus re kimb'l jilon qus
re jlou' awaj.
3535. **Tenek. Teneey / Tz'olooj.**
B'ijj. Ri jun jwiich chee', laq
qayolj tib'ijsaj re tz'olooj, wi
nik'j kristyan aj Tz'unun tijb'ij
taq teney re man chee' ri. /
Ri jun rechaq jwiich chee',
rax jxaaq, jche'al wi ra'l qus
tikojsaj re jb'aaqik b'aa, re kita
titzaq rismal b'aa.
3536. **Tener. / k'is.** Ranm tzijj. Terminar.
Ti'el ri jun qleen kita chiki tijiin
tib'ansaj. /Ranm tzijj ri looq'
ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzijj
tijk'exwachij b'ijj re kristyan.
K'utunk: xk'iis. Xtener.
3537. **Terem.** B'ijj. Tzijj ri, nik' ti'el rik'il
xom chirij jun chik.
3538. **Terenb'eej.** Ranm tzijj. Ri
jun kristyan xom chirij jun
chik. / Ri jun kristyan b'esal
chirij jun chik. / Ranm
tzijj ri looq' ti'etz'ab'ejk
rik'iil nojel tzijjtijk'exwachij
b'ijj re kristyan.K'utunk:
xinterenb'eej.
3539. **Terenb'el.** Riliik b'ijj. Ti'el ri jun
kristyan xom chirij jun chik. /
Ri jun kristyan b'esal chirij jun
chik. K'utunk: ǵNen chaak
kita terenb'el wik'alal awi'lǵ
3540. **Terneb'el.** Ranm tzijj. Perseguir.
Ri jun kristyan chajal juwi'l jun
chik, re kita tib'ansaj k'ax re,
jilon wi nik'j tiran taq re jb'aniik
k'ax re jun kristyan. K'utunk.
liwr interneb'el juwi'laq kiib'
alaaq'omb' laq tinmit.
3541. **Tewchil.** Riliik b'ijj. Protegido o
ayudado. Ti'el ri riliik jun kristyan
t'o'ol jwi'l jun chik rik'il juntiir
rajwax. K'utunk: K'omo re
qajawl intewchil jwi'l lajori.

3542. **Tewchiiij.** Ranm tziiij. Proteger ayudar. Ti'el ri jt'o'ik jun kristyan rik'il juntiir rajwax laj k'aslemal jwi'l jun chik, jilon jwi'l q'at'btziiij.

3543. **Teew Ch'iich'.** B'iij. Emisora. Jilon jb'iij jun ch'iich' tik'omol b'ii b'iix, jtakiil tziiij jilon nik'j qleen chiik laq jaa k'olb'al rik'il jchoq'b' teew. // Ri tik'omol b'ii jyoolj jun kristyan tich'a'w xil jun teew ch'iich'.

3544. **Ti-** . T/A Imcompletivo. Ri jun k'ere'l tziiij tikosaj re jya'ik jb'iij jroox kristyan rik'an, jilon jroox kristyan k'iyirsal li jun ranm tziiij, wi jyoliik lajori. K'utunk: Tichakunk, tib'enk, tijoliink / Tichakun taq, tib'en taq, tijoliin taq.

3545. **Ti'.** Ranm tziiij. Morder. Ranm tziiij ri ti'el ri jkojiik ee laj tyo'jl jun kristyan jwi'l jun chik jilin, jkojiik ee laj tyo'jl jun kristyan jwi'l jun awaaj chop tz'ii', kwa'y, aaq. // Ranm tziiij ri nik' ti'el rik'il ti'w.

3546. **Tib'ililik.** Riliik b'iij. Escurrado. Ri riliik taq ra jaa' ti'elch chiraaj ab'aaq. // Ri riliik jaa' ti'elch chiraaj uleew li jun tz'ub'luun luwr.

3547. **Tib'ukuwk.** Ranm tziiij. Caluroso o calentura. Ti'el ri rik'aj jun miq'in luwr, ri re' seb'laj q'aaq' ti'ik'aj li jun jaa, tuuj. // Ri jun

luwr lamas seb'laj k'olan q'aaq'. K'utunk: Li tuuj seb'laj tib'ukuw q'aaq' xilj.

3548. **Ti'n.** B'iij. Cristina. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'ijaq.

3549. **Tiin.** B'iij. Martín. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'ijaq.

3550. **Tiin.** B'iij. Especie de bejuco como el frijol, sus hojas se pegan en la ropa de flor morada. Jilon jb'iij jun wuran rax jxaaq, chop riliik jxaaq kinaq', keeq xuu'm tinatun taq ra jkutz'ii'j, ji tik'iij laq wuran, jilon laq ab'iix, tinek'ar chirij atz'iyeeq ri re' jun kristyan tib'en laq wuran.

3551. **Ti'nik.** B'iij. Carne. Ri jb'iij jtyo'jl jun kristyan, jilon jun awaj wi chirij jb'aaqil. / Ri tyo'jl wi chirij jb'aaqil awaj wi ni'j qus titijsaj re rikiil waa chop jti'nik wakx, ek', imuul, aaq.

3552. **Ti'sajk.** Ranm tziiij. Morder. Ranm tziiij ri, ti'el ri jti'ik jun kristyan, awaj juwi'l jun chik. K'utunk:

- x'ti'saj jtu' juwi'l jnee'. / Jun kristyan x'ti'saj jwi'l jun tz'ii'.
3553. **Ti'lk.** Riliik b'iij. Mordido. Ri riliik jun kristyan kojol ee laj tyo'jl jwi'l jun kristyan chik jilon jun awaj. // Ri riliik jun awaj kojol ee re jwi'l jun awaj chik. K'utunk: Man tz'ii' li ti'l jwi'l man chuuch aaq.
3554. **Ti'w.** Ranm tziij. Morder. Ranm tziij ri, ti'el ri jkojiik ee laj tyo'jl jun kristyan jwi'l jun chik jilon, jkojiik ee laj tyo'jl jun kristyan jwi'l jun awaaj chop tz'ii', kwa'y, aaq. Looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil kiib' kristyan. K'utunk: xatinti'w.
3555. **Ti'x.** B'iij. Baltasar. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloaj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'ijaq.
3556. **Tichupuwk.** Riliik b'iij. Jilon riliik jun aaj topooq' li kaaj laq nim q'iij. k'utunk: xawina' ra aaj jor tichupuw lekj miir.
3557. **Tiit'.** B'iij. Abuela. Tziij ri, ri re' tikojsaj li jun yoloaj rajawaxi'n ti'echb'ejk. K'utunk: Intiit'. Tziij ri tijkoj taq imaam re jchuuch jqaajaq jilon re jchuuch jchuuchaq. Tziij tikojsaj re qatiit' iik'. K'utunk: Intiit' jb'iij weel ri jchuuch inqaaj. / intiit' Te'l ri jchuuch inchuuch.
3558. **Tiix.** B'iij. Matías. Rijb'iijjun wunaq li Tz'unun Yoloaj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'ijaq.
3559. **Tiix.** B'iij. Danta. Ri jun jwiich awaj, wi laq k'achelaj, kijab' raqan, chop riliik jun aaq, tijtzuq riib' rik'il wuran, jxaaq chee, ji tiwa'x lamas wi'w jaa.
3560. **Tij.** Ranm tziij. Comer o tomar. Ri jkach'uuj waa rik'il ee, rech tib'e li ch'ool. / Ri jb'iq'iik jaa' xil qulaj. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xqatij.
3561. **Tijaax.** B'iij. Octavo día del calendario Maya. Jilon jb'iij jun jwich q'iij li cholb' q'iij re aj mayb'. // Jilon jb'iij waxaqiib' q'iij re Cholb' q'iij re aj mayb'. K'utunk: Yaj Maaq' ji k'asarnaq li q'iij Tijaax.
3562. **Tijb' waa.** B'iij. Cocina. Ri jb'iij jun luwr wi li jun jaa k'olb'al lamas juntii ech'elxiik tijtij jwaaq. / Ri jb'iij lamas tinuk'saj wi'w q'aaq' re jb'aniik waa, jilon lamas titzaksaj wi'w rikiil waa.

3563. **Tijiin.** Ranm tziiij. Verbo estar T/A Progresivo. Tziiij tikojsaj re retz'eb'ejk ranm tziiij aj ri tijiin tib'ansaj. K'utunk: Tijiin atwark, tijiin atchakunk. // Ti'el ri jun qleen majal jb'aniik, jilon re' ajkina k'isil jb'aniik. K'utunk: lin ajri tijiin tintij inwaa.
3564. **Tijilk.** Riliik b'iij. Comido o tomado. Ti'el ri jun qleen chop waa, uk'a' tijil chaq jwi'l jun kristyan, jilon jun awaj. iin tijil chaq inwaa inwi'l.
3565. **Tijna'wk.** Riliik b'iij. Persona astuto para hacer algo. Ti'el ri jno'j jun kristyan chijb'aniik, jilon chi jb'iij jun qleen. K'utunk: Ra ek'l jor tijna'wk chi jb'aniik maq qleen li.
3566. **Tijna'n.** K'ere'l tziiij. Se puede. tikojsaj ri re' tita'saj we ne looq' tib'ansaj jun qleen la maq q'iij petzal. Ri jta'ik we looq' na tib'ansaj jun qleen. K'utunk: Tijna'n ajri inpee ak'l chuwe'q' li chaak.
3567. **Tijoj ib' / B'iij.** Escuela. Ri jun nim jaa lamas wi jun ajtijonk, jchaak re ri jtijoj taq ra ak'l, jilon wunaq, anm, re jtz'ib'aj jilon re jsik'iij jwiich wuuj, chub' nojel no'j k'utb'al li k'aslemal.
3568. **Tijoj.** B'iij. Enseñanza. Ri no'j k'utunk tiya'saj re ralk'uwalxeel jwi'l chuuch qajw. / K'utunk: Intijoj, attijoj.
3569. **Tijolk.** Tijojk. Riliik b'iij. Enseñado. Ti'el ri jk'utiik no'j, k'utunk chiwch jun kristyan, jilon wi nik'j awaj tijol taq.
3570. **Tijonk.** Rannm tziiij. Enseñar. Ti'el ri jtijoj ek'l, q'opoj anm, k'ojol wunaq, tib'ansaj li jun tijoj iib'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintijonk.
3571. **Tijpon.** Riliik b'iij. Persona que inventa lo que hace y lo que dice. Tib'ijsaj re jun kristyan kita na'l nen tijyool. / Ri jun kristyan tijmol qe juntiir jurub' tijyool. / Ri jun kristyan kita qus jb'aniik chaak tiran.
3572. **Tijb'l.** B'iij. Plato o vaso. Ri jb'iij jun ra k'olb'l tikojsaj re jtijik jaa', uk'a', q'oor, re rikil waa pach nik'j qleen chik. // Ri jb'iij laq, tijb' uk'a', muluul, tzuu, paak' pach nik'j qleen chik. K'utunk: Q'asajch man tijb'l q'oor li.
3573. **Tijxiiij.** Riliik ranm tziiij. Comer ligeramente. Ti'el ri jtijik jun qleen chop waa, uk'a', laj oor. / Ri jseb'aaj jtijik jun qleen waa, uk'a'. / Ri jb'iq'iik jaa' xil qulaj. . / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintijxiiij.

3574. **Tijiik jq'iij.** Ranm tziij. Luchar o animarse. Ti'el ri jkojiik choq'aa'b re jb'aniik jun chaak. // Ri jkojiik anm re jb'aniik jun qleen. K'utunk: Inchuuch wi chijtijiik jq'iij re jch'olaj riij ra uleew.
3575. **Tijiik k'ex.** Ranm tziij. Sufrimiento. Ri jtijiik k'axk'olil jwi'l jun kristyan laj k'aslemal. // Ri k'axk'olil tijtij jun kristyan chub' juntiir qleen tiq'aax laj k'aslemal. K'utunk: lin ojr chaq ri wiin chi jtijiik k'ex rik'il taq ra wik'alal.
3576. **Tijiik q'ojoom.** Ranm tziij. Bailar. Ri tziij ri tikojsaj laj qayoolj ri re' tiya'saj jb'iij ri re' jun kristyan tib'e li q'ojoom. // Ti'el ri qus rik'aj q'ojoom jwi'l jun kristyan li jun nimq'iij lamas tib'ansaj xojooj. K'utunk: Inchuuch pach inqaaj b'esal taq chi jtijiik q'ojoom.
3577. **Tijiik tuuj.** Ranm tziij. Bañarse. Tziij ri nik' ti'el rik'il jb'iij okiik li tuuj. // Ri tiran jun kristyan ri re' ti'ok li tuuj re tiran ratiin. K'utunk: Inchuuch xi' chi jtijiik tuuj rik'il intiit'.
3578. **Tijolk.** Riliik b'iij. Enseñado. Ti'el ri riliik jun kristyan k'utul chiwch jwi'l jun chik. // Ri k'utiik ya'l re jun awaj chop ri re' tijol jun tz'ii' re tokonk, jilon ri re' tikoj jun kwa'y re tikejej.
3579. **Tijow choq'aab'.** Ranm tziij. Luchar. Ti'el ri chaak tiran jun kristyan re jk'isiik jun qleen ra tijta' laj k'aslemal. // Ri jkojiik choq'aab' tiran jun kristyan re jta'ik juntiir qleen rayal jwi'l ranm. K'utunk: Tijow choq'aab' raj jch'akiik ra kiitz puwaq.
3580. **Tijrayaaj ranm.** Ranm tziij. Deseo. Ti'el ri jun qleen tijrayaj jb'aniik jun kristyan. // Ri jun qleen ilan jwi'l jun kristyan re, tirayiin ranm re looq' tiran. K'utunk: Tijrayaaj wanm inb'e awik'il li wakatk.
3581. **Tik.** Ranm tziij. Sembrar. Ri jtikiik chee' li uleew. / Ri jtikiik jwiich uleew rik'il ijaj, jilon rik'il nimaq taq chee'. / Ri jb'aniik rax re jwiich uleew rik'il chee', jilon rik'il tiko'n. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xqatik.
3582. **Tikilk.** Riliik b'iij. Sembrado. Ti'el ri chee', wuran, ichaaj, tiko'n tikil li uleew rik'il jq'aab' jun kristyan chik. // Jilon chiwch uleew k'ii jwiich chee', jilon wuran tiko'n ti'elch taq rik'anaq.
3583. **Tik'ilk-remelk.** Riliik b'iij. Recipiente con agua o líquido en reposo. Tziij tikojsaj re jaa' wi xilj

- jun k'olb'l, jilon chop jaa' wi xilj jun k'otob'.
3584. **Tikikeej.** Riliik ranm tz'ij. Sembrar sin orientación. Ti'el ri chaak tiran jun kristyan lamas kita' tiril jcholaaj lamas titikonon wi'w. // Ri jun kristyan kita' qus jtikik qleen tiran, chaak tiran jun kristyan re resaj qe jq'aab' jun chaak.
3585. **Tik'mank.** Riliik b'iij. Vasos puestos en fila. Ri qleen chop laq, tijb' uk'a' tikan tik'saj chiiwch meex ri re' tib'ansaj wiik'. K'utunk: Seb'aaj taq wi cha laq tik'man chiiwch meex.
3586. **Tikerk.** Ranm tz'ij. Empezar o comenzar. Ti'el ri jcholmaj jun qleen, ri jmajmaj jun qleen. K'utunk: Miir chaq xtikar taq re iitz' taq ra ek'l li. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xojtiker.
3587. **Tik'il iik'.** Riliik rana tz'ij. Luna llena. Jilon tib'ijsaj re iik' ri re' ra ketkiik iik' jb'aniik li kaaj. / Tz'ij ri nik' qe ti'el jb'iij ri'j iik'.
3588. **Tik'il q'iij.** Riliik ranm tz'ij. Medio día. Jilon tib'ijsaj re jpaam q'iij ri re' nik'j q'iij chaq, ri re' fichaq b'ansaj wiik' re nik'j q'iij, ri riliik q'iij ri re' seb'laj tik'il jb'aniik na'l laj Nac. Jun kristyan.
3589. **Tiko'n.** B'iij. Siembra. Jilon tib'ijsaj re juntiir jwiich ichaaj tikiil li uleew qus titijsaj chop mukuun, saqwach, ch'iim, pix, jurub' rax jxaaq.
3590. **Tikononk.** Ranm tz'ij. Sembrar. Nik' ti'el rik'il tik. K'utunk. Yaj Xuur xtikononk jli junab'iir.
3591. **Tikoneel.** B'iij. Sembrador. Ri jb'iij jun kristyan titikiw ab'iix, kinaq', tiko'n pach nik'j qleen chik. // Ri jb'iij jun ajchaak titikiw jwiich uleew re juntiir jwiich tiko'n.
3592. **Tikownaq.** B'iij. Persona que ha sembrado. Ti'el ri jb'iij neen kristyan xtikiw jun chee', wuran, ichaaj. K'utunk: ¿Neen tikownaq ra aruur neri?
3593. **Tikowrib'.** Riliik ranm tz'ij. Sembrar rapidamente. Ti'el ri jtikik jun jwiich chee', wuran, ichaaj laj oor. / Ri jtikik jun chee' laj oor. K'utunk: Tikowriib' taq ra sib'ooy.
3594. **Tikraam.** B'iij. Apellido k'iche'. Tiquiram. Jilon jkaab' jb'ijaq jun puq kristyan aj k'iche' b'antajk tipe taq laq jalan taq komoon re tinmit Tz'unun Kaab'.
3595. **Tiktoj.** Riliik ranm tz'ij. Matas distanciadas. Jilon tib'ijsaj re

- kinaq', ab'iix, ajiiij, jilon juntiir jwiich tiko'n ri re' seb'laj naj jxo'l b'anal re, ri re' xtiksaj. // Ri riliik tiko'n na'j jxo'l rik'il nik'j chik. K'utunk: ǂ Neen chaak jor tiktoj jxo'l akinaaq' xab'an?
3596. **Til.** Ranm tziiij. Regar granos. Ri jt'ojiik ixiim, kinaq', li uleew./ Ri jt'ojiik jlo' taq ra ek', patx, pipi chiwchaq. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xintil ixm chiich taq ra paatx.
3597. **Tilan.** Riliik b'iij. Granos regados. Ti'el ri riliik jb'aa'wiich ixiim, kinaq' wi li uleew. K'utunk: Kap taq ra tzii kan tilan jwi'l ra nm li b'ee.
3598. **Timulmunk.** Ranm tziiij. Nausea. Nik' rik'il mulmu ch'ool. / Ri tijya're jun kristyan ri re' raj ti'el jaa' laj jchii' jwi'l jun qleen xijtj xiran k'ax re.// Ti'el ri jyujik rib' jch'ool jun kristyan jwi'l jun qleen xijtj.
3599. **Tineey. / Tz'olooj.** B'iij. Planta Santa Catarina. Tziiij tineey ri jun tziiij tijkoj taq k'ii aj Tz'unun jwi'l wi nik'j k'omol nik'j tziiij re aj k'iche' yolooj jwilaq, li Tz'unun Yolooj tz'olooj chee' jb'iij. // Nik' jb'iij rik'il teneey/ tz'olooj chee'.
3600. **Tinmit.** B'iij. Ri ojr jb'iij Amaaq'. Ri jun luwr lamas ta'l rib'aaq juntiir jaa juwi'laq. / Ri jun luwr lamas juntiir kristyan mulaan rochooch jk'olb'alaq. / Tib'ijsaj re jun nim komoon, lamas wi'w, q'atb'itziiij, k'ayb'l, tijoj iib', nimaq b'ee, jilon wi k'ii ch'iich'.
3601. **Tinink.** Ranm tziiij. Sonido de un trueno. Ti'el ri jta'ik wiich uleew, jilon li kaaj, ri re' chaq tipe jab'. // Ri jun retal jab' ri re' chaq majmaj q'alaaj. K'utunk: Chaq ook q'alaj na'li'n chaq b'a wiitz.
3602. **Tinxink.** Ranm Tziiij. Sonido de los pies al correr. Ti'el ri jta'ik laj raqan jun kristyan ri re' t'i'r raqan tib'en, jilon ri re' t'i'r raqan tijoliin li uleew, jilon li jun wiich taq'j. K'utunk: K'ii taq ra ak'l titinxin taq xq'ax taq li b'ee.
3603. **Tiq.** K'ere'l tziiij. K'ere'l tziiij ri tikojsaj li jun yolooj. K'utunk: Tiq jmol li man anm nen xijb'iij chawe. / Tziiij ri ti'el ri jtiqiik jun qleen rik'il jun chik. K'utunk: Tiq man k'aam li rik'il man kolob' wi chuch jaa.
3604. **Tiq.** Unir. Ranm tziiij. Ti'el ri jchopiik riib' jun k'eer kolob' pach jun chik. / Ri jt'isik jun k'eeritz'iiq pach jun k'eer chik.

- /Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xintiq jchii' man aak' awuuq.
3605. **Tiqilk.** Riliik b'iij. Anadido. Ri jun qleen chopolchaq rib' rik'il jun k'eer chik jwi'l.
3606. **Tiqti'l.** Riliik b'iij. personas que caminan juntas o muy amigos. Jilon tib'ijsajre kristyan qes tijpachlaj rib'aaq li jun wakateem. // Ri tib'ijsaj re kristyan qes nik' tib'en taq
3607. **Tiriix.** B'iij. Molleja. Ri jb'iij jun ra k'eer jtyo'jl jun ak', lamas tijk'olwi'w taq ra uleew tijil juwi'l. / Ri jun k'eer jti'nikl ek' qus titijsaj re rikiil waa.
3608. **Tisib'.** B'iij. Chispón. Ri jb'iij jun rechaq jwiich chee' ji tita'maj laq joron luwr, jilon laq nimaq k'achelaj, sopsik jchee'l, wi k'ix la' jxaaq, jxaaq tikojsaj re wqonk laq nim q'iij. / Jun chee' ri titiksaj re wiqb' jaa xijxo'l kutz'ii'j. K'utunk: Jili Chii' Meel jor tisib' li k'ichelaj.
3609. **Tisisk.** B'iij. Sonido de un leño verde en el fuego. Ri jch'awiik rax sii' ri re' tijiin tik'atsaj li q'aaq'. / Tz'ij ri tikojsaj ri re' jor sib' wi li jun jaa. K'utunk. Jor titisis sib' la jaa.
3610. **Titz'.** Ranm tz'ij. Meter. Ri jutiik jun qleen li jun jul. / Ri jtitz'iik jun qleen xilj jun qleen chik. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xintitz' waa laj jchii' ra innee'.
3611. **Titz'il.** Riliik b'iij. Metido. Ti'el ri jun qleen ya'l xil jun kuxtaar, chiim, jaa, b'oo'j pach nik'j qleen chik. // Ri riliik jun qleen titz'il xil jun chik. K'utunk: lin titz'il inq'aab' laj inchikeet inwi'l, jwi'l seb'laaj teew.
3612. **Tiw.** B'iij. Apellido k'iche'. Tiu. Jilon jkaab' jb'ijaaq jun puq kristyan aj k'iche' b'antajk tipe taq laq jalan taq komoon re tinmit Tz'unun Kaab'.
3613. **Tix.** Ranm tz'ij. Regar agua o granos. Ti'el ri jt'ojiik qleen chop jaa' chiiwch uleew, jilon chiiwch jun qleen chik. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xatix.
3614. **Tixil.** B'iij. Especie de monte que crece en los barrancos. Jilon jb'iij jun wuran rax jxaaq, tik'iiy laq siwaan, jilon laq k'achelaj, qus re richaaj wakx, taq ra k'iix jb'aniik taq ra jxaaq.
3615. **Tixilk.** Riliik b'iij. Regado. Ri jun qleen tixil li uleew chop jaa'.

3616. **Tixixk.** Riliik b'iij. Recipiente muy lleno donde se riega el agua. Ri riliik jaa' ri re' li k'olb' lamas wi'w jor nojise'l chaq man k'olb'l.
3617. **Tixeerx.** B'iij. Tijera. Tzii' ri, ri jun qejoom tzii' re kaxlan. // Ti'el ri taq ra kiib' kuchiil nek'el rib'aa, wi ree taq, tikojsaj re jq'atziik wuuj, atz'iyeq pach nik'j qleen chik.
3618. **Tib'el tz'ii'.** B'iij. Mordedura de un perro. Ti'el ri jun k'eer jtyo'jl jun kristyan lamas kan ya'l ree jun tz'ii' jwi'l. // Ri jun luwr re tyo'jl lamas ti'l jwi'l jun tz'ii'.// Ri jun k'eer tyo'jl katzal jwi'l jun tz'ii'.
3619. **Ti'riij.** Riliik b'iij. Frijol de cáscara suave. Ri jb'iij kinaq' tijsutaj riib' chirii' ab'iix, qus titijsaj li riij, qus re rikiil waa, seb'laj tichaq' li t'uu'y.
3620. **Tiyoloow raj ranm.** Ranm tzii'. Acción de meditar o pensar. Ri tiran jun kristyan, ri re' wi jun b'iis laj ranm, jilon ri re' wi jun ch'oo'j laj jk'aslemal. // Jilon tib'ijsaj re jun kristyan ri re' titzaq jwi'l jun chomorsank tiran laj ranm. K'utunk: Li tiqe atiloow raj awanm jwi'l xattzaqk.
3621. **To'b'or.** B'iij. Planta silvestre pequeña que sirve para decorar. Ri jb'iij jun ra chee' qus tikojsaj re jwiqik jaa, jilon looq' titiksaj chop kutz'ii'j.
3622. **To'l. Paak'.** B'iij. Guacal. Ri jun k'olb'l tikojsaj re esb'l ra'l iik, ri re' wi jun nim rikiil tib'ansaj chop laq nim q'iij. / Ri jun k'olb'l, wi b'onol la ch'iich' jilon wi b'onol la riij tzuu, wuran tik'iij laq miq'iin luwr.
3623. **Tol. B'iij.** Apellido K'iche'. Ri jkaab' jb'iijaq jun puq kristyan aj k'iche' b'antajk, tipe taq laq jq'aab' tinmit K'iche', jilon Chii' Maq'na'.
3624. **To'l.** Riliik b'iij. Pelón / lugar sin monte ni plantas. Ri jun kristyan kita chiki ismaal laj b'aa. / Ri jun luwr kita ni jun k'iim, wuran, chee' wi chiiwch.
3625. **Tob'kotk.** B'iij. Dicese de un objeto tirado en el corredor de una casa. Ri jun qleen tob'ol chiiwch kristyan. K'utunk: Man retz'ab' ra nee' titob'kot b'a ch'aat.
3626. **Tob'olk.** Riliik b'iij. Tirado. Ri jun kristyan, chee', qleen, awaj, tob'ol chub' jun qleen chik. K'utunk: Ra inooy tob'al chaq b'a ch'aat.
3627. **Toch'.** Ranm tzii'. Rajar ocote. Ti'el ri jpaq'iik jun ra k'eer chaj rik'il jun moor. / Ranm tzii' ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii' tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintoch'.

3628. **Toch'ol.** Riliik b'iij. Ocote partido. Ti'el ri riliik jun paq'aaj chaj b'anal k'eer re, rik'il jun moor. K'utunk: Toch'ol chaq juntiir ra chaj li inwi'l.
3629. **Toch'aaj.** B'iij. Raja de ocote. Ri jb'iij jun nim paq'pik chaj tikojsaj re jnuk'iik q'aaj'. // Ri jb'iij sii' kyeq jb'aniik qus tikojsaj re jnuk'iik q'aaj'.
3630. **Toch'iich'.** B'iij. Chorchá. Jilol jb'iij jun rechaq jwiich ka'n, ji tiwa'x laq siwan, jilon laq k'achelaj, seb'laj tijtiij jwiich chee'.
3631. **Tok.** Ranm tz'ij. Buscar. Ti'el ri jtokiik jun kristyan, jilon qleen kita' tiq'aljiin, jilon kita' na'l lamas wi'w. // Ri jtokiik jun qleen tzaqe'l jilon muqul. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xqatok.
3632. **Tokol.** Riliik b'iij. Buscado. Ri jun qleen tokan chaq. // Ri jun qleen b'anal jtokiik jik'ure' kita' ta'l. K'utunk: Man alq'oom wunaq tokol chaq laj qatinmit.
3633. **Tokonk / Tzukunk.** Ranm tz'ij. Cazar animales. Ti'el ri b'enam tib'ansaj re jkomsaj ka'n, awaj laq k'achelaj. Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xojtokonk.
3634. **Tol / Toloon.** Ranm tz'ij. Patalear. Jilon tib'isaj re aqan tijt'oj taq maq kwa'y, pach aqan tijt'oj taq wakx. K'utunk: Kita qus man jchuuch inwakx jor titoloon re ra jq'uun kita ra tijya' jtu'.
3635. **Tolonaq.** Riliik b'iij. Pateado. Ri riliik jun awaj kojol aqaan jwi'l re jun awaj chik, jilon re jun kristyan chik.
3636. **To'l.** B'iij. Bartolo. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'ijaq.
3637. **To'l.** B'iij. Recipiente para guardar tortillas. Ri jun ra k'olb'l b'anol la' jun ra k'eer tzuu, tikojsaj re jk'oliik leej waa.
3638. **To'm.** B'iij. Agustín. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yoloj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'ijaq.

3639. **To'n.** B'iij. Antonia. Rijb'iijjun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'iijaq.
3640. **Tolank.** Ranm tziij. Lugar o casa desocupada. Jilon jb'iij uleew kita tikil jwiich, jilon kita jaa, kita kristyan chiiwch. // Ri jb'iij jun jaa jamal jpaam. // Ri jb'aniik jun jaa tikan jye' taq maq alq'omb'l, ri re' tijk'om taq juntiir qleen li jun jaa. K'utunk: Kap wochooch wi laq tinmit tolan chaq jpaam jwi'l maq alq'omb'l.
3641. **Toloom uleew.** B'iij. Terreno sin sembrar. Ri jb'iij jun uleew kita chiki tikil jwiich. / Ri uleew kanya'l chaq k'ii jurab' re kita tikiil jwiich.
3642. **Tooj.** B'iij. Diez y nueve días del clandedario Maya. Jiløj jb'iij b'elej lajuuj rojlab'al q'iij wi li cholb' q'iij re Aj mayb'.
3643. **Tooj.** B'iij. Apellido Uspanteko y K'iche'. Jilon jkaab' jb'iijaq kiib' uxub' kristyan aj Tz'unun, jilon aj k'iche' tipe taq li tinmit Tz'unun Kaab'.
3644. **Tooj.** Ranm tziij. Pagar. Ti'el ri jtojiik k'aas, jilon makuuj b'onol juwi'l jun kristyan. /
- Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Kuy re qaaj chuweeq' tintooj ink'as awik'il.
3645. **Tojiin.** B'iij. Apellido K'iche'. Jilon jkaab' jb'iijaq jun puq kristyan aj k'iche', tipe taq laq komoon re tinmit Tz'unun Kaab', jilon wi nik'j kristyan rik'il jkaab' b'iij ri tipe taq raj ranm tinmit Tz'unun Kaab'.
3646. **Tojb' k'axk'olil.** B'iij. Resarcimiento. Ti'el ri jtojiik k'axk'olil tiran q'atb'tziij re kristyan xkomsaj rech'elxikaq ri re' xb'ansaj k'ax laj qatinmit. // Ti'el ri jtojiik komsank xran jye' ch'oo'j laj qatinmit.
3647. **Tojb' k'exwiich.** B'iij. Compensación. Ti'el ri jq'asaj jk'exeel jun qleen b'anal re jun kristyan jwi'l jun taqank re jun q'atb'tziij. // Ti'el ri jtojiik jun k'axk'olil jilon jun makuuj b'anal jwi'l jun kristyan xaqe chiwch q'atb'tziij tib'ansaj wi'w.
3648. **Tojb' maak.** B'iij. Condena. Ri jun tojb' maak tiya'saj re jun ajkomsaneel, alq'oom, pach nik'j aj iil chik jwi'l q'atal tziij, lamas kristyan titz'apij taq k'ii junab' jwi'l iil b'anal jwi'laq.

3649. **Tojonk.** B'iij. Pago. Ti'el ri puwaq tijya' jun rajw chaak re jmokoom jwi'l chaak b'anal jwi'l jun kristyan. // Ri jtojiik jchaak jun kristyan jwi'l ajkeq'e chaak.
3650. **Tot.** B'iij. Apellido Q'eqchi'. Jilon jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj Q'eqchi', tipe taq laq jalan taq tinmit re rulewaq aj Q'eqchii' b'antajk.
3651. **Toon.** Riliik ranm tzuij. Sinifica si mas un verbo. Ri tib'isaj re jun kristyan li jun yolooj we kita tijta' nen tib'isaj re, retal chaq nen tib'ansaj re. K'utunk: Toon xata'n ak'l.
3652. **Toor.** B'iij. Salvador. Ri jun jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'iijaaq.
3653. **Top / Tap.** B'iij. Cangrejo. Jilon jb'iij jun ra ka'n tiwa'x laq jaa', wi tiwa'x taq li paloow jaa', jilon wi tiwa'x taq laq ab'aaj, wi waxaqib' raqan, q'eeq'a'oj riij, wi ra nuuch' k'ox chirij, qus titijsaj re rikiil waa, looq' tisa'saj li xoot, jilon looq' tib'ansaj ra'l. / Jb'iij jun ra ka'n wi tixerx la' jq'aab', tijk'e' jq'aab' jun kristyan.
3654. **Top.** Ranm tzuij. Tropezar. Ti'el ri jtopiik rib' jun kristyan la' jun qleen chik. / Ri jtopiik rib' jun kristyan rik'il jun qleen wi laj b'ee chop rik'il jun ab'aaj, kita'm, sii' pach nik'j qleen chik. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Awi'l xintop waqan la' man kutaam li.
3655. **Topiik. Toptik.** Riliik b'iij. Arbol o palo grande o largo. Ri jun chee' naj raqan, jilon na'lch jtzaam. / Jun kristyan naj raqan. K'utunk: Kap man ak'ajol jor jtopik raqan li.
3656. **Topopeej.** Ranm tzuij. Llevar un palo largo. Ti'el ri jk'amiik b'ii jun chee' nim raqan jwi'l jun kristyan. K'utunk: xintopopeej b'i man chee' li b'a intelb'.
3657. **Topopel.** Riliik b'iij. Un palo largo llevado. Ri riliik jun chee' nim raqan k'omol b'ii jwi'l jun kristyan. K'utunk: Man naj raqan chee' topopel jwi'l inqaaj li xulaan.
3658. **Topsal.** Riliik b'iij. Pateado. Ri jun kristyan, awaj, qleen ya'l seb'laj aqan re jwi'l jun chik. / Ri jsek'iik jun kristyan rik'il aqan. K'utunk: Kap man wunaq li jor topsal chijyook suk' roxoql jwi'l.

3659. **Toptiik.** Riliik b'iij. Puntigudo. Ri jun chee' jor nim jtzaam jb'aa. K'utunk: Titz' man toptik chee' li laj ch'ool man kumaatz.
3660. **Toqtoqenk.** Ranm tziiij. Canto de una gallina al poner huevos. Ti'el ri jch'awiik jun chuuch ek' ri re' tijk'is jya'ik jsaqmolb'. // Ri jta'ik jun chuuch ek' ri re' timoloon laj jsook. K'utunk: Man chuuch ek' li titoqtoqenk xqejch b'a tuuj.
3661. **Tooq'.** B'iij. Maxtate o ropa íntima de hombre o mujer. Ti'el ri jb'iij paam ritz'iiaq jun anm jilon re jun wunaq. // Ri atz'iyeq tikojsaj chop jb'aniik maxtaat re jun nee'.
3662. **Toq'.** Ranm tziiij. Puyar. Ti'el ri jtoq'iik jq'aab' jun kristyan rik'il jun akuux, jilon rik'il jun k'iix. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintoq' inq'aab' la man klawx.
3663. **Toq'ob'.** Riliik ranm tziiij. Favor. Ri jun tziiij tijkoj jun kristyan ri re' wi jun raj re ranm jun kristyan chik. K'utunk: B'an jun toq'ob' chwe chuuch tinkej na ra kiitz inq'oor chawe.
3664. **Toq'ob'saaj.** Ranm tziiij. Dar lastima. Ri re' jun kristyan k'uur jwich jun kristyan tiril. / Ri jkuyiik jmaak jun awaj, jilon jun kristyan juwi'l jun iil xiran. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintoq'ob'saaj juwiich ra nuuch ek'l.
3665. **Toq'oow.** Ranm tziiij. Puyones en el cuerpo. Ri rik'ajjk'axk'oliil tyo'jl jwi'l jun yajeel, lamas seb'laj titoq'oow jwi'l jk'axk'oliil. K'utunk: Wi' nika li neen chaak jor titoq'oow che'l wiij.
3666. **Toq'saaj.** Ranm tziiij. Cornear. Ti'el ri tiran jun achj wakx ri re' tijkoj ruk'a' re jun kristyan jilon re jun awaj chik. // Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ej rik'il jk'exwaach b'iij re kristyan: Xintoq'saaj jwi'l man wakx ximil li b'ee.
3667. **Toq'sal.** Riliik b'iij. Corneado. Ri riliik jun kristyan, jilon jun awaj toq'al jwi'l jun wakx. K'utunk: Ra ak'l li toq'sal jwi'l man k'ojol wakx.
3668. **Toq'olk.** Riliik b'iij. Puyado. Ti'el ri jun ti'niik toq'ol la' jun ch'iich'. // Ri riliik jun kristyan ri re' puk'ul jwi'l jun wakx rik'il ruk'a'.
3669. **Toq'oq'.** Riliik b'iij. Puyones en el cuerpo por una enfermedad. Ri jk'axk'oliil jtyo'jl jun kristyan jwi'l jun yajeel laj jb'aqel. Ri

- jk'axk'olil jxikn jun kristyan
juwi'l toq'tixikin. K'utunk: Kap
inxink jor titoq'oq'.
3670. **Toq'tonk.** Ranm tziiij. Sentir
puyones en el cuerpo. Ri toq'txikin
wi re jun kristyan. / Ri jun
yajeel wi laj b'aqil jun kristyan.
K'utunk: Titoq'tonk inb'aqel
jwi'l teew.
3671. **Toq'tixikin.** B'iij. Enfermedad
en donde se siente puyones en los
oídos. Ri jun Yajeel tijya' re jun
kristyan, lamas tipe jk'axk'ol
jxink. / Ri jun yajeel lamas
kristyan titoq'oq' jxikn.
3672. **Tor.** Ranm tziiij. Abrir o destapar.
Ti'el ri resal jch'uqb' chii'
jun k'olb'l. Ri resal k'aam
ximil la' jchii' jun chii' jaa,
jun k'ultar, k'aat. / Ranm tziiij
ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re
kristyan. K'utunk: xator.
3673. **Torkorij.** Ranm tziiij. Destruir un
corra. Ti'el ri jyujik jun korl jwi'l
jun awaj, jilon jwi'l jun kristyan.
K'utunk: Man wakx li xjtorkorij
man jkorl waak' rik'il man
ruk'a'.
3674. **Torkoriil.** Riliik b'iij. Corra
destruido. Ri riliik jun korl b'anal
k'ax re jwi'l jun kristyan, jilon
jwi'l jun awaj. K'utunk: Man
aaq torkoriil jkorl inch'im jwi'l.
3675. **Torb'l. Torb'al.** B'iij. Llave. Jilon
jb'iij jun ra nuuch' ch'iich'
b'onol saq ch'iich', wi b'onol
la' q'an ch'iich', tikojsaj re
jtoriik jchii' jaa.
3676. **Torel.** Riliik b'iij. Abierto. Ri riliik
jun qleen kita tz'apil jb'aa. / Ri
riliik jun qleen kita ximil jb'aa.
3677. **Tosol.** Riliik b'iij. Dividido apartado.
Ri riliik jun kristyan rik'an. // Ri
riliik jun ra awaj rik'an laj luwr,
jilon laj korl. K'utunk: tosol
chaq ra chiiwch rik'il man
jchuuch.
3678. **Tosaaj.** Ranm tziiij. Apartar
dividir. Ri tib'ansaj re
alk'uwalxeel ri re' tik'uli'. // Ri
tib'ansaj re jun ra nee' titosaaj
re jchuuch re tikan jye' jtijiik
tu'. K'utunk: lin xintosaaj laj
wochooch jwi'l inqaaj.
3679. **Totol.** Riliik b'iij. Sacudido. Ti'el
ri jun qleen chop itz'iiq, wuuj
pach nik'j chik esal tz'iil, jilon
pooq la'. Ri jun qleen qus
jtotooj b'onol.
3680. **Totooj.** Ranm tziiij. Sacudir. Ri
resal pooq la' jun itz'iiq. / Ri
resal mees la jun qleen re
looq' tijk'omb'i teew. / Ranm
tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re
kristyan. K'utunk: xintotooj
insok iwr laq'ab'.

3681. **Towolk.** Riliik b'iij. Objeto chatarra. Ri jb'iij jun qleen tojol b'i li mees kita' chiki jchokonk, chop jun ri'j chee', ch'iich' pach nik'j qleen chik.
3682. **Towtik.** B'iij. Objeto sin servicio. Ri jb'iij jun nim laj q'eel qleen kita' neen jchokoon. K'utunk: Man towtik laj ch'iich' li kita' neen jchokoon inwi'l iin.
3683. **Toxaj.** Ranm tziiij. Atrancar. Ri jun qleen nek'elrik'il jun chikre kita titzaaq. K'utunk: Man teem li xintoxaj la' man tz'oloom. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintoxaj.
3684. **Toxab'l.** B'iij. Tranca. Ri jb'iij jun ra k'eer tz'oloom tikojsaj chirij jun jchii' jaa ri kita' looq' titorsajk. K'utunk: Jor piim man jtoxab'l awochooch.
3685. **Toxob'.** B'iij. Puntal. Ri jb'iij jun chee' tikojsaj chirij, jilon laj xukt jun jaa re kita' titzaq.
3686. **Toxe'l.** Riliik b'iij. Atrancado. Ti'el rijun qleen wa'l juwi'l jchoq'b' jun qleen chik. K'utunk: Kap wochooch aat che' aat qaaj toxel chaq la' jun ab'aaq.
3687. **Toy.** Ranm tziiij. Atropeyar. Ri jtuk'iik jun qleen jwi'l jun chik. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintoy man q'uram Kutaam wi li witz.
3688. **Toysal.** Riliik b'iij. Atropeyado. Ti'el ri jun qleen tzeleb'sal. Man Kutaam li toysal chaq.
3689. **Tooy.** B'iij. Victoria. Rijb'iij jun anm li Tz'unun Yoolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'ijaaq.
3690. **Tra / Taq ra.** K'ere'l tziiij. Partícula pluraizadora. Ri jya'ik jb'iij nuuch' qleen. / Tziiij tikojsaj li jun yoolooj re jya'ik jb'iij nuuch' jnimal qleen. K'utunk: Tra ch'iiw. / Tra q'uun tz'ii'.
3691. **Tu' Kumaatz.** B'iij. Especie de monte que crece en la orilla de los ríos de flor anaranjada y que tiene leche (Hierba mala). Ri jun wuran tik'iij chaq' jchii' jaa', rax jxaaq, tijya' jkutz'ii'j kyeeq tinatun, la' jkutz'ii'j ti'el jun saq jaa' chop ra'l tu', man saq jaa' ri tijkunaq maq pixnaak' laj tyo'jl jun kristyan.
3692. **Tu'.** B'iij. Pecho o mamas. Ri jb'iij kiib' b'uk'b'ik tyo'jl wi chiwch ranm jun anm, chokon re tijtub'saj rik'alal. / Jilon jb'iij ra'l tu' tijya' jun anm re jnee'.

3693. **Tu'l.** Riliik b'iij. Mamado. Riliik b'iij ri ti'el ri re' tijil chaq tu' jwi'l jun ra nee'. // Ti'el ri riliik tu' tijil chaq jwi'l jun ra nee'. K'utunk: Tu'l chaq intu' jwi'l ra innee'.

3694. **Tu'nk.** Ranm tziiij. Mamar. Ri jtijiik tu' jwi'l jun ra nee'. / Ri jtzuqiik rib' jun ra nee' rik'il tu'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xattu'nk.

3695. **Tu'x.** B'iij. * Ri jb'iij k'isb' raqan jun kristyan, lamas tik'is wi'w ra jb'aaqil aqanaj. K'utunk: / Tziiij ri, ri re' tikojsaj rajawax ti'echb'ejk.Jor k'ax jtu'x wuqan xiran maq aak' inxajb'.

3696. **Tu'x ek'.** B'iij. Hembra. Jilon tib'ijsaj re jun ra ixoq' ek'. // Ti'el ri tib'ijsaj re jun ra ixoq ch'iiw. K'utunk: Kiib' taq ra tu'x ek' wi rik'il man t'uq.

3697. **Tub'aj.** Ranm tziiij. Fumar. Ti'el ri jtub'aj siik'. / Ri juraj sib' xilj jun siik'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xqatub'aj jun qasiik'.

3698. **Tub'alk.** Riliik b'iij. Fumado. Ti'el ri jun siik' jura chaq sib' la'. K'utunk: lin tub'al siik' inwi'l.

3699. **Tub'arsal.** Riliik b'iij. Amamantado. Ti'el ri re' ya'l chaq tu' re jun ra nee' jwi'l jchuuch.

3700. **Tub'arsaaj.** Ranm tziiij. Amamantar. Ti'el ri jya'ik tu' re jun ra nee' jwi'l jchuuch. / Ri jtzuqik jun ra nee' rik'il tu' jwi'l jchuuch. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xatub'arsaaj.

3701. **Tub'ub'.** Ranm tziiij. Forma de salir el humo en un fuego. Jilon tib'ijsaj re jun suutz' sib' tiran la jaa jwi'l kita tik'aat q'aaq'. K'utunk: Jor titub'ub' sib' jwi'l maq piiq'.

3702. **Tub'uwk.** Ranm tziiij. Dolor de un golpe o un aherida. Ti'el ri jk'axk'olil jun soke'l ri re' seb'laj teew ti'ok xilj. // Ti'el ri jk'axk'ol jun qole'l jilon jun q'aje'l ta'l jwi'l jun kristyan. K'utunk: Seb'laj titub'uw man wunaq xinsok la' man ikeej.

3703. **Tub'ub'unk.** Ranm tziiij. Dolor fuerte de un golpe o de una herida. Ti'el ri rik'aj jun soke'l, q'aje'l, qole'l ri re' jk'axk'ol titaw laj ranm jun kristyan.

3704. **Tuch'.** Ranm tziiij. Forma despectiva de demostrar el enojo de una persona. Ti'el ri riliik retzal

- jun kristyan jwi'l jilon rik'il jun chik. K'utunk: ǵ Neen chaak xatuch' atzaam chiwch awolb'?
3705. **Tuch'iik.** Riliik b'iij. Enojado forma despectiva. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan seb'laj petzal retzal jwi'l jun qleen rik'il jun chik. // Ti'el ri riliik jun kristyan seb'laj nim jtzaam jwi'l jun eywaal. K'utunk: Kap man anm li ji jtuch'iik jtzaam li chwe.
3706. **Tujajk.** Ranm tziiij. Forma de azar un elote con la tuza. Jilon tib'ijsaj re jun ra ajan tit'ojsaj b'i rik'il riij li q'aaq', re tichaq' pach riij chub' richaq q'aaq'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: K'omch ra ak'ux tintujaj.
3707. **Tujunk. / Tujank.** Ranm tziiij. Tener un hijo o hija/ banarse en el temascal. Ti'el ri tib'isaj re jun anm ri re' tiwa'x ra rik'alal. / Ri tib'isaj re jun ajtuuj anm. K'utunk: xtujan man anm li rik'il nab'e rik'lal.
3708. **Tujtik.** Riliik b'iij. Jorabado. Ri riliik jun nim kristyan ri re' seb'laj b'usul chaq riliik che'l riij. // Ti'el ri jun kristyan b'usul chaq che'l riij jwi'l jri'jaal. K'utunk: Kap sik' chuchu' li seb'laj tujtik chaq riij.
3709. **Tujulk.** Riliik b'iij. Ponerse a gatas o en posición arqueada. Jilon riliik jun chee' ri re' chaq tzaaq. K'utunk : Kap maq chaj tujul chaq rijaq jwi'l teew. // Ti'el ri riliik jun kristyan ri re' wa'l tujtik jwaniik riij jwi'l wareem. // Ri riliik jun kristyan ri re' ti'ok chijchi' tuuj.
3710. **Tuk.** Ranm tziiij. Menear. Ri jtukiik q'oor, kape, la' jun tukulb' re kita tiran b'olb'ik. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintuk awuk'a' miir.
3711. **Tukulk.** Riliik b'iij. Meneado. Ri jun uk'a' tzelb'esal la jun tukulb'.
3712. **Tukum q'oor.** B'iij. Masa para hacer tamal. Ri jb'iij q'oor tukul xilj jun apaaxt, tikojsaj re jb'aniik tamb'l waa, ri tib'ansaj laq nimq'iij, chop ri re' tik'iis junab' re Cholb' q'iij re kaxlan junaab'.
3713. **Tuk'.** Ranm tziiij. Empujar. Ti'el ri jchiqaj jun qleen rikiil jchoq'b' jun awaj, jilon jun kristyan. / Ranm tziiij ri kiib' jwinaq, jilon looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xojatuk' taq.
3714. **Tuk'ulk.** Riliik b'iij. Empujado. Ri jun kristyan chiqal b'i li jun

- siwaan, xoq'o'l, li jaa' pach
nik'j luwr chik.
3715. **Tukumuux.** B'iij. Paloma rogadora
o torcaz. Ri jun rechaq taq ra
lxpuun, saqso'l riij, ji tiwa'x laq
chee', jilon laq siwaan, jor qus
jta'ik ra jb'iix.
3716. **Tukn.** B'iij. Mora. Ri jun ra wuran,
ti'el laq joron luwr, jilon laq
miq'in luwr, rax jxaaq, jche'l
xik'a'y riij, jche'l nojisal la' k'iix,
tijya' jwiich wi kyeeq, jilon
q'eeq tinatun, qus titijsaj rik'il
atz'aam, jilon rik'il kaab'.
3717. **Tukulb'.** B'iij. Meneador. Ri jun
chee' tikojsaj re jtukiik uk'a'.
/ Ri jun tukb're q'oor, maatz',
kape, wi nimaq wi nuuch, wi
b'onol la chee' jilon wi b'onol
la ch'iich' wi jun ra xa't la'
jtzaam.
3718. **Tukunel.** B'iij. Top. Caserío de San
Andres Sajcabajá. Jilon jb'iij jun ra
komoon re tinmit San Andres
Sajcabajá, tinmit lamas wi taq
aj Tiriix, kla' wi taq a k'iche'
kristyan, wunaq saq jwexaq,
jilon tijkoj taq perem xajab',
anm q'an toch'iich' jpoot'aq
jilon toch'iich' uuq tijkoj taq, ri
luwr lamas wi'w tapa'l pach
q'iniim.
3719. **Tukur.** B'iij. Tecolote. Ri jun ka'n
saq jb'aaq'wiich, tiwaar laq'j,
tiwa'kat laq'aab', laq'aab'
- tich'a'w tijb'iij Tukur, Tukur.
/ Laj qab'antajk b'ili'n ri re'
tib'i ch'a'w man ka'n ri Chirij
rochooch jun kristyan, ri re'
retaal tikoom jun rechaq
och'olxiik li jaa k'olb'al.
3720. **Tukurink.** Ranm tzij. Canto del
tecolote. Ti'elrib'iix tiran jun tukur
laq'j jilon laq'ab' chub' chee'
jilon chiirij jaa. // Laj qab'antaj
tib'ijsa jwi'l qamaam qatiit' ri
re' tib'ixan man ka'n ri tiqjb'iij
qe jun kamiik li jun jaa k'olb'al,
chijk'ulel lamas tib'ixan wi'w.
3721. **Tukxiij.** Ranm tzij. Alborotar. Ti'el
ri jyujik k'ii jwich qleen li jun
k'olb'l. / Ri jtukiik jun uk'a'
rik'il tukulb'. / Ranm tzij ri kiib'
jwinaq, jilon looq' ti'etz'ab'ejk
rik'iil nojel tzij tijk'exwachij
b'iij re kristyan. K'utunk: ¿Nen
chaak xatukxiij maq itz'iiq wi
kili? / seb'aaj Tukxiij wuk'a' wi
li xaar.
3722. **Tukxil.** Riliik b'iij. Alborotado.
Ti'el ri riliik jal, atz'ieeq, jooq',
q'oor tzeleb'sal laj luwr. //
Ti'el ri riliik qleen yujul jpaam.
K'utunk kap man anm li kan
tukxil qleen we jxo'l.
3723. **Tulkupink.** Ranm tzij. Desordenar
cosas. Ti'el ri qleen b'anal jwi'l
jun kristyan, jilon jun awaj ri
re' tzaqal juntiir qleen jwi'l.
// Ri tib'an saj re qleen ri re'
tiyujsaj jxo'l rik'il nik'j chik. //

- Tib'ijsaj re jun kristyan kita' neen tiran li jun luwr. K'utunk: ǵ Neen taban kla' attulkupin qe tiwil iin? // Ri man wunaq li xtulkupin qitz'iiq.
3724. **Tulkupil.** Riliik b'iij. Desordenado. Ti'el ri riliik qleen chop jal, itz'iiq, wuuj, jooq', kuxtaar yujul jxo'l. K'utunk: Qajaal tulkupil chaq jpaam jwi'l wunaq li.
3725. **Tulq'uuq'uuj.** Ranm tziiij. Tragar líquido. Ti'el ri jtixiik jaa' laj or. / Ri jtijiik nimaq taq truq jaa'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xqatulq'uuq'uuj quk'a'.
3726. **Tulub'.** B'iij. Zapotillo silvestre. Ti'el ri jb'iij jun xaq chee' tikojsaj re sub'aab', re jb'aniik sub'an, ri jxaaq jun nim chee', jilon wi nuuch', jxaaq chee' ri, ji tik'iy chub' ab'aaj jilon chub' simiin jtijiik sub'an xilj jxaaq tulub'.
3727. **Tuluq'.** B'iij. Tragar un trago de agua. Jilon jb'iij jun kiitz jaa' tijtij jun kristyan. // Ri ra paj jaa' tijb'iqi' jun kristyan. K'utunk: Kiib' tuluq' jaa' qe xintij iwr.
3728. **Tuq'.** Ranm tziiij. Tragar agua. Ti'el ri jtijiik jaa' jwi'l jun kristyan. // Ri jtijiik jun uk'a' jwi'l jun kristyan. K'utunk: Xintuq' b'i ra q'oor wi li xaar.
3729. **Tum.** B'iij. Apellido K'iche'. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun, tipe taq raj ranm tinmit, jilon li komoon Ch'ipaaq'.
3730. **Tumajk.** Ranm tziiij. Sacar piojos o liendres. Ti'el ri resaj suquk' laj b'aa jun kristyan. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Tijb'iij achuuch tijtumaj ab'aa.
3731. **Tumaax.** B'iij. Apellido K'iche'. Jilon jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj k'iche' b'antajk tipe taq li tinmit Tz'unun Kaab'. K'utunk: Yaq Tumaax ji tipe taq B'a Kameeb'.
3732. **Tumii'x.** B'iij. Hijas que crecen sobre las piedras parecidas al Canaque. Jilon jb'iij wuran paq'paq jxaaq chop jxaaq q'anaq', ji tik'iy chub' ab'aaj jilon chub' pek, qus tikojsaj jxaaq re wiqonk.
3733. **Tumal.** Riliik b'iij. Significa que en una cabeza se han sacado piojos. Ri riliik jun b'aa ri re' esal chaq suquk' la'. // Ri riliik jun q'uniik esal chaq k'yeq la. K'utunk: Tumal chaq inb'aa jwi'l waatz. // Tumal chaq man q'uniik qawi'l wiich q'iij.
3734. **Tun.** Ranm tziiij. Ordenar. Ti'el ri jtunaj jun chub' jun

- chik, chop tib'ansaj re leej waa. / Chop tib'ansaj re sii'. / Ranm tziiij ri kiib' jwinaq, jilon looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: tintun.
3735. **Tuun.** B'iij. Antonio. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaq qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'ijjaq.
3736. **Tunal.** Riliik b'iij. Ordenado. Ri riliij jun qleen chop wuuj, sii', waa, atz'yeq, qus jtuniik b'anal. K'utunk: Ooj tunal chaq juntiir qasii' qawi'l chuch jaa.
3737. **Tunaaj.** Riliik ranm tziiij. Rimero de tortillas o leña. Ri k'ii raqan waa, jilon sii'. Ti'el ri k'ii waa tunal chub jun chik. // Ri sii' jun wi chub' jun chik. K'utunk: Q'asajch jun tunaaj inwaa neri.
3738. **Tunb'l.** B'iij. Lugar donde orden las cosas. Ti'el ri jun luwr lamas titunsaj wi'w qleen chop atz'iyeq, sii', jal. K'utunk: Koli kli wi tunb'l qasii'.
3739. **Tuut'.** B'iij. Ano solo se les dice al niño. Jilon tib'ijsaj re chijyook jun ra nee' jilon jun ra nuuch' ak'l. // Ri tib'ijsaj re b'a richaq jun nee' jilon jun ak'l. // Tziiij ri xaqe tib'ijsaj re nee' jilon nuuch' ak'l. K'utunk: Jor kyeq ra jtuut' ra innee'.
3740. **Tuux.** B'iij. Pavo de monte. Jilon tib'ijsaj re taq ra ka'n chop riliik pipi, ji wi taq laq k'achelaaq, ri re' ti'oq' taq jilon jta'ik chop roq'iik pipi. // Ri jun awaj chop jun ixtuux pipi, kiib' nimaq jxiik', wi jun tutz'tik jb'aa ji wi laq k'achelaj.
3741. **Tunkuluj.** Riliik b'iij. Hincharse el estómago. Ti'el ri jsipojiik jch'ool jun kristyan jwi'l jun qleen xiran k'ax re jch'ool.
3742. **Turk'uk'ujk.** Ranm tziiij. Llevar a alguien a empujones. Ri jk'omikb'i jun kristyan rik'il choq'ab' tituk'sajb'ik, chop tib'ansajb'i re jun q'ab'arel. K'utunk: Jor xojturk'uk'uj li q'ojoom la nim q'iij. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinturk'uk'uj.
3743. **Turk'uk'ul.** Riliik b'iij. Empujado fuertemente. Ri riliik jun kristyan tik'ulch rik'il seb'laj choq'aab' jwi'l jun chik. K'utunk: Sik' q'ab'arel li tuk'uk'ulch li b'ee iwr jwi'l rajw jaa.
3744. **Turkuk.** Riliik b'iij. Persona que camina sin dirección. Ti'el ri jun kristyan kita na'l neen b'ee

- majal b'ii jwi'l. // Ri riliik jun kristyan kita' retam neen jcholaj jb'ee. K'utunk: Koli man turkuk laj wunaq.
3745. **Turkukuun.** Ranm tzii'. Caminar sin dirección. Ti'el ri jb'eniik jun kristyan kita' na'l neen jcholaj b'ee k'omol jwi'l. / Ranm tzii' ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii' tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xatturkukuun.
3746. **Turpink.** Riliik b'iij. Caminar con vestido largo. Ri riliik jb'eniik jun kristyan rik'il seb'laj nimaq atz'ieyq. // Ri riliik jun anm rik'il uuq, poot' nimaq tikan chirij. // Ri riliik jun wunaq rik'il weex, kamiix, chikeet nimaq tikan chirij.
3747. **Turtik.** Riliik b'iij. Carga o prenda muy alargado. Ti'el ri riliik jun qleen chop jun eqa'n turtik. / Jilon riliik jun itz'iiq jor nim jb'aniik k'utunk: Kap man aweex jor turtik xb'ansajre.
3748. **Turuwk.** Ranm tzii'. Escurrir agua en algo. Ti'el ri jun jaa titzaq jaa' xilj. / Rib'ijsaj re jun k'olb' paxe'l chaq, ti'el jaa' xilj. K'utunk: Kap maq xoot re awochooch paxe'l chaq juwi'l jor tituruw la jaa awuk'il. / Nen chaak xaya' man paxe'l laq li chuwe kita tawil tituruwk.
3749. **Turuwsaj. / Jorob'saj.** Ranm tzii'. Enfriado. Ti'el ri jb'aniik joron re jun qleen k'atan. K'utunk: B'an jun toq'ob' chuwe Ke'l turuwsaj jun Kitz inkape juwi'l jor k'atan. / Ranm tzii' ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii' tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xinturuwsaj wuk'a'.
3750. **Tus.** Ranm tzii'. Doblar / o jatear. Ti'el ri jtusiik atz'ieyq, jilon ri jtusiik sii'. K'utunk: Seb'aj Waan tus qasii' chaq pe jab'.
3751. **Tusulk.** Riliik b'iij. Doblado o jateado. Ri itz'iiq, sii' tusul chaq. K'utunk: Tusul chaq qasii' qawi'l chii' b'ee.
3752. **Tusmajk.** Riliik b'iij. Doblar o jatear. Ti'el ri sii', itz'iiq, tusul chaq. K'utunk: xtusmaj juntiir insii'.
3753. **Tut.** B'iij. Sucayal protector para la lluvia. Ri jun qleen b'onol la' apaak' tikojsaj ri re' wi jab', orj ri tikojsaj lajori kita chiki tib'ansaj.
3754. **Tutz'tik.** Riliik b'iij. Largo. Jilon tib'ijsaj re jun qleen naj jnimal raqan. // Jilon riliik jun nim kuxtaar nojise'l jpaam. K'utunk: Kap ra jaa li xb'ansaj tutz'tik x'elk.

3755. **Tutz'ark.** Ranm tz'ij. Estirarse se le dice a una persona cuando muere. Ti'el ri tiran jun kristyan ri re' ti'el ranm. // Ri tiran jun komnaq kristyan ri re' tiran chee' jtyo'jl. K'utunk: Toq'ob' jwiich wunaq li xtutz'ari' xilj jkaax.

3756. **Tutz'ulk.** Posición de un difunto. Ri riliik jun komnaq ri re' wichaq xilj jkaax. // Ri riliik jun kristyan ri re' tikom. K'utunk: Tutz'ul chaq ra inq'uun ri re' xintaaw chuch jaa.

3757. **Tuuj.** B'iij. Temascal. Ri jun ra nuuch' jaa, b'onol la' xoq'o'l, wi b'onol la' ab'aa, kla' tik'atsaj ab'aa re muuch' re tijmiq'irisaj jpaam, re ti'el jk'atniil kristyan ti'ok taq kla'. / Ri jun miq'iin jaa, lamas qawinaq tatin taq, qus re yaaj anm, jilon re ajtuuj anm. / Ri jun ra nuuch' jaa lamas tijiksaj wi'w jun yaaj anm, jilon tijiksaj jun kristyan q'aje'l, jilon nen Petzal jchii', pach nen b'esal jch'ool juwi'l reqaaj aal taq eqa'n.

3758. **Tuul.** B'iij. Banano. Ri jb'iij jun jwich chee' q'an tinatun, tik'iij la jb'ooq' jchee'l, li tzayaaj, jwich qus titijsaj, jwich wi nimaq, wi nuuch', tik'ayasaj li k'ayb'l.

3759. **Tuun.** B'iij. Gato. Jilon jb'iij jun awaj, ismaal riij, wi rusumchii',

nim jjee, tinatun laq'ab', tijtzuq rib' chub' ch'oo, ri awaj tichajin jal. / Ri jun awaj tijwuch' riib' chii' q'aaq'.

3760. **Tunejk.** Ranm tz'ij. Llevar objetos planos en las manos. Ti'el ri jk'omiik b'i qleen paq'paq jwiich laj jq'aab' jun kristyan chop paq'paq jpaam laq, k'eer tz'oloom pach nik'j qleen chik. K'utunk: xintunej b'i maq laq laj inq'aab'.

3761. **Tuq.** Ranm tz'ij. Jalar. Ti'el ri jkojiik choq'aab' rik'il q'ab'aj re jtuqiik jun qleen. // Ti'el ri jtuqiik jun qleen rik'il jun k'olob'. // Ri jkojiik choq'aab' rik'il jq'aab' jun kristyan re jjuraj jun qleen chik. K'utunk: xintuq jb'aa man anm li. // Xqatuq man nim wakx.

3762. **Tuqul.** Riliik b'iij. Jalado. Ri riliik jun qleen tuqul rik'il jchoq'b' q'ab'aj. K'utunk: Tuqul axikn jwi'l qachuuch. // Tuqul man inchiket inwi'l jwi'l pok ra nuuch' jq'aab'.

3763. **Tuqtik.** Riliik b'iij. Muy largo o estirado. Ri riliik jun atz'iyeq seb'laj tuqul. // Ri riliik jun kristyan nim jqul. // Ri riliik jun chee' seb'laj nim raqan. K'utunk: kap man wunaq li jor tuqtik chaq jqul jwi'l yajeel.

3764. **Tuqur / Tuqa'r.** Riliik b'iij. Débil. Ti'el ri riliik jun kristyan seb'laj ik'al jwi'l, ri re' ajri xjq'asaj jun yajeel. // Ri riliik jun awaj ri re' seb'laj ek'al jwi'l, ri riliik jun kristyan jilon jun awaj kita' jchoq'b'.
3765. **Tuqurnaqa.** Ranm tzii. Persona desnutrida o raquílica. Ti'el ri re' jun kristyan, jilon jun awaj tiran tuqa'r jwi'l jun yajeel, jilon ri re kita' chiki' tiwi'nk. // Ri tiran jun awaj, jilon jun kristyan jwi'l jun yajeel.
3766. **Tuq'.** B'iij. Cenzontle de pecho azul con plumas blancas en el cuello. Jilon jb'iij jun ra ka'n kiib' jxiik', xaar ra jwiich jch'ool, saq ra jqul tijupup chub' chee' jilon li teew.
3767. **Tuunq' / Tunaqa'.** B'iij. Laringe o tragadero. Ri jb'iij ra k'eer ti'nik wi laj juul qachii', xilj qaquul K'utunk: lin xink'at intuunq' la' k'atan waa.
3768. **Tuunwitz.** B'iij. Se le dice a un embudo que hay en la cima de una mantaña. Ri jb'iij jun nim qul wi la' jun witz, chop jun xeleb' xaan.
3769. **Tux.** B'iij. Retoño. Ti'el ri reliik jtux jun chee'. / Ri reliik taq ra rax jtzaam chee' la' jun Kutaam, jilon la' jun b'ola'j.
3770. **Tuxank.** Ranm tzii. Retoñar. Ti'el ri reliik jtux jun chee', jun wuran. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xtukank.
3771. **Tuxal.** Riliik b'iij. Planta que le ha salido retoño. Ti'el ri re' jun kutaam chee' esal chaq jtux. // Ri riliik jun sib'ooy, jun kutz'ii'l esal chaq jtux. K'utunk: Kap wanxuux tuxal chaq li uleew.
3772. **Tuxank. Ranm tzii.** Retoñado. Ti'el ri re' jun kristyan wi chaq jtux, ti'el ri re' alk'uwal naq chaq. K'utunk: xintuxani'n. // Ti'el ri re' jun chee' esal chaq jtux. K'utunk: xtukani'n ra intraas xinkat.
3773. **Tu' q'ojoom.** B'iij. Cajón de la marimba. Ri jb'iij taq ra ch'ut kojoon tz'oloom wi chiraaq jun q'ojoom, ri tiya'w jchoq'b' jta'ik jun q'ojoom ri re' tiq'ojomajk. // Ri jb'iij taq ra kojoon tz'oloom wi chiraaq jun q'ojoom taq ra ch'ukch'ik.
3774. **Tya'n. B'iij. Sebastián.** Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yooloj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'iaaq.

3775. **Tyoox chee'**. B'iij. Cedro. Jilon jb'iij jun nim chee', rax q'anq'oj tinatun jxaaq, q'eqmuj tinatun jpaam, chee' ri seb'laj paqal rijil, jilon xaqe tik'iij laq miq'iin luwr, chee' ri kita' qes tita'maj laj qatinmit, ri tikojsaj re jb'aniik k'olb' atz'ieeq, teem, meex.

3776. **Tyoxink.** / K'omowank. B'iij. Agradecimiento. Ti'elrijk'omowaj jun qleen re junb chik. // Ri jk'omowaj jun toq'oob' b'anal re jun kristyan. // Tyoxink, tziiij ri ji k'omolch li K'iche' yolooj jwi'l aj Tz'unun Yolooj, Li Tz'unun yolooj ri tikojsaj tziiij k'omowank.

3777. **Tyo'jl.** / **Ti'nik.** B'iij. Carne o músculo. Ri juntiir ti'nik wi chiriiij b'aaq re jun kristyan, jilon jun awaj. K'utunk: Man chuuch ek' kita nim jtyo'jl/ jti'nik.

3778. **Tyo'jiil.** B'iij. Cuerpo. Ri jb'iij juntiit b'aaq, kiik', jilon tyo'jl wi chiqiiij. // B'iij ri looq' ti'echb'ejk. K'utunk: intyo'jl.

3779. **Tyo'jl kamnaq.** B'iij. Cadáver. Ri tijb'ite' taq q'atb'tziiij ri re' wi jun kristyan xkamsaj. // Ri jtyo'jl jun kristyan tikan ri re' xb'ansaj jun kamsank.

3780. **Tyo'jolob'.** Ranm tziiij. Engordarse. Ti'el ri jtyo'jrik jun kristyan, jilon jun awaj. / Ranm

tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintyo'jlob'.

3781. **Tyo'josaaj.** Ranm tziiij. Engordar. Ti'el ri jb'aniik tyo'j re jun awaj jilon jun kristyan. K'utunk: Xqatyo'josaaj man chuuch aaq.

3782. **Tyo'niik ch'ool.** B'iij. Dolor de estómago. Ti'el ri k'axk'olil tirik'aaj laj ch'ool jun kristyan jwi'l jun qleen tijiin jwi'l, jilon jwi'l jun yajeel. // Ri seb'laj k'axk'olil ch'ool.

3783. **Tyo'niik b'aa.** B'iij. Dolor de cabeza. Ti'el ri k'axk'olil tirik'aaj laj b'aa jun kristyan, wi tijtij jwi'l jun yajeel laj tzontzoq'or, jwi'l waraaj jilon jwi'l yajeel re ib'aach'. // Ri seb'laj k'axk'olil laj b'aa jun kristyan.

3784. **Tyo'nk.** Ranm tziiij. Morder. Ti'el ri jkojiik jchoq'b' ee laj tyo'jl jun kristyan. / Ri jti'ik jtyo'jl jun kristyan rik'il ee. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintyo'nk.

3785. **Tyo'niik.** Ranm tziiij. Ladrar de un perro. Ti'el ri jta'ik jun tz'ii' laq'aab' ri re' tijsiq kristyan tib'en taq. // Ri tiran jun tz'ii' ri re' tijchajaj jaa laq'ab', lamas tiroqtaj alq'omb'.

T' - t'

3786. **Tyoo'j.** Riliik b'iij. Gordo. Ri riliik jun kristyan nim tyo'jil wi la jb'aqil. / Ri riliik jun awaj nim ti'nik wi Chirij jb'aqil.

3787. **Tyoox.** B'iij. Imagen. Jilon jb'iij taq ra kristyan b'onol la' chee', wi b'onol la ab'aaj, tiya'saj laq chootx re tinmit jilon re komoon.

3788. **Tyoxiil / Santiil.** B'iij. Se le dice a un ser cuando aun esta en el vientre. Jilon tib'ijsaj re jun ra nee' ri re' ajki' ti'elch chiwch q'iij saq, ajwinaq laj ch'ool jchuuch. // Tzii ri nik' ti'el rik'il jb'iij jsantiil / jtyoxiil.

3789. **Toox jaa'.** B'iij. Agua Bendita. Ri jb'iij jaa' tit'ojsaj laj b'aa jun ra nee' jwi'l ajk'mal b'ee re chootx ri re' tijk'om jaa' tyoox.

3790. **Tyoox ak'l.** B'iij. Se le dice a una persona con defectos / o niño especial. Jilon tib'ijsaj re jun ra ak'l ri re' kita' tz'aqat jtyo'jl jun ra kristyan ri re' kita' juntiir jtyo'jl.

3791. **Tyoox jal.** B'iij. Mazorca con varias cabezas. Jilon jb'iij jun ra jal tita'saj li jun ach'ooj, ri re' wi k'ii jb'aa. // Jilon tib'ijsaj re jun ra jal k'ii jb'aa, ojr taq qamaam qatiit' tijk'ol taq taq ra jal re tiya' taq chiwch tyoox.

3792. **T'.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Kijab' re jun wunaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yoloaj.

3793. **T'a'n.** Riliik b'iij. Pollo sin plumas / o niño sin pelo en la cabeza. Ri riliik jun ra nuuch' ek' kita rismaal. / Tib'ijsaj re jun ra nuuch' nee' kita rismal jb'aa. K'utunk: Ra innee' jor t'a'n jb'aa.

3794. **T'ajajk.** Riliik b'iij. Agua muy frío. Ri rik'aj jjononil teew. / Ri rik'aaj jjononil jaa'.

3795. **T'aa'n.** riliik b'iij. Desnudo. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan kita' ritz'iiq chirij. K'utunk: Ra ek'l li t'aa'n riij chiwch jab'.

3796. **T'anal / Ch'anal.** Riliik b'iij. Desnudado. Ri riliik jun kristyan anm, wunaq, ek'l, nee' esal ritz'iiq chirij. // Ri riliik kristyan esal atz'iyeq chirij. K'utunk: T'anal b'ii ra innee' inwi'l li ch'iich' jwi'l seb'laj q'aaq' tirik'aaj.

3797. **T'anarsaaj / Ch'anarsaaj.** Ranm tziij. Desvestirlo o desnudarlo. Ti'el ri resaj ritz'iiq jun kristyan chirij jwi'l jun chik. mRanm

- tziiij ri looq' ti'itz'b'ej rik'il
jk'exwaach b'iij re kristyan.
K'utunk: xint'anarsaaj ra nee'
li jaa'.
3798. **T'analk.** Rliik b'iij. Persona
empapada de agua. Ti'el ri jun
kristyan ch'aqal riij li jaa'. Ri
riliik jun kristyan chaqarsal rib'
juwi'l. / Ri b'onol re ritz'iiq jun
kristyan juwi'l la jaa'.
3799. **T'anarsaaj.** Ranm tziiij.
Empaparse con agua. Ri jt'ojiik
jaa' chiriiij jun kristyan jwi'l jun
chik. K'utunk: xqat'anarsaaj
maq qapaach li jaa'.
3800. **T'aq.** Ranm tziiij. Ensebar o
rellenar. Ti'el ri jt'ojiik xeeep
la' jun chee' re jb'aniik jun
etz'ab'. // Ti'el ri jnojisaj re
xoq'o'l jun aqan jaa. / Ranm
tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re
kristyan. K'utunk: xint'aq xeeep
la' man chee' li.
3801. **T'aqal.** Riliik b'iij. Ensebado o
rellenado. Ri riliik jun chee' t'ojol
xeeep la'. // RTi riliik jun xoq'o'l
jaarire' taqalxoq'o'l chiriiijjilon
chiraaj re kita' ti'ok teew xilj.
3802. **T'eb'ark.** Ranm tziiij. Volverse
espeso. Ri q'oor satz, tikan
t'eb'ar chiraaj k'olb'. / Ti'el ri
re' jun kristyan tijtij jun qip tuul
tiran t'eeb' raaq'. / Ri riliik jun
itz'iiq jor Piim b'aatz la'.
3803. **T'eb'tiik.** Riliik b'iij. Muy grueso
o gordo. Ri riliik jun waa, itz'iiq,
wuuj jor t'eeb' jb'aniik. // Jilon
tib'ijsaj re jun kristyan tyo'j
chijyooj, jilon tyo'j che'l riij.
3804. **Teb'iik.** Riliik b'iij. Grueso. Jilon
tib'ijsaj re jun qleen nim
jt'eb'aal chop jun uuq, paas,
poot'. // Jilon tib'ijsaj re jun
qleen nim jpimal chop riij jun
t'eeb' aranx, jilon jun xaan.
3805. **T'eb'eb'ejk.** Ranm tziiij. Hacer
algo a la carrera. Ti'el ri lamalaan
jb'aniik jun chaak, nik' ti'el laj
oor jb'aniik. // Ri jb'aniik jun
chaak li alnaqiil jwi'l jun chik,
ri re' kita' qes qus tikan eel.
Ranm tziiij ri looq' ti'etz'b'ej
rik'il jk'exwach b'iij re kristyan.
K'utunk: Xint'eb'eb'ej man
chaak li.
3806. **T'eb'elk.** Riliik b'iij. Algo mal
hacho. Ririliik jun chaak lamalan
jb'aniik b'anal. // Li jun chaak
alnaqiil jb'aniik b'anal. // Ti'el
ri jun chaak kita' qus panel.
K'utunk: Awochooch li t'eb'el
qe jb'aniik xkan ya'saj.
3807. **T'ert'enk.** Ranm tziiij. Cacareo
de una gallina. Ti'el ri jta'ik jun
chuuch ek' ri re' chaq b'e
li moloon. K'utunk: xt'erten
man chuuch ek' b'a tuuj.
3808. **T'eb'xink.** Ranm tziiij. Forma de
hablar y de caminar de una persona

- gorda. Ri re' jun tyo'j kristyan k'ax tijtij tich'awk. / Ri k'ax reliik jtzij jun tyo'j kristyan. K'utunk: Suk' wunaq li jor tit'eb'xin tich'a'w.
3809. **T'eeb'.** Riliik b'iij. Grueso. Ri riliik jun qleen chop waa, wuuj, itz'iiq Piim jb'anik. K'utunk: Maq inxajb' xinloq' jor t'eeb' laj raqan.
3810. **Teeb'.** B'iij. Granos en la piel. Ti'el ri jb'iij maq q'eeq ch'a'k' ti'elch laj tyo'jiil jun kristyan.
3811. **T'i'r.** Ranm tzij. Desnudo. Tib'ijsaj re jun kristyan kita atz'ieeq chirij. / Ri jun kristyan tijk'ut jtyo'jl. / Ri riliik jun kristyan ri re' tiran ratiin.
3812. **T'iik.** Ranm tzij. Apalmazar/ compactar. Ri jtzaqil ra'lal qleen chub' uleew. / Ri jtikxij uleew la jun q'osq'ob', jilon la' aqanaj. / Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xint'iik.
3813. **T'ikil.** Riliik b'iij. Apelmazado / compactiva. Ri riliik jun k'eer uleew tzaqal alaal la'. // Ri riliik uleew q'osal chaq ri tikan eel kow.
3814. **T'ikxink.** Ranm tzij. Pasar coriendo con los pies descalzos. Ri jta'ik ri re' jun kristyan tijoliin
- tiq'aax rik'il raqan t'iir. // Ri jta'ik jun t'iir raqan kristyan ri re' tijoliin. K'utunk: Ra ak'li ti'ikxin tiq'aax.
3815. **T'iis.** B'iij. Costura. Ri jb'iij chaak tiran jun ajt'iis, lamas tijkoj b'aatz' la' jun akuux re looq' tijt'iis jun atz'ieeq re tiran weex, poot' lentaar pach nik'j qleen chik.
3816. **T'ise'l.** Riliik b'iij. Costurado. Ri riliik jun atz'ieeq t'isiil la' b'aatz' pach akuux. / Ri riliik jun soke'l t'isil la' b'aatz'.
3817. **T'ikikej.** Riliik ranm tzij. Aplastar fuertemente. Ri jtzaqil ra'lal qleen chub' uleew rik'il juniir choq'aab'. / Ri jtikxij uleew la jun q'osq'ob', jilon la' Aqanaj. / Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xqat'ikikej.
3818. **T'iq.** Ranm tzij. Quemar. Ti'el ri jt'ojiik q'aaq' la patz'an, mees, wataal. K'utunk: T'iq qamees wi la jaa. / Ranm tzij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintiq'.
3819. **T'iq.** Ranm tzij. Forma de meter la tortilla en la comida de un bebe. Ti'el ri tiran jun kristyan ri re' tijtij re wiik' waa pach ra'l kinaq', lamas tijtiq' jun rak'eerwalijun rikiil. K'utunk: Xintiq inwaa li iik.

3820. **T'iqaaaj.** Ranm tz'ij. Forma de meter la tortilla en la comida. Ti'el ri tiran jun kristyan ri re' tiran wiik' waa pach ra'l kinaq' jilon ra'l iik lamas tijtiq' jun ra k'eer wa li jun rikiil. K'utunk: Xintiq inwaa li ra'l iik.
3821. **T'iqiil.** Riliik b'iij. Forma de haber metido la tortilla en la comida. Tib'ijsaj re jun ra k'eer wa tiqil li jun ra kiitz ra'l kinaq jilon li jun ra kiitz ra'l iik. K'utunk: lin t'iqil chaq ra inwaa li kinaq' inwi'l.
3822. **T'iqilk.** Riliik b'iij. Quemado. Tz'ij ri tikojsaj rechaq wakx, ri re' tit'iqsaj taq la' jun ch'iich' k'atal li q'aaq' re jkojik retalaq re tilmaj nen ajkeq'e. // Riliik b'iij. Ri jun wuuj, patz'an, jooq', itz'iiq, mees, wataal k'ate'l rik'il q'aaq'.
3823. **Tiqb'l awaj.** Fierro para marcar los animales. Jilon tib'ijsaj re jun ch'iich' tikojsaj re jtiq'iik wakx jilon kwa'y, wi jun ra tz'iib' b'anal la', ra tz'iib' ri k'omol b'ii nab'e jkaab' b'iij re rajw wakx jilon kwa'y.
3824. **T'isilk.** Riliik b'iij. Costurado. Tz'ij ri nik' ti'el rik'il t'ise'l.
3825. **T'iqiqeem.** Ranm tz'ij. Tener prisa. Ti'el ri re' jun kristyan laj oor jwiich re jb'aniik jun chaak.
3826. **T'ixmank.** Ranm tz'ij. Estornudar. Ti'el ri resaj uxb'l juwi'l jun kristyan rik'il choq'ab' laq Pospoy. / Ri tijya' re jun kristyan ri re' wi ojob' re. Tib'isaj laj qab'antajk ri re' jun kristyan tit'ixmank, re retaal wi jun kristyan nen tikuxtanch re jun kristyan.
3827. **T'ix'ipaam.** Riliik b'iij. Niño panzón. Ri riliik jun ra ek'l jor yaach' wi laj ch'ool. / Ri riliik jun kristyan juwi'l jun Yajeel wi re'. / Ti'el ri jun kristyan jor nim jch'ool.
3828. **T'ii'n laq.** B'iij. Escudilla pequeña de barro. Jilon tib'ijsaj re taq ra tz'oqom laq piim jxee, tikojsaj re jtijiik waa, jwi'l ak'l. K'utunk: Jor siqiil riliik ra t'ii'n inlaaq xjloq' inchuuch li k'ayb'l.
3829. **T'o'.** Ranm tz'ij. Ayudar. Ranm tz'ij ri nik' ti'el rik'il t'o'w. K'utunk: xint'o'.
3830. **T'ob'ob'eej.** Ranm tz'ij. Comer sustancia espesa. Ti'el ri jtijiik jun uk'a' jilon jun rikiil seb'laj tzaatz jb'aniik chop q'oor, pach nik'j qleen chik re titijsaj.
3831. **T'ob'iik.** B'iij. Sustancia espesa. Jilon jb'iij jun tzaatz uk'a', jilon jun tzaatz rikiil. // Ti'el ri jb'iij jun tzaatz qleen.

3832. **T'o'w.** Ranm tziij. Ayudar. Ranm tziij ri ti'el ri jt'o'ik jun kristyan rik'il jrajwaxk laj jk'aslemal. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xint'o'w.
3833. **T'o'weem iib'.** B'iij. Amparo. Ti'el ri jt'o'iik jun aj iil kristyan jwi'l taqanl tziij, tijkokj taq q'atal tziij. // Ri jt'o'wiik jun ajmaak kristyan jwi'l taqanl tziij.
3834. **T'o'onk.** B'iij. Ayuda. Ti'el ri jun chaak tiran jun kristyan re jt'o'iik jun chik. // Ti'el ri jun qleen tiya'saj re jun kristyan jwi'l jun chik.
3835. **T'oj.** Ranm tziij. Tirar. Ti'el ri jt'o'jiik qleen li jun jalan luwr chik. K'utunk: T'oj man wuuj li q'aaq'.
3836. **T'ojolk.** Riliik b'iij. Tirado. Ri riliik jun qleen tob'olb'ik jili. / Ri jun qleen ya'l b'i jili.
3837. **Tojb'l.** B'iij. Tirador / Honda. . Jilon jb'iij kiib' k'eer uul, wi jun ra tz'uum la', nek'el la' jun ra orket chee' tikojsaj re jt'o'jiik ka'n. // Ri jb'iij jun qleen tikojsaj re jt'o'jiik ka'n.
3838. **T'ok.** Ranm tziij. Apretar o llenar. Ri jt'o'jiik atz'iyeq, jal, lxim, kinaq, pooq xilj jun kuxtaar. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziijtijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xint'ok jpaam man kuxtaar li.
3839. **T'okolk.** Riliik b'iij. Apretado o llenado. Ri riliik jun luwr, jilon jun qleen chop chiim, kuxtaar, k'aat qus jt'okiik b'onol.
3840. **T'okxil.** Riliik b'iij. Forma en que se ha puesto un horcón o poste. Ri jkojiik jun aqan chee' b'anal li jun jul.
3841. **T'okxiiij.** Ranm tziil. Forma de masear un horcón o porte. Ti'el ri jch'ikiik jun chee' li jul, tikojsaj re aqan re jun jaa, lamas qus jt'okiik uleew la' b'anal. // Ri qus jt'okxij uleew b'anal re jun chee' ch'ikil li jun jul.
3842. **T'okoow anm.** Ranm tziij. Asustado. Ti'el ri tijya' re jun kristyan ri re' tzaqe'l jch'ool jwi'l jun qleen xq'aax laj k'aslemal. / Ri tijya' re jun kristyan ri re' xtzaq joliin.
3843. **T'o'lk.** Riliik b'iij. Ayudado. Ri jun kristyan ya'l t'o'onk re chub' nojel jrajwax laj k'aslemal.
3844. **T'oon.** Riliik b'iij. Tierno. Ri jb'iij taq ra tiko'n Ajkina koow riijaq chop jwich ch'iim, mukuun, q'ooq' pach k'uum.

3845. **T'oot'** / **Susuun**. B'iij. Caracol.
Jilon jb'ijaaq taq ra k'ox riij
ka'n, tinek'er taq chirij jxaaq
chee'. / Jilon jb'iij jun ra ka'n
chop riliik puur xaqe ra nuuch'
na.

3846. **T'oot'**. B'iij. Vagina. Ri jb'iij k'eer
jtyo'laq anm, ri luwr lamas
tichulun taq anm.

3847. **T'oraaj**. B'iij. Bola de masa.
Jilon tib'ijsaj re jun k'eer
q'oor. K'utunk: Nooy b'an
juntoq'ob' chuwe ya'ch jun
t'oraaj q'oor laj kukub' man
aaq.

3848. **T'ort'ik**. Riliik b'iij. Objeto esférico.
Jilon tib'ijsaj re jun qleen jun ra
b'olb'iik jb'aniik. chop q'oor,
xoq'o'l, ab'aaq.

3849. **T'ub'ulk**. Riliik b'iij. Costal lleno.
Jilon tib'ijsaj re jun kuxtaar,
chiim, b'oo'j, ri re' seb'laj
nojise'l chaq jpaam. // Ri riliik
jun qleen seb'laj nojsel chaq.
K'utunk: Man inb'oo'j t'ub'ul
chaq jb'aa.

3850. **T'ub'saaj**. Ranm tzii. Llenar un
costar. Ti'el ri jnojsaj jun chiim,
kuxtaar, b'oo'j ri re' ti'elch nik'j
chub'. K'utunk: xint'ub'saaj
man inchiim re jal.

3851. **T'ub'kulij**. Ranm tzii. Reventarse
o romperse dicho para un costal.

Ti'el ri re' tijixmaj jun kuxtaar
jwi'l seb'laj nojse'l jpaam.
// Jilon tib'ijsaj re jch'ool jun
kristyan ri re' sipo'j jwi'l jun
qleen xtijisaj. // Jilon tib'ijsaj
re jun b'oo'j tzii ri re' ti'elch
ixiim xilj. K'utunk: Man wunaq
li xt'ub'kulij jch'ool jwi'l k'ux.
// Man kuxtaar li xt'ub'kulij
jpaam.

3852. **T'ub'kulik**. Reventado o roto
se aplica a un costal. Ri riliik jun
kuxtaar jixe'l jwi'l xnojisaj
jpaam. // Ri riliik jch'ool jun
kristyan ri re' xran k'ax jwi'l jun
qleen xjtij.

3853. **T'ujxink / T'ujmank**. Ranm tzii.
Toser. Ti'el ri tiran jun kristyan
ri re' seb'laj tik'eqat jqul jwi'l
jun chaqj ojob'. // Ri tiran jun
kristyan ri re' k'ax ojob' laj qul.

3854. **T'ujxil**. Riliik b'iij Tosido. Ri riliik
jun kristyan ri re' esal ojob' laj
qul jwi'l jun k'eqat qulaaj. //
Ri b'anal jwi'l jun kristyan jwi'l
k'eqat qul.

3855. **T'ukuwk / T'ukuweem**. Ranm
tzii. Palpitar. Ri jtzeleb'iik ranm
jun kristyan riere' tzaqe'l jch'ool.
// Ri tiran ranm jun kristyan ri
re' tjiin tiril jun ch'oo'j, jilon ri
re' tjiin tijoliin. K'utunk: Jor re
tit'ukuw wanm chiriliik maq
q'ab'arelb'.

3856. **T'u'y.** B'iij. Olla pequeña de barro. Ri jun ra k'olb' b'onol la xoq'o'l, wi kiib' jxikn, tikojsaj re jtzakik rikiil waa. / Ri jun qleen b'onol la xoq'o'l jilon lajori wi b'onol la ch'iich', tikojsaj re jtzakik qleen.
3857. **T'ukxiij.** Ranm tziiij. Dar golpes en el pecho. Ti'el ri jya'ik q'ab'aaj wiich ranm jun kristyan. // Ti'el ri jsek'iik wich ranm jun kristyan la' jmutzaal jq'aab'. K'utunk: Xint'ukxiij wich ranm man wunaq li, ri re' xinsek'.
3858. **T'ukxiil.** Riliik b'iij. Golpeado en el pecho. Ri riliik wich ranm jun kristyan ya'l jchoq'aab' q'ab'aaj la'. // Ri riliik wich anm ri re' sek'al. K'utunk: Man q'eq laj wunaq li t'ukxil chaq wanm jwi'l.
3859. **T'uq.** B'iij. Gallina clueca. Ri jb'aniik jun chuuch ek' xk'is molon jwi'l raaj chaq tiqeej chub' saqmolb'. / Ri jb'aniik jun ek' Jupul chub' jsaqmolb'. / Ri jb'iij jun ek' wi jun puq jch'iiw.
3860. **T'uqursal.** Riliik b'iij. Gallina que se ha vuelto clueca. Ti'el ri riliik jun chuuch ek' b'anal t'uq jwi'l. K'utunk: Man chuuch ek' li t'uqursal chaq.
3861. **T'uqursaaj.** Ranm tziiij. Volverse clueca. Ti'el ri re' jun chuuch ek' tiran t'uq, jwi'l tijk'is moloon. // Jilon li tikan jun chuuch ek' ri re' tijk'is moloon, jilon ri re' tiqesaj chub' saqmolb' re looq' tiresaj taq ra ch'iiw.
3862. **T'uqxink.** Ranm tziiij. Cloquear. Tie'l ri jta'ik jun t'uq ek' nab'al chiwch jun puq ch'iiw. K'utunk: Man chuuch ek' li ajwiich na tit'uqxink.
3863. **T'ururunk.** Ranm tziiij. Forma de defecar cuando se esta mal del estómago. Ti'el ri jb'aniik jtz'iil jun kristyan ri re' k'ax jch'ool. // Ri jta'ik jun kristyan k'ax jch'ool ri re' tiran jyook.
3864. **T'us / B'us.** Ranm tziiij. Doblar la milpa. Ri tiran ab'iix ri re' titzaqsaj jwi'l teew. // Ri tiran jun ab'iix ri re' tit'usmaj jwi'l ra'lal. K'utunk: kap teew xt'us ab'iix chii' jaa'.
3865. **T'usulk / B'usulk.** Doblado se aplica a la milpa por el aire. Ri riliik ab'iix tzaqal jwi'l jchoq'aab' teew. K'utunk: Taq ra wab'iix jor t'usul chaq jwi'l jchoq'aab' teew.
3866. **T'ust'ik.** Riliik b'iij. Jorobado. Jilon tib'ijsaj re kristyan wi jun nim ti'nik rib'aj jtelb'. / Ri jun nim kristyan koto'y chaq riij qul juwi'l eqa'n.

3867. **T'uuqxiiij.** Ranm tziiij. Reventar. Ri jq'atziik jun k'aam, ri jb'aniik kiib' uxub' k'eer re jun b'aatz rik'il jchoq'aab' qab'aj, jilon re jun ti'niik.

3868. **T'uqul.** Riliik b'iij. Reventado. Ri riliik jun k'aam, kolob' ri re b'anal kiib' re rik'il jchoq'b' q'aab'. // Ri riliik jun k'aam, kolob', b'aatz b'anal kiib' re rik'il choq'aab'. K'utunk: T'uqul chaq man b'aatz li inwi'l.

3869. **T'uy. / T'uq.** Ranm tziiij. Cortar o reventar. Ti'el ri jq'atziik jun qleen re looq' tikojsaj.

3870. **T'uyul.** Riliik b'iij. Reventado. Ri riliik jun k'aam, kolob' ri re b'anal kiib' re rik'il jchoq'aab' q'aab'. // Ri riliik jun k'aam, kolob', b'aatz b'anal kiib' re rik'il choq'aab'. K'utunk: T'uyul chaq man b'aatz li inwi'l.

TZ-tz

3871. **Tz.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Job' re jun wunaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yolooj.

3872. **Tzab'ank.** Ranm tziiij. Estorbar. Ti'el ri jya'ik qe laatz' jwi'l jun qleen. Xtz'ab'an qe man wunaq li.

3873. **Tzab'alk.** Riliik b'iij. Estorbado. Ti'el ri jun qleen ya'l qe latz' jwi'l re jun kristyan.

3874. **Tzakaltz'uum.** B'iij. Curtidor. Jilon jb'iij nim ch'iich' k'olb'l tijkoj taq aj b'anal jwa'x tz'uum re xajab', re tijtzak taq tz'uum re tijkoj re jb'aniik xajab'.

3875. **Tza'j.** B'iij. Arbol fuerte para horcones. Jiloj jb'iij jun rechaq jwich chee' tikojsaj re aqan re aqan jaa.

3876. **Tza'y / Say.** Riliik b'iij. Se le dice a un niño que no se despegas de los papas. Jilon tib'ijsaj re jun ra ek'l kita tijtaq jchuuch ri re' tib'e li jun luwr. / Ri jb'iij jun ra ak'l tixomb'ar chiriiij jqaaj jilon jchuuch lamas tib'ewi'w.

3877. **Tzaa.** Riliik b'iij. Salado. Ri jun rikiil waa t'ojol atz'aam la'. / Ri jtijiik jun rikiil wi atz'aam la'.

3878. **Tzatzarb'ej.** Ranm tziij. Salarlo. Ri jt'ojiik atz'aam la' jun rikiil. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintzatzarb'ej man rikiil atche' aat.
3879. **Tzaaj.** Ranm tziij. Forma de llamar a alguen. Ri jun tziij tikojsaj re jsik'ij jun kristyan. Ri jsik'ij jun kristyan jwi'l jun chik. K'utunk: Tzaaj neri maam.
3880. **Tzaam ch'iim.** B'iij. Punta de güisquil. Jilon jb'iij jtzaam ch'iim, rax tinatun qus titijsaj re rikiil waa, tit'ojsaj atz'aam pach jaa' la', titzaksaj li jun t'uu'y.
3881. **Tzaam loom.** B'iij. La cima de un cerro. Ri jun luwr wi asik re jun loom. // Jilon tib'ijsaj re laj b'ooq' jun wiitz jilon jun loom. K'utunk: Jo' wuk'il inb'e tzaam loom.
3882. **Tzaam sii'.** B'iij. Tizón. Ri jun sii' wi richaq q'aaq' la' jtzaam. // Ri jb'iij jun k'eer sii' wi li q'aaq'. / Ri jun sii' tijiin tik'aat
3883. **Tzaam tz'ii'.** B'iij. Hongo comestible. Ri jb'iij jun rechaq jwich ikox, q'eeq tinatun, ji ti'elch chub' jkutaaml chee' laq kate'l watal. / Ri taq ra ikox q'eeq tinatun qus titijsaj, tib'olsaj li q'aaq, ikox ri ji ti'elch b'a wiitz.
3884. **Tzaam.** B'iij. La punta de algo. Jilon tib'ijsaj re k'isb' re jun qleen chop chee', atz'ieeq, wuran, ichaaj. / Tziij ri, ri re' tikojsaj rajawax ti'echb'ejk re looq' tikojsaj li jun yoloaj. /K'utunk: K'ur junkiitz jtzaam man chee' li. / B'an jun toq'ob' ch'upb'i jtzaam ra ch'iim re qichaaj.
3885. **Tzaam.** B'iij. Naríz. Ri jun ra k'eer tyo'jl wi rib'aj qachii', rajkiim qab'aq'wiich, jun ra b'uk'b'ik b'aaq, wi ti'nik Chirij, wi kib' jul la' tichokon re jjiq'ik uxb'l. / Jilon jb'iij jun saq q'oor ti'elch xilj qatzaam.
3886. **Tzam chaj.** B'iij. Residuo de un ocote. Jilon jb'iij jk'ere'l jun paq'aaq chaj kojol re jnuk'iik q'aaq'. // Ti'el ri jun chaj k'omol b'ii laj q'aab' jun kristyan re tijya' q'aaq' li jun q'equ'm b'ee. K'utunk: K'omb'i man tzam chaj re atlatuun.
3887. **Tzam ka'n.** B'iij. Pico. Ti'el ri jb'iij jtzaam ka'n chop ch'ip, ch'ok, korchoch pach nik'j ka'n chik.
3888. **Tzaq.** Ranm tziij. Botar. Ti'el ri jtzaqik jun qleen, awaj, kristyan li uleew. Ti'el ri jtzaqiik jun kristyan li uleew, jwi'l kita chiki jchoq'b' jilon juwi'l jtapiik raqan la jun qleen

- chik. / Ri jb'aniik k'ax jun qleen li uleew. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xatzaq man b'oo'j li uleew.
3889. **Tzaqonk.** B'iij. Aborto. Ti'el ri re jun anm yaaj chiirij jun ra jne' tijta' jun k'axk'olil chub. / Ri lamas jun yaaj anm tijtzaqch ra rik'lal chiwch q'iij saq. / Ri jun k'axk'olil tijta' jun anm jwi'l jun k'axk'olil xta'w laj k'aslemal.
3890. **Tzaay.** Riliik b'iij. Prenda vieja. Ri riliik jun atz'iyeq jor q'eel chaq, wi chaq jul la', jilon chaq rixixk. Ri riliik jun ch'iich' kita chiki qus re tikojsaj.
3891. **Tzab'ank.** Ranm tzuij. * Ti'el ri jun qleen tijya' qe laatz'. K'utunk: Jor titzab'ank man kuxtar li b'ee.
3892. **Tzaaj.** Ranm tzuij. Desaparecimiento de un poso o lago. Ti'el ri jsachiik jwiich jun k'otob', jun choo jilon jun jb'ee jaa', jwi'l jchaqariik jpaam. // Ri tiran jun jaa', jwi'l jk'isiik jab' jilon jwi'l tijiin tik'atanar jwiich uleew. K'utunk: Lajori k'ii chaq k'otob' jilon rexeb'l jaa tijiin titzaaj taq. // Ra k'otob' li xtzaaj junab'iir.
3893. **Tzajal.** Riliik b'iij Desaparecido o absorbido. Ti'el ri jun ra k'otob', jun choo jilon jun rexeb'l jaa' sache'l chaq. // Ti'el ri jun ra jaa' tzaqal chaq jwi'l jchoq'aab' q'iij. K'utunk: Tzajal chaq ra k'otob' wi b'a loom.
3894. **Tzajaj.** Ranm tzuij. Sonido que produce un metal caliente cuando se le echa agua. Ti'el ri jta'ik jaa', ri re' tit'ojsaj li k'atan xoot. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: Jor xtzaaj man xoot juwi'l xtiix kape la'.
3895. **Tzak.** Ranm tzuij. Coser comida. Ti'el ri jtojiik b'aa q'aaq' waa, rikiil pach nik'j qleen chik. / Ri jtzakik qleen titijsaj xilj jun k'olb'l. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xintzak.
3896. **Tzak'ak'ark.** Riliik b'iij. Se le dice a un objeto de barro o metal que se quema mucho. Jilon tib'ijsaj re jun xoot, b'oo'j, t'uu'y ri re' seb'laj tik'aat li q'aaq'.
3897. **Tzak'xink.** Ranm tzuij. Sonido de una maquina de escribir. Ri jta'ik jun ch'iich' looq' titz'ib'aj tz'iib' la'. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xintzak'xink.

3898. **Tzak'ajk.** Ranm tziiij. Sonido que producen dos trastos de peltre. Ri jta'ik ch'iich' t'uu'y ri re' tijk'os rib'aaq. // Ri jta'ik ri re' kiib' ch'iich' qleen tijpotz' rib'aaq. K'utunk: xintzak'aj man ch'iich' laq rik'il man ch'iich' xoltiin.
3899. **Tzakalk.** Riliik b'iij. Cosido. Ri waa, ti'nik, ch'iim, mukuun chaq'chaq.
3900. **Tzakb'aa.** B'iij. Arraigán. Ri jun rechaq juntiir jwich wuran, wuran ri qus tikojsaj re tijkunaj yajeel.
3901. **Tzal.** Ranm tziiij. Cruzar de camino. Ri jq'atziik jun b'ee, jilon ri jq'atziik jun jxukt b'ee./ Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: We chawaj atpee oke xaqe tatzal ra b'ee.
3902. **Tzalalk.** Riliik b'iij. De lado. Ri riliik jun tz'ooloom chop jun chee' k'omol b'i jwi'l jchoq'aab' jaa'. K'utunk: Xtzalal man tz'ooloom b'esal chub' jaa'.
3903. **Tzalb'a'.** Riliik b'iij. Dejar de lado. Ti'el ri jya'ik jun chee' toxa'l rik'il jun qleen. / Ri jtz'ij jun qleen chub' jun chik. K'utunk: Tzalb'a' man tz'ooloom kili b'a tz'aaq.
3904. **Tzalb'aj.** Ranm tziiij. Poner de lado. Ti'el ri jtzalb'aj jun chee', tz'ooloom. / Ri jb'aniik jwa'x jun kristyan laj jsook. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xattzalb'aj.
3905. **Tzalk'atink.** Ranm tziiij. Tambalearse. Ri jb'eniik jun kristyan laj jxukt qe jb'eniik, chop jb'eniik jun q'ab'arel. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xintzalkatin li b'ee miir.
3906. **Tzalkakaan.** Ranm tziiij. Tambalearse. Ti'el ri jb'eniik jun ra nee' tijiin tiretamaj tib'enk. / Ri jb'eniik jun ra nuuch' ek'l, ajkina koow taq ra raqan re b'ee. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan.K'utunk: xtzalkakaan.
3907. **Tzalq'omiiij.** Ranm tziiij. Trael de vuelta a los bueyes en el trabajo. Jilon tijb'iij jun ajchaak kristyan ri re' tijq'asajch ajchaak wakx. // Tziiij ri nik' ti'el rik'il jb'iij q'asajch li chaak. K'utunk: seb'aaj tzalq'omiiij maq wakx li chaak.
3908. **Tzantzoq'oor.** Uluul B'iij. Cerebro. Ri jun k'er jq'oriil qab'aa wi xilj b'aaq, chokon chaqee ooq re ojchomorsank, jilon lamas

- ti'elwich juntiir no'j k'utunk wi
chique laj qak'aslemal.
3909. **Tzaaq.** Ranm tzuij. Caerse. Ti'el
ri tijta' jun kristyan ri re' tijtop
raqan jun kristyan li uleew. // Ri
tijta' jun kristyan ri re' tuk'uljwi'l
jun chik. // Ri tijta' jun kristyan
ri re' kita' chiki jchoq'ab' jwi'l
jun yajeel. K'utunk: Xintzaaq
b'a ch'aat.
3910. **Tzaqb' ch'ool.** B'iij. Objeto
que sirve para asustar como un
espantapájaros. Ri jun qleen
b'onol re jtzaqiik jch'ool
kristyan, jilon re awaj. K'utunk:
Ooj xqab'an jun pooy re
tijtzaq jch'ool maq ch'ook.
3911. **Tzaqe'l.** Riliik b'iij. Caido. Ti'el ri
riliik jun kristyan, awaj, qleen
tzaqal li uleew. / Ri jun kristyan
kita tikuwin tijb'it riib'. K'utunk:
¿Nen chaak kita xab'iit ra ek'l
tzaqe'l li uleew?
3912. **Tzaqiik tuuj.** Ranm tzuij. Hechar
fuego en el temascal. Ri jtzaqiik
jaa' la maq k'atan ab'aaj wi
lamas wi'w muuch' re timiiq'
jpaam tuuj.
3913. **Tzaqom ch'oolal.** B'iij. Susto.
Jilon jb'iij jun yajeel tijya' re jun
kristyan juwi'l xtzaq jch'ool
chiriik jun etzaal qleen. / Ri
jun yajeel tijya' rechaq ajtuuj
anm, jilon re nuuch ek'l ri re'
tzaqal jch'olaaq juwi'l jun
- ch'oo'j xb'ansaj chiwchaq.
/ Yajeej ri tib'ijsaj Xib'rikiil re.
K'utunk: Tinwil iin yaj anm li
tzoqom ch'ool wi re na'li'n.
3914. **Tzaaq jch'ool.** Ranm tzuij. Tiene
miedo. Ti'el ri jun kristyan jilon
jun awaj ri re' kita' raaj tiran
jun qleen. // Ri jun kristyan usiil
tiran jun qleen jilon jun chaak,
ri re' seb'laj tikerkenk. K'utunk:
Kap man anm li xtzaaq jch'ool
chiwch man tz'ii'.
3915. **Tzarajmaq.** B'iij. Piedra de poma.
Ri jun jwiich ab'aaj, chop riliik
ab'aaj tikojsaj re jb'aniik kaa',
ri jun ra ab'aaj kita' aal, jilon
re' taq ra juljaq jpaam.
3916. **Tzarark.** Riliik b'iij. * Ri jchopiik
jun qleen chop uleew, ixim
ab'aaj, ri jun qleen xaaq
jchopiik.
3917. **Tzatz.** Riliik b'iij. Espeso. Ri jun
uk'a', jor nim q'oor t'ojol la'.
/ Ri riliik maatz' nim q'oor wi
la'. / Ri jun qleen chop uk'a'
kita nim jaa' t'ojol la'. K'utunk:
Nooy jor Tzatz x'eel amaatz
chuuch.
3918. **Tzatzarsaj.** Ranm tzuij. Espezar.
Ti'el ri jb'aniik tzatz re jun uk'a',
maatz', q'oor, xeel iik. / Ranm
tzuij ri looq' ti'et'ab'ejk rik'iil
nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re
kristyan. K'utunk: xintzatzarsaj
ra jooch' ajan.

3919. **Tzatzoj.** Riliik b'iij. Muy salado. Ri jtijik jun rikiil kita nim atz'aam t'ojol la'. K'utunk: Man ra'l iik xintij miir jor tzatzoj.
3920. **Tzaw, tzaw.** B'iij. Maullido que produce un gato de monte. Jilon jta'ik jch'awiik jun yaak li jun k'achelaj, jilon li jun siwan.
3921. **Tzawxink.** Ranm tziiij. Maullar de un gato de monte. Ti'el ri jch'awiik jun yaak. K'utunk: xtzawxin man yaak kili.
3922. **Tzayaaj.** B'iij. Penca de banano o manojo de frijol de mata. Jilon tib'ijsaj re k'ii raqan tuul wi la' jchee'l. // Jilon tib'ijsaj re jun tzayaj uleew kinaq' ximiil. K'utunk: Wi kiib' tzayaaj tuul q'an chaq kli.
3923. **Tzayayk.** Ranm tziiij. La forma de estar de una tela de araña. Ri riliik, jb'aniik li teew jun qleen kita aal. K'utunk: Kap man Jkeem am li titzayay laj xukt xaan.
3924. **Tzayej.** Ranm tziiij. colgar en la mano. Ri jk'omiik b'i jun qleen la' jq'aab' jun kristyan. / Ri jk'omiik b'i jun qleen kita aal laj q'aab' jun kristyan. / Ri jk'omiikb'i jun qleen laj chii' jun tz'ii'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintzayej man kuxtaar laj inq'aab'.
3925. **Tzayelk.** Riliik b'iij. Llevar algo colgado en la mano. Ti'el ri jun qleen k'omol la' jq'aab' jun kristyan, jilon jun qleen k'omol b'i laj chii' jun awaj. K'utunk: Kap man itz'iiq tzayel man ti'niik laj chii' juwi'l xq'aax.
3926. **Tzaypunk.** Ranm tziiij. Amaquear. Ti'el ri jun qleen tzayal chub' jun chik. K'utunk: Man jq'aab' chee' titzaypun b'a jaa.
3927. **Tzaytzateej.** Ranm tziiij. Llevar de la mano. Ti'el ri jk'omiik b'i jun ra ak'l. // Ri jchopiik b'ii jq'aab' jun ra ak'l jwi'l jun kristyan. K'utunk: xintzaytzatej jq'aab' ra ak'l.
3928. **Tzaytzatelk.** Riliik b'iij. Llevado de la mano. Ri riliik jun ra ak'l k'omol b'i laj q'aab' jun kristyan chik. K'utunk: tzaytzatel ra ak'l jwi'l jqaaj.
3929. **Tzay.** Ranm trziiij. Colgar un canasto o un morra en la mano o en el hombro.. Ti'el ri jk'omiik b'i jun ra chakaach laj q'aab' jun kristyan. // Ri riliik jun ra chakaach wi jq'aab', k'omol b'i laj quljq'aab' jun kristyan. // Ti'el ri jk'omiik b'i jun ra q'aab' chim b'a jtelb' jun kristyan. K'utunk: xintzay b'i ra inchiim b'a intelb'. // Ra inchikch xintzay b'ii laj inq'aab'.

3930. **Tzayal.** Riliik b'iij. Llevar colgado un canasto. Ri riliik jun qleen chop chakaach jilon jun chiim k'omol b'i laj qul q'ab'aaq jilon b'a telb'. K'utunk: Sik' wunaq li tzayal b'i ra jchiim b'a jtelb'.
3931. **Tzay.** B'iij. Apellido Kaqchikel. Jiloj jkaab' jb'ijaaq jun puq kristyan re Kaqchikel b'antajk.
3932. **Tze'.** B'iij. Risa. Ri jtzeleb'ejk chii' pach kayb'al jwi'l jun kikotemal laj ranm jun kristyan.
3933. **Tze'b'al.** Riliik b'iij. Que da risa. Ri jun qleen tze'l riliik. /Ri jun kristyan xijya' tze' juwi'l riliik K'utunk: Jor tze'b'al awilik rik'il man awitz'iiq iwr laq'ab'.
3934. **Tze'l.** Riliik b'iij. Que a causado risa. Ri jun qleen, awaj, kristyan xijya' tze'.
3935. **Tzelem yajeel.** B'iij. Dicho de una enfermedad que vuelve. Ti'el jilon tib'ijsaj re jun yajeel ri re' tiq'ajch na'. // Ri jun yajeel tipe na.
3936. **Tze'nk.** Ranm tzuij. Reir. Ti'el ri jtze'j jwich jun kristyan, awaj, qleen juwi'l riliik. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Intze'nk. / xojtze'nk.
3937. **Tze'tzenk.** Riliik b'iij. Sonriente. Ri jun kristyan tze'l jwich. / Kristyan na'lin jor kikotemal laj ranm, jilon kikotemal laj k'aslemal. K'utunk: Kap inchuuch jor titze'tzenk x'elch la jaa.
3938. **Tzeer.** Ranm tzuij. Forma de ensender Iso fósforos. Ti'el ri jb'aniik jtziijik q'aaq' tib'ansaj. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintzeer man tzerb' q'aaq' miir.
3939. **Tzelar / Tzalar.** Riliik b'iij. Estar de lado. Ri jb'aniik jun kristyan chub' ch'aat, lamas tijtzelb'a' riib'.
3940. **Tzererk.** Riliik b'iij. Filo de un machete. Ti'el ri jb'aniik ree jun moor, kuchil, re tijq'atz qleen.
3941. **Tzi.** Riliik b'iij. Bueno. Ti'el ri jun qleen wi jchokonk. K'utunk: Tzi na ra inch'aat ri.
3942. **Tzi' li.** Riliik ranm tzuij. Está bien. Ri jb'iij jun qleen looq' tib'ansaj. // Ti'el qusi' li. K'utunk: Tzi' li atpee oke wuk'il.
3943. **Tzi'n.** Riliik ranm tzuij. Está bien. Ri jun tzuij tijb'iij qus tib'ansaj jun qleen. Tzi'n tak'omch juntiir apach niri chuch jaa.

3944. **Tzib'saaj.** Ranm tzii'. aliviarlo. Ti'el ri jb'aniik jwa'x jun qleen. K'utunk: xintzib'saaj man inch'iich'.
3945. **Tzib'sank.** / Kunaj. B'iij. Curar o areglar. Ti'el ri jkunaj jun qleen b'anal k'ax jilon jun kristyan jilon jun awaj yaaj. // Ri jb'aniik jwa'x jun qleen b'anal k'ax jwi'l. // Ranm tzii' ri looq' ti'etz'b'ej rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: xintzib'saaj ra inne' rik'il qachuuch Teey.
3946. **Tzib'sal.** Riliik b'iij. Curado o areglado. Ri rilik jun kristyan, awaj kunal chaq. // Ri rilik jun qleen b'anal chaq jwa'x. K'utunk: Tzib'sal chaq ra inch'iich' b'anal k'ax jwi'l.
3947. **Tzii jno'j.** Riliik b'iij. Que tiene buen carácter. Ri jun qus laj kristyan, retaam nen tijb'iij, retam tijloq'aj roch'olxiik jilon jk'uljaa, jilon jpach. / Ri jun kristyan retaam jta'ik jchomorsan taq kristyan chik.
3948. **Tzii.** B'iij. Nixtamal. Jilon jb'iij ixiim tzaqalchaq b'a q'aaq' t'ojol chuun chirij. / Ri chaq' ixiim qus chaq tike'saj re tib'ansaj waa la'.
3949. **Tziyaj.** Ranm tzii'. Coser nixtamal / Hecharle cal al maíz. Ti'el ri jt'ojiik chuun la tzii, jilon la' ixiim re titzaksaj. // Ri jt'ojiik ra'l chuun la' ixiim titzaksaj li jun b'oo'j re tikojsaj tzii, re jb'aniik q'oor. K'utunk: Jor xatziyaj qatzii.
3950. **Tzi'n.** Riliik ranm tzii'. Está bien. Ri jun tzii' tijb'iij qus tib'ansaj jun qleen. Tzi'n tak'omch juntiir apach niri chuch jaa.
3951. **Tzib'saaj.** Ranm tzii'. aliviarlo. Ti'el ri jb'aniik jwa'x jun qleen. K'utunk: xintzib'saaj man inch'iich'.
3952. **Tziib'.** Ranm tzii'. Curarse o componerse. Ti'el ri jun kristyan kita chiki yajeel chirij. / Ri b'aniik juwa'xk jun qleen b'onol k'aax juwi'l. / Ranm tzii' ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzii' tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xattziib'.
3953. **Tzii.** B'iij. Palabra o idioma. Ri jb'iij nen ti'elch laj chii' jun kristyan ri re' tiyoloowk. / Ri jun k'eer Yolooj tijb'iij jun kristyan. / Ri jun k'eer Yolooj tz'ib'al chiwch jun wuuj.
3954. **Tzij.** Ranm tzii'. Ensender. Ti'el ri jtziijik q'aaq', jilon ri jk'atiik sii', aaj, pach nik'j qleen chik. K'utunk: Tzii' q'aaq' la' man chaj li. / Ranm tzii' ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzii' tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintzij.

3955. **Tzìjb'l.** B'iij. Ensendedor o fósforos. Ti'el ri jb'iij jun qleen tikojsaj re tzìiik jun qleen chop tzìjb'l q'aaq (Fósforo o ensendedor), tzìjb'l jaa', pach nik'j qleen chik.
3956. **Tzìjb'al.** B'iij. Idioma. Ri tìjkoj taq kristyan re looq' tiyolow taq. / Ri tìjkoj jun kristyan re looq' tìjch'ab'ej ni'j kristyan chik. / Tzìij ri nik' ti'el rik'il Yoolj.
3957. **Tzìjil.** Rìliik b'iij. Ensendido. Ri jun qleen tzìjil q'aaq' la'. chop sii', wuuj, chee', patz'aan, aaj.
3958. **Tzik'.** K'ere'l tzìij. Partícula determinante. Ri jun k'eer tzìij tikojsaj li jun yolooj. K'utunk: Tzik' wunaq li jor tichakunk. Tzìij ri nik' ti'el rik'il suk'. K'utunk: Suk' anm li jor ti'ooq.
3959. **Tzìliin.** Ranm tzìij. Sonido de un machete filoso. Ri jta'ik jch'awiik jun moor ri re' tìjiin tik'ursaj jun chee'. / Ri jta'ik jun moor seb'alaj ree.
3960. **Tzìlilink.** Ranm tzìij. Sonido que producen las monedas o llaves. Ti'el ri jta'ik nuuch' ch'iich' ri re' titzaq li uleew. // Ri jta'ik taq ra ketkaq ch'iich' puwaq ri re' titzaqsaj taq li uleew. // Ri jta'ik yaaw, tojb'l jchii' jaa ri re' titzaqsaj li uleew.
3961. **Tzìlilink.** Ranm tzìij. Sonido de un Guarda barranco. Ri jta'ik jch'awiik ra ka'n ajchajal siwaan.
3962. **Tzìma.** B'iij. Guacal. Nik' ti'el rik'il jb'iij to'l. / Ri jun ra k'oolb' b'onol la jun jwich chee' k'oox rìij, ri jun jwich chee', tikojsaj re jtiijik q'oor, pach maatz'.
3963. **Tzìmi'y.** B'iij. Pelo de maíz. Ri jb'iij taq ra rìsmal b'aa wi la' jal. / K'utunk: Aat xatesan simi'y la' qajaal.
3964. **Tzìnin.** Ranm tzìij. Sonido de un metal. Ri jch'awiik jun ch'iich'. K'utunk: Man ch'iich' wi raaj man ab'aaj li jor tìtzinin.
3965. **Tzìrìrem.** Ranm tzìij. Canto de un clarinero. Ri jta'ik jch'awiin jun rechaq jwich taq ra ka'n wi jxik'aq.
3966. **Tzìt.** B'iij. Cresta de un gallo. Ri jun kyeeq ti'niik wi chub' jb'aa jun puuy. K'utunk: Kap man jtzit man puuy jor nim.
3967. **Tzojoj.** Ranm tzìij. Sonido que produce las hojas secas. Ti'el ri jta'ik chaqj jxaaq chee' ri re' tiwa'r jun kristyan chub' li jun wataal. / Ranm tzìij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzìij tìjk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatzoj.

3968. **Tzojtzoj Kumaatz.** B'iij. Culebra cascabel. Jilon jb'iij jun rechaq jwich Kumaatz, ri man jjee tich'aw chop jun Tzojtzoj. / Ri jun Kumaatz ri, ri we xinti' jun kristyan, kristyan laj or tikomk.
3969. **Tzojtzoj.** B'iij.Chinchín. Ri jun ra b'olb'ik qleen b'onol la jun jwich chee', jul jpaam, wi jun ra nuuch' chee' titz'il b'i xilj, nojsal jpaam re taq ra nuuch ab'aaj, tijkoj taq ajxoljb'l laq nim q'iij re tixojow taq. / Ri etz'ob' tiritz'ab'ej taq, taq ra ek'l ri re' nuuch' taq na.
3970. **Tzoxink.** Ranm tziiij. Sonido de un chinchín. Ti'el ri jta'ik tzojtzoj. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Ooj xojtzojxin xixxo'l ajxojl miir.
3971. **Tzok'.** Ranm tziiij. Golpear el cascara de un huevo. Ti'el ri jta'ik jk'eriik jun ra riij saqmolb'. // Ri jta'ik kiib' saqmolb' ri re' tijtzok' rib'aaq. // Ri jta'ik kiib' ch'iich' qleen ri re' tijta' rib'aaq. K'utunk: Xintzok' ra saqmolb' chiraaj man t'uuaq.
3972. **Tzok'xink.** Ranm tziiij. Sonido que producen dos botellas al chocarse. Ti'el ri jta'ik kiib' limeet tijtz'ok rib'aaq. k'utunk: Awi'l jor xtzok'xin maq limeet laj inchikch.
3973. **Tzolq'omiiij. / Solkopiiij.** Ranm tziiij. Voltear. Ri jsolkopiiij jun qleen la' jun jwich chik. K'utunk: Tzolq'omiiij b'i man tz'oloon li wi chak'uleel.
3974. **Tzooq.** B'iij. Tzoco enfermedad de las aves. Jilon jb'iij jun yajeel tijya' rechaq ek', ri re' wichaq man Yajeel ri rechaq maq ek', na'lin ti'ok taq re Tzooq, jik'ure' tich'uk'uk' taq, jilon wi saq tzaam rechaq.
3975. **Tzooqxink.** Ranm tziiij. Sonido que produce un ave con tzoco. Ri jta'ik jch'awiik jun yaaj ek'. // Ri jta'ik jun ek' wi tzooq re. K'utunk: Kap man chuuch ek' jor xtzooqxink laj korl.
3976. **Tzop.** Ranm tziiij. Picoteo de aves. Ti'el ri jtijiik qleen tiran taq juntiir taq ra awaj wi jtzamaq chop ek', patx, ch'iiw, ch'ip. K'utunk: Man puuy li jor xtzop taq ra ch'iiw. / Kap ra Tz'unun wi kli jor xtzop taq ra kutz'ii'j. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xtzop.
3977. **Tzopol.** Riliik b'iij.Picoteado. Ri jun qleen tzopol jwi'l jun awaj la jtzaam. K'utunk: Man ek' li tzopol chaq maq pix juwi'l.
3978. **Tzoroq.** B'iij. Sonido que produce un ave con tzoco. Ri jta'ik jun ek' wi tzooq re. / Ri jta'ik jch'awiik

- jun yaaj ek' ta'l tzoog yajeel jwi'l.
3979. **Tzook'.** B'iiij. Costra que traen el el pico los pollitos al nacer. Ri jib'iiij jun ra k'eer soke'l k'omolch jwi'laq taq ra ch'iiw b'a jtzamaq ri re' tik'isi' taq. // Ri jib'iiij ra nuuch' soke'l b'ii laj tzaam jun ra ch'iiw ri re' ti'el li saqmolb'.
3980. **Tzoy.** B'iiij. Apellido K'iche'. Ri jkaab' jib'ijaaq jun puq kristyan aj k'iche' tipe taq Xe' jul. K'utunk: Maq Tzooy ji tipe taq Xe' jul.
3981. **Tzrab'.** B'iiij. Bejuco de frutos pequeños. Jilon jib'iiij jun wuran tiqepar chirij chee', rax jxaaq, ji tik'iiy chub' ni'j chee' chik.
3982. **Tzu'.** Ranm tziiij. Forma de ver con repercusiones culturaes de Awas. Ti'el ri riliik jun kristyan. / Jun no'j ri tijb'ij taq ojr taq kristyan kita qus tib'ansaj. K'utunk: Nooya awaas tatzu' jwich awolb'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iiij re kristyan. K'utunk: xintzu'.
3983. **Tzu'l.** Riliik b'iiij. Visto con repercusiones como awas. Tie'l ri jun kristyan tzu'l riij. / Ri jun qleen awaas tib'ansaj jilon tijb'ij taq qamaam qatiit'.
3984. **Tzuk'ejk.** Ranm tziiij. Llevar ocote ensendido en la mano. Ti'el ri jk'omiil b'ii tziiij chaj laj q'aab' jun kristyan. K'utunk: Chuuch tzuk'ej b'i achaaq laj aq'aab' re lita attzaaq.
3985. **Tzuk'el.** Riliik b'iiij. Ocote ensendido llevado en la mano. Ri riliik jun k'eer chaj chopol juwi'l jun kristyan.
3986. **Tzuk'uk'.** Riliik b'iiij. Alto. Ti'el ri riliik jun chee' jor nim raqan. / Ri ab'iiix nimaq xe'wi'w. K'utunk: Junab'iir jor xtzuk'uk raqan wob'x.
3987. **Tzukb'al.** B'iiij. Señal que tiene un perro de casería en las manos. Ri jun ra nuuch' ixk'yeeq wi laj raqan jun tz'ii', ra ixk'yeeq ri, ri tik'utuw we jun tz'ii' ajtzuki'n.
3988. **Tzuluw.** Ranm tziiij. Sudar. Ti'el ri riliik k'atanil la jtyo'jl jun kristyan. K'utunk: Yaj Liin jor titzuluw li k'atan li taq'j. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iiij re kristyan. K'utunk: xojtzuluw.
3989. **Tzul.** Ranm tziiij. Estrenar una olla de barro. Ti'el ri ritan jun anm ri re' tijkoj nab'e yak jun ra aak' tz'oqoom b'oo'j lamas tijtzak jun ra kiitz maatz' xilj re kita' tijk'at qleen titzaksaj xil. K'utunk: Miir xintzul ra aak' tz'oqoom int'uu'y.

3990. **Tzuq.** Ranm tzii'. Dar de comer. Ti'el ri ya'ik jwaa jun awaj jilon jun kristyan. / Ranm tzii' ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii' tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintzuq.
3991. **Tzuqsaj.** Ranm tzii'. Dar de comer. Ti'el ri jun kristyan ya'l jwaa. K'utunk: lin xintzuqsaj juwi'l inchuuch ri re' innuuch' na.
3992. **Tzuqulk.** Riliik b'iij. Comido. Ri jun awaj kristyan ya'l jwaa. / Ri jun alk'ualxeel ya'l jwaa juwi'j jqaaj jchuuch. K'utunk: Man ink'ajol kita tik'iyib' tzuqul inwi'l.
3993. **Tzuqunel.** B'iij. Persona que da de comer. Ri jb'iij jun kristyan tiya'w jwaa jun chik. / Ri jb'iij chuuch qajw titzuquw nuuch' alk'ualxeel.
3994. **Tzurul wakx.** B'iij. Torero. Jilon jb'iij yaq kristyan tipe taq laq jalan taq tinmit chijtzuriik wakx li iitz' re wakx (Jaripeo) lamas tikejej taq wi'w wakx jwi'laq wunaq, k'utunk ri, ri tib'ansaj li nimq'iij re tinmit Tz'unun Kaab'. // Jilon tiran jun kristyan tijtzur wakx aaj li nimq'iij re tinmit Tz'unun Kaab'.
3995. **Tzur.** Ranm tzii'. Molestar. Ri jpetzaj jb'aa jun kristyan, jun awaj. / K'utunk: Nen chaak xatzur man tz'ii' li. / lin xintzur yaj ke'l jili li k'ayb' iwr. / Ranm tzii' ri kiib' jwinaql, jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii' tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinatzur.
3996. **Tzurul.** Riliik b'iij. Molestado. Ri riliik jun ra ek'l majal jun ratz'ab' re. / Ri jun kristyan xpetzaj jb'aa. K'utunk: Ra inee' tzurul rib' juwi'l kita inpuwaq chijloq'iik jun retz'ab'.
3997. **Tzuu q'ojoom.** B'iij. Marimba de tecomates. Jilon jb'iij taq ra ojr q'ojoom, kojol re jtu' taq ra tzuu, ri ri jq'ojsaq ojr taq qamaam qatiit'. K'utunk: Jili Chiwila' wi na Tzuu Q'ojoom.
3998. **Tzuu.** B'iij. Tecomate. Jilon jb'iij jun ra jwich wuran, tik'iiy laq' miq'in luwr, ra wuran chop riliik q'ooq', jwich ti'esaj jpaam, qus tikojsaj re jk'oliik waa leej. / Jun ra k'olb' rikojsaj re jk'oliik iik, jilon ojr qamaam qatiit' tijkoj taq re jtijik maatz'.
3999. **Tzuul.** B'iij. Apellido Uspanteko y K'iche'. Ri jkaab' jb'ijjaq jun

puq kristyan aj Tz'unun, tipe
taq li Tz'unun Kaab'.

TZ' -tz'

4000. **Tzuy.** Ranm tzuij. Enredar /
Enredarlo. Ti'el ri re' jun kristyan
tijtzuy jun b'aatz', jun k'aam la
jun qleen chik. // Ti'el ri jtzuyaj
riib' jun kristyan li jun kolob' re
awaj. K'utunk: xintzuy wiib' xilj
man kolob'. // Xqatzuy man
b'aatz' li ree ajkeem.

4001. **Tzuyul.** Riliik b'iij. Enredado. Jilon
riliik jun k'aam, jun b'aatz' jilon
jun koloob' xtzuyel riib' la jun
qleen chik. K'utunk: Kap man
b'aatz' li tzuyul riib' la man
chee' li.

4002. **Tzuytzik.** Riliik b'iij. Objetos
colgados y alargados. Jilon riliik
jwiich chee' nimaq raqan wi
chub' jche'l chop riliik tuul,
ooj, k'uwax, ch'iim, q'ooq',
k'um, mukun pach nik'j jwiich
chee' chik. K'utunk: Kap man
kaxlut li jun tzuytzik jb'aniik b'a
chee'.

4003. **Tz'.** Cholol tz'iib'. Alfabeto.
waqiib' re jun wunaq tz'iib'
re cholol tz'iib' re Tz'unun
Yolooj.

4004. **Tz'aam.** B'iij. Pedida de una mujer.
Ri jb'iij jta'ik jun anm juwi'l jun
wunaq, ri re' tijiin tijchimorsaj
taq k'ulnikil / Li b'antajk re
aj Tz'unun, ri re' jun anm
ta'l chaq juwi'l jun wunaq,
roch'olxik anm ri titaw taq
jurub' tz'aam rajaaj tib'ansaj
re anm, wi tintz'onaj taq juun,
kiib', uxub' tz'aam. / Tz'aam
tib'ansaj re jsuk'ursaj, jilon re
jchomorsaj riij k'ulnikil.

4005. **Tz'aaq.** B'iij. Lodo o barro. Ri
jb'iij xoq'o'l tikojsaj re jb'aniik
b'oo'j, t'uu'y xaar pach nik'j
qleen chik. / Ri jb'iij jb'iij pooq
pach chuun tikojsaj re jb'aniik
jun jaa.

4006. **Tz'aqonk.** Ranm tzuij. Hacer
ollas de barro. Ti'el ri chaak
tiran rik'il xoq'o'l jun ajb'anal
tz'aqom b'oo'j, tz'aqom xoot,
tz'aqom t'uu'y, tz'aqom laq.
// Ri chaak b'antajk tiran jun
ajtz'aqonk. K'utunk: lwr kita'
chiki' xintz'aqonk.

4007. **Tz'ab'ajk.** Ranm tzii. Raar o cuartear. Ti'el ri jt'ojiik jun Kitz jaa' la jun uk'a' jor Tzatz. / Ri jt'ojiik jaa' la' jun ra'l iik jor tzaa la atz'aam. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintz'ab'aj.
4008. **Tz'ab'al.** Riliik b'iij. Cuartado. Ri riliik jun tzaatz uk'a' chop maatz' tzajal jaa' la' re kita' chiki tikan tzaatz. // Ri riliik upe'm re aaq, wakx tzaqal jun kiitz jaa' la'. // Ri jtjiik kii' kape tzaqal jaa' la'. K'utunk: Tz'ab'ali' qakape awi'l jor kii' xwik'aj jun paat.
4009. **Tz'aj.** Ranm tzii. Manchaj / pintar. Ti'el ri re' jun itz'iiq, jaa, qleen titzaq xoq'o'l la'. / Ri re jun jaa tit'ojsaj chuun la'. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintz'aj inxajb' la' xoq'o'l. / Inat'owe' tintz'aj Wochooch la' chuun.
4010. **Tz'ajajeej.** Ranm tzii. Pintar fuertemente. Ti'el ri jtz'ajiiik jun qleen rik'il seb'laj choq'aab'. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xqatz'ajajeej man awochooch.
4011. **Tz'ajalk.** Riliik b'iij. Pintado o manchado. Ri jun qleen tz'ajal la jun chik. K'utunk: Man jaa li jor qus chaq riliik juwi'l tz'ajal chaq la' chuuch.
4012. **Tz'ajaneel.** B'iij. Pintor. Ri jb'iij kristyan tijchakuj jtz'ajiiik jaa, wuuj, ch'iich', jchii' jaa, jilon nik'j qleen chik tikojsaj.
4013. **Tz'ajb'l.** B'iij. Escoba, brocha o pincel. Ri jb'iij chakunb'l tikojsaj re jtz'ajiiik jun qleen chop jaa, wuuj, ch'iich', jchii' jaa, tz'oloom, chee' jilon nik'j qleen chik
4014. **Tz'ak.** Ranm tzii. Compactar. Ti'el ri jkojiik kow jun qleen xilj jun chik. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintz'aq man klawx la' inxajb'.
4015. **Tz'akakeej.** Riliik ranm tzii. Compactar fuertemente. Ri jb'aniik jtuniik jal wi li jooq' xilj jun k'ujaa. K'utunk: lin xintz'akakeej taq ra jal.
4016. **Tz'akalk.** Riliik b'iij. Compactado. Ti'el ri jun qleen kow titz'il chijxo'l ni'j chik. K'utunk: Kap man inxajb' kan tz'akal li xoq'o'l.
4017. **Tz'aloom.** B'iij. Tabla. Ri jb'iij jun k'eer chee' paq'piik jwich, ti'esaj la' chaj, tikojsaj re jb'aniik meex, teem, kaax,

- k'ujaa pach nik'j qleen chik.
/ Ri jun chee' q'atzal la' jun
nim raqan ch'iich' k'iix jchii'.
4018. **Tz'amaj.** Ranm tziiij. Salar. Ti'el
ri jt'ojiik atz'aam la jun rikiil
waa, jilon la' jun uk'a' re waxx,
aaq. / Ranm tziiij ri looq'
ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij
tijk'exwachij b'iij re kristyan.
K'utunk: xintz'amaj.
4019. **Tz'amal.** Riliik b'iij. Salado. Ri
jtijiik jun qleen t'ojol atz'aam
la'. // Ri b'anal re jun rikiil
waa re qus jtijiik.// Ri b'anal re
jun k'eer ti'niik ya'l b'aa sib'.
K'utunk: Jor tz'amal ra ati'niik.
4020. **Tz'amank.** Ranm tziiij. Hacer una
pedida. Ri tiran taq maam, tiit',
jilon chuuch qajw ri re' tib'e
taq li jun tz'aam. // Ti'el ri tiran
taq kristyan roch'olxiik wunaq
ri re' tib'e taq chijtz'onaj jun
anm re k'ulnikiil. K'utunk: Chirii
man anm li xojtz'amani' kiib'
yak chirij.
4021. **Tz'apb' b'oo'j.** B'iij. Tapadera
de olla. Ri jb'iij jun qleen, wi
b'onol la' xoq'o'l, tz'oloom
tikojsaj re kita ti'el ruxb'l
sub'an, jilon re kita tik'is ra'l
jun rikiil.
4022. **Tz'apb'l.** B'iij. Tapón o tapadera.
Ri jb'iij jun k'eer b'oo'j, uul,
plastiik, ch'iich', tz'oloom,
atz'iyeq tikojsaj re jtz'apiij jun
- t'uu'y, b'oo'j, kojoon, limeet,
tamp, xaar, laq pach nik'j
qleen chik.
4023. **Tz'apb'l maak.** B'iij. Carcel. Ri
jun jaa tokol jwi'laq q'atb'tziiij
lamas titz'apiij taq wi'w aj
iil, a maak kristyan chop
aj kamnsaneel, aj ch'oo'j,
alq'omb' pach nik'j kristyan
chik. // Laq komoon ri taq ra
nuuch' jaa lamas titz'apij taq
wi'w ajmaak kristyan; jilon re'
laq nimaq tinmit ri nimaq taq
tz'apil jaa lamas tiya'saj taq
wi'w aj iil kristyan.
4024. **Tz'apb'l jaa.** B'iij. Prisión. Tziiij ri nik'
qe chop tz'apb'l maak, jwi'l
ri jun luwr lamas tiya'saj taq
wi'w ajmaak kristyan, ri tijtoj
taq makuuj b'anal jwi'laq. //
Ri jun luwr lamas tiya'saj taq
wi'w kristyan ri kita' tiran taq
k'ax re nik'j kristyan chik.
4025. **Tz'aqatzal junb'.** B'iij. Mayor de
edad. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan
ri re' wichaq waxaqlajuuj
jjunb'l, looq' chaq tiresaj jwuuj
k'utun winaqiil li q'atb'tziiij,
jilon re retaam chaq jk'omiik
jq'aab' juntiir taqanl tziiij re
Paxil Kayala'.
4026. **Tz'apb'l jaa.** B'iij. Llave. Jilon
tib'ijsaj re jun ra nuuch' ch'iich'
tikojsaj re jtz'apiij jilon re jtoriik
jun jchii' jaa, jun kojoon, jun
kaax jilon nik'j qleen chik.

4027. **Tz'apb'l jaa'**. B'iij. Llave de paso o de agua. Ri jb'iij jun ra b'usb'ik ch'iich' tikojsaj re jtz'apiij jaa' li jun piil. // Ri jun ra ketkil ch'iich' tijtz'apiij jq'axiik jaa'.
4028. **Tz'apb' chii' tuuj**. B'iij. Manta para tapar el temascal. Ri jun atz'ieeq tikojsaj chijchii' tuuj re tijq'atij jchoq'aab' q'aaq'.
4029. **Tz'apij**. Ranm tziij. Tapar. Ti'el ri jch'uqiik jchii' jun b'oo'j, kuxtaar, jaa. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xqatz'apij.
4030. **Tz'apilk**. Riliik b'iij. Tapado. Ri jun k'olb' kita teel jchii'. K'utunk: Taq ra waak' tz'apil taq li korl.
4031. **Tz'apsib'**. B'iij. Cutete o lagartija. Ri jb'iij jun ra ka'n, nim jjee, chop riliik jun ra lxpitil, jitiwa'x laq ab'aaq.
4032. **Tz'apxiij**. Ranm tziij. Cerrar rapidamente. Ti'el ri jtzapij jun qleen laj oor. K'utunk: B'an jun toq'ob' tz'apxiij achii' chawe.
4033. **Tz'aaq**. Ranm tziij. Cimiento de una casa o repello. Ti'el ri jt'ojiik tz'aaq chirij jun jaa. / Ri jmajiik jxe' jun jaa. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintz'aaq.
4034. **Tz'aaqaat**. Riliik ranm tziij. Cabal o completo. Ti'el ri tziij tijkoj jun kristyan ri re' kita chiki nen rajwax re. / Ri jun qleen tzi qe tikan re jun kristyan chop jun itz'iiq. K'utunk: Tz'aaqaat qe man weex ri chuwe.
4035. **Tzaqaatb're. /Tzaqaatb'**. B'iij. Complemento. Ti'el ri jpach jun qleen tiya'saj. / Ri jya'ik nik'j qleen rik'il nik'j chik.
4036. **Tz'aaqatsal**. Riliik b'iij. Completado. Ti'el ri jun qleen kita tz'aaqaat ya'l jpach. // Ri jun tz'aaqat chaq. K'utunk: Tz'aaqatsal chaq inpuwaq.
4037. **Tz'aaqatsaaj**. Ranm tziij. Completar. Ri jya'ik jpaach jun qleen re jtz'aaqatsaaj. // Ri jya'ik jurub' raaj na re jun qleen. K'utunk: xintz'aaqatsaaj jk'exeel awixiim.
4038. **Tz'aaqaat / Tz'aaqtl**. B'iij. Semejante o compañero. Tie'l ri jun tziij tikojsaj laj qayoolj re jb'iij ooj nik'iil qe rik'il jun chik jwi'l oji kristyan wooj wiich q'iij saq. // Tziij ti'el ri qapaach qiib' rik'il junchik; jilon ti'el nik'ooj qe pach nik'j chik chiwch Ajaw. // Tziij ri, ri re' tikojsaj li jun yolooj rajwaxi'n ti'echb'ej. K'utunk: Awas tiqab'an k'ax re jun qatz'aaqaat / qatz'aaqtl.

4039. **Tz'aqal.** Riliik b'iij. Repellado. Ri jun jaa t'ojol tz'aaq chirij.
4040. **Tz'aqatsaj.** Ranm tzuij. Completar. Ti'el ri jya'ik jpach jun qleen re titz'aqat. . / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xojtz'aqatsaj.
4041. **Tz'aqom b'ee.** / Ab'aaj b'ee. B'iij. Calle empedrada. Jilon jb'iij b'ee t'ojol tz'aaq pach ab'aaj la. // Ri riliik b'ee li tinmit Tz'unun Kaab' ojr.
4042. **Tz'aqoom waa.** B'iij. Tamales grandes de masa. Jilon jb'iij nimaq waa sub'al riij, ri waa tik'omsaj b'ii re b'enam li jun naj chaak, jilon re b'enam li jun siqonk. // Ri jb'iij sopsaq waa b'anal la q'oor pisil riij li jooq' tzakal li tz'oqom b'oo'j ri wa tijk'omb'i jun kristyan tib'e li jun chaak naj jwiich.
4043. **Tz'aqom jaa.** B'iij. Casa de bajareque. Jilon jb'iij taq ra jaa, b'anal jxee' la aaj nojsal jpaam la' xoq'o'l jilon kojol aqan jaa la'.
4044. **Tz'aqom xoot.** B'iij. Comal de barro. Jilon jb'iij jun lik'lik xoot b'anal la xoq'o'l jwi'l jun ajtz'aaq, jilon tzakal li q'aaq', tikojsaj re jb'aniik leej waa, tikub'aj chub' jun ixk'uub'.
4045. **Tz'aqom laq.** B'iij. Escudilla de barro. Jilon jb'iij jun laq b'anal la' xoq'o'l jwi'l jun ajtz'aaq, jilon tzakal li q'aaq', tikojsaj re jtijik rikiil waa li jun jaa k'olb'al chop jtijik ra'l iik li jun nim q'iij.
4046. **Tz'aqomb'oo'j.** B'iij. Olla de barro. Jilon jb'iij jun b'oo'j b'anal la' xoq'o'l jwi'l jun ajtz'aaq, jilon tzakal li q'aaq', tikojsaj re jtzakiik sub'aan, tz'oqoom, k'ux, q'ooq', mukun, k'um li jun jaa k'olb'al. // Ti'el ri jun ra nim tz'aqom b'oo'j.
4047. **Tz'aqoom b'oo'j.** B'iij. Olla de barro. Jilon jb'iij jun t'uu'y b'anal la' xoq'o'l jwi'l jun ajtz'aaq, jilon tzakal li q'aaq', tikojsaj re jtzakiik rikiil chop kinaq', ichaaj li jun jaa k'olb'al. // Ti'el ri jun ra nuuch' tz'oqom b'oo'j.
4048. **Tz'aqtz'ik.** Riliik b'iij. Objeto de barro o lodo grueso y muy rústico. Ti'el ri riliik jun tz'oqom b'oo'j piim jtz'aqik b'anal, jilon chop riliik jun piim xaan.
4049. **Tz'arkuuk.** B'iij. Ardilla voladora. Ri jb'iij juun kuuk jor qus tiril tixekar chub' nojel chee'.
4050. **Tz'artz'ik.** Riliik b'iij. Objeto ancho y grueso. Ri riliik jun qleen nim jwiich. K'utunk: Jor tz'artzik jwiich man tz'oloom xawesaj.

4051. **Tz'arxink.** Ranm tzii'. Sonido que emite una ardilla. Ti'el jta'ik jch'awiik jun kuuk chub' chee'. K'utunk: Man kuuk jor titz'arxink chub' man chaj.
4052. **Tz'araaj.** Ranm tzii'. Forma de tirar objetos / sonido de un chipotazo en la cara. Ti'el ri jb'iij jun q'ab'aaj paq'xiil laj kayb'al jun kristyan jwi'l jun chik. K'utunk: Xintzaraaj xe' jxink man wunaq li. // Ri jb'iij tzay taq ch'iich t'ojol b'ii li mees. K'utunk: Man ri'j ch'iich' li xintz'alaaj b'ii li mees.
4053. **Tz'artz'aaj.** Ranm tzii'. Dar palmadas. Ti'el ri tiran jun kristyan re jun chik, ri re' wi jun utziil raj ranm re jun kristyan chik wi chijk'ulel, lamas tijtz'artz'aaj riij jwi'l jun utziil ti'el raj ranm jun jpach, jilon jun roch'olxiik ri re' tiril jwiich. // Ti'el ri jya'ik q'aab' chirij jun kristyan, ri jun k'utunk re utziil kokotemal rik'il un chik. K'utunk: Xjtz'artz'aaj wiiij injii'.
4054. **Tz'atz'al.** Riliik b'iij. Que ha recibido palmadas en la espalda. Ri riliik kristyan tz'artz'al riij jwi'l jun chik. // Ri jun kristyan ik'al jun k'utun kikotemal jwi'l jun chik.
4055. **Tz'aaq.** B'iij. Muro. Jilon jb'iij jun q'at'b' jaa, b'anal la' xaan pach nek'el la' xoq'o'l, jilon wi b'anal la' tz'aaq re pooq pach chuun tikojsaj re tijq'atij jun tantik.
4056. **Tz'e'l.** Riliik b'iij. Acostado. Riliik b'iij ri nik' ti'el rik'il jb'iij tz'eb'al.
4057. **Tz'eb'a'l.** Riliik b'iij. Acostado. Ri jun kristyan ya'l b'a ch'aat re tiwark. / Ri jwarik jun kristyan. K'utunk: Miir chaq re tz'eb'al ra nee' inwi'l.
4058. **Tz'ee.** B'iij. Quequextle / Quequexque. Ri jun jwiich wuran, nimaq jxaaq, rax tinatun, jb'ooq' qus titijsaj re rikil waa.
4059. **Tz'ee'rk.** Ranm tzii'. Acostar. Ti'el ri jwariik jun kristyan chub' jun ch'aat. . / Ranm tzii' ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzii' tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xattz'ee'rk.
4060. **Tz'eeb'.** B'iij. Apellido K'iche' Ixtzep. Ri jkaab' jb'ijaaq jun puq kristyan aj K'iche' tipe taq li tinmit Tz'unun Kaab'.
4061. **Tz'etel chee'.** B'iij. Palo de roble. Jilon jb'iij jun rechaq jwiich chee', ri ch'ob'ol jwiich re koow laj chee', chiraq q'aaq' tijya' sii' ri jor qus re jb'iliik k'ux jilon re jb'oliik ti'niik.
4062. **Tz'ereem.** B'iij. Acostarse. Ti'el ri waraaj tiran jun kristyan chub'

- jun ch'aat, jilon chub' jun poop. // Ri uxlan tiran kristyan chub' jun qleen.
4063. **Tz'eet.** Riliik ranm tzìij. Cierta o verdad. Ti'el ri jb'iij jun qleen rik'il jsaqiil tzìij. // Ri jun tzìij ma molían ta qe b'iil. K'utunk: Tz'eet inpeti oke.
4064. **Tz'eteltzìij.** B'iij. Palabra verdadera. Ri jun tzìij kita' molaan jwi'l ktistyan. // Ri jun tzìij wi jsaqiil chiwch kristyan. K'utunk: Man wunaq li tz'etel tzìij xij chawe.
4065. **Tz'etel kristyan.** Riliik b'iij. Persona seria, formal y con carácter. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan, wi jsaqiil jno'j, jyoolj, jilon junttiir neen tiran chiwch komoon jilon chiwch tinmit. // Ri jun kristyan tz'aqaat jb'aa chub' junttiir qleen tijb'iij. // Ri jun kristyan kojol jtziij jilon jpixab' li jun komoon.
4066. **Tz'etel wujiil.** B'iij. Certificación. Jilon jb'iij jwuujil jun kristyan esal li jun q'atb'tzìij, lamas tz'ib'al wi'w neen jqaaj, jchuuch, jilon neen rojlab'al q'iij jilon junaab' k'asarnaq jun kristyan.
4067. **Tz'ib'alk.** Riliik b'iij. Escrito. Ri riliik jun qleen wi tz'iib' la'. / Ri jun qleen tz'ib'al jwiich. K'utunk. Tz'ib'al chaq inwuuj awi'l xinb'iij chawee kab'jiir.
4068. **Tz'ib'anb'l.** B'iij. Escritorio. Ri jun meex tikojsaj re jb'aniik tz'iib' chub'.
4069. **Tz'ib'al maak wuuj.** B'iij. Antecedentes penales. Ri jun wuuj tiya'saj jwi'l q'atal tzìij lamas na'l wene jun kristyan wi jun kamiik b'anal jwi'l. // Ri jun wuuj lamas wi'w neen b'anal jwi'l jun kristyan chiwch q'atal tzìij, jilon we kojoli' junttiir qatanl tzìij jwi'l.
4070. **Tz'ib'al sik'iin.** B'iij. Citación. Ri jun tz'ib'al wuuj taqal re jun kristyan, lamas taqal jk'amiik jwi'l q'atal tzìij jwi'l jun iil, makuuj b'anal jwi'l lamas rajwax tijkiir riib'.
4071. **Tz'ib'ank.** Ranm tzìij. Escribir. Ri jtz'iib'aj tz'iib' la' jwiich wuuj. / Ri jtz'iib'aj tz'iib' la' man jwiich kemal tz'iib'. / Ranm tzìij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzìij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xattz'ib'ank.
4072. **Tz'ikikink.** Ranm tzìij. Sonido de los pájaros. Ti'el ri jta'ik jb'iij taq ra ka'n chop ch'ip ri re' titz'ikikin taq chub' chee', jilon laq k'achelaaj.
4073. **Tz'ikikil.** Riliik b'iij. Forma de sembrar la milpa muy junta. Ri riliik ab'iix Naqaj jxo'l tikiil. // Ri riliik kinaq', ab'iixrire' seb'lajnuk'ul jtikik b'anal. // Ri riliik ab'iix,

- jilon kinaq' suk'ul jb'aniik tiqil.
K'utunk: Kap ab'iix jor tz'ikikiil
jtikik b'anal.
4074. **Tz'iltz'ik.** Riliik b'iij. Animal gordo y
brillante como un cerdo o ganado de
engorde. Jilon tib'ijsaj re riliik jun
q'ob'sal aaq, jilon jun q'ob'sal
wakx, jwi'l seb'laj titz'iltz'ik riij
jwi'l jtyo'jiil. K'utunk: Kap man
awaaq jor qus chaq re tiniik
jor tz'iltz'ik chaq riij.
4075. **Tz'in.** Ranm tziiij. Sonido de un
golpe fuerte en las orejas. Ri jb'iij jun
sek'on ya'l laj xink jun kristyan
jwi'l jun chik. // Ri jb'iij jsek'iik
jun kristyan laj xink. K'utunk:
Man anm li xjtz'in inxink chi
q'ab'.
4076. **Tz'iin / Tak.** Riliik b'iij. Sordo.
Jilon tib'ijsaj re jun kristyan
kita' tijtaaw rik'il jxikn. // Tzii ri
nik' ti'el rik'il jb'iij tak kristyan.
K'utunk: Kap ra ak'l li jor ra
tz'iin jxikn.
4077. **Tz'inowaq'ab'.** Riliik b'iij. Quietud
de la noche. Ri rik'aaq jsumuwil
aq'ab' lamas kita' tita'maj
ni jun qleen, xaqe jtz'inow
aq'ab'. // Ri jta'ik aq'ab' ri re'
ri re' seb'laj q'equ'm riliik kita'
tita'maj ni jun qleen.
4078. **Tz'ir, tz'ir.** Ranm tziiij. Sonido de un
grillo. Ri jta'ik roq'iik jun ra lool.
Ti'el ri jta'ik jun ra lool laq'ab'
tiran tz'ir, tz'ir tiche' chiraaj,
- ab'aaq, chee', sii', ab'iix jilon li
nik'j luwr chik. **K'utunk:** Esaj b'i
ra lool kla' jor titz'ir, tz'ir.
4079. **Tz'iir.** Ranm tziiij. Sonido de un
gorrión. Ri jta'ik jun ra Tz'unun
rik'il jchoq'b' jtaam jilon
jchoq'b' jxiik' ri re' tijiin tijupup
chub' kutz'ii'j chee'.
4080. **Tz'ii' ee.** B'iij. Colmillo. Ri jb'iij ee
ti'elch k'isb' b'aaq wi laj chii'
jun kristyan. // Ri jb'iij ee ti'el laj
chii' jun kristyan ri re' tz'aaqat
chaq jjunb'l.
4081. **Tz'isb'l.** B'iij. Maquina de coser.
Jilonjb'iijjunch'iich'chakunb'l
tikojsaj re tz'iisik uuq', poot',
weex, kamiix, chikeet. // Ri
jb'iij jun chakunb'l tikojsaj re
jk'ojaj teel atz'iyeq.
4082. **Tz'ilb'saaj.** Ranm tziiij. Ensuciar.
Ti'el ri jb'aniik tz'iil re jun qleen
chop atz'iyeq, jaa, wuuj
pach nik'j qleen chik. Ranm
tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk. K'utunk:
Xqatz'ilb'saaj man nim jaa.
4083. **Tz'ik / Ch'ik.** Ranm tziiij. Enterrar
una estaca, poste u horcón. Ti'el
ri jkojiik jun istaak chee', jun
aqan chiraaj uleew, lamas
tiq'osaj rik'il jun q'osq'ob'.
K'utunk: Neri xintz'ik wi'w
ristaak man wakx miir.
4084. **Tz'ikil / Ch'ikil.** Riliik b'iij. Alguna
estaca u horcón enterrado. Ri riliik

- jun istaak, jilon jun aqan ch'ikil li uleew. // Tz'ij ri nik' ti'el rik'il tz'ij ch'ikil.
4085. **Tz'iiil.** B'ij. Excremento de un bebé. Jilon tib'ijsaj re jtz'iiil jun ra nee' tira xilj jmaxtaat. // Ri jb'iij jyook jun ra nee'. K'utunk: Jor rax jtz'iiil ra inne' tijb'an.
4086. **Tz'ii'**. B'ij. Perro. Jilon jb'iij jun awaj, kijab' raqan, wi jalan tinatun rijaq, wi jor k'a'n taq, tichokon re jun kristyan re tijchajaj jaa, k'olb'al. / Ri jpach jun jun wunaq tib'e li chaak, jilon tixamb'ar chirij rajw re jyuq'iik awaj. / Ri jun awaj ttichajin jaa re kita ti'ok alq'omb'.
4087. **Tz'ii'**. B'ij. Día del calendario Maya. Jilon jb'iij jun rechaq jun wunaq q'iiij wi re jun iik' ri cholb' q'iiij re aj mayb'.// Ri jb'iij
4088. **Tz'iib'.** B'ij. Letra. Jilon jb'iij juntiir kab'lajuj re jun wunaq tz'iib' wi li cholol tz'iib' re Tz'unun Ylooj. / Ri tikojsaj re jtz'ib'aj jwiich wuuj li jun yoloj.
4089. **Tz'iib'l. /Tz'ib'ab'al.** B'ij. Lápiz o lapicero. Jilon jb'iij jun ra tik'tik chakunb'l wi planstik riij, wi chee' riij tikojsaj re jb'aniik tz'iib'.
4090. **Tz'iiil.** Riliik b'ij. Sucio. Ri riliik juun kristyan kita b'onol ratiin juwi'l. / Ri jun kristyan wi tz'iiil chirij. / Ri riliik jun itz'iiq kita ch'ajal. / Ri riliik jun qleen rajawax tich'ajsaj.
4091. **Tz'iin.** B'ij. Yuca. R i jun jwiich chee', nimaq jxaaq, kita nimaq tib'ewi'w, tijya' jxe' chop ch'iim, jxe' qus titijsaj re rikiil, jilon qus tib'ansaj li kaab', ri jun chee' tita'maj laq miq'in luwr.
4092. **Tz'ikin.** B'ij. Especie de pájarito. Jilon jb'iij jun rechaq jwiich ka'n. / Jilon tib'ijsaj rechaq taq ra nuuch' ch'iip.
4093. **Tz'ikin.** B'ij. Día del calendario Maya. Jilon jb'iij jun rechaq jun wunaq q'iiij wi re jun iik' ri cholb' q'iiij re aj mayb'.
4094. **Tz'iltz'oj.** Riliik b'ij. Medio sucio. Jilon riliik jaa' tz'iiil tinatun kita qus titijsaj.
4095. **Tz'inchaj.** B'ij. Pinabete. Ri jb'iij taq ra chaj kook' jxaaqaq, ji titamaj taq Chii' Maq'na', ri jun jwiich chee' tijiin tik'is jwiich li lximuleew.
4096. **Tz'inil.** Riliik b'ij. Casa abandonada. Jilon tib'ijsaj re jun jaa k'olb'al kita kristyan wi xilj. K'utunk: Wikan tz'inil rochooch lajori.

4097. **Tz'iniwk.** B'iij. Lugar abandonado. Ti'el ri jta'ik jwiich uleew ri re' kita kristyan li jun luwr. / Jilon jta'ik laq'ab' ri re' kita kristyan tiwa'kat taq chiwch uleew.
4098. **Tz'iis.** B'iij. Costura. Ri jb'iij jun atz'ieq titz'iisaj rik'il akuux pach b'aatz. // Ti'el ri jb'iij jun atz'ieq rajwax tik'ojaj. // Ri jb'iij jun uuq, poot', lentaar, kamiix, weex tib'ansaj na jwa'x re looq' tikojsaj jwi'l jun kristyan.
4099. **Tz'is.** Ranm tziiij. Costurar. Ti'el ri jtz'isiik jun k'eer atz'ieq rik'il b'aatz, jilon la' jun akuux, wi tib'ansaj rik'il jun nim ch'iich'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintz'is.
4100. **Tz'isilk.** Riliik b'iij. Costurado. Ri jun itz'iiq tz'isil la b'aatz'. K'utunk: Inchaak iin ri ajtz'isil weex. Tziiij ri nik' ti'el rik'il t'iisil.
4101. **Tz'ite'.** B'iij. Palo pito. Ri jb'iij jun jwiich chee', raax jxaaq, rijya' jwiich keeq tinatun jitik'iij xilj jun taq ra qleen chop riliik ramas tik'iy taq wi'w kinaq. / Ri jun chee' tijya' jwiich tijkoj taq ajq'iij re tijpaj riij jun kristyan, rech tiril taq nen jb'aniik jk'aslemal.
4102. **- Tz'oj. K'erel tziiij. Moderador de adjetivos.** Ti'el ri jun k'eer tziiij tib'e k'isb're jun riliik b'iij. K'utunk: tz'ajtz'oj, tz'iltz'oj, tz'umtz'oj,
4103. **Tz'ok.** Ranm tziiij. clavar. Ti'el ri jutiik jun klawx la' jun tz'oloom. / Ri jitz'iik jun chee' xilj uleew. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintz'ok jun klawx la' man ch'aatz.
4104. **Tz'okolk.** Riliik b'iij. Clavado. Ri jun tz'oloom, chee' xtz'oksaj jun klawx la'.
4105. **Tz'okon.** B'iij. Hojas para envolver tomares y tamalitos. Ri jxaaq wuran tikojsaj laq nim q'iij re tipisaj waa, jilon tikojsaj re jsook b'oo'j.
4106. **Tz'okokol.** Riliik b'iij. Apretado. Ri riliik jal seb'laj titz'il b'i rik'il choq'ab' li jun chiim, k'aatz, kuxtaar. // Ri riliik kristyan titz'il b'ii rib'aq chijxo'laq nik'j kristyan chik.
4107. **Tz'olaj.** B'iij. Santa catarina / sauco. Ri jb'iij juun rechaq jwiich chee', ji tk'iij laq jchii' b'ee, jilon laq siwaan, rax jxaaq, qus tikojsaj re kumb'l re q'aaq', qus titijsaj ra'l jxaaq, jilon looq' tib'ansaj atiin la'.
4108. **Tz'olq'omiiij.** Ranm tziiij. Voltear. Tziiij ri nik'j qe ti'el rik'il solkopiiij. // Ti'el ri jsolkopiiij b'i jun

- chee' li jun xulaan. K'utunk:
Xintz'olq'omiiij b'ii man teem.
Xintz'olq'omiiij b'ii man wunaq
li xoq'o'l.
4109. **Tz'olq'omil.** Riliik b'iiij. Volteado.
Ri riliik jun kristyan solkopil b'i
jwi'l jun chik. K'utunk: Man
tz'oloom li tz'olq'omil b'i li
xulaaj.
4110. **Tz'olom tz'ib'anb'l.** B'iiij. Pizarrón.
Ri jb'iiijun nim tz'oloom tijkoj jun
ajtiij li jun tijoq iib' re tijtz'iib'aj
tz'iib' chiwch, ri tijk'ut chiwch
taq ra ek'l.
4111. **Tz'oloom / Tz'aloom.** B'iiij.
Tabla. Ri jb'iiij taq ra paq'piik
jwiich chee' ti'el la' chaj
chee', ri re' tik'ursaj la' ch'iich'
wi ree. // Tziiij ri nik' tib'ijsaj rik'il
tz'aloom.
4112. **Tz'olomajk.** Ranm tziiij. Tablear.
Ti'el ri resaj tz'oloom. //
Ri jb'aniik tz'oloom re jun
nim b'ola'j chee'. K'utunk:
xqatz'olomaj maq kiib' b'ola'j
chaj li.
4113. **Tz'olomal.** Riliik b'iiij. Tableado.
Ri riliik jun chee', b'ola'j chee'
b'anal tz'oloom re jwi'l jun
kristyan. K'utunk: Tz'olomal
chaq job' chaj inwi'l.
4114. **Tz'oloom ab'aaj.** B'iiij. Piedra
que se usa en los rios para lavar. Ri
jun ab'aaj paq'piik jwiich tijkoj
- taq anm re jb'aniik ch'ojniik
laq jchii' jaa'.
4115. **Tz'oloom chee'.b'iiij.** Tabla o
pedazo de trozo plano que se usa
en los rios para lavar Jilon jb'iiij jun
b'ola'j paq'al jwiich tikojsaj
taq anm re jb'aniik ch'ojniik
laq jchii' jaa'.
4116. **Tz'oloom jaa.** B'iiij. Casa de
tabla. Ri riliik jun ra jaa tz'oloom
jxee', ri riliik jaa' b'a wiitz lamas
kita' looq' tib'ansaj xaan jwi'l
uleew kita' qus re b'aniik
xaan. // Ri jun ra jaa b'anal
la' tz'oloom.
4117. **Tz'oloom kaa'.** B'iiij. Tabla que se
usa para poner la piedra de moler /
Molendera. Ri jun tz'oloom, piim
jwiich, tikojsaj chiraaj jun kaa'
re tijq'atiij q'oor.
4118. **Tz'onaj.** Ranm tziiij. Pedir o
preguntar. Ti'el ri ta'ik jun qleen
re jun chik. / Ri jta'ik jun
rajawaxk re jun kristyan, ri jta'ik
jun toq'ob'. Tziiij ri nik' ti'el rik'il
ta. Ta ree. / Tz'onaj re. / Ranm
tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziiij tijk'exwachij b'iiij
re kristyan. K'utunk: xinta. /
xintz'onaj.
4119. **Tz'onalk.** Riliik b'iiij. Pedido o
preguntado. Ti'el ri tib'ijsaj re
jun anm ta'l chaq juwi'l jun
wunaq re k'ulnikil. / Ti'el ri jun
qleen kan chilb'el chaq. / Ri
jun qleen, awaj tz'onalk chaq.

4120. **Tz'oof.** B'iij. Tela usada entiguante por la gente de escasos recursos pero muy resistente. Jilon jb'iij atz'ieeq xkojsaj ojr, jwi'laq qamaam qatiit'. // Ri atz'ieeq xkoj taq meb'aa taq kristyan ojr taq tzii laj qatinmit, atz'ieeq ri seb'laj xjq'i'w kojiik chirii kristyan.
4121. **Tz'ub'.** Ranm tzii. Chupar con el labio. Ti'el ri jtz'ub'ik jun qleen rik'il jxaaq chii'. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintz'ub'.
4122. **Tz'uub'.** Beso. Ti'el jun tz'uub' tiya'saj laj chii' jun wunaq jwi'l jun anm, jilon wi tijtij ri jun anm tiyo'w jun tz'uub' laj chii' jun wunaq. K'utunk: Man wunaq li xjya' jun tz'uub laj chii' man anm li.
4123. **Tz'ub'luun.** Riliik b'iij. Pantano o un lugar donde entra la humedad. Ri jun luwr lamas jor suuq uleew. Jilon ri jun luwr lamas jor ti'ok jaa' raj rochooch jun kristyan.
4124. **Tz'ub'tz'uuj.** Riliik ranm tzii. amamantar. Ti'el ri jtz'ub'ik jun qleen laj or, jilon rik'il choq'aab'. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xintz'ub'tz'uuj jchii' ra nee'.
4125. **Tz'ub'uuj.** B'iij. Bolsa blanca que es nido de gusanos. Jilon tib'ijsaj re jsook saqno'j wi chub' chee', saq tinatun chop jun kuxtaar kla' ti'alantaq wi'w maq saqno'y. // Tzii ri ti'el ri jb'iij jsook saqno'y.
4126. **Tz'ub'ul.** Riliik b'iij. Chupado. Ri jun jwiich chee' tijil ra'l. K'utunk: Man mop lijor Tz'ub'ul chaq riij.
4127. **Tz'ub'aj.** Ranm tzii. Besar. Ti'el ri jun tz'uub' tiya'saj re jun kristyan jwi'l jun chik, chop ri re' jun anm tijya' jun tz'uub' re jun anm. // Ti'el ri jnik'iik xaaq chii' pach q'ootz', jilon wi kristyan tijnuk' jxaaq jchii'aaq. K'utunk: Ra ek'l li xjtz'ub'aj jchii' jchuuch.
4128. **Tz'uuj.** B'iij. Gota. Ri jb'iij jun ra jb'aa'wiich jaa'. // Ri jnimal jun kumb'l tijtij jun ra nee'. // Ri animal kumb'l tit'ojsaj xilj b'aa'wiich. K'utunk: Xinya' kiib' tz'uuj jkumb'l ra innee'. // Ya'ch ra tz'uuj inkape.
4129. **Tz'ujtz'ub'l.** B'iij. Gotera. Ri jb'iij lamas ti'ok jaa' xilj jun paxe'l xoot.
4130. **Tz'ujutz'.** B'iij. Goteras de lluvia. Ri jun luwr wi li uleew lamas tiqeej jaa' titzaqch b'a jaa ri re' tijab'ink.
4131. **Tz'ujtz'ank.** Ranm tzii. Gotear. Ti'el ri riliik jb'aa jun jaa ri re' ti'ok jaa' xilj, jwi'l jchoq'b'

- jab'. // Ri rokiik jaa' la' jb'a jun jaa. // Ri rikiik jaa' xilj k'im, xoot, jilon xilj ch'iich' xoot. // Ti'el ri rokiil taq ra tz'uuj jaa' xilj jun jaa k'olb'al. K'utunk: Kap wochooch jor xtz'ujtz'ank laq'ab' miir.
4132. **Tz'uke'l.** B'iij. Mata de frijo o maíz que sale solo en un cultivo. Tib'ijsaj re jun ra kinaq', ab'iix xelch rik'aan li uleew. / Ri reliik jun ra ab'iix, kinaq' kita tikil.
4133. **Tz'uklik kinaq'.** B'iij. Frijol de mata. Ri jb'iij taq ra kinaq', titiksaj li uleew, lamas k'upulwi'w uleew, kita nim tib'ewi'w, jwiich tiqeej li uleew, kinaq' ri kita titiksaj laqjoron luwr, xaqe laq miq'moj luwr. K'utunk: Jili Chichik jor nim tz'uklik kinaq' tijtik taq aj chipaj.
4134. **Tz'ulub'.** B'iij. Fase de los árboles en que se quedan sin hojas. Ri riliik taq ra chee' laq saq'j ri re' titzaq juntir taq ra jxaqaq. / Ri riliik jun ra chee' ri re' jor tixersaj jxaaq jwi'l saqb'ach.
4135. **Tz'uml.** B'iij. Piel. Jilon jb'iij ra xa tz'uum tichuqul qatyo'jil.
4136. **Tz'unun Kaab'.** B'iij. Nombre antiguo de Uspantán. Ri jb'iij qatinmit ojr, xkan jye taq qamaam qatiit' xwa'x taq niri.
4137. **Tz'unun Yolooj.** B'iij. Idioma Uspanteko. Jilon jb'iij jyooljaq aj Tz'unun Kaab', yolooj ri ji tiyolsaj raj ranm tinmit Tz'unun Kaab', Xe'tloox, jilon jwi'l kiib' uxub' kristyan li maq komoon ri Ch'ipaq', Li Nuuch' choo re Ch'ipaq', Li B'aaq'an K'achelaaj, Li Choo, Ch'ola', B'axiil, Li Pooq, B'akameeb', B'akub'i', Ch'amq' jilon li komoon Wiich Kurs komoon re tinmit Chikman.
4138. **Tz'unun wiitz.** B'iij. Nombre de un cerro a cinco a cinco Km de Uspantán. Jilon jb'iij jun wiitz wi joob' nim pajonk re ranm tinmit Tz'unun Kaab'.
4139. **Tz'unun ek'.** Riliik b'iij. Se les dice a los gallos que no crecen o muy pequeños. Jilon tib'ijsaj re taq ra puuy kita' tik'iy taq. // Ri riliik jun ra ek' kita' xk'iyk. K'utunk: Kita qus taq ra Tz'unun ek' kita' nim jti'nikaq.
4140. **Tz'unun.** B'iij. Gorrión. Jilon jb'iij jun ra nuuch' ka'n, rax rij, toptik jtzaam, kita tiwa'rk, tijupup chub' juntir taq ra kutz'ii'j, tijtzuq rib' chub' taq ra kaab' re kutz'ii'j.
4141. **Tz'unun.** B'iij. Apellido K'iche'. Ri jkaab' jb'iijaq jun puq kristyan tipe taq laq tinmit K'iche'.

4142. **Tz'unux.** B'ij. Apellido Uspanteko y K'iche'. Ri jkaab' jb'ijaq jun puq kristyan aj Tz'unun tipe taq B'a Kameeb' re tinmit Tz'unun Kaab'.
4143. **Tz'up.** B'ij. Rabadilla. Jilon jb'ij ra b'aaq wi k'isb chiyook jun krisytan. / Ri jb'ij ra b'aaq wi lamas tik'iswi'w jche'l riij jun kristyan. K'utunk: Jor k'ax jtz'up chiyook.
4144. **Tz'up.** B'ij. Hueso del centro del ano. Jilon tib'ijisaj re ra b'aaq wi rajkiim che'l q'ij. // Ri jb'ij ra b'aaq wi k'isb' che'l q'ij, chixo'l chiqayook. K'utunk: Ra innee' jor k'ax ra jtz'up xran li uleew.
4145. **Tz'uqtz'ik.** Riliik b'ij. Forma del costal lleno. Ri riliik jun kuxtaar ri re nojisaj jpaam ya'l li uleew.
4146. **Tz'uqub'.** B'ij. Formón. Jilon jb'ij jun ch'iich tikijsaj re jworil jul la chee' tz'oloom.
4147. **Tz'uqulk.** Riliik b'ij. Forma despectiva de decir sentado. Tib'ijisaj re jun kristyan jun qe luwr kub'ulwi'w. / Ri riliik jun kuxtaar qleen ya'l li uleew. K'utunk: ǂ Nen ajkeq'e' man kuxtaar kinaq' tz'uqul kilí?
4148. **Tz'uqxink.** Ranm tz'ij. Vomiento de los pechos de las mujeres que tienen el busto grande. Jilon tib'ijisaj re jtzeleb'ej jtu' jun anm tiran ri re' seb'laj nimaq taq. K'utunk: Kap man anm li jor titz'uqxin maq jtu'.
4149. **Tz'utuj.** B'ij. Flor de la milpa. Ri jb'ij ra jkutz'ii'j jun ab'iix, ri re' tichaq jtz'aq ooch'.
4150. **Tz'utujil.** B'ij. Idioma Tz'utujil. Ri jb'ij jun rechaq kiib' re jun wunaq yolooj re aj mayb'.
4151. **Tz'uum.** B'ij. Cuero. Jilon jb'ij riij wakx tikojsaj re jb'aniik xajab'. // Jilon jb'ij ra ti'niik wi chirij jtyo'jl juntiir kristyan.
4152. **Tz'uy xink.** Ranm tz'ij. Sonido de un perro al recibir caricia. Jilon jta'ik jun tz'ii' ri re' timaljam riij jwi'l rajw. // Ri jta'ik jun ra tz'ii' ri re' tiloq'aj jwi'l rajw. K'utunk: Kap ra tz'ii' li jor titz'uyxin chirij rajw.
4153. **Tz'uyuyk.** Riliik b'ij. Aullido de un perro con frío. Ri jta'ik jun ra tz'ii' ri re' seb'laj teew tirik'aj. // Ri roq'iik jun ra tz'ii' ri re' kita' tijta' jsook. K'utunk: Toq'ob'sal jwiich ra tz'ii' juunch aq'ab' xtz'uyuy.

U - u

4154. **U.**Cholol tz'iib'. Alfabeto. wuqub' re jun wunaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yolooj.
4155. **U'.** B'ijj. Sonido que produce la persona al vomitar. Ri jun k'ere'l tz'ij ti'el laj chii' jun kristyan ri re' tijiin tixab'ank. / Ri jta'ik jun kristyan tijiin ti'el jaa' laj chii'.
4156. **-Ub'.** Suf. Que forma base intransitiva. Ti'el ri jun k'ere'l tz'ij tib'e k'isb're jun ranm tz'ij. K'utunk: *
4157. **-Ub'.** Sufijo cardinal. Ti'el ri jun k'ere'l tz'ij tib'e k'isb're jun ojlan tz'ij. K'utunk: **Oxub'**, **wuqub'**.
4158. **Ub' q'aaq'.** B'ijj. Soplador. Ri jun ra ketkiik qleen b'onol la' jxaaq wuran tikojsaj re jtzaqiik teew re q'aaq'. // Ri tijkoj jun ajchaak ri rub'eej jq'aaq' ri re' kita' tik'at
4159. **Ub'aab'.** B'ijj. Cerbatana. Ri jun tojb'l tikojsaj re jkomsaj ka'n, ri tijk'on taq b'ik ajtokonl re jkomsaj awaj, ka'n laq wataal.
4160. **Ub'eej.** Ranm tz'ij. Soplar. Ti'el ri jt'ojiik teew xilk jun qleen. / Ri jt'ojiik teew li q'aaq' rech tijya' nimaq jxaaq. / Ranm tz'ij ri kiib' jwinaql, jilon re looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'ijj re kristyan. K'utunk: xinwub'eej.
4161. **Ub'el.** Riliik b'ijj. Soplado o enfriado. Ti'el ri jun qleen t'ojol teew xilj. // Tz'ij ri nik' ti'el rik'il jun qleen ub'el rik'il ruxb'l jun kristyan. // Tz'ij ri nik' ti'el rik'il jorob'sal jun k'atan qleen.
4162. **Ub'een.** B'ijj. Tamalitos siete camisas. Jilon jb'ijj taq ra sub'an waa, b'onol la q'oor pach jok'ol kinaq', tib'ansaj jun nim leej re q'oor, jik'ure tit'ojsaj kinaq' chiiwch, jik'ure' tib'otsaj, tiq'atsaj, tiq'atmaj tit'ojsaj li sub'ab.
4163. **Ub're.** B'ijj. Inflador. Ri jun chakunb'l tikojsaj re jt'ojiik teew xilj jun qleen chik, chop jun ub're teew xilj jun pootz'. // Ri jun chakunb'l tikojsaj re jorob'saj jun k'atan qleen.
4164. **Uch witz.** B'ijj. Ladera. Ri jun ra luwr q'e'l jb'aniik. / Ri jb'ijj jun ra luwr li jun xulank.
4165. **Uch xaan / Wiich xaan.** B'ijj. Pared. Ti'el ri jun jwiich xaan jaa. // Jilon tib'ijsaj re jun paq'pik jwiich xaan. // Ri jun

- k'eer re jwiich jaa b'anal re xaan.
4166. **Uk'a' chee'**. B'iij. Madrón. Ri jun chee', raax jxaaq, kyeeqrum tinatun riij jchee'l, ji tik'iyy laq k'achelaj., man riij chee' ri jor tisolitín chop tiran ch'aak'.
4167. **Uk'a'**. B'iij. Cuernos. Ri jb'iij kiib' b'aaq wi rib'aj jb'aaq ni'j awaj chop wakx, achj kirneer, kyeej, wi nimaq wi nuuch.
4168. **Uk'a'**. B'iij. Bebida. Jilon tib'ijsaj re kape, q'oor, maatz'. / Ri juniir jaa' tijtij jun kristyan ri re' chaqaj chii' re. K'utunk: B'an jun toq'ob' chuwe q'asajch jun kiitz wuk'a'.
4169. **Uk'aaj**. Ranm tziiij. Tomar bebida. Ti'el ri jtijik jun uk'a'. / Ranm tziiij ri kiib' jwinaql, jilon re looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinwuk'aaj ra ra'l iik.
4170. **Uk'aaj / Ik'aaj**. Ranm tziiij. Probar. Ti'el ri jtijik jun kiitz qleen jwi'l jun kristyan, ri rik'aj we ne qus jtijik jun rikiil b'anal. // Tziiij ri, ri re' tikojsaj rajwaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj li jun yolooj jilon li jun tz'ib'ank. K'utunk: wuk'aaj, wik'aaj.
4171. **Uka na / Oke na**. Riliik ranm tziiij. Más tarde o hasta despues. Ti'el ri jb'iij jun qleen tib'ansaj oke. K'utunk. uka na enb'e awik'il.
4172. **Uka**. Riliik ranm tziiij. Más tarde. Ri jun tziiij tijb'iij ajri uka/eke tib'ansaj jun qleen. K'utunk: Uka intaaw awuk'il la jaa.
4173. **Ukuy**. B'iij. Guachipilín. Ri jun ra jwiich chee', moch'mu'l jxaaq, jchee'l q'an tinatun, taq ra jxaaq qus titijsaj re ichaaj, ri jun chee' jor tik'iyy laq miq'in luwr.
4174. **-Ul**. K'ere'l tziiij. Partícula de posicional estativo. Ri jun k'ere'l tziiij tijk'ut neen b'anol re jun ranm tziiij. K'utunk: Muqul, xukul, k'ulul.
4175. **Ula'**. B'iij. Visitante. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan titaaw li solink re jun kristyan chik. / Ri jb'iij kristyan titaaw chijsolaj roch'olxiik. / Tziiij ri, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk. K'utunk: lwr xiyuuq taq kiib' wula'.
4176. **Uleew kinaq'**. B'iij. Frijol de mata. Ri taq ra kinaq' kita nimaq tib'e taq wi'w. Ri kinaq' titiksaj li uleew k'upulk, kita rajwaax tikojsaj jchee'l juwi'l kita tik'iyy jtzaam.

4177. **Uleew.** B'iij. Tierra. Ri jb'iij lamas wojwi'w, ri lamas b'onol qochooch qawi'l, lamas wi'w juntiir jwich chee'.
4178. **Uliij.** Ranm tz'ij. Destruir derrumbar. Xwulij. Tz'ij ri, ri re' tikojsaj rajwaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj. K'utunk: wulij. // Ti'el ri jun qleen b'anal k'ax re. // Ti'el ri jyujiik jun jaa, jun b'oo'j, jun xoot pach nik'j qleen chik.
4179. **Uliil.** Riliik b'iij. Destruído derrumbado. Ri riliik jun qleen yujul chaq. K'utunk: wulik chaq wochooch jwi'l kab'raqan. // Wuliil chaq maq b'oo'j xran man anm jwi'l jab'.
4180. **Ulew.** B'iij. Hígado. Ri jb'iij jun k'eer tyo'jl wi laj qach'ool, Kyeqkoj tinatun.
4181. **Ulewuut / Ixpumuuy.** B'iij. Paloma silvestre. Jilon jb'iij jun rechaq taq ra jwich ka'n, wi taq laq chee' chop jun ra Ixpumuuy.
4182. **Uluul. tz'antzaq'or.** B'iij. Cerebro. Ri jun k'er jq'oriil qab'aa wi xilj b'aaq, chokon chaqe ooj re ojchomorsank, jilon lamas ti'elwich juntiir no'j k'utunk wi chiqe laj qak'aslemal.
4183. **Um.** B'iij. Trago de líquido. ti'el ri jun ra Kitz jaa'. / Ri jun ra truq' jaa. k'utunk: Ya' jun um injaa'.
4184. **Umeej.** Ranm tz'ij. Retener líquido en la boca y después tragarlo. Ti'el ri jya'ik jun ra turuq' jaa' ra jchii' jun kristyan xaqe kita tijb'iq'b'ik. k'utunk: Umeej ra Kitz jaa' ri.
4185. **Umeel.** Riliik b'iij. Líquido retenido. Ri riliik jaa', kape, uk'a' wi laj chii' jun kristyan. // Ri jaa' tijil jwi'l jun kristyan. K'utunk: Umeel chaq wuk'a' inwi'l.
4186. **-Un.** VI. Suf. Antipasivo. Ri jun k'ere'l tz'ij tib'e k'isb're jun ranm tz'ij. K'utunk: b'uq'un, chaakun, su'un, tzu'un.
4187. **Unt.** B'iij. Grasa. Ri jb'iij q'an wi la' jun k'eer ti'niik re jun awaj chop la' jti'niik wakx, aaq jilon ek'.
4188. **Upark.** Ranm tz'ij. Humederse. Ti'el ri re' jun qleen tiran uup. // Ri jun uleew tiran uup jwi'l jaa'. Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'b'ejk. K'utunk: xupar la jaa jwi'l jab'. // Xupar man wuk jwi'l jaa'.
4189. **Upalk.** Riliik b'iij. Humedecido. Ti'el ri riliik jun qleen b'anal uup jwi'l. K'utunk: Upal chaq jpaam wochooch jwi'l jab'. // Upal chaq wiich xaan jwi'l jab'.

4190. **Upe'n. Upe'm.** B'iij. Agua de masa bebida de los cerdos y vacas. Ri jb'iij jwaa aaq ra'l q'oor wi atz'aam la'. / Ri jb'iij ruk'a' wakx.
4191. **Uq'ub'x.** Riliik ranm tziiij. Dentro de una semana. Ti'el ri raaj na uqub' q'iij re jb'aniik jun qleen.
4192. **Uq'ub'xiir.** Riliik ranm tziiij. Dentro de siete días. Tziiij ri ti'el ri ri jq'axiik uqub' q'iij. / K'utunk: Uqub'xiir xojxojow li q'ojoom.
4193. **Uqu'm. /q'equ'm.** B'iij. Oscuro. Ri re' jwiich uleew tiq'eqar lamas kita chiki na'l saqil. K'utunk: Jos laj or ti'ok uqu'm lajori. Jor laj or ti'ok q'equ'm lajori.
4194. **Uqub'. / wuqub'.** B'iij. Ojlank. Siete. Ri jun ojlan laj qayololj li Tz'unun Yolooj. / Ri ojlanj q'axel juun re joob'.
4195. **Uqxa'n. Oqxa'n.** B'iij. Encomienda. Ri jb'iij jun qleen taqalch chiriiij jun chik, re tijjach re jun kristyan. / Ri jun toq'ob' ta'saj re jun kristyan re tijjach jun qleen re rajw.
4196. **Uqxaniij / oqxaniij.** Ranm tziiij. Recomendar. Ti'el ri jtajik jun qleen chiriiij jun chik. // Ri jya'ik b'i jun qleen chiriiij jun kristyan. // Ri jta'ik toq'ob' re jun kristyan re tijk'omb'i jun oqxa'n. // ranm Tziiij ri kiib' jwinaql jilon re' looq' ti'echb'ejk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: Xinwuqxaniij ra waak' awik'il.
4197. **Uqxaniil / Oqxaniil.** Riliik b'iij. Recomendado. Ri riliik jun qleen ya'l chiriiij jun chik. // Ri qleen oqxaniil chiriiij jun chik. K'utunk: uqxanil ra iitz puwaq wik'il.
4198. **Us.** B'iij. Apellido de origen K'iche' y Uspanteko. Jkaab' jb'iijaaq jun puq kristyan aj Tz'unun, tipe taq raj ranm tinmit jilon laq jalan taq komoon re tinmit Tz'unun Kaab'.
4199. **Usiil.** Riliik b'iij. Despacio. Ti'el ri jun qleen tib'ansaj usiil. / Ti'el ri ma jool ta jb'aniik jun qleen. K'utunk: Usiil atpee uke/oke.
4200. **Uspanteko.** B'iij. Idioma Uspanteko. Ri jb'iij jun rechaq kiib' re jun wunaq yolooj re aj mayb'. / Ri jb'iij yolooj tiqab'iij li tinmit Tz'unun Kaab'. / R yolooj tiran taq ajtinmit.
4201. **Usum.** B'iij. Mosquito. Ri taq ra nuuch' ka'n, nuuch' jxiik', jor tijuluuw tityo'n taq, wi nik'j tijya' taq ch'aak' la jtyo'jl jun kristyan. / Ri taq ra ka'n timular taq la jun soke'l.

4202. **Usumchii'**. B'iij. Bigote. Ri taq nuuch' ismaal ti'elch rib'aj jxaaq jchii' jun k'ojol wunaq, jilon re jun ri'j kristyan. / Tziiij ri, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk. K'utunk: wusumchii'.
4203. **Usum kaab'.** / **K'aab'.** B'iij. Avejas negritas. Taq ra nuuch' kaab' q'eeq tinatun rijaq, tijya' taq kaab' qus titijsaj laq korexm, ji tiwa'x taq laq ab'aaj, jilon laq jxukt jaa, jilon chub' jq'aab' chee'.
4204. **Utiw.** B'iij. Coyote. Ri jun awaj wi kijab' raqan, tiwu'u'n laq'aab' laq k'achelaaj, tijtij ti'niik laq k'achelaaj, ri re titaaw laq'aab' li jun jaa tijk'omb'i taq ra ek'.
4205. **Utiw.** B'iij. Apellido K'iche'. Ri jkaab' jb'ijaa jun puq kristyan aj k'iche' b'antajk tipe taq laq jalan taq komoon re tinmit Tz'unun Kaab'.
4206. **Utuy.** B'iij. Mapache. Ri jun awaj kijab' raqan, saqsoj riij, putzpik jjee, ji wi laq k'achelaaj.
4207. **Utzaj.** Ranm tziiij. Decir / dicho. Tziiij ri tikojsaj ri re' tita'saj re jun kristyan neen xisajre jwi'l jun chik. K'utunk: kow xat'utzaj jwi'l aqaaj. // Neen xin'utzaj tab'iij aat.
4208. **Utziil.** B'iij. Alegría. Ti'el ri jb'aniik utziil, jilon kikotemal, rik'il kristyan.
4209. **-Uw.** VI. Suf. Antipasivo. Ri jun k'ere'l tziiij tib'e k'isb're jun ranm tziiij. K'utunk: b'uq'uw, chaakuw, su'uw, muquw.
4210. **Uxb'l.** B'iij. Aliento. Ti'el ri teew tiresaj jun kristyan laj chii' laj tzaam. / Tziiij ri, ri re' tikojsaj li jun Yolooj rajawax ti'echb'erjk re looq' tikojsaj: k'utunk: wuxb'l.
4211. **Uxlanb'l.** B'iij. Lugar para descanzar. Ri jun luwr lamas jun kristyan ti'uxlank. // Ri jb'iij jun teem, jun kutaam chee' jilon jun ab'aaj lamas ti'uxlan jun kristyan.
4212. **Uxlanb' ch'iich'.** / **Wa'rb' ch'iich'.** B'iij. Terminal de buses. ch'iich'. Jilon jb'iij luwr lamas tiwa'r taq wi'w juntiir ch'iich' re qatinmit. / Ri jb'iij jun luwr lamas tijpaqarsaj ch'iich' jun kristyan re' tib'e chijb'anik jun jtajkiil li jun jalan tinmit chik.
4213. **Uxlank.** B'iij. Descanzar. Ti'el ri jun kristyan, awaj kita nen tijiin tiran. / Ri jun kristyan kub'ul, tiwaar. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinuxlank.

4214. **Uxlan q'iij.** B'iij. Feriado. Ri jb'iij q'iij lamas kita' tichakun taq ajchaak re qatb'tzii, jwi'l jilon tz'ib'al jwi'l taqon tzii.

4215. **Uxikn / uxkin.** B'iij. Arete. Ri uu tikojsaj la xikiin jwi'l jun anm wi b'anal la' saq puwaq, wi b'anal la' q'an puwaq jilon wi b'anal la' ch'iich'. // Ri jb'iij uu tikojsaj la jjuilik xikiin jwi'laq anm re tijwiq jun kristyan.

4216. **Uxlab'xeel.** B'iij. Espiritu santo. Jilon jb'iij jun santiil kyeq'q' tijb'iij taq kristyan, no'j k'utunk ri, ri yaq k'axlan kristyan xk'omowch taq laj b'aa, jilon laj no'jaq qamaam qatiit', jilon ri tijya' taq jb'iij k'amal taq b'ee re chootx.

4217. **Uy.** K'ere'l tzii. Partícula de admiración. Tzii tijkoj jun kristyan ri re' wi jun qleen xintaaw, jilon xriil jor xe' ranm jwi'l.

UU-uu

4218. **Uu.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Waxaqiib' ' re jun wunaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yoloaj.

4219. **Uu.** B'iij. Collar. Ri taq ra b'olb'ik ab'aaj, oksal b'aatz' la' taq ra jul wi re, tijkoj jun anm re ritz'ab' jql. /Tzii ri, ri re' tikojsaj li jun Yoloaj rajawax ti'echb'ejk re looq' tikojsaj: k'utunjk: wuu.

4220. **-Uub'.** Suf. Ordinal. Ri jun k'ere'l tzii tib'e k'isb're jun ajlank. K'utunk: wuquub'.

4221. **-Uuj.** Suf. Ordinal. Ri jun k'ere'l tzii tib'e k'isb're jun ojlan. K'utunk: Lajuuj, kab'lajuuj, oxlajuuj.

4222. **Uul. / Q'uqaach.** B'iij. Derrumbe. Jilon jb'iij jun k'eer uleew tzaqalch juwi'l jab'. / Ri jun k'eer uleew tzaqalch li jun b'ee, li jun siwaan juwi'l jchoq'b' jaa'.

4223. **-Uul.** Suf. Adv. Tiempo. Ri jun k'ere'l tzìij tib'e k'isb're jun ojlan. K'utunk: jumuul, kamuul, oxmuul, kajmuul.

4224. **Uup.** B'iij. Húmedo. Ri riliik uleew ch'aqal li jun jaa k'olb'al. K'utunk: Jor uup awik'il la jaa qaaj.

4225. **Uuq.** B'iij. Corte. Ri jun itz'iiaq kemeel la b'aatz', ri tijkoj taq anm qawinaq, tìjsutar chirijaaq jilon tijxim taq la' jun paas, rech tijch'uq rib'aaq la'.

4226. **Uut.** B'iij. Especie de paloma que camina en el suelo. Jilon jb'iij taq ra ka'n chop matlentiix, tib'en taq chub' uleew, kita' tijkoj jxik'aaq, xaqe tib'en taq chub' uleew, seb'laj qus jta'ik taq ra jb'ixaaq.

W-w

4227. **W** .Cholol tz'iib'. Alfabeto. B'elejeb' re jun wunaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yolooj.

4228. **-W.** VT. Sufijo. Ri jun k'ere'l tzìij tib'e k'isb're jun ranm tzìij tik'iis rik'il jun tz'ut. K'utunk: ya'w, su'w, sa'w.

4229. **W-** . K'ere'l tzìij. Patícula para poseer 1ra. Per. Sing. Ri jun k'eer tzìij tikojsaj re rechb'ej qleen kristyan, awaj timajmaj jb'iij rik'il jun ranm tzìij, ri tz'iib' ri, tijk'ut nab'e kristyan. Wikan. / Wanm.

4230. **Wa.** B'iij. Espinilla. Ri jb'iij nim b'olb'ik ch'aak' ti'elch laj kayb'al jun kristyan. / Jilon tib'ijsaj re b'aatz' tikojsaj re jwa jun keem.

4231. **Wa'b'a'.** Ranm tzìij. Pararlo. Ti'el ri kan jya'ik wa'l jun qleen. / Ranm tzìij ri kiib' jwinaq looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzìij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatinwab'a'.

4232. **Wa'b'al.** Riliik b'iij. Parado. Ri riliik jun awaj, jun kristyan, jilon jun qleen kan ya'l li jun luwr. // Ri riliik jun qleen kan wa'b'aal li jun luwr. K'utunk: Man wunaq li kan wa'b'al kli.
4233. **Wa'b'aan.** B'iij. Paro. Ti'el ri jun wa'b'an chaak tib'ansaj jwi'l jch'ojaj jun echab'l b'anal k'ax re. // Ti'el ri jun ch'ojiink tiran taq jun puq kristyan chub' jch'ojaj jun echab'l.
4234. **Wab'ajk.** Ranm tziiij. Paraizar. Ti'el ri jun qleen kita' chiki tik'issaj jb'aniik. // Ri jwa'b'aj jb'aniik jun chaak. K'utunk: xwa'b'aj jb'aniik chaak li nim b'ee.
4235. **Wa'katk.** Ranm tziiij. Pasear. Ti'el ri b'enam tiran jun kristyan laq jalan taq luwr re jch'ob'ik jalan taq luwr, jalan taq tinmit. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinwa'katk.
4236. **Wa'l.** Riliik b'iij. Parado. Ri jun kristyan wa'l chub' jun qleen chik. // Ri jun qleen wa'l. / Ti'el ri jun qleen kita tiseleb'. K'utunk: Suk' wunaq wa'l kili. / Koli man chee' wa'l kla'.
4237. **Wa'r.** Ranm tziiij. Pararse. Ti'el ri jun kristyan, awaj, wa'l. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. // Ti'el ri jun qleen, awaj, kristyan wa'l kita tiseleb' wi kla'. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xojwa'rk.
4238. **Wa'xk. / Wa'xk.** Riliik b'iij. Areglar o componer. Ti'el ri jkolmajk jun kristyan laj k'aslemal. / Ri jb'aniik qus re jun qleen kita chiki qus. K'utunk: Lajori tinb'an jwa'xk man teem li.
4239. **Wa'x / Wa'xk.** Ranm tziiij. Estar. Ri jwa'xiik jun kristyan. Ti'el ri jun kristyan tiwa'x li jun nim q'iij, li jun chaak. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Miir xinwa'x li jun komoon.
4240. **Waa.** B'iij. Tortilla o comida. Ri b'onol la q'oor, chaq'sal b'a q'aaq', ri leej tib'ansaj chub' xoot, ri sub'an titzaksaj li b'oo'j, ri tiqatij nojel q'iij re wi qachoq'b'.
4241. **Waa xeeep.** B'iij. Tomalitos con frijoles parados. Jilon jb'iij taq ra sub'an pisil li jooq', jilon li xaaq ab'iix, t'ojol ik'e'l kinaq' xilj. // Ri jb'iij waa b'anal la' saq q'oor pach ik'el kinaq, seb'laj qus jtijiik re rikiil waa.

4242. **Waan.** B'iij. Juan. Ri jun jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'ijaq.
4243. **Waniit / Waa'n.** Juana. Ri jun jb'iij jun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'ijaq.
4244. **Waat.** Ranm tzuij. Esta / estas. Ti'el ri jxa'xiik jun kristyan li jun luwr. K'utunk: Waat neri oke.
4245. **Wach b'aaq'.** B'iij. Palabra ofensiva. Ri jb'iij jun yoq'oon tzuij re jun kristyan.
4246. **Wach saqchee'.** B'iij. Paraje de Macalajau. Jilon jb'iij jun k'eer luwr re komoon Maqal jaa'.
4247. **Wach'.** Ranm tzuij. Mordisquear. Ti'el ri jkojiik ee la' jun qleen. / Ri jti'ik jun qleen. / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinwach'.
4248. **Wach'alk.** Riliik b'iij. Mordisqueado. Ri jun qleen titz'il ee la'. / Ri jun k'eer ti'nik ti'l juwi'l jun tz'ii'.
4249. **Wach'xink.** Ranm tzuij. Forma de comer de los perros. Jilon jta'ik tiwi'n jun tz'ii' ri re' seb'laj wi'jal re. // Ri jta'ik jun tz'ii' ri re' tijiin tijtij jun tz'uum qleen. K'utunk: Kap man tz'ii' li jor tiwach'xin la jaa.
4250. **Wach'iyook.** B'iij. Guachoco. Jilon jb'iij jun jupup ka'n, man ka'n ri ji no jnimal chop jun ch'ook, ji tiwa'x laq chee', jta'ik jb'iix ri tijb'iij wach'iyook jwi'l tib'ijsaj wach'iyook re.
4251. **Wachalib'.** B'iij. Concuña de mujer. Ri tzuij tijkoj taq anm jq'uun ratz riib' richjilaq. // Jilon ti'el taq wi'w anm ri re' roch'olxiik riib' richjilaq.
4252. **Wajalk.** Riliik b'iij. Forma de objetos duros. Jilon tib'ijsaj re riliik kow taq qleen. // Ri qleen t'ojol taq. K'utunk: Maq chee' li wajaal b'i li siwaan.
4253. **Wakakeej.** Ranm tzuij. Llevar chiriviscos. Ti'el ri jk'omiik b'ii xik'a'y jwi'l kristyan. // Ri riliik xik'a'y k'omol b'ii jwi'l jun kristyan. K'utunk: Man anm li xwakakeej b'ii maq xik'ay laj b'aa.

4254. **Wakaaj.** Ranm tziij. Tirar objetos no pesados como canastos, ramas secas. Ti'el ri jt'ojiik b'i qleen kita' aal chop chikaach, chaaj jq'aab' chee', jilon nik'j qleen chik. K'utunk: lin xinwakaaj b'ii man chakaach li mees. // Ra ak'l li xwakaaj b'i maq jq'aab' chee'.
4255. **Wak'wik.** B'iij. Caparazón de armadillo o tortuga. Ri jb'aniik riij jun ib'ooy, jilon riij jun kook pach riij jun ooj. K'utunk: Man ib'ooy li jor wok'wik riij.
4256. **Wakx.** B'iij. Vaca. Jilon jb'iij jun awaj, wi kijab' raqan, jun nim jjee, wi kiib' ruk'a', tijtij wuran, jti'niik qus titijsaj re rikik waa, jtz'umaal tib'ansaj xajab' re, man atiit' wakx tijya' ra'l jtu' qus titijsaj re uk'a'.
4257. **Walb'.** B'iij. Suegra / nuera. Tziij tijkoj jchuuch jun wunaq re rixoql rik'alal wunaq. / Tziij tijkoj jun ranab' wunaq re rixoql jxib'aal. / Tziij tijkoj rixoql jun wunaq re jchuuch, jilon re ranab' richjiil.
4258. **Waleeb'.** B'iij. Astillas. Jilon jb'iij riij chee', chop jjemet'iil chee', jilon riij nik'j chee' chik. // Tziij ri ti'el ri jk'ere'l jun chee' katal jilon jk'ere'l jun chee' q'atzal chop tz'oloom, aqan, teem pach nik'j qleen chik.
4259. **Waluub' / aluub'.** B'iij. Hojas para provocar calor en el temascal. Ri jb'iij xaq wuran tikojsaj re jsik'iij teew chirriij kristyan ti'ok taq li tuuj. // Ri jq'aab' wuran, jilon jq'aab' kumb'l chee' tikojsaj re jsik'iij q'aaq' li tuuj, jilon tikojsaj re tijksaj jun yaaj anm, jilon re jun q'aje'l.
4260. **Walub'aj.** Ranm tziij. Dar aire con hojas. Ti'el ri jtzaqiik q'aaq' re jun kristyan li tuuj rik'il jun aluub'. K'utunk: Man anm li xinwalub'aaj li tuuj.
4261. **Walqatij.** Ranm tziij. Revolcar. Ti'el ri jsolkopij jun qleen jilon jun awaj, kristyan li uleew, li jaa', li xoq'o'l. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatwalqatij.
4262. **Walqatil.** Riliik b'iij. Revolcado. Ri riliik jun qleen solkopil. K'utunk: Man tz'ii' walqatil wich taq'j.
4263. **Wanab'al.** B'iij. Hermanastra. Ri jb'iij tijb'iij jun alk'uwalxeel wunaq re alk'uwalxeel anm. / Tziij ri xaqe looq' tijkoj jun alk'uwalxeel wunaq re rik'alal anm jchuuch. / Tziij ri, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj li jun yoloj.
4264. **Wanaab' / anaab'.** B'iij. Hermana dicho por el hombre. Tziij tijkoj jun k'ajol wunaq re

- jrab'iij jqaaj. // Tz'ij tijkoj jun alk'uwalxeel wunaq re jrab'iin jqaaj. // Tz'ij tijkoj jun alk'uwal wunaq re jun alk'uwal anm. // Tz'ij ri, ri re' tikojsaj echb'el chaq.
4265. **Wanm. B'iij.** Corazón. Tz'ij ri echb'el chaq. // Ti'el ri jb'iij ra k'eer tyo'jl wi laj xo'l jxukuul jun kristyan, jilon wi rib'aj jch'ool, jchaak ri titaqaw b'i kiik' li juntiir jtyo'jl jun kristyan.
4266. **Waqab'iir.** Riliik ranm tz'ij. Hace seis años. Ti'el ri jun qleen q'axe'l chaq waqaqib' junab'. K'utunk: Xi' waqaqib' junab' jkomiik k'atzan inmaam.
4267. **Waqiib'.** B'iij. Seis. Ri jb'iij jun ojlank. / Ri juun q'axe'l re job' ojlank. K'utunk: Waqiib' jjunb'l ra inq'uun.
4268. **Waqalajuuj.** B'iij. Diesiseis. Ri jb'iij jun ojlank, ti'el ri waqiib' ojlank q'axe'l re lajuuj. K'utunk: Waqalajuuj junab' jkomiik inmaam.
4269. **Waqxink.** Ranm tz'ij. Forma de comer mazorca por los cerdos. Ri jta'ik jun aaq ri re' tijiin chijtijiik jal chiraaaj ab'iix. // Ri jta'ik jun aaq ri re tijiin tijtij ixiim xilij jk'olb'. K'utunk: kap maq aaq jor tiwaqxin taq chiraaaj ab'iix.
4270. **Waqxil.** Riliik b'iij. Forma que los cerdos dejan las mazorcas de las milpas caídas. Ri riliik jal jwi'laq aaq laq ab'iix. // Ri riliik jal kan xelal jwi'laq aaq laq ab'iix. K'utunk: Kap man q'eq laj aaq jor waqxil injaal jwi'l.
4271. **Waq.** Ranm tz'ij. Quebrantar granos como nixtamal. Ti'el ri jb'aniik chaaq chiwch kaa'. // Ri nab'e jok' tib'ansaj re tzii, kape, k'aj chiwch kaa'. K'utunk: Seb'aj tinwaq ra kiitz intzii laj akaa'. // Tinwaq na ra jchaaq waak' awk'il.
4272. **Waqal.** Riliik b'iij. Hacer pozol. Ti'el ri jun tzii, ixiim b'anal chaaq re. K'utunk: Man anm li waqal qe xran re jkape wich kaa'.
4273. **Waqaqeej.** Riliik ranm tz'ij. Quebrantar fuertemente. Ri jb'aniik chaaq rik'il seb'laj choq'aab'. // Ri jke'j jun qleen wiich kaa' rik'il seb'laj choq'aab'. K'utunk: Xinwaqaqeej ra kiitz inke'm ak'l.
4274. **Waq'.** Ranm tz'ij. Dar bofetadas / o quebrar algo frágil como el huevo. Ti'el ri jya'ik jun q'ab' laj kayb'al jun kristyan. K'utunk: xinwaq' laj chii' man wunaq chi q'ab'. // Ranm tz'ij ti'el ri jpaxaj qleen kita' koow chop jun saqmolb'. K'utunk: Kiib' saqmolb' xinwaq' li xoltiin.

4275. **Waq'al.** Riliik b'iij. Bofeteado. Ri riliik jun kristyan ya'l jun q'ab' laj kayb'al jwi'l jun chik. // Ri b'anal re jun saqmolb' ri re' paxe'l chaq.
4276. **Ware'l.** Riliik b'iij. Dormido. Ri riliik jun kristyan kii' jwarj li jun ch'aat. / Jun kristyan kii' jwarj li jun luwr.
4277. **Wartisaaj.** Ranm tziij. Adormecer. Ti'el ri roksoaj jwarj jun kristyan. // Ti'el ri jkojiik jwarj jun krisntyan jwi'l jun chik. // Ranm tziij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: xinwartisaaj ra nee'.
4278. **Wareb'.** B'iij. Dormitorio. Jilon jb'iij jun ra jaa lamas tib'ansaj wi'w waraj laq'aab' li jun jaa k'olb'al.
4279. **Wareem.** B'iij. Viruela. Jilon jb'iij jun yajeel tijya' re awaj wi jxik'aaq, jilon re kristyan, ri ni'j ch'aak' wi jaa' xilj tijya' rechaq awaj.
4280. **Waraaj / Waarj.** B'iij. Sueño. Ri tijya' re jun kristyan ri re' seb'laj kose'l chaq jtyo'jl jwi'l jkosiik li jun chaak. // Ri tijya' re jun kristyan jwi'l jkosiik jb'aqiil jtyo'jiil. K'utunk. Wi chaq waraaj chwe jwi'l seb'laj xinkoos.
4281. **Waraj.** Ranm tziij. Velar a un enfermo o difunto. Ti'el ri jwaraj jun yaaj kristyan jilon jwaraj jun komnaq. // Ranm tziij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: Xinwaraj inqaaj jwi'l seb'laj yaaj. // xqawaraj ra ink'ajol xkom iwr.
4282. **Wara.** Riliik b'iij. Velado a un difunto o enfermo. Ti'el ri waraj b'anal chirij jun yaaj kristyan, jilon chirij jun jun kamnaq. K'utunk: Ra nee' li xe kiib' q'iij wara. // Jun q'iij qe wara konmaq.
4283. **Wa'reeb'.** B'iij. Parada. Ri jb'iij jun luwr lamas ti'olb'ejwiw ch'iich'. // Ri jb'iij jun luwr wi chijchi' jun b'ee lamas ti'olb'ej wi'w ch'iich'.
4284. **Wark.** Ranm tziij. Dormir. Ti'el ri re' jun kristyan ti'uxlank, ri tiran jun kristyan ri re' jorkose'l chaq chijb'aniik jun chaak. / Ri jun uxlank tib'ansaj laq'aab'. / Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinwark.
4285. **Waxaqab'iir.** Riliik ranm tziij. Pasado los ocho años. Ti'el ri jun qleen q'axe'l chaq waxaqib' junab'. K'utunk: Xi' waxaqib' junab' jk'omik rib'aaq inxib'al pach wolb'. K'utunk: waxaqab'iir xkom inmaam neri.

4286. **Waxaqiib' E.** B'iij. Grupo de Guías Espirituales Mayas en Uspantán. Jilon jb'ijaa jun puq ajq'iiib' wi taq li tinmit Tz'unun Kaab'.

chuuch, anaab', xib'aal wi li jun jaa k'olb'al. K'utunk: Seb'laj k'ii wech'elxiik wi taq lajori chuch jaa.

4287. **Waxaqiib' Baatz'.** B'iij. Grupo folklórico de Xelajú. Jilon jb'iiij jun puq ajxojl tipe taq li tinmit Xelaju', puq ajxojl ri, tijk'ut taq xojoj re qab'antajk ooj aj Mayb'. // Jilon jb'iiij Mayb' aak' junab' tik'ulsaj.

4293. **Wechaqab'.** B'iij. Trapo que se usa debajo de una carga para proteger la espalda. Tziiij ri echb'el chaq. // Ti'el ri jun k'eer itz'iiq tikojsaj la' chee'l iij re kita k'ax riij jun kristyan tiran jun eqa'l.

4288. **Waxaqiib'.** B'iij. Ocho. Ri jb'iiij jun ojlan, lamas uxub' q'axe'l re job' ojlan. K'utunk: Waxaqiib' ak'l wi taq li iitz'.

4294. **Wee.** B'iij. Mío. Ti'el ri jun kristyan ajkeq'ee jun qleen. K'utunk: Ra tuun li wee iin.

4289. **Waxaqlajuuj.** B'iij. Diesiocho. Ri jb'iiij jun ojlan, lamas waxaqib' ojlan q'axe'l re lajuj. K'utunk: Waxaqlajuuj chaq injunb'l lajori.

4295. **Wechechk. / Wachachk.** Riliik b'iij. Tipo de tierra poco resistente. Ri riliik uleew tiwechech kita qus re jtikik ixim, jilon kita' qus re jb'aniik xa'n, jilon kita' qus tikojsaj re jtzaqiik b'oo'j jilon re jtz'aqiik jxe' jaa.

4290. **Waychaj.** Riliik b'iij. Especie de pino torcido. Jilon jb'iiij jun ra chaj kotkiik riij, ri chaj ri, kita' qus re resaj tz'oloom jwi'l seb'alaj kotkik.

4296. **Wech'k'ulchii'. B'iij.** Amigo. Ti'el qes jpaach jun kristyan. / Ri jun kristyan nen tijk'ub'a' jch'ol jun chirij. / Ti'el ri kristyan qes tijk'om riibaq re tijpachlaj rib'aq.

4291. **Wayxink.** Ranm tziiij. Forma de llorar de un bebe enfermo. Ri jta'ik roq'eej jun ra nee', ri re' wi jun yajeel laj tyo'jl. // Ri jta'ik roq'eej jun ra nee' ri re' tik'oq wi'jaal.

4297. **Weel.** B'iij. Manuela. Ri jb'iiij jun anm li Tz'unun Yoolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laj qab'antajk, ri k'u ojr taq qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj, lajori k'ii chaq qawinaq jilon jb'ijaa.

4298. **Weq'eq'k.** Ranm tziij. Gritar o hablar muy fuerte. Ri jta'ik jch'awiik jun kristyan chijxo'l nik'j chik, lamas kow jch'awiik chijxo'l k'ii kristyan, jilon tijb'iij yoq'on taq tziij. K'utunk: Neen chak li man anm xweq'eq'xtaw awik'il chuch jaa.
4299. **Wet'et'k.** Ranm tziij. Hablar exageradamente. Ri jch'awiik jun kristyan chijxo'l jun puq kristyan, lamas seb'laj kow jch'awiik. K'utunk: Man anm kita' qus jno'j jor tiwet'et'xtaw laj qakomoon.
4300. **Weelt / K'axb'.** B'iij. Vuelto o cambio de un billete. Ri jb'iij puwaq tiyasaj re jk'axb' jun kristyan ri re' tijtoj jun qleen rik'il jun nim jwiich puwaq, lamas tiya'saj jk'axb' rik'il wuuj puwaq, jilon ch'iich' ketkaq puwaq.
4301. **Weex.** B'iij. Pantalón. Ri jb'iij ritz'iiqb'al jun wunaq, b'onol laq itz'iiq, wi jalan taq tinatun, t'isil la' b'aatz', tijkoj jun wunaq re tijch'uq jtyo'jl wi rajkiim jch'ool pach kiib'aqanaj.
4302. **Wene.** Riliik ranm tziij. Talvez. Tziij tikojsaj, ti'el ri kita tinb'an jun qleen na'l ire'./ Ri re' kita intaw na'l ire, ri jya'ik jb'iij nen chaak kita looq' jun qleen. K'utunk: Wene xinb'oymajk na'l ire b'esal q'iij chaq intawk.
4303. **Wi' chiki'.** Riliik ranm tziij. Hay otra. Ti'el ri jya'ik jb'iij wi na jun chik tib'ansaj. K'utunk: Wi' chiki' nim q'iij oke.
4304. **Wi' jili.** Riliik ranm tziij. Está allá. Ri jya'ik jb'iij lamas wi'w jun qleen, kristyan, awaj. K'utunk: Wi' jili manrochoochinmaam.
4305. **Wi' / wi.** Riliik ranm tziij. Hay o estar. Tziij tikojsaj re jya'ik jb'iij wi' jun qleen tijiin titoksaj. ¿Wi ni achuuch chuch jaa. ? Wi'.
4306. **Wi'jaal.** B'iij. Hambre. Ti'el ri tijya' re jun kristyan ri re' tik'ooq. // Ti'el ri tijya' re jun kristyan ri re' ra'j waa jch'ool. //K'utunk: Seb'aj ya'wurib'ch inwaa kita tawil jor chaq wi'jaal chwe. / Tziij tikojsaj ri re' tipaqar rijil ixm li k'ayb'l. K'utunk: Junab' jor wi'jaal tipeet na'li'n.
4307. **Wi'l.** K'ere'l tziij. Sustantivo relacional por. Jun k'eer tziij ri, ri re' tikojsaj rajawaxi'n ti'echb'ejk re looq' tikojsaj. K'utunk: Awi'l, inwi'l. / awi'l xintzaaq li xoq'o'l.
4308. **Wi'nk.** Ranm tziij. Comer. Ti'el ri jtijiik waa jwi'l jun kristyan. // Ranm tziij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatwi'nk.

4309. **Wi'naq.** Riliik b'iij. Comido. Ti'el ri jib'iij jun kristyan tijil chaq waa jwi'l. // Ri riliik jun kristyan b'anal chaq wiik' jwi'l. K'utunk: Ra ak'l li wi'naq chaq.
4310. **Wich taq'j.** B'iij. En el llano o campo. Ri jun luwr wi k'iim chiwch, lamas tiran taq iitz' taq ra ek'l. / Ri jun k'eer uleew lamas tijyuq' taq awaj kristyan.
4311. **Wich xaan. / Uch xaan.** B'iij. Pared. Ri jib'iij jun jwiich jaa, b'onol la' xaan, lamas tinek'saj wi'w qleen li jun jaa k'olb'al. / Ri jun k'eer luwr li jun jaa k'olb'al tijq'atij teew.
4312. **Wich.** B'iij. Conjuntivitis. Ri jun yajeel tijya' re b'aa'wiich re jun kristyan, lamas tiran, kyeeq jpaam jib'aa'wiich jun kristyan, jilon re' tijuluw jpaam.
4313. **Wichb'al.** B'iij. Foto. Ri riliik jtyo'jil, jkayb'al jun kristyan, awaj, qleen tz'ajal chiwch la' jun wuuj b'onol jwi'l jun ch'iich'.
4314. **Wichiin.** Ranm tziiij. Frutear. Ti'el ri jya'ik jib'iij jun chee' xijya' k'ii jwiich. / Ri jun chee' k'ii jwiich. K'utunk: Man ra aranx jor xwichiin.
4315. **Wichji'.** B'iij. Concuños. Tziiij ri echb'elchaq. / Tziiij tijkoj taq wunaq jq'uun ratz riib' rixoqlaq.
4316. **Wich kurs.** B'iij. Top Cruz de Piedra o San Antonio La Esperanza. Jilon jib'iij jun komoon re tinmit Chikaman, kla' wi taq aj k'iche' jilon wi taq qawinaq aj Tz'unun. / Ri jib'iij jun komoon wi chijk'ulel komoon Ch'ipaq'.
4317. **Wiich uleew.** B'iij. Naturaeza. Ri jib'iij juntiir chee' wuran, jaa', uleew, awaj, wi li q'iiij saq. K'utunk: Seb'laj k'ii qleen kita' ch'ob'ol qawi'l wiich uleew.
4318. **Wiich q'iiij saq.** B'iij. Mundo. Jilon jib'iij juntiir qleen kan ya'l jwi'l Ajaw chiwch uleew, chop jaa', chee', awaj, kristyan, wiitz, ab'aaq, jab', teew. // Ri juntiir qleen tiyo'w qak'aslemal chop q'iiij, iik', jilon saqiil.
4319. **Wiich. / Kayb'al.** B'iij. Cara o rostro. Ri jun k'eer b'aaq, jilon tyo'jl wi chiraaj b'aa. / Ri jun k'eer tyo'jl lamas wi'w chii', tzaam, b'aa'wiich. Nik' ti'el rik'il jib'iij kayb'al.
4320. **Wiik'.** Ranm tziiij. Comer / comiendo. Ti'el ri jtijik waa jwi'l jun kristyan. K'utunk: Min ach'ab'eej kita tawil intijin re wiik'.

4321. **Wiitz'.** B'iij. Cerdido pequeño de una camada. Jilon tib'ijsaj re jun ra nuuch' rik'alal aaq. / Ri jun ra aaq qes nuuch' xijxo'l jpach.
4322. **Wiix.** B'iij. Orina de un niño. Tzii tib'ijsaj re jun ra ek'l re tiran jchuul. K'utunk: Nooya b'an awiix jik'ure' atwark.
4323. **Wijl intz'aqt.** B'iij. semejante. Tzii tijkoj jun kristyan re k'is roch'olxiik, jilon re ni'j kristyan chik wi chijk'ulel.
4324. **Wik'il.** Tiqb' jb'iij tzii. Sustantivo relacional con. Ti'el jun qleen laj wochooch tib'ansaj wi'w. k'utunk: Wuk'il iin ojchaakun chuweeq'.
4325. **Winaqar.** Ranm tzii. Formar un hogar. Ri jb'iij tiran taq jun anm pach jun wunaq ri re' tijnuk' taq jun jaa k'olb'al, chijxo'l alk'uwalxeel. K'utunk: Lojri tijiin ojwinaqar.
4326. **Winaqiil.** B'iij. Personalidad. Ri riliik, jb'aniik jwinaqiil jun kristyan, ri ri, tik'utuw, jno'j, retamb'l pach jkojonk chiwch nii'j kristyan chik li jun komoon jilon li jun tinmit. // Ri jb'aniik jwinaqiil jun kristyan kita' looq' tipajsaj rik'il jun chik.
4327. **Wiq.** Ranm tzii. Juntar. Ti'el ri jb'aniik, jkojiik jk'ere'l jun qleen re maq ni'j re looq' tib'ansaj juun re. K'utunk: Inat'owe' re tiqawiq man ch'aat yojol kili. / Ti'el ri jnek'ik etz'ob'l la jun poot', jaa. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinwiq wochooch miir.
4328. **Wiqil.** Riliik b'iij. Adornado. Ri jun itz'iiaq jor etz'ob'l kojol la' re qus riliik. / Ri jun aak' jaa t'ojol xaq chaj xilj, jilon kojol etz'ob' la'. K'utunk: Ra jaa li wiqil wechi' iin.
4329. **Wi'nk.** Ranm tzii. Comer. Ti'el ri jtijiik waa jwi'l jun kristyan. // Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatwi'nk.
4330. **Wi'naq.** Riliik b'iij. Comido. Ti'el ri jb'iij jun kristyan tijil chaq waa jwi'l. // Ri riliik jun kristyan b'anal chaq wiik' jwi'l. K'utunk: Ra ak'l li wi'naq chaq.
4331. **Wich taq'j.** B'iij. En el llano o compo. Ri jun luwr wi k'iim chiiwch, lamas tiran taq iitz' taq ra ek'l. / Ri jun k'eer uleew lamas tijyuq' taq awaj kristyan.
4332. **Wiqb'l. B'iij.** Que sirve para adornar. Ri jun qleen chop kutz'ii'j, xaaq chee', xaaq

- chaj, atz'iyeq, pach nik'j qleen chik tikojsaj re jwiqik jun luwr, jun tyoox, jun tanb'al, jun atz'iyeq pach nik'j qleen chik.
4333. **Wiq molooj.** B'iij. Socio. Jilon jb'iij jun puq kristyan rajwaq jun k'aay, jilon jun chaak, lamas juntiir taq ya'l jpuwaqaq re looq' tik'iij jun k'aay.
4334. **Wiq.** Ranm tz'ij. Unir una olla de barro. Ri tiran jun tz'aqal b'oo'j, t'uu'y, xaar, lamas tijnuk' jun b'oo'j. // Ri tiran jun tz'aqal qleen ri re' tijnuk' kiib' k'ere'l re jun chaak. K'utunk: Kap qachuuch Maaq' laj oor xjwiq kiib' b'oo'j.
4335. **Wiqonk.** Ranm tz'ij. Adornar. Ti'el ri jkojik kutz'ii'j, xaaq paky, jilon xaq chaj la' jun tanb'al, chiwch tyoox, li chootx, jilon la' jun qleen chik. K'utunk: Ooj k'ii xojwiqon li chootx.
4336. **Wiqiqil.** Riliik b'iij. Bien adornado. Ri jun jaa, itz'iiq k'ii ritz'ab'l kojol la' re qus riliik.
4337. **Wiqiqeem.** Riliik b'iij. Persona bien vestida. Ri riliik jun kristyan tik'ak'xiin riij li siq'il taq atz'iyeq. // Ri riliik jun kristyan kojol aak' taq atz'iyeq jwi'l. // Ri riliik jun anm jor wiqil ritz'iiq. K'utunk: Kap man wunaq li jor jwiqiqeem rixoql.
4338. **Wiswil. B'iij.** Nombre de un perro pringado. Jilon jb'iij jun ra tz'ii' jwi'l saq chaaj riliik rismal.
4339. **Wiswil.** Riliik b'iij. Color del huevo de chunta / color pringado. Jilon riliik riij jsaqmolb' jun ixtuux pipi, saq pach taq ra nuuch' wi la'.
4340. **Wiitz.** B'iij. Cerro o montaña. Ri jun nim raq'enb'al uleew wi chee' chiwch, lamas wi taq k'ii jwiich ka'n, awaj, jilon chee'.
4341. **Wi' tijtij.** Riliik ranm tz'ij. A veces. Ri jun riliik ranm tz'ij tikojsaj li jun yolooj. Ti'el wi tijtij tiya'maj jun qleen. K'utunk: Wi tijtij tipaqar rijil qleen.
4342. **Witz'itz'.** Ranm tz'ij. Sonido que producen los ratones. Ri jch'awiik maq ch'oo chiraaj xoot, uleew, patz'an. K'utunk: Kap maq ch'oo jor tiwitz'itz' taq laq'ab' chiraaj xoot.
4343. **Witz'itzeem.** Sonido que produce un cerdo que presenta celo. Ri jta'ik jun aaq ri re' tik'ooq wi'jaal. // Ri jta'ik jun chuuch aaq ri re' ti'oq jwi'l wi'jaal jilon ri re' tijta ach. K'utunk: Kap man chuuch aaq witz'itzeem re, tinb'iij iin tiqe jta' ach.

4344. **Wiix.** B'iij. Forma de decirles a los niños que orinen. Tzii ri tikojsaj re taq ra ak'l, ri re' tichuluun taq. K'utunk: Seb'aaj miiij b'an awiix.
4345. **Wixixij.** Forma de orinar. Ti'el ri jb'aniik chulaj jwi'l jun kristyan rik'il choq'aab'. // Ri choq'aab' tijkoj jun kristyan re ti'el jchuul. K'utunk: Ra innee' xjwixixij jchuul li b'ee.
4346. **Wixixil.** Forma de haber orinado. Ri riliik, jilon jta'ik jchuul jun kristyan b'anal jwi'l. // Ri jta'ik jchuluun jun awaj chop wakx, tz'ii' pach nik'j awaj chik. K'utunk: Man q'eq laj tz'ii' wixixil jchuul jwi'l chii' jaa.
4347. **Wi'x.** B'iij. Trementina en bola que despide el pino colorado. Ri jb'iij taq ra b'olb'aaq q'ool tiresaj jun kyeq chaj. K'utunk: Jor b'olb'aaq wi'x ti'el la man kyeq chaj.
4348. **Wiit.** B'iij. Gabriela. Jyoolj jb'iij jun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq k'axlan xk'omowch taq chijxo'l qab'antajk, rik'u qamaam qatiit' xq'asaj taq laj qayoolj.
4349. **Wiiy.** B'iij. Viviana. Jyoolj jb'iij jun anm li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq k'axlan xk'omowch taq chijxo'l qab'antajk, rik'u qamaam qatiit' xq'asaj taq laj qayoolj.
4350. **Wo'katk.** Ranm tzii. Pasear. Ti'el ri b'enam tiran jun kristyan re jch'ob'iik juntit tinmit, jilon juntiiir qleen wi li jun tinmit. // Ranm tzii ri nik' ti'el rik'il jb'iij wa'katk.
4351. **Wolwik.** Riliik b'iij. objeto esférico y hueco por dentro. Ri riliik jun qleen chop ab'aaj, jwiich ooj, saqmolb', k'eer uleew jilon k'ii jwiich chee' chik. K'utunk: Maq ra jwiich ra ooj li jor wolwik riliik.
4352. **Wok'ok'** B'iij. Sonido que produce un perro al estar comiendo huesos. Ri jta'ik jun tz'ii' ri re' tijiin chij tijiik jun b'aaq. / Ri jta'ik jun kristyan ri re' wi chijtijiik jun k'eer chik'ook'.
4353. **Wonaaj.** B'iij. Pedazo de carne. Ri jb'iij jun ra k'eer ti'niik chop ti'niik wakx, aaq, kirneer, ek'. K'utunk: Waatz xjsipaaj kiib' wanaaj inti'.
4354. **Wonalk. Riliik b'iij. Objeto tirado / perona sin oficio.** Jilon tib'ijsaj re jun qleen tob'ol li jun luwr. // Riu jun kristyan wi li jun luwr lamas kita' neen tijchakuuj. K'utunk: Man ti'niik kan wonaq kla'. // Man wunaq li wonal kla.

4355. **Wontiq'a'n.** Riliik ranm tz'ij. Estarán. Ti'el ri jta'ik re jun kristyan wi ni tiqa'n nik'j kristyan tijiin titoksaj taq. K'utunk: Wontiq'a'n maq kristyan kli.
4356. **Wonkokonk.** Ranm tz'ij. Caminar sin rumbo. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan ri re' tib'en kita' jkolmal jb'ee k'omol b'i jwi'l. // Tib'ijsaj re jun kristyan kita' retaam lamas tib'ewi'w. K'utunk: Kap ra ak'l li tiwonkokonk li b'ee.
4357. **Wootz'.** B'iij. Huevo huero. Jilon jb'iij taq ra saqmolb' kita xi'el taq chiraaj jun t'uq ek'. // Wootz' saqmolb', tz'ij ri nik' ti'el rik'il jb'iij jaa' saqmolb'.
4358. **Woqowsaj.** Ranm tz'ij. Enjabonar. Ti'el ri jwoqowsaj jun itz'iiq la' xab'oon. / Ri jt'oijk xab'on, pach jaa la' jun itz'iiq re tiwoqowsaj. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinwoqowsaj li xab'oon man inpoot'.
4359. **Woqowsalk.** Riliik b'iij. Enjabonado. Ri riliik jun atz'iyeq t'ojol xab'oon la'. // Ri riliik jun ch'oniik b'nal li xab'oon. // Ri riliik isnmal b'aa, ri re' t'ojol xab'aan. // Ri riliik jun ra ak'l tiran ratiin ri re' t'ojol xab'oon chirij. K'utunk: Woqowsal chaq inb'aa inwi'l li xab'oon.
4360. **Woqowxiiij.** Ranm tz'ij. Enjabonar ligeramente. Ri laj oor jt'oijk xab'oon chirij jun kristyan, ri re' ti'atiin. // Ri jb'aniik ch'ojniik laj oor, lamas laj oor tit'ojsaj xab'oon chirij atz'iyeq. K'utunk: lin laj oor xinwoqowxiiij kiib' inch'ojniik.
4361. **Wor.** Ranm tz'ij. Perforar. Ti'el ri jb'aniik jul la' xaan, tz'oloom. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'il nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: lin xinwor jun jul la' man xaan.
4362. **Worol / wore'l.** Riliik b'iij. Perforado. Ri riliik jun chee' b'anal jun jul la' rik'il jun tz'uqub'. // Ri riliik jun chee' b'anal jun jul la' rik'il jun worb' chee'. K'utunk: Man tz'oloom li worol chaq awi'l re tiqamaj jb'aniik man jchii' jaa.
4363. **Woron / wuran.** B'iij. Monte. Ri jb'iij juntiir rax k'iim ti'elch wiich uleew, chiraaj ab'iix, chiraaj chee', jilon wiich taq'j re jun luwr.
4364. **Wotzwik / Putzpik.** Riliik b'iij. Forma de las bolas de la cinta Uspanteka. Jilon riliik taq ra jtzaam chiij ritz'iqb'al ajtinmit anm. // Ri jb'iij taq ra jtzaam chiij tijkoj ra b'aa jun anm ajtinmit.

4365. **Wotz'.** Ranm tzii. Forma de reventar huevos. Ti'el ri jpxaxj taq ra saqmolb'. K'utunk: Aat xawotz' ra saqmolb' li chikaach.
4366. **Wootz'.** B'iij. Especie de semillas que se usaban para hacer collares. Jilon jb'iij taq ra jwiich chee' tijkoj taq ojr taq kristyan re uu.
4367. **Woos ti'niik.** Especie de carne suave como el hígado. Jilon jtiiik jun k'eer ti'niik re wakx, tib'ijsaj woos ti'niik re, jwi'l tiwosoos jtiiik.
4368. **Wo'wik.** Riliik b'iij. Cara redonda. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan ketkik tilatuun jkayb'al. K'utunk: chuuy ra anee' ra wo'wik jkayb'al.
4369. **Woxoxooj.** Ranm tzii. Sonido de orinar de adultos. Ti'el ri jta'ik jchuluun jun nim kristyan. // Ri jta'ik jun nim kristyan ri re' tyiran jchuul. K'utunk: Man ri'j wunaq xwoxoxooj jun jchuul riij jaa.
4370. **Woxoxol.** Riliik b'iij. Forma de haber orinado de un adulto. Ri jb'aniik chuul jwi'l jun ri'j kristyan. // Ri rjta'ik chuul b'anal jwi'l jun ri'j kristyan. K'utunk: Man wunaq kan woxoxol jchuul jwi'l li b'ee.
4371. **Wuka. / Uke/ Oke.** Riliik ranm tzii. Más tarde. Ri jun riliik rana tzii tikojsaj li jun yolooj. K'utunk: Wuke ojb'e li chaak xe' loom.
4372. **Wulalk. Wuliik.** Riliik b'iij. Construcciones destruidas. Ri riliik jun jaa qesal jwi'l jchoq'b' kab'raqan. // Ri riliik jun b'oo'j, jun jaa wulal jwi'l kita' qus jb'aniik b'anal. K'utunk: K'ii xaan jaa wulal jwi'l kab'raqan laq tinmit.
4373. **wulank. / Wulink.** Ranm tzii. Destruído. Ti'el ri jun jaa yujul jwi'l jun kristyan jilon jwi'l jun kab'raqan. Ranm tzii ri looq' ti'etz'b'ejk. K'utunk: Ra saq jaa wulank jwi'l kab'raqan.
4374. **Wulmank. / Mulmank.** Riliik B'iij. Amontonado. Ri riliik k'ii qleen kan mulan li jun luwr. // Ri riliik k'ii qleen kan ya'l chub' nik'j qleen chik. // Tzii ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij Mulmank. K'utunk: Man teem kan wulman la jaa. // Juntiiir maq sii' kan wulman li b'ee.
4375. **Wulul.** Ranm tzii. Hablar despacio. Ri jta'ik jyoljaa kristyan. K'utunk: Maq kristyan jor xwulul taq laq'ab' iivr. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatwulul.

4376. **Wulwuunk.** Ranm tz'ij. Murmurar. Ti'el ri re' jun kristyan tiyoloow raj xikn jun chik. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatwulwunk.
4377. **Wulwunaq.** Riliik b'iij. Murmurado. Ti'el ri riliik jun kristyan b'iil jun tz'ij jwi'l chi' usiil re jun chik. // Ti'el ri kristyan b'iil jun tz'ij laj xikn jun chik jwi'l. K'utunk: Ri man anm li wulkwunaq laj xikn ra nuuch' anm li.
4378. **Wunaq Kaab'.** B'iij. Abeja. Ri taq ra ka'n tijya' taq kaab', ji tiwa'x taq laq ab'aaj, jilon chub' ja'aab' nimaq taq chee', jor k'ax tityo'n taq.
4379. **Wunaq.** B'iij. Hombre. Ri jb'iij jun kristyan, chop qaaj, k'ojol wunaq, wunaq ek'l./ Ri jun kristyan tik'uli rik'il jun anm. / Ri jun kristyan tiwa'x re jk'ulaj jun anm.
4380. **Wunaq.** B'iij. Veinte. Ti'el ri jun ojlanq seb'laj nim jpetiik laj qab'antajk, jilon laj qayoolj, jwi'l ri rojlab'al juntiir jb'aa qaqaan jilon jb'aa qaq'aab'. // Ri rajlab'l q'iij wi li jun iik' re cholb' q'iij de Aj Mayb'.
4381. **Wunaqiil.** B'iij. Masculino. Ti'el ri riliik jk'utiik jwinaqiil jun wunaq kristyan, lamas na'l rik'il ritz'iqb'al, jilon jta'ik jyoolj, jb'eniik pach nik'j qleen chik.
4382. **Wunaq k'ulajil.** B'iij. Homosexual. Ti'el jilon tib'ijsaj re jun wunaq qus tiril jk'omiik riib' rik'il jun wunaq chik. // Ri jun wunaq tiran chop jno'j jun anm.
4383. **Wuq'ar.** Ranm tz'ij. Escondese. Ti'el ri jun kristyan muqul rib' chirij jun kristyan, jilon chirij jun qleen. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinwuq'ar.
4384. **Wuq'ark.** Ranm tz'ij. Escondese. Ti'el ri jmuqiik rib' jun kristyan. / Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tz'ij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xojwuq'ark.
4385. **Wuq'ul.** Riliik b'iij. Escondido. Ri riliik jun kristyan muqul rib' juwi'l chiiwch ni'j kristyan chik.
4386. **Wuq'wik / Luq'lik.** Riliik b'iij. Forma de un objeto aplastado. Jilon riliik jxikn jun awaj. // Jilon riliik jpet'b'a jun kristyan. K'utunk: Man wunaq li wi jun wuq'wik jpet'b'aa.
4387. **Wuqlajuuj.** Riliik b'iij. Diecisiete. Ri jb'iij jun ojlanq li Tz'unun yolooj, ti'el ri wuqub' ojlanq q'axe'l re lajuj. K'utunk:

- Wuqlajuuj chaq junab' wiin neri laq tinmit.
4388. **Wuqub' Q'iij.** B'iij. Nombre de una paloma. Jilon jb'iij jun ra lxpumuy jor qus jta'ik ra jb'iix tiran laq'j laq watal, jilon laq siwaan.
4389. **Wuqub'ab'iir.** Riliik ranm tzij. Hace siete años. Ti'el ri wuqub' junab' q'axe'l jun qleen.
4390. **Wuraaj.** B'iij. Sueño. Ri tiran jun kristyan ri re' tiwaar jwi'l kose'l chaq jtyo'jl. K'utunk: Jor wuraan chaq chuwe.
4391. **Wurajk. / Warajk.** Ranm tzij. Velar. Ti'el ri tib'ansaj re jun komnaq ri re' wi na chii rochooch. / Ri jk'asarik jun kristyan juntiir aq'aab' rik'il jun komnaq. K'utunk: Ooj xqawaraj inmaam miir laq'ab'.
4392. **Wuran.** B'iij. Monte o zacate. Jilon jb'iij juntiir jwiich ichaaj, k'iim rax tinatun wi chiwch uleew. / Ri jb'iij jlo' wakx, kuwa'y, imuul, kirneer.
4393. **Wuuj.** B'iij. Pepel o libro. Ri jb'iij jun qleen tikojsaj re tib'ansaj tz'iib' chiwch, wi minaq, wi nuuch', kijab' jxukt, ri tijkoj taq ek'l pach Ajtij li jun Tijoj iib'. / Ri wi saq, kyeq, q'eeq', q'an tinatun ri tijkoj jun kristyan re jtz'ib'aj jun qleen.
4394. **wuuj puwaq.** B'iij. Billete. Jiloon jb'iij puwaq wi q'uuq' la' tikojsaj re loq'man li k'ayb'l.
4395. **Wujal uleew.** B'iij. Documento de propiedad. Ti'el ri jwuuj uleew re jun kristyan b'anal jwi'l jun q'atal tzij, jilon jwi'l q'at'b'tzij. // Ri jun jwujiil uleew seb'laj wi' jchoq'b' chiwch nimaq taq q'at'btzij, lamas tz'ib'al wi'w jb'iij alkeq'e uleew.
4396. **Wuk / B'uuq.** B'iij. Siguamonta. Jilon jb'iij juun rechaq juntiir jwich ka'n wi jxik'aq, jilon wi kiib' raqan, ji tiwa'x laq siwaan, jilon laq k'achelaj.
4397. **Wuux.** B'iij. Piedra de tierra caliente que sirve para afilar machetes. Ri jun ra paq'piik ab'aaaj, chaq jb'aniik jchopiik, tikojsaj re jb'aniikreemoor.ikeej, asroon. / Ri jun ra ab'aaaj tita'maj laq miq'iin luwr tikojsaj re jb'aniik ree ch'iich'.
4398. **Wux.** Ranm tzij. Convertir. Ti'el ri re jun kristyan tijk'ax riib' jwinaqiil, jilon jno'j, jk'utunk, jb'antajk. K'utunk: Lajori xinwux k'a'n. // Man wunaq li xwux tuun jwi'l ri jnawaal tiche' taq.

4399. **Wuxnaq.** Riliik b'iij. Convertido. Ti'el ri jun kristyan k'axe'l chaq jwinaqiil. // Ri riliik jun kristyan k'axel jno'j, jb'antajk, jilon jk'utunk. K'utunk: Maq wunaq li wuxnaq chaq tzii laj kristyan. // Man anm li wuxnaq chaq sak'aaj kristyan.

4400. **Wuyuy.** Ranm tziiij. Sonido que produce un perro o una persona al llorar. Ri jta'ik jun tz'ii' ri re' wi jun takiiil tziiij tijya', jilon tijb'iij taq qamaam qatiit', ri re' jun tz'ii' tiwuyuy laq'ab' wi qe jun k'ax, jun kamaik tiq'aax // Ri jta'ik roq'iik jun ra ak'l ri re' ti'oq' chiriiij jqaaj jchuuch.

4401. **Wuyo'k'.** B'iij. Leoncillo. Jilon jb'iij jun ra awaj kijab' raqan, chop riliik jun ra nuuch' koj, ji wi laq nimaq k'achelaaj. K'utunk: Lajori kita' chiki' ti'ilmaaj jwiich taq ra wuyo'k'.

X - x

4402. **X.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. Lajuj re jun wunaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yolooj. / Tz'iib' ri, ri tik'utuw jun ranm tziiij q'axe'l chaq jb'aniik K'utunk: xinb'enk.

4403. **X.** T / A Completivo. Ri jun tz'iib' tik'utuw jun ranm tziiij b'anal chaq. K'utunk: xinchakunk, xojyoloow.

4404. **Xa'n.** B'iij. Zancudo. Jilon jb'iij jun nuuch ka'n, wi taq ra kiib' nuuch' jxiik', tik'iych laq q'alaj, tijtij jk'ik'el kristyan, jilon tijya' ch'aak' re jtyo'jl kristyan.

4405. **Xaa.** Riliik b'iij. Delgado. Ti'el ri riliik jun wuuj, uuq, atz'iyeq, weex, kita Piim jb'aniik. K'utunk: Taq ra xoot tib'ansaj Li Pooq jor xaa.

4406. **Xaxarsaaj.** Ranm tziiij. Hacerlo delgado. Ti'el ri jb'aniik xaa re jun qleen chop jun wuuj, chee', tz'oloom, ab'aaj, xaan, xoot pach nik'j qleen chik. K'utunk: Tinxaxarsaaj man tz'oloom.

4407. **Xaab'.** B'iij. Peine. Ri jun qleen tikojsaj re jxa'ik rismal b'aa, jun ra paq'piik qleen, wi ree,

- tijkoj taq anm pach wunaq re resaj jpatz'iil b'aa.
4408. **Xa'.** Ranm tzii. Peinar. Ti'el ri jkojik jb'aa xaab' la' rismaal b'aa. // Ti'el ri jxa'iik rismaal b'aa la' jun xaab'. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinxa' inb'aa.
4409. **Xa'l / xa'sal.** Riliik b'iij. Peinado. Ri riliik rismaal jb'aa jun kristyan xa'l la xaab'. // Ri riliik rismaal jb'aa jun kwa'y xa'l la' jun nim xaab'.
4410. **Xab'al.** Riliik b'iij. Vomitado. Ri qleen asal laj chii' jwi'l jun kristyan, ri tiya'maj ri re' jun kristyan tiran k'ax jun qleen re, jilon ri re jun kristyan yaaj, tiresaaj juntiir jwaa tijil jwi'l. k'utunk: kap ra inee' juntiir jtu' xab'al jwi'l.
4411. **Xab'arsank.** Ranm tzii. Vomitar. Tzii ri ti'el ri tiran jun kristyan ri re' ti'el jaa' laj chii'. // Ri jaa' ti'el laj chii' jun kristyan, ri re' tiran k'ax ch'iich' re. k'utunk: kap ra inee' xxab'arsan li ch'iich'.
4412. **Xab'oon.** B'iij. Jabón. Jilon jb'iij jun saq k'aaj qeleej tik'ayaj li k'ayb'l, tikojsaj re jch'ajik atz'iyeq, q'uniik, jilon ri tijkoj jun kristyan re tiresaj tz'il laj
- tyo'jl ri re tiran ritiin. // Ri jb'iij jun saq k'aaj qleen tikojsaj re resaj tz'iil la' jun ch'ojniik. // Wi xab'on tik'ayaj jilon wi jwiich chee' chop ch'ipaq', jilon chop tzijoom chee'.
4413. **Xab'oon aaq.** B'iij. Jabón de coche. Jilon jb'iij jun xab'oon tik'ayaaj li k'ayb'l, b'anal la' chaaj pach xeeep, ri tikojsaj jwi'laq anm re tijch'aj taq rismal b'aa. // Ri xab'oon tikojsaj jwi'laq iyoom re jikiik jun yaaj anm li tuuj. // Ri xab'oon tikojsaj re jikiik jun yaj anm, jilon jun yaaj wunaq.
4414. **Xab'oor.** B'iij. Palo moco especie de arbol que se come la fruta. Jilon jb'iij jun chee', tijya' jwiich qus titijsaj, ji tik'iy laq k'achelaaj chee'. K'utunk: Jli b'a loom wi xab'oor chee'.
4415. **Xaab'.** B'iij. Vómito. Ri jaa' ti'el laj chii' jun kristyan jwi'l jun Yajeel, jilon juwi'l kita qus xirik'aj ch'oolaj nen xtijsaj.
4416. **Xab'aaj.** Ranm tzii. Vomitar. Ti'el ri jun kristyan tiresaj lajjchii' jurub' qleen tiyu' juwi'l. / Ranm tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinxab'aaj.
4417. **Xaan.** B'iij. Adobe. Ri jb'iij tz'aqtzik uleew kijab' jxukt, b'onol la xoq'o'l t'ojol xaq

- chaj la', tikojsaj re jb'aniik jkojoon jun jaa k'olb'al, jilon tikojsaj re jb'aniik rochooch aaq, pach re jb'aniik tuuj.
4418. **Xaan jaa.** B'iij. Casa de adobe. Jilon jb'iij jaa b'anal jxe' la xaan. // Ri jb'iij jun jaa b'anal jkojoon la' xaan uleew. K'utunk: Jor qus xkan eel man xaan jaa li b'a loom.
4419. **Xaan tuuj. B'iij.** Temascal de adobe. Jilon jb'iij jun tuuj b'anal ra jkojoon la' xaan. // Ri jb'iij jun ra tuuj b'anal la' xaan. K'utunk: Seb'laj q'aaq' tiran xilj man xaan tuuj.
4420. **Xaq'o'l tuuj.** B'iij. Temascal de hecho de lado con piedras. Jilon jb'iij jun ra tuuj b'anal jxe' la xoq'o'l pach ab'aaq. // Ri jb'iij jun ra jkojoon jun tuuj b'anal la' xoq'o'l uleew pach ab'aaq. K'utunk: Ra xoq'o'l tuuj ti jtujaaq oojr taq kristyan.
4421. **Xaaq ab'iix.** B'iij. Hoja de milpa. Sub'aab' esal la' ab'iix tikojsaj re jb'aniik sub'an. // Ri jxaaq ab'iix rax tinatun tikojsaj re jpisiik sub'aan jilon re jlo' awaj.
4422. **Xaaq chaj.** B'iij. Hoja de pino. Ri jxaaq chee' tikojsaj re jwiqiik jaa li jun nim q'iij. // Ri xaaq chaj tikojsaj re wiqonk laq nimq'iij pach poom.
4423. **Xaan.** B'iij. Adobe. Ri jb'iij tz'aqtzik uleew kijab' jxukt, b'onol la xoq'o'l t'ojol xaq chaj la', tikojsaj re jb'aniik jkojoon jun jaa k'olb'al, jilon tikojsaj re jb'aniik rochooch aaq, pach re jb'aniik tuuj.
4424. **Xaan jaa.** B'iij. Casa de adobe. Jilon jb'iij jaa b'anal jxe' la xaan. // Ri jb'iij jun jaa b'anal jkojoon la' xaan uleew. K'utunk: Jor qus xkan eel man xaan jaa li b'a loom.
4425. **Xaaq paky.** B'iij. Hoja de pacaya. Ri jxaaq jun wuran perpaq jwiich, rax tinatun, tikojsaj re wiqonk laq nim q'iij, laq chootx, laq jaa k'olb'al jilon chiwch tijoj ib' jwi'laq k'amaql taq b'ee re komoon.
4426. **Xaaq wuran.** B'iij. Hoja de monte / hojas para envolver. Ri jb'iij juntiiir jxaaq wuran, rax tinatun, wi tikojsaj re ichaaj jilon wi tikojsaj re jlo' awaj. // Jilon tib'ijsaj re jxaaq tuul, jilon jxaaq tz'okon, jxaaq mascan, jxaaq wuran tikojsaj re jb'aniik sub'an jilon re jpisiik tamb'l li nim q'iij re k'isb' junaab' li kaxlan cholb' q'iij.
4427. **Xaaq chee'.** B'iij. Hoja de árbol. Ri jb'iij rax jxaaq chee'. // Ri juntiiir jxaaq chee' wi chiwch uleew, wi saq, q'an, rax, keeq, q'eq tinatun, jilon wi tijtij taq awj re jlo'aq, jilon wi tijkoj

- kristyan laj k'aslemal re kumb'l
re sub'aab' jilon re ichaaj.
K'utunk: Kap taq ra jxaaq
chee' juntiir xtzaq taq.
4428. **Xaaq wuuj.** B'iij. Papel. Ri jb'iij
taq ra saq wuuj, tik'ayaj,
tikojsaj re jb'aniik tz'iib', jilon
ri tijkoj taq ak'l re tib'e taq li
tijoj iib'. K'utunk. Jor paqal rijil
maq jxaaq wuuj lajori.
4429. **Xaaq.** B'iij. Tizne. Ri sib' tikan
jye' sii' chiraaj xoot. / Ri jun
q'eeq aq'a'l wi la ixk'uub' ri
tijmol q'aaq' ri re' tik'atsaj sii'.
4430. **Xaar.** B'iij. Xara. Jilon jb'iij
ranm tinmit lamas wi'w jun ra
nuuch' choo (Cerezal).
4431. **Xe' telb'.** B'iij. Axilas. Jilon jb'iij
jun k'eer tyo'jiil wi raaj jtelb'
jun kristyan, lamas ti'el wi'ch
ismaal re jun kristyan. // Ri jb'iij
jun luwr wi laj xo'l telb' pach
xukul re jun kristyan, jilon luwr
li re qatyo'jiil tichuwur we kita'
ti'atiin jun kristyan. K'utunk:
Jor chuu xe' jtelb' man anm li.
4432. **Xe'q'iij / b'esal q'iij.** Riliik
ranm tziiij. En la tarde. Ti'el ri
jb'iij rojlab'al q'iij ri re' tiq'aax
kab'lajuuq ojab'al q'iij. // Ri
jb'iij rojlab'al q'iij ri re' ti'q'aax
nik'j q'iij. // Ri riliik q'iij ri re'
chaq ook aq'ab'.
4433. **Xeek.** B'iij. Xeca. Jilon jb'iij jun
kaxlanwa b'anal la' k'aj pach
t'ojol q'eq kaab' la'. // Ri jb'iij
ketkaq kaxlanwa tiran taq aj
kunel. // Ri jb'iij kaxlanwa tiyu'
jk'ayaj taq aj kunen li k'ayb'l
re tinmit Tz'unun Kaab'.
4434. **-Xeel.** K'ere'l tziiij. Sufijo. Ri jun
k'ere'l tziiij tib'e k'isb're jun
tziiij. K'utunk: alk'uwal**xeel**,
q'un**xeel**, Ajaw**xeel**.
4435. **Xeel ranm.** Fallecido / Deseado.
Ti'el ri tib'isaj re jun kristyan ri
re' xjrayaj jwiich jun qleen.
K'utunk: Man wunaq li xeel
ranm chirij man anm li. // Tziiij
ri ti'el ri re jun kristyan xtaaw
jkamiik. K'utunk: Xe' q'iij xeel
ranm intiit'.
4436. **Xexew.** B'iij. Paleo hierba
medicinal. Ri taq ra wuran
nuuch' taq ra jxaaq, tik'iij
xo'l taq k'iim, tikojsaj re
jb'aniik ratiin taq ra nee' jor
tiqeb'eeb' ruxb'l.
4437. **Xib'aal.** B'iij. hermano de mujer.
Tziiij ri xaqe looq' tijb'iij jun
anm, re alk'uwalxeel wunaq.
/ Tib'ijsaj re wunaq juwi'l
ranaab'.
4438. **Xib'alb'al.** B'iij. Hermanastro de
mejer. Ti'el ri tziiij tijkoj jun anm
re jk'ajolb'al jqaaj. // Ti'el ri
tziiij tijkoj jun anm re jxib'aal, ri
re' juun qe jchuuch qajwaq

- nik'. K'utunk: Laq finmit wi kiib' inxib'alb'al.
4439. **Xib' ch'ool.** Riliik b'iij. Feo. Jilon tib'ijsaj re jun qleen kita' qus ilan jwi'l jun kristyan. // Ti'el ri riliik jun qleen kita' qus b'anal re. K'utunk: Kap man q'ab'arel wunaq li xib' ch'ool riliik li b'ee.
4440. **Xib'alb'a.** B'iij. Inframundo. Ri jb'iij jun luwr lamas xpajsaj wi'w jno'jaq qamaam qatiit' juwilaq maq etzl jilon tijb'iij li Poop wuuj.
4441. **Xib'ch'oolal/Tzoqomch'oolal.** B'iij. Susto. Jilon jb'iij jun yajeel tijya' re jun kristyan jwi'l xtzaq jch'ool chiriiik jun etzaal qleen. / Ri jun yajeel tijya' rechaq ajtuuj anm, jilon re nuuch ek'l ri re' tzaqal jch'olaaq juwi'l jun ch'oo'j xb'ansaj chiwchaq. / Yajeej ri tib'ijsaj Xib'rikiil re. K'utunk: Tinwil iin yaj anm li tzoqom ch'ool wi re na'li'n. / Tzuij ri nik' ti'el rik'il Tzoqomch'oolal.
4442. **Xich'arsaj.** Ranm tzuij. Amontonar. Ti'el ri chaak kan mulaan, jilon ri ch'ojniik kan ya'l li jun luwr xilj jun qleen. K'utunk: xinxich'arsaj maq inch'ojniik xilj man suut' li. // Man wunaq li kan xjxich'arsaj maq wuran kla.
4443. **Xich'alk.** Riliik b'iij. Trabajos no realizados o trabajos amontonados. Jilon riliik chaak k'iim jwiich kita' sek'jal jwi'l ajchaak. // Ri riliik jun seq'arb'al uleew kita' sek'jal jwiich. // Ri riliik tz'iil atz'iyeq ka'n ximiil li jun sawn. K'utunk: Kap man saq'oor laj anm li kan xich'al jch'ojniik jwi'l.
4444. **Xich'i'y.** Riliik b'iij. Cabello greñado. Ri riliik jb'aa jun anm, jilon riliik jb'aa jun wunaq ri re' kita' xaa'l jwi'l rik'il jun xaab'. K'utunk: Kap man xich'i'y jb'aa anm li jor xinjyoq' laq tinmit.
4445. **Xich'.** Ranm tzuij. Meter. Ti'el ri jtitz'iik qleen xilj jun kuxtaar, chiim, k'aat. K'utunk: kow xqaxich' jooq' jal xilj man k'aat.
4446. **Xich'il.** Ranm tzuij. Haber metido cosas en un costal a la fuerza y desordenado. Ri riliik qleen chop atz'iyeq, jal titz'il rik'il ch'oq'ab' xilj jun k'aat, chiim, kuxtaar. K'utunk: Maq atz'iyeq li xich'il xilj man kuxtaar.
4447. **Xich'ixik.** Riliik b'iij. Enredado. Ri riliik jtzaam jb'aa jun anm, jilon riliik jb'aa jun wunaq ri re' kita' xaa'l jwi'l rik'il jun xaab'. K'utunk: Kap man xich'ixik jb'aa anm li xib' ch'ool riliik.

4448. **Xijtzage'**. Ranm tziiij. Alcanzo. Ti'el ri jun qleen jachal chijxo'l ktistyan retaam qe xran. // Ri raqan jun k'aam retal qe raqan re jchokoon. K'utunk: Xijtzage' qawaa li chaak. // xijtzage qapuwaq re qaloq'omb'.
4449. **Xikin keej**. B'iij. Tortillas rellenas de frijol parado. Jilon jb'iij jun waa lejal li xoot, b'anal la q'oor pach chaq jb'aa' kinaq'. K'utunk: lin jor tintij taq ra xikin keej tiran inchuuch.
4450. **Xik, xik, xik**. Ranm tziiij. Forma de hablarles a los perros. Ri tziiij tijkoj jun kristyan re jsik'iij jtz'ii'. // Ri jsik'iij jilon jch'ab'ej tz'ii' tiran jun kristyan ri re' tijya' jwaa.
4451. **Xikxink**. Ranm tziiij. Llamar perros. Ri tiran jun kristyan re jsik'iij jtz'ii'. // Tziiij tijkoj jun kristyan ri re' tijch'ab'ej jtz'ii'. K'utunk: Man wunaq li jor tixikxin re mkan jtz'ii' li wataal.
4452. **Xiik'**. B'iij. Ala. Ri taq ra kiib' tuqtaq b'aaq wi ismaal la' tijkoj taq taq ra ka'n re looq' tijupup taq li teew.
4453. **Xiik' ek'**. B'iij. Pluma de animales. Ri jb'iij taq ra ismaal tich'uquw riij jun puuy jilon jun chuuch ek'. // Ri jb'iij ismaal tich'uquw riij juntiir awaj wi jxik'aaq.
4454. **Xiik' / xiik**. B'iij. Gavilán. Jilon jb'iij jun nim ka'n chop jnimaq jun ixtuux pipi, nimaq jxiik' q'eeq' saqsoj riij, nim jtzaam, ri tijtzuq riib' la ti'niik, ri man ka'n ri, ri tik'omolb'i taq ra jch'iww jun t'uuq ek'.
4455. **Xik'**. Riliik b'iij. Olor del huevo crudo. Ri ruxb'l rax saqmolb', jilon ruxb'l kar, pach nik'j qleen chik chop rax ti'niik ek'. K'utunk: Man laq li jor xik' jwi'l saqmolb'.
4456. **Xik'b'eej**. Ranm tziiij. Pasar encima de un objeto. Ti'el ri jq'axiij jun kristyan chub' jun qleen. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinxik'b'eej ra ixm.
4457. **Xik'pank / Ch'opink**. B'iij. Saltar. Ti'el ri jb'itik raqan jun kristyan rik'il choq'aab' lek'j. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatxik'pank.
4458. **Xik'ank**. Ranm tziiij. Brincar. Ti'el ri raqansaj raqan jun kristyan jwi'l kikotemal laj ranm, jilon jwi'l kikotemal li jun etz'ob'. // Ri raq'ansaj raqan jun kristyan ri re' tijiin li jun xojooj jilon ri iitz' re pootz'. K'utunk: Kap taq ra ak'l li jor tixik'an taq li tijoj iib'.

4459. **Xik'a'y.** B'iij. Chiriviscos. Jilon jb'iij jun rax jq'aab' chee', tikojsaj re jsek'iik awaj, jilon re jsek'iik jun ak'l ri re' kita' tikojon chiwch jqaaj jchuuch. // Ri chaaj jq'ab' chee' tikojsaj re jnuk'iik q'aaq'.
4460. **Xik'a'y chee'.** B'iij. Arbol delgadito. Jilon jb'iij jun ra chee' xik'a'y jpaam. Ri jun ra chee' kita' nim riij.
4461. **Xik'a'y anm.** Riliik b'iij. Mujer o señorita delgada. Jilon tib'ijsaj re jun ra anm kita' tyo'j. // Ti'el ri riliik jun ra b'aaq anm. // Tz'ij ri nik' ti'el rik'il jb'iij b'aaq anm. K'utunk: Neen jqaaj ra xik'a'y anm li xq'aax li b'ee.
4462. **Xik'a'yarsaj.** Ranm tz'ij. Pegar con chiriviscos. Ti'el ri jsek'iik jun ak'l, jilon jun awaj rik'il xik'a'y. // Ti'el ri jb'aniik jun kristyan la' xik'a'y jwi'l jun iil jun maak b'anal jwi'l jun kristyan. K'utunk: Ra ak'l xxak'a'yarsaj jwi'l jqaaj.
4463. **Xileet.** B'iij. Gillete. Jilon jb'iij jun ra xaa paq'pik ch'iich' wi ree, tikojsaj jwi'l jun wunaq re jsokaj usumchii', jilon re resaaj juntiir ismaal wi laj kayb'al jun wunaq.
4464. **Xikin Chaaj.** B'iij. Hongo blancos comestible que sale en los troncos de los pinos. Jilon jb'iij jun jwiich ikox saq finatun, ji tik'iij chub' kutam chee' qus titijsaj re rikiil waa.
4465. **Xink / Xikiin.** B'iij. Oreja. Ri taq ra kiib' ketkiik tz'uum wi chirij jb'aa jun kristyan tijkoj re jta'ik juntiir qleen tiyoolsaj, jilon re juntiir qleen tita'saj.
4466. **Xikiin.** Riliik b'iij. Se le dice a una persona que no entiende. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan ri re', tib'ijsaj jun qleen re, jik'u re' kita' tijmaj jcholaj. // Tib'ijsaj re jun kristyan ri re' jor taak re jta'ik jun tajkiil. K'utunk: lin kita' qus tinwil man xikiin laj wunaq li.
4467. **Xiil / tem.** B'iij. Silla. Jilon tib'ijsaj re jun kub'arb'l, b'anal la tz'oloom, wi kijab' raqan, tikojsaj re kub'reem. // Tz'ij ri nik' qe ti'el rik'il jb'iij teem.
4468. **Xiij.** VI. Suf. frecuentativo. Ri jun k'ere'l tz'ij tib'e k'isb're jun ranm tz'ij. K'utunk: sek'xiij, chapxiij, su'xiij.
4469. **Xilj.** Riliik ranm tz'ij. Adentro de. Ti'el ri jun qleen wi xilj jun jun chik. K'utunk: lil man tuun wi xilj man tuuj. / Man tz'ii' wi xilj man kuxtaar.
4470. **Xim.** Ranm tz'ij. Amarrar. Ti'el ri jjet'iik jun qleen la jun koloob',

- jilon la' jun k'aam. / Ri jximiik jun awaj la' jun chee'. / Ranm tziij kiib' jwinaq, jilon re' looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinjxim.
4471. **Ximilk.** Riliik b'iij. Amarrado. Ti'el ri riliik jun kristyan, awaj, chee', xaaq wuran pach nik'j qleen chik ximil la' jun kolob', k'aam, quul, kii, ch'iyuut pach nik'j ximb'l chik.
4472. **Ximonk.** B'iij. Amarrado / amarrada. Ti'el ri riliik jximiik jun qleen b'anal. K'utunk: Neen xk'utuw man ximonk li chawch.
4473. **Ximsaaj.** Ranm tziij. Amarrar. Ti'el ri jximiik jun awaj, chee', wuran la' jun kolob'. Ranm tziij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: xqaximsaaj man tz'ii' la man kolob'.
4474. **Ximb'l.** B'iij. Objeto para amarrar. Jilon jb'iij jun qleen tijojsaj re ximb'l jun qleen chik chop jun k'aam, kolob', b'aatz', ch'iyuut', quul, kii pach nik'j qleen chik.
4475. **Ximb' b'aa.** B'iij. Pañuelo para amarrar la cabeza. Ri jun suut', jilon jun k'eer atz'ieyq, paas, uuq tijkoj jun anm re jpisiik
- jb'aa ri re' tiq'oxow jb'aa. // Ri i jun atz'ieyq tijkoj jun kristyan laj b'aa ri re ti'ok, jilon ri re' ti'elch li tuuj. // Ri atz'ieyq tijkoj taq ri'j kristyan laj b'aa.
4476. **Ximb' weex.** B'iij. Cincho. Jilon jb'iij jun paq'piik tz'uum nim raqan wi jun ch'iich' la' tijkoj jun wunaq re tijjet' jweex laj jch'ool.
4477. **Ximoon.** B'iij. Simón. Ri jb'iij jun wunaq li Tz'unun Yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj qab'antajk, jilon ri qaqaaj qachuuch xq'asin taq laj qayooj lajori. // Ri jun pooy b'anal la' atz'ieyq tikokb'aj chiwch chootx la' xmaan re korexm.
4478. **Ximxob'.** B'iij. Huellas de un amaree. Ti'el ri riliik lamas ximil wi'w jun k'aam. // Ri riliik retal jun ximonk b'anal.
4479. **Xinka.** B'iij. Idioma Xinka. Jilon jb'iij jun yolooj re jun puq kristyan li lximuleew. / Ri jb'iij jun yolooj ri, kita chiki k'ii kristyan tiyolow taq li yolooj ri, xaq chaq lajuj ri'j kristyan temaq tiyoloow taq li jun yolooj ri.
4480. **Xinxiwr.** B'iij. Jengibre. Ti'el ri jb'iij jun jwiich wuran, wuran ri qus tikojsaj re kumb'l.

4481. **Xipeej atz'aam.** B'iij. Sal negra. Ri jb'iij atz'aam b'anal Tujaal. // Ri jb'iij atz'aam b'anal jwi'laq aj Tujaal, atz'aam ri b'anal la' jaa' wi chijchii' nim jaa' re tinmit Tujaal.
4482. **Xipeer.** B'iij. Isabel. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun Yoloj, b'iij ri, ri yaq kaxlan xk'omowch taq laj qab'antajk, jilon ri qaqaaj qachuuch xq'axin taq laj qayooj lajori.
4483. **Xitxink.** Ranm tziiij. Sisear o una forma de llamar a un apersona. Ti'el ri jta'ik jun kristyan, ri re' tijiin jsik'iij jun chik. K'utunk: Man wunaq li jor tixitxink chirij man anm li.
4484. **Xit'xink.** Ranm tziiij. Forma de llorar de una persona. Ti'el ri jta'ik roq'iik jun ak'l, jilon jun anm ri re' yajal, jilon sek'al jwi'l jun iil, jilon jwi'l jun maak b'anal jwi'l chiwch jqaaj jchuuch.
4485. **Xit'.** Ranm tziiij. Meter a la fuerza. Ti'el ri jtitz'ik jun qleen rik'il seb'laj choq'aab'. K'utunk: xinxit' man chee' li q'aaq'. // Xqaxit' man wunaq li la jaa.
4486. **Xit'il.** Riliik b'iij. Metido a la fuerza. Ri riliik jun qleen titz'il b'ii rik'il choq'aab'. K'utunk: xit'il b'i man chee' li jaa'.
4487. **Xixil.** B'iij. Sisil Monte de hojas grandesy flor amarilla. Ri jb'iij jun rechaq jwiich wuran, rax k'iix jxaaq, qus re ichaaj re wakx, jilon ri jun ichaaj qus titijsaj re rikiil, ji tik'iij laq siwaan jilon laq k'achelaj.
4488. **Xijab' /xajab'.** B'iij. Zapato. Ri tijkoj kristyan la' raqan re kita tiran k'ax re raqan ri re' tib'enk. / Jilon jb'iij kiib' tich'uquw aqanaj, b'onol la' tz'uum.
4489. **Xooch suquk'.** B'iij. Liendres. Ri jb'iij jyook maq suquk' tikan la' rismaal b'aa re jun kristyan wi suquk' laj rismal jb'aa. // Ri maq nuuch' b'olb'aaq jyook suquk' wi laj b'aa jun kristyan.
4490. **Xo'l ek'.** B'iij. San Antonio Chiquito. Jiloj jb'iij jun ra nuuch' komoon wi rajkiim tinmit Tz'unun Kaab' kla' wi taq kristyan aj k'iche'. / Ri jb'iij komoon lamas tiq'aax jun jaa' laj nik'j komoon.
4491. **-Xo'l.** riliik ranm tziiij. En medio / entre. Ri riliik jun qleen wi laj nik'j kiib' qleen. // Ri riliik jun kristyan wi nik'j kiib' kristyan chik. Tziiij ri looq' ti'etz'b'ejk. K'utunk: Ra nee' xwar laj qaxo'l.
4492. **Xo'l Ab'aaj.** B'iij. Joyabaj. Ri jb'iij tinmit Xo'l Ab'aaj, lamas wi taq aj K'iche' kristyan, ojr taq

- aj K'iche' Xo'l ab'aj tiche' taq re, ri k'u', ri re' Xyuuq taq yaq kaxlan xkoj taq re Joyabaj. // Ri jb'iij jun tinmit jq'aab' nim tinmit K'iche'.
4493. **Xo'l kwa'y.** B'iij. Aldea de Chajul. Jilon jb'iij jun komoon re tinmit Ch'ajuul, kla' wi taq aj lxil jilon aj K'iche' kristyan.
4494. **Xo'l Alb'art.** B'iij. Caserío Xolalbarda. Jilon jb'iij jun komoon wi rib'aj komoon Palmar, kla' wi taq kristyan aj Kaxlan.
4495. **Xo'l Tujaal.** B'iij. Paraje cerca de los Canaques. Jilon jb'iij jun nim taq'j wi laj tzal wiitz tujaal. // Ri jb'iij jun nim taq'j wi chijk'ulel Li Saq Pooq, jilon chijk'ulel komoon re Li Q'anaq'.
4496. **Xo'r.** B'iij. Apellido Osorio. Jilon jb'iij jkab' jb'ijaa jun puq kristyan aj k'iche' tipe taq laq jalan taq komoon re tinmit Tz'unun Kaab', jkaab' b'iij ri, rechaq yaq kaxlan xkoj taq re qawinaql ojr.
4497. **Xo't'.** Riliik ranm tziiij. Aunque sea. Tziiij tikojsaj li jun yolooj re jya'ik jb'iij jun qleen li jun yolooj.
4498. **Xojooj.** B'iij. Baile o danza. Ri jtzeleb'aj b'aaqil, tyo'jiil tiran jun kristyan li q'ojoom. / Ri tib'ansaj li jun nim q'iij ri re' tikojsaj q'ojoom. / Ri ti'el taq ri re wi nim q'iij.
4499. **Xojowk.** Ranm tziiij. Bailar. Ti'el ri jb'aniik xojooj juwi'l kristyan. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatxojow.
4500. **Xojowse'l / Xojownaq.** Riliik b'iij. Bailado. Ti'el ri riliik jun kristyan b'anal xojooj jwi'l. // Man ajtzo' li xojowse'l chaq b'a tz'aaq. K'utunk: Man ajtiij xojowsel rik'il qachuuch Te'l.
4501. **Xokaaq'b'.** B'iij. Arcoiris. Ri jb'iij jun ra nik'j keetkit retaal suutz', k'ii tinatun jwiich, ji tiwa'x chiwch teew, ri re' ti'elch, na'l ire' kita tijab'ink.
4502. **Xolq'b'ank/ Xulq'ub'ank.** Ranm tziiij. Silvar. Ti'el ri jxolq'ab'aj jun kristyan. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiijtijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xojxolq'b'ank.
4503. **Xoltiin.** B'iij. Sartén. Ri jun ra laq b'onol la xox'o'l tikojsaj re jchaq'arasaj leej saqmolb'.
4504. **Xooch'.** B'iij. Lechuza. Ri jun ka' wi kiib' raqan, wi jxiik' riliik nik' chop riliik chop jun tukuur.
4505. **Xoot.** B'iij. Teja / comal. Ri jun qleen tz'aqal la xox'o'l,

- pak'piik jb'aniik tikojsaj la' jb'aa jun jaa. / Ri jun ketkiin qleen b'anal la' xoq'o'l, wi b'anal la' ch'iich' tikojsaj re jchaq'arasaj leej waa.
4506. **Xotajk.** Ranm tz'ij. Tejar. Ti'el ri jkojik xoot re jun jb'aa jaa. K'utunk: lwr xinxotaj wochooch.
4507. **Xotal.** Riliik b'iij. Tejado. Ri riliik jun jaa, tuuj, rochooch aaq, rochooch ek' t'ojol xoot chub' jb'aa. K'utunk: Xotal chaq intuu inwi'l.
4508. **Xoq'oneb'.** B'iij. Cerro Sagrado Maya. Jilon jb'iij jun witz wi chijk'uleel tinmit Tz'unun kaab', kla' wi tanb'al lamas tib'ansaj wi'w kutz'ii'j re fita'saj re Ajaw. / Ri jun luwr lamas tik'atsaj poom re jb'aniik jun kutz'ii'j, kla' tib'e taq wi'w kristyan ri re' tib'ijtz'onaj taq jun qleen raj jk'aslemalaq.
4509. **Xoq'oo'l.** B'iij. Lodo. Ri uleew tzaqal jaa' chub'. / Ri tijmool jab' ri re' tiqeej chub' uleew.
4510. **Xoq'o'lal.** Riliik b'iij. Enlodado. Ri riliik jun atz'iyeq, xajab', uuq, poot' t'ojol xoq'o'l la'. K'utunk: Man Inweex xoq'o'lal chaq inwi'l.
4511. **Xoq'o'lsaaj.** Ranm tz'ij. Enlodar. Ti'el ri jt'ojik xoq'o'l la jun
- atz'iyeq, xajab', uuq, poot'.
// Ranm tz'ij ri looq' ti'etz'b'ejk rik'il jk'exwach b'iij re kristyan. K'utunk: Aat xaxoq'o'lsaaj rij ra ak'l li.
4512. **Xora.** B'iij. Maíz o mazorca pinta. Ri jb'iij jun ra jal k'ii tinatun jwiich jb'aa'wiih. / Ri ra ixiim k'ii tinatun jwiich wi saq, q'eeq, q'an, kyeeq. / Laj qayooj tiya'majk ri re' tirolq'aaq rib' jal jun rik'il jun chik.
4513. **Xoot.** B'iij. Teja / comal. Ri jun qleen tz'aqal la xoq'o'l, pak'piik jb'aniik tikojsaj la' jb'aa jun jaa. / Ri jun ketkiin qleen b'onol la' xoq'o'l, wi b'onol la' ch'iich' tikojsaj re jchaq'arasaj leej waa.
4514. **Xotajk.** Ranm tz'ij. Tejar. Ti'el ri jkojik xoot re jun jb'aa jaa. K'utunk: lwr xinxotaj wochooch.
4515. **Xotal.** Riliik b'iij. Tejado. Ri riliik jun jaa, tuuj, rochooch aaq, rochooch ek' t'ojol xoot chub' jb'aa. K'utunk: Xotal chaq intuu inwi'l.
4516. **Xu'm.** B'iij. Flor de árboles frutales. Ti'el ri tib'ijsaj re jun jwiich wuran, jilon jwiich chee' wichaq jkutz'ii'j jxchee'l. K'utunk: Jor xu'm chaq man ra chee' traas li. / Ri jb'iij jun

- yajeel tijya' re rismal b'aa ri
re' ti'ok jq'anariik jtzaam juwi'l
q'iij. K'utunk: ǂ Nen chaak li
jor xu'm chaq aab'?
4517. **Xu'mink.** Ranm tziij. Florear. Ti'el
ri reliik jxu'm jun chee' chop
traas, kyeq traas, karnatiil,
wuran, kutz'ii'j pach nik'j
qleen chik K'utunk: Ra ooj li
tijiin tixu'mink lajori.
4518. **Xu'mal.** Riliik b'iij. Floriado. Ri riliik
chee', kutz'ii'j, wuran ri re' wi
chaq jxu'm ya'l jwi'l. K'utunk:
Jor saq tinatun jxu'mal ra
traas chee'.
4519. **Xu'y.** B'iij. Lunares. Ri jb'iij taq ra
nuuch' q'eeq ti'niik ti'el chirij
jtz'umaal jtyo'jl jun kristyan.
K'utunmk: Kap aat jor xu'y
chirij aqul.
4520. **Xuu'y.** Riliik b'iij. Se le dice a una
persona que es codo o tajante. Ri
ti'el ri jun kristyan kita tisipank.
/ Ri jun kristyan kita retaam
tijaach jun qleen tijtij re ni'j
kristyan chik. K'utunk: Kap
man anm li jor xu'y tr qleen re.
4521. **Xub'ank.** Ranm tziij. Silbar. Ti'el
ri jb'aniik xuub'. . / Ranm tziij
ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tziij tijk'exwachij b'iij re
kristyan. K'utunk: Xojxub'ank.
4522. **Xub'al.** Riliik b'iij. Silbado. Ri
riliik jun kristyan b'anal chaq
- xuub' jwi'l. // Ti'el ri xuub'
b'anal jwi'l jun wunaq chirij
jun anm. K'utunk: Ra anm li
xub'al chaq inwi'l miir.
4523. **Xukark.** Ranm tziij. Incarse.
Ti'el ri jya'ik ch'eeek li uleew
juwi'l jun kristyan. / Ri tiran jun
kristyan ri re' wi jun jtz'onink
re Ajaw. / Ranm tziij ri looq'
ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziij
tijk'exwachij b'iij re kristyan.
K'utunk: xatxukark.
4524. **Xukul.** Riliik b'iij. Incado. Ri
riliik jun kristyan wi jch'eeek li
uleew.// Ri tiran jun kristyan re
jta'ik maak chiwch Ajaw, jilon
chiwch chuuch qajw jwi'l jun
makuuj b'anal jwi'l. K'utunk:
Inchuuch xukul la jaa.
4525. **Xukarb'l.** B'iij. petate o costal
para incarse. Ri jb'iij jun poop,
kuxtaar, sileey tijkoj jun anm
re tiran xukureem.
4526. **Xukarb'aal.** B'iij. Lugar para
incarse. Ti'el ri jb'iij jun luwr
lamas jun kristyan tiran
xukuleem chop li jun tanb'al,
chiwch tyoox, jilon li jun luwr
wi li chootx pach nik'j luwr
chik.
4527. **Xukureem.** B'iij. Acto para
agradecer o para pedir perdón. Ri
jun b'antajk tiran jun kristyan
laj jk'aslemal re jta'ik kuyb'
maak chiwch jun kristyan jilon

re jk'amawajk re Ajaw ranm kaaj, ranm uleew juntiir qleen ya'l li k'aslemal.

b'aa. // Ri riliik jun kirneer ri re kamsal re tiqeej jkik'eel laj b'aa.

4528. **Xukupink.** Ranm tziiij. Acto de hacer penitencia. Ri tiran jun kristyan laj jk'aslemal re jta'ik kuyb' maak chiwch jun kristyan jilon chiwch Ajaw.

4534. **Xulxik.** Rilkiik b'iij. Objeto inclinado. Jilon riliik jun qleen xulal jb'aa. // Ti'el ri riliik jun ra luwr wi li jun xulaan. K'utunk: Usiil atb'e li man b'ee jor xulxik jb'aniik.

4529. **Xuku'y.** B'iij. Bejuco espeso y peligroso. Jilon jb'iij jun wura wi laq wuran jilon laq k'achelaaj, jun wuran riraxjxaaq, tiqeb'ar chirij chee'.

4535. **Xuteem.** B'iij. Capricho. Ri jun b'antajk tiran jun ra ak'l ri re' tijxut riib' chub' jun qleen. // Ri tiran jun kristyan ri re' kita' chiki raaj tijk'om jun qleen. K'utunk: Ra ak'l li xuteem riib' kita' raaj tiwi'nk.

4530. **Xukuul.** B'iij.costillas. Ri juntiir taq ra b'aaq nek'el la chee'l iij, kotkik b'aaq tiyuq taq chii' ranm jun kristyan. / Jilon jb'iij juntiir wok'wik b'aaq, nek'el la' chee'l rijun kristyan.

4536. **Xut.** Ranm tziiij. Despreciar. Ti'el ri kan jya'ik jun qleen sipal. / Ri jun kristyan kita' tijk'om jun qleen sipal re juwi'l jun chik. / Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinxut.

4531. **Xuul.** B'iij. Silvato de barro. Jilon jb'iij jun ra itz'ab' b'anal la' xoq'o'l, wi b'anal chop riliik ch'ip, ch'iww, jilon chop riliik patx, tixut'saj jpaam jwi'l ak'l, tik'ayaaj li k'ayb'l, tikojsaj re ritz'ab' ak'l.

4537. **Xutul.** Riliik b'iij. Despreciado. Ri b'anal re jun qleen kita' k'amol jwi'l jun kristyan. // Ri riliik jun qleen kan ya'l jwi'l jun kristyan. K'utunk: Xi' kiib' q'iij man ink'ajol xutul jwaa jwi'l.

4532. **Xulank.** Riliik b'iij. Bajada. Jilon jb'iij jun ra luwr lamas, jow wa'j jwiich uleew. Ri riliik lamas wi'w jun tantiik. K'utunk: Jor xulan lamas wi'w awochooch.

4538. **Xutuneel.** Riliik b'iij. Persona que desprecia. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan tijxut riib'. K'utunk: Kita' tzii jno'j man wunaq li jor xutuneel.

4533. **Xulaal jb'aa.** Riliik ranm tziiij. Boca abajo. Ri riliik jun ek' ri re' kamsal re tiqeej jkik'eel laj

4539. **Xuub'**. B'iij. Silbido. Ri tiran juun kristyan ri re' tijjek' ruxb' laj chii'. K'utunk: Xata' ra jxuub' ra innne'.

4540. **Xuuk'**. B'iij. Garabato. Rijun chee' wi jxaat, tikojsaj re jrupiik k'iim, jilon re' jrupiik chiraaj ab'iix, jilon re jrupiik q'aab' chee' ri re' tiqesal wataal.

4541. **Xuuk'**. B'iij. Monte o hierba que sale entre la milpa. Ri jb'iij jun wuran tik'iix chiraaj ab'iix, jilon laq tiko'n wi k'iix ti'el la'.

4542. **Xumaan / Xmaan.** B'iij. Semana. Ti'el ri jb'iij wuqub' q'iij. K'utunk: Wuqub' q'iij wi xilj jun xumaan.

4543. **Xuur.** B'iij. José. Rijb'iij jun wunaq li Tz'unun yoloos, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laq qab'antajk, rik'u qaqaaj qachuuch xjq'asaj taq laj qayoolj.

4544. **Xuut'**. B'iij. Ano. Ti'el jilon tib'ijsaj re chijyooj jun kristyan. Tzii ri rik' qe ti'el rik'il jb'iij chijyooj, b'arachaq, tuun, tuut'.

Y - y

4545. **Y.** Cholol tz'iib'. Alfabeto. jun lajuj re jun wunaq tz'iib' re cholol tz'iib' re Tz'unun Yoloos. / Tz'iib' ri, ri tik'utuw jun ranm tzii q'axe'l chaq jb'aniik K'utunk: xinb'enk.

4546. **Ya'.** Ranm tzii. Dar. Ti'el ri jya'ik jun qleen re jun kristyan chik. // Ri jsipaaj jun qleen re jun chik. // Ri jya'ik jyaaj jun kristyan. K'utunk: xinya' jpuwaq inrab'in re tijkoj ruuq.

4547. **Ya'lk.** Riliik b'iij. Dado. Ri riliik jun qleen ya'l re jun qleen. // Ri jun qleen sipal re jun kristyan. // Ri riliik jun kristyan ya'l jyaaj. K'utunk: Ya'l inyaaj jwi'l inqaaj.

4548. **Yaach'.** B'iij. Lombriz. Ri taq ra ka'n wi taq chiraaj uleew, yuqyik raqanaq, jilon tijtzuq rib'aj li uleew, jor wi taq laq xoq'o'l. / Ri ka'n wi laj ch'ool taq ra ek'l sansiik jch'oolaq juwi'l jun yajeel.

4549. **Yaach' kristyan.** Riliik b'iij. Persona muy delgada. Jilon tib'ijsaj re jun kristyan seb'laj b'aaq jtyo'jl. // Tzii ri rik' ti'el rik'il jb'iij b'aaq kristyan.

4550. **Yaaj tz'ii'**. B'iij. Perro con rabia. Ri riliik jun tz'ii' tipuluw jchii' chop jb'aniik xab'oon ti'elch laj chii', ri we xintii' jun kristyan, rajawaxi'n tikunaj re kita tijta man yajeel re man tz'ii'.
4551. **Yaaj**. Riliik b'iij. Enfermo. Ri jun kristyan k'ax jtyo'jil, jb'aqil, kita jchoq'b' chijb'anik jun chaak. / Tib'isaj re jun anm tijiin rieub'leej jk'asirik jun ra jnee'.
4552. **Yaajanm**. B'iij. Mujer embarazada. Ri jun anm tijiin tirulb'eej jun ra jnee' chiwch q'ij saq. // Ri jun anm wi li awaas, ri re' tijiin tirulb'eej jloq'iik jun ra jnee'.
4553. **Yajark**. Ranm tzuij. Enfermarse. Ti'el ri re' jun kristyan tijta' jyaaj. // Ri jta'ik jyaaj jun kristyan jwi'l jun qleen xran k'ax re. K'utunk: Xinyajar jwi'l jab'.
4554. **Yajeel**. B'iij. Enfermedad. Ri jun k'ak'oliil wi laj tyo'jil jun kristyan chop jk'axk'ool ch'ool, b'aa, ee, q'aaq', cho'kej pach nik'j yajeel chik. // Ri jb'aniik k'ax laj tyo'jl jun kristyan jwi'l kita' chajal riib' jun kristyan jwi'l. // Ri tijya' re jun kristyan ri re' kita' chiki raaj jwaa, wi tijtij kristyan tiqeej taq li ch'aat.
4555. **Yak**. B'iij. Apellido K'iche'. Ri jkab' jb'ijjaq kristyan aj k'iche' tipe taq laq jalan taq tinmit chik.
4556. **Yaak**. B'iij. Gato de monte Ri jun awaj chop riliik jun tuun, kijab' raqan, wi taq ra kiib' tektik jxikn, ji tiwa'x laq siwan, jilon laq k'achelaj, jor tijtij ek' pach ni'j awaj chik.
4557. **Yab'ils**. Riliik b'iij. Persona enferma. Tib'ijsaj re jun kristyan kita raaj tikachakun jwi'l jun yajeel wi laj b'aqil. / Tib'ijsaj re jun kristyan tijk'i tichakun.
4558. **Yaj**. Ranm tzuij. Regañar. Ti'el ri jya'ik jno'j jun kristyan re qus tiran re qleen. / Ri jb'iij re jun kristyan nen jb'ee jcholaj jun chaak. . / Ranm tzuij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzuij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xinyaj man inq'uun juwi'l jor ra etzal ek'l.
4559. **Yaj**. Tosol b'iij. Clasificador de persona el / ella. Ri jun k'eer tzuij tik'utuw nen tijiin kristyan tiyolsaj lu jun yolooj. K'utunk: Ri yaj Te'l xinchawe.
4560. **Yaan**. B'iij. Sebastiana. Ri jb'iij jun anm li Tz'unun yolooj, b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan xk'omowch taq laq qab'antajk, rik'u qaqaaq qachuuch xja'asaj taq laj qayoolj.
4561. **Yajo'y / yojo'y**. Riliik b'iij. Objeto chatarra. Jilon tib'ijsaj re jun qleen ri'j chaq kita chiki qus

- re tikojsaj, tichaq saq chop
jb'aniik jun yojo'y ch'iich, jun
yajo'y ch'aat.
4562. **Yajonk.** Ranm tzii. Regañar. Ro
jyajiik jun kristyan chub' qleen
tiran laj k'aslemal. /Ranm tzii
ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tzii tijk'exwachij b'iij re
kristyan. K'utunk: xinyajonk.
4563. **Yaq.** K'exwach b'iij. Pronombre
o clasificador de personas. Ri
jun k'eer tzii tik'utuw jk'iyal
kristyan li jun yoloos. K'utunk:
Yaq anm jor titze'n taq.
4564. **Yaq'.** Ranm tzii. Pisar. Ti'el ri
jkaniik jun qleen chiraaj raqan
jun kristyan. /Ranm tzii ri looq'
ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tzii
tijk'exwachij b'iij re kristyan.
K'utunk: xinyaq' ra ch'iiw li.
4565. **Yaq'al.** Riliik b'iij. Pisoteado. Ri
riliik jun qleen wi laj raqan
jun kristyan jilon laj raqan
jun awaj. // Ri riliik jun qleen
wi chiraaj jxajb' jun kristyan.
K'utunk: Man kwa'y yaq'al ra
k'irneer jwi'l.
4566. **Yat.** B'iij. Apellido K'iche'. Jilon
jkaab' jb'ijjaq jun puq kristyan
aj K'iche' b'antajk tipe taq
laq jalan taq komoon re tinmit
Tz'unun Kaab'.
4567. **Ye'.** / **Ya'.** Ranm tzii. Dar. Ti'el ri
jya'ik jun qleen re jun jun awaj,
jilon re jun kristyan. . /Ranm
tzii ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil
nojel tzii tijk'exwachij b'iij re
kristyan. K'utunk: xinye' aaw
miir li chaak.
4568. **Yeewx.** B'iij. Yegua. Ri jb'iij jun
awaj wi kijab' raqan, nim
raqan jjee, wi rismaal jb'aa,
jilon rismal jjee, tikojsaj re
reqaaj aqa'n, wi q'anq'oj,
saq, q'ee jilon xeeq riijaq.
// Jilon jb'iij jun ixoq kwa'y,
tikojsaj re eqa'n. // Ri jb'iij jun
kwa'y ti'alank.
4569. **Yekb'l.** B'iij. Dinero o capital
para un negocio. Jilon tib'ijjaq
re jun ra kiitz puwaq tijkoj jun
kristyan tiran k'aay. // Ri jb'iij
puwaq tijkoj jun kristyan re
jb'aniik k'aay. // Tzii ri looq'i'
ti'echb'ejk. K'utunk: Nimi' ra
inyekb'l wi'.
4570. **Yeel.** B'iij. Daniel. Ri jb'iij jun
wunaq li Tz'unun yoloos,
b'iij ri, ri yaq kaxlan kristyan
xk'omowch taq laq
qab'antajk, rik'u qaqaaj
qachuuch xjq'asaj taq laj
qayoolj.
4571. **Yek / B'it. Levantar.** Ti'el ri
jwa'b'aj, jb'itiik jun qleen
tzaqal li uleew. // Ri jpaqarsaj

- jun qleen ajsik. // Ri jun qleen wi ikiim tib'ansaj jk'omiik b'i ajsiik.
4572. **Yekal / B'til.** Riliik b'iij. Levantado. Ti'el ri jun qleen wa'b'al, b'itiil jun qleen tzaqal li uleew. // Ri paqarsal jun qleen ajsik. // Ri jun qleen wi ikiim k'omol b'i ajsiik.
4573. **Yitz'.** Ranm tziiij. Exprimir / ordeñar. Ti'el ri resal ra'j jun jwiich chee' re titijsaj ra'l. / Ti'el resal jaa' la' jun atz'iyeq chaq'alk. // Ri resaj ra'l jtuu' jun wakx. Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: Xinyitz'.
4574. **Yitz'ilk.** Riliik b'iij. Exprimido / ordeñado. Ri riliik jun itz'iiq esal chaq juntiir jaa' wi la'. / Ri jun ch'ojniik esal juntiir jaa' wi la'. // Ri riliik jun wakx esal ra'l jtuu'. K'utunk: Kap inch'ojniik juntiir yitz'il chaq inwi'l.
4575. **Yitz'itz' ch'ool. B'iij.** Dolor fuerte del estómago. Ti'el ri jun kristyan jor k'ax jch'ool jwi'l jun qleen xijtij. /Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xyitzitz' inch'ool jwi'l man ooj.
4576. **Yitz'itz'.** Riliik b'iij. Aguado la forma de un durazno prisco. Ri riliik jun jwiich traas, ch'iim, jaa' jpaam. // Ri riliik jun qleen jaa' jpaam.
4577. **Yo'r. /Yo'rk.** Ranm tziiij. Vivir / Desvelarse o estar despierto. Ri jwa'xiik jun awaj, chee' kristyan chiiwch uleew rik'il k'aslemal. /Ranm tziiij ri looq' ti'etz'ab'ejk rik'iil nojel tziiij tijk'exwachij b'iij re kristyan. K'utunk: xatyo'r.
4578. **Yo'lk.** Riliik b'iij. Esta vivo o despierto. Ranm tziiij ri nik' ti'el rik'il, yo'l, k'asarnaq. K'utunk: Inyo'r miir laq'ab' ri re' xiyuuq inqaaj.
4579. **Yo'x ee.** B'iij. Dientes gemelos o torcidos. Ri jb'iij ee jeech' ti'elch laj chii' jun kristyan. / Ri jb'iij maq ee kita suk'ul jb'aniikaq, jilon ri re' kiib' ee ti'elch. K'utunk: lin kita qus maq wee jor yo'x jb'aniik.
4580. **Yo'x jal. / Tyoox jal.** B'iij. Mazorca con varias cabezas. Ri riliik jun jal k'ii jb'aa wi'. // Ri riliik jun jal k'ii jtux esalch, qaqaaj qachuuch tyoox jal tiche' taq re, jwi'l k'uli ji tiya'saj taq chiwch tyoox li jun jaa k'olb'al.

Ediciones Maya Na'oj
Teléfonos: 2221-3952 / 2221-3953 / 2238-1590
mayanaoj@gmail.com

Comunidad Lingüística Uspanteka
6ta Calle, 6ta Avenida Esquina Zona 2, Uspantán, El Quiché
correo: uspanteka@almg.org.gt

